FRANCISCI PATRICII SENENSIS DE REGNO ET REGIS INSTITUTIONE LIBRI IX. AD ALPHONSUM ARAGONIUM inclytum ac celeberrimum Calabriæ Ducem scripti.

OPUS HISTORIARUM AC SENTENTIARUM varietate refertum, & cùm aliis omnibus tum verò Politicis cum primis utile & necessarium, ut ex Epistola cognoscere licebit.

OPE VETUSTISSIMORUM LIBRORUM manu scriptorum, & curâ ac diligentiâ doctorum quorundam virorum denuò ab innumeris penè mendis perpurgatum:

CUI ADIECIMUS INDICES TUM TITULORUM, tum rerum ac sententiarum locupletissimos.

EDITIO POSTREMA.

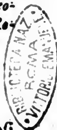
ARGENTORATI.

Impensis LAZARI ZETZNERI Bibliopol.

M. DC. VIII.

Digitized by Google

ILLUSTRIBUS AC GENEROSIS DOMINIS: D. Friderico: Dn. Wolfgango Ernesto: Dn. Joanni Theodorico Comitibus à Leonsthein, Wertheim & Reschenforth, Dominis in Scharpfeneck & Breuberg, fratribus germanis. Dominis suis clementibus S. P. D.

Es est, Illustres ac Generosi Domini Comites, Domini clementes, præclara, præclaro, nobili, illustri ortum loco, ita natum esse: ut in alios imperium obtineatur: non horū expectanda mandata sint. Neque divinitus hoc quibus contingit, ipsi modò quod gaudeāt Deoque agant gratias habent: sed & reliqui sibi quod gratulentur inveniunt. Est enim, ut Seneca author gravissimus scribit, Reipubl. animus Princeps ac Magistratus bonus: est vinculum, per quod Respubl cohæret: est spiritus vitalis, quem multa hominum millia trahunt, nihil ipsa futura, nisi onus & præda, si imperii illa mens subtrahatur. Nec sine causa sacræ istud literæ notant: tū unumquemq; sibi rectum quod videretur fecisse, cùm rex in Israël nullus esset. Sed est hoc ipsum summa cum difficultate

conjunctum: quòd ut omnes à Deo constitutos ordines alios, ita hunc maximè, cæteris qui præest, odio Vatiniano communis illa generis humani hostis prosequitur: Reges, Principes, populi Rectores nonnullos impellit: ut suâ perperam potestate utantur ac tyranni fiant: vitiis sese polluant turpissimis: iracundiæ frena laxent: ludis ac compotationibus indulgeant: sint voluptatibus atque libidinibus dediti, & quod omnium est gravissimum, benè monentibus aures præbere ac optemperare turpe & servile ducant, eaque de causa tales aditu alloquioque suo prohibeant. Movit istud, ne alios jam attingam, Isocratem, Xenophontem, Plutarchum, ut de Principum ac magistratuum officio præcepta traderent: impulit quoque hunc, qui præ manibus est, FRANCISCUM PATRICIUM Senensem, ut de Regno Regisq; Institutione libros novem conscriberet: quibus, verè doctis ac prudētibus si creditur, hoc in genere nihil literarius, perfectius nihil, nihil limatius atque politius reperiri potest. Quàm enim diligenter scriptores eos recenset ac distinguit, qui in eodem quo ipse argumento tractando occupati fuerunt? Ut accuratè

de Rerumpub. formis differit, reliquis eam præfert, unius imperio quæ paret? Quantâ doctrinâ ac prudentiâ de Regũ educatione, ſtudiis, corporis exercitationibus agit? Quàm copiosè eorundem virtutes perſequitur: quæ declinanda ſint vitia commonſtrat: de animi perturbationibus variis leniendis, aut evellendis ſcribit: complectitur alia, quæ ad regnum Regemq; probè ac feliciter informandum eſſe accommodata videntur? Verùm & hæc & cætera in medium hîc adferre quid attinet? Proba, ut ille ait, merx facilè emptorem reperit: nec vendibili vino ſuſpensâ opus hederâ eſt. Quantus rerum pulcherrimarum utiliſſimarumque hiſce in libris theſaurus inveniatur, norunt unoque omnes ore fatentur, literati: probat ac confirmat illud, quod lecti hi ſtudiosè multis ab adoleſcentibus: à pluribus verò deſiderati fuerunt. Qui etiam à me crebris atque aſſiduis ſuis precibus hoc impetrarunt; ut ſumptibus meis recognitos, & adnotatiunculis nonnullis marginalibus auctos typis mandare voluerim. Studium iſtud meum benè de re merendi literaria: ab interitu quoque vindicandi authores inſignes, probabunt, qui rectè de

aliorū judicare laboribus institutisq́; nô-
runt: non mirè sibi dum placent, nihil nisi
quod ipsi fecerint, rectè fieri opinantur.
Sed & VV. CL. serenâ benignâque illud
fronte accipient: quòd earundem Illu-
stri sub nomine in lucem libri isti denuò
prodeant. Ita enim studia, res, actiones-
que illę suas cunctas apud nos instituunt;
ut à pietate ubi recesserint, nihil bonarū
artium studiis habeant antiquius, sic in
Rhetorum officinis atq; Dialecticorum
sunt spatiis occupatæ: ut & ea paulatim
addiscant: quæ à Politicis sunt literarum
monumentis tradita: eaq́; in re illis non
præceptorum modò in Schola, verùm-
etiam domi parata expeditaque auxilia
D. Magistri PHILIPPI REINHARTI:
viri literati: præceptoris fidi: hominis
industrii atque illius sunt qui in studiis
cæterisque commodis earundem pro-
vehendis curas cogitationesque suas
omnes defixas habet: ac propterea, cum
Academiæ Doctoribus omnibus, tum
aliis, & amatur, & commendatur. DEUS
OPT. MAX. deinceps quoque VV. CL.
benignè tueatur, foveat, conservet: ea-
rundem ita studiis benedicat: ut ad ex-
optatum his finem aliquando perductis
novo ac singulari antiquissimæ atq; lau-
datis-

datissimæ Familiæ ornamento: voluptati illustri ac Generoso D. Parenti: gaudio cæteris sanguine junctis: usui patriæ atq; adeò Imperio Romano toti illę esse queant: Quibus etiam me, qua par est animi submissione commendo. Argentinæ IV. Cal. Augusti Anno reparatæ salutis M. D. XCIV.

ILL. ac GEN. VV. CL.

Addictißimus.

LAZARUS ZETZNERUS
Bibliopola Argentoratensis,

Digitized by Google

TITULORUM AC CAPITULORUM LIBRI PRIMI INDEX.

Secundi libri titulorum Index.

Statuen-

Digitized by Google

Tertii libri titulorum Index.

Quarti

Quarti libri titulorum Index.

Libri quinti titulorum Index.

Digitized by Google

Sexti libri titulorum Index.

Septimi

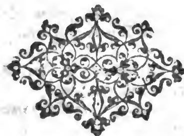
Septimi titulorum Index.

Octavi libri titulorum Index.

Libri Noni titulorum Index.

INDEX TITULORUM.

F I N I S.

BIBLIOTECA N. ROMA VITTORIO EMANUELE

AD INCLYTUM AC CELEBERRIMUM CALABRIÆ DUCEM,

ALPHONSUM ARAGONIUM, SERENISSIMI FERDINANDI REGIS primogenitum, Francisci Patricij Senensis, Pontificis Caietani, Præfatio in libros de Regno ac Regis institutione.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

AXIMUM opus in hoc Codice suscepisse videor, Alphonse Ducum omniũ fortissime, quum profiteor me his libris de Regno, ac Regis institutione scripturum. Nam si verum est (quod nemo inficiari potest) nullã ex omnibus fortunis inter mortales regia præstantiorem inveniri posse, nullamq; Deo Optimo Maximo similiorem, quis negabit de ea literis præcepta dare, arduum ac perdifficile omnibus esse, & summo ingenio, exquisita doctrina, magnaq; rerum experientia indigere? Xenophanis præterea sententia animadvertenda est, qui quum accepisset Empedoclem Agrigentinum dicere consuesse, *Perdifficile esse sapientem hominem invenire: Verum*, inquit, *quandoquidem sapiens sit oportet, quicunq; sapientem virum explorare voluerit.* Qua ex opinione consequens esse videtur, Regem esse oportere illũ, qui regni præcepta aliis præscribere voluerit. Hac quoque opinione ductus Xenophon Socraticus, Cambysem patrem Cyrum filium instituentem inducit, & regia præcepta præscribentem. Et Alexander Macedo documenta novæ militiæ à Philippo patre apud Onesicritum accepit. Onerosum itaque, atque superbum videri potest, profiteri se scribere velle qualem Principem esse oporteat, & præcipuè privato viro, qui imperii prorsus expers, obsequioq; addictus, vix sibi ipsi quid facto opus sit, præscribere valeat. Nec satis est ad deprecandam invidiam, dicere: Studiis bonarum artium ab ineunte ætate in hanc usque diem, multam ac diligentem operam dedi, sem-

Rex Deo similis.

Laertius l. 6. in Xenophanis vita.

Rex quis.

In pædia Cyri.

perq; conatus sum, si qua ex parte id assequi potui, ut aliquid ad agendum ac judicandum præstare possem. Nihil enim difficilius esse potest, quàm bene imperare: quod quidem quamvis doctrinæ monitis plurimùm adjuvatur, & decorem quendam ac splendorem accipit: tamen longè majores vires nanciscitur à naturali quadam ac propè divina syderum insusione, & deinde à vernacula atque domestica institutione, & ab assiduo usu ac consuetudine magnarum rerum, quæ quotidie geruntur, cùm in pace atque ocio, tum in bello & tumultu, quam ab omnium disciplinarum præceptis, & eruditissimis sapientiæ documentis. Magna quidem res est, hominibus imperare, quum sit homo (*ut Xenophon ait*) animalium omnium in rectorem ac custodem suum ingratissimum. Scita est enim vetustissima illa sententia, qua dicitur: *Lupum auribus tenet: qui Imperium agit.* Proinde summoperè in præsentia vereor, ne mihi idem accidat, quod olim Phormioni Peripatetico Philosopho non vulgari usu venisse Cicero refert. Nam quum Hannibal Carthagine expulsus, Ephesum exul ad Antiochum Regem tunc maximum venisset, pro nominis ejus amplitudine invitatus ab hospitibus suis fuisse dicitur ad eundem philosophum audiendum: quum is non invitus accessisset, audivit illum orantem aliquot horas copioso sermone de Imperatoris officio, deq; omni re militari: quum tandem perorasset, omnes qui aderant, illius facundiam admirabantur, & summis laudibus efferebant. Tum interrogatus est Hannibal, quid de ejusmodi homine sentiret? hic Pœnus non optimè Græcè, sed tamen libero sermone ait, se deliros senes plerunq; vidisse complures: sed qui magis quàm Phormio deliraret vidisse neminem. Nec, medius fidius, injuria hoc ait Imperator exterorum omnium fortissimus. Quis enim æquo animo ferre possit Græculum quendam in umbraculis philosophiæ semper educatū, qui nunquam hostem viderat, nunquam bellicæ tubæ clangorem audiverat, nunquam castra attigerat, nunquam aliquod militare munus obierat, de imperio rei bellicæ coram Hannibale disserentem, qui tot annos cum Romano populo omnium gentium victore ambiguo

Imperare bene quid requirat.

Homo animalium ingratissimum.

De oratore libro 2.
Phormio.

Hannibalis dictū in philosophum de re militari disserentem.

Digitized by Google

gũo Marte certasset? Nonne tibi ego quasi alter Phormio ludibrio futurus sum, quum has meas commentationes legeris? In quibus ea recognosces, quæ tibi à teneris annis cognita extiterunt, & vernacula disciplina quasi peculiaria. Habes enim ex domestica institutione regnandi rationem, exempla omnium virtutum, & integram atque absolutam rei militaris scientiam. Unico Asclepiadeo versiculo planè se laudasse putavit Lyricus noster Flaccus virum illum summum atque illustrem, & Augusti Cæsaris comitem in rebus totius orbis terrarum gerendis, quum ait *ode prima lib. primi. Mecœnas atavis edite Regibus.* Quasi nihil ei virtutis, sapientiæ, gloriæ, ac dignitatis deesse possit, qui genus suũ à veteri ac longa regum progenie ducat. Pater tuus Ferdinandus consilio, prudentia, fortitudine, atque omni virtute Reges omnes sui temporis antecellit, regnatq; summa cum dignitate ac gloria in hac magnæ Hesperiæ regione, *ut ait Mantuanus poëta*, quæ semper in universa Italia difficillima dominatu habita extitit: Avus autem tuus Alphonsus, cujus nomine tu quoque nuncuparis, Regum fuit Rex, ut ex veteri consuetudine loquar, & non modò a viris regnis magnã cum dignitate successit, verùm gratia, virtute & armis nova quoque adeptus est, deq; omni hominum genere optimè meritus, alter Magnus Alexander gloria, ac magnificentia ab omnibus mortalibus, dum vixit, habitus est: post obitum verò omnium suffragiis Divus nuncupatus, & in divinum numen relatus esse creditur. Quid autem de te loquar? vereor equidem te ipsum tibi legendum præbere, & quasi in os (ut dicitur) laudare, ne adulator assentatorve esse videar, aut gratiæ, benignitatis, liberalitatisve captator. Tu recta majorum tuorum vestigia tegens, non solùm Julii Cæsaris (qui unus in se omnium Imperatorum ac Ducum virtutes contulit) imaginem ante oculos semper tibi præfers, & eam tanquam speculum intueris, verùm singulorum quorumq; illustriũ Imperatorum, ac Regum proprias, & quasi peculiares laudes assequeris. Tu Q. Fabii Maximi circumspectam sapientiam imitaris, superioris Africani expeditam celeritatem, minoris subitum consilium in rebus impro-

Mecœnas.

Ferdinandus Arragoniæ rex.

Alphonsi regis laus.

Alphonsus Alphonsi filius, quæ præclarè gesserit.

visis, Æmilii Pauli rationem ac disciplinam, Marii præsentem corporis vim, animiq; fortitudinem, quinetiam ab exteris, Alexandro, Hannibale, Pyrrho, aliisque compluribus ea sumis, quæ rebus tuis optimè conducere tibi videntur, & usui tuo esse oportuna. Testis sit Thuscia, quæ in te ferentem auxilium innoxiis amicis, ac sociis tuis Senensibus, civibus meis, vidit universæ penè Italiæ exercitum irruentem, quem non modò parvo admodum tempore attrivisti, verùm collatis etiam signis profligatum afflixisti. Castra quoque, ad quæ fugati hostes confugerant, vi & armis magno impetu expugnasti, quibus è vestigio direptis, atque incensis, reliqui hostes qui evaserant, in abruptum atque excelsum montem, natura atque omni humana opera munitissimum se contulerunt: nomen monti Podio Imperiali ab excellentia fuerat, quando (ut omnes accolæ, indigenæq; testantur) in omni superiori ævo nullis humanis viribus expugnari unquam potuerit. Tu verò non modò hostem ab eo exturbasti, verumetiam cæsum ac victum passim in vicina oppida profugere compulisti, victorq; strenuè pervadens, frumentum, arma, commeatum, impedimenta, & omnem hostilis exercitus sarcinam militibus diripiendam permisisti: murales machinas, lapidum validissima tormenta, diversi generis ballistas, & nonnulla militaria signa partim tuis, partim sociis, auxiliaribus, quasi virtutis præmium, dono dedisti, ut perpetuò posteris seculis hujus celeberrimæ victoriç monumenta servarentur, virtutisq; testimonium afferrent. Quinetiam victoriam nihilo segnius prosecutus, complura hostium oppida atque castella, ingenio loci, omniq; humana ope munitissima, & multis ac strenuis defensoribus firmata, non per proditionem aut dolum, sed per virtutem, ac strenuam celeritatem expugnasti, nonnulla etiam propter oppidanorum perfidiam funditùs evertisti: nec ullis viribus, aut potentia fermè totius Italiæ, à tam præclara atque indubitata victoria averti, aut abduci potuisti, nisi callido, vafro, atque impio consilio Sultambasius Parthorum, Teucrorum, ac totius Asiæ, partisq; Europæ potentissimus rex, suasu etiam quorundam Italorum, qui sibi ipsis formidabant,

Podium Imperialis.

Sultambasius.

dabant, maxima atque improvisa classe, & numeroso Barbarorum exercitu Hydruntem urbem opportunam admodum ad inferendum Italiæ bellum, & Salentinorum, Leuterviorumque extremam penè imperii tui oram subito, improviso atque inopinato concursu, per Duces ac legatos suos celeriter invasisset. *Hydrunt.* Hæc repentina Barbarorum irruptio tantum terroris, tantumque consternationis non solùm Salentinis, Japigibus, Calabris, Apulisque incusserat, verùm universis inferioris Italiæ populis, ut quisque sibi extrema formidaret, & cuncti communi terrore perciti passim exclamarent, actum prorsus de re Itala esse, nisi tu cum universo exercitu tuo ab Hetruria celeriter revocatus, subitam opem, atq; auxiliũ laborantibus tuis afferres. *Turcarum irruptio in Italiam.* Quicunque enim à Ferdinãdo Rege inclyto patre tuo illuc mittebantur, sive in subsidium vicinarum urbium, præsidiúmve ultrò confluebant, quamvis viri fortes ac strenui essent, & rei militaris ac totius bellicæ disciplinæ gnari ac periti, tamen quamprimùm victi fusique cædebantur, trucidabanturque, sive in turpem fugam convertebantur. Id accidebat, sive dolo atq; insidiis hostium sive equitũ celeritate, equorúmve alacritate, à quibus prævertebantur cataphracti, præcipuè nostri, quum hostes omnes expediti essent, & leviter armati, & cursu prædam aut fugam meditarentur, more veteris Parthicæ militiæ. *Parthorum mos militaris.* Quo novo genere pugnæ nostri facilè succumbebant, assueti potius forti animo decernere, quàm accipitrum instar hostem evolando ferire. Accedebat etiam huic terrori sævitia atq; immanitas Barbarorum, qui tam dirâ insolentiâ insultabant, tantoq; furore grassabantur, ut neq; sexui, neque ætati parcerent, & captivos inermes atq; imbelles omnes passim sine discrimine ullo jugularent, armatos verò omni fœditatis exemplo trucidarent, nec promissa aut fidem conceptis verbis datam unquam servabant. *Barbarorum immanitas.* Solenne enim apud Parthos semper fuit, fidem ac jusjurandum hosti datum nunquam præstare, ut qui fallendum contra se arma ferehrem esse, in proverbio habent. *Parthi fallaces, & athei.* Ignavi siquidem, atq; effœminati hominis esse putant, quippiam Deorum metu agere: aut honoris, decorisve gratia utilitati cedere.

Digitized by Google

His miserabilibus querelis horrendisq; clamorib. Ferdinandus concitus, te quamprimùm ex Hetruria, è medio scil. victoriæ cursu, literis ac nuntiis revocavit, quasi alterum Hannibalem, ut oppressæ patriæ subvenires, quum nullæ aliæ vires præter tuas satis essent, ad extinguendum tam tetrum ac dirum totius regionis incendium. Tu verò agnito præcipiti ac manifesto rerum discrimine, tantâ alacritate properasti, ut evolare potius, quàm excurrere videreris. Agnito itaq; celeri ac maturo adventu tuo, Barbarorum dux Agametus, vir celer & industrius, quum cerneret vires suas impares tuis esse (hyems enim jam appetebat) milites suos omnes, qui antea passim vagantes omnia ferro igneq; vastabant, intra munimenta, quæ tutissima paraverat, ad Hydruntē compulit. Ipse autē futuro bello prospiciens, celeri classe contractâ, ad novum delectum, novamque militiam scribendam è Macedonia, atq; omni Asia ac Græcia celeri cursu maturabat, sperans se novo vere maximas copias in Italiā transmissurum. Tu verò ejus rei per exploratores ac transfugas certior factus, cū jam celeri cursu cum omni classe sua properantem, per triremes atque actuarias naves tuas, quas paratas ad ejusmodi opportunitates semper habebas, ad Sasonem parvam ac desertam insulam (quæ media inter Epirum Brundusiumque interiacet) magnâ ac fœlici victoriâ superasti. Nam ex tanta classe solus Agametus cum uno perexiguo myoparone evasit: reliquæ omnes ejus naves vel à tuis interceptæ, vel in mari cum omnibus vectorib. demersæ perierunt. Qua ex re animi Barbarorum plurimùm dejecti sunt, tuorum verò valde ad spem victoriæ erecti. Ineunte deinde Vere, ut primum per tempus licuit, coactis undique viribus ac copiis tuis, quas per hybernum tempus optimè instruxeras, Hydruntem terra marique obsedisti, quamvis milite, re frumentaria, commeatu, missilibus, atque omni tormentorum genere affatim abundaret, & obsessi rem neutiquam segniter agerent, adeò ut eruptione factâ sæpe cum tuis acrem pugnam inirent attamem eosdem attritos viribus atq; omni expectatione frustratos, intra paucos menses ad turpem atque igominiosam deditionem compulisti, tametsi efferato

Agametus.

Sason insula.

Barbari victi.

Hydruns obsideretur & capitur.

efferato animo essent, nihilo indigerent, & obsidionem ad tertium usque annum ferre potuissent. Ob cujus rei meritum omnis Italia gramineã coronam jure optimo tibi deberet, quam olim Fabio maximo tanta cum gloria detulit, quum per ejus virtutem ac sapientiam à Punico exercitu evasit. Tua enim fortitudine, solertiã atque industria, eandem non modò à formidabili bello, verùm à diræ servitutis jugo liberasti. Sed tamen nemo tibi eripiet hoc dignitatis, famæ ac gloriæ præmiũ, quod omnium mortalium rumore assecutus es, ut omnium Ducum atque Imperatorum nostri ævi fortissimus ac celeberrimus habearis, possisque judicio omnium cum quovis vetustissimo de virtute ac dignitate certare. Sed non est consilii mei hoc loco res præclaras à te gestas domi militiæq; recensere, ne modum præfationis excedã, aliud quippe volumen exigunt, satis superq; mihi fuerit ostendisse, non ut te doceam, hos meos libellos te novisse, sed ut abs te sciam (si per clementiam atq; humanitatem tuam licebit) ecquid in his meis lucubrationibus probandum tibi esse videatur, aut aliqua ex parte laudandum. Quoto enim cuique accidit, ut de seipso rectè judicare possit? Hebescit sæpenumero ingeniũ in nobis: ut humanus oculus, cùm alia peracutè intueatur, seipsum tamen omnino ignorat. Cerno equidem Julium Cæsarem virum Romanorũ penè omnium elegantissimum, libros suos de ratione Latinæ linguæ ad Ciceronẽ inscripsisse, non quòd eum docere aut instituere vellet, quem de Latino sermone & de omni eruditione optimè meritum esse dicebat, & Romanæ orationis principem appellabat; verùm, ut judicium illius scrutaretur, nosceretque, num libri quos nuper scripserat, edendi an supprimendi esse viderentur. Eâdem etiam ratione (ut opinor) M. Terentius Varro, vir summo ingenio, exquisitaq; doctrinâ, libros suos de origine Latinæ linguæ similiter ad Ciceronem scripsit: non ut eum moneret, cui maximam auctoritatem deferebat, & oratorum omnium principem esse putabat: sed ut illius sententiam sciscitaretur, judiciumque eliceret, quò liberius libros suos, si ab eo probarentur, ederet, & cogitationes suas consultius manumitteret. Hos igitur libellos meos

Graminea corona.

Fabius Maximus.

Iul. Cæsar libros de lingua Latina ratione cur Ciceron: dicavit.

M. Varro libros de lingua Latina cur ad Cic. scripsit.

nunquam manumittendos emancipandósve esse opinabor, nisi tu prius eosdē in tutelam adoptionémve sumpseris, edixerisq; edendine, an Orco damnandi esse videantur. Quòd si eos dimittendos statueris, suæq; sorti credendos, patrocinium eorum ut accipias opus esse arbitror, ut à calumnia facilius evadant, & à livore atque invidia sint tutiores: preciosiora siquidem semper illa habentur, quę è sacrariis, delubris, templis, Principúmve penetralibus eruuntur, quàm quæ ex privatis domibus, inopumq; diversoriis exeunt. Sic quoq; lapilli ac gemmæ pluris veneunt quæ à divitibus atq; opulentioribus sunt, quàm quæ à pauperioribus, ac tenuioribus. Principium præterea gratia in parvis etiam rebus studium ac favorem populi conciliare solet, & quæ minora sunt, longè ampliora reddere. Imperator Nero Poppęam virginem decore atq; formâ præstantissimam, quam deinde uxorem duxit, ad insaniam usq; adamavit, & illius capillos crebris sermonibus laudabat, versibusq; ad citharam scitè cantabat, quòd succini coloris essent. Fuit enim Nero (quod nemo inficiari potest) oratione, poëmate ac musicâ præclarus. Hac quidem opinione ductæ puellæ omnes Romæ & in omni Italia eo tempore ejusmodi colorem magno studio affectabant, non modò in coma & capillo, verùm in reticulis, annulis, & in omni genere ornamentorum: qua ex re succina gemma, quæ parvo antea ęstimabatur, magno deinde liceri ex universo terrarū orbe cœpit, quando maximo omniū Principi grata erat. Sic nostræ meditationes, si tibi jucundæ fuerint, plurimos fautores habebunt. Sed ut ad exitū hunc sermonem meum perducā, nihil aliud causæ esse duco, cur philosophorum multi & oratorum ac poëtarum quam plurimi opera sua Regibus, Ducibus, Imperatoribúsve inscribant, nisi ut privati omnes eadem ab illis accepta carius legant, sanctiusq; venerentur. Ut enim avidi atque furaces homines, rapaces manus à sacris rebus longè magis abstinent, quàm à profanis: sic æmuli, obtrectatores, ac procaces homines linguas suas diligentius cautiusq; comprimunt ab illis, quorum studia atque industriam maximi ac potentissimi vindices tuentur.

Nero. *Poppæa.*

Succinus color. *Plinius lib. 37. cap. 3.*

Succina gemma.

Cur principibus opera sapius dicentur.

SITNE

Sitne eius viri qui de Rep. scripserit, de unius etiam Principis dominatu tractare,

Titulus I.

Novum & admiratione fortasse dignum plerisq; videri poterit, quòd qui paulò antè præcepta civilis institutionis novem tradiderim voluminibus, nunc de Regno scribere aggrediar: quasi non ejusdem viri sit officium, qui Rempublicam laudaverit, extulerit, probaveritque, unius etiam Principis dominatum admirari, atque efferre. Nec deerunt qui dicant pugnantia hæc inter se esse, neque satis constanter ab uno eodemque præcipi posse: exemplumq; Platonis ac Xenophontis in medium afferrent, qui quum ex eodem ludo eademq; disciplina profecti essent, æmuli tamen, ac diffidentes, inter se simultates exercuerunt: & alter civilem societatem commentus est, alter autem Cyri Persarum regis disciplinam scripsit: & uterq; eorum seorsum suo studio delectatus, alterum cõtempsit. Quibus quidem respondendum est, libera hominum esse judicia, & posse quempiã alterum laudare sine alterius vituperatione, vel utrunque etiam, si placuerit, probare. Hanc tamen quæstionem paucis absolvit divinus dicendi ac sentiendi præceptor Plato, *libro quarto de civili societate*, his ferè verbis. *Dico equidem unum Reipublicæ esse modum, qui bifariam dividitur. Nam si vir unus optimè imperat, regnum nuncupabitur: sin verò plures, optimatum principatus.* Nihil enim de ratione ac virtute amovebitur, sive unus, sive plures multitudinem rectè gubernent. Hac opinione ductus Samius Pythagoras, commentarios peregregios reliquit, in quibus & de Republica & de Regno simul scriptum erat: quos quidem summo studio per epistolam Archyta Tarentino illius discipulo rogavit Plato: cui, quum eos deinde accepisset, gratias egit peringentes, & eosdem summis laudibus extulit. Aristoteles quoque utrumque munus complexus, & civilia documenta tradidit, & ad Philippum Macedonum Regem præcepta Regni scripsit. Ejus quoq; discipulus Theophrastus præceptoris terens vestigia, libros

Vide Macrob. in Somnium Scipionis.

In fine 4. dialogi de Republica.

Regnum.

Aristocratia.

Pythagoras de Republica scripsit.

Aristotelis Politici libri.

Theophrasti Politica.

Digitized by Google

de Republica edidit,& de Regno etiam ad Cassandrum præclara volumina exaravit. Idem ante eum fecerat Xenocrates Calcedonius, qui populares institutiones tradiderat, & de Regno ad Alexandrum præscripserat. Antisthenes quidem Cynicus regia quoque & civilia præcepta docuit,sicut Cleantes Zenonis discipulus, qui libros ad Ptolomæum de Regni ratione misit,& Remp. Lacedæmoniorum literis comendavit Non igitur hoc mihi vitio dandum erit, si utrumque tentavero, quum possim & superiores testes, & complures etiam alios citare,qui idem quoque factitatunt. Sed hanc diversitatis opinionem maximè auget varia gentium consuetudo. Vix enim fieri potest,ut qui sub Regibus diutius vivere consuevérunt, parvo temporis momento civilem æqualitatem,à qua longo usu alieni sunt, ferre valeant. Sic alia ex parte qui annuis magistratibus parere adsolent, & parendi imperandique vices servant, non possunt æquo animo unius principis dicto auscultare. Et sic quisque populus suo vivendi ordine contentus,alios spernit,ne dicam odio habet. Cappadoces, quum apud eos regia progenies extincta esset, oblatam à Romanis libertatem repudiaverunt,& Ariobarzanem Regem alienigenam optaverunt,ut qui affirmarent, æquo inter se jure neutiquam sine principe vivere posse. Athenienses autem contrà; extinctis enim Regibus quamprimum popularem statum constituerunt: & quanquam variante fortunâ nunc à Regibus tenerentur,nunc autem à tyrannis, tamen ad consuetam Rempublicam semper redibant.Sunt etiam nonnulli,qui adeò pervicaciter in suo vivendi præscripto perseverant, vt inclinante etiam fortunâ, nullis condirionibus, nullisque pollicitationibus inde abduci possint, malintque extrema omnia experiri,quàm propositum vitæ genus mutare.Crœsus Lydorum, Babylonisque Rex,qui justitiæ ac clementiæ laude non caruit, quum accepisset, Solonem,ut Pisistrati tyrannidem fugeret, patriam reliquisse & incertis sedibus vagari, eum humanissimis literis rogavit,ut ad se veniret, secumque regni habenas moderari vellet. Ad quem Solon in hanc sententiam rescripsit; *Amplector,Rex inclyte, maiorem in modum benevolentiam*

Xenocratis Politica. *Antisthenes Cynicus de Regno scripsit.* *Cleantes.* *Cappadoces.* *Athenienses.* *Crœsus Lydorum Rex.* *Solonis epistola.*

Volentiam in me tuam, & per immortalem Deum, nisi mecum statuissem illic degere, ubi communis libertas agitur, mallem apud te in tuo regno vitam ducere, quàm Athenis Pisistrato violenter tyrannidem exercente. Sed gratius illic in instituto meo ago, ubi sunt omnibus pariter aequa ac communia iura: Val. Quid durius aut severius Catone, qui maluit sibiipsi violantes manus afferre, quàm clementissimo victori aliqua ex parte cedere, ac solitum vitæ suæ genus, Stoicamque sententiam præterire? Atqui incertũ mihi omnino esse videtur, laudisne plus, an vituperationis attulerit hæc mors M. Catoni. Nam Cicero, quamvis eam eloquentiæ laudibus extulit, ejus exemplum tamen nentiquam imitatus est: & *illum secutum esse* fatetur *præscriptum durioris vitæ, se autem ab ineunte ætate mollius semper vixisse.* Quæ quidem verba non tam excusationis causa dixisse mihi videtur Cicero, quàm quod vim sibiipsi Catonem attulisse minimè probaverit. Julius verò Cæsar duabus elegantissimis orationibus Catonis laudem refellere non dubitavit, & sævam ac sanguinariam illius sentẽtiam improbare. Sed hanc palæstram declamatoribus inter se luctantibus relinquamus, nos autem ad præscriptam rationem revertamur. Themistocles certè secus egit: nam post Græcorum suo ductu atq; consilio victoriam contra Xerxem Persarum Regem (qua nullum maritimum præclarius facinus, neq; à Græcis neq; à Barbaris gestum unquam fuisse Simonides testatur) post multa etiam inclyta in Republica sua gesta, quum cerneret æmulos suos Athenis prævaluisse, & se indigno exilio multatum, nihil amplius cum ingrata patria agendum statuit, sed in regno potius esse agendum. Proinde ad Xerxem, qui paulò antè acerrimus hostis fuerat, se contulit, maluitq; ancipiti inimici fidei, ac barbaro Regi se committere, quàm durius quidpiam in se statuere, aut reconciliatæ patriæ gratiam expectare. Xerxes autem, qui Themistoclis virtutem atque excellentiam planè noverat, illum gratissimo hospitio accepit, maximo in honore habuit, rogavitq; ut oblivisceretur se exulẽ esse, & reliqua ab eo summa expectaret. Egit gratias Regi honorificis verbis Themistocles, & aliquid quo modestè degere posset, & fa-

Cato Uticensis.

Cicero.

Iulius Cæsar in Catonis Uticensis necem scripsit.

Vide AEmilium Probum in eius vita.

Themistoclis factum.

Vide Thucydidem & AEmilium Proburn.

Digitized by Google

& familiam parcè educare, ab eo rogavit. Tum rex beneficentiæ ac liberalitatis non indoctus, tres illi urbes opulentissimas dono dedit: Myum imprimis unam ex duodecim Joniæ urbibus, pecoris ac pabuli feracissimā, quam in obsonium se ei dare dixit: Magnesiam verò in panem, abundat enim optimo ac candidissimo frumento: Lampsacum autem in vinum. Erat enim Lampsacus insignis civitas, & studiis literarum dedita, in qua diutius diversatus est Epicurus, adeo ut à plerisque Lampsacenus crederetur. Ejusdem urbis subjecti colles mari imminebant, & multum ac suavissimum ferebant vinum. Vixit autem diutius Themistocles in eo regno gratus regi, & cum pluribus illustribus viris: & cùm ex rebus humanis excessisse, Magnesiæ summo cum honore sepultus est.

AEmilius vocat Myntam. *Magnesia.* *Lampsacus.* *Themistocles ubi sepultus.*

Sed illuc redeat sermo, unde defluxit. Licebit, spero, mihi sine reprehensione de Regno scribere, quamvis libros de civili societate ediderim. Nec maledici aut æmuli formidandi sunt, quos qui metuunt, nihil literis commendabunt, sed taciti ignotique omnino morientur, ut fecit Hippasus Metapontinus, qui cum esset Pythagoricorum omnium disertissimus doctissimusque, veritus adeò est obtrectatorum calumniam, ut nihil scriptum reliquerit, ut ait Demetrius. Eodemq; pudore cohibitus Pyrrhon, & complures alii doctissimi viri miro silentio tacuerunt: & ut detractorum suorum maledicta vitarent, oblivionum sui nominis post se reliquerunt. Nec admirandum id quidem est: *Recta enim ingenia Verecundia debilitat, perversa autem audacia confirmat*, ut est in veteri sententia. Nec sperandum est quempiam eruditorum hominum ab invidis intactum esse. Cernimus enim Homerum (qui cōsensu omnium scriptorum cunctis mortalibus fœlicitate ingenii præstitit) in vita sua Sagarim, post obitum autem Xenophontem & Zoilum Macedonem æmulos habuisse. Hesiodo præterea cum Cecrope certamen fuit vivo, post mortem verò idem Xenophanes maledictis eum persecutus est. Simonidi cum Timocreonte etiam contentio fuit, & Pindaro cum Amphimene. Sed quid poetas memoro, quorum aliquando scripta aut adulationis aut odii suspecta

Maledici non cifaciendi. *Hippasus, Metapontinus.* *Pyrrhon.* *Invidiam eruditorum nemo vitavit.* *Homeri amuli: de quibus vide AEliamum.* *Cecrops & Xenophanes Hesiodi amuli.*

suspecta esse possunt? Quid? non & Philosophorum principes (qui ea scribunt, quæ neq; ad singulos pertinēt, neq; molesta cuipiam esse debent) maledici ad vivum usq; lacerarunt? Thaleti Pherecydes obtrectator extitit, ut Bianti Sylurus Prienæus, & Pittaco Antimenides, & Anaxagoræ Sosibius. Putemus Pythagoræ aut Socrati æmulos defuisse? Quorum alterum Cydon & Onata, alterum Antiochus Lemnius & Antiphon maledictis insectati sunt. Eubulides Aristoteli infensus fuit, ut Alexinus Eliensis Zenoni.

Simonidis æmulus Timocreon. Pindari æmulus Amphimenes. Pherecydes Thaletis obtrectator. Silurus Prienæus æmulus Biantis. Antimenides æmulus Pittaci. Sosibius æmulus Anaxagoræ. Pythagoræ, Socratis: Aristotelis, Zenonis, æmuli.

Sed ne in nominibus recensendis ambitiosior esse videar, sic statuo, neminem paulò clariorem in studiis bonarum artium extitisse, qui à plagis vibicibusque invidiæ omninò expers evaserit. Nos verò æmulis malignisque detrectatoribus relinquamus, ut suo livore tabescant, seseque perpetuo mœrore ulciscantur. Sequamur igitur cursum operis nostri, Deo Optimo Maximo benevolente, ut priscis verbis in præsenti sententia utar.

POETAS OMNIVM PRIMOS MORAlem Philosophiam indagasse, deq; ea versibus scripsisse.

TIT. II.

VIVENDI rationem, quam Moralem civilémve sapientiam licet appellare, primi omnium mortalium prisci Poëtæ indagaverunt. Fuit enim poëtica antiquissima disciplinarum omnium, quæ literis cogitationis suas commendaverit quæque docuerit quæcunque ad veram virtutem, hominumque mores atq; affectiones attinēt, & res gerendas cum gratia ac jucunditate commisceret. Hoc & Strabo refert, & Græci omnes scriptores testantur. Hæc quidem sibi Musicen (ut animos hominum alliceret) sociam ascivit, versumq; dimensa est, ut cantu, citharâ, lyrâ, tibiarumque modulis, agrestes illos ac rudes homines ad virtutem communitatemq; vitæ, & officiorum inter se vicissitudinem formaret. Proinde vetustissimi solos poëtas sapientes esse arbitrabantur, eisdemq; liberos suos erudiendos tradebant, ut qui illos viros bonos esse experirentur, atq; omni probitate

Vide eiusdem Patricii de Rep. lib. 2. tit. 5. Poetica antiquissima disciplinarum.

Musices usus.

Qui & primi scripserunt, teste Isidoro

Digitized by Google

lib.1. cap.37.
Soli poetæ sapientes.
Poetæ morũ, & vitæ humanæ magistri.

bitate insignes. Nam poëta bonus nequaquam esse quis potest, nisi etiam vir bonus existat. Et sic poëtæ se morum magistros, & humanæ vitæ emendatores esse profitebantur. Suis namque carminibus quum viros claros laudent, virtuti meritam gloriam exhibent, & ad imitandam vivendi rationem juvenes excitant, ut virtutem capessant, & laboribus subeundis promptiores alacrioresque reddantur. Hęc poëtica ratio quum primum processit in medium, libenter ab optimis viris accepta est, & ab omnibus comprobata: diuque poëtarum carmina per ora hominum volvebantur, & in sacris Deorum conviviis, epulis, magnisq; celebritatibus, canebantur, adeò ut nihil memoriæ hominum nisi poëticis numeris scriptum mandaretur. Sed qui deinde secuti sunt, Cadmus videlicet, Pherecydes, & Hecatæus, reliquis poëticæ partibus servatis, versum numerumque solverunt: & sic oratio pedestris inventa est absque numero, quasi ab excelsiore loco vel celeri curru in planiciem decurrat. *ut Cretensis refert Strabo.* His utiq; principiis fluxerunt hi, quos primò sapientes, mox mitigato nomine sapientiæ studiosos veteres appellarunt. Nam multis seculis ante eos, poëtæ de Deo, de rebus cœlestibus, de natura rerum, de moribus, de civili sapientia, de ratione, ac sermone tractaverunt: non Homerus modò, quem Pythagoras, Plato, Aristoteles, Zeno, & alii philosophorum principes, quasi fidissimum rerum suarum testem sæpenumero inducunt; verùm & complures alii ante Homerum atque Hesiodum cecinerunt, ut Linus, Philammon, Thamyras, Amphion, Musęus, Demodocus, Phemius Ithacensis, & complures alii. Quo in numero Sibylla etiam habenda est, quę virginitatis merito divini consilii particeps & dici & esse meruit.

Prosæ orationis origo.

Poëtæ primi Philosophi. Homerus à Philosophis testis sæpissimè adducitur.

Amphion.

Alludit ad etymon Sibyllæ, quod tamen aliud esse monet Lactantius.

DE RERVM CIVILIVM DIFFERENtiis: & ut unius viri principatus reliquos omnes anteat.

TIT. III.

HI quidem Poëtæ majorem philosophiæ partem circa Principum vitas ac mores versari opinati sunt, & rerum

rerum civilium differentias ab ipſis principibus in tres *Tres rerum*
partes diſcreverunt, ut eſſet Regnum principatus unius, *civilium ſta-*
qui commodum quærat eorum qui ab eo reguntur. Et *tus.*
hanc ſpeciem duabus reliquis prætulerunt. Secunda au- *Regnum.*
tem ſit optimorum civium poteſtas, qui ad virtutem
omnia dirigunt, hanc Græci ἀριστοκρατίαν vocant. Nam *Ariſtocratia.*
Politia generale nomen eſt, & unamquamque civilem *Politia, gene-*
adminiſtrationem ſignificat. Tertia verò eſſet popula- *rale nomen.*
ris ſocietas, quæ ad juris æqualitatem tendit, multitudi- *Democratia.*
ni ſtudet, libertatemque ſibi præficit. Horum ſtatuum
quiſque dum rectè geritur, & à ſeipſo diſcedit, in mani-
feſtam labem incurrit. Nam ſi Rex oblitus utilitatis eo-
rum quibus præeſt: proprium duntaxat quærit commo-
dum, ſibi ſuiſq; ſtudet, juſtitiam negligit, voluptati in-
ſervit, tunc à dignitate ſua diſcedit, fitq; Tyrannus, qui *Tyrannus.*
rectum tranſgreditur, & ab omni virtute ſecernitur.
Optimates verò cùm in ſuo præſcripto non perſeve- *Optimates.*
rant, nec conſtanter virtutem comitantur, ſed ea negle-
ctâ divitiis atque opibus inhiant, tunc quamprimum
in paucorum potentiam concidunt, quæ ὀλιγαρχία di- *Oligarchia.*
citur, & vix paululum quidem differt à tyrannide. Pau-
ci enim ſunt opulentiores illi qui dominantur, & mul-
titudinem formidant: proinde ut ſibi ipſis caveant, ſævi-
tia & omni immanitatis genere inſultant. Atqui po-
tentia illa, quæ multorum damno ac periculo exerce-
tur, diuturna eſſe non poteſt. Popularis autem ſtatus *Popularis*
cùm ab æqualitate illa diſcedit, quam mitiſſimo verbo *ſtatus.*
Græci ἰσονομίαν appellant, quumque aut nimis uni viro *Iſonomia.*
defert, aut multitudini nimis indulget, in alterutrum
ut incidat opus eſt, aut in tyrannidem, cùm vir ille po-
pulari aura ſuffultus nimis extollitur, aut in plebeium
dominatum, quum plebs nimium ſibi arrogat, quo ni-
hil deterius eſſe poteſt. Plebs enim ſicut humiliter ſer- *Plebeius do-*
vit, quum durioribus habenis comprimitur: ſic ubi fre- *minatus qua-*
num reſpuit, inſultat admodum, ſeſſorem deturbat, & *lis.*
injuſtè, crudeliter, ſæviſſimeque dominatur. Hanc præ-
varicationem plebeium dominarũ appellamus, quando
ad inopum tantummodo utilitatem ſtatus deducitur,
magiſtratus omnes ex plebe creantur, rejectis hominib.
virtute præſtantibus, nobilioribus opulentioribuſque.

Hoc

Popularis status à plebeio differt ut genus a specie.

Hoc loco monendi sunt nonnulli, qui falso opinantur popularem statum & plebeium unum & eundem esse, quum sint diversi, & popularis status una ex tribus speciebus sit administrandarum civitatum, quas Philosophi omnes probant, ut in superioribus dictum est: plebeia autem gubernatio, transgressio excessusque sit, & superioris prævaricatio. Qui verò aliter sentiunt, falluntur in nominis interpretatione: dicitur enim Græcè δημοκρατία & δῆμος populum, non plebem significat. Unde hæc duo verba manifestè discernuntur, ut Cajus Jureconsultus clarè indicat *in titulo de Verborum significatione*: & manifestius patet in libris Institutionum, ubi de jure naturali, gentium, & civili tractatur his verbis. *Plebs autem à populo eo differt, quo species à genere. Nam appellatione populi universi cives significantur connumeratis etiam patriciis, & senatoribus plebis autem appellatione, sine patriciis & senatoribus cæteri cives significantur.* Patet etiam hoc ex eo quòd cùm Romana plebs quondam à patribus secessisset, jura quædam condidit, quæ post conciliationem à populo accepta, suadente Hortensio prisco pro legibus habita sunt, & plebis nomen servaverunt, dictaque sunt plebiscita. Quin etiam Tribuni illi, quos sibi in monte Sacro plebs creavit, Tribuni plebis nuncupati sunt, quorum auctoritas amplissima fuit, adeò ut plebem à senatoribus tueri possent. Similis magistratus fuerat apud Lacedęmonios eorum, quos Ephoros appellabant. Singulas quasque harum civilium specierum experti sunt Athenienses, tam rectas, quàm etiam depravatas. Nam prius regali tenebantur imperio, quorum primus Theseus urbem mœnibus sepsit & vagos per agros cives in unum compulit. Et quamvis neminem injuriâ lacessiverit, tamen invidiam atque offensionem civium effugere nequivit: adeò ut ignominiosè admodum ejectus fuerit ea urbe, quam mœnibus, opibus, legibus, dignitate, gloria, imperioque extulerat. Rex deinde Cecrops, licet genere Ægyptius fuit, magnâ tamen clementiâ & virtute regnavit, apud quem judiciũ Neptuni & Minervę de urbis nomine agitatum est, tum cùm in arce oliva orta est, unde & placuit ex Dę nomine urbẽ vocari, quæ Græcè ἀθῆναι dicitur,

Δῆμος.

Plebs.

Populus. l. ij. de orig. iur. ff.

De qua re Livius & alij.

Lacedæmonii Ephori, similes Tribunis Plebis apud Romanos.

Theseus.

Cecrops.

dicitur, cui ea arbor sacra est. Longè pòst summa cum æquitate regnavit Codrus, qui juxta divinum oraculum pro patria se morti vovit in bello Peloponesiaco: qua ex re, illustrem illam victoriam Athenienses consecuti sunt. Hic ultimus fuit Heraclidarum Regum, qui trecentis octaginta tribus annis continuata serie regnaverunt. His exactis Rempublicam instituerunt, in qua diutius summam inter se æquitatem servaverunt. Mox, ut res mortalium fluxæ sunt; invalescente plebe, Pisistratus vir popularis ac factiosus, quum in Principes Reipubl. oblatraret, favente multitudine tyrannidem invasit, exacto Solone legumlatore integerrimo ac sanctissimo. Hujus tamen facti invidiam timens, conabatur eundem blandis literis revocare ejusmodi exemplo. Pisistratus Soloni salutem. *Non solus ipse Græcorum omnium tyrannidem invasi, nec medius fidius rem alienam usurpavi. Genus enim à Cecrope duco: proinde iure optimo mihi vendico, quod Athenienses olim iureiurando affirmarunt, Cedro & illius generi se perpetuò præbituros, & postmodum posteritati eius, immemores tanti beneficii neglecto iureiurando abstulerunt. Leges quas statuisti, servari iubeo: & longè melius servantur, quàm si multitudinis imperio res ageretur. Tyrannus ego, nomine ac dignitate solùm à plebe differo: Vale.* Cui ita Solon. *Solon Pisistrato salutem Illic degere cupio, ubi communi atq; æquali iure omnes inter se vivant. Tyrannidem non amo, sed te tyrannorum omnium mitissimum esse fateor: Gaude.*

Codrus, rex ultimus Heraclidarum.

Heraclidarũ regnum.

Diogenes Laertius in vita Solonis.

Pisistrati epistola.

Solonis epistola.

Multa quidem incommoda Athenienses à Pisistrato tulerunt, longè tamen plura ab illius filiis, quibus tandem sublatis, ad popularem statum quamprimum redierunt. Ac principiò quidem, clarissimi viri principatum in Republica tenuerunt, & quamplurima bella terra marique fœliciter faustèque gesserunt, Atticumq; imperium non modò finibus, verumetiam auctoritate ac gloria latius propagaverunt, sed ambitione atque invidia crescente in dies, plebs per seditionem prævaluit: quæ dum rationem impensæ in bello pecuniæ à Ducibus reposcit, ab exercitu victores revocat, novos Imperatores præficit, hos damnat, illos interimit. Et sic à Lacedæmoniis, quorum victores fuerant, vincuntur

Athenienses, Lysandro duce, & ad paucorum potentiam rediguntur. Eis namque Lacon ille callidissimus triginta cives præfecit, qui in sævissimos tyrannos evaserunt. Quibus deinde Trasybuli virtute exactis, rursus ad popularem statum redierunt. Macedonum namque Reges, qui illos subegerunt, solitam eis vivendi formam permiserunt: & Cassander, qui in alios violentior fuit, in Athenienses benignam exercuit potestatem. Eis namq; præfecit Demetrium Phalereum, eorum concivem, qui non modò popularem statum illæsum servavit, verùm in melius quoque redegit, editis etiam præclaris commentariis de Atheniensium Republica. Romani quoq; eos libertate donaverunt, permiseruntq; ut solitis legibus uterentur.

Demetrius Phalereus.

Quorsum hæc tam longa Atheniensium commemoratio? Ut intelligamus Athenienses omnes civiles status pertulisse, tam rectos, quàm depravatos, à quibus quidem utriusque fortunæ exempla facilè accipere possumus. Harum trium civilium administrationum similitudines & quasi formas in domibus nostris familiaribus inveniri Plato & Aristoteles testes sunt. Nam patris indulgentia in liberos, instar habet regiæ pietatis in populos quos gubernat. Ut enim pater pro filiis anxius est, nihilque ut eis ad benè beateque vivendum desit, semper prospicit, unus pro omnibus excubat, ratione cum illis agit, mavult eos emendare quàm punire, sic Rex etiam suis civibus indulget. Hujus opinionis auctor Homerus, Jovem, quem Deorum hominumque Regem inducit, patrem appellat, ex quo clarè demonstrat, regnum ferè paternum esse imperium. Viri autem & uxoris in re familiari societas, qui pari officio parique pietate liberis prospiciunt, similitudinem cum ea specie tenet, in qua optimates gubernant. Et in iis quidem quæ foris sunt pro dignitate vir præest, in his autem quæ domi, uxor: sicut & inter optimates robustiores militiæ, infirmiores verò rei domesticæ student. Fratrum autem societas in populari gubernatione cernitur: pares enim inter se sunt, nisi quantum ætate ac virtute differunt. Sic etiam similis fit transgressio. Nam quum pater filios negligit, sibi ipsi studet, sibique ipsi vivit.

Rex patris instar.

Viri & uxoris officia.

Fratrum officium.

vivit, tunc in liberos familiamq; suam tyrannus est, sicut Rex in populum, cùm à virtute discedit, & luxuriæ avaritiæque se permittit. Similiter vir & uxor si minus inter se congruunt, familiamque perosi liberos destituunt, aut sævissimè dominantur, similes fiunt paucorum potentiæ, quę parum admodum à tyrannide secernitur. Fratres verò qui negligentius rem familiarem agunt vel discordes inter se, rei domesticæ imperium minoribus aut servis permittunt, similes sunt popularibus illis, qui habenas omnes plebi tradunt eidemque se & alios subjiciunt.

Videndum igitur erit, ut quæque harum specierum suam dignitatem servet, nec à se ipsa discedat, si laudem assequi cupit, & diuturna esse studet. Nam si secus egerit, quamprimum corruat necesse est. Veramq; sententiam Xenophontis esse experietur, qui ait: *Omnes civiles societates vitio eorum ruere, qui illis præsunt.* Nam si rectè gubernarentur, perpetuæ omnino, vel immortales etiam essent. Ipso autem Cicero à Platone Philosophiaq; se didicisse ait, naturales esse ortus atque obitus Rerumpublicarum, ut hæ tum à Principibus quidem vel tyrannis, tum à populis tenerentur vel Regibus, sed denique ut animalia reliqua, suo tempore occiderent. Sed de his satis dictum sit, ne ultra crepidam (ut dicitur) sermo noster decurrat, cùm sit propositi mei de optimo Rege, ac de regni ratione tractare, & reliquos civiles status omittere, & præcipuè quum de civili societate novem voluminibus præscripserim.

Xenophontis sententia.

Rerumpublicarum ortus atq; obitus naturales.

DE HIS QVI PRIMI DE REGNO scripserunt, differentia librorum Socratis & Dionis.

TIT. IV.

MULTI Græcorum de unius viri principatū, sive de regno scripserunt, & non hi modò quorum suprà mentionem feci, verùm alii complures. Nam & Euphantus Olympius regem Antigonum erudivit, regnique præcepta literis commendavit: & Strato Lampsacenus libros tres de regno ad Ptolemæū Philadelphum

Euphantus Olympius.

Strato Lampsacenus.

Ægipti Regem scriptos reliquit. Horum volumina nostro tempore nusquam apparent, sed cum plerisq; aliis dudum periere. Maximum enim librorum naufragium, ut & omnium aliarum rerum, regio illa pertulit. Irruentes enim Barbari eam igne ferroque adeò vastarunt, ut nullum penè Græciæ vestigium nec in ipsa Græcia reliquerint. Enatarunt tamen duo, & in Italiam emerserunt, jamque ab omnibus leguntur, Isocrates scilicet & Dio Prusensis, varioque inter se argumento differunt. Fuit enim Isocrates vir & dicendi & vivendi disciplina peritissimus, cujus è ludo (ut ait oratorum maximus) tanquam ex equo Trojano in numeri Principes exiere, Hunc Socrates & Plato, atque ex nostris Cicero & Quintilianus miris laudibus extulerunt. His libros duos ad Nicoclem Cypri Regem reliquit, in quorum altero præcepta Regi tradit, in altero autem his qui ab eo reguntur. Hi quidem per breves sunt, nec id sine consilio: quippe quòd Nicocles paucis delectaretur, ut Neoptolemus ille apud Ennium, *cui philosophari quidem placebat, sed paucis:* longiora tamen scripsisse arbitror Isocratem, sed ab aliquo delicatiore in commentarios esse redacta, qui si uberiores essent, potuissent fortasse me ab hoc scribendi studio liberare: res enim tanta paucis absolvi non potuit. Dio item præcepta regni breviter etiam complexus est, sed diverso ab Isocrate argumento nititur. Nihil enim ipse præcipit, sed Homerum ostendere conatur, sicut omnium reliquarum, sic hujus quoque civilis sapientię principem & quasi architectum extitisse, ut qui in libris suis cuncta præcepta, quæ ad Regem spectant, complectatur, singulisque Principibus seorsum proprias quasdam virtutes, propriumque decorum impartiatur. Vlyssi enim omnes ingenii vires tribuit, consilium, eloquentiam, dolos, artes, prudentiam, rerum peritiam, ut qui complures urbes viderit, varios diversarum gentium mores didicerit, diversa studia calluerit, manus quoque agriculturæ admoverit, sulcum aratro rectissimum duxerit, herbas incurva falce celeriter straverit. Achilli verò animi fortitudinem, & corporis robur, omni ex parte tradidit, & quæcunq; alia quæ ad optimum quemque bellatorem pertinent, cui

Isocr. & Dio. Isocrates tres fuerunt, ut docet M. Antonius Muretus, in Variis, lib. 1. c. 1.

Refertur à Cicerone.

De scriptis Dionis iudicium.

Homerus.

Vlyssis ingenium.

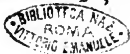
Achillis ingenium.

cui & præcipitem atque implacabilem iram veluti fortitudinis cotem adhibet, & ardentissimum gloriæ studium, quasi calcar; quo sæpenumero (quum à pugna cessaret) fidibus & cantu incendebatur, quum fortissimorum virorum laudes caneret, tantoq; animi ardore efferebatur, ut cæteros quosque à congressu Hectoris arceret, ne viri fortissimi cæde ab aliquo fraudaretur, à quo præventus, deinde posterior gloria esse videretur. *Ira cos fortitudinis.* Diomedi autem modestiam quandam adhibet, qua tumentem iram comprimeret, nemini malediceret, neq; dicto factove protervo noceret; ex qua etiam virtute cibi esset abstinentissimus, & vino nunquam nisi in magnis laboribus uteretur. *Diomedis ingenium.* Sic singulis aliis Principibus proprias quasdam virtutes tribuit Homerus, adeò ut consummato operi nihil desit, quod ad animi corporisve virtutem spectet. Hoc igitur argumento Dio opus suum perfecit, omnia Homero tradens, præter pauca quæ magno Alexandro tribuit, quem maximum omnium Regum fuisse jure optimo arbitratur. *Alexander.*

DE STUDIIS ANTIQUORUM REgum erga doctos viros.

Tit. V.

Longe facilius priscis illis seculis præcepta quæque virtutis tradebantur, quàm nostris, in quibus pauci sunt qui humanitatis studia & bonarum disciplinarum artes benevolẽtia aliqua complectantur. *Doctorum contemptus apud nostri ævi homines.* Quotus enim quisque nunc est, qui doctos viros amplectatur, atque admiretur, ac nõ potius negligat, ne dicam contemnat, aut odio habeat? Cujus domus non potius scurrę, mimo aut adulatori, quam poetæ, oratori aut philosopho pateat? Veteres verò contrarium faciebant. Atque ut omittam Romanos, (qui doctissimorum quorumque virorum consensu mortales omnes virtute, gloria, atque animi præstantia excelluerunt) *Romani, omnium excellentissimi.* nonne veteres illi Principes ac Reges eruditissimis viris delectati sunt, & cum illis etiam summa benevolentia ac amicitia conjunctissimè victitarunt? Eosdem enim adhibeant in consiliis maximarum rerum, illis auscultabant, illos obser-

Crœsus.

vabant verebanturque. Crœsus Lydorum Rex opulentissimus quum studio civilis sapientiæ flagraret, & cerneret barbaras illas nationes, quibus imperabat, viris clarissimis omnino carere, excitatus Anacharsis fama, ad eum Athenas unum ex familiaribus suis misit, qui illum ad se accerseret, aurumque ei dono afferret. Ad quem ille ejusmodi epistolam scripsit. *Anacharsis Crœso bene agere. Veni in Græciam, Lydorum Rex, ut mores, instituta, disciplinasq; perdiscerem. Auro non ego: satis mihi fuerit, si doctior meliorq; ad Scythas rediero. Sed quia benevolentiam tuam mirificè amplector, ad te quamprimum ire pergam, Vale.* Dionysius quoque Syracusanus quamvis ad sævitiam natus videretur, tamen disciplina Aristippi Cyrenaici summopere delectatus est, eò præcipuè, quòd vir ille & facetus esset, & loco ac tempori inservire optimè nosset, jocisque ac salibus abundaret: quod quidem vel ex hoc cerni licet. Tres forma liberali & ætate integra ancillas Dionysius ei adducit, ut ex illis unam quam vellet acciperet: tunc Aristippus tres simul abduxit, asserens Paridem neutiquam impunè tulisse, quòd unam Deam duabus prætulerit. Quo quidem lepore ac joco voti compos factus est, & integrum munus accepit. Fuit hoc etiam Dionysio gratum, ac perjucundum. Nam cùm ab eò pecuniam aliquando rogaret Aristippus, tum facetè Dionysius, *Docuisti* (inquit) *sapientem pecunia non egere.* At ille, *Da*, inquit, *postea de his disseremus.* Quum verò dedisset, *Videsne* (ait) *me pecunia non egere?* Et quum tyrannus his rebus delectaretur, eundem summis honoribus ac muneribus quotidie afficiebat. Stilponem quoque Megarensem nonne summa benevolentia complexus est Ptolemæus Soter, Ægyptiorum Rex? Sic Menedemum Eretriensem Antigonus. Idem Rex mirificè observavit Bionem Borísthenitem: & quum accepisset illum graviter ægrotare, & summa etiam inopia laborare, duos ex familiaribus suis ad eum visendum ac curandum misit, jussitque, ut opportuna ei omnia suppeditarent. Lycon Troadensis Attalo Regi gratissimus extitit, & ab illo regiis opulentiis honestatus est. Demetrius Byzantius Antiocho, & Ptolemæo perfamiliaris fuit, & illorum gesta summo studio

Anacharsis epistola ad Crœsum. Vide Diogenē Laertium.

Ptolemæus Stilponem amplexus. Antigonus Menedemum Eretriensem, & Bionem. Demetrius Antiocho & Ptolemæo familiaris.

studio literis mandavit. Metrodorus Scepsius vir in dicendo perjucundus, & variis disciplinis ornatus, Mitridati maximo Regi tanta benevolentia conjunctus fuit, ut vulgò Regis pater appellaretur. Platonis etiam memoriam adeo veneratus est hic Rex, ut illius statuam in Academia erexerit ejusmodi titulo inscriptam. Mitridates Rhodobati filius Musis Platonis imaginem dicavit, Silamonis opus: Quot doctissimos viros dilexit Alexander? Omitto Aristotelem, cui ab ineunte ætate à patre Philippo in disciplinam traditus extitit, ad quem etiam ejusmodi epistolam dedit. Philippus Aristoteli salutem *Scito filium mihi genitum esse, quod equidem Diis habeo gratiam, non proinde quia natus est, sed quòd eum nasci contigit diebus vita tua. Spero enim fore, ut edoctus abs te dignus existat & nobis, & rerum istarum susceptione: Vale.* Ipse quoq; Alexander in primis dilexit Onesicritum, quem in militia secum habuit, & res à se gestas ab eo literis mandari voluit. Anaxarchum verò majorem in modum observavit; & cùm Clitum per temulentiam peremisset, factique eum vehementer adeò pœniteret, ut exclusis è cubiculo arbitris amicísque omnibus, jam de consciscenda sibi morte ageret, solum hunc philosophum veritus est, qui in penetralia prorumpens, nullo familiarium id audente exclamavit: *Hiccine est Alexander ille, quem universus orbis admiratur ac metuit? At ipse nunc servilem in modum miserabiliter eiulans, hominum ignominiam, legesq; formidat. An ignoras Iovem ita Regibus statuisse, ut quicquid agerent, æquum iustumque esset? Deo optimo benè volente, temerarii militis petulantiam, & temulentiam verborum licentiam ultus es. Scient omnes te Regem esse: neutiquam maledictis ac probris incessendum. Pugnent in hostes milites tui ferro, non autem in te lingua procacitate.* His & similibus rationibus ac verbis usus Anaxarchus, Regis animum mœrore affectum leniit, mentisque compotem reddidit, & à præcipiti consilio revocavit. Quanti quoque Diogenem Cynicum fecerit, vel ex hoc intelligere possumus. Seriò enim dicebat, *Diogenes esse vellem nisi Alexander essem*, quasi se unum omnibus mortalibus præferret, Diogenem autem secundum

Metrodorus Scepsius Mitridatis pater appellatus.

Alexandri dictum.

Plutarchus in eius vita. Homerus rei militaris viaticum.

faceret. Tanto etiam studio Homeri Iliadem amavit, ut eam *rei militaris viaticum* appellaret, & eandem dormiens sub pulvino cum pugione teneret. *Pares item gratias Aristoteli magistro, & Philippo patri se debere* dicebat: ut qui ab hoc vivendi causam, ab illo autem bene vivendi rationem accepisset. Qua quidem sententia facilè intelligere possumus, quanti Alexander fecerit sapientiæ studium, morumque documenta, & contemplationem etiam divinarum humanarumq; rerum, pro qua quidem non minus ambitiosus fuit, quàm pro imperio totius orbis terrarum. Nam quum accepisset Aristotelem vulgasse occultiora quædam, illum per epistolam his verbis objurgavit. *Alexander Aristoteli salutem. Quod speculativas edidisti disciplinas id nequaquam mihi acceptum est, nec me hercle rectè egisti. Eam enim rem qua cæteris præstabam, iam omnibus dedisti esse communem: malueram equidem singulari disciplina, quam ingenti potentia cæteros anteire.* Admiratus etiam Xenocratis ingenium, cui quinquaginta talenta dono misit, certior factus illum præangustia rei familiaris vix operam studiis sapientiæ navare posse. Archelaus Macedonum Rex Euripidem tragicum tanta benevolentia complexus est, ut eidem consilia omnia crederet, & sæpenumero eum ad cœnam vocaret, quam quidem in multam noctem, delectatus poëtæ suavi sermone, protrahebat: qua ex re accidit, ut cùm illius æmuli atque obtrectatores livore & invidia exarsissent, redeuntem aliquando illum nocte intempesta à Regis convivio, insidiis exceperint, ferocissimisque canibus lacerandum præbuerint. Cujus interitum adeò molestè tulit. Archelaus, ut suprema illius non modò magno funeris sumptu prosecutus fuerit, verumetiam crinem tonsus, regiam faciem deformaverit, animique mœrorem corporis squallore cunctis indicaverit: nec antè pristinum habitum recipere voluerit, quam interempti poëtæ manibus inimicorum sanguine parentasset. Doctos etiam viros complures honore ac muneribus affecit Artavasdes Armeniorum Rex celeberrimus, & usque adeò illorum ope Græcis literis eruditus evasit, ut tragœdias scripserit, orationes plurimas ediderit, & historias etiam

Alexandri epistola ad Aristotelem.

Alexander Xenocratem admirabatur.

Archelaus Euripidem amabat.

Archelaus Euripidis mortem indignè tulit.

Artavasdes, rex Armeniorum doctos viros amabat.

etiam cum laude composuerit. Quinetiam oratores, poëtas, philosophosque complures ex Hellade magno impendio advocavit, ut eos sibi comites haberet, cumque illis (spretis Barbaris) familiarissimè victitaret. Imperatores Romanos consultò prætereo, qui doctissimi penè omnes extitere, & eruditos quosque gloria, dignitate, ac muneribus affecerunt: tametsi priorem Africanum neutiquam silentio prætereundum esse duco, qui quinti Ennii poëtæ statuam in sepulchro suo collocari jussit, ut posteri perpetuò cernerent, quanti fecerit tertiæ terrarum orbis partis victor poëtā illum, qui primus apud Latinos heroicum carmen scripsit, & gesta Romani populi celebravit. Malo tamen hoc loco Regum exemplis uti, quādo de regno præcipuè scripturus sim, quamvis singuli Romani principes pro Regibus habendi sint, ut qui etiam Regibus ipsis imperaverint.

Imperatores Romani doctissimi.

Vide Plinium & Solinum.

Sed hoc demum concludendum censeo, primos Regum ac principum comites esse doctos ac sapientes viros, qui & consilio & auctoritate adjuvant & regiam dignitatem illustrant. Testis sit mihi Cyneas Thessalus, vir dicendo gravis ac suavis, ut Demosthenis auditorem planè cognoscas. Hunc Pyrrhus Epyrotarum Rex magno in honore habuit, & eo oratore ad complures civitates usus est: qui eas adeò in Pyrrhi voluntatem pellexit, ut veram Euripidis sententiam esse ostenderet, qui ait: *Omnia conficit oratio, quæ etiam hostile ferrum efficere nequiret.* Atqui Pyrrhus ipse dicere solebat, *plures à Cynea oratione urbes, quàm à se armis expugnatas esse.*

Cyneas honoratus à Pyrrho.

Vis orationis.

DE DILIGENTIA REGIS IN deligendis oratoribus.

TIT. VI.

MAGNAM itaque principes diligentiam in legatis oratoribusque deligendis adhibere debent, & cogitare in primis illos majestatem ac dignitatem eorum, à quibus mittuntur, præ se ferre, & mentem atque animum eorundem exprimere eos debere. Vetus enim ac scita sententia illa habetur, qua dicitur: *Quales oratores videris: tales eos à quibus missi fuerint, expecta.* Romani

Vide Varronem.

Digitized by Google

Caduceatores. *Caduceus.* *Mercurius.* *Oratores.*

veteres legatos de pace agenda, Caduceatores appellabant. Erat enim Caduceus, Mercurii virga, per quam ostendebatur Deus ille medius sequesterque belli pacisque inter diffidentes esse. Ad hanc similitudinem oratores de pace virgam in manu gestabant, per quam sancti, intacti, inuiolabiles etiam ab hostibus ipsis habebantur. Legatum autem de bello, Fecialem dicebant, qui bellum peractis sacris jubente populo ex sacerdotali jure indicebat. Nunc autem indifferenter legati sive oratores dicuntur, de quacunque re agenda missi. Et certè magnum subeunt onus legati, viriq; excellentes esse debent, & ætate ac virtute probati. Quod quidem optimè intellexisse videntur Athenienses, tum præcipuè cùm tres illos clarissimos philosophos Romam miserunt impetratũ, ut mulcta eis remitteretur quinquaginta talentorum, quibus damnati fuerant vastationẽ Oropi: hi fuerunt Carneades Academicus, Diogenes Stoicus, & Critolaus Peripateticus. Qui singuli seorsum in Senatu locuti sunt varia dicendi figura, quæ *iorgens* Græcè dicitur. Nam Carneades violenta, Diogenes scita, Critolaus modesta oratione usus est, exemplo Homeri, qui Ulyssem uberi, Menelaum gracili, Nestorem verò moderata oratione dicentes inducit. Illis itaque oratoribus in Senatu magna laude sine interprete respondit Cæcilius Senator, fuitq; omnibus admiratione, quòd cujusque eorum dicendi formam expresserit, non modò doctrina & eloquentia, sed vultu quoque ac corporis gestu. Magno autem sæpenumero acumine ingenii magnaq; calliditate ac versutia oratoribus opus est: ut Mutio Scævolæ contigit, cui legato à Senatu ad Carthaginenses misso, duæ tesseræ Punico ingenio oblatæ sunt, in quarum una pacis signum inscriptum erat, in altera belli: ejusque arbitrio permissum est, ut utram vellet referret. Ille autem utramque sustulit, & ait Carthaginenses petere debere utram mallent accipere. Et sic astuto consilio calumniam evasit, declaravitq; Romanos potentiores dignioresq; Carthaginensibus esse. Cn. quoq; Pompilius ad Antiochum Syriæ regem à Senatu populoq; Romano missus, ut bello se, quo Ptolomæum lacessebat, abstineret: (infestabat enim Alexandriam

Fecialis quid?

Carneades, Diogenes & Critolaus, Athenensium legati.

Cæcilius respondit legatis Atheniensium.

Scævolæ factum.

Valer. Maxi. lib. 6. de graviter dict. & factis.

driam regis Ptolomæi regnū) cùm ad eum venisset, atq; is prompto animo & amicissimo vultu dexterā ei porrexisset, invicem ei suam porrigere noluit, sed tabellas senatusconsultū continentes tradidit: quas ut legit Antiochus, dixit se cum amicis collocuturum. Indignatus Pompilius, virga, quam manu gerebat, circulum fecit, quo inclusum Regem non prius inde exire permisit, quam Senatui responsum daret, pacémne an bellum cum Romanis vellet. Hæc quidem asperitas adeo Regis animum fregit, ut se obsecuturum Senatui responderet. Magnam insuper laudem assecutus est Xenocrates Calcedonius, qui ab Atheniensibus legatus missus ad Antipatrum, captivos omnes, quos in bello Lamiaco ceperat, dono impetravit, quos nec precio redemptos ut redderet, exorari potuerat. *Vide Livium.*

Oratores, sancti jure gentium habebantur: proinde intacti immolatique ab omnibus esse debent. Lartes Tolomnius Vejentum Rex quatuor populi Romani legatos Fidenis interemit, quorum statuas ad suam vsq; ætatem pro Rostris extitisse Cicero in Antonium refert. Hi fuere quatuor, videlicet Clœlius, Tullius, Roscius, Sancius, & Fulcinius: qui vitam pro patria amiserunt: quam deinde populus Romanus famæ diuturnitate eis instauravit, ùt perpetuum virtutis exemplum posteris præberent. Quinetiam illorum mortem neutiquam inultam esse permiserunt. Fidenates enim, qui manus suas legatorum cæde polluerant, condignas dederunt pœnas: victi enim primo cæsique magna ex parte ab exercitu Romano fuerunt, deinde omnes qui obsidioni subtracti sunt, sub corona venierunt. Urbs quoque ipsa prædæ, direptioni ignique exposita est. *Oratores inviolati.* *Cicero Philippica nona in principio.*

Corinthus verò Achaiæ urbs opulentissima, & Asiaticis Italisq; mercatoribus opportuna, ex Senatusconsulto à L. Mummio eversa est, nullam aliam ob causam, nisi quòd in ea Romani oratores ab Achæis violati fuerant. Ejus urbis calamitates miseratus Polybius, multa indigna atque impia se vidisse testatur. Signa complura illinc detulit Mummius, quæ Lucullo dono dedit. Eadem ille cum fortunæ ædem statuisset, illic consecravit: ex quibus majorem laudem Mummius, quàm Lucullus tulit. *Corinthus.* *L. Mummius.* *Cic. lib. 2. Officiorum.*

Digitized by Google

L. Minutius. *L. Manlius.* tulit. Quinetiam L. Minutius & L. Manlius quòd Carthaginensium legatos pulsavisse dicerentur, volente populo Romano, jussu M. Claudii Prætoris urbani per Feciales traditi sunt legatis, & Carthaginem ad supplicium missi.

Bellum etiam Illyricis, quia legatos Romanorum, qui ad se missi fuerant, occiderant, indictum fuit: quo subacti, cum magna suorum cæde in deditionem populi Romani venerunt. Fuerunt autem oratores qui ab eis cæsi *P. Junius.* sunt, P. Junius, & Titus Coruncanus: quos Tensa Regi- *T. Coruncanus.* na, quæ eis tunc imperabat, interimi jussit, cùm illorum verba minus patienter ferre posset. Illis itaque legatis *Tensa Regina.* (quoniam pro Republica ceciderunt) statuæ à populo Romano in foro positæ sunt, ut ereptæ vitæ brevitas, diuturnitate famæ ac gloriæ compensaretur.

Oratoris munus. Abstinentes ut sint oratores, omnino opus est, ne muneribus corrupti in alienam sententiam abducantur: quod crimen prævaricationi simile admodum habetur, & oratores ipsos suspectos reddit eis, à quibus missi sunt. Romanorum legati, qui in Ægyptum ad Ptolemæum venerunt, regia omnia munera spreverunt. Hoc cùm animadverteret Rex eosdem ad cœnam invitatos *Aurea corona Oratorũ.* aureis coronis inter epulas coronati jussit. Tulerunt illi coronas honoris gratia æquo animo: verùm postridie ejus diei easdem regiis imaginibus, quas in Jovis templo suspexerant imposuerunt, ne quid regii muneris avertere velle viderentur.

Continentiæ etiam virtute ut fulgeant oratores ex- *Persarum legati.* pedit, ne id in eos agatur, quod in Persarum legatos egit Alexander Amyntæ Macedonum Regis filius: qui cùm cerneret illos à patre invitatos ad cœnam, insolentius se gerere in regias conjuges ac filias, & cõvivio illas evocavit, pollicitus venustiores cultioresq; se confestim easdem esse reducturum. Atqui è vestigio mutato habitu juvenes supponit ferro clanculum accinctos, quibus ut legatorum petulantiam coërcerent jubet: legati opinãtes illas concinniores convivio redditas esse, licentius multo insanire pergunt: juvenes verò turpitudinem nõ *Magabyzus.* ferentes, districtis gladiis legatos trucidant. Magabysus Persarum præfectus rem indignè admodum ferens; Bubarim

Bubarim cum exercitu, ut injuriã ulcisceretur, mittit. *Bubaris.* Ille re diligenter cognita, dixit oratores jure cæsos fuisse. Et non modò ab omni injuria in Macedonas abstinuit, verùm amicitiam quoq; cum Amynta Rege contraxit, *Amyntas.* & affinitate firmavit, quippe qui illius filiam uxorem duxerit, & per illam quidem necessitudinem Amyntam Regem, & ejus filium Alexandrum Persarum Regi perpetuò commendarit. Sed hæc de orationibus legatisve dixisse satis sit. In eos namque minus cautè incidimus, & exemplorum suavitas nos fortasse nimium diu retinuit. Nunc autem sermo noster ad locum unde digressi sumus redeat.

VNDE SVMATVR RATIO BENE VIvendi, quæ ad fœlicitatem ducit: & uter aptior sit ab benè beateq; vivendum, Réxne an privatus civis.

Tit. VII.

NATURA homines nec bonos nec malos gignit, aptos tamen ad bonum, proclives autem ad malum reddit. Hoc ratio suadet, ingenium ostendit, experientia edocet, & Aristoteles ex veteris Academiæ documentis testatur. *Insitæ quidem in nobis natura ipsa igniculos quosdam cœlestes, & semina quædam virtutum, quæ si adoleverint, quamprimùm in optimam frugem evadunt,* ut ait Plato. *Talis sententia Ciceronis in Tusculanis.* Ex illis enim nascitur benè agendi rectéq; vivendi ratio, quæ omnes turbidos affectus comprimit, potentias disponit, habitus autem confirmat. Hæc semita nos ad fœlicitatem ducit, quæ per sese expetenda est: omnia nobis suppeditat, nulliusq; rei indiget. Ad quam actiones, cogitationesq; nostras omnes dirigere debemus: Animi nanque continuata actio secundum virtutem, summum hominis bonum esse videtur. Hæc est enim vera fœlicitas, hæc etiam illud bonum est, quod divinum à complurib. philosophis nuncupatur. Actiones enim secundum virtutem Duces nobis sunt, & effectrices fœlicitatis: contrariæ autem nos in miseriam mœrorisq; barathrum præcipitant. Sed quæri plerumque solet, uter aptior sit ad bene honesteque vivendum, priva-

privatúsne civis, an ille qui cum imperio est? Et certè multa commoda esse videntur ei qui privatam vitam agit. In primis privatus ille minus luxuriæ indulgere potest, minus deliciis diffluit, minusque ocio abundat. Urget enim res familiaris: pro victu vestituque ut laboret opus est: parentes, liberos, familiamq; ut alat expedit, quæ quidem res, industria, labore, vigilia, parsimoniaque indiget, & continua animi anxietate. Quibus rebus quicunq; ex animo intentus est, voluptatum, libidinum, illecebrarum, deliciarumq; obliviscitur. Cogitur præterea legibus judiciisque parere, quibus libidines, cupiditates, nequitiæ, immoderatæque voluptates coërcentur. Adsunt quoque familiares ac domestici objurgatores, affines, consanguinei, necessarii, vicini, liberiores amici, qui privatum illum ratione, jurgiis, conviciis, minis contumeliisq; adeò vexant, ut vix eum male agere sinant. Accedunt præceptores & magistri, qui majore licentia eum erudiunt, & non modò verbis, sed verberibus etiam in illum animadvertunt, utq; monitis obtemperet omnino compellunt. Quocirca privatus ille facilius eruditur, doctiorq; evadit. Namque ut præclarè Aristoteles ait: *Aspectus continenti aëre lumen accipit: animus autem à liberalibus disciplinis.* Hinc sententia illa Socratis manere videtur, quia asserit *difficile factu esse, ut is qui doctrina aut scientia aliqua excellit, vitio aliquo imergatur, quo veluti mancipium in servitutem turpitèr trahatur.* Ordinatio præterea civilis, quod quidem jus uno verbo appellamus, & universalis illa speculatio *πολιτεία* à Græcis dicta, longè magis privatos cives quàm Reges ac Principes compellit. His igitur adjumentis magna ex parte destituti esse videntur, qui ad imperii spem aluntur, quive ipsi imperant: nam solutiores sunt, nemini obtemperant, deliciis profluūt, ocio merguntur, nihilo indigent, nullo nisi voluptuario labori insudant. Nullæ leges eos coërcent, nullæ morum disciplinæ, nullæ civiles institutiones, nullæ familiares objurgationes, nulla amicorū monita, nulla præceptorū aut seniorum documenta, sed passim soluti exultant, veluti effrenes equi sine habena aut sessore. Quinetiam secum asseclas quamprimùm complurimos habent, qui gratiam

Privatorum luxuriam cohibentia.

Aristotel.

Socratis sententia.

Ius.

Digitized by Google

gratiam illorũ turpibus obsequiis mercantur, & optatas voluptates, atq; illecebras omni studio omniq; diligentia eis conciliant, & scelera cujuscunq; generis pro bonis atq; honestis suadent, quibus ex rebus illi & deteriores fiunt, & totam civitatem inficiunt. Principum enim exempla facilè omnes sequuntur. Unde verum esse cernimus, quod à Platone, Socrateq; dicitur, *Principes longè magis exemplo quàm culpâ peccare.* Qua enim via vitia uberius in populum exeunt, & in omnium mentes irrepunt, quàm publica, ubi majorum exempla cernuntur? *Tutissimo clypeo tegitur ille, qui se sancta majorum vestigia terere ostendit.* Pessimi autem homines rectè omnia se agere dicunt, quæcunq; per imitationem Principum agunt.

Principes gravius peccant exemplo quã culpa.

Præterea in tanto fastu, tanta fortuna, tanta potentia, tantaq; majestate constituti, vix æquo animo à minoribus minusq; dignis moneri, emandari, objurgariq; patiuntur. Perpauci etiam sunt, qui ad Principũ Regumque aures liberum aditum habeant. Et hi quidem nulla libertate loquendi utuntur, sed obsequendo, adulandoque eis adblandiuntur, vera medaciis cõcinnant, laudant turpia, & pro egregiis haberi affirmant, severa odiosa esse omnib. dicunt, nequiora autem levioraq; jucunda. Sicq; assentando, simulando dissimulandoq; Principũ aures permulcent, & tali aucupio se tuentur. His itaq; illecebris blanditiisq; illecti illi ab ineunte ætate, omnia quæ agunt sibi licere existimant. Qua persuasione nihil infœlicius esse potest. Miser enim ille habendus est, qui ex voluptate vivit, & quæcunq; agit, sibi ipsi indulget.

Mendacii & adulationis gymnasium est aula Principium.

Ejusmodi rationibus pleriq; inducti, privatam optimi viri vitam tutiorem præstantioremq; esse putant, & longè ad benè beateque vivendum aptiorem quàm ejus viri, qui in talibus deliciis à primis incunabulis educatus imperium gerit. Quæ quidem ambiguitas sic simpliciter enunciata, non difficilem solutionem habet. Quis enim adeò est hebetis atq; obtusi ingenii, qui non malit se similẽ esse Soloni legumlatori sanctissimo atq; æquissimo? aut quis non velit potius similis esse Socrati, quàm Critiæ? aut Bruto, quàm Tarquinio? Ille enim libertatem constituit, hic autem Romanorum regno impie-

Privata vita quatenus præstantior.

impietate ac scelere sibi parto, non regio more, sed tyrannicâ libidine, ac sævitiâ abutebatur. Age verò, Brutum Numæ Pompilio confer, tunc Regiam dignitatem privatæ vitæ quis non antetulerit? Quamvis ipse Numa anceps fuerit, privatámne vitam, an regiam agere vellet. Nam ad oratores, quos ad se miserant Romani & Sabini, qui tunc in unum convenerant, illumq; qui delegerant Regem, & in urbem vocabant, rogabantq; ut Regnum acciperet; ejusmodi responsum attulit: *Omnis quidem mutatio vitæ periculosa est: verùm illum cui rerum necessariarum nihil deest, & qui querelæ neutiquam obnoxius habetur, nihil aliud, nisi amentia a cõsuetis studiis transfert, ut certa pro incertis relinquat. Romulum divina soboles regno dignum fecit: mihi autem genus mortale est. Ille Marte genitus, vos bellatores optimos educavit. Ardentis animi, & robusti corporis Rege vobis opus est. Ego autem pacis studiosus religionem rectaq; judicia sequor.* His & ejusmodi sententiis regnum repudiabat, adeò ut vix multis oratorum precibus, & necessariorũ lachrymis exorari potuerit, ut regias habenas ultro sibi traditas moderari vellet. Sed postquam illas accepit, tanta virtute præfuit, ut eo regnante, neq; bellum, neque seditio, neque tumultus Romæ ullus extiterit: nullę præterea inimicitiæ, nullæq; insidiæ adversus eum regnandi causa, ut adsolet, fuisse dicantur. Itaque populum Romanum justitia & modestia sua ad mansuetudinem ac pacis studium transtulit, & ad vitæ comitatem. Numæ enim tempore Iani templum tres & quadraginta juges annos, quibus regnavit, clausum mansit. Agriculturam autem quasi pacis & ocii effectricem, magis quàm divitiarum ac voluptatum ministram amavit. Metum religionis omnibus persuasit, cultum deorum instituit, sacra ac ceremonias ordinavit, dies discrevit: ut essent sacri, in quibus divina tantũ curarentur: negociosi verò, quibus humana. Annum certo dierum numero præscripsit: & civitatem optimis legibus firmavit.

Bruti & Numæ comparatio.

Numa Pompilii responsum ad Romanorum legatos, quod apud Livium.

Iani templũ 43. annos clausum.

Sacri dies. Negociosi dies.

Privati viri qui optimi.

Dicendum igitur erit, privatos viros optimos, & virtute præstantes, qui suis rebus contenti, aliena non appetant, suisq; fructibus alantur, alienis n õegeant, deterrimis Principibus, qui omnia injustè agant, aliena rapiant,

piant, luxuria, libidine, avaritia sævitiaque insultent, longè præferendos esse; optimo autem Regi Principive nulla ex parte conferri posse, non magis quàm si humana divinis comparare vellemus. Singuli enim scriptores fatentur, ex omnibus humanis bonis nihil præstantius regno, nihil admirabilius, nihil deniq; majore reverētia dignum. Et certè *regnandi munus divinitùs mortalibus tributum est*, ut Homerus asserit, & Isocrates testatur, ut scilicet similitudo quædam divinæ celsitudinis in terris cerneretur.

Regnum.

Persæ Reges suos inter Deos colunt. Majestatem enim Imperii salutis tutelam esse opinantur. Sanctitas quidem Regum augusta est, ut Julius Cæsar *in oratione, quam habuit in funere amitæ suæ*, censuit, & inter mortales omnes plurimùm semper polluit. Quinetiam Hesiodus, qui de divina sobole fabulatur, magnanimos, atque optimos Reges cum Diis enumerat, hisque exemplo terrenæ potestatis, si benè se gesserint, etiam in cœlo regendi res humanas officium assignat. Deos ex hominibus factos prisci Latinorum Indigetes appellant, quasi inter Deos agentes: Athenienses verò *ἄνακτας*, id est, Jovis filios dicunt: & hoc nomine Castorem & Pollucem honoris gratia venerantur. Sed eosdem etiam *σωτῆρας* cognomento vocant, quòd nautas in periculis ac tempestatibus salvos incolumesque reddant. His etiam inter mortales, qui justè regnaverunt præmium ac merces maxima est honor, gloria & perpetua fama, quæ à populis in omni ævo afficiuntur, quæ (*ut Hesiodus ait*) divina est futura, nunquam perit, nunquam occi[illegible] nunquam omnino perimitur: Injusti autem Reges [illegible]vissimique tyranni in vita quidem sua omnibus odio sunt, post interitum verò à posteris perpetuæ execrationi habentur, & diversis pœnis ac cruciatibus apud inferos torquentur, *ut aiunt tragici poëtæ*, & perpetuâ ignominiâ infamiaq; apud superos notantur.

Persæ suos reges venerantur ut Deos: quod Tertullianus quoq; testatur.

Indigetes.

Castor & Pollux dii tutelares & Dioscuri.

Tyranni odiosi.

Optimi Regis deterrimi tyranni exemplum in eadem familia quondam extitit. Artaxerxes enim Persarum Rex duos & sexaginta annos regnavit, cùm duos & triginta annos natus à patre relictum regnum accepisset. Mansuetudinis verò, comitatis & clementiæ lau-

Plut. in vita Artaxerxis.

Digitized by Google

dem super omnes alios Reges assecutus est: quam summopere post obitum auxit, celebrioremq; reddidit filius ejus Ochus, qui eidem in regno successit. Patris enim virtutes omni vitiorum scelere adæquavit. Nam sævitiâ, immanitate, perfidiâ, libidineq; tyrannos quosq; teterrimos superavit: veramq; sententiam Dionysiodori Træzenii esse docuit, qui ait: *Quis patrem laudabit, nisi improbus filius?* Quasi laudem optimi parentis longè magis homines celebrent, cum turpem ac degenerem filium vituperant.

Ochus Rex illaudabilis.

Dionysiodori sententia.

DE IMBECILLITATE HUMANAE conditionis: de mente à Deo homini data.

TIT. VIII.

Silenus, Bacchi alumnus.

SILENUS (quem Bacchi alumnum vetustissimũ fuisse fabulantur) poeta fuit, & mysteria Liberi patris, quæ Orgia vocantur, & divinos cantus, quos hymnos appellant versibus ac fidibus cecinit. Is aliquando per regionem, quæ Mœonia primò ab antiquissimo Rege Mœone, deinde ab accolis Phrygia nuncupata est, iter habebat, & à latronibus exceptus ad Regem, cujus jussu grassabantur, perductus est. Regnabat per id temporis eo loci Midas Rex, cupiditate & avaritia notior quàm virtute aliqua: quod quidem & divinitùs ostensum fuisse asserunt. Nam cùm in cunis infans dormiret, formicæ in illius os tritici complura grana congesserunt: qua ex re conjectores illum prædivitem futurum prædixerunt, sed omnium avarissimum. Rex itaque ut primùm hominem conspicatus est, rogavit quisnam [illegible] & quanti se redimere vellet. Tum Silenus nomẽ pr[illegible] suas se po[illegible] tam esse dixit, & inopem admodum, nihilque omnino æris pensitare posse: sed si se liberali animo dimitteret, velle eum docere quid maximum à Deo homini dari possit, & quid secundum: quæ duo si rectò animo expenderet, preciosiora ei futura essent multo auro multoque argento. Rex verò audaciam viri, & magnam pollicitationem admiratus, jurejurando affirmavit, se liberum inviolatumq; eum esse dimissurum, si promissa illa

Midas Rex avariss.

illa præstaret, doceretq; ea quæ profitebatur. Tum Silenus, accepta dicendi potestate, suavissimis versibus cecinit hanc sententiam: *Maximum munus homini à Deo esse, non nasci: proximum autem in primo vitæ limine occumbere.* Hoc cum multis rationibus perorasset, gratissimum jucundissimumq; Regi extitit: & liberum illum, ut promiserat, dimisit, ac munusculis quibusdam pro naturæ suæ parsimonia Silenum affecit. Hac sanè sententia ducti Getæ, puerperia lugent, funera autem cantu lusuque celebrant. Hujusmodi opinionibus movemur, ut imbecillitatis humanæ conditionem considerare velimus & cognoscere hominem, qui tanta se jactantia effert, ac tanta superbia exultat dominatoremque orbis terrarum se esse putat, & dominum ac domitorem cunctorum animalium: animal esse mortale, caducum, & omnium infirmissimum. Sapienter quidem apud Homerum Ulysses dixit: *Nil homine infirmum tellus animalia nutrit, Inter cuncta magis.* Solus enim homo alienis semper opibus se tuetur. Nudum illum in terram natali die natura adjicit, & ad vagitum ploratumq; exponit, qui nisi manibus, pedibus ac toto corpore vinciatur, contrahitur quamprimum & quasi truncus inutilis fit, vel statim moritur: quod quidem ei optandum esse videtur. Sed quid dicemus quòd singulis quibusque animalibus naturâ ipsa vestem parat: nam aliis vellera, pilos, setas, spinas, pennas, squammas & his similia paravit: hominem autem sine ullo involucro aut integumento edidit? Aliis cibus paratissimus est, homini autem quærendus multo studio, multo labore, multa vigilia, multaque industria. Aliis natura artes documentaque tradidit quibus se alant, corpusque tueantur, pernicitate, robore, volatu, sagacitate, odoratu, nando, desiliendo, ascendendo, luctando similibusque conatibus, quibus & arma parata aptaque habent, ut promuscidem elephantes, ungues ac dentes, leones, pardi, ursi, tigres: cornua tauri, cervi, damæ, silvestres capræ: calces, equi, muli, cameli: rictum, dentésve, apri, sues, lupi, canes: rostrum, aut aduncos, ungues, aquilæ, accipitres. Et ne de singulis diutius loquar, singula quæque animalia in sua specie, instituente

Maximum munus homini datum.

Getarũ mos in filiorum genesi, unde manaverit.

Hominis ditio & miseria.

Imbecillitas humana.

adjuvanteque natura victitant,& nullis externis opibus indigent, præter hominem, cui nihil scire sine institutione atq; disciplina dedit, nisi vagitum atq; ejulatum, ad quem quidem natus esse videtur. Proinde nequaquam admirandum est, doctos atque eruditos nonnullos extitisse viros, qui dubitaverint melióne mater, an tristior noverca natura homini fuerit: & fuisse etiam philosophos, qui de contemptu humanæ vitæ scripserint:& duriores alios, qui mortem compluribus persuaserint Nam præter hæc incommoda, quę multa quidem sunt, affectus quam plurimos natura turbidos admodum homini dedit, quorum magna ex parte belluæ ipsę expertes sunt In solo homine luctus cernitur.&luxuria libidinoque multiformis, & omni etiam tempore: sic ambitio, cupiditas, superstitio, futurorum cura innumerabiliaque alia, quæ quidem longum esset in præsentia percensere. Sed hoc unum nequaquam omittendum censeo, r. liqua animalia tuta quietaque degunt in suo genere, congregantur simul, contrarias vires communi impetu propulsant, non dimicant inter se leones, non pardi, non ursi, non lupi, non serpentes: At verò homini plura ac majora ab homine ipso imminent mala quàm à reliquis animantibus. Proinde Deus Optimus Maximus (qui prima rerum omnium est causa, & Princeps eorum quæ sunt, quæque esse videntur) soli homini præter cætera animalia, ut illum à naturæ detrimentis mundique periculis muniret, mentem dedit sibi ipsi similem, quæ cùm creatorem patremque suum respicit, & à corporis contagione recedit, plenam perfectamque similitudinem auctoris sui servat: hinc ratio manat, quę gerendorum ordinem observat, causamque subnectit, ut quid quo loco facias aut dicas, intelligas. Hanc mentem veteres qui Latinè optimè locuti sunt, animum appellarunt, ut esset divinus ille spiritus in nobis, quo quidem intelligimus & sapimus, quique ab omni concretione mortali est alienus: *& ut Deus mundum, sic ille regit ac gubernat hominem.* Animam autem vocabant prisci spiritum quo vivimus, crescimus, & sentimus, quę communia nobis cum multis etiam animantibus sunt. Proinde senior Cato ille, cui castior antiquorum ætas Cen-

Natura hominis noverca.

[illegible] animalium [illegible]

Solus homo in sibi simile sævit.

Ex Macrobio in primo de somnio Scipionis.

Homini mentem Deus sibi similem dedit.

Mens Animus.

Ex Aristotelis libro de mundo.

Cato Censorius.

Digitized by Google

Censorii nomen ab emendatis moribus dedit, dicere solebat, *animum ideò sui datum esse, ne putresceret illud pecus ignavissimum, cui quidem in luto volutari sic est requies*, ut homini calida aqua lavari, ut eleganter ait Varro. Sed hæc duo nomina confusè inter se juniores usurpant, & frequenter pro animo animam ponunt, cùm propriè loquendo longè divinior sit animus quàm anima: hæc enim corporeo carceri addicta est, ille autem purior, nulli corporis custodiæ subjicitur. *Vide Plinium Cap. 4. l. 2. Rei rusticæ.* *Animus & Anima.* *Vide Tertulliani librum de animo.*

A puro quidem animo sine corporea ope insunt nobis cogitationes, rectæ intelligentiæ, agnitiones, consilia, terrenarum rerum ratio, cœlestium contemplatio, præsagitio futurorum, & his similia. At perturbationes ipsæ, turbidiq; omnes motus, à conjunctione corporis animati nobis accidunt, qui nisi ab animo regantur, nos similes brutis animalibus esse faciunt. Hoc divino animi munere affectus homo, jure optimo principatum orbis terræ sibi vendicat, & dominum domitoremq; omnium animalium se esse jactat: patiturq; etiam se μικρόκοσμον, id est, parvum mundum, vocari, cùm ad similitudinem Dei mundum regentis ipse etiam corpus regat. *Perturbationes unde.* *Aristoteles libro de mundo.*

MENS OMNIA SUPPEDITAT HOMINI, quæ per naturam ei desunt.

TIT. IX.

EA omnia quæ dixi per naturam homini deesse, suppedicat ratio ipsa, & admiranda docilitas. Quæ sive sit Platonica illa reminiscentia, sive memoria ex præexistente cognitione, ut ajunt Peripatetici, sive utramque naturam sapiat, ut partem eorum quæ scimus, reminiscentia divinorum, partem verò disciplina nobis tradat, ut ex Pythagoricis symbolis colligere possumus, (nihil enim in hoc laboro) res profectò admiranda est, adeò ut nihil majus aut divini' dici aut excogitari possit. Nonné magnum tibi atq; admirabile videtur, infantem anniculum, aut bimulum, aut ad summum trimulum, blæsa adhuc lingua vernaculo sermone conari, materna verba, qua diligentia per ætatem potest, imitari, adeò ut parvo tēporis curriculo innumerabilia vocabula discat, *Mentis præstantia & energia.*

plenum perfectumque sermonem hauriat? Cùm verò septimum agit annum, tunc & tempestivè literis imbuitur, ut ait Hesiodus, & ad studia bonarum artium sese erigit, & quamcunque disciplinam facilè perdiscit, sitq; quamprimum vir, & ratione & oratione nititur æqualibus omnibus suis præstare. Hoc divinum rationis munus adeò hominem extulit, ut humanarum divinarumque rerum eum capacem compotemq; reddiderit. Cui non satis fuerit, se suosque alere atque educare, nisi etiam arcana naturæ indagaverit, absconditas rerum causas perquisierit, terræ viscera effoderit, aurum, argentum, & alia metalla eruerit, cœlum cogitatione ac mente penetraverit, abditaque omnia scrutatus, mortales etiam alios docuerit. Hic est ille Prometheus Japeti filius, quem ignem cœlicolis ferula subtraxisse, & mortalibus tradidisse poëtæ fabulantur. Fuit enim primus, ut quibusdam Græcorum placet, qui Astronomiã docuit, vel Atlas Libys filius, quem Diodorus Siculus refert primum spheram invenisse, multis seculis ante Archimedẽ Syracusanum, qui eam deinde perfectiorem reddidit. Atlantem cœlum humeris sustinere faciunt, ut ostendant primum illum Astronomiam docuisse: & Herculem onus subire, quòd illius discipulus fuerit, & fesso ac senescẽti magistro successerit. Seu hujus artis antiquiora præcepta ab Ægyptiis sacerdotibus tradita fuisse auctores sunt. Cicero aliis omnibus Phœnices in hac disciplina antiquitate præfert. Sed Plato hãc cognitionem priscis Græcorum tradere videtur, ubi in Catillo ait: *Solem, lunam, stellas ac cælum veteres Graci primi Deos putaverunt. Et cùm cernerent illos currere, θεοὺς appellarunt, θεῖν namq; currere significat, inde tractum est, ut θεὸς Deus diceretur, nomenq; Latinum hinc ductum esse plerisq; visum est.* Sunt tamen qui Deum à timore dici putent. Est enim δέος timor, quoniam Dei potentia omnibus formidini esse debeat. Sed quicunque fuit qui hanc cognitionem hominibus tradidit, certè divinus potius quàm mortalis haberi potest.

Prometheus, de quo Horatius.

Atlas. Plin. c. 56. lib. 7. & c. 8. l. 2. Diodor. l. 4.

Hercules, cur subeat Atlantem.

Phœnices: vide quæ notavimus ad l. 2. Patricii de Rep. c. 1. Deus unde dictus.

Δέος timor.

Omitto inventionem literarum, quæ quidem præter omnes alias admiranda est. Paucũlis enim notis universum hominum sermonem complecti videmus, per

Literarum inventio & usus.

quas

quas memoriæ mādarentur doctrinæ ac disciplinæ omnes, quæ sine his jejunæ omnino essent, mutæ penè, atq; elingues, & parva temporis diuturnitate propter varios fortunæ casus interirent. Omitto etiam aliarum artium inventores, quos tanti Ægyptii & Phœnices æstimarunt, ut eos qui vitam humanam re aliqua inventa excoluerunt, communes hominum patronos, ac benefactores esse putarent, & eosdem quasi Deos venerarentur, statuis, simulachris, templis, ædibus, delubrisque decorarent, eorum quoque nomina inter præsentissima numina referrent. Nónne Liber pater, quòd emere ac vendere docuerit, & vinum usui mortalium tribuerit, diadema regium gestamen, ac triumphum in honorem fortissimorum Ducum Imperatorumvé, Deus habitus est? Et Ceres Dea, quoniam frumentum glande vescentibus dederit, & pinsere, molere, ac pultem panemque facere docuerit? Æolus quoque Tellenis filius qui rationem utilitatemque ventorum monstravit, unde navigandi usus fluxit, ex quo multa communis vitæ commoda manauerunt, in numen relatus est. Sic Amalphis honores meruit, qui magnetis usum primus navigantes edocuit. Ante enim ad siderum observationem cursum dirigebant, fallebanturque sæpenumero, sive nubilo obscuroque cœlo, sive montium oppositione. Quanta laude dignus existimatus est ille, qui primus domos ædificavit Athenis? Antea (ut ajunt) specus & tuguria erant pro domibus, verùm Doxius Cælii filius, exemplo sumpto ab hirundinum nidis, lutearum ædium inventor fuit, qua ex re divinas meruit laudes. Chiron quoq; Saturni & Phillyres filius, qui herbarum medicamenta ostendit, divinus habitus est, & Aristeus Atheniensis propter olei mellisq; documentum, sicut & Triptolemus, quòd bovem primus aratro subegerit. Bellerophon verò hominem equo vehi docuerit; & ex equo certare Thessali, qui Centauri dicti sunt.

Inventores artium, aliarumq; rerum.
Liber pater cur Deus habitus est.
Emere & vendere.
Liber pater docuit.
Ceres.
Æolus Tellenis alias Heleni, teste Bocatio filius, pleriq; Iovis filium credunt.
Amalphi.
Domos ædificanti initiū.
Plin. c. 56 l. 7.
Centauri.

His igitur relictis, ne nimius fortasse videar, concludendum erit, mentem ac rationem homini à Deo datam, omnia suppeditare, quæ per naturam ei deesse videbantur. Nam cùm eadem rectè officio suo fungitur, libidinem coercet, iracundiam comprimit,

Mentis effecta.

voluptatem respuit, cupiditatem sedat, & alias omnes animi perturbationes freno rationis subigit. Tunc virtutem ipsam effert, secundum eam agit, & ab ea nusquam discedit, cujus habitu atque actu nihil homini deesse potest, quod ad benè beatéq; vivendum pertineat.

Plotini Platonici sententia, de Dei munere.

Atqui, ut Plotinus Platonicus ostendit, *duo præcipuè præstat in mundo Deus, unum quo mundum instituit, alterum quo illum gubernat*, hæc eadem duo animus in corpore nostro efficit. Nam beneficio ac virtute animi corpus formatur, & sic ab eodem etiam gubernatur. Hic rationem homini tradit, quæ dirigit eum ad optimum finem, id est ad actionem secundum virtutem.

Finis hominis.

Agere enim honesta & laudabilia, ut Aristoteles ait, *ex his rebus est quæ propter sese expetuntur, in quibus humana fœlicitas esse cernitur, quæ quidem humanarum rerum est finis, & ad quam actiones omnes nostræ dirigantur oportet.*

Fœlicitas perfecta.

Fœlicitas enim per se ipsa perfecta est, & nihilo indiget, cùm singulæ aliæ res alicujus alterius rei gratia expectantur, præter fœlicitatem, quæ humanarum omnium actionum finis est, & idcirco summum bonum plerisq; clarissimis Philosophis esse videtur.

SAPIENTIAM DIVINA MENS HOMINI præstat, quæ societatem humanam instituit, cui fuit necessarium Rectorem unum præfici.

TIT. X.

Mens divina soli homini cum Deo communis.

DIVINA illa mens soli homini ex omnibus animalibus à Deo tradita, quæ illum ducit & regit, & curam honestarum cogitationum habet, cujusq; occulta agitatio secundum propriam virtutem ad Dei agnitionem & ad veram fœlicitatem nos ducit, effecit ut homines semper cogitaverint quæ profutura essent, declinarent adversa, sequerentur prospera, aspera autem fugerent. Hac itaque duce agnitionem rerum, & sapientiam nanciscimur, quæ tanto majorem jucunditatem affert, quanto præstantior est qui per se sapit, quàm is qui semper inquirit, aut causas rerum prorsus ignorat.

Cotemplatio.

Accedit etiam contemplatio rerum maximarum, atq; occul-

occultarum, quæ solius sapientis est. Tunc enim agit humana mens secundum illud divinum quod in se habet. Tunc non terrena cogitat ut mortalis, sed quantum potest, ad immortalitatem se erigit homo, omniaque efficit quæ recta sunt, ut benè beatéque vivere possit. Ea siquidem est vera ac beata vita, quæ secundum mentem ipsam agitur. Proximum locum tenet illa, in qua civiles actiones versantur secundum virtutem, quarum particeps omnino corpus esse videtur. Per hanc tamen contemplationem proderit etiam sapiens rebus humanis, quibus semper aderit, ut Deum etiam dicimus nostris actionibus interesse. Quæ quidem persuasio optima est, cùm cogitamus divinum numen singulis quibusque horis nostris rebus intervenire, edicereque ut non nisi recta agamus, abstineamus ab iniquis. Præclarè certè illud Silii poetæ ad Scipionem dicitur: *Beata vita.* *Civilis vita.* *Dei præsentia.*

Idem iustitia cultor, quæcunq; capesses,
Testes factorum stare arbitrabere divos. *Silij versus.*

Hæc quidem cogitatio efficit ut homo intelligat quanta beneficentia à divina natura affectus fuerit, quantaque munera acceperit. *Nam non celeritate modo mentis eum ornavit*, ut ait Cicero libro primo de legibus, *sed & sensus tanquam satellites attribuit: figuramq; corporis habilem atq; aptam humano ingenio dedit.* Nam cùm cætera animantia abjecisset ad pastum, solùm hominem erexit, ad cœlique quasi pristini domicilii conspectum excitavit: tum speciem oris ita formavit, ut in ea penitus reconditos mores effingeret, quando hilaritatem animi vultu ostendimus: mœrorem enim, tristitiam, formidinem, iram, furorem, tranquillitatemque, frons, oculi & supercilia indicant. Hac mente divina, principio rerum humanarum acutiores ingenio viri, qui inter vagos illos atq; agrestes homines versabantur, animadverterunt, hominem alienâ ope indigere, cùm neminem sibi ipsi satis esse cernerent. Proinde arbitrati sunt illum per societatem sui generis commodius degere posse, & facilius consequi omnia quæ per naturam ei deesse videbantur. Et idcircò à sylvestri vagaque solitudine in multitudinis cœtum, humanamque societatem illum deducendum esse duxerunt. Quo quidem facto *Beneficia homini à Deo singulariter data.* *Societas humana.*

quamprimùm conjuncti inter se homines sermonem ex assidua consuetudine statuerunt, quo conceptum mentis exprimerent, & consilia communicarent.

Solus homo sermone utitur.

Nam solus homo ex omnibus animalibus sermone distincto utitur, reliqua verò omnia confusa voce affectus suos indicant, ut boves mugitu, equi hinnitu, canes latratu, elephantes barritu. Sic conjuncti deinde societate, mutuis officiis homines, dando, accipiendo, commodando, mutuando inter se, facilius victitare cœperunt, & ferarum incursum communi munimento propulsare. Sed paulatim moribus corruptis, cùm naturaliter quisque magis sibi, ac suis quam reliquis studeat, unusquisque rem suam agebat, proximique commodum negligebat: nec erat quispiam, qui pro communi utilitate laboraret, aut curam multitudinis ageret: errabantque veluti sine pastore greges. Idcirca cogitandum fuit, ut esset aliquis

Regni principatusq; origo.

qui aliis præesset, cunctos regeret, pro omnibus excubaret, communi utilitati ac commodo studeret. Elegerunt igitur virum aliquem virtute, sermone, ac fortitudine præstantem: & probitate ac moribus integrum,

Rex pastor.

Agamemnon pastor ab Homero sæpius appellatur.

Fastorum l. 5.

qui quasi pastor omnium esset. Proinde apud Homerum Agamemnon populorum pastor sæpenumero appellatur, id enim significat (ut arbitror) Ἀγαμέμνων sive per similitudinem, sive quod priscis temporibus homines non deliciis aut voluptatibus, sed pascendo pecori, aut agriculturæ insudabant, unde illud Ovidii:

Cætera luxuriæ nondum instrumenta vigebant:
Aut pecus, aut latam dives habebat humum.
Hinc etiam locuples, hinc ipsa pecunia dicta est:
Sed jam de vetito quisq; parabat opes.

Huic viro, quem præfecerant, arbitria rerum permiserunt. Cumque prudentiam ejus cernerent circa justa

Rex immunis à manuum labore.

honestaque versari, & ea omnia agere quæ eis commoda, utilia atque tuta esse possent, decreverunt eum publicè alere, ut ab omni illiberali functione, quæstuosave industria immunis esset: quandoquidem putarent illum sapientem à Deo factum, non autem fossorem aut aratorem, aut aliud quippiam ejusmodi, ut de Margythe ait Homerus.

REGES

REGES HOMINIBUS A DEO DARI.

TIT. XI.

POëta Græcorum omnium clarissimus opinatus est. *Neminem rectè imperare posse, nisi eum cui Deus imperium destinaverit.* Quocirca Reges à Deo petendos sacrificiis litationibusq; esse dicebat. Hanc opinionem secutus est Samnius Ægyptius philosophus non vulgaris. Nam cum accepisset Alexandrū Regis Jovis Hammonis filium oraculo fuisse salutatum, admirantibus compluribus ait, omnes homines sub Dei imperio sunt: idcirco imperare, & principatum inter mortales gerere, divinum quoddam minus existimandū est. Omnibusq; rationibus patere dicebat Deum communem hominibus parentem esse, verùm peculiariter veluti filios sibi adoptare illos, quibus imperandi regendique potestatem permitteret. Priamus quoque apud Homerum Hectorem laudans eximia illum probitate præstare ait, adeo ut nō mortalis alicujus hominis, sed Dei filius esse videretur. Romanus etiam senatus, Imperatores optimè de se meritos postquam excessissent è vita, divos publico consilio appellandos esse censebat. Quod nomen vivo homini neutiquam convenit, ut apud omnes incorruptè, ac Latinè loquentes cerni potest, unde illud Adriani Cæsaris apud Ælium Spartianum, qui inquit; *Ego mihi divum adoptavi, non filium,* cùm Ælius Verus, quem sibi adoptaverat, præ mala valetudine mortuus esse videretur. Nativitatem educationemque Regum numinibus curæ esse, populi ac nationes crediderunt. Hinc orta est opinio Romulum à lupa fuisse nutritum, Cyrum à cane, Abidum autem à cerva. Firmati hac opinione Persæ, ut diximus, Reges suos vivos augustè sanctèque colebant: proinde tussire, spuere, oscitare, nasum emungere, & similia alia ante Reges agere, nefas omnino habebatur. Post obitum verò eos in numina referebant, & aris, templis, statuisque eorum hostias cædebant, & thura atque alios divinos odores illis adolebant. Arcebant præterea à Regum suorum aspectu Principum omnium populorumque oratores, qui illos adorare minimè volebant, nec nisi per internuncium

Reges à Deo petendi sunt.

Alexander Hammonis Jovis filius.

Priamus, apud Homerum.

Imperatores Romani divi vocati.

Adrianus.

Aelius verus, dictus, Commodus.

Educationes Regum Diis curæ sunt.

Persarū mos venerandi suos Reges.

cium

cium mandata exponebant: quod quidem ejuſdem exemplo cernitur Iſmenias à Thebanis ad Artaxerxem orator miſſus, monebatur à Regis ſatellitibus ut ſi ad Regem aditum optaret, illum ut Deum adoraret. Quod Iſmenias pollicitus eſt facturum: & tamen ne quid à patriæ dignitate alienum ageret, introductus in regni penetralia, cùm Regem in alto ſolio ſuſpexit ſedentem, annulum è digito ſuo exemit, & illum ante pedes ſuos dejecit, & ſic flectens adorantis in morem annulum ſuſtulit, mandataq; tali illuſione adjutus expoſuit, remq; patriæ optimè navavit. Hanc Perſicam ſalutationem cùm victo Dario nimis ambitiosè affectaret Alexander, maximam civium ſuorum contraxit invidiam. Dicebant namque Macedones peſſimè cum eo Principe agi, qui ſe Deum quàm Regem haberi mallet, quiq; mortali patre abdicato ſe Dei filium exiſtimari cuperet. Hæc quidem res multis exitio fuit & Calliſtheni philoſopho in primis, ut nonnulli ſcribunt, qui hanc barbaram aſſentationem magna verborum licentia execrabatur. Quod cúm accepiſſet Rex, gravi irâ excanduit, & eum inſidiarum in ſe conſcium accuſari paſſus eſt, exegitque ab eo immaniſſimas crudeliſſimaſq; pœnas. Nam truncatis manibus, abſciſſiſq; auriculis, & naſo, labriſq; mutilatis, deforme ac miſerum ſpectaculum omnibus illum viſendum præbuit: ac deinde eum in caveā cum cane quodam conjectum ad metum exemplumq; cęterorùm palam circunferri juſſit. At Lyſimachus Macedo vir illuſtris, & virtute viriumq; gloria præſtantiſſimus, qui Calliſthenis doctrina ſummopere delectabatur, miſeratus tanti viri fortunam, pœnam potius libertatis loquendi, quàm perfidiæ aut alicujus gravioris dutiorisvé culpæ pendentis, venenum ei in remedium miſerandæ calamitatis detulit. Quod adeò iniquo animo Rex tulit, ut Lyſimachum ferociſſimo leoni exponi juſſerit. Sed cùm in eum leo impetum aperto ore feciſſet, manum pallio involutam in os leonis inſævit, avulſaq; lingua feram exanimavit. Quod cúm vidiſſet Alexander, admirationem rei in ſatisfactionem ultionis accepit, & non modò Lyſimacho pepercit, verum etiam eundem deinceps chariorem habuit, propter mirificam animi

Iſmenias orator.

Plut. in Vita Artaxerxis.

Perſica ſalutatio.

Alexander ut Deus adorari voluit.

Calliſthenes ab Alexandro interemptus miſerè.

Lyſimachus.

Æmilius Probus in vita Lyſimachi

animi constantiam: & eundem honore quoq; ac muneribus affecit, & digniore militia honestavit. Sed Callisthenes, ut alii scribunt, gravius in Alexandrum sæpius oblatrabat, & mordaciore verborum licentia Regem incessabat. Nam palam Homeri versum in illum intorquebat: *Callisthenis mordacitas.*

Et cecidit Patroclus, vir te præstantior olim.

Et rogatus ab adolescente quodam, qui inter ministros Alexandri erat, quidnam agendo illustris fieri posset, respondit, *Si illustrißimum quempiam interemeris.* Enimverò Aristoteles non immerito dicere solebat, *Callisthenem magnam quidem eloquentiam assecutum, sed eum esse mentis inopem.* Quin etiam Alexander ipse in illum sæpenumero inquit, *Odi equidem sapientem illum, qui sibi ipsi nunquam sapit.* Eum quoq; monuerat, Aristoteles, ut modestè cum viro illo loqueretur, qui vitæ, necisq; potestatem in linguæ acie haberet. *Val. Max. lib. 7.*

Sed ut jam ad calcem procurrat sermo, concludendum esse videtur his rationibus atq; exemplis, imperium in homines divinâ providentiâ divinoq; nutu concessum esse, nec posse quempiam justè aut diuturno tempore imperare, nisi eum cui Deus imperium permiserit. Proinde Regem orandum poscendumq; à Deo esse arbitremur, ut prisci etiam putaverunt. Desiderata quondam apud Persas progenies regia Mergydis ultimi Cyri regis filii interitu, magnaq; inter Principes disceptatio erat de regni successione. Inter se enim complures virtute ac nobilitate adeò pares esse videbantur, ut difficilis ex eis esset ad populum electio: quocirca ab omnibus in hanc sententiam ventum est, ut res religioni committeretur: pactique simul sunt, ut ad diem dictam omnes ante regiam primo mane equis veherentur; & cujus equus primus contra solis ortum hinnitum dedisset, is esset Rex. Persæ enim solem præcipuum Deorum omnium esse opinabantur, & eidem Deo albos equos sacrificabant. Cùm ergo ad statutum tempus convenissent, Darii equus statim hinnitum edidit, & signibus tacitisq; aliis fœlix auspicium omenq; Domino primus emisit. Tantâ autem moderatione reliqui usi sunt, ut religioni confestim cederent, & ex equis desilientes, *Persæ. Mergys. Cyrus. Herod. l. 3.* *Sol Deus apud Persas: quem ipsi mitram vocât.*

Darium

Darius Rex.

Darium Regem salutarent: Populus itaque omnis Principum judicium secutus, quasi Deo bene volente eundem Regem constituit.

Servi Tyriorum occisis Dominis regem diligunt.

Non in dissimili exemplo versati sunt Tyriorum servi, qui conspiratione factâ omnem liberum populum trucidaverunt, potitique urbe lares Dominorum occupaverunt, omnia invaserunt, duxeruntque conjuges pro sua libidine, unus tamen è tantò servorum numero, Stratoni seni Domino, & unico ejus filio pepercit, eosque clanculum occultavit. Sed cum placuisset servis de statu rerum deliberare, & unum ex seipsis, qui Diis præter cæteros acceptissimus esset Regem instituere, illum communi consilio Regem decreverunt, qui postridie ejus diei orientem solem primus ostendisset. Tum ille qui Dominum servaverat, rem ad eum defert: Et hic à Domino edoctus, cùm in campum ad auroram omnes convenissent, occidentem cœli plagam solus spectabat, cùm alii omnes orientem intuerentur, ludibrioq; habebant illum solis ortum ad occiduum spectantem. Sed ubi dies adventare cœpit, is omnium primus in summo urbis fastigio orientem solem ostendit. Atq; cùm non servilis ingenii hæc ratio visa esset, pietatem suam in dominum omnibus confessus est. Igitur venia seni, filioque ejus omnibus data tanquam divino numine reservatis, Stratonem Regem declarant, qui aliquandiu omnibus gratus regnavit: post cujus obitum regnum ad filium, deinde ad nepotes posterosq; longa serie transivit usque ad imperium Magni Alexandri, qui dirum servorum scelus omni fœditatis exemplo ultus est. Et ad hanc sententiam satis, nunc autem ad ulteriora transeamus.

Stratonis consilium.

Stratonis in regem electio.

FORTVNAM IN REGE OPTANDAM esse. Fatum, & Fortuna quo intellectu differunt.

TIT. XII.

Benè imperare hominibus difficillimum.

OMNIUM humanarum actionum nulla difficilior est quàm benè hominibus imperare, Nam & si virtutes omnes suppetant, fortuna etiam optanda esse videtur;

videtur: qua inclinante, populorum animi plerumque labuntur. Non enim solis Barbaris fides ex eventu pendet, sed plures etiam alii illorum sententiam sequuntur. Unde Plutarchus vir eruditissimus in pluribus disciplinis, hanc sententiam protulit, *prudentiam, iustitiam, ac potentiam nunquam satis posse nisi comitem fortunam habeant, à qua pulchritudinem ac magnitudinem humanæ omnes accipiunt actiones.* Sed fortunam nunc intelligo subitum & inopinatum eventum eorum quæ accidunt, ut Academicorum complures eam definiunt. Et illuc spectare mihi videtur sententia illa Ciceronis cùm ait: *Multa efficit fortuna inopinata nobis propter obscuritatem, ignorationemq; causarum.* Quam etiam sententiam protulit, ubi ad Nepotem scripsit: *Fœlicitas est fortuna adiutrix bonorum consiliorum, quibus qui non utitur, fœlix nullo pacto esse potest.* Et rursus ad illum scripsit: *Magnam esse fortunæ vim in utramq; partem quis nescit? Nam cùm prospero flatu eius utimur, ad exitus pervehimur optates: & cum reflaverit, affligimur.* Nec illis auscultandum censeo, qui fortunam Deam esse putant, in cujus potestate omnia sint, quæ ad homines pertinēt. Hi enim priscis fabulis moventur, quibus ex Hesiodi figmento dicunt, fortunam Deam esse, quæ hominibus bona & mala non ex merito aliquo virtutum aut actionum, sed ex temeraria quadam voluntate tribuit. Proinde cæca à quibusdam poëtis surdaque esse perhibetur. Ejus simulachrum cum cornu & gubernaculo fingebant, ut qui opinarentur illam & opes largiri, & humanarum rerum imperium habere. Qua opinione ductus Aristoteles in libris suis de institutione Reipublicæ scripsit externorum bonorum fortunam causam esse. Et Livius *in omni re fortunam dominari*, inquit, Hircius quoq; de bello Alexandrino, ejusmodi verba scripsit. *Fortuna plerumq; eos, quos plurimis beneficiis ornavit, ad duriorem casum reservat.* Hanc etiam de fortunæ imperio sententiam secutus Maro, *fortunā omnipotentem* cecinit. Et Demosthenes in clypeo suo bonam fortunam scripsit, quippe qui opinaretur eam Reipublicæ Deam dominamq; esse. Hujus numinis templum magnæ vetustatis Præneste fuit, unde certa oracula

Fortuna virtutum comes

Fortuna quid.

Ciceronis sententia ad Nepotem.

Fortuna non est dicenda Dea.

Simulachrū fortunæ: vide quæ auctor Rhetorica ad Herennium.

Hircius.

Demosthenes in clypeo suo bonam Fortunam cur scripserit.

per

Fortuna Antiana. Templum Fortunæ.

per sortē ferebantur. Apud Antium quoq; promoveri solita simulachra fortunæ ad danda responsa multi scribunt. Nec defuit Romæ fortunæ Deæ templum, & ędes illa, quam Lucullus magnis opibus construxit, in qua statuas magnorum artificiorum complures erexit, quas dono habuit à Mummio, qui Achajam vicit & Corinthum, urbem opulentissimam & dominam duorum marium, ex senatusconsulto evertit. Nemesis quoque (quæ Dea superborum ultrix habebatur, & Deorum ira esse credebatur) à plerisq; poëtis pro fortuna habetur. Unde Antimachus scripsit hanc Deam consensu omnium Deorum cuncta mortalium bona in potestate sua habere, & Adrastum omnium primum eidem sacram ædem statuisse ad Aesapum fluvium pone Cyzicum urbem. Fuit etiam ei templum ad Rhamnum Atticæ pagum, unde etiam Rhamnusia appellatur. Sapientius multo Homerus sensit, qui fortunam nullam esse arbitratus, ejus nomen in poëmatis suis nusquam posuit. Is tamen fatum asseruit, quàm divinam voluntatem esse definivit, non impiam aut fabulosam aliquam sententiam secutus, sed à vera ac theologica ratione neutiquam aberrans. Non enim omnia, sed quædam tantùm fato fieri existimavit: quod vel maximè ibi cernitur, cùm increpat eos mortales, qui temerè superos incusant in rebus suis adversis, quum homines ipsi pro sua ipsorum vecordia atque ignavia malis suis causam præbeant. Actionibus siquidem nostris omnibus Deum præesse putat, sed illarum partem naturæ permittere, partem voluntati nostræ, partem autem subitis & inopinatis casibus. Hos autem casus fortunæ subjectos esse, complures etiam doctissimi viri arbitrantur. A fortuna enim ea fieri autumant, quæ præter animi nostri intentionem accidunt: ut si quis culturę gratia fodiat agrum, & thesaurum inveniat, cùm ejus rei causa non foderet, erat tamen fortuna incerta. Et quandoq; eam in bonam, quandoq; autem in malam accipiebant partem. Nam pro rerum eventu secunda vel adversa dicebatur: ut si quis aurum fodiens, subito cuniculi lapsu decidente mole opprimeretur. Fors autem fortuna ab antiquissimis semper in bonam sumebatur partē. Ejus numinis templum

Nemesis.

Unde & Adrastria dicta est. Rhamnusia. Homerus fortuna nusquā meminit.

Fatum.

Fortuna dicta quæ fiant.

Fors fortuna: & eius templum.

templum à Servio Tullio Romanorum Rege, secundum Tyberim, ut Varro scribit, extra urbem dedicatum fuerat, cui in magna aliqua fœlicitate sacrificabant. Cicero verò duas refert sententias: unam eorum qui censent omnia ita fato fieri, ut fatum omni ex parte vim necessitatis afferat; alteram eorum quibus videtur nullum esse fatum, sed omnia referunt ad voluntarios motus animorum nostrorum. Platonici sapienter quidem fatum causarum complexionem & providentiam Dei, quam primam causam appellant, esse existimant. Posidonius verò fatum definit collationem causarum, ex astrorum motibus vim efficaciamq; trahentem. Hipparchus, Eudoxus, Hecateus, & alii nonnulli Astronomorum fatum virtutem constellationum immutabilem esse dicunt, quam tamen opinionem non omnes astrorum periti affirmant. Heraclitus enim Ponticus cū incidisset in versus illos Hesiodi, in quibus dicit dierum omnium alios infœlices, alios verò fœlices esse, poëtam illum irrisit, asserens eum non cogitasse naturam omniū dierum pariter dominam esse. Romanos tamen video hanc sententiam Hesiodi secutos esse: nonnullos enim dies infaustos notabant, ut quintum decimum ante calendas Sextiles propter Cremerensem Aliensemq; cladem. Multi veterum dixerunt fatum esse seriem causarum inevitabilem cœlestium orbium motu manantem. Sunt etiam qui durius sentiant, dicantq; hanc seriem à Deo neutiquam mutari posse. Unde Pythiam Crœso Regi de illusione oraculi contra Cyrū per legatos quærenti respondisse ferunt, *sortem in fato destinatam, ipsi quoq; Deo immutabilem esse*. Hoc etiam declaratur vetustissimo versiculo illo, in quo dicitur:

Quod fore futurum est, ipsum exuperat Iovem.

Fatum facilius prævideri, quàm vitari posse doctissimi veterum senserunt: quod quidem declaravit Julius Cæsar. Nam cùm peritissimus in studiis Astronomiæ esset, vidit ex natalibus suis Martias Idus propter Scorpionis occasum sibi fatales esse: easdem tamen cavere nequivit, sed prædestinato fato functus est, & quod prasciverat, neutiquam declinavit. Quid autem de Cæsare loquor, cùm cernam Senatum populumque Romanum

Opiniones circa fatum.

In li. de fato, & in topicis ad Trebatiū.

Vide & Lipsii libros de Constantia.

Heraclitus irrisit Hesiodi sententiam.

Tit. Liv. dec. 1. l. 6. in princ.

Pythias: Crœsus:

Cæsar Astronomia peritissimus.

prædictum multò ante fatum cavere non potuisse? cùm Decemviri, qui libris Sybillinis præerant, cecinerunt ad Aufidum non esse pugnandum? Et Martius vates fore etiam prædixit, ut Romani ad Aufidum Apuliæ flumen vincerentur.

Chrysippus. *Ex A. Gel. c. 2, lib. 6.*

Chrisippus Stoicorum princeps fatum, (quod quidem ipse,) πεπρωμένην vocat, alii verò εἱμαρμένην, definit esse sempiternam quandam & indeviabilem seriem rerum, ac catenam voluentem semetipsam, seseque implicantem per æternos consequentiæ ordines, ex quibus apta connexaque sit.

Catena aurea Homeri quid sibi velit.

Hæc est aurea illa Homeri catena, quam pendere per cœlo in terram Ulysses commemorat. Sentit enim à summo Deo adimum terræ usq; unam mutuis se vinculis religantem, & nusquam interruptam esse connexionem.

Cicero. *Fatum.*

Hinc rursus Cicero in libris de divinatione, *Fatum*, ait, *esse ordinem seriemq; causarum, cùm causa causam ex se gignit, eaq; est ex omni æternitate fluens & sempiterna virtus.*

Physici. *Chrysippus.*

Hanc physici causam æternam vocant. Noster autem Stoicus, ne à Chrysippo (qui non aliqua ut Homerus, sed omnia necessitate fatorum fieri putat,) discedar, *fatum definit necessitatem esse omnium rerum, omniumq; actionum, quam nulla vis frangere possit, ex Dei dispositione definitam.*

Ammianus Marcellinus.

Hanc opinionem cum sequeretur Ammianus Marcellinus, ejusmodi verba scripsit. *Nulla vis humana vel virtus meruisse unquam potuit, ut quod præscripsit fatalis ordo, non fiat.* Sed Pindarus longè antè eum dixerat: *Non ignis fatum, neq; ferrea munimenta arcent.*

Alexand. Aphrodis.

Sed Alexander Aphrodiseus mitiorem sententiam protulit. Dixit enim *fatum nihil aliud esse nisi naturam ipsam, quæ sicut ad rationem voluntatemq; nostram nequaquam redigi potest, & sic fatum inexorabile omnino est, nullisq; viribus averti flective possit.* Ad hanc sententiam redigitur etiam illud Homericum:

Non est qui fixas Parcarum avertere leges,
Effugere aut possit.

Silius.

Primum nativitatis nostræ diem viam ordiri, & extremum dare, multi sentiunt. Hinc illud Silii Italici:

Extremumq; diem primus tulit.

Seneca.

Et tragicus noster ait:

Primusq; diem dedit extremum.

Ne

Nec distat ab hac sententia illud Maronis:

Stat sua cuiq; dies. *Maro 10.*

Sed hanc ambiguam obscuramq; quæstionem aliis relinquamus, satisq; sit si ultro fatemur veniam aliquam indulgendam esse his, qui opinantur non modò virtutes omnes civiles ac militares Regibus Principibúsve necessarias esse, sine quibus benè imperare non possint, verùm prosperam etiam fortunam expetendamque esse. Hinc illud Æneæ ad filium:

Disce puer virtutem ex me, verumq; laborem, *Æneidos*
Fortunam ex aliis.

Quum sibi ipsi minus fœlix ac Fortunatus esse videretur.

Agesilaus Lacedæmoniorum Rex, qui exercitui totius Græciæ contra Tyssaphernem cum ingenti præfuit gloria, vir fuit omni virtute clarissimus: nam ingenii acumine, animi probitate, consilii sapientia, fortitudine, robore, celeritate, tollerantia, omnes anteibat. Is tamen fortunam semper formidavit, ut qui eam præter hominum potestatem esse cerneret, & posse etiam parvo tẽporis momento totius vitæ laudem labefactare, atq; obscuriorem reddere. Quocirca sæpenumero dicere solebat, non eos qui benè ac prosperè viverent, adhuc fœlices ac fortunatos esse habẽdos, sed eos qui gloriosè morerentur. Proinde εὐθανασίαν, quam ipse appellabat, hoc est bonam mortem fœlicitatem esse dicebat. Hæc est vetus illa sententia, qua quidem dicebatur, *Alius de alio iudicat dies, supremus autem de omnibus.* *Agesilaus fortunam formidans.* *εὐθανασία.* *Dictum notandum.*

Nos verò à Principe, quem descripturi sumus, ea exposcere debemus, quæ ipse præstare potest, quæq; in eo sunt. Aliena enim quis polliceri potest? Multa de Cn. Pompeii fœlicitate Cicero populo Romano pollicebatur, quasi illius fortunam in consilio haberet: at id assequebatur exemplis bellorum quę antè gesserat, in quibus prosperos semper habuerat eventus: verùm quis ignorat fortunam lubricam, volubilem, mutabilemque esse, quæ quidem humanam vitam nunc secundis, nunc adversis rebus permiscet, adeò ut nullam unquam fœlicitatẽ miseriæ calamitatísve expertẽ evenire permittat: quam etiã beatissimus quisq; versa (ut dicitur) fortuna *Orat. pro L. Manilia.*

Digitized by Google

rota,ante solis occasum miserrimus fieri possit? Fortunatus habitus est Paulus Æmilius quum Regem Perseum superavit & eum captum cum tribus filiis in triũphum ante currum duxit. Sed fortuna ejusmodi lætitiã nec solidam nec diuturnam ei permisit, verum domesticis funeribus eam miscuit; duos enim adolescentes peregregiæ indolis filios amisit, alterum quidem antequam triumpharet, alterum verò paucis diebus post triumphum.

Paulus Æmilius.

C.Cotta.

C.quoq; Cotta orator, Sulpitii ęqualis, ante diem decreti sibi triumphi diem obiit, ex reclusa vulneris cicatrice, quod pluribus annis antè in prælio pro Republica acceperat.

M.Marcelli infelicitas.

Ad hæc Cicero ipse pro restitutione M. Marcelli luculentam orationem ad Cæsarem habuit, reditumq; illius impetravit: sed adversante fortuna (quæ rarò admodum stabilis esse solet) Marcellus restitutionis beneficio neutiquam frui potuit. Nefariè siquidem per scelus à Cn.Chilone cliente suo Athenis occisus est.

Fortunæ simulachrum in pila cur sedebat.

Pompeii excidium.

Sapienter itaq; veteres pictores, ut instabilitatem fortunæ ostenderent, eam in pila sedentem pingebant, non Deam aliquam, quæ nusquam est, significantes, sed mutationem conditionis humanæ, & varios rerum eventus. Nam idem Pompejus, qui tot regna ac nationes vicerat, principatumq; in Romano Senatu tandiu tenuerat, & à virtute rebusque gestis cognomentum magni meruerat, ad spadonum proditorumq; libidinem in Ægypto trucidatus est, & ejus caput, quod paulò antè terror gentium extiterat, hosti dono datum. Nec minimũ etiam fortunæ ludibrium fuit Persei (quem modo dixi in triumphum ab Æmilio ductum fuisse) legitimum filium ad spem imperii tot gentium ac nationum educatum cernere, ferrariam artem exercentem, necessarii victus quærendi gratia.

Vt Lucanus luculentis verbis testatur.

Videndum tamen est, ne culpæ nostræ crimen in fortunæ instabilitatem rejiciamus. Fieri enim solet, ut errata nostra diluentes, casibus assignemus, ut mali gubernatores facere consueverunt. Non pugnasset apud Pharsalium Pompejus, ac maledicebant æmuli, & oblatratores, eumq; Agamemnonem vocabãt. Atqui tutius

c3

ei fuisset male audire, quàm malè pugnare. Non ei cum Armeniis aut Ponticis res erat, sed cum Julio Cæsare, qui trecenties in Celtas victor certaverat, & quadringentas nationes bello subegerat, adeò Romano populo formidandas, ut antiqua lege de senum ac sacerdotum immunitate scriptum fuerit, nisi Celticum instaret bellum, quo quidem imminente & sacerdotes, & senes in armis esse oporteret. Cæsaris quoque milites à Gallis Germanisq; invicti plura gesserant bella, quàm quispiam recensere posset, & mille urbes vi expugnaverant, & decies centena millia hominum occiderāt. Segnius quàm promptius cum illis certandum fuerat. Si cunctando Pompejus certamen aliquandiu detrectasset, actum certè de rebus Cæsaris extitisset. Desperatio milites ejus fortes ac strenuos longè magis effecerat. Omnes enim aggressus hostiles præsidiis suis Pompejus intercepera, præclusisq; itineribus omni commeatu terra marique milites Cæsaris arcebantur, adeò ut ex herbis silvestrib. confectum panem comedere cogerentur. Nec res hęc Pompejum latebat. Nam transfugæ nonnulli ejusmodi panem ad eum detulerant, ut lætitia perfunderetur. At ille neutiquam exaltavit, sed sibi cum belluis pugnandum esse exclamavit. Pompejus autem nihilo indigebat, omniq; commeatu affluebat. Adeò enim re nautica præstabat, ut quocunq; vento spirante, undique, aut frumentum, aut pecuniæ, aut equi, aut milites ei adveherentur. Cæsar autem terra mariq; angustiis undiq; circumseptus, fame inopiaq; rerum omnium compulsus, necessariò pugnam capessere cogebatur. Et hoc à natura mortalibus insitum est, ut properè admodum exequantur, quod per difficultatem piget inchoare. Inivit igitur pugnam Pompejus sive proprio consilio (nullis enim pacis conditionibus auscultare unquam voluit) sive militum suasu (qui ultro prælium deposcebant, & illum carpebant ut certaminis detrectatorem, affectatoremq; diuturni imperii) sive infinito militum numero fretus, septem enim millia Pompejanorum equitum contra mille Cæsarianorum in pugna futuri erant, & peditum infinita multitudine excellebat. Quibus quidem copiis indubitatam sibi victoriam persuaserat; usque

Cæsar trecenties victor.

Pompeii solertia bellica.

Jul. Cæsar in Comment. de bello civili.

Pompeii & Cæsaris status quo ad commeatum.

Insolentia Pompei.

adeò, ut quum classem omnium Romanorum Imperatorum maximam in anchoris religatam haberet, neque eam accersiti jusserit, neque ex ea auxilii quicquiam advocaverit, cùm opportunè admodum id efficere potuisset: & utcunque res ageretur, in quemvis eventum præsidium maritimum perutile admodum extitisset, vel ad victoriam navalem, vel ad meditandum effugium. Quæ ex re negligentiæ vecordiævè incessitur Pompeius, & ex eventu argumentum calumniæ æmulis & obtrectatoribus suis præbuit, experientiaque docuit verum esse: quod ex veteri sententia usurpari solet: Gnaram assuetamque paucitatem, longè plurimum ignaram insuetamque multitudinem præcellere. Proinde Magnus ille ex superioribus victoriis nuncupatus, ut primum quidem equitum suorum fugientium surgentem pulverem vidit, omisso omni imperatorio munere officiové, lymphato attonitoque similis in castra se recepit, & quum hostem victoria undique exultantem in se tendere cerneret, *Tueamini castra*, exclamavit. Tum subito mutata veste, pauculis comitibus ac servis comitatus, præcipitem fugam corripuit. Cæsar autem victoria potitus, summa alacritate in hostium castra penetravit, & in Pompei tabernaculo, ut mensæ suæ ministris prædixerat, desedit, & cœnam, quæ Pompeio parata fuerat, assumpsit. Similiter quoque victor exercitus hostium epulis magna cum hilaritate repletur. Quid igitur dicemus? Fortunæ hoc ludibrium extitisse, an temerarium ambitiosi væsanique animi consilium? Hoc si intelligere volumus, audiamus Ciceronis verba ad Pomponium Atticum virum gravissimum scribentis de Republica *Valde timeo, nec adhuc ferè inveni, qui non concedendum putaret Cæsari, quod postularet potius quàm pugnandum. Atqui si ferro omnino decernere statuerat, cautior diligentiorq; esse debuerat.* Quid idem testis in alia epistola de eodem dicat, audi. *Cn. autem noster: ò rem miseram, ut totus tacet, non animus ei est, non consilium, non diligentia:* Reliqua illic legenda sunt, ut intelligamus qualem se præstiterit Pompeius.

Pompeius negligens.

Desperatio Pompei.

Victoria Cæsaris.

Cic. epistol. ad Atticum.

Carthaginen

Proinde severitatem Carthaginensium cul-

ritò nemo possit, qui ex Senatusconsulto Imperat ores
illos in crucem tolli jubebant, qui prospero etia me- *suum mee*
ventu pravo consilio rem gessissent. Fœlicitatem en im *laudabilis.*
illam civitatis Genio tribuentes, temeritatem Impera-
toris ulciscebantur. Præstet igitur se immunem ab o-
mni temerario consilio, quicunque vult fatum aut for-
tunam incusare, alioqui non eventum, sed seipsum cri-
minabitur. Princeps verò, quem describimus, humanæ
mentis sublimitatem cognoscat: nihil temerè, nihil in- *Princeps qua-*
consultò, nihil imprudenter aut pœnitendum agat: *lis esse debeat*
proinde omnia circumspiciat. *Turpe est enim dicere non*
putavi, ut major Africanus dicere solebat. Agat etiam
splendidè, constanter, graviter honestæque quæcunque
agit: nec properandum, sed maturandum in rebus ar-
duis magni que esse ducat. Præclarè Cæsar Octavia-
nus dicere sol. bat. *Nihil minus in optimo Duce quàm fe-* *Octavius*
stinationem celeritatemq; esse optandum. Sat celeriter *Cæsar.*
fieri quæcunq; benè fiant. Et Fabius Maximus, non quòd
promptior fuerit, laudem immortalitatis, & gloriæ *Fabius Ma-*
perpetuum cognomentum assecutus est. Nihil ita ex- *ximus.*
pectet quasi certo futurum, nihilque cùm acciderit, ad-
mirandum, inopinatum, aut novuum accidisse putet.
Omnia ad suum arbitrium referat, secum habitet, se-
cum meditetur, ratione in omnibus regatur. Et quam-
vis aliena audiat consilia, tamen illis examinatis, suis
sententiis suisque judiciis nitatur. Romanos imitetur,
qui res omnes magnas & prosperè gestas in Deum au- *Romani.*
ctorem referebant. Et hac opinione ducti vetustissimi
non victori coronas dabant, sed soli Deo. Unde Home- *Homerus Vi-*
rus neminem viritim coronat, sed eas cœlo & belli *ris nullas co-*
præsidi Deo tribuit. In sacris quoque certaminibus a- *ronas attri-*
pud Romanos non victor, sed victoris patrii Penates Ge- *buit.*
niique pronunciabantur coronari. Quinetiam trium- *Apud Roma-*
phantibus dabantur coronæ, ut eas in templis dicarent. *nos in sacris*
Recto etiam sit animo Rex, & impatiens superioris: ab *certaminibus*
jectos, & subjicientes sese, libenter adjuvet, & præcipuè *nō victor, sed*
illos qui miseri sunt, quum hoc facere videatur tan- *eius Genius,*
quam major. *Nam quotiescunq; discedit æmulatio, succe-* *sive Penates*
dit humanitas, ut ait Oratorum Maximus. Et ut ad Ro- *coronabātur.*
manum populum inquit Maro:

Tu regere imperio populos Romane memento,
(Hæ tibi erunt artes) paciq; imponere morem:
Parcere subiectis, & debellare superbos.

Et hæc hactenus.

VNITATEM NVMERIS OMNIBVS praeesse: sic unius principatum reliquos omnes anteire.

TIT. XIII.

Vnitas, origo omnis multitudinis.

NATURÆ ratio edocet omnem multitudinem ab uno incipere. Agit enim in omnibus natura quod optimum perfectumq; sit secundum singulorum speciē. Sed unitas ipsa, quæ dicitur μονάς, ejusmodi est, ut ex ea omnia fieri, & in eam omnia resolvi veteres sapientes putaverint. Cujus sententiç auctorem fuisse dicunt Musæum Atheniensem Eumolpi filium, qui multo ante Homerum poetatus creditur. Sic & Pythagoras Samius principium rerum omnium unitatem esse arbitratus est, & ex ea infinitam dualitatem, veluti materiam auctori unitati præberi, subjectamq; ei omnino esse. Hinc dicere per similitudinem possumus unitatem imperare, reliquos autem numeros parere. Proinde dicimus unius viri principatum longe præstantiorem esse quàm multorum. In multis enim unitas quædam requiritur ad omnes consultationes, actus & electiones: nam plures, benè ac rectè regere ac gubernare non possunt. Hoc sanè in civilibus societatibus cernimus, quæ tandiu servantur augenturq;, quandiu speciem illam ac similitudinem unitatis imitantur: cùm verò illam deserunt, statim occidunt, vel graviter ęgrotant, donec per unitatem ad pristinam valetudinē redeant. Præstat igitur id quod per se unicum est, his omnibus quæ per se divisa separataq; sunt, & unitatem quādam per imitationem fictā desiderant. Hoc quoq; à Mathematicis, qui numerorum rationem scrutantur, manifestè ostēditur. Unitas enim, quæ μονάς ab illis dicitur, mas est, eadem & fœmina, par & impar, nec per se numerus, sed fons & origo numerorum, principium & finis omnium, cùm ipsa principii & finis omnino expers sit. Proinde ad summum refertur Deum.

Musæus.

Pythagoras, Samius.

Vnius imperium, multitudine utilius.

Fulcra ratio.

Mathematici.

Vnitas mas & fœmina.

Deum, & ad mentem illam, quæ ab ipso creata Deo vices temporum ignorat, nunquam senescit, sed semper in eodem ævo permanet, & nunquam occidit. Ut igitur in universo mundo omnia regit Deus, in partibus animi mens, in multitudine membrorum cor, aut cerebrum, quādoquidem omnis naturalis gubernatio ab uno manat: sic quoq; consentaneum esse videtur, ut cuicunque collectæ multitudini unus potius præsit, quàm plures. Virtus siquidem unita, (ut Academici & Peripatetici quoq; sentiunt) potentior longè est quàm dispersa, & utilior ad omnes bonas ac rectas actiones. Cernimus enim civitates quę à pluribus gubernantur, seditionibus, & intestinis odiis plerumq; laborare: illas autem quæ ab uno regūtur, concordes esse, ut quę justè legitimeq; imperanti, æquo animo pareant, utroq; obsequantur sine æmulatione aut obtrectatione aliqua: quibus quidē ex rebus perpetuæ sunt, & bonis omnibus affatim semper abundant. Quinetiam civitates atq; Respublicæ ipsæ, quum bellorum calamitatibus aut maximis difficultatibus premuntur, ad unitatis remedium se conferunt, nullaq; ratione alia facilius evadunt, quàm si res omnis ad unius arbitrium redigatur. Romani in magnis periculis Dictatorem unum creabant, cujus imperio omnia permittebant. Et idcirco Dictatorem appellari Varro arbitratur, quòd illius dicto omnes auscultarent obsequerenturq;. Licinius Romanus civis, qui magna diligentia de antiquitatibus scripsit, retulit Romanos hujus magistratus exemplum ab Albanis, à quibus magna ex parte originem ducebant, sumpsisse: qui post Amulii Numitorisq; mortem deficiente regiâ sobole annuos Dictatores designabant, qui regiam potestatem haberent. Theophrastus quoq; in libris suis de regno scripsit: *civitates Græcas in rebus difficillimis ad modicum temporis ejusmodi magistratus instituisse, quos AEsymnetas vernaculo verbo appellabant*, quemadmodum Mytilenæi elegerunt aliquando Pittacum contra exules, qui cum Alcæo erant, ut Dionysius Halicarnasseus etiam testatur. Romani itaq; ideò faciebant, quòd clarè cognoscerent, in unius principatu maximam auctoritatem esse, liberam sententiam, consilia non ambigua, judicia in rebus

Mens animā regit, cor, aut cerebrum, corporis mēbra.

Academici.
Peripatetici.
Civitates intestinis & odiis & dissidiis plerumq; laborant.

Unitas remedium Respub.

Romani.

Dictator unde.

Licinius.

Theophrastus.

Pittacus.

ordinandis potiora,& executiones promtiores alacrioresq;:& hoc consilio è multis periculis non semel evaserunt,ac penè victi,victores extiterunt.In difficilimo cōtra Latinos bello Aulus Posthumius ad Regillum lacū Dictator emicuit, adversus Æquos re male gesta apparuit.Quintius Cincinnatus Dictator factus,& ab aratro accersitus,quamprimum victos hostes sub jugum misit, & ad optatum agellum redit. Sic etiam Fidenæ captæ. Furius quoque Camillus Dictator primùm obsessos per annos decem Veios cepit, & rursus cùm Galli Senones fusis Romanis ad Alliam fluvium urbem cepissent totā præter Capitolium, & coacti fame Romani mille auri pondo jam spopondissent, pecuniaq; expenderetur, Camillus Dictator creatus cum exul esset advenit, & Gallos urbe expulit,ac trucidavit,pristinamq; patriæ libertatem vindicavit,Romanumq; populum,qui jam Veios migrare volebat,retinuit. Lōgè etiam pòst cùm tot cladibus à Carthaginensibus Duce Annibale acceptis, post Cannensem etiam calamitatem (à qua per fugam evasisse in laude fuit)res Romana in ultimo discrimine versaretur, Dictatorem creari placuit, & Fabius Maximus designatus est,qui cunctando Annibalis vires attrivit,& rem Romanam restituit, donatusq; est à Senatu populoq; Romano & ab omni etiam Italia Graminea corona,qua nulla fuit nobilior.Nam cęteras omnes si omnes singuli Duces militibus qui optime pugnaverant dabant:hęc autē non nisi in summa desperatione universo exercitu servato servatori illius decernebatur. Idcirco etiam obsidionalis vocabatur,liberato ab obsidione exercitu. Legebatur hæc corona viridi de gramine decerpto eo loci ubi obsessos servasset.Summum enim signū, summaq; victoriæ confessio fuit apud veteres, cùm victi herbam victori porrigerent. His igitur exemplis intelligere possumus, ex sententia eorum qui virtute & armis imperiū omnium gentium quæsiverunt, Rerumpublicarum status in magnis periculis magnisq; calamitatibus nullâ aliâ ratione servari salvariq; posse, nisi ad unius viri imperium redigantur.Quinetiam in bellis intestinis,in quibus Romanus populus in seipsum ferrum convertit, post diram sævitiam atque immanitatem L.

Dictatorum Catalogus.

M. Aemilius. Furius Camillus: de quo Livius.

Corona graminea, omnium nobilissima. Vide Festum.

Herbam porrigere.

Digitized by Google

Syllæ, qui à civium iniqua cæde ac carnificina Fœlix cognominari voluit, post Cinnam, Marium, Carbonem, & alios qui præmium in medio patriæ prædam posuerunt, & pro patriæ tyrannide certaverunt. postquam ad Pompeii Cæsarisq; seditionem ventum est, complures prudentes atque optimi cives publicè asserebant, nullo pacto ab intestina lue Rempublicam curari posse, nisi delato imperio ad unius arbitrium. Hanc sententiam Cicero, qui nunquam nisi de optimo statu Reipublicæ cogitavit, manifestè docuit, cùm ad Pomponium Atticum scribens, inquit, *Ego autem usq; eo sum enervatus, ut hoc ocio quo nunc tabescimus, malim τυραννεῖσθαι, (hoc est tyranno gubernari,) quàm cum optima spe dimicare.* Illos verò inter se non de Republica, sed de tyrannide certasse clarius ostendit in alia quadam ad eundem Atticum epistola, his verbis *Cum Cæsare aut depugnandum est, aut habenda è lege ratio. Depugna, inquis, potius quàm servias: ut quid? Si victus eris proscribere, si viceris, tamen servias.* Utilitas redigendæ rei ad unius arbitrium apparuit Cæsare rerum potito Nam continuo seditiones intestinas compressit: pacem nō modo urbi, verùm etiam Italiæ & universo terrarum orbi præbuit, instaurantes bella coërcuit, leges, judiciaque instituit, labescentem Romanum populum erexit, nutantem Italiam firmavit, civibus pepercit, inimicis indulsit, exules proscriptosque restituit. Tunc vetustissimum illud oraculum verum esse apparuit, quo consulentibus Phrygibus de fine civilium discordiarum respondit Jupiter: *Rege in seditionibus opus esse.* Proinde Gordius vir prudentissimus, sed humillimæ sortis, ut qui cōductis bobus araret jussu Dei Rex constitutus est; qui discordias omnes virtute atque eloquentia compescuit, & summa cum æquitate diutiùs imperavit. Hic nodum indissolubilem in templo suspendit, ex quo Phrygiæ fata pendere dicebantur. Quem longo tempore post cùm solvere nequiret, abscidit Magnus Alexander. Gordio successit Midas ejus filius, Regum omnium opulentissimus, cujus posteri longa serie regnaverunt, usque ad tempora Alexandri, qui eos exegit. Cæsar, ut ad rem redeam, plerisque clarissimis viris, qui contra se arma tulerant, veniam

Sylla tyrannus.

Lib. 2. epi. 14.

Cæsaris beneficia in tempore suo singulari imperio.

Oraculum Phrygibus datum.

Gordius Dei jussu Rex constitutus.

Gordianus Nodus.

De quo Q. Curtius.

Alexander.

Midas.

Cæsaris clementia.

veniam dedit, ex quibus Brutus ille extitit, à quo deinde occisus est: quo primùm post Pharsalicam victoriam non comparente, graviter indoluit Cæsar, & illum diligenter perquiri jussit: cumq; tandem incolumis perductus esset, summa hilaritate atq; lætitia ab eo exceptus est, tantaq; benevolentia & honore à Cæsare affectus, ut à quibusdam ejus filius crederetur. Nec temere forsitan. Servilia enim Catonis soror, & Bruti mater, adolescentem Cæsarem miro amore complectebatur. Quinetiam inter vulnera cùm ab illo confoderetur, exclamasse Cæsarem testatur Tranquillus Græcis his verbis: *καὶ σὺ τέκνον*, id est, & tu fili? Sed & alios nonnullos cives patriæ causa liberos dimisit Cæsar, à quibus deinde peremptus est, quum eos internosceret, rursus exclamans ait: *Men' servasse, ut essent qui me perderent.* Et certè Rempublicam & universum imperium optimè constituerat: adeò ut verè ad nodum in Senatu dixisse videatur Antonius, quum inquit, *Nationes, Reges, potentatus, & quæcunq; ab oriente ad occidentem sunt, Cæsar nobis virtute ac potentia subegit, & legibus & benignitate clementiaq; firmavit.* Non est ergo mirandum Populum Romanum vivo Cæsari templum commune cum Dea Clementię condidisse, & plebem ei solidam columnam propè viginti pedum Numidici lapidis in foro statuisse, inscriptam Patri patriæ, apud quàm longo tempore, (ut Tranquillus etiam refert) sacrificare, vota suscipere, & controversias quasdam interposito per Cæsarem jurejurando, perseveravit. Nec porro immeritò ejusmodi munera & complura alia ei delata sunt. Nullum enim mansueti ac clementis animi officium unquam amisit. Pompeji disjectas a plebe statuas reposuit. Quod cùm accepisset Cicero, ait, *Cùm Pompeii statuas erexit Cæsar, suas fixit.* Et cùm Alexandriam invasisset, Photinum & Achillam Pompeji interfectores interemit. Quocirca verùm esse cernitur, quod Plutarchus Cheronensis scripsit, *Cæsarem rerum potitum nullum crudele facinus aut tyrannicum unquam exercuisse, sed in principatu se quasi clementissimum medium a Deo datum, omnibus in rebus ostendisse.* Proinde eum Populus Romanus adeo desideravit, ut infestus atque inexo ab iis ejus inter-

Servilia Bruti mater.

Cæsar interfectus.

Cæsari templum & columna erecta.

Plutarchus de Cæsaris clementia.

interfectoribus semper extiterit, criminiq; idem auctor Bruto objicit, quòd cùm à Cæsare servatus esset, & quoscunque voluisset etiam ex captivis liberasset, prælatusque ab eo omnibus ferè amicis esset, facta tamen conspiratione per dolum illum confoderit, quòd si nulla gratia, nulla in se collata à se Cæsare beneficia eum movebant, cui quòd viveret, incolumisq; esset jure optimo acceptum referre debuisset, nonne illius potentiam, virtutem, fortunam vereri debuit? cujus etiam solum nomen Parthorum & Indorum Reges somnum capere non sinebat. Ipse quoque Brutus ad Ciceronem scripsit, ut idem Plutarchus meminit: *Bonus profectò vir erat Cæsar, sed progenitores nostri mites etiam Dominos non tulerunt.* Vere de seipso vaticinatus est Cæsar, quum renunciarentur ei nonnullæ conjurationes, conventusq; nocturni, quos quidem non ultrà arguit, nisi ut ostenderet eosdem sibi natos esse: & ait, *non tam suâ quàm Reipublicæ interesse, ut salvus esset.* Se jam pridem potentiæ gloriæq; abundè esse adeptum, Rempublicam verò si quid acciderit, neque pacatam, neq; quietam fore, & aliquantò deteriore conditione civilia bella subituram. Quæ quidem omnia, ut prædixerat, & longè duriora acciderunt. Sed ad Brutum redeo, quem opinor antiqua majorum suorum persuasione id egisse, quos cernimus summâ gloriâ esse affectos, quòd exactis Regibus Rempublicam statuerint, id quod ipse quoq; se facturum putabat: qua opinione ductus ad Atticum scripsit: *Optime in statu montem se locatum habere: aut enim Victor Romanam Rempublicam liberabo, aut moriens à servitute evadam.* Sed cùm jam civilium bellorum pertæsum esset, res ad unius imperium quasi adjuvante Deo inclinabant, quæ Bruto omnia recta consilia, omnemq; lætam fortunam (ut dicitur) auferebat. Æschylii cujusdam poetæ sententia est: *Occasiones malorum divinitùs dari his hominibus, quos Deus propter eorum delicta punire voluerit.* Nihil æquo animo audire poterat Brutus, quòd contra Reipublicæ rationem diceretur. Erant inter amicos & contubernales ejus philosophi duo, Stallius Epicureus, & Pharnus Stoicus Catonis sectator. Hi inter se (ut moris est,) aliquando in dispu-

C. Cæsaris vita.

Brutus

Reip. intererat Cæsarem salvum esse.

Brutus cur Cæsarem occiderit.

Æschylus.

Stallius Epicurus, Pharnus Stoicus, amici Bruti.

Digitized by Google

disputationem inciderant. Affirmabat enim multis argumentis Pharnus civile bellū longe durius esse, quàm unius viri imperium quod contra legem non esset. Stallius autem acutissimis rationibus ostendebat, viri sapientis non esse, ob ignavam imperitamque plebem periclitari, & anxio semper animo pendere. Labeo cum his sermonibus interesset, contra utrumque sententiam protulit: sed cùm objecta illorum minus diluere ac dissolvere valeret, tacuit Brutus, ut qui contra sententiam suam loquentes iniquo ferret animo, & Philosophos illos deinceps à tabernaculo suo prohiberi jussit. Claruit deinde multò magis post varias multiplicesque Reipublicæ calamitates unius Principis imperio civiles discordias sedari. Ut primùm enim Octavius Cæsar rerum potitus est, ita passim omnia quierunt, ut post adversam maris tempestatem residentibus cunctis ventis, & placido surgente sole, fluctus omnes desidunt. Quocirca ex Munatii Planci sententia Augustus appellatus est, quasi augurio ac fælicitate populi Romani consecratus, vel (ut Suetonius scribit,) ab auctu, vel ab avium gestu gustuve: imperium namque auxit, & urbem pro majestate imperii excoluit, adeò ut non injuria gloriaretur, se marmoream relinquere, quam latericiam accepisset. Et ut Strabo Cretensis ait, *nunquam tanta pacis facultas, tantaq; bonorum omnium copia Romanis ac sociis affluxit, quantam suppeditavit Augustus Cæsar, postquam imperii habenas accepit.* Cretenses antiquam habuerunt Rempublicam. Erant enim in ea Insula complures urbes, quæ omnes inter se societatem servabant, & communi jure communique consilio regebantur. Harum præstantissima erat Cnosos, quam Minois regiam Homerus appellat. Secunda Gortina, tertia Cydonia, quarta Lyctum. His Radamanthus vir justitia & æquitate clarissimus primus leges dedit, quas Jovis jussu se afferre commentus est, ut duriores homines ad civilem vitam facilius redigerentur. Quibus legibus nova decreta diu pòst addidit Minos, quem poëta dicit annos novem regnasse, & Jovis mandata rursus ex antri abditis penetralibus captasse. Horum quidem leges tanti fuerunt, ut eas optimi omnium Græco-

Labeo.

Tranquillitas Reipub. Rom.

Octavius Cæsar, cur & à quo primum Augustus dictus fuerit.

Teste Suetonio, & Victore Aurelio

Strabo lib. 17.

Cretensium Respublic. antiqua.

Quem postea imitatus videri possit Numa Rex Romanorum.

Minos.

Digitized by Google

Græcorum & Lacedæmonii imprimis *(ut Plato in libris de leg. bus refert)* imitati fuerint. Hæ sanctiones Rempublicam instituerunt ex omni populo commixtam, cui tamen Rex unus præerat: quòd intelligerent legumlatores illi prudentissimi, turbida esse multitudinis in rebus dubiis consilia, nisi ab uno aliquo veluti gubernatore in adversis tempestatibus regerentur. Secundo enim vento remiges ipsi facilè cursum sine navarcho dirigunt. Fuit olim apud Cretenses antiqua sanè Regum prosapia à Cœlo illo, qui quando primus Deo sacrificavit, nomen suum numinum domicilio dederit: deinde à Saturno, & Jove, & eorum posteris, qui primi in ea Insula regnaverunt, de quibus multa poetæ fabulantur. Rex apud eos belli potestatem habebat, magistratus judicia agebant. Populus autem magistratus senatumque creabat. Non dissimilis admodum huic laconica Respublica. Duas quidem regias familias habuerunt Spartani, quarum una Eurytionida, altera Agida vocabatur. Harum originem ad Herculem usque referebant: nec unquam passi sunt regnum ulla ex parte decidere, nec ipsi Reges majora unquam, quæsiverunt, quàm quæ principio regni majores eorum per leges accepissent. Hoc temperamento Lacedæmonii assecuti sunt, ut Principes Græciæ haberentur, & Herculi similes dicerētur. Nam sicut heros ille leonis pelle amictus, & clava armatus, iniquos homines, immanesq; omnes coërcebat, sic illi scutica & pallio volenti Græciæ imperabant: dominatus enim injustos compescebant, bella dirimebant, factiones sedabant, non vi aut armis, sed unico oratore misso, cui statim omnes obtemperabant, parebantque ultrò. Tanti apud singulas quasq; nationes eorum dignitas habebatur, & usq; adeò auctoritate, justitia, optimis institutis, mirificaque æquitate pollebant, ut aliæ etiam gentes ac nationes ab eis peterent non classem, non militem, nō aurum, sed unum Spartiatam Ducem, cui obsequerentur, quo accepto se tutos, atque hostium victores fore arbitrabantur: ut Siculi Gilippum petiverunt, Chalcidenses Brasidam, Asiatici Lysandrum, Callicratidam, & Agesilaum, Carthaginenses verò Xanthippum, quo imperante quum pluribus præliis semper

Lacedæm. Plato.

Rex unus.

Cretensium Resp.

Cœlus Rex.

Spartanorū Resp.

Lacedæmonii Herculi similes. & Principes, Græcorum.

Gentes reliqua à Spartanis petunt duces.

ſemper victi extitiſſent, exercitum Romanorum (cui Attilius Regulus præerat,) profligaverunt. Et cùm deinde invidia perciti Xanthippum ingratè ac perfidè demiſiſſent, Deo ultori omnium ſcelerum pœnas victi dederunt, planéq; didicerunt, mutato Duce, fortunam victéq; exercitus mutari. Neq; abs re dixit ille quiſquis fuit, tutiorem cervorum exercitum eſſe Duce leone, quam leonum Duce cervo.

Chabriæ dictũ apud Plut. in Apoph.

Harum igitur duarum Græciæ civitatum auctoritate atque exemplo conſtat, non poſſe rem multorum imperio benè geri, niſi eis unus præſit, qui veluti gubernator navim reflantibus colluctantibusque ventis in portum ſalutis impellat. Hujuſmodi Reges, qui mixtam ac penè communem cum populo poteſtatem habebant, agenda omnia ad ſenatum populumque referebant, ut eligerent in rebus dubiis ſemper quæ potiora eſſent. Quod quidem & Homerus probare videtur: ſæpè enim Agamemnon belli Principes conſulit quid facto opus ſit, & inter plures ſit conſultatio, tametſi nihil arduum unquam deliberaſſet, niſi priùs Neſtorem in conſilio habuiſſet, ut ab eo cogitatam rationem haberet quid agendum eſſet. Ariſtoteles quoque, *eligibile, conſultabile affectabiléque eſſe dicit: & electionem conſultationem, aut agendum aut non agendum, affectationem eſſe*, definit. Hactenus ſuperioribus argumentis, & exemplis ſatis abunde probatum ſit, naturale imperium unius eſſe hominis, & unum longè melius imperare quàm plures: deinceps autem in ſequenti volumine oſtendemus, juſtum imperium unius eſſe regnum, & Regem bonum juſte imperare.

Regis munus.

Agamemnon Homericus.

Neſtor Homericus.

Ariſt.

* * *

LIBRI

LIBRI SECUNDI AD EUNDEM ALPHONSUM.

PROOEMIUM.

URIS Samius rerum Græcarum scriptor eximius, secutus quorundam vanam ac futilem opinionem, qui vel Alcibiadi æmuli atq; infensi erant, vel comicam dicendi libertatem ac licentiam oderant, scripsit Eupolin Comicum poëtam ab Alcibiade cum Atheniensium classe in Siciliam navigante, in mare demersum extitisse. Hoc cùm legeret Eratosthenes, vir in historia diligentissimus, illum irrisit, quod per incuriam ac desidiam malis auctoribus nimiam fidem adhibuisset, attulitque nonnullas fabulas, quas ille longè post ea tempora docuisset. Theophrastus verò Peripateticus communem multorum imitatus opinionem, asseruit Zaleucum Pythagoricum leges Locrensibus civibus suis scripsisse, id tamen à Timæo Platonico reprehensum est, & tanquam falsum repudiatum. Luctantur inter se complures Græcorum, alter & alterum furti ac mendacii criminatur: Ephorum Caustrius & Lysimachus accusant, Theopompum Apollonius & Nicagoras, Sophoclem Philostratus, Pollio Cnosium & Herodotum. Nec abstinuerunt quidam à Platone: dicunt enim illum à Protagora, Pythagora & Epicharmo Siculo multa accepisse, sicut Aristoteles ab eo, & à Socrate, & à plerisq; aliis deinde abstulit. Hæc eò consilio dixi, Alphonse Ducum atque Imperatorum omnium fortissime, ut intelligas exempla omniũ, quæ huic volumini inservimus, partim ex auctoribus Græcis eruta esse, partim à nostris sumpta. Illi inter se plerumq; varii ac diversi sunt, nostri verò non semper cum eis cõveniunt. Proinde non erit mirandum, si à Livio, Valerio, aliisq; Latinis aliqua ex parte nostra dissentiant. Varietas namque scriptorum, varietatem quoq; facere solet eorum qui illos imitantur. Luctantur sanè inter se Græci scriptores (dicam enim quod sentio) neq; furaces tamen ob id aut mendaces eos esse arbitror, cùm se invi-

Duris scriptor Græcus, de Eupoli Comico meminit.

Theophrastus.

Zaleucus.

Timæus.

Græci scriptores furti se invicem accusant.

Ephorus.

Aristoteles furti accusatus.

Livius.

Valerius.

Digitized by Google

Fructus legendi.

cem accusant. Fructus enim legendi est, modestè ad modum in rem suam convertere, quæ ab aliis optimi scripta sunt: quamquam ingenuitatis officium esse du co, ingenuè fateri, per quem proficimus, sin minus ic fieri possit, quando non omnia destinato operi quadrāt cavēdum esse, ne benè dicta in deterius corrumpamus ut de Hyperide Apollonius grammaticus ait, qui mult illum à Demosthene abstulisse refert, quæ ex optimi pessima fecerit, ne manifestū furtum cerneretur. Neq etiam eos mendaces dicerem, qui cum doctis pluribu errarent. Communis' error tolerabilior esse videtur, quàm singularis: gravior enim culpa eorum haberi so let, qui soli peccant, quàm qui cum multis aliis delinquunt, quorum error reprehendendus magis est, quam culpa punienda. Facit autem sæpe historiam ancipitem, nominum mutatio. Videmus namq; montium fluminum, urbium regionumq; nomina alio tempore aliter fuisse nuncupata. Tetracinā, quam nunc dicimus Thracinam, Ausuremnem vetustissimi appellabant, Pestum Posidoniam, Puteolos Dicæarchiam, sic etiā Venetiam Henetiam sive Euganeam, Padum verò Eridanum. Ferraria, quæ nunc urbs opulentissima ac pulcherrima est, paululum quidem à priscis sedibus remota, ut quæ Barbarorum latrociniis atq; excursionibus crebrò vexaretur, Spina quondam dicebatur. Pelasgi enim per mare Jonium ad Italiam vecti, unum ex Padi ostiis Spinetum nomine occupaverunt, & pone ejus ripas urbem statuerunt, quam Spinam ab ostii nomine appellarunt, quæ brevi deinde tempore interjecto ad maximas crevit opes, adeò ut diutius Delphos ad Apollinem decimas mitteret, ut Dionysius Halicarnasseus refert: & Strabo Cretensis testatur, thesauros peringentes in eodem templo ad omnes fortunæ casus deposuerit. Hæc Ferrariæ urbs, per virtutem, sapientiam, celeritatemque tuam ex hostium faucibus superioribus annis eruta est. Veneti enim potentissimo exercitu terra mariq; eam obsederant, & hoste, fame, pestilentia adeò urgebatur, ut cives jam de deditione agerent, & Hercules eorum Dux inclytus, qui cum soror tua illustrissima denupta est, fugam meditaretur. Tu verò rumore ac nunciis cōcitus

Hyperidis furta.

Error communis excusandus.

Nomina regionum mutata.

Spina, olim dicebatur Ferraria. Spinetum.

Strabo libr. 5.

Ferraria à Venetis obsessa.

citus Neapoli, cum expedito exercitu (quem ad omnes casus paratissimum semper habes) Italiam penè omnē celeri cursu permensus, illuc advolasti: & quamvis aditus ad obsessos, nisi à cœlo relictus esse videretur, vi tamen & armis ejecto hoste, intra urbis mœnia penetrasti, parvoq; tempore assiduis congressibus atq; excursionibus egisti, ut Veneti de statu urbium suarum sollicitati, pacem æquis conditionibus pepigerint: qua quidem per te nunc etiam Ferraria fruitur, & jam instaurata pristini splendoris speciem ac decus recuperavit.

MUNUS REGIS IUSTITIAM ESSE: Iustum unius viri imperium, regnum esse.

TIT. I.

ALEXANDER, cui magno ob virtutem cognomentum fuit, cùm aliquid ocii à summis negotiis nactus esset, venationis studio summopere tenebatur: eamq; in tigres, pardos, apros, ursos, leonesque libentius exercebat, quàm pecora inter inertia, ut optabat Julus apud Maronem. Et illi quidem aliquando colluctatio fuit adversus maximum ferocissimumq; leonem, quem post magnam difficilemq; pugnam summis viribus tandem stravit. Fortè tum aderat Spartanorum legatus, qui vehementer admiratus dixit *Vtinam, Rex inclyte, pro magno aliquo imperio cum leone tibi esset certamen.* Hæc tamen venatio tanti fuit, ut eam Craterus vir illustris, & Alexandro gratissimus, à Lysippo Leochareq; (qui præcipui omnium artificum eo tempore habebantur) ære conflatam Delphico Appollini suspendi fecerit. Cernebatur illic Alexander, qui leonem adoriebatur, & juxta eum aderat Craterus inter canes, & alios venatores. Expressit enim Lysippus similitudinem Alexandri, & amicorum ejus, adeò ut penè spirantes viviq; esse viderētur. Sed ad Spartanum oratorem redeo, cujus sentētia illuc quidem mihi spectare videtur, ut intelligamus Regem fortem esse oportere, non autem audacem, ferocémve, & quasi vitæ suæ prodigum, ac contemptorem. Ubi tamen Imperatoris periculum, magni alicujus momenti foret, ut res profligatas posset restituere, illic forti

Alexander ferociora animalia venatur & Leonem vincit.

AEneid. 4.

Spartanorū legatus.

Craterus.

Lysippus.

Leochares.

Apollo.

Rex fortis.

Non oportet Regem esse vita sua prodigum.
Theophrastus.
Scipionis dictum.
Timotheus.
Tit Liv. Decas. lib 7.
Publius Decius.
Fab. Max.
Proprium Regis munus justitia.
Horat. Reges in ipsos imperium est Jovis.
Plutarchus Demetrium reprehendit.
Aristides, Justus cognominatus.

animo magnoq; conatu pugnandum esset. Secus autem si parum prodesse posset. *Decet enim eum qui imperat* ut ait Theophrastus, *Ducis mortem obire, non autem gregarii militis, aut gladiatoris in arena. Hi honestè cadunt, virilitim certantes, fortiter se contra singulos hostes gerunt. Imperator verò pro toto pugnat exercitu:* Pulchrè itaque Scipio major ad quendam, qui dicebat illum parum esse pugnacem, ait: Mater mea me Imperatorem peperit non autem bellatorem. Timotheus quoq; Cononis filius laudatur. Nam quum quidam ostenderet Atheniensibus cicatrices, quas in bello pro patria Imperator accepisset, ridens inquit: *Equidem valde erubesco, quòd quum Samum obsiderem, juxta me sagitta fortè cecidit, quasi exanimatus non quasi Dux tanti exercitus, sed quasi ignavus tyro profugerim.* Justa Imperatoris dimicatio fuit Publii Decii, qui tot Romanos cives in præsidio obsessos propria virtute liberavit, & servator à servatis gramineam coronam accepit, quod facinus quale fuerit, ex religione ipsâ cerni licet: bovem enim album Marti immolavit, & centum fulvos, quibus virtutis ergo ab obsessis donatus fuerat. Justa etiam dimicatio extitit Q. Fabii Maximi, cùm Minutium magistrum equitum, & ejus exercitum ab Annibale oppressum servavit: qua ex re pater à servatis honoris gratia appellatus est. Sed si rectè judicamus, proprium Regis munus est justitia quam à Jove eum dono accipere testatur Homerus, non autem bellicas machinas, aut rostratas naves. Proinde eum Jovis discipulum vocat: & non ferocem, audacem aut immanem inducit, sed omnium justissimum. Rex enim magistratus omnes in se uno continet, & universorum lex habetur. Unde Demetrium Antigoni filium reprehendit Plutarchus, quòd expugnatoris urbium cognomen ambitiosè affectaverit: (cùm id à Regis decoro longè alienum sit, namq; urbium ac civitatum servator custosq; habetur, & dicitur.) Laudat autem Aristidem, qui quamvis inops & ignobilis esset, justi autem cognomen per virtutem est assecutus, quod nullus Regum aut Imperatorum ante eum optaverat, sed expugnatores, fulmina, victores, aquilas, accipitresq; se appellari gaudebant? quasi viribus & potentia potius gloriarentur

tiarentur, quàm virtute, cùm justi cognomentum Deo & Regi admodum conveniat. Ex omnibus divinis bonis, solius virtutis homo particeps esse cernitur. Idcirco si secundum eam vivit, nihilo egere potest, ut Stoici docent, & similis fit Deo: sin verò ab ea alienus est, nihil boni habere potest, & à feris ac belluis nulla ex parte differt. *Homo ut Deo similis fiat.*

Divitię, opes, potentiæ, si justitiam comitantur, splendorem suum retinent: sed si ab ea secernuntur, obscuræ fiunt, & turpitudinem temeritatemq; augent. Isocrates quidem Regi suo præcipit imprimis, ut videat ne deterior ipse melioribus imperet, néve indoctior peritioribus. Et *natura legem* Dionysius Halicarnasseus esse dicit *omnibus communem, ut deterioribus semper imperent meliores.* Non erit igitur importuna definitio illa, qua dicitur, Rex est vir bonus, cui per generis dignitatem, vel per legitimam electionem concessum sit, ut civitates populosq; regat. Regere enim nonulli interpretantur rectè agere, quæ interpretatio si durior fortasse videbitur, relinquatur à lectoribus, & nos lusisse putemur: si enim verbum minus acutè exponimus, rem profectò ipsam optimè declaramus. Nec tamen alienum erit virtutem regiæ determinationi addere, cùm Oratorem Cicero virum bonum dicendi peritum esse dicat, & similiter Strabo poëtam: quasi nec orator dicere, nec poëta canere sine virtute rectè valeat, multò etiam minus Rex sine probitate benè regere posset, ad quam pertinet omnis virtutis moderatio: cujus quoq; officium est justè gubernare eos quibus præest, & illorum commodis semper adesse. Nam sicut Medicus languentis utilitati, non suæ & gubernator eorum quos vehit, consulere debet, sic Rex eorum quibus imperat. Aliter Rex neutiquam habendus esset, sed tyrannus, qui injustè imperans omnia ad utilitatem suam metitur. Quocirca finis Regis est, ut ait Socrates apud Platonem, cives suos ad fœlicitatem perducere: quod nequaquam nisi per virtutem assequi posset. Tyranni autem finis est, eos quibus dominatur, in voluntatem suam compellere. Et sic alter virtute ac ratione, alter verò vi ac potentia nititur. Hæc declaravit Timotheus cùm dixit, *Mars quidē*

Divitiæ sine virtute. *Rex melior sit subditis.* *Regis definitio.* *Regere, rectè agere.* *Orator.* *Poëta.* *Rex.* *Tyrannus.* *Socrates.* *Plato.* *Tyranni finis.*

Plut. in vita Demetrii. *tyrannus est, cùm statuat violenta omnia iusta esse*. Rex verò communis omnibus lex esse debet, singulos enim

Regis officium cives non benevolentia solùm, verùm summa quoque pietate complectatur oportet, & humanum se cunctis, facilemq; præstet, & illorum congressu atq; consuetudine delectetur. Verè Isocrates inquit. *non homine, non*

Isocratis dictum. *cane, non equo benè quispiam uti potest, nisi eo delectetur & eundem charum habeat. Rex quidem pro dignitatis, meriti,*

Sol. *virtutisq; ratione sic omnibus prosit, sicut sol omnibus lucet. Verum ædificia illa, quæ patentiores fenestras habent, magis illustrantur*, ut Aristoteles testatur. Virtus quidem omnium rerum mensura esse debet. Sic quoque Rex se præstet, ut meliores amet, mediocres diligat, reliquos autem non negligat, neque odio habeat, sed cupiat me-

Platonis præceptum. liores fieri. Sic civile præceptum illud Platonis imitetur, cùm ait. *Nec eo ordine Rempublicam instituimus, ut unum genus in ea duntaxat fœlix existat, sed civitas universa, quæ beatitudinem per solam iustitiâ consequetur.* Sed si bonis animi externa quoq; addere volumus, ut Acade-

Teste Plinio. micis & Peripateticis placet, dicemus Regem beatam

Tyrannus odit optimos magis quàm deterrimos. civium vitam sic sibi præponere debere, ut sit civitas virtute, honesta gloria ampla, copiis locuples, opibus firma. Optimus enim pictor non solùm oculos & faciem, quamquam potiora sunt, penicillo exornat, verùm totam quoque imaginem colorum varietate honestat.

Veneris imago. Nec perfectam dicimus imaginem illam Veneris, quàm ultimam Apelles pinxit: nam faciem & pectus politissima arte perfecit, reliquas autem corporis partes in-

Tyranni mores. choatas reliquit. Tyrannus, nisi utilitatis aut voluptatis causa, diligit neminem: cui optimi potius quàm deterrimi odio sunt. Infensus siquidem est omnibus qui virtuti student: nec patitur quempiam ultra alios sapere, aut in præclarum virum evadere, aut opibus augeri, aut amicis, clientibus, hospitibusvé frui. Domini imperium in cives quasi in servos exercet: ut formidine perciti, nihil homine libero dignum agere audeant. In ti-

Ludi literarii magistri severi nimium nocent. more enim nimio qui educantur, ignavi fiunt, & servilem abjectúmque animum semper habent. Literarii ludi magistri, qui minis ac verberibus nimiis in pueros sæviunt, hebetiores illos tardioresq; reddunt, & in odiû

disciplinarum, bonarumque artium eos compellunt, quos nimia formidine coërcent: verberibus enim obdurant, ut pessima quæque mancipia quæ plagis assuescunt. Ingenia namq; puerorum nimia severitate emendationis deficiunt, & ut ait Quintilianus, quum despe rant, dolent, & disciplinam ipsam odio habent: sic dum omnia timent, nihil conantur, maluntq; ignorare, quàm tanta difficultate perdiscere. Eodem pacto vecordes & ignavi fiunt cives qui tyranni sævitiam semper formidant.

Ingenia desperata.

Audiamus nunc Thrasybulum, quid consulenti per internuntium Periandro Corinthio responsi per literas au fferat. Thrasybulus Periandro salutem, *Præconi, quem ad me misisti, dissimulavi nihil: duxi enim eum per egetē, & altiores spicas bacillo decussi, ut ex eo qui coram adfuit, scitari poteris, & quid viderit, audiveritvé, intelligere. Tu igitur sic efficies, si tyrannidem tutò tenere cupis: civitatis Principes tolle, sive amici, sive inimici esse videantur. Tyranno enim potentes etiam amici exitio aliquando fuerūt.* Non dissimili exemplo usus fuit Sextus Tarquinii superbi filius, qui deceptis per dolum Gabiis nuncio misso patrem consuluit, quid facto opus esset ut tutò imperaret. Tum ille mutuatus ut arbitror, argumentum à Thrasybuli historia, nihil responsi nuncio dedit, sed deliberabundus sequente illo in hortum ędium descendit, ibique tacitus ambulans papaverum sublimiora capita baculo, quem in manu gestabat, decutiebat. Nuncius verò fessus longiore mora, putans se ludibrio haberi, ut re perfecta Gabios rediit. Quæ dixerit, quæq; viderit, refert. At filius ex noto patris ingenio, sanguinarium consilium intellexit. Et confestim primarios civitatis per varias calumnias interemit, ut tutius tyrannidem exerceret. Si rectè autem judicare volumus, ut optimus Rex omnium mortalium fœlicissimus habendus est, sic contrà tyrannus omnium infœlicissimus: sicut enim illi omnia tuta sunt, ita huic omnia infirma, & insidiarum plena.

Thrasibuli epistola.

Sextus Tarquinius filius.

Alexander Pheræus tyrānorum omnium primus, ab uxore periit. Et ea quidem Thebe dicebatur: quę perosa viri perfidiam, sævitiam, immanitatemque cum tribus

Alexander Pheraus primus tyrannorum.

fratribus suis, quos habebat, in necem illius conspiravit. Et cùm cerneret illum remotis satellitibus à quibus custodiebatur, in secretiore cubiculi lecto altum dormire, remoto per blanditias ferocissimo cane, qui pro foribus cubiculi excubabat, & tenui lana stratis gradibus ne strepitus hominem expergefaceret, percussores fratres admisit, eosque, non modo hortata est, verùm minis etiam compulit, perterruitq; ni rem strenuè maturarent, se excitaturam virum, qui facinus ulcisceretur, & illorum vecordiam animadverteret: quo timore perciti illi cædem majore audacia peregerunt. Pherei cives summa lætitia affecti, populariter metu liberati, cadaver tyranni omni fœditate uncis ferreis tractum, laceratumq; feris atq; alitibus exposuerunt, & illius vitam atq; memoriam turpibus probris dirisque execrationibus damnaverunt: Theben autem, & ejus fratres, ut patriæ liberatores, dignis honoribus, opulentissimisq; muneribus affecerunt. Hoc futurum in somniis familiari suo Eudemo Cyprio prædictum scripsit Aristoteles. Nam quum Pheras urbem tunc nobilissimam in Thessalia venisset, quæ quidem sævissimâ tyrannide tenebatur, in maximas febres incidit, adeò ut medici omnes illius salutem desperarent. Et tunc leniter dormienti secundum quietem juvenis decora facie visus est dicere, fore ut quamprimum convalesceret, sed paucis diebus interiturum Alexandrum: quod quidem statim effectum est, & evasit Eudemus, & tyrannus trucidatus est.

Alexandri Pherei miserabile funus.

Phera urbs Thessalia.

Visio.

Val. Max.

Dionysius Syracusanus.

Dionysius autem Syracusanus filias, quas tonstriculas effecerat, quum adolevissent timuit, & candentibus juglãdium putaminibus barbam sibi ac capillum exurebat, & ne collum ac guttur tonsori committeret. Et allocuturus populum, quum singulos quosq; formidaret, ex alta turri concionabatur.

Quid quod corporis sui custodiam non necessariis, non civibus credunt tyranni, sed servis peregrinis ac Barbaris satellitibus, & illis præcipuè, quorum opera in cõciliandis toris, turpibusque voluptatibus ministrandis abutuntur? At Isocrates, *tutissimam Regum custodiam non turribus, propugnaculis, mænibus, satellitibus, aut armis contineri*, inquit, *sed amicorum præsidiis, civium bene-*

Isocrates.

volentia,

volentia, propriaq; virtute: quibus quidem opibus regna & imperia non modò servari, verum in dies augeri ac propagari asserit. Planè etiam cognoscat oportet Rex, non se dominari ut hominem, sed ut rationem regere. Est enim custos boni & æqui, quasi animatum jus. Proinde qui ad eum accedunt, non tanquam ad hominem aliquem, verùm ad ipsam justitiam atque æquitatem accedere videntur. Ipse autem Rex non sibi, sed aliis laborat. Unde verum esse cernitur, quod Academici veteres & Peripatetici affirmant, *Justitiam alienum esse bonum*, non autem illius qui secundum eam agit: sed justo satis mercedis ab honore & gloria rependi. Ille verò cui hæc non sufficiunt, non Rex habendus est, sed tyrannus, qui non ut ratio, verùm ut homo imperat, tenditq; ad proprium commodum, non autem ad utilitatem eorum quibus præest. Nam ut Plato asserit. *Tyrannis est, cùm vi compulsi cives jugum servitutis violenter subeunt: regnum autem quum ultro parent, paremq; dimensionem justitiæ & officiorum expectant.* Regem in jure dicundo non gratia, non amor, non timor, aut alia quævis animi perturbatio à recto sejungit, sed semper in eodem judicio perseverat, nec res similes dissimilibus sententiis judicat: quippe qui leges ipsas imitetur, quæ semper & firmæ sunt & nullo aspectu moventur.

Rex jus animatum.

Justitia est alienum bonũ.

Tyrannis quid.

Regnum quid.

Sequitur quoq; prudens Rex majorum suorum vestigia qui rectè ambularunt, & eorum judicia sibi ad imitandum proponit. Præjudicium quidem apud veteres Romanos semper magni momenti extitit: præbebat enim futuris judiciis similium rerum quasi firmissimum exemplum, à quo discedere iniquum esse videbatur. Est enim præjudicium res, quæ quum statuta fuerit, affert judicaturis exemplum ut idem judicent, ut apud Ciceronem in Verrem cernitur.

Præjudicium quid.

Heroes quidem priscis seculis ideò divinis honoribus à gentibus ac nationibus venerabantur, quòd injustè, impiè, aut crudeliter imperantes coërcerent atque ulciscerentur. Diomedes ejus Thraciæ partis Rex, quæ Maronia dicitur, quam Sthenos fluvius alluit, mandendos advenas equis suis apponebat. Qua immanitate permotus Hercules, illum Regno pepulit, & eisdem

Heroes.

Diomedis immanitas.

equis devorandum prębuit. Busiris quoq; Ægyptiorum tyrannus ab eodem Hercule interemptus, atq; impositus dicitur, quòd hospites cæsos Jovi immolaret: & Cacus, quòd boves ejus abegisset clava interfectus: Antæum verò in palæstra amplexu brachiorum peremit, & Cycnum singulari certamine superavit: ut qui pro æquitate ac justitia certaret & eos perderet, qui hominibus exitio esse studerent, quique justitiam & æquitatem metum ignaviamque appellarent, & robur ac potentiam in sævitiam & immanitatem converterent. His gestis Herculis æmulus Theseus plerosque facinorosos homines necavit. Fuerunt etiam ex sapientibus qui pro justitia pugnaverunt, ut Pittacus Mitylenæus, qui simul cum Alcæi poëtæ fratribus Nelanchium, qui injusta servitute Lesbum insulam opprimebat, interemit.

Hercules monstrorum domitor. *Cacus.* *Antæus.* *Cycnus.* *Theseus.* *Pittacus. Mitylenæus.*

Romani quoque, à quibus virtutum omnium exempla sumenda sunt, quanto studio, quanto labore, quantaq; impensa civitates atq; provincias complures ab injustis invasoribus liberaverunt? Nabis quondam Lacedæmoniam injustè occupaverat, & Philippus Demetrii filius Macedonum Rex omnem Grçciam invaserat: hoc cùm Romam populorum querelis perlatum esset, placuit senatui populoq; Romano, ultionem vindictamq; Tito Flaminio consuli demandari. Erat eo tempore Flaminius annos circiter triginta natus, & facundia, virtute ac comitate pollebat, quibus artibus Græci, qui nondum in partes Romanorum inclinaverant, alliciendi fuerant. Is cùm primùm in Græciam venit, Nabin aperto marte delevit: & paulo pòst collatis signis, Philippum illustri pugna apud Cynocephalas Scotusæ locum superavit, multis millibus hostium cæsis ac captis, ut ex noto Alcæi Epigrammate constat, in quo & Philippum trucem appellat, & ejus turpem fugam probris incessit, cæsorum quoque ac captivorum numerum recenset, cùm inquit:

Vide Livium. *T. Flaminii industria.* *Alcæi epigramma.*

Fletibus & busto indecores terdena, viator,
Thessaliæ oppetimus millia in hoc tumulo:
Marte sub Ætolum domiti & virtute Latinum,
Quos Titus immensa duxit ab Italia.

Æmathia

Æmathia clade trux spiritus ille Philippi,
Cervorum cursu præpete lapsus abit.

Sed Alcæus numerum ementitus est, & Quintii animum m jorem in modum offendit: ob idq; ejus jussu hæc sunt loco carmina inscripta:

Frondibus & veteri libro nuda, viator,
Celsa sit Alcæo crux sita in hoc tumulo

Hæc victoria Græciam omnem à servitutis jugo liberavit. Namquum certamen Isthmicum celebraretur, quod Theseus in honorem Neptuni olim primus instituit, & ad spectaculum frequens hominum conventus consedisset, indicto silentio præco proclamavit in hæc verba. *Senatus, populusq; Romanus, & Titus Quintius consul, Rege Philippo, & Macedonibus debellatis, sine custodiis, liberos, immunes, & suo iure permittunt Corinthios, Locros, Phocenses, Euboicos, Achæos, Phthiotas, Magnesios, Thessalos, Perrhæos.* Hæc res adeò universis grata fuit, ut relictis certatoribus omnes prosilientes consurgerent, & Flaminium amplectarentur, illum Græciæ salvatorem liberatoremque salutantes, tanto clamore, ut corvi qui forte supervolabant, vocis horrore attoniti è sublimi cœlo in theatrum ceciderint, quod Plutarchus refert, & alii scriptores testantur. Ob hanc victoriam Titus Quintius Flaminius tribus continuis diebus Romę triumphavit. Rursus etiam alio tempore, cùm Pseudophilippus homo audax & ignotus, qui falsò Philippi Regis se filium esse jactabat, Thessaliam invaderet, occupata jam Macedonia, à Qu. Cæcilio victus ac captus fuit: & Thessalia cum Macedonia pristinæ libertati est restitura. Ptolemæus Rex, qui Evergetes dicebatur (ob contrariam ut opinor locutionem, quando εὐεργεσία beneficentiam significat, & ille in necessarios & in omnes erat sævissimus) regno pulsus ab Ægyptiis fuerat, & regiâ etiam incensâ præ nimia ejus crudelitate, Cyprum profugerat: hoc cùm accepissent Romani, auxilium Ægyptiis tulere. & Reginam Cleopatram illius sororem, cui regnum jure optimo debebatur, instituerunt. Fuerat enim illa à fratre incredibili injuria lacessita: filiam enim ejus primò per vim stupratam, deinde in matrimonium ductam, deinceps repudiaverat, & in-

Plutarchus in Flaminio.

Clamor ingens.

Plut. in vita T. Quintii Flaminii.

Pseudophilippus.

Ptolemæus Evergetes unde istud nomen invenerit.

Cleopatra regina.

Digitized by Google

Fructus legendi.

cem accusant. Fructus enim legendi est, modestè admodum in rem suam convertere, quæ ab aliis optimè scripta sunt: quamquam ingenuitatis officium esse duco, ingenuè fateri, per quem proficimus, sin minus id fieri possit, quando non omnia destinato operi quadrāt, cavēdum esse, ne benè dicta in deterius corrumpamus, ut de Hyperide Apollonius grammaticus ait, qui multa illum à Demosthene abstulisse refert, quæ ex optimis pessima fecerit, ne manifestū furtum cerneretur. Neq; etiam eos mendaces dicerem, qui cum doctis pluribus errarent. Communis error tolerabilior esse videtur, quàm singularis: gravior enim culpa eorum haberi solet, qui soli peccant, quàm qui cum multis aliis delinquunt, quorum error reprehendendus magis est, quam culpa punienda. Facit autem sæpe historiam ancipitem, nominum mutatio. Videmus namq; montium fluminum, urbium regionumq; nomina alio tempore aliter fuisse nuncupata. Tetracinā, quam nunc dicimus Thracinam, Ausuremnem vetustissimi appellabant, Pestum Posidoniam, Puteolos Dicæarchiam, sic etiā Venetiam Henetiam sive Euganeam, Padum verò Eridanum. Ferraria, quæ nunc urbs opulentissima ac pulcherrima est, paululum quidem à priscis sedibus remota, ut quæ Barbarorum latrociniis atq; excursionibus crebrò vexaretur, Spina quondam dicebatur. Pelasgi enim per mare Jonium ad Italiam vecti, unum ex Padi ostiis Spinetum nomine occupaverunt, & pone ejus ripas urbem statuerunt, quam Spinam ab ostii nomine appellarunt, quæ brevi deinde tempore interjecto ad maximas crevit opes, adeò ut diutius Delphos ad Apollinem decimas mitteret, ut Dionysius Halicarnasseus refert: & Strabo Cretensis testatur, thesauros peringentes in eodem templo ad omnes fortunæ casus deposuerit. Hæc Ferrariæ urbs, per virtutem, sapientiam, celeritatemque tuam ex hostium faucibus superioribus annis eruta est. Veneti enim potentissimo exercitu terra mariq; eam obsederant, & hoste, fame, pestilentia adeò urgebatur, ut cives jam de deditione agerent, & Hercules eorum Dux inclytus, qui cum soror tua illustrissima denupta est, fugam meditaretur. Tu verò rumore ac nunciis cō-

Hyperidis furta.

Error communis excusandus.

Nomina regionum mutata.

Spina, olim dicebatur Ferraria. Spinetum.

Strabo libr. 5.

Ferraria à Venetis obsessa.

citus.

citus Neapoli, cum expedito exercitu (quem ad omnes casus paratissimum semper habes) Italiam penè omnē celeri cursu permensus, illuc advolasti: & quamvis aditus ad obsessos, nisi à cœlo relictus esse videretur, vi tamen & armis ejecto hoste, intra urbis mœnia penetrasti, parvoq; tempore assiduis congressibus atq; excursionibus egisti, ut Veneti de statu urbium suarum sollicitati, pacem æquis conditionibus pepigerint: qua quidem per te nunc etiam Ferraria fruitur, & jam instaurata pristini splendoris speciem ac decus recuperavit.

MVNVS REGIS IVSTITIAM ESSE: Iustum unius viri imperium, regnum esse.

TIT. I.

ALEXANDER, cui magno ob virtutem cognomentum fuit, cùm aliquid ocii à summis negotiis nactus esset, venationis studio summopere tenebatur: eamq; in tigres, pardos, apros, ursos, leonesque libentius exercebat, quàm pecora inter inertia, ut optabat Julus apud Maronem. Et illi quidem aliquando colluctatio fuit adversus maximum ferocissimumq; leonem, quem post magnam difficilemq; pugnam summis viribus tandem stravit. Fortè tum aderat Spartanorum legatus, qui vehementer admiratus dixit *Vtinam, Rex inclyte, pro magno aliquo imperio cum leone tibi esset certamen.* Hæc tamen venatio tanti fuit, ut eam Craterus vir illustris, & Alexandro gratissimus, à Lysippo Leochareq; (qui præcipui omnium artificum eo tempore habebantur) ære conflatam Delphico Appollini suspendi fecerit. Cernebatur illic Alexander, qui leonem adoriebatur, & juxta eum aderat Craterus inter canes, & alios venatores. Expressit enim Lysippus similitudinem Alexandri, & amicorum ejus, adeò ut penè spirantes viviq; esse viderētur. Sed ad Spartanum oratorem redeo, cujus sentētia illuc quidem mihi spectare videtur, ut intelligamus Regem fortem esse oportere, non autem audacem, ferocémve, & quasi vitæ suæ prodigum, ac contemptorem. Ubi tamen Imperatoris periculum, magni alicujus momenti foret, ut res profligatas posset restituere, illic fortí

Alexander ferociora animalia venabatur & Leonem vincit.

AEneid. 4.

Spartanorū legatus.

Craterus.

Lysippus.

Leochares.

Apollo.

Rex fortis.

Non oportet Regem esse vita sua prodigum. animo magnoq; conatu pugnandum esset, Secus autem si parum prodesse posset. *Decet enim eum qui imperat,* ut ait Theophrastus, *Ducis mortem obire, non autem gregarii militis, aut gladiatoris in arena. Hi honestè cadunt, si viritim certantes, fortiter se contra singulos hostes gerunt: Imperator verò pro toto pugnat exercitu:* Pulchrè itaque Scipio major ad quendam, qui dicebat illum parum esse pugnacem, ait: Mater mea me Imperatorem peperit, non autem bellatorem. Timotheus quoq; Cononis filius laudatur. Nam quum quidam ostenderet Atheniensibus cicatrices, quas in bello pro patria Imperator accepisset, ridens inquit: *Equidem valde erubesco, quòd quum Samum obsiderem, iuxta me sagitta fortè cecidit, qua exanimatus non quasi Dux tanti exercitus, sed quasi ignavus tyro profugerim.* Justa Imperatoris dimicatio fuit Publii Decii, qui tot Romanos cives in presidio obsessos propria virtute liberavit, & servator à servatis gramineam coronam accepit, quod facinus quale fuerit, ex religione ipsa cerni licet: bovem enim album Marti immolavit, & centum fulvos, quibus virtutis ergo ab obsessis donatus fuerat. Justa etiam dimicatio extitit Q. Fabii Maximi, cùm Minutium magistrum equitum, & ejus exercitum ab Annibale oppressum servavit: qua ex re pater à servatis honoris gratia appellatus est. Sed si rectè judicamus, proprium Regis munus est justitia, quam à Jove eum dono accipere testatur Homerus, nō autem bellicas machinas, aut rostatas naves. Proinde eum Jovis discipulum vocat: & non ferocem, audacem, aut immanem inducit, sed omnium justissimum. Rex enim magistratus omnes in se uno continet, & universorum lex habetur. Unde Demetrium Antigoni filium reprehendit Plutarchus, quòd expugnatoris urbium cognomen ambitiosè affectaverit: (cùm id à Regis decoro longè alienum sit, namq; urbium ac civitatum servator custosq; habetur, & dicitur.) Laudat autem Aristidem, qui quamvis inops & ignobilis esset, justi autem cognomen per virtutem est assecutus, quod nullus Regum aut Imperatorum ante eum optaverat, sed expugnatores, fulmina, victores, aquilas, accipitresq; se appellari gaudebant? quasi viribus & potentia potius gloriarentur,

Theophrastus. *Scipionis dictum.* *Timotheus.* *Tit Liv. Decad. 1. lib. 7.* *Publius Decius.* *Fab. Max.* *Proprium Regis munus iustitia.* *Horat. Reges in ipsos imperium est Jovis.* *Plutarchus Demetrium reprehendit.* *Aristides, Iustus cognominatus.*

fiarentur, quàm virtute, cùm justi cognomentum Deo & Regi admodum conveniat. Ex omnibus divinis bonis, solius virtutis homo particeps esse cernitur. Idcirco si secundum eam vivit, nihilo egere potest, ut Stoici docent, & similis fit Deo: sin verò ab ea alienus est, nihil boni habere potest, & à feris ac belluis nulla ex parte differt. *Homo ut Deo similis fiat.*

Divitię, opes, potentiæ, si justitiam comitantur, splendorem suum retinent: sed si ab ea secernuntur, obscuræ fiunt, & turpitudinem temeritatemq; augent. Isocrates quidem Regi suo præcipit imprimis, ut videat ne deterior ipse melioribus imperet, néve indoct or peritioribus. Et *natura legem* Dionysius Halicarnasseus esse dicit *omnibus communem, ut deterioribus semper imperent meliores.* Non erit igitur importuna definitio illa, qua dicitur, Rex est vir bonus, cui per generis dignitatem, vel per legitimam electionem concessum sit, ut civitates populosq; regat. Regere enim nonulli interpretantur rectè agere, quæ interpretatio si durior fortasse videbitur, relinquatur à lectoribus, & nos lusisse putemur: si enim verbum minus acutè exponimus, rem profectò ipsam optimè declaramus. Nec tamen alienum erit virtutem regiæ determinationi addere, cùm Oratorem Cicero virum bonum dicendi peritum esse dicat, & similiter Strabo poëtam: quasi nec orator dicere, nec poëta canere sine virtute rectè valeat, multò etiam minus Rex sine probitate benè regere posset, ad quam pertinet omnis virtutis moderatio: cujus quoq; officium est justè gubernare eos quibus præest, & illorum commodis semper adesse. Nam sicut Medicus languentis utilitati, non suæ & gubernator eorum quos vehit, consulere debet, sic Rex eorum quibus imperat. Aliter Rex neutiquam habendus esset, sed tyrannus, qui injustè imperans omnia ad utilitatem suam metitur. Quocirca finis Regis est, ut ait Socrates apud Platonem, cives suos ad fœlicitatem perducere: quod nequaquam nisi per virtutem assequi posset. Tyranni autem finis est, eos quibus dominatur, in voluntatem suam compellere. Et sic alter virtute ac ratione, alter verò vi ac potentia nititur. Hæc declaravit Timotheus cùm dixit, *Mars quidē*

Divitiæ sine virtute. *Rex melior sit subditis.* *Regis definitio.* *Regere, rectè ageri.* *Orator.* *Poëta.* *Rex.* *Tyrannus.* *Socrates.* *Plato.* *Tyranni finis*

Plut. in vita Demetrii. *tyrannus est, cùm statuat violenta omnia iusta esse.* Rex verò communis omnibus lex esse debet, singulos enim

Regis officium cives non benevolentia solùm, verùm summa quoque pietate complectatur oportet, & humanum se cunctis, facilemq; præstet, & illorum congressu atq; consuetu-

Isocratis dictum. dine delectetur. Verè Isocrates inquit. *non homine, non cane, non equo benè quispiam uti potest, nisi eo delectetur & eundem charum habeat. Rex quidem pro dignitatis, meriti, virtutisq; ratione sic omnibus prosit, sicut*

Sol. *sol omnibus lucet. Verùm ædificia illa, quæ patentiores fenestras habent, magis illustrantur,* ut Aristoteles testatur. Virtus quidem omnium rerum mensura esse debet. Sic quoque Rex se præstet, ut meliores amet, mediocres diligat, reliquos autem non negligat, neque odio habeat, sed cupiat me-

Platonis præceptum. liores fieri. Sic civile præceptum illud Platonis imitetur, cùm ait. *Nec eo ordine Rempublicam instituimus, ut unum genus in ea duntaxat fœlix existat, sed civitas universa, quæ beatitudinem per solam iustitiã consequetur.* Sed si bonis animi externa quoq; addere volumus, ut Acade-

Teste Plinio. micis & Peripateticis placet, dicemus Regem beatam

Tyrannus odit optimos magis quàm deterrimos. civium vitam sic sibi præponere debere, ut sit civitas virtute, honesta gloria ampla, copiis locuples, opibus firma. Optimus enim pictor non solùm oculos & faciem, quamquam potiora sunt, penicillo exornat, verùm totam quoque imaginem colorum varietate honestat.

Veneris imago. Nec perfectam dicimus imaginem illam Veneris, quàm ultimam Apelles pinxit: nam faciem & pectus politissima arte perfecit, reliquas autem corporis partes in-

Tyranni mores. choatas reliquit. Tyrannus, nisi utilitatis aut voluptatis causa, diligit neminem: cui optimi potius quàm deterrimi odio sunt. Infensus siquidem est omnibus qui virtuti student; nec patitur quempiam ultra alios sapere, aut in præclarum virum evadere, aut opibus augeri, aut amicis, clientibus, hospitibusvé frui. Domini imperium in cives quasi in servos exercet: ut formidine perciti, nihil homine libero dignum agere audeant. In ti-

Ludi literarii magistri sevo ri nimium nocent. more enim nimio qui educantur, ignavi fiunt, & servilem abjectumque animum semper habent. Literarii ludi magistri, qui minis ac verberibus nimiis in pueros sæviunt, hebetiores illos tardioresq; reddunt, & in odiũ

discipli-

Digitized by Google

disciplinarum, bonarumque artium eos compellunt, quos nimia formidine coërcent: verberibus enim obdurant, ut pessima quæque mancipia quæ plagis assuescunt. Ingenia namq; puerorum nimia severitate emendationis deficiunt, & ut ait Quintilianus, quum despe rant, dolent, & disciplinam ipsam odio habent: sic dum omnia timent, nihil conantur, maluntq; ignorare, quàm tanta difficultate perdiscere. Eodem pacto vecordes & ignavi fiunt cives qui tyranni sævitiam semper formidant. *Ingenia desperata.*

Audiamus nunc Thrasybulum, quid consulenti per internuntium Periandro Corinthio responsi per literas au fferat. Thrasybulus Periandro salutem, *Praconi, quem ad me misisti, dissimulavi nihil: duxi enim eum per egete, & altiores spicas bacillo decussi, ut ex eo qui coram adfuit, sciturus poteris, & quid viderit, audiveritve, intelligere. Tu igitur sic efficies, si tyrannidem tutò tenere cupis: civitatis Principes tolle, sive amici, sive inimici esse videantur. Tyranno enim potentes etiam amici exitio aliquando fuerũt.* *Thrasibuli epistola.*

Non dissimili exemplo usus fuit Sextus Tarquinii superbi filius, qui deceptis per dolum Gabiis nuncio misso patrem consuluit, quid facto opus esset ut tutò imperaret. Tum ille mutuatus ut arbitror, argumentum à Thrasybuli historia, nihil responsi nuncio dedit, sed deliberabundus sequente illo in hortum ędium descendit, ibique tacitus ambulans papaverum sublimiora capita baculo, quem in manu gestabat, decutiebat. Nuncius verò fessus longiore mora, putans se ludibrio haberi, ut re perfecta Gabios rediit. Quæ dixerit, quæq; viderit, refert. At filius ex noto patris ingenio, sanguinarium consilium intellexit. Et confestim primarios civitatis per varias calumnias interemit, ut tutius tyrannidem exerceret. Si rectè autem judicare volumus, ut optimus Rex omnium mortalium fœlicissimus habendus est, sic contrà tyrannus omnium infœlicissimus: sicut enim illi omnia tuta sunt, ita huic omnia infirma, & insidiarum plena. *Sextus Tarquinii filius.*

Alexander Pheræus tyrãnorum omnium primus, ab uxore periit. Et ea quidem Thebe dicebatur: quę perosa viri perfidiam, sævitiam, immanitatemque cum tribus *Alexander Pheraus primus tyrannorum.*

fratribus suis, quos habebat, in necem illius conspiravit. Et cùm cerneret illum remotis satellitibus à quibus custodiebatur, in secretiore cubiculi lecto altum dormire, remoto per blanditias ferocissimo cane, qui pro foribus cubiculi excubabat, & tenui lana stratis gradibus ne strepitus hominem expergefaceret, percussores fratres admisit, eosque, non modo hortata est, verùm minis etiam compulit, perterruitq;, ni rem strenuè maturarent, se excitaturam virum, qui facinus ulcisceretur, & illorum vecordiam animadverteret: quo timore perciti illi cædem majore audacia peregerunt. Pherei cives summa lætitia affecti, populariter metu liberati, cadaver tyranni omni fœditate uncis ferreis tractum, laceratumq;, feris atq; alitibus exposuerunt, & illius vitam atq; memoriam turpibus probris dirisque execrationibus damnaverunt: Theben autem, & ejus fratres, ut patriæ liberatores, dignis honoribus, opulentissimisq; muneribus affecerunt. Hoc futurum in somniis familiari suo Eudemo Cyprio prædictum scripsit Aristoteles. Nam quum Pheras urbem tunc nobilissimam in Thessalia venisset, quæ quidem sævissimâ tyrannide tenebatur, in maximas febres incidit, adeò ut medici omnes illius salutem desperarent. Et tunc leniter dormienti secundum quietem juvenis decora facie visus est dicere, fore ut quamprimum convalesceret, sed paucis diebus interiturum Alexandrum: quod quidem statim effectum est, & evasit Eudemus, & tyrannus trucidatus est.

Alexandri Pheres miserabile funus.

Phera urbs Thessaliæ.

Visio.

Val. Max.

Dionysius Syracusanus.

Dionysius autem Syracusanus filias, quas tonstriculas effecerat, quum adolevissent timuit, & candentibus juglãdium putaminibus barbam sibi ac capillum exurebat, & ne collum ac guttur tonsori committeret. Et allocuturus populum, quum singulos quosq; formidaret, ex alta turri concionabatur.

Isocrates.

Quid quod corporis sui custodiam non necessariis, non civibus credunt tyranni, sed servis peregrinis ac Barbaris satellitibus, & illis præcipuè, quorum opera in cõciliandis toris, turpibusque voluptatibus ministrandis abutuntur? At Isocrates, *tutissimam Regum custodiam non turribus, propugnaculis, mœnibus, satellitibus, aut armis contineri*, inquit, *sed amicorum præsidiis, civium benevolentia,*

Digitized by Google

volentia, propriaq; virtute: quibus quidem opibus regna & imperia non modò servari, verum in dies augeri ac propagari asserit. Planè etiam cognoscat oportet Rex, non se dominari ut hominem, sed ut rationem regere. Est enim custos boni, & æqui, quasi animatum jus. Proinde qui ad eum accedunt, non tanquam ad hominem aliquem, verùm ad ipsam justitiam atque æquitatem accedere videntur. Ipse autem Rex non sibi, sed aliis laborat. Unde verum esse cernitur, quod Academici veteres & Peripatetici affirmant, *Iustitiam alienum esse bonum,* non autem illius qui secundum eam agit: sed justo satis mercedis ab honore & gloria rependi. Ille verò cui hæc non sufficiunt, non Rex habendus est, sed tyrannus, qui non ut ratio, verùm ut homo imperat, tenditq; ad proprium commodum, non autem ad utilitatem eorum quibus præest. Nam ut Plato asserit, *Tyrannis est, cùm vi compulsi cives iugum servitutis violenter subeunt: regnum autem: quum ultro parent, paremq; dimensionem iustitiæ & officiorum expectant.* Regem in jure dicundo non gratia, non amor, non timor, aut alia quævis animi perturbatio à recto sejungit, sed semper in eodem judicio perseverat, nec res similes dissimilibus sententiis judicat: quippe qui leges ipsas imitetur, quæ semper & firmæ sunt & nullo aspectu moventur.

Rex ius animatum.

Iustitia est alienum bonũ.

Tyrannis quid.

Regnum quid.

Sequitur quoq; prudens Rex majorum suorum vestigia qui rectè ambularunt, & eorum judicia sibi ad imitandum proponit. Præiudicium quidem apud veteres Romanos semper magni momenti extitit: præbebat enim futuris judiciis similium rerum quasi firmissimum exemplum, à quo discedere iniquum esse videbatur. Est enim præjudicium res, quæ quum statuta fuerit, affert judicaturis exemplum ut idem judicent, ut apud Ciceronem in Verrem cernitur.

Præiudicium quid.

Heroes quidem priscis seculis ideò divinis honoribus à gentibus ac nationibus venerabantur, quòd injustè, impiè, aut crudeliter imperantes coërcerent atque ulciscerentur. Diomedes ejus Thraciæ partis Rex, quæ Maronia dicitur, quam Sthenos fluvius alluit, mandendos advenas equis suis apponebat. Qua immanitate permotus Hercules, illum Regno pepulit, & eisdem

Heroes.

Diomedis immanitas.

Digitized by Google

Hercules monstrorum domitor. equis devorandum præbuit Busiris quoq; Ægyptiorum tyrannus ab eodem Hercule interemptus, araq; impositus dicitur, quòd hospites cæsos Jovi immolaret: & *Cacus.* Cacus, quòd boves ejus abegisset clava interfectus: *Antæus.* Antæum verò in palæstra amplexu brachiorum peremit, *Cycnus.* & Cycnum singulari certamine superavit: ut qui pro æquitate ac justitia certaret & eos perderet, qui hominibus exitio esse studerent, quique justitiam & æquitatem metum ignaviamque appellarent, & robur ac potentiam in sævitiam & immanitatem converterent. *Theseus.* His gestis Herculis æmulus Theseus plerosque facinorosos homines necavit. Fuerunt etiam ex sapientibus *Pittacus. Mitylenæus.* qui pro justitia pugnaverunt, ut Pittacus Mitylenæus, qui simul cum Alcæi poëtæ fratribus Nelanchium, qui injusta servitute Lesbum insulam opprimebat, interemit.

Romani quoque, à quibus virtutum omnium exempla sumenda sunt, quanto studio, quanto labore, quantaq; impensa civitates atq; provincias complures ab injustis invasoribus liberaverunt? Nabis quondam Lacedæmoniam injustè occupaverat, & Philippus Demetrii *Vide Livium.* filius Macedonum Rex omnem Græciam invaserat: hoc cùm Romam populorum querelis perlatum esset, placuit senatui populoq; Romano, ultionem vindictamq; *T. Flaminii industria.* Tito Flaminio consuli demandari. Erat eo tempore Flaminius annos circiter triginta natus, & facundia, virtute ac comitate pollebat, quibus artibus Græci, qui nondum in partes Romanorum inclinaverant, alliciendi fuerant. Is cùm primùm in Græciam venit, Nabin aperto marte delevit: & paulo pòst collatis signis, Philippum illustri pugna apud Cynocephalas Scotusæ locum superavit, multis millibus hostium cæsis ac captis, ut ex noto *Alcæi epigramma.* Alcæi Epigrammate constat, in quo & Philippum trucem appellat, & ejus turpem fugam probris incessit, cæsorum quoque ac captivorum numerum recenset, cùm inquit:

Fletibus & busto indecores terdena, viator,
Thessaliæ oppetimus millia in hoc tumulo:
Marte sub AEtolum domiti & virtute Latinum,
Quos Titus immensa duxit ab Italia.

AEmathia

Æmathiæ clade trux spiritus ille Philippi,
Cervorum cursu prapete lapsus abit.

Sed Alcæus numerum ementitus est, & Quintii animum m j orem in modum offendit: ob idq; ejus jussu hæc sunt loco carmina inscripta:

Frondibus & veteri libro nuda, viator,
Celsa fit Alcæo crux sita in hoc tumulo.

Hæc victoria Græciam omnem à servitutis jugo liberavit. Nam quum certamen Isthmicum celebraretur, quod Theseus in honorem Neptuni olim primus instituit, & ad spectaculum frequens hominum conventus consedisset, indicto silentio præco proclamavit in hæc verba. *Senatus, populusq; Romanus, & Titus Quintius consul, Rege Philippo, & Macedonibus debellatis, sine custodiis, liberos, immunes, & suo iure permittunt Corinthios, Locros, Phocenses, Euboicos, Achæos, Phthiotas, Magnesios, Thessalos, Perrhæos.* Hæc res adeò universis grata fuit, ut relictis certatoribus omnes prosilientes consurgerent, & Flaminium amplectarentur, illum Græciæ salvatorem liberatoremque salutantes, tanto clamore, ut corvi qui forte supervolabant, vocis horrore attoniti è sublimi cœlo in theatrum ceciderint, quod Plutarchus refert, & alii scriptores testantur. Ob hanc victoriam Titus Quintius Flaminius tribus continuis diebus Romæ triumphavit. Rursus etiam alio tempore, cùm Pseudophilippus homo audax & ignotus, qui falsò Philippi Regis se filium esse jactabat, Thessaliam invaderet, occupata jam Macedonia, à Qu. Cæcilio victus ac captus fuit: & Thessalia cum Macedonia pristinæ libertati est restituta. Ptolemæus Rex, qui Evergetes dicebatur (ob contrariam ut opinor locutionem, quando Εὐεργέτης beneficentiam significat, & ille in necessarios & in omnes erat sævissimus) regno pulsus ab Ægyptiis fuerat, & regiâ etiam incensâ præ nimia ejus crudelitate, Cyprum profugerat: hoc cùm accepissent Romani, auxilium Ægyptiis tulere, & Reginam Cleopatram illius sororem, cui regnum jure optimo debebatur, instituerunt. Fuerat enim illa à fratre incredibili injuria lacessita: filiam enim ejus primò per vim stupratam, deinde in matrimonium ductam, deinceps repudiaverat, & in-

Plutarchus in Flaminio.

Clamor ingens.

Plut. in vita T. Quintii Flaminii.

Pseudophilippus.

Ptolemæus Evergetes unde istud nomen invenerit.

Cleopatra regina.

Digitized by Google

& infantem, quem ex ea susceperat, Cypri interemerat, & caput, pedes manusq; illius matri dono miserat. Miserati igitur Romani tantę indignitatis facinora, Regem odio prosecuti sunt, & injuria affectos vindicarunt. Regem Capadociæ Ariobarzanem, & Nicomedem Bithiniæ pepulerat Mithridates Ponti Rex ille, cujus jussu quicquid Romanorum civium in Asia fuerat, trucidatum est. Hos Reges Romani per Syllam consulem vi, & armis restituerunt. Cujus beneficii non immemor Nicomedes, quum moreretur, populum Romanum hæredem instituit. Athenas quoq;, quas eadem tempestate invaserat Archelaus Mithridatis præfectus, idem Consul ex Senatusconsulto liberavit, & pristinæ libertati reddidit. Quorsum hæc tam longa exemplorũ connumeratio? ut intelligant justi Reges, se jure optimo ultores esse debere eorum, qui aliena invadunt, aut injustè dominantur. Ut enim justis adesse, ita injustis obesse, optimi Principis est officium. Accedit etiam alia ratio manifesta. Nihil est enim quod magis reges suspectos populis reddat, quàm durum imperium eorum, qui per vim aut injuriam dominantur. Timent siquidem ne deterrimis exemplis bonorum probitas corrumpatur. Potentia enim sæpenumero homines proclives in libidinem injuriamq; rapit: vera prorsus Ciceronis sententia esse cernitur, cùm inquit, *nihil Principibus infælicius esse, quàm velle agere quæcunq; possunt: rursumq; illos miseros omnino habendos esse censet, qui omnia sibi licere existimant.* Nero tunc sævissimus factus est, cùm intellexit omnia sibi permissa esse, & cuncta scelera ac probra sua quasi pro egregiis ac præclaris gestis vulgò probari. Agrippinam matrem postquam peremit, cunctabatur in oppidis Campaniæ, aspectum fugiebat senatus, odium plebis formidabat, incertus quid ageret, & anxius omni ex parte erat. Adsunt undiq; adulatores, & pessimi hominum assentatores, & reliqui ministri scelerum, turpiumq; voluptatum: exclament cuncti, morte Agrippinæ (cujus nomen omnibus invisum erat) accensum in eum populi favorem: bene factum dicere, & reditum illius in urbem desiderare. His suasionibus motus Nero Romam ire pergit. Præmiserant optimi illi fallendi artifices

Reges injuriarum ultores.

Reges suspecti

Ciceronis sententia.

Neronis sævitia

Suetonius in eius vita.

Digitized by Google

artifices nuncios, qui clàm juberent omnes Imperatori obviam prodire. Parent metu perciti, occurrit Senatus festo cultu, & omnis ordo, omnisq; sexus. Putat hæc omnia libero animo sibi exhiberi, cernit obsequium Senatus, studia plebis, & indulgentiam, benevolentiamq; in se omnium. Tunc boni consulere quæcunq; ageret singulos quosq; existimat. Animum audaciamq; à scelere sumit. Octaviam conjugem domo exturbat, arguēs illam sterilem esse, Poppæamq; dudum ante illius pellicem ducit, & Octaviam in Pandathariam insulam claudit, deinde restringi vinculis ei venas jubet, & per omnes artus sanguinem mitti. Ac ne pavore sanguis tardius flueret, præfervidi balnei calore necatur. Atqui Poppæa ipsa non diutius in deliciis habita est. Nam furore & iracundia accendus Nero eam, cùm in ventre fœtum haberet, ictu calcis peremit. Pœnituit eum graviter post quam ad sese rediit, & cum aliquantulum flevisset, quod mirum admodum fuit in homine sævissimo, translato funere eam sepeliri jussit, & sepulchro Juliorum inferri. Sed ut ad exitum percurrat sermo, cùm sibi omnia licere persuasit Nero, non antè imperii licentia abuti destitit, quàm ab infesta multitudine ad mortem compelleretur. *Plura tamen sunt*, ut ait Flavius Syracusius. *quæ bonos Principis mores corrumpunt, licentia, rerum copia, amici improbi, dispensatores avari, satellites detestabiles.*

Neronis crudelitas in uxores Octaviā & Poppæam.

Dictū Flavii Syracusii.

Sapienter quidem dicebat Diocletianus Cæsar, *nihil difficilius esse quam benè imperare*. Coëunt aliquando in eandem sententiam tres aut quatuor ex his, quorum cōsilia grata sunt principi, & ex composito ficta pro veris narrant. Ille autē ad quem paucis est aditus, vera nequaquam novit, cogiturq; fidem illis adhibere, à quibus decipitur; & sic plerunq; in deteriora labitur. Et amicorū culpa, invidiam, odiumq; populorum inscius contrahit. Julius Cæsar potitus rerum mitissimè se gessit: sed amicorum insolentiâ, quibus adjutoribus in victoria usus fuerat, effecit ut tyrannidis nota inureretur: plerisque enim nimium indulsit & præcipuè Antonio, cujus errata negligentius animadverrit, cùm dignosceret illum virum esse fortissimum, & manu strenuum ac promptum, cujusq; opera in bello sæpenumero uteretur. Erat enim

Diocletiani Imperatoris scitum.

Iulius Cæsar notatus tyrannidis.

Plut. in vita Antonii.

Digitized by Google

Antonius dissolutus. Ut Cicero in Philippicis abundè testatur.

enim Antonius multis civibus odio, pro nimia sua peccandi licentia, inter aleatores, mimos, temulentos, scortaq; assiduè versabatur & unguentis delibutus, in multam noctem vino ciboq; se ingurgitabat. Amici etiam Antonii ipsum quoq; eodem ludo illudebant, quo ille Cęsarem prius illuserat. Eo namq; inscio multa agebant & turpiter & iniquè, ex quibus maximam invidiam contrahebat Antonius, negligentiorq; in ulciscendo habebatur, sive incuria quadam, sive nimia indulgentia, qua in suos tenebatur: adeò ut vix crederc posset quippiam quod illis objiceretur. Eratq; ingenio suo Antonius propensior ad gratiam ac præmium, quàm ad ultionem, ac pœnam.

Ciceronis sententia.

Sed vera est sententia illa Ciceronis, quæ dixit: *bellorum civilium hi semper sunt exitus, ut non ea solùm fiant, quæ velit Victor, sed etiam his mos gerendus sit, quibus adjutoribus parta sit victoria.* Boni Reges, ac Principes plerumq; etiam (ut dixi) ab adulatoribus deteriores fiunt.

Cuculi & aliarum aviũ apologus.

Hoc docere videtur Græcus ille apologus, quo inducuntur aves complures, ut adsolet, cuculum circumvolare, non ad eum propius accedere: quas ille quidem rogabat, cur se fugerent, cùm placidus & imbellis esset: volucres verò audacter respondebant, se ideò ab eo devolare, quia cernerent illum ungues ac rostrum ejusmodi habere, ut facilè, si vellet, accipiter fieri posset.

Tigranis, Regis Ponti fastus.

Tigranes Ponti Rex principio mitis ac placidus fuit, deinde pessimorum amicorum vanis adulationibus assentationibusq; illectus, & potentiâ ac superbiâ & a iis vitiis nō modò acerbus ac durus, verùm insolentissimus quoque redditus est. Adeò ut illius mores Greci omnes execrarentur, nec eum ullo pacto ferre possent.

Servitutis imago.

Ministrabant ei Reges aliqui, qui ejus ditioni suberant, ac si pedissequi ejus satellitésve essent. Quinetiam pedibus per lutum ac pulverem, cùm curru aut equo veheretur, illum sectabantur, sine discrimine ullo ætatis aut dignitatis: sedenti verò, vel jus dicenti, connexis singuli brachiis circumstabant. Hæc erat servitutis confessio quædam, atq; imago manifesta, ut clarè ostenderent datam Domino sui etiam corporis liberam potestatem.

L. Lucullus.

Successit is mirum in modum L. Lucullo, quòd eum Regem tantum,

Digitized by Google

tantùm, non autem Regem Regum per epistolam salutasset. Hæc ideò agebat Tigranes, quòd nimium adulatoribus aures prębuerat, à quibus ficta pro veris plerunque audiebat. Nam grati blandiq; sermones ab illis afferebantur *Et Principum opes frequentius adulatores quàm hostes evertunt*, ut sapienter Q. Curtius dixit. Idcirco Tygranes ex magno Rege tyrannus factus, odium ferè omnium gentium contraxit, pœnasque dedit Romanis Ducibus injurias ulciscentibus. Justus autem Rex nunquam à seipso discedit, sed in vera sententia perstat, nec ullo vento agitari se permittit, nec blanditiis aut illecebris artificiosi sermonis cedit, ut faciebat Neoptolemus ille apud Sophoclem, qui suavitate verborum pellectus, non persistebat in sententia, sed suasu Ulyssis mentiebatur, quamquam vera loqui pulcherrimum esse duceret. Et hæc satis ad ostendendum justum unius viri imperium regnum esse, & bonum regem justè imperare.

Sapiens dictū Q. Curtii.

Rex iustus,

Neoptolemī levitas.

STATVENDVM EST DEVM SVMMVM esse bonum: finem hominis, similem Deo fieri, ad quem per solam virtutem pervenitur.

TIT. II.

VIRTUTEM satis esse ad benè beateq; vivendum Zeno Citticus Stoicorum princeps & omnes qui eum comitantur, opinati sunt, tantiq; illam faciunt, ut nihil ei deesse posse arbitrentur, qui secundum virtutem agit: etiam si corporis fortunæque bonis careret, eundem tamen nihilominus beatum esse dicunt. Si in Phalaridis quoque tauro ureretur, similiter fœlicem esse, quandoquidem solùm bonum virtus sit: alia autem quæ ad corpus vel ad fortunam spectant, neque in bonis, neque in malis esse habenda, sed media quodammodo haberi, & si optio detur, præferenda aut eligenda tantùm videri, non tamen bona, quæ fortunæ sunt: ζωικὰ, id est, externa, Stoici illa appellant, quæ postposita & rejecta licet nobis auctore Marco Tullio appellare. Acuta quidem est hæc sententia, & veris philosophis, quales Stoicos judicare possumus, digna, sed dura satis, quæ nacta acre ingenium, mitemq; animum, audentiam securitatemq; præstat,

Virtus satis est ad beatā vitam, secundum Stoicos.

Cic. in Acad. & lib. de fin.

Stoici veri Philosophi.

Digitized by Google

præstat, & neglectum quendam rerum humanarum: verùm fœlicitatem animi cõtemplativam potius complectitur quàm hanc nostram, quæ quidem rerum humanarum finis est, & ad actionem secundum virtutem tendit. Nam virtus ipsa licet per se expetatur, & nihilo videatur egere: tamen cùm non solùm ad animum, verùm ad hominem quoq; ipsum respicimus, tunc planè intelligimus illum indigere externis bonis, corporis scilicet & fortunæ, quæ etsi bona animi non augent, tamen hominem ipsum adjuvant, qui & bona habitudine valetudineq; indiget & victu, veste, domo, & aliis externis commodis, sine quibus vix tranquillo animo esse potest, aut omni ex parte beatus. Sapiẽter Solon fœlicem eum esse ait, *qui ex virtute optimè ageret, & rebus externis mediocriter abundaret.* Plato autem, qui primus omniũ rationem honesti declaravit, licet per se virtutem satis esse ostendat, nullisque opibus augeri posse, tamen corporis bonis eam egere fatetur, velut in integritate sensuum ac membrorum bona valetudine, habitudine, robore & similibus. Exterioribus etiam, ut opibus, amicis, optima patria, generis claritate; aliisq; ejusdem generis. Nemo enim inficiari potest omne bonum cum alio bono junctum expetibilius esse, quàm per se solum: qua ratione utuntur illi qui honestam voluptatem virtuti addunt.

Bona externa homini necessaria.

Fœlix quis dicatur, iuxta Solonem.

Plato primus rationem honesti declaravit.

Bonum expetibilius.

Sequamur modò in hoc volumine hanc mitiorem opinionem, quæ aliquid nostris mollioribus moribus indulget. Nam duriora illa contemplationi aptiora sunt quàm actioni, nec facilè legentibus persuaderi possunt, sed acumine argumentorum ab illis extorquent, ut cõfiteantur potius vera esse ea, quàm assentiantur. Academicos Peripateticosq; nobis præficiamus, quibus ducibus à recto itinere nunquam divertemus: & Platonem in primis, qui religiosissimè pientissimeq; Deum summum bonum esse dixit, & auctorem bonorum omnium, finemq; hominis esse, per similitudinem Deo adhærere: quod quidem per solam virtutem nanciscimur. Optimè dixerunt Stoici, inter bonos viros & Deum amicitiam esse, conciliante solâ virtute. Divinam verò Justitiam legem universalem omnibus esse Plato arbitratus

Moribus mollioribus indulgendum.

Academici.

Peripatetici.

Plato.

Finis hominis est, similem Deo fieri.

tratus est, quæ bonos præmiis, malos autem pœnis afficiat.

REGEM NON MODO ANIMI BONIS, sed corporis quoque & fortunæ commodis egere.

TIT. III.

POSTQUAM ergo hæc fundamenta jecimus, dicemus Regem corporis & fortunæ bonis etiam egere, & præsertim cùm non sibi soli, aut uni alicui familiæ natus sit, sed ad omnes homines juvandos, tutandos, conservandosq; bona habitudo, bonaque valetudo in Principe utilis admodum esse cernatur. Vix enim ei bene ab animo esse potest, cui à corpore malè consulit, qui sibi ipsi prodesse nequit. Corporis namq; ægrotatio cū diuturna atq; insanabilis est, vires ingenii atq; animi frangit, & nonnullos etiam molliores delicatioresve compellit, ut longa doloris conflictatione vexati, desperent adeò, ut vitæ commoda relinquant: ut de Cornelio Rufo viro clarissimo atq; eruditissimo referunt, qui vix dum media ætate sibi mortem accersivit, cùm articulorum dolores diutius ferre nequiret. Silius quoq; Italicus, cujus carmen de secundo Punico bello inscriptum magna cū veneratione temporibus etiam nostris legitur, in Neapolitana civitate sua sponte etiam media vita functus est, præ tædio insanabilis morbi, quem ex clavo sibi nato contraxerat. Theophrastus dubitasse videtur, an corporis dolores non solum corpus enervent, verumetiam animi virtutes pervertant, & ut molliores mores vires ingenii frangunt, sic mala corporis affectio mentis virtutes perturbet: Periclisq; viri summa fortitudine, mirificaq; eloquentiâ, exemplum inducit, qui cum gravi morbo ægrotaret, viseretur que ab amicis, cùm jam meliusculè se haberet, cuidam ex his quos chariores habebat, ostēdit muliebres quasdam incantationes, quas scriptas gutturi suo suspenderant, ut ostenderet hominem malè affectum corpore, mentis etiam esse alienatæ, ut qui ejusmodi vecordiis insaniisq; crederet. Has tamen incantationes non videtur insanas omnino putasse Homerus. Nam Ulyssi, quem sapientissimum Græcorum

Regi corporis & fortunæ bona necessaria.

Corporis ægrotatio.

Cornelius Rufus.

Silii Italici dignitas.

Plinius secun in epistolis.

Theophrastus.

Pericles.

Carminum magicorum vis.

Digitized by Google

omnium inducit, graviter in femore vulnerato, sanguinis profluvium carmine stetisse affirmat. Et Julium Cæsarem Dictatorem virum tanti nominis tantarumq; disciplinarum, ferũt post ancipitem vehiculi casum, semper ut primùm currum conscenderet, carmine ter repetito securitatem itinerum impetrasse.

Ptolemæus fautor & patronus doctorũ hominum.

Sed ad propositam rationem redeat sermo. Nonnulli Principes langore aliquo corporis vexati, plurima opera memoria digna imperfecta reliquerunt. Ptolemæus Philadelphus præclara multa in Ægypti regno egisset, nisi perpetua valetudine impeditus resedisset. Egit tamen quod potuit: nam disciplinis bonarum artium, & bibliothecis mirâ diligentiâ operam dedit, fovitq; præclara quæq; ingenia sui temporis.

Corporis integritas.

Athletæ.

Tiberius, de quo Suetonius in eius vita.

Integri corporis sensus, & dexteritas quædam agilitasq; membrorum, Regem adjuvant plurimum, cumq; gratiorem aspectu reddunt. Sic etiam vires optandæ sunt, non quales in athletis cernimus, sed tales, ut ne minimis statim ictibus concutiatur ac succumbat. Nec robur Tyberii Cæsaris optarim, qui articulis ita firmis fuisse dicitur, ut recens integrumq; malum digito terebraret, & pueri caput lethaliter vulneraret pollice solũ vel impudico digito inflicto, ut Tranquillus in ejus vita refert. Satis mihi fuerit, si integritate corporis vigeat & mediocritate virium inter æquales præstet. Formæ præterea dignitas plurimum auget Principis auctoritatem, ut deformitas minuit. Est enim in corporis majestate, maxima quædam veneratio, qua quidem ducti barbari omnes, nullos putant magnorum operum capaces, nisi illos quos eximia specie natura donaverit. Macrobii quoq; qui Meroen Nili insulam incolunt, quiq; tale nomen à longitudine vitæ acceperũt, quod dimidio quàm reliqui homines diutius vivant, Principem cui parent, à pulchritudine ac viribus eligunt, nunquam enim deformi viro obedire dignarentur. Nec speciem illam admirandam quæro, qua præter cæteros Reges laudatur Demetrius Antigoni filius, quem nullus sculptor aut pictor adæquare unquam potuit. Præ se enim ferebat gratiam quandam, simul & terrorem cum gravitate & mansuetudine, ut natus videretur ad terrorem homini-

Rex formosus, gratus.

Macrobii populi.

Demetrii pulchritudo.

bus

Digitized by Google

bus pariter incutiendum, benevolentiamq; conciliandam. Neq; admirandam etiam Alcibiadis formam, cui largita videbatur natura hoc præcipuum, ut non modo in pueritia & adolescentia, sed & in omni ætatis gradu omnium speciosissimus esse videretur, sed tale dignitatem formæ ei optarem, qualem Marco Antonio fuisse Plutarchus refert, cujus species similis Herculis imaginibus (à quo genus se ducere dicebat) esse videretur. Vel qualem præ se ferebat major Aphricanus, qui dignitate formæ, inter quoscunq; viros esset, solus præter cæteros imperio dignus esse videbatur.

Alcibiades omnium formosissimus.

Æmilius Probus & Thucydides.

M. Antonius.

Plut. in eius vita.

Scipio maior.

Oris quidem ac corporis deformitas, virtutis laudisq; gloriam aliqua ex parte munere videtur, & hominem obnoxium detractoribus reddere. Periclem, cujus præclara gesta omnis Græcia admirata est, quod ob longo capite esset, versibus mordacibus irrisit æmulus poëta: & sculptores ejus imaginem casside velabant, ne deformitas appareret. Hipponacti Ephesio poëtę notabilis faciei fœditas fuit, adeò ut à Bupalo, & Antermo fratribus, qui ea ætate sculptores peregregii habeantur, illius imago per lasciviam jocorum irridentibus cinædis exposita fuerit: qua ex re maxima ira excāduit Hipponax, & Jambici carminis amaritudine sculptores illos adeò perculit, ut hominum aspectum fugerēt, & ad laqueum compulsi à quibusdam credantur. Titus quoq; Flaminius, de quo paulò antè diximus, indecoro etiam oris habitu fuit, & non à maledictis eam ob rem immunis. Sed longè eo turpior habitus est Philopœmen Achæorum Dux, de quo facetum illud scribitur. Statuerat aliquando Megaris divertere apud hospitem longa consuetudine sibi notum: & parvo comitatu præverteus reliquos, hospitis ædes ingreditur. Fortè hospes ruri aberat, rogat hospita quisnam sit, responsum à puero accipit, Ducem esse Achæorum. Tum illa nomine tanti hospitis perterrita, absentiam viri excusat, se tamen qualemcunque posset cœnam paraturam pollicetur. Deinde cùm nullum, ex familiaribus suis secū haberet, circumspicit anxia super apparatu, & videt stantem hominem quendam turpi facie, & vestitu etiam tenui. Philopœmenem enim non noverat, sed ex aspectu putabat

Pericles habuit caput oblongum & deforme.

Hipponax poeta deformi facie.

T. Flaminius.

Philopœmenes.

Plut. in eius vita.

illum quem intuebatur, famulum quempiam ministrandi causa præmissum, tum mulier rogat, ut sibi in ministerio adsit. Ille autem se præsto adesse ait; nec tamen se indicat, sed positâ chlamide, acceptaq; securi, ligna quibus ignem accenderet, scindere incipit. Interea accitus ab uxore hospes rure advenit, domumq; ingreditur. Tum conspicatus Philopœmenem ligna scindentem, rei novitatem admiratur, & exclamans ait, Quid hoc rei est. Dux præstantissime? tum leviter subridens Philopœmen. Quid nam aliud inquit est, ô hospes? do quidem nunc pœnas deformitatis meæ, & tali joco mutuò inter se amplexati sunt.

Tyrtæus poëta fœdo aspectu.

Tyrtæo poëtæ (quem ex Apollinis oraculo Ducem ab Atheniensibus contra Messenios acceperant) illudebant Lacedæmonii, quòd fœdo esset aspectu, & altero pede claudicaret: sed cùm ex illius carmine victoriâ potiti fuissent, didicerunt corporis deformitatem non esse irridendam: quandoquidem Lacedæmonii hujus ductu triplici prælio à Messeniis fusi, in eam desperationem venere, ut in supplementum servos militiæ ascripserint, interfectorum matrimonia victoribus polliciti, ut qui se non solùm civium numero, sed dignitati etiam successuros scirent, fortius bellicam civitati operam navarent. Jam eò cedendo processerat desperatio, ut de exercitu Lacedęmonem reducendo Reges ipsi inter se cōsilia agitarent: ne si super cęteras clades recentior aliqua accidisset, rem Spartanam pertinacius bellando perditum irent. Solvissent illi obsidionem. Et nisi Tyrtæus intervenisset, qui composita à se carmina pro concione recitavit, quibus hortamenta virtutis, damnorum solatia, belli consilia complexus tantum militibus ardorem injecit, ut non tam de salute, quàm de sepultura essent soliciti, & divinum Musarum furorem posse Martem accendere crederent & bellicam victoriam præbere. Agesilaus quoq; Lacedæmoniorum Rex, qui tot virtutibus emicuit, altero etiam pede claudicabat. Xanthippus Lacedæmonius, qui Carthaginensium Imperator contra Romanos, Attilium Regulum captivum duxit, horribili ac truci fuit aspectu, nec speciem aliquam dignitatis aut decoris præ se ferebat, eratq; statura pusillus, sed

Lacedæmoniorum pusillanimitas.

Musæ bellatrices.

Agesilaus.

Xanthippus.

Attilius Regulus.

adeò

Digitized by Google

adeo robusto corpore, ut proceriores quosq; viribus superaret, & ingenio acerrimo. Optabimus igitur, ut corporis bona, quæ vires ac speciem augent, Principi nostro non desint: quæ autem decorem majestatemque exornant, non absint. Difficile tamen est omnia in uno homine perfecta esse. Munera enim naturæ incerta omnino ac fugitiva sunt, brevia quoq; & maligna his etiam qui illis affluere videntur.

Corporis bona in rege.

Naturæ munera.

Proinde minimè admirandum est pro miraculo haberi vetus exemplum illud Xenophili Musici, qui centum & quinque vixit annos, sine ullo in omni vita corporis incommodo. Idcirco qui plura & firmiora corporis bona habet, perfectior accumulatiorq; judicari poterit. Fortunæ verò bona partim necessaria, partim utilia, ac decora sunt. Non enim satis erit Regi, si uni populo univé civitati imperet; quæ quamvis suppeditet multitudini quæcunque usui sunt, tamen ad propulsandum, inferendumq; bellum non sufficit, sed majore indiget auxilio, & provinciæ regioniq; ut imperet expedit. Aliter nec se satis tueri, nec suos defendere posset, nomenque inane regis haberet, non autem potētiam. Ut enim scribit Arist. Rex eorum utilitatem quęrere debet, quos regit. Non enim verè Rex esset, nisi per se sufficeret, & omnibus bonis excelleret, adeò ut nullius ope egeret. Infirma est enim potentia illius qui alienis viribus nititur. Cernimus nonnullas civitates, quæ tenui potentia sunt, damnis, incommodis, excursionibus, latrociniis, prædæq; expositas esse; quæ quidem mala ut effugiant, plures nonnunquam societatem ineunt, ut quasi quodam vinculo inter se junctæ, communi utilitati saluti q; consulat. Et quæ se junctæ singulæ languescerent, sic cōjunctæ, & quasi in unum corpus coactæ, servantur: ut quondam Lycii populi factitarunt, quorum tres & viginti civitates societate conjunctæ, ad Italiam usque mare omne infestum habuere, deinde à Romanis victi libertate donati sunt.

Xenophili Musici vita.

Plin. 7 l.c. 50.

Fortunæ bona regi necessaria.

Lycii.

Sed hæc diversarum urbium convenientia & quasi harmonia raro diuturna, stabilis ac firma esse solet, verum discordia & seditione facile corrumpitur, & plerumq; tyrannidem patitur. Sunt enim ejusmodi civi-

Urbium diversarum convenientia.

Digitized by Google

tates veluti membra sine corde, aut partes reliquæ animi sine mente. Proinde expedit ut ad unitatem illam redeant, de qua paulò antè diximus, Regiq; pareant, qui justè imperet, & unus pro omnibus vigilet. Tunc licebit omnibus secundum virtutem agere: quæ res quasi finis humanæ societatis, & conjunctæ hominum multitudinis esse videtur. Nam non solùm ut vivant conveniunt (id enim commune esset eis cum plerisque multis animantibus,) sed ut benè beateq; vivant, liceatq; eis esse fœlicibus.

Munus Regis.

Munus quoq; Regis est (ut sentire etiam videtur Isocrates) civitatem adversis casibus inclinatam erigere, & secundis nimium elatã, ne in luxuriam labatur retinere. Pro comperto etiam omnes existimare possunt, longè melius gubernare eos qui perpetuò regnant, quàm eos qui annuis Magistratib. vicissim præsunt: quãdoquidem isti munus imperandi rudes ineunt, & cùm sapere incipiunt, tunc imperium deponunt, & ad rem suam privatam redeunt: Reges verò ad publica tanquam ad sua ac propria accedunt: magistratus autem tanquam ad aliena, & vix publicis rebus præ temporis angustia animum adhibere valent. Reges autem cùm nullis privatis negotiis impediti sint, rem diligentius gerunt, nec discordia decertant, ut plerumq; senatores solent, sed libero judicio, ac sine ambitione omnia agunt, & idcirco cuncta celerius perficiunt, & cùm sine aliqua alia cura sint, diligentius in publicis rebus agendis versantur. Quod etiam illis eò facilius quod nullis æmulantur, nullis invident, nullis obtrectãt. Pares enim nullos habent: & cùm suis opibus, consiliis virtutibusq; nitantur, alienis rebus neutiquam invident: proinde singula quæque præstanti ratione judicioq; perficiunt.

Magistratus annuus.

Rex solus optimè gubernat.

Regis liberalitas.

Nunc autem illuc redeat sermo, unde divertit: asserendumq; erit, Regem divitiis, opibus, ac potentia indigere, cùm in pace & ocio, tum in bello ac tumultu. Esse enim magnanimus, & circa maxima versari debet. Benefacere aliis assiduè studeat: nam beneficium ab aliis ut accipiat, non sine pudore esse potest. Dando, erogando, elargiendoq; Rex cunctis se præfert: accipiendo autem inferiorem se eroganti esse ostendit. Rectè quidem

Digitized by Google

quidem illud dicitur, *Regem tum Deum imitari, cùm pluribus benignus, beneficus, ac liberalis esse ostenditur.* Deum siquidem omnium rerum imperio ac potestate vel ex hoc dignissimum esse arbitramur, quòd bonorum omnium causa sit, malorum autem nullam præbeat causam. Est enim semper innoxius. Æthiopes qui ulteriorem Nili regionem incolunt, ut Strabo Geographus refert, duos colunt Deos, immortalem unum, alterum mortalem. Immortalem eum dicunt, qui rerum omniũ sit causa: mortalem autem eum, qui illos beneficio afficit. Hac ratione ducti Reges, suos optimè de se meritos. Deos communes omnium conservatores atq; custodes esse existimant. Hęc est quasi sponsio quędam, ut omnes eorum Reges benigni sint, & benè de omnibus mereri studeant. In referenda itaque gratia Rex omninò (ut addecet) excellat oportet, indignum enim putare debet, ab inferiore aliquo benignitate ac liberalitate supperari. Privati nonnulli aurum aut argentum Principib. largiuntur: sed hos neq; benignos neq; liberales putandos esse scribit Isocrates, sed quasi pecuniæ fœneratores, qui paucum mutuãt, ut exigant plurimam, quę quidem non largitas, sed quæstuosa mercatura nuncupari poterit. Ex parvis namque muneribus magnam commutationem astutè callideq; expectant. Quo eo cuique privatorum tantæ sunt opes, ut per eas se Principibus ac Regibus gratificari posse speret? quod flumen istud est, quod non capit mare, ut facetè ait Plautus? Reges δυνάστας Græci propter potentiam appellant, quòd per potentiam & opes privatis hominibus præstant. Hac opinione ductus Strabo, *regiam persuasionem non oratione contineri,* dixit: *sed donis & muneribus: illam autem quæ verborum est, oratorum esse,* ait, *non Regum, quorum opulentia, non eloquentia splendida esse debet.* Multa item per divitias ac liberalitatem plerumque Reges agunt, quæ vi & armis nequaquam assequerentur. Cyneas Pyrrhi Regis orator multas urbes Pyrrho per eloquentiam conciliavit, sed non pauciores per largitionem & regiam magnificentiam. Legati Mileti Reipublicæ causa Athenas missi, eloquentiam maximi oratoris Demosthenis argenti munere strangulaverant: quocirca

Rex Dei imitator.

Geographia lib. 1.

Æthiopes duos Deos colunt, mortalem & immortalem.

Isocrates.

Mercatura quæstuosa.

Dynastæ.

In curculione.

In lib. 1.

Cyneas orator.

Ex Aulo Gellio ca. 9 lib. 11.

Digitized by Google

Argentangina. popularis ille facetè in eum cavillatus est, quum dixit non συνάγχην, id est, anginam Demosthenem pati, sed ἀργυράγχην, id est argentanginam: hoc est eum non ab angina, verum ab argento fuisse strangulatum. Ad hanc sententiam dicebant Græci non Philippum, sed Philippi aurum Græciam subegisse. Infinita atque immensa est bellorum impensa, ut Archidamum dixisse ait Plutarchus. *Plutarchus in apophth.* Vana ideò ostenditur sententia illa M. Crassi, & animi potius ægritudinem quàm veritatem ostendisse videtur, cùm dixit, *neminem satis divitem existimari posse, qui legionem unam ex suis fructibus alere non posset.* *Ex Cicerone paradoxo sexto.*

Alexander. Alexander verò ejusdem Philippi filius sicut Reges omnes rebus gestis superavit sic etiam beneficentia & largitate cunctos antecelluit, adeò ut recusantibus munera à sua tristior molestiorq; esset. Sæpè etiam dicere solebat, eos qui munera Principum respuerent, puniendos esse, ut qui illorum virtuti inviderent. Et Phocionem *Phocion.* Atheniensem virum integrum ac gravem literis monuit, minimè se existimaturum illum sibi amicum fore, si deinceps munera sua repudiaret.

Munificentia regis. Munificentia etiam indicat Regis justitiam. Nam qui res suas ad hominum utilitatem largiri gaudet, ab alienis ut manus abstineat verisimile est. Si enim pecuniarum cupidus esset, longè facilius suas servaret quā alienas raperet. Optima erit Principis persuasio, si opinabitur pecuniis non modò justè, verùm etiam liberaliter esse utendum, quando justo satis erit aliena non rapere, *Iustus.* liberalis autem quomodo sua ad hominum utilitatem *Liberalis.* elargiri possit, cogitabit. Victorias sępenumero per magnificentiam assequuntur Reges, quas nullis aliis viribus unquam obtinerent. *Victoria magnificentia parta.* Obsidebat aliquando Philipp. *Philippus.* Alexandri pater (de quo modo dixi) castellum quoddam ingenio loci adeò munitum ut omnes dicerent ad illud, nisi à cœlo, nullum esse accessum. Tum Rex rogavit *an asinum pecuniâ onustum illuc perducere possent,* respondentibus illis, Etiam: tunc ait, *Vicimus ergo,* ut ostenderet aurum nonnulla conficere, quæ vix ullis aliis viribus effici possent. *Aurum ferro potentius.* Inexpugnabiles arces, & pleraque munitissima oppida corruptis pecunia custodibus invaserat Philippus, unde ejus liberalitas in proverbium veni-

Digitized by Google

venit, ut corruptor potius quàm liberalis aut benignus ab omnibus existimaretur.

Concludendum igitur erit, Regem non per solam virtutem, quæ omnia animi bona abundanter suppeditat, fœlicem planè esse posse, sed & corporis & fortunæ bonis egere, ut perfecto majestatis munere fungi possit.

FORMAS QVASDAM PRIMARIAS, quas sola mente concipimus, quæ à Platone ideæ dicuntur, solas esse perfectas, & ad illas dirigendam esse speciem illam de qua agimus, & inde ducendum esse archetypum. Tit. IV.

SIMULACRUM Jovis Olympii, quod ex ebore fecerat Phidias Atheniensis, quo nihil præstantius in eo genere omnes ferè scriptores extitisse testantur, cùm intueretur Panderus pictor eximius, admiratione magnâ ductus, artificem rogavit, unde tam præclari operis exemplar accepisset? Tum Phidias ex tribus Homeri versibus ejusmodi imaginem delibasse respondit, qui sunt ad hanc ferme sententiam:

Jovis Olympii simulacrum. Phidias. Panderus.

Inde superciliis tam Jupiter annuit atris,
Concussitq; comam pulchro de vertice rector
AEthereus, nutu & summum tremefecit Olympum.

Mentem ex superciliis indicare.

Laudant Homeri interpretes hunc poetæ locum, qui annuentem Jovem superciliis tantùm ostendat, & tenui verticis commotione. Hoc imitatur Horatius, cùm de eodem Deo dixit, *Et cuncta supercilio moventis*, quasi mens, cogitatioq; numinis maximi, ex modico frontis gestu ostendatur. At cùm de Junone loqueretur Homerus, ut decori affectum in utroq; ex diversitate indicaret, dixit:

Magnumq; oculis lustravit Olympum,

Ut ostenderet illam toto corpore permoveri cùm annueret, non suppercilüs tantùm, ut fecerat Juppiter. His cogitationibus assecutus est Phidias, ut vulgò diceretur, vel solus imagines Deorum videre, vel solus ostendere. Hæc mihi cogitanti occurrit maximi oratoris sententia illa, quum ait: *Ego enim sic statuo, nihil esse in ullo genere tam pulchrum, quo non pulchrius id sit, unde illud ut ex ore aliquo quasi imago exprimitur, quod nullis huma-*

Cicero in Oratore ad Brutum.

Digitized by Google

nis sensibus percipi potest, mente tantùm & cogitatione complectimur. Et quum de Phidia paulò pòst loqueretur dixit: *Insidebat in mente illius artificis species quadam pulchritudinis eximia, quam intuens, in eaq; defixus, ad illius similitudinem artem & manum dirigebat.* Ex his sententiis colligimus formas quasdam ac figuras perfectas esse, quas sola mentis contemplatione intuemur, non autem oculis cernimus, aut auribus percipimus, sed ex illis similitudinem quandam ducimus earum rerum, quas acturi sumus. Et sic mentem à sensibus avocando, hæc perfectiora esse cernuntur, quàm ea quæ vulgo ab aliis imitatione singulorum ducuntur. Absolutas illas rerum formas Plato Ideas appellat, aitq; eas semper esse, ac ratione & intelligentia contineri: cætera nasci, occidere, labi, nec diutius esse in uno eodemq; statu.

Forma perfecta mente contemplata.

Idea Platonis.

Nos igitur de unius viri dominatu aut imperio dicturi in his libris, si ratione ac viâ disserere volumus, ad ultimam sui generis formam ac speciem sermonem nostrũ redigamus necesse est, atq; in optimo Principe fingendo talem formemus, qualis fortasse nemo unquam fuit. Nõ enim quęrendum à nobis est, quis ejusmodi fuerit, sed videndum erit qualis debeat esse ille, quem optimum Regem aut Principem esse statuimus. Nec unum nobis aliquem præficimus, cui virtutes omnes regias tribuamus. Nam ut ait Nestor apud Homerum, *non uni Duci omnia à Deo data sunt, unus siquidem struendi arte caret, alter animi fortitudine, alius celeritate conficiendi, alius consilio regendi. Pauci quidem sunt, qui pacis pariter & belli artes optimè calleant.* Plato cùm justitiam, civilemq; sapientiam docere vellet, non Atheniensium Rempubl. aut Lacedæmoniorum scripsit, quamvis altera studiis sapientiæ, altera armis polleret: sed novam ac commentitiam finxit civitatem perfectã, illam ideam respiciens, de qua modò dixi, quæ civitas nunquam in rerum natura fuit, & nunquam futura est. Impossibile aut difficile admodum existimavit esse Philosophus ille sapientissimus, eis veram virtutem persuadere, qui licentia prolapsi, depravatis moribus vivere consuevissent. Quocirca cùm à Cyrenæis aliquando rogaretur, ut eorum Rempublicam melioribus legibus ac constitutionibus emẽdaret,

Princeps optandus.

Plato nomen Remp. scripsit.

Digitized by Google

daret, respondit: *Viri Cyrenæi, difficillimum admodum est amplissima fortunæ dissolutos cives aliquibus durioribus legibus cõtinere.* Et cùm invitaretur à civibus suis, ut Rempublicam accederet, ait: *Novi equidem Athenienses ejusmodi viros esse, qui sibi persuaderi quæ justa & recta sunt, neutiquam permitterent, & se vim eis facere nequire, & si etiam posset, id nequaquam facere velle, quum nefas omnino sit patriæ, aut parentibus vim aliquam afferre. Satius igitur, æquiusq; esse, ut ad Rempublicam non accederet, & eos doceret, qui facilè sibi virtutem persuaderi sinerent.* Xenophon Socraticus, quem Platonis æmulum fuisse paulò antè dixi, Cyri Junioris Persarum Regis disciplinam suavissima eloquentia scripsit, & præceptorem inducit Cambysem illius patrem, qui rerum gestarum gloria nõ contemnendus fuit, nisi ambiguitas Græcarum historiarum nos dubios ancipitesq; reddat. Adjecit enim paternis regnis Ægyptum, quam per injuriam occupavit: & quasi non cum hominibus tantùm, verùm etiam cum Diis bellum gereret, omnes sacras ædes evertit, & in Thebas, postquã eas diripuit, summa impietatis sævitia grassatus est: cujus urbis non solùm portarum ambitiosum numerum, & custodum equitum millia admiratus est Homerus, sed & spaciosum mœnium ambitum, & civium divitias publicas, privatasq;. De Cambyse Strabo ejusmodi verba protulit. *Heliopolis, Solis urbs, templum habuit vetustissimum, quod Cambyses evertit, cujus multis indiciis insania ac sacrilegium ostenditur.* Templa enim partim igne, partim ferro destruxit, singulas quasq; imagines mutilans, excidẽs, comburẽs. Ad Ammonis quoq; templum nobilissimum expugnandum exercitum misit, qui tempestatibus, & arenæ vi obrutus periit. Cambysem igitur audiemus loquentem de virtute, aut optimi Principis præcepta tradentem? Putabimúsne illum melius aliis posse præcipere, quàm se ipsum instituere? Nisi forsitan ex Xenophõtis eloquio melior factus esset, aut ab eo revocatus ab inferis justitiam pietatemq; didicisset: sed philosophus ille eruditissimus non ad veritatem historiæ, sed ad adulationem Cyri Regis illa scripsit. Onesicritus Diogenis discipulus eadem similitudine tyrocinia Alexandri scripsit; & certè Regum omnium auctorem

Platonis responsum.

Xenophon Platonis æmulus, ejusq; Cynopædia.

Cambysem.

Thebæ.

Lib. 17.

Ammonis templum.

Xenophon adulator.

Onesicritus. Diogenis. Alexander.

auctorem habuit, à quo non modò egregiæ indolis præcepta, & primæ eruditionis monita accipere potuit, verùm multarum etiam virtutum exempla.

Zeuxis pictura. Sed ego sic statuo, nihil in simplici genere perfectum omni ex parte inveniri posse: prudentissimusq; mihi videtur fuisse Zeuxis Heracleotes, pictor ille eximus, qui ex pluribus diversisq; puellarum formis perfectam pulchritudinem deliberavit: nec unius exemplar satis esse putavit, ad illius fœminæ simulachrum pingendum, cujus formam universa Græcia admirata sit, & omnes poëtæ laudibus extulerint, proq; ea Asia omnis & Europa certaverit, nec inventus sit uspiam sculptor aut pictor, qui illius imaginem arte sua æquare potuerit. *Cic. l. 2. de inventione.* Eadem diligentia usus dicitur idem artifex, cùm Agrigentinis facturus esset tabulam illam, quam in templo Junonis Laciniæ publicè dicaverunt. *Iuno Lacinia.* Primò enim virgines eorum nudas complures inspexit, & quinq; forma præstantiores elegit, ut quodcunq; in singulis laudatissimũ esset, picturâ imitaretur. Hanc sententiam etiam probasse videtur Eupompus etiam pictor, qui rogatus à quodam, quem antiquorum artificum, cùm pingeret, sibi proponeret imitandum dixisse fertur, demonstrata hominum multitudine: *Naturam ipsam sequamur oportet, non hominem aliquem:* Quo ex dicto Lysippus Sicyonius dicere solebat, audendi rationem sese in pictura accepisse. *Eupompi pictoris responsum.* *Lysippus.* Et certè natura ipsa artes penè omnes edocuit. Atque, ne ab officina hujus artis discedamus, pictura (ut veteres docent,) initium accepit ab hominis umbra in sole inspecta, quæ deinde lineis circumductis simulacrũ hominis ostendebat. *Picturæ initiũ de quo Plinius quoq;.* Hinc linearis ars, quæ γραφὴ Græcè dicebatur, duxit originem, cujus inventorem alii Philoden Ægyptium, alii Cleanthem Corinthium fuisse perhibent, qui primi ea usi sunt sine ulla colorum diversitate: sed usus deinde & exercitatio omnes artes perficit. *Ars linearis: ejusq; inventores.* Cicero quum de optimo genere orandi scripturus esset, singulos quosq; oratores, qui ante eum dixerant, aut scripserant, suo ordine recensuit, tam Græcos, quàm Latinos, & uniuscujusq; virtutem miro ingenii acumine, miraque verborum proprietate expressit: & nihil reliquit, quod in aliquo probandum esse duceret. *Cicero de claris oratorib.*

Qui

Digitized by Google

Quinetiam quum non modò claros, sed obscuros etiam aliqua saltem ex parte laudare, ut qui opinaretur in mediocribus quoque aliquid esse, quod placere possit, exclamantem Atticum inducit, ac dicentem: *Tu nunc quidem de face hauris:* cui ipse responsum affert, se omnes conquirere, qui in multitudine dicere ausi sunt, ne quid omitteret, quod utilitati conduceret. Atqui cùm in alio loco Demosthenem cunctis aliis oratoribus prætulisset, dixit tamen illum non semper aures suas implere, quippe quæ capacissimæ essent, longeq; perfectius aliquid nonnunquam expectarét. Idcirco perfectionem veram educendam esse a suprema illa imagine, de qua modò dixi, arbitratur, delibandumque esse ex singulis quibusq; quod perfectissimum esse apparebit. Nec Lysippum pictorem probare videtur, qui unum solum Polycliti opus quasi magistrum sibi præfecerit, à quo tantum didicerit, ut ad id exemplar sexcenta & decem opera perfecerit. Dicebat namque Lysippus Doriphorum puerum à Polycleto factum omnes artis virtutes in se habere. Proinde artifices illum canona vocabant, lineamenta totius artis ex eo sumebant, veluti à lege quadam totius picturæ. Adeò in uno opere ars omnis consummata erat. Hujus quoq; maximi oratoris exemplo dixit Horatius: *Indignor, quandoq; bonus dormitat Homerus* Et quamvis divinus ille poëta fœlicitate ingenii cunctis mortalibus consensu omnium scriptorum præfertur, tamen aliquando conquiescere, aut oscitare Horatio visus est. Pleraq; autem sunt in disciplinis & artibus, quæ nullis præceptis edoceri possunt, & vix etiam propriis verbis exprimi, quæ quidem magno ingenio viri, altâ cogitatione diuturnoq; usu adepti sunt. Et ne à pingendi officina recedam, quanti laboris est animi affectus penicillo, umbra, lumine, ac colorum varietate exprimere? Non enim satis pictorem corporum tenus tantum laborare, sed animi quoq; sensus ut exprimat, omni cura omniq; diligentia nitatur oportet. Polycletus Sicyonius animi affectus plurimum dicitur ostendisse, & præcipuè in illis duobus pueris, quos nudos talis ludentes fecit, vivi enim, & penè spirantes esse videbantur; quo opere nullum absolutius pleriq; judicaverunt.

Lysippus. *Polycletus.* *Doriphori imago.* *Horatius.* *Ars vera pictoris.* *Plin. l. 34. c. 8.* *Polycletus.*

Lysippus. *Plin l.35.c.10.* *Euphranor.*

runt. Laudatur etiam hac in re Lysippus, & hic gloriabundus dicere solebat; Alios artifices, quales essent homines facere, se autem quales viderentur. Euphranor quoq; maximam laudem assecutus est in Paride, quem ex ære fecit, in quo omnia simul intelligebantur, judex Dearum, amator Helenæ, & Achillis etiem interfector. Hanc solertiam sunt qui primum cogitasse putent Aristidem Thebanum pictorem. Hujus pictura fuit, urbe ab hostibus capta, ad matris morientis ex vulnere mammam adrepens infans: intelligebatur enim sentire mater, & timere, ne mortuo lacte sanguinem infans lamberet. Est & alia occulta virtus, quam in pictura omniū præcipuam dicebat esse Appelles: hæc ἀγλαΐα Græcè, Gratia à nostris, vel Venus poëtico verbo dicitur. Hanc Apelles sibi soli vendicabat: dicebat enim reliqua omnia pictores alios cogitasse, venustatem autem se solum cognovisse.

Aristidis pictura.

Venustas in pingendo.

Animi bona in Alexādro.

Nunc ad propositam rationem redeo. Multa animi bona in Alexandro extiterunt, indoles inprimis, quā Reges omnes prævertit. Constantia in subeundis periculis, velocitas in perficiendis rebus, fides in deditos, clementia in captivos. Quis consideratior illo? quis prudentior? quis rectior? quis moderatior? quis in laboribus fortior? quis benignitate, liberalitate, magnificentia præstantior? Hæc tamen & complura alia animi corporisque bona, sola ebrietate ac temulentia fœdavit, qua quidem aliquando percitus, violentior truculentiorq; in amicos quàm in hostes extitit. Julius autem Cæsar animi præstantia mortales omnes longè anteivit. *Cui* (ut Plutarchus testatur) *nemo summorum virorum, aut clarissimorum Ducum, Imperatorum, Regumvè præferendus unquam fuit.* Nam si quis Fabios, Scipiones, Marcellos, Syllam, Marium, utrunque Lucullum, & ipsum Pompeium huic contulerit, Cæsaris gesta omni ex parte superabunt: qui si imperium non invasisset, sed illud sine injuria quæsivisset, vel lege, aut hæreditario jure accepisset, is solus esset, à quo exempla penè omnia, quæ ad optimum quemque Regem aut Imperatorem pertinerent, eruere possemus. Sed quoniam & Alexandro & huic aliquid defuit, quod ad cumulum virtutum accedere

In Cæsaris vita. *Cæsaris præstantia.*

dere debuisset, perfectum aliud quippiam atq; omni ex parte absolutum quæramus, delibando à singulis, quod optimum fuerit, quando in uno omnia accumulata atque perfecta invenire nequaquam possumus. Exemplumque M. Varronis sequamur, qui cum optimum civem & Principem Reipublicę describere vellet, non uno aut altero contentus fuit, sed septingentorum virorum illustrium non solùm vitas ac mores, & præclara domi militiæq; gesta oratione complexus est, verùm singulorum imaginem ac faciem sermone veluti penicillo expressit. Nec præceptum illud Plinii secundi viri eruditissimi hoc loco servabo, qui in quadam epistola ait: *Præcipere qualis esse debeat Princeps, pulchrum quidem, sed onerosum, ac penè superbum est.* Laudare verò optimum Principem, ac per hoc posteris velut è specula lumen quod sequantur aliis ostendere, id utilitatis plurimum habet, arrogantiæ verò nihil. Ego tamen institutum meum sequar, auctoribus tot Græcis philosophis, quos principio hujus operis mei recensui: ne dum arrogantiæ calumniam fugio, adulationis crimen subeam, quod longè gravius mihi esse videtur. Video enim quosdam reprehendi, quòd ea per blanditiis in Principe aliquo laudaverint, quæ tacenda fuissent, quia vel frigidiora esse viderentur, vel omnino vituperanda, quasi turpia & indigna homine libero. Adulationis atq; mendacii reprehensione non caruit Xenophon, quum ea de Cambyse & Cyro dixit, quæ à veritate longè aliena erant: unde Plato in eum inquit: *Quæ de Cyro scribuntur, ficta omnia sunt, & ad benevolentiam potius captandam dicta, quàm ad fidem veritatis.* Fuit siquidem Cyrus vir prudens ac strenuus, cujus prædam Xenophon scripsit, Cicero quoq;, ut Pl: onis in omnibus imitator cognosci possit, ait: *Xenophon veram historia fidem non sequitur, sed effigiem iusti imperii.* Nos igitur præcepta nostra à prima Regis educatione atq; institutione ordiemur.

M. Varronis institutum.

Plinius, in epistolis.

Xenophon adulator.

DE PRIMA REGIS INSTITVTIONE.
TIT. V.

CHRYSIPPUS Solensis, quem Laërtius quinq; & septingenta librorum volumina scripsisse testatur, quũ sapien-

De Chrysippo Laërtius.

ſapientem futurum à materno utero alendum educandumque ſumeret, lactis alimoniam propriæ parenti, ut natura edocet, tradit.

De qua re & Gellius, Plutarchusq; de lib. educatione.

Nam nequaquam integra mater eſſe videretur illa, quæ cùm in aluo haberet, eum aluit quem ignorabat, ſi poſtquam in lucem homo editus eſt, eum aliò ablegaret: ſed ſi quo caſu lac nato infanti præbere nequiret, videndum eſt ut nutrices, quas adhibet, ſapientes ſint, ſi fieri poteſt & nullo vitio manifeſto inquinatæ.

Vis lactis materni.

Plurimum enim confert lactis alimonia, non modò ad corpus formandum, verùm etiam ad affectus ac mores. Temulentia, iracundia, ignavia, torpor & his ſimilia etiam cum lacte imbibuntur. Videndum igitur erit, ut lactantes Regis pueri, niſi à matre alantur, optimas habeant nutrices, & animo corporeq; præſtantes: ſintq; etiam pura nitidoq; ſermone, ne futurum Regẽ à prima ætate edoceant ea, quorum pudeant cum creverit, vel dediſcere cogatur. Natura enim pueri tenaciſſimi ſunt eorum, quæ à teneris unguiculis (ut ajunt Græci) accipiunt: *Et deteriora*, ut Quintilianus refert, *pertinaciter hærent: bona autem facilè mutatur in peius.*

Alcibiadis ambitio.

Alcibiades Athenienſis quibuſcunq; Græcis ac barbaris temporibus ſuis fortitudine, conſilio, & ſcientia rei militaris præferendus fuit: & in omnibus quibus præfuit, hoſtes terra mariq; ſuperavit. Is nihil in vita magis expetendum duxit, quàm ut fama, & rerum geſtarum gloria cæteros omnes anteiret. Fuit autem audax & intrepidus adeò, ut Spartanus potius, quàm Athenienſis videretur. Hanc naturam complures ejus æquales putabant eum à lactis alimonia duxiſſe. Nutrix ſiquidem

Amycla nutrix Alcibiadis.

Plut. in vita Alcibiadis.

ejus Lacæna fuit, Amycla nomine, ut locupletes teſtes ſunt Antiſthenes & Plato. Quæ animorum differentia inter has tres civitates fuerit, facetè admodum docuit Stratonicus, qui monebat Athenienſes, ut myſteria pompaſq; agerent, Elienſes ludos ederent, Lacedæmonii autem verberibus illos cęderent, quum deliquiſſent. Erat enim vulgata eo tempore opinio inter omnes gentes, Lacedæmonios Græcorum omnium Præceptores

Lacedæmoniorum laus.

eſſe, fortitudinis ac rei militaris magiſtros: à quibus cùm aliquando rediret Diogenes Cynicus, & Athenas pergeret, interroganti unde veniret, & quò iret, ſcitè reſpon-

Digitized by Google

respondebat, *se ventre à viris, accedere autem ad mulieres.* Agesilaus verò Spartanorum Rex glorianti cuidam Atheniensi, quòd mœnia Athenarum admirandæ latitudinis atq; altitudinis essent, subridens ait *id optimè factum fuisse, quando ea mœnia non viris constructa essent, sed mulieribus.* Hæc Agesilai sententia cum Romanis convenit, qui (ut Strabo refert) dicere solebant *Non viris mœnia, sed viros mœnibus propugnacula afferre debere.*

Ex Plut. in apophth.

Agesilai dictum.

DE PRIMA REGIS EDUCATIONE.

TIT. VI.

SED redeat jam sermo unde defluxit. Lactis educatio plurimum potest. Cernimus enim nonnunquam abstemias nutrices abstemios alumnos educare, & ex cōtrario temulentas ebriosos alere. In cæteris quoq; animalibus id etiam usu venit. Hœdi siquidem qui ovium lacte aluntur, molliore sunt capillo, quàm quos propriæ matres nutriunt. Et agni quibus capræ lac præbent, duriore sunt lana: ut docent veteres illi qui elegantissimè de agricolatione scripserunt. Optimæ igitur nutrices Regis filio, qui ad Regni spem editus est in lucem, deligendæ sunt, & prudentia, virtute, moribus, sermone, forma, & habitudine probatissimæ: ne natus ad tantam sublimitatem infans, in primo vitę limine tam parva diligentia fraudetur. Sed de hac tenera educatione paucis à me hoc loco disserendum esse puto, & solum de his dicendum, quæ sublimiora sunt, & supra civiles mores esse videntur, & ad solos Principes pertinent. Communia siquidem & vulgaria illa, quæ singulos quosq; cives respiciunt, satis superq; tractavi in libris de civili societate. Omnis itaq; prima educatio muliebris est, & præcipuè matri incumbit. Cornelia Gracchorum mater filiorum eloquentiam sermonis consuetudine à tenera ætate adjuvit, sic etiam Aurelia Cęsaris, & Accia Augusti: hę namque matres educationibus liberorum sic pręfuerunt, ut eos quasi ab infantia Reipublicæ Principes formaverint. Priscis enim temporibus magnorum virorum conjuges, ac filię non lanificii aut lini usum tantum callebant, verùm viriles quoq; virtutes ac disciplinas imitabantur. Hortensia enim Q. illius Hortensii filia,

Lactis vis in nutriendo.

Nutrices regis.

Educatio prima matris.

Cornelia.

Aurelia.

Accia.

Magnorū virorum conjuges apud veteres quales.

Hortēsia causam egit.

Digitized by Google

qui de eloquentiæ laude cum Cicerone certavit, cùm ordo matronatum à Triumviris gravi tributo oneratus esset, nec quispiam virorum prę timore patrocinium eis pręstare auderet, causam fœminarum apud Triumviros constanter fœliciterque peregit, paternamque eloquentiam mirâ gravitate, & gratiâ expressit. Ante septimum ætatis annum pueri ad patris conspectum rarò accedebant, non modò apud Lacedæmonios, quorum castigatissima eruditio fuit, verùm & apud Persas & Scythas: hoc ideò observabant, ne filii antè patrem dignoscerent, quam illum vereri ac venerari didicissent. Et aliâ etiam ratione, ne parentes primæ teneritudinis blanditiis illecti, nimiâ indulgentiâ in pueros tenerentur, nec si quid eis accideret, ut pro illius ætatis infirmitate fieri solet, nimio mœrore angerentur, interea eorum curam matribus relinquebant. Durius Galli agebant (ut refert Cæsar) qui non antè filios suos se adire permittebant, quàm adolevissent, & munus militiæ sustinere possent.

Septennis Lacedæmonii Persæ.

Gallorũ mos in educandis liberis.

MAGNI REFERRE QVOS QVISQVE audiat quotidie, quibuscum loquatur à puero, & quibuscum frequens sit consuetudo.

TIT. VII.

MATERNÆ igitur curæ erit, non modò ut salubriter alatur puer, & ut optimo, puroque sermoni consuescat, sed ut nihil turpe aut indecorum audiat, cernat aut suspicari possit. Scurtę, mimi, histriones, & ejusmodi artifices ab illius aspectu exigendi, prohibendiq; sunt, qui nequitiarum, illecebrarum, ac omnium voluptatũ sementem jaciunt, quæ ut primùm adolevit, *indolis ac probitatis igniculos quosdam à natura nobis ingenitos*, ut ait Plato, *extinguit, & virtutem animi, ac corporis effœminat atq; enervat.* Arcendi etiam & exigendi sunt Pumiliones, quos Græci νάνους appellant, homines scilicet parva nimis & humili statura, quos Octavius Cęsar horrebat, & sic euntrapeli omnes, ac manci. Asserebat namq; illos naturæ ludibria esse, & monstra mali ominis. Optimè legislatores statuerunt, non alendos esse, neq; inter liberos

Prima regis educatio qualis esse debeat

Plato.

Pumilones Suetondi. Octavius.

liberos habendos, quos mulier monstris similes, & contra humani generis formam peperit. Hosq; inter prodigia procurãdos esse veteres historici affirmant. Pellendi etiam Spadones, quasi violatæ naturæ monstra. Sunt enim obsuridi, enerves, ignavi, indecoraq; membrorum compage deformes. Semiramis Regina, quę prima teneros mares castrasse dicitur, jacturam nõ minimam laudis, quam ex condita Babylone assecuta fuerat, fecit hoc scelerato flagitio. Cujus tamen pessimum exemplum pleræq; orientales Reginę imitatæ, diutius eunuchos in deliciis habuerunt. Fabulas illas, quibus pueris nutrices eblandiuntur, non probat Plato. Ait enim, quando pueri per ætatem ad rationem animo capessendã minus idonei sunt, ludo, joco, fabulisq; præparentur, quæ quidem si falsæ sunt, faciem quandam veritatis præ se ferant oportet, ut verę esse posse videantur: omnino tamen castę sint ac modestæ, & nullam turpitudinis speciem præstent, nihilq; timoris, formidinisvé incutiant cavendum est, nevé vanam aliquam, & anilem superstitionem inducant.

Spadones.

Semiramis, prima masculos castravit.

Plato improbat fabulas nutricum.

Fabulæ aniles.

Obscœnitas omnis verborum à puerorum auribus prohibenda est: libertatem enim verborum, licentia quoq; actionum sequitur. Turpiter etiam dicta, turpiter facta comitantur. Puerorum indolem non tam adjuvant, quę quotidie bene dicuntur, quàm inficiunt quę pessimè & petulanter proferuntur. Hæc enim pertinaciter in mente hærent, illa autem facilè dilabuntur. Scythæ moderatione & abstinentia cæteros mortales antecellunt: & hoc admirandum inprimis veteres esse scribunt, id illis à natura datum, quod ne Græci quidem doctrina ac præceptis assequi potuerunt. Nam si Græcorum variis disciplinis excultos mores cum illorum indocta barbarie conferas, vincunt animo barbari. Tanto plus in Scythis potuit vitiorum ignoratio, quàm in Græcis virtutis cognitio. Thraces modestissimi habiti sunt, de quibus Menander (ut refert Strabo) ejusmodi verba protulit: *Thraces universi, & præcipuè nos Getæ (nam indigenam me eorum esse glorior) omnium rerum continẽtiam valde agimus.* Non erit igitur parva eruditio in pueris assequi, ut vitia omnino ignorent.

Obscœnitas verborum, procul amovenda.

Scythæ moderati & abstinentes.

Thraces.

Menander.

Getæ.

Digitized by Google

PRAECEPTORES ET PAEDAGOGI *graves pueris adhibendi.*

TIT. IIX.

Praeceptores regis, eorumque officium. ADHIBENDI deinde sunt viri graves & eruditi, qui alendi, exercendi, erudiendiq; pueri curam habeant, præsintq; aliis Præceptoribus, & videant nequid turpiter aut indecorè agant sed tempori adsint, ac curent ut quisq; officio suo modeste, sancte justeq; fungatur, *& artem suam doceat, alienam autem non attingat.* Optimè veteri proverbio præcipitur:

Artem quisq; suam doceat, sus nulla Minervam.

Sic enim ab ineunte ætate Reges instituendi sunt, ut non solum sibiipsis, sed & aliis quibus præsunt, sapientia & exemplo prosint. *Achillis præceptores. Phœnix.* Achilles diligentes habuit Præceptores, & imprimis Phœnicem Amyntoris filium, qui cum suadente noverca rem cum patris concubina habuisset, patria ejectus est, & ad Peleum divertit, à quo grato hospitio susceptus, Achilli dicendi agendiq; magister adhibitus est; multo tamen plura didicit Achilles *Chiron.* à Chirone Thessalo, quem poëtæ centaurum, hoc est dimidio equum propter equitandi peritiam fuisse fabulantur. Unde illud Claudiani poëtæ.

Claudianus.

Ocyus hausit Achilles
Semiferi præcepta senis seu cuspidis artes,
Sive lyra cantus, medicas seu disceret artes.

Philippus Macedo Magni Alexandri pater, sordidum ante se Macedonum nomen, ad spem imperii totius orbis terrarum erexit. Et si causam unde tantæ virtutis incrementa manaverint, quærimus, inveniemus primam *Eruditio fundamentu futura gloriæ.* eruditionem solida ei fundamenta gloriæ ac laudis jecisse. Alexander enim ejus frater natu major regiam dignitatem apud Macedones gerebat, contra quos Illyrici (gens eo tempore potentia & armis illustris) bellum gerebant: verùm cùm rursus succubuissent Macedones, *Philippus ab Epaminonda bonas artes & militiam edoctus.* compulsi sunt ut pacem redimerent arbitrio Thebanorum, qui pro utrisq; spoponderunt. Dati sunt eis à Macedonibus obsides, quorum princeps Philippus Regis frater extitit, qui tum adolescens erat. Is triennio apud Epaminundam desedit, à quo bonarum artium studia, &

rei militaris disciplinam perdidicit. Et sic brevi tempore virtute excelluit, ut quum mortuo fratri in regno successisset, non solùm Illyricos, quibus obses datus fuerat, subegerit, verùm non dubitaverit totius Græciæ imperium invadere, & omniũ ante se Regum gesta longè superare. Et quamvis in rebus bellicis assiduè versabatur, tamen à liberalibus studiis nunquam aberat, in quibus tantùm profecit, ut libros epistolarum reliquerit, quos Cicero se lectitasse refert, & illorum gravitatem, prudentiam, & eloquentiam non mediocriter laudat. Hic deinde magnã diligentiam in Alexandro filio erudiendo instituendoq; exhibuit. Nam Leonidam virum integrum, & morum comitate ac jucunditate conspicuum, qui Olympiadi per affinitatem conjunctus erat, Præceptoribus, ministris, familiæque præfecit. Hunc tamen Diogenes Babylonius scripsit vitiis quibusdam Alexandrum imbuisse, quæ robustum quoq; ac maximum Regem ab illa puerili institutione prosecuta sunt, ut Fabius Quintilianus refert. Lysimachum autem Præceptorem inter bonarum artium doctores esse voluit, qui sæpe per jocum dicebat, *se Phœnicem esse, Alexandrum Achillem, Philippum verò Peleum.* Adjecit paulo post his omnibus Philippus Aristotelem temporibus illis philosophorum omnium acutissimum, eruditissimumq;, à quo Homeri libros in primis didicit Alexander, deinde civilem sapientiam, deinceps autem speculationes quasdam philosophicas, quibus summoperè delectatus est, ad æmulationem condiscipulorum usque.

Libro de claris oratorib.

Leonidas, Alexandri Pædagogus.

Diogenes.

Cap. 2. lib. 1. instit. orat.

Lysimachus.

Aristoteles.

Non parvam etiam diligentiam erudiendo Alcibiadi impenderunt Pericles & Ariphron, viri præclari, & à Clinia ipsius patre tutores testamento relicti. Eidem enim primò, cùm puer esset, Zopyrum virum in studiis bonarum artium peritissimum Præceptorem tradiderunt, à quo complura, quæ ad primam eruditionem pertinent, perdidicit: deinde cùm adolevisset, & illius dicto minus auscultaret, ac licentiam vivendi liberiorem jam propter ætatis formæq; proclivitatem accepisset, in illecebras turpesq; Græcorum lascivias prolapsus est: à quibus eum Socrates vir sanctissimus & innocentissimus revocavit. Et ut ferrum igne mollitum aqua densari

Plut. in vita Alcibiadis.

Zopyrus.

Socrates Alcibiadem corrigit.

solidariq; solet, sic Alcibiadis ingeniū voluptate ac turpitudine diffluens, disciplina, sapientia, severitate, eloquentiaq; Socratis in dies magis magisq; cohibebatur, & ad frugalitatem propius accedebat. Hæc Socratica disciplina summâ benevolentiâ confirmata, tantum potuit, ut ad claritatem, & gloriā consequendam, non mediocrem occasionem Alcibiadi præbuerit, quippe quæ eum ex nebulone impuro præclarum reddiderit virum, & Ducem Imperatoremq; illustrissimum. Benevolentiam in Alcibiadem imprimis ostendit Socrates, cùm simul militaverūt ad Potideam: nam cùm fortissimè pugnasset navali prælio, adeò ut ei victoriæ corona decerneretur, illam ultrò Alcibiadi concessit, qui tum adolescens erat, & nulla adhuc bellicæ laudis fundamenta jecerat: quo quidem principio maximam deinde laudem assecutus est.

Socrates fortissimè pugnavit ad Potideam.

Discat futurus Rex à teneris annis Grammaticen, quę fundamenta jacit omniū disciplinarum, sine qua omnes infantes atq; elingues essent, & barbaro sermone blæsi ac balbutientes: quæ quidē in omni studio plus operis, q̄ ostentationis habet. Hæc & loquēdi artifex erit, & poëtarum historiarumq; interpres, aliarumq; doctrinarum, quasi dux & auriga. M. Antonius, qui inter Cæsares virtutis ac sapientiæ laudem meruit, diligenter admodum singulas quasq; disciplinas perdidicit, & pręcipuè Grammaticen, in qua Præceptores Latinos habuit Trasium, Aprum, Palæmonem, Eurychium, Proculum, & Alexādrum Gręcum. Proculo verò tātùm detulit, ut eundem ad proconsulatum usq; provexerit. Lycon Troadensis Stratonis discipulus fuit, & eloquio plurimum pręstitit. Is cùm in educandis, instituendisq; pueris idoneus valde haberetur, dicere solebat duo necessaria præcepta pueris præcipuè adhibenda esse: pudorem inprimis ut servarent, qui actiones cupiditatesq; regere, & pro habena retinaculoq; esset: Deinde laudis studiū, quod discendi atq; agendi aculeum ac calcar acutissimū subderet. His præceptis Grammaticus in discipulos utatur, expedit, quorum alterum virtutem, alterum ingenium excitabit. Ab Homero ex Græcis inchoanda est tractatio poëtarum, exemplo Aristotelis, ab eo namq; incepit, ut modò dixi.

Grammatica Regibus futuris discenda.

Grammatica laus generalis.

M. Antonius.

Grammatici Latini.

Pueris præcepta duo tradenda.

Puer Regius ab Homero Græco, a Virgilio Latino ordiatur lectionem poëticam.

Digitized by Google

dixi, cùm Alexandrum instituerct. Ex nostris autem à Virgilio, ut Quintilianus præcipit. Utramq; enim linguã discat, si per ocium licebit, opus est. Hæc heroïca lectio plurimum Principibus ac Regibus confert, quorum animi eriguntur sublimitate heroïci carminis, cujus inventum Pythio Apollini tradunt, quando per Phœmonoëm virginem eo versu futuros caneret eventus. Argumentorum enim excellentia, & rerum magnitudo, quæ carmine illo continetur, ad imitationem rerum regendarum lectores invitat, & promptiores alacrioresq; reddit. Sunt etiam qui putent Homerum in Rhapsodiis suis Principẽ instituere voluisse: insunt namq; in eo non solùm bellorum ac rei militaris documenta, verùm civilia quoq; præcepta, ac clarissimorum Ducum atq; Imperatorum laudes, quarum studia accenduntur illi, qui dum legũt ejusmodi gesta in aliis, similem sibi ipsis gloriam affectant. Theseus & Pirithous æmulatione Herculis, cujus laudes tunc universi poëtę decantabant, longinquas militias egerunt, ut nomina sua immortalitati commendarent. Proinde in fabulis scribuntur ad inferos usq; penetrasse: quod etiam intellexisse videtur Alexander. Nam cùm victor Ilion ingrederetur, multa oculis & animo lustravit, illectus Homericâ lectione, & vetustissima quamplurima perquisivit: quod cernens quidam, eũ rogavit, *velletné Paride citharam cernere?* Tum comiter ridens respondit, *eam nequaquam sibi cordi esse, sed Achillis citharam videre malle, qua ille non Veneris illecebras, sed fortiss. morum Ducum gesta & res inclytas canere consueverat.* Hujus sententiæ astipulator etiam videtur fuisse Octavius Cæsar. Nam cùm victo Antonio Alexandriæ esset, quæsivit ab his qui rebus sacris præerant, ut urnam, in qua corpus Magni Alexandri (quod à Perdicca sustulerat Ptolemæus Lagi filius, quum illud ex Babylone referret) conditum fuerat, ei ostenderent. Cumq; illi è penetralibus solenni more protulissent, venerabundus procubuit Octavius, diligenterque urnam inspexit, & eam floribus conspersam corona donavit. Tum illi eum rogaverunt, num etiam Ptolemæum videre vellet? quibus ille respondit, *Se regem voluisse intueri, non autem mortuos.*

Lib. 1. orat. instit.
Græcè & Latinè instituendus puer.
Homeri poësis.
Theseus & Pirithous.
Plut. in vita Alexandri.
Alexandri responsum.
Octavius Cæsar.
Urna cadaveris Alexandri.

A FVTVRO REGE QVI SCRIPTORES legendi discendiq; sint, quive negligendi.

TIT. IX.

Poëtarum vis ad excitandum.
Plut. in vita Cleomenis.

QUANTAS vires animis addat etiam poëtica exercitatio, vel furor poëticus, hinc discere possumus. Leonidem Spartanum illum illustrem interrogatum aliquando, qualis sibi poëta fuisse videretur Tyrthæus? memoriæ proditum est, respondisse: *Bonum cumprimis ad iuvenum animos excitandos. Illos enim carmine concitos, tanquam furore aliquando correptos, nullis periculis parcentes, in pugnas ruere.* Fuit etiam Tyrthæus ex oraculo Apollinis Lacedæmoniis Imperator datus ab Atheniensibus per ridiculum: Imperitus enim erat rei militaris, & altero pede claudicabat. Nam cùm infœliciter adeo pugnassent Lacedæmonii contra Messenios, qui ab illis defecerant, ut eorum Reges jam de reducendo exercitu, & turpiter deserendo bello cogitarent, tum Tyrthæus dux factus, cum cerneret, quo loci res Laconica per vecordiam deducta esset, opem auxiliumque Musarum imploravit: quibus annuentibus elegiam commentus est quam *εὐνομίαν* a bona institutione appellavit, & eam suavissimis modulis ad tibiam pro militum concione cecinit. In ea damnorum erant solatia, belli consilia, fortitudinis laudes, & ultionis cohortatio: eoq; carmine animos Lacedæmoniorum adeò inflammavit, ut Musarum furore conciti, qui toties succubuerant, victores evaserint, & exercitum Messeniorum funditus deleverint.

Ex Strabone lib. 8. Geographiæ.
Tyrthæus, musarum ope victor.

Tragici, legendi.
Euripidis versus.
Sophocles.

Non sine utilitate etiam leguntur Tragœdiæ, si mores in tuto fuerint, habent enim pondus ac nitorem verborum, & sententiarum gravitatem, præcipuè Euripides, *cuius singulos versus singula testimonia* se putare ad Tyronem scribit Cicero. Habuit Sophocles laudem suam non modò in Tragœdia, in qua peregregius habitus est, sed etiam in militari disciplina. Quocirca ab Atheniensibus difficili bello contra Lacedæmonios & Thebanos dux creatus est, unà cum Pericle spectatæ virtutis viro, qui Atheniensium imperium plurimum auxerunt. Sed turgida illa & inflata, quæ sunt apud Tragicos, & quæ

Pericles.
Quæ in tragicis fugienda.

d spe-

Digitized by Google

desperationem quandam, & animi impotentiam præ se ferre videntur, fugienda omnino sunt. *Ex stultis enim insanos faciunt,* ut ex Stoicorum sententia ait Comicus ille. Eodem etiam modo Comici legendi sunt. Alunt si quidem quotidianum sermonem, & proprietate elegantiaque verborum eloquentiam nitidiorem uberioremq; reddunt. Sed ut breviter concludam, singuli poëtæ, si cum delectu quodam leguntur, proprias quasdam virtutes habent, & mitificam quandam gratiam, quæ à regia dignitate nequaquam aliena est. Miscent enim Gratias Musis, & orationem omni ex parte gratiorem jucundioremq; reddunt. Nihil in Neronis ingenio laude dignum fuisse duco, nisi quòd ad poëticam pronum aptumque fuit. Versus quidem facillimè componebat, nec rudes ac in desertos, sed faciles atque eruditos: nec alienos pro suis edebat, ut quidem falsò putabant, sed suos, ac proprios. Ejus namq; libellos in manus suas pervenisse testatur Tranquillus, cùm quibusdam notissimis versibus; ipsius chirographo scriptis, ex quibus facilè apparebat, non translatos aut dictante aliquo exceptos, sed planè à cogitãte scriptos. Ita multa & deleta, & inducta, & superscripta in aliis fuisse asserit.

Comici legendi.

Poëtæ.

Nero poësis studiosus.

Obscœni poëtæ omnino negligendi sunt: bonos enim mores corrumpunt, & animum nequitiis imbuunt. Non poëtarum studium, sed animi sui labem ostendebat Ælius Commodus Verus, *quum Martialem dicebat suum esse Virgilium.* Nos autem Platonem audiamus, qui ea poëtas scribere jubet, qua viros bonos efficiant, doceantq; bonos beatos esse, malos verò miseros, etiam si fortunati ac divites essent.

Poëtæ obscœni negligendi.

Commodi Virgilius, Martialis.

HISTORIOGRAPHOS ET ANNALIUM libros Reges futuri lectitent: maiorum statuas & imagines parum curent.

TIT. X.

PROXIMA poëtarum cognitioni historia accedit, quam Cicero *testem temporum, vita magistram, vitam memoria, veritatis nunciam* appellat. Cujus cognitio Regibus, Ducibus, Imperatoribus & omnibus Principibus

Lib. 2. de oratore.

Historia præstantia.

perquam necessaria habenda est. Ex ea namq; omnium virtutum exempla depromuntur, & imitationes quæq; clarissimarum actionum. Nam si corporum simulacra, & effigies manu artificum factæ, juvenum animos excitare solent, ad eorum imitationem, quorum illæ imagines sunt, quanto magis id assequentur historiæ, & rerum gestarum monumenta, quæ mentem animumque exprimunt non autem corporis lineamenta, formæque speciem? Tanto enim præstat imagini historia, quanto corpori animus. Nec corporis pulchritudine gloriantur præstantes viri, quando ea & facilè mutatur morbo vel senio, & quamprimum concidit, sed sapientia, consilio, fortitudine, & rebus illis, quæ animi virtutem ostendũt.

Statuæ Romanæ laudabiliores Græcis, eo quod togatæ & armatæ.

Proinde sapienter Romani, cùm alicui excellentissimo viro statuam decernebant, non nudam Græcorum more (qui nihil in ea velabant) fieri jubebant, sed togatã, si pro civili laude decreta fuerat, armatam verò si pro bellica gloria; ut non corporis tantum effigiem, sed animi quoque virtutem aliqua ex parte ostenderent. Armata fuit Horatii Coclitis statua, illius qui Thuscos hostes & Porsenam Regem Pontis sublicii transitu, uno sui corporis objectu prohibuit. Togata verò, & velato capite Accii Navii, qui Tarquinii Prisci tempore inclytus augur habitus, novacula cotem dissecuit, qua ex re auguriis sacerdotioq; augurum tantus honos accessit, ut nihil deinceps bello domivé nisi ex auspicio gereretur. Quæ verò à doctissimis scriptoribus literarum monumentis mandantur, ea veram hominis effigiem ostendunt, & ubique gentium, terrarum, locorumvé ab omnibus visuntur: at statuæ ipsæ sensibus carent, & vix oris lineamenta imitantur, & à paucis uno tantum loco cerni possunt. Hanc etiam sententiam mihi ostendisse videntur Athenienses, qui quum memoriam Thesei celebrarent, Connidam illius Præceptorem, qui nonnulla ejus gesta literis commendaverat, majore venerati sunt honore, quam Silamonem & Parrhasium, quorum alter pictura, alter sculptura Thesei simulachrum imitatus est.

T. Liv. dec. 1. l. 1. Idem dec. 1. lib. 2.

Val. lib. 1. de Auspiciis.

Plut. in vita Thesei.

Periclis ambitio.

Ambitiosè admodũ mihi egisse videtur Pericles, qui se Athenis in scuto Minervę cum Amazone pugnantem

à Phi-

à Phidia pingi voluit, quum esset vir summus in re bellica, & consilio, virtute, ac rerum gestarum gloria floreret, cujus monumenta longè diutius scriptorum memoria, quam tenui pictura servarentur.

Atqui si artifex ille, sui ipsius imaginem imitatus est, calvi senis specie saxum utrisq; manibus attollentis, nō est admirandum: ejus enim laus ex solo penicillo, & coloribus pendebat, non ex animi virtute, & rebus gestis, sicut illa Periclis, quæ non modò diuturna, verum immortalis futura erat, literarum lumine accēsa. His verò ex rebus tantam invidiam contraxit Phidias, ut præ livore obtrectatorum in carcerem duceretur, & brevi tempore tabe & mœrore confectus periret, pœnasque daret artifex nobilissimus nimis affectatæ gloriæ. *Phidiæ mors.*

Polygnotus pictor etiam peregregius, ut famam nominis sui propagaret, Stoicorum Porticum propria opera & impensa Athenis pinxit, ut Melanthius poëta meminit. Et pictura historiam Trojani belli continebat, & cùm eò loci ab artifice ventum esset, ut Trojanas mulieres pingeret, ab Elpinice Miltiadis viri clarissimi filia, (Cimonis juvenis pietate & rebus gestis novissimi sorore) clanculum accersitus extitit. Erat tunc Elpinice ætate integra, & forma inter Athenienses fœminas conspicua. Accessit ad eam pictor non invitus, ut qui non exactæ ætatis esset, nec puellæ venustatem exhorreret. Tum illa studio gloriæ accensa, multis blanditiis pollicitationibusque eum orat, ut imaginem suam proprio ore, propriisque lineamentis inter Iliacas mulieres pingeret. Quod quidem summa diligentia perfecit artifex, eamque quasi spirantem pictura reddidit: sed precium tanti operis illius noctem exoravit. Nec sane mirandum esse duco Elpinicem potestatem corporis sui pictori permisisse. Nulla enim animi virtute famam sperare poterat; erat enim suspectæ pudicitiæ. Proinde quamvis illustri genere nata esset, tamen minus bellè audiebat. Sola igitur pulchritudinis imago illam ab omni oblivione aliquandiu vendicare poterat. *Polygnotus pictor.* *Plut. in vita Cimonis.* *Elpinice pulchra, sed minus pudica.*

Praxiteles quoque omnium artificum marmore fœlicissimus, Phrynem formosissimam eo tempore, sed famosam, *Praxiteles Phrynem nudam sculpsit.*

famosam, vehementer adamavit: ea nullum aliud amoris ab eo præmium postulavit, nisi ut se nudam sculperet: quod quidem ille diligenter effecit, adeò ut ex imaginis facie, & artificis amor, & lætitia exultantis meretricis præ gratissima mercede cerneretur.

Glycerice formosa.

Glycere Thespiensis forma quoq; eximia, ab eodem artifice perfecti operis cupidineam amoris præmium accepit, quem quidem Thespiæ ornatissimo sacello consecravit. Et cùm oppidum illud despectum esset, & rarò propter itineris difficultatē à viatoribus viseretur, ejus simulachri famâ longè celebrius habitum est: omnes enim, qui per regionem illam iter faciebant, illuc divertebant, ut Cupidinis imaginem illam intuerētur. Cujus rei testimonium affert Strabo geographus. Arelius Romanus pictor laudem suam meruit. Floruit autem Cæsaris Dictatoris, ac deinde Octavii Augusti temporibus, sed infamis ex hoc habebatur, quòd cùm impudicæ semper alicujus mulieris amore teneretur, quasi preciū flagitiis illis pendens, picturus Deas, faciem meretricū, quas amabat, magnâ similitudine imitabatur. Unde vulgò Romæ omnes dicebant in Arelii pictura scortorum imagines inter Deas numerari, ut Plinius refert.

Arelius, Pictor, quando floruerit.

Plin. lib. 34.

Corporis simulacrum supervaneum.

Sed jam ex longo intervallo in viam redeamus. Ego enim sic statuo, nullum corporis simulachrum quærendum esse, ubi animi bona memoriæ commendari possint. Isocrates Regi suo ejusmodi præceptum scribit: *Statuas ac simulacra tibi relinquas, quæ animi potius imaginem, quam corporis lineamenta ostendant.* Hoc manifesto documento patefecit Agesilaus Lacedæmoniorum Rex. Nam cùm certatim plurimi artifices vellent illius imaginem sculpere, nunquam id fieri passus est, ut qui assiduè conaretur animi monumenta ex rebus præclarè gestis relinquere. Illud quidem sculptorum opus esse arbitrabatur, hoc suum: illud divitum, hoc autem bonorum virorum. Et Cato senior cùm rogaretur, à quodam familiari suo, cur imaginem inter multos alios pręclaros viros non haberet, respondit: *Malle potius posteros rogare, cur Cato statuam inter illustres cives non haberet, quàm mussitare quibus meritis statua sibi posita esset.*

Agesilaus.

Catonis dictū de statua.

Summâ diligentiâ præter cæteros omnes legendi

pr-

Digitized by Google

perdiscendiq; sunt à Rege boni Oratores. Quotienscunque enim pro concione loquitur vel ad Reges, Duces, Imperatores, aliosvé Principes, non extemporanea atq; fortuita, sed meditata atq; accurata oratione utatur oportet: ne cogatur deinde cùm rem diligentius cogitaverit, aut verba sua redarguere, aut sententiam mutare, quorum alterum imprudentiæ, alterum verò levitatis esse videtur. Tit. Livius vir summæ facundiæ fuit, & Latinæ historiæ palmam meruit, scripsitq; plurima librorū volumina, summo ingenio, mirificaq; elegantia: attamen per literas suas filium monet, ut Ciceronem & Demosthenem legat, cum eis quos his simillimos viderit. Idem futuro Regi suadendum censeo. Sunt enim omnium oratorum maximi: & alter in ea Republica dicendo regnavit, quæ totius orbis terrarum imperium tenuit: alter autem in ea quæ studiorum sapientiæ mater, musarum domicilium diutius habita est. A quibus quidem oratoribus non modò summam perfectamque eloquentiam assequemur, verùm morum quoq; ac sapientiæ præcepta, & omnium civilium virtutum præclarissima exempla. Non solum enim oratione & sermone hi duo oratores mortales reliquos antecellunt, sed in mortali sapiētia præstantissimi habiti sunt, ut ex utriusque orationibus cerni manifestè licet.

Eloquentia Principi necessaria.

Tit. Livii laus.

Livii ad filiū monita.

Cicero & Demosthenes oratorum maximi.

Atqui Cicero ipse de philosophia, ut cernimus, complures doctissimos libros scripsit, & hanc bene vivendi disciplinam cunctis prætulit, quæ tanti habita est, ut Aristides philosophus existimaverit, nullam perfectiorem virtutem, quàm civilem sapientiam mortales consequi posse. Omnis enim recti honestiq; disciplina Regi necessaria est, ut optimus vir esse possit, & bene dicendi peritus: nam sine morali philosophia inanitas quædam verborum est eloquentia. Proinde aliquandiu hæ duæ disciplinæ conjunctæ fuerunt, & idem erant morum dicendiq; Præceptores, quarum utramq; ab his optimis oratoribus simul discere licet.

Ciceronis philosophia.

Rex vir optimus.

Ciceronem Quintilianus donō quodam divinæ providentiæ genitum fuisse putat, in quo totas virtutes suas eloquentia experiretur. Præcipit quoq; ut hunc solùm spectemus, hoc propositum sit nobis exemplar. Sed quāquam

Cicero, donū Dei singulare iuxta Quint.

quam in hoc uno omnes dicendi virtutes sunt, tamen nonnullos alios oratores etiam legendos puto, & Julium Cæsarem in primis, virum ad omnia summa natum, de quo Brutus, quum de claris oratoribus apud Ciceronem loqueretur, ejusmodi verba protulit: *Cæsarem iudico omnium fere oratorum Latinè loqui elegantissimè, & hanc benè loquendi laudem multis literis, & his quidem reconditis, & exquisitis, summoq; studio & diligentia est consecutus.* Scripsit Cæsar de ratione Latine loquendi ad Ciceronem, cùm esset etiam maximis occupationibus impeditus. Scripsit & commentarios rerũ à se gestarum, quos valde probandos esse ait Cicero, ut qui nudi sint, recti & venusti, & quibus nihil sit in omni historia ob puram & illustrem brevitatem dulcius, de quo etiam Quintilianus ait: *Tanta in Cæsare vis est, id acumen, ea concitatio, ut illum eodem animo dixisse appareat, quo bellavit.* Huius Imperatoris orbis terrarum, Reges imitatores esse decet, & Principes omnes, qui virtutis & gloriæ studiosi sint. Ex eo nanq; non modò virtutum, & rerum gestarum exempla assequi poterunt, sed bene etiam dicendi disciplinam, & sapientiam illam; quæ sicut reliquarũ rerum omnium fundamenta jacit, sic etiam eloquentiæ. Est enim in regia oratione maximæ laudis perspicuitas, à qua absit omnis verborum affectatio. Proinde cavenda sunt obscura, aliena, nova, obsoleta, ambigua, ac nimis prisca verba. Asinius Pollio librum in Chrispum Salustium scripsit, arguens in illo nimiam priscorum verborum affectationem, nimiamq; obscuritatem, & audaciam quandam nimiam in translationibus & figuris. Monuit quoque eum, ut noto, civili, proprioque sermone uteretur. Quinetiam noto Epigrammate vulgo incessabatur,

Cæsaris eloquentia.

Commentarii Cæsaris.

Lib. 10. cap. 1. ad fin.

Perspicuitas in oratione.

Salustius notatur, teste Gellio.

Et verba antiqui nimium furate Catonis,
Crispe iugurthinæ conditor historiæ.

Quæ quidem præcepta in omni genere orationis latissimè patent: sed sicut in vita nostra, & in singulis quibusq; actionibus nihil est difficilius, quàm videre quid deceat, sic in oratione: in qua certè maximum est servare decorum, non in sententiis solùm, sed & in verbis. Non enim omnis fortuna, non omnis honos, nõ omnis auct-

Difficillimum servire ubiq; decorum in oratione.

Digitized by Google

auctoritas, non omnis dignitas, nec ætas, nec tempus, nec jocus, nec auditor omnis, eodē aut verborum genere tractandus est aut sententiarum, sed semper cogitandum est quid deceat. Isocrates Regi suo præcipit: *Quicquid dicas, agas, aut cogites, semper meminisse debes, te Regem esse, ne quid unquā indignum agas tanto nomine.* *Isocrates.* Octavius Cesar *in Senatu, ad populū & apud milites nunquam nisi meditata & composita oratione utebatur. Ac ne periculū memoria subiret, instituit omnia recitare: & sermones graviores non nisi ex scriptis & ex libello habeat, plúsne minúsve loqueretur, quàm statuerat, ut Tranquillus refert.* *Octavius Cesar. Suetonius de Augusto.*

REGIA ORATIO QVALIS ESSE DEBET.
Titul. XI.

Regia oratio, brevis, dilucida, & jucunda esse debet, cum verborum pondere & sententiarum gravitate. *Regia oratio qualis?* His omnibus, & compluribus aliis virtutibus præstat Cæsar, quem imitandū Principibus ac Regibus statuo. *Cesar.* Menelaum Homerus dulcē in dicendo fuisse tradit, sed pauca cum loquentē inducit. *Menelaus.* Brevitas quidem dicendi pro laude habetur in Regibus, Principibus, & in omnibus hominibus, qui aliis præsunt, maximisq; rebus occupati sunt. *Breviloquentia.* Hæc brevitas dicendi Pisistrato Atheniensi suffragata est ad promerendā civium gratiam, ex qua quidem imperiū assecutus dicitur. *Pisistratus.* Lacones ex omnib Græcis hoc genere dicendi præcipuè laudantur, & in primis Agesilaus eorum Rex, qui breve aliquando dictū effundebat ex tempore, aptum ad delectandos movendosq; animos, in quemcunque volebat affectum. *Laconismus laudatur.* Duxerat secum in Asiam Lysandrum Agesilaus, eumque honore ac benevolentiā cōplectebatur. *Agesilaus.* Ille elatior factus, multis amicis ac clientibus stipatus, magna cum gravitate incedebat, & officio omnib. aderat: ejus dicto etiam omnes obtemperabant, adeò ut imperii dignitatem sibi arrogasse videretur, & solum Regis nomen Agesilao reliquisse. *Lysandri elatum ingenium, mitigatum.* Tum Rex ne videretur imperium ex præscripto illius gerere, nihil amplius rerum gerendarum Lysandro permittit: & si aliquibus ille opera aut studio aderat, eos omnes rebus infectis dimittebat.

Hos

Lysandri dictum. Hoc quum cerneret Lysander, opem omnem operamque amicis ac clientibus ferre destitit, & eos à se amoliebatur, & ad Regem dimittebat: rogabatq; omnes, ut non se deinceps comitarentur: ipse autem Regi nihil minus aderat. & nulla officia, nulla obsequia, nullosque labores detrectabat, sed omnibus functionibus præsto aderat. Atqui cùm aliquando occasionem loquendi nactus esset: *Rex,* inquit, *ô quam probè nosti amicos quamprimum minores reddere.* Tum Agesilaus: *Novi,* ait. *si velint me maiores fieri: Qui verò dignitatem atq; opes meas amplificaverint, eos in partem honoris vocare æquum erit.*

Facetum etiam responsum, & optimo Principe dignum fuit illud Juliani Cæsaris, viri eruditi, & nisi à vera religione discessisset, multis virtutibus ornati. *Delphidius orator. Numerius.* Delphidius, orator acerrimus. Numerium Narbonensis provinciæ paulò antè præsidem, repetundarum accusabat: verùm documentorum inopia quum deficeret, exclamavit: *Optime Cæsar, ecquis nocens esse poterit usquam, si negare satis fuerit?* *Iuliani Cæsaris scitum.* Tum scite Julianus inquit: *Ecquis innocens fuerit, si accusasse tantùm satis erit?* quo quidem dicto & innocentem virum servavit, & petulantem tabulam coërcuit.

Cesellius. Urbanus facetusq; etiam habitus est Cesellius Vindex Jureconsultus. *Vatinius.* Nam quum aliquando à populo lapidibus obrutus fuisset, Vatinius vir levis ac petulans, dum munus gladiatorium ederet, & ab ædilibus impetrasset edictum, ne quis in arena pomum mitteret, consultus Cesellius à juvene quodam, num pinea nux pomum esset? *Cesellí facetè dictum.* ridens inquit: *Si in Vatinium missurus fueris, pomum certè est nux pinea:* qua urbanitate fretus, ut *Nux pinea.* arbitror, Valerius Martialis dixit: *Martialis.*

Poma sumus Cybeles, procul hinc discede viator,
Ne cadat in miserum nostra ruina caput.

Cicero, vide Macrobium in Saturnalibus. Facetum etiam illud Ciceronis fuit. Nam quum vidisset Lentulum generum suum virum pusillum, & exiguæ staturæ longo ense succinctum, exclamans ait, *Quis generum meum tam magno ensi alligavit?* Hæc facete dicta Græci, σκώμματα appellant, quasi sales minùs *Scommata.* mordaces, & veluti morsus edentatæ belluæ.

Lycurgus. Lycurgus apud Lacedæmonios hoc genere dicacitatis ado-

Digitized by Google

adolescentes exerceri voluit, ut in alios sine morsu cavillari discerent, & in se dicta in alios statim retorquere atq; invertere scirent. Hanc dicacitatem Quintilianus dicit sermonem esse cum risu aliquos incessentem. Unde Demosthenem Urbanum fuisse dicunt, non autem dicacem. Et Ciceronem nimium fuisse dicacem, fuerunt qui dicerent. Et sic duos maximos omnium oratores carpunt: alterum quòd minus fuerit dicax, alterum verò quòd nimis. Hujus urbanitatis opportunitas tanta aliquando fuit, ut homines capitali periculo liberaverit.

Demosthenes urbanus, Cicero dicax appellatus.

Juvenes enim quidam Tarentini cùm plusculum in cœna se invitassent, multa liberius in Pyrrhum locuti fuerant: verùm quum rationem facti reposcerentur, & neq; negari res, neque defendi posset, risu & opportuno joco elapsi sunt. Unus enim ex eis inquit: *Atqui Rex inclyte multo plura hic dixissemus, si plus vini habuissemus:* qua quidem urbanitate tota criminis invidia dissoluta est. Ejusdem Regis legatus Cyneas Romam missus divertit ad Ariciam, & quum cœnaret, vinum ei caupo valde austerum præbuit. Tum Cyneas hominem rogavit, ut mitius suaviusq; apponeret: sed negante illo melius toto oppido inveniri, rem tulit ut potuit. Manè autem quum discederet, vidit proceras admodum arbores, quibus vites religatæ erant, tum ridens ait: *Optimè egisse Aricinos cives, qui matres pessimorum filiorum tam altis crucibus suspendissent.*

Tarentini iuvenes. Ex Plut. in apophthegmatis Pyrrhi.

Cyneæ lepida facetia.

Elegant iocus

DICTERIA, PRUDENTIAE CONDITA sale Principibus honesta.

TIT. XII.

IDONEA etiam Principibus sunt, quæ à Græcis ἀποφθέγματα appellantur, nonnulli autem Latinorum eadem dicteria dicunt, ut Cicero testatur ad Cornelium Nepotem scribens, his verbis: *Nostri ea quæ facetè, breviter, & acutè locuti essemus, proprio nomine appellari dicteria voluerunt.* Hinc est exemplum illud Ciceronis quum inquit: *Neq; gravem mortem accidere posse viro forti, neque immaturam consulari, neq; miseram sapienti.* De his

Apophthegmata. Dicteria.

Plut. apophtegmata.

Plutarchus libros tres ad Trajanum Cæsarem scripsit, in quorum primo dicta Regum, & Principum diversarum gentium collegit, in secundo Romanorum, in tertio autem Lacedæmoniorum. Ambigua locutio (quam ἀμφιβολίαν Græci vocant) breviter enunciata, grata plerunqꝫ esse solet: ut quum Antiochus, populo Romano bellum illaturus, copias in aciem deduxisset, non tam armis instructas quam auro, & argento ornatas, Annibalem rogavit, an satis eas Romanis esse putaret? Tum Pœnus. *Satis* (inquit) *puto, quamvis avarissimi sint.* Rex de victoria rogabat, ille autem de præda respondebat.

Amphibolia. Antiochi ambigue dictum.

Octavius Cæsar.

Pulchra etiam fuit ambiguitas illa Octavii Cæsaris. Nam quum Herennium juvenem impurum ac scelestũ ab exercitu dimitteret, quæreretur que ille, & diceret, quid patri meo dicam? Respondit: *Dic me tibi displicuisse.* Sunt qui εἰρωνείαν Socraticam laudent, sed ea mihi privatis quidem civibus cõvenire posse videtur: Principes autem nudam veritatem sequi debent: quorum non modo verba & scripta, sed vultus etiam, gestus, nutus, veri semper esse debent. Angusti namqꝫ animi est, simulare esse quod non sis, aut dissimulare esse quod sis. Exprobrationem, objurgationem, & quasi directam contumeliã, quam λοιδορίαν Græci vocant, omnino à modesto Principe alienam esse duco: ut fuit illa Laberii in Ciceronem, qui quum ab eo ad consessum non reciperetur, diceretqꝫ Cicero: *Reciperem te, nisi angustè sederemus:* ille nimis mordaciter ait: *Atqui solebas duabus sellis sedere*, objiciens tanto viro lubricam fidem. Sed quod Cicero dixit, nisi angustè sederemus, scomma fuit in Julium Cæsarem, qui in Senatum passim tam multos admittebat, ut eos quatuordecim gradus capere non possent. De objurgatione optimè scripsit Cicero actione quinta in Verrem, quum ait: *Omnia quæ vindicaris in altero, tibi ipsi vehementer fugienda sunt. Etenim non modo accusator, sed ne objurgator quidem ferendus est, qui quod in altero vitium reprehendit, in eo ipso deprehenditur.*

Apud Macrobium lib. 2. Saturnal. Ironia. Socratica. Exprobratio invidiosa.

Macrobius l. 2. Saturnal. Anguste sedere.

Obiurgatio.

Nolim tamen his meis monitis quempiã existimare, me in Rege nimiam illam & obscuriorem diligentiam in dicendo desyderare, quam ne ab oratoribus quidem ipsis nimium affectandum esse duco; nec illum ex Isocratis

Cato senior.

Digitized by Google

cratis discipulis (quos in ludo senescentes irridebat senior Cato) esse velim. Dicebat enim eos eloquentiam illam discere, quæ profutura erat alteri seculo, vel quæ causas apud inferos oraret. Sed omnibus in rebus mediocritatem laudo: & sapienter dictum puto: *Ne quid nimis.* Gloriam quam sibi vendicabat Apelles, etiam sequor, qui cùm Protogenis opus immensi laboris summæq; curæ admiraretur, dixit omnia sibi cum illo paria esse, aut illo etiam meliora, sed uno se præstare, quòd *manum ille de tabula* tollere nesciret: qua ex re ostendit nimiam diligentiam sæpe nocere.

Ne quid nimis. *Apelles.* *Protogenis tabula.* *Apud Plinium.*

Callimachus sculptor ac pictor peregregius, operum suorum gratiam nimia diligentia obscurabat: quocirca vulgò sui ipsius calumniator dicebatur, quum non intelligeret quid satis esset.

Callimachus.

Diligentia Regis in dicendo erit, intelligere verba sua ad animos eorum quibus præest, præcipue formandos pertinere. Nam si non omnes instituat ac bonos efficiat viros, ingenuos tamen animos ad virtutem parat, melioresq; in dies reddit. Hebetiores autem pœnarum formidine cohibendi sunt: virtutem enim ignorant, & nullo probitatis studio tenentur, sed solo metu à turpitudine abstinent. Libertas loquendi Principem commendat, licentia autem vitanda est. Non enim urbanitas aut comitas habetur, sed procacitas potius, aut scurrilitas. Philippus Macedo, Demetrii, qui obses Romæ fuerat, pater, dicacior habebatur quàm Regem deceret, carpebaturq; quàm maximè, quòd ne inter seria quidem jocis procacibus ac nimio risu abstineret.

Regi in dicendo observanda.

Placet Principem liberè loqui, non licenter.

Deniq; Regis cura in sermone præcipua esse debet, ut sensum animi dilucidè apteq; exprimat: quæ virtus eo major esse apparebit, quo minus cupiditatis ac studii habere videbitur.

Perspicuitas.

Sed de Regis eloquentia huc usque dixisse satis sit. Nunc autem pauca de reliquis disciplinis dicenda sunt: & imprimis videndum erit, quid ei mathematicæ scientiæ prosint, & quatenus eis operam navare debeat.

* * *

QVID EX MATHEMATICIS SCIENTIIS discat Rex, ac primum, de Arithmetica.

TIT. XIII.

Mathematica.
Ex Quintiliano l.1. inst. or. c.16. ad principium.
Regis studia & praxis.

MATHEMATICEN sapienti viro necessariam esse Pythagoras Samius Philosophus celeberrimus arbitratur, ut efficiatur orbis ille doctrinæ, quem ἐγκυκλοπαιδείαν Græci vocant. Equidem Regem quem scripturus sum, non semper ducendum statuo in penetralibus Minervæ, aut in silentio Pythagorico, aut in quietis umbraculis Academiæ, sed in aciem, pulverem ac solem, quum adoleverit, descendat oportet. Prælia meditetur, rem bellicam discat; armis, equis, machinis tabernaculisq; militaribus delectetur. Cæsarem, Scipionem, Fabios, viros fortissimos atq; illustrissimos nunc fingo, quibus similem Principem hunc esse optarim, non autem Socratem, Platonem, aut Pythagoram. Discat itaq; à pueritia, & à teneris annis, quum nihil aliud dignum futuro Rege agere potest. Sed postquam per ætatem ad magna quæque negotia obeunda idoneus fuerit, tunc cùm à rebus arduis ac seriis ei ocium erit, secedat in diversorium musarum, tanquam in portum trãquillitatis post longam tempestatem. Hoc sentire videtur Homerus cùm in primò Odysseæ inducit Jovem ut à maxima gerendarum rerum cura aliquantulum relaxaretur, ad Æthiopes divertere, quò loci grato convivio & lautis dapibus se invitat, jubetq; Phœbum ad Cytharam Giganteam victoriam inter epulas canere. Per quod quidem figmentum nihil aliud intelligit Poëta, nisi avocationem mentis ab assiduo gerendarum rerum labore, & accessum ad Musarum suavissimum pabulum. Sic etiam apud eundem poëtam in convivio quod Alcinous Phæaciæ Rex Ulyssi præbuit, inducitur Demodocus Corcyræus poëta, & cytharœdus peregregius (qui cæcus eo tempore erat) suavissimè canens: ut ostendatur nullum secessum gratiorem Regibus esse debere, quàm Musarum & Phœbi, quibus omnino operam debent navare, si rectà sapere, prudenter regere, & cum jucunditate vivere cupiunt. Virgilius quoq; omnibus in rebus Meonii carminis

Iuppiter ad Æthiopes cur diverte-bat.

Demodocus Corcyreus.
Regum & Principum optima relaxatio, Musæ.

Digitized by Google

carminis imitator, in Reginæ convivio Jopam citharœdum poëtam, Atlantis discipulum induecit de syderum ratione & mundi origine canentem. Prisci enim Poëtarum (ut dixi) ante omnes alios mortales philosophari sunt, de rebus divinis atq; humanis primi omnium versibus cecinerunt, & musicem poëticæ addiderunt, quasi gratias Musis connecterent. Proinde laudatur Terpander, quem primum omnium carmen ad cytharam modulatum fuisse Græci scriptores affirmant. Noctes trifariam in castris partiri soliti erant Alexander ac Cæsar, & primas quidem partes naturæ ac quieti indulgebant, secundas rebus agendis, tertias verò studiis bonarum artium. Horum industriam Julianum Cæsarem imitatum fuisse Ammianus Marcellinus scripsit.

Iopas.

Suprà c. 2. l. 1.

Terpander.

Noctis divisio in castris triplex.

Sed ad Mathematicem redeo: hujus pars prima, quæ à Græcis Arithmetice, à nostris numeralis vocatur, non modò utilis, verùm omnibus pernecessaria est. Supputandæ enim rationes sunt, digitis nonnunquam computandum, micandumvé, numeri è summa deducendi. Tunc indecorum esse videtur, Principem in his rebus notis ac parvis hærere, aut incerto digitorum gestu à computatione dissentire, aut in summis maximis scribendis legendisvé aberrare. Placet ergo in hac numerorum disciplina eum omnino nō videri rudem esse aut delicati fastidii, qui ea neglexerit, quæ pueri à teneris annis discere solent. Sed paucis ut in ea laboret hortor, & quæstoribus, argentariis, institoribus, mercatoribusq; ejusmodi diligentiam relinquat. Acceptorum impensorumq; curam quæstoribus dispensatoribusq; permittat, quæ quidem apud veteres tanti fuit, ut servis atriensibus à patribus familiâs demandaretur. Solertia Principis sit solum videre, cui rem pecuniariam credat. Nimia enim diligentia hac in re avaritiæ crimini obnoxia est. Parva verò negligentia libertatis laudem aliquando attulit. M. Antonius, cui in divisione orbis terrarum in Triumviratus tyrannide orientalis plaga obtigit, cuidam militi optimè de se meritò decies sestertium annumerari jusserat. Dispensator admiratus pecuniæ quantitatem, eandem Antonio ostendit, qui cum rogavit, quid hoc nummorum esset? illo autem respon-

Arithmetica regi necessaria.

Servi atrienses apud antiquos.

De quibus & Cuiacius lib. obseruationū.

M. Antonius.

M. Antonii liberalitas.

dente pecuniâ illam esse, quam militi dono erogari jusserat, hominis improbitatem agnoscens Antonius ait: *Putabam equidem decies sestertium longè ampliorem esse summam: proinde quum perexigua hac mihi esse videatur, tantundem superadde*: quo dicto liberalitatem benignitatemq; suam ostendit, & dispensatoris avaritiam improbitatemq; carpsit. Fuit autem Antonius vir strenuus & fortis, & non modò gloria militari, sed imperatoria etiam dignitate insignis, cui etiam à natura inditum erat, ut in rebus arduis atq; adversis animum erigeret, & seipsum virtute superaret. Quanto enim magis adversâ fortunâ vexabatur, tanto se præstantiorem exhibebat, & optimo viro similior fiebat. In exercitu quoque cum omnes & observabant, & verebantur, ejusq; dicto libenti animo obsequebantur, illius etiam salutem propriæ vitæ præferebant. Multis siquidem fulgebat virtutibus, dignitate, eloquentia, liberalitate, magnificentia, comitateq; indulgentia præterea, pietate, atq; omni officio singulis quibusq; aderat. Opibus, consilio, & auxilio nemini deerat. Sed has tantas Antonii virtutes multa & ingentia quædam vitia obscurabant. Levior inter sodales erat, illorumq; voluptatibus administrum se præbebat. Aleam in multam usq; noctem ludebat, vino ciboq; se ingurgitabat: Et in ganeis, scortorumq; gregibus libenter versabatur, adeò ut difficile dictu sit, virtutesné in illo, an vitia superaverint: quo quidem vera sententia illa Platonis esse cernitur, quum ait, *præclara ingenia sicut virtutes multas, sic quoq; vitia complura plerumq; effundere*.

Antonii ingenium virtute clarum.

Antonii vitia, quibus degeneravit.

Plato.

Enervavit tandem virtutes in Ægypto Antonius, quũ Cleopatram ad insaniam usq; adamavit. Et sic omni ex parte à seipso discessit, ut amatorio poculo potatus fuisse ab omnibus crederetur, vel magicis carminibus delinitus. Ejus namq; mens omni curâ relictâ, & omni libertate amissâ, solum in Cleopatræ vultu semper inhærebat. Numerorum igitur ignorantia in Antonio non fuit indecora, sed testimonium potius beneficentiæ ac liberalitatis exhibuit. Julius verò Cęsar, qui in omnibus rebus præclaris Antonii Præceptor habitus est, nonnunquam militibus suis pecuniam nec numerari nec expendi

Cleopatra.

Julius Cæsar, Antonii Præceptor.

expendi voluit, sed ut quisq; acciperet, quantum nummorum vellet, dixit: ut fecit in direptione publici ærarii, in quo pecuniam tot victoriis congestam, & ex tot manubiis prædisq; coactam, militibus suis & universo exercitui (remoto Metello) permisit.

DE GEOMETRIA. TIT. XIV.

GEOMETRIA, quæ à nostris linealis nonnunquam appellatur, huic comes accedit, adeò ut simul junctę esse videantur. Has duas veteres olim pueros à teneris annis docebant, prævię siquidem ac ministræ sunt artiũ omnium, opera omnia manu facta adjuvant, disciplinisq; aliis perutiles sunt: ingenium enim acuunt, & docilitatem quandam efficiunt: sed linearum ratio Regibus ducibusq; magis convenire videtur quàm numerabilis: est enim quasi comes rei militaris; nam machinæ, balistæ, & reliqua lapidum tormenta ad propugnandum oppugnandumq; idonea ex hac disciplina maximè proficiscuntur. Plato Eudoxo & Architæ graviter succensebat, quòd hanc scientiam à Philosophiæ excellentia separassent, & à cõtemplatione rerum cœlestium & incorporearum, impulissentq; eam ad sensibilia, quæque, & rei bellicæ ministram ac pedisequam reddidissent: quinetiam eandem ex innocentissima sapientiæ comite urbium expugnatricem, hominumq; interfectricem effecissent. Justior tamen sanctiorq; esse videtur, quum obsessos tuetur, & infestos arcet hostes, quàm quum injuriam infert, aut miseros propriis ex laribus exigit atq; exturbat: tunc enim cupiditati dominandi inservit, quæ cunctis affectibus flagrantior esse cernitur. Laudem autem tum maximã meretur hæc ars, quum Architectura comes accedit: ex ea enim omnis dimẽsio ędificiorum, templorum, ędium, arcium, navium, reliquarumq; rerũ similium sumitur: in qua quidem plurimum præstitit Ctesiphon ille, qui operi ingentissimo templi Ephesiæ Dianæ præfuit, cujus quidẽ impensam universa Asia cõtulit & à numine ipso idẽ artifex adjutus fuisse videtur. Nam cùm maximã molem erecturus esset, desedissetq; illa vi ponderis in primo limine, nec ullis viribus attoli

Geometria & Arithmetica prævię ministra artium.

Plato Eudoxo & Archita succensebat.

Geometria ad bellica translata.

Architectura

Ctesiphon Dianæ templũ extruens.

posse videretur, anxius adeò erat Ctesiphon, ut de consciscenda sibi morte meditaretur: & quum noctu rem peragere destinasset, subito sopore correptus per quietem vidit Dianam hortantem monentemq; eum ut viveret: se composuisse lapidem, & ita factum esse postero diè apparuit, ponderèq; suo correctus lapis fuisse videbatur, adeò ut destinato operi facilè admoneretur. Accedit etiam optima comes Geometria sculpturæ ac statuariæ, quæ duæ artes ex numinum simulachris, clarissimorumq; virorum statuis, quasi præmium gratiamque, virtuti referre videntur. Idcirco gravius deliquisse videtur Perillus Atheniensis, qui has benignas artes à præmio ac gratia avocatas, ad pœnam suppliciumq; convertit. Phalaridi enim tyranno sævissimo, cujus immanitati nota tormenta neutiquam satis erant, novum supplicii genus præbuit, nulli unquā homini excogitatum, taurum scilicet æreum, qui supposito igne, admotisq; follibus hominem inclusum ureret, cujus ejulatus bovis mugitum redderet. Sed æquiore sævitia (si dicere licet) tyrannus extitit, quam artifex ipse, jussit enim, ut primus omnium Perillus novi cruciatus inventor, supplicium ipsum experiretur, quasi exhorrens solertissimum alienæ immanitatis ministrum, longè magis quam damnatos sontes, aut nefarios quosq; proditores.

Diana.

Sculptura Statuaria.

Perilli immane inventum

Phalaridis tyrannis.

Perilli merita pœna.

Nunc autem ad Geometriam redeamus, quæ non modò supradictarum artium fundamenta contineret, verum picturæ quoq; incrustationis, loricationis, cælaturæ, graphidos, & omnium similium. Archimedes solertissimus ejusdem sciētiæ opifex multa per epistolam Hieroni pollicitus est, & præcipuè se maximum quodq; pondus (admotis non magnis viribus) machinamentis suis movere, trahere, & erigere, & quocunq; vellet pervehere, neq; id frustra: nam quid in hac arte posset, experimento docuit. Quum enim M. Marcellus Syracusas obsideret, diutius illi repugnavit, ac restitit. Varia enim missilium genera & lapidum tormenta excogitavit, quibus immensæ magnitudinis saxa incredibili fragore, ac celeritate torquebat adversus terrestres illius copias, adeò ut omnia prosterneret, plurimosq; interimeret. Et certè nisi ꝓditorū perfidia Marcello adfuisset,

Geometria quid præstet.

Archimedes, mechanicus insignis.

Marcellus: de qua re apud Livium.

Marcelli laus

Digitized by Google

vix unquã hujus senis solertiam superasset, quãvis esset Romanorum omniũ pugnacissimus animo fortis, corpore robustus, acer, strenuus, & semper per pugnã ardẽs: quem solũ omnium Romanorum Hannibal dixerit, nec vincendo ocium hostibus unquã præstare, nec succumbendo sibi quietem unquam sumere. Multa & præclara quidẽ in Mathematicis invenit Archimedes, & præsertim sphæram, qua nihil præstantius à mortalibus excogitari unquam potuit. Ejus tamen exemplar mutuatus creditur ab Atlante Herculis magistro, qui sphærã multis seculis antè invenerat, ut Dionysius Halicarnasseus meminit. Erat tamen rudis & inchoata tantùm, sed Archimedes eam expolivit, & omni ratione perfectã reddidit. Quam quidem tanti fecit, ut eam sepulcro suo cũ cylindro ab hæredibus ex testamento imponi juberet. Hoc sepulcrũ longo tempore pòst quum Syracusis esset, magnâ diligentiâ perquisitum, inter vepres & spinas se invenisse gloriatur Cicero, & iniquo animo tulisse videtur Syracusanos tanti civis egregia monumenta per negligentiam ac væcordiam obliterari permisisse.

Sphæræ inventor. *Atlas.* *Hercules.* *Archimedis sepulcrum.* *Cicero Tuscul. quæst. lib. ult.*

In hac quidem geometrica disciplina Reges nonnullos magna cum oblectatione versatos legimus, & imprimis Demetrium Antigoni filium, quem tormenta non nulla bellica invenisse tradunt Græci scriptores, & ex nostris M. Vitruvius vir disertissimus. Et Demetrii quidẽ Regis inventum Helepolin fuisse dicunt, machinã ariete robustiorẽ, quæ parietes collidebat, quibus paucis ictibus disturbatis patebant hostibus aditus latissimi. Hoc tormenti genere Rhodo, & aliis urbibus expugnandis usus dicitur. Nec ambigebat, aut indignum esse putabat, non modò ingenium, verùm etiam Regias manus tormentis, ac lapidum balistis admovere: tantoq; artificio præstabat in his conficiendis, ut regium opus quodcunq; faceret, esse videretur, & amicis admirationi esset, hostibus verò terrorem incuteret.

Demetrii inventa. *Helepolis.* *Aries machina bellica.*

Epeus Bœotius fuit Panopæi filius, ut Strabo refert. Hic (ut ex Trojana historia constat) equum machinam geometrica ratione primus invenit, ad deturbanda Ilii mœnia: qui deinde mutato nomine Aries propter capitis concussione dictus est. Cretem Jovis nutricium (qui

Epe' Bœotius. *Equus Trojanus.*

Catapulta. Venabulum. Scorpio. Testudo.

Gnosum urbem ædificavit) catapultam inter tormenta bellica primum invenisse ajunt: Piseum venabula, & in tormentis Scorpionem, Artemonem Clazomenium testudinem. Sed ex ingenio Ducum Imperatorúmve novæ instrumentorum bellicorum species semper creverunt, ex opportunitate temporū & locorum varietate.

Agrippa inventa. Reges Parthorum.

Agrippa in navali bello contra Sex. Pompeium Magni Pompeji filium nova harpagonum genera reperit, quibus ad victoriam fœliciter usus est. Parthorum Reges missilibus & sagittis delectati sunt, & spiculorum acumine gloriabantur.

Regis exercitia.

Imperatorias virtutes omnes ut optimè calleant Reges expedit, & machinas tormentaq; bellica ut animo ac ratione metiantur oportet. Sed tignariis, materiariisque fabris reliqua permittant, quib. Architecti Geometræq; præsint, ne in dimensionibus decipiantur, ac totū opus reddant in utile. M. quidē Vitruvius affirmat bellica omnia tormenta vel à Regibus, Ducibus, Imperatoribúsve inventa extitisse: vel si qua ab aliis accepissent, fecisse ea longè meliora. Qua ex re concludendum erit, illos hujus doctrinæ non debere esse ignaros, si rectè rem bellicam gerere volunt. Nunc autem ad reliquas pergamus disciplinas.

Bellica tormenta pleraque ab illustribus viris inventa & excogitata.

DE MVSICA.

TITUL. XV.

Musica. Gymnica.

MUSICEN Plato ad animi excitationem utilem esse affirmat, gymnicam verò ad corporis. Sicut autem assidua corporis exercitatio hominem hebetiorem ingenio, & languidiorem corpore efficit, sic continuata musicæ animum effœminat, & vires corporis enervat: interpolata verò animum alacriorem promptioremq; præstat, corpus firmat, fastidium actionum & cogitationem tollit, & ad movendos leniendósve animi affectus plurimum valet. Socrates musices se esse expertē neutiquam passus est: & quum annum sexagesimū ageret, lyrâ ac fidibus erudiri nō erubuit. Nec aliud causæ esse puto cur idem apud Platonem Musices mutationem Reipublicæ periculosam esse statuat, & novos cantus excre-

Socrates Musica sciens.

Musices mutatio nocens.

excerretur,nisi quòd juvenes novis modulationib.illecti, animo distrahuntur,virtutes negligunt & à rebus seriis avocantur. Relaxatio animi,quæ fidibus & cantu fit,nō est abhorrenda; modò tēpori inserviat, & tum agatur, quum à negotiis rebusq; seriis ac gravioribus ocium fuerit. Musonius philosophus animum relaxandum ac demulcendum esse dicebat,non autē remittēdum:cùm remittere animum sit diminuere, & quasi amittere.

Princeps fidibus discat, canere non discat.

Anacharsis Scytha putat lusionibus etiā aliquid temporis esse indulgendum, ut ab illis alacriores reditus ad studia præbeantur. Lycurgus autem musicen à natura hominibus traditā esse dicit, ad tolerandos facilius humanos labores. Et hac ratione ductus, tibias in remilitari constituit, ut bellatores redderet promptiores alacrioresq; in laboribus periculisq; subeundis. Quæ quidem res aliquando usui fuit. Lacedæmoniorum acies in prælio contra Messenios jam inclinabant, & succubuissent prorsus, nisi Tyrthæus tibiæ modulis in spondęum mutatis eas erexisset, & ex victis victrices reddidisset.

Lusus ab Anacharsi concessi.

Vide l. de rep. caput de Musica.

Ex Plutar. in Apoph. Laconicis.

Tyrthaus.

Musicem in suis Regib. Imperatoribusve Græci valde optaverunt. Nam Cimon in convivio Themistocli prælatus est, quòd jucunde ad lyram cecinisset, quum ille eam recusasset. Et inter Epaminondæ Thebani virtutes in primis laudant, quòd Præclarè ad citharam cantabat,in qua Pręceptorem habuit Dionysium citharœdum. Cantabat etiam ad tibias, quòd quidem didicerat ab Olympiodo, sicut saltare ad numerum à Calliphrone.

Cimoni postbabetur, Epaminundas,ob imperitiam Musica.

Romani in suis Principibus ejusmodi artes non desideraverunt. Nam ex tot illustribus civibus solum Syllam, virum tanti nominis, quod optimè cantaverit, memoriæ proditum memini. Alcibiades omnē modulandi disciplinam contempsit, tanquam minus dignam libero homine. Lyram autem non omnino sprevit, ut qui diceret, *illam vultum non distorquere, nec sermones inter sodales auferre.* Hæc quidem tantam meruit laudem,ut plerosque poetas non solùm commendaverit, verùm à suo etiam nomine inscripserit. Ab ea namq; sunt Lyrici illi novem, quos ex musarum quoque numero summis laudibus veteres Græci extulerunt. Quorum primus

Sylla solus inter istos proceres Rom. cantor.

Lyra.

Lyrici novem

Alcæus

Alcæus Mitylenæus fuit, qui aureo plectro præ carminis suavitate ab Apolline donatus dicitur. Sappho ejusdem poetæ concivis, summa cum admiratione amores suos cecinit. Stesichorus miræ modulationis habitus est, in cujus ore, quum infans in cunis esset, lusciniam cecinisse ajunt. Anacreon Tejus furores suos in Bathyllum scripsit, & grandis admodum natu uvæ passæ acino strangulatus periit. Bychus Rhegynus suam habuit laudem. Sic etiam Bacchylides. Cæus Alcman Spartanus diversos amores cantavit. Symonides etiam Cæus dictus, (Julidem enim patriam habuit, oppidum Cææ insulæ, quæ una ex Cycladibus est) his mollior habitus fuit, & ad lachrymas movendas idoneus. Horum omnium Principem Pindarum fuisse dicunt, cujus musam neutiquam imitabilem esse Horatius lyricorũ nostrorum maximus affirmat: quanquam in certaminibus Corinna lyrica bis ei prælata fuit. Tibiam quidem ac fistulam execrabatur Alcibiades, quod colloquia tollerent, & deformitatem ori afferrent. Numinum quoq; judicium inducebat: Palladis imprimis, quæ quum se cerneret in Tritonide palude facie deformari, quum buccas inflaret, fistulam fregit: deinde Apollinis, qui Marsyam fistulę modulatorem, à quo fuerat provocatus, compulit ut vitam laqueo spiritu interclusa profunderet, vel ut alii sentiunt, præ dolore se influvium mergeret. Juxta Celenas urbem Phrygiæ Meandri fluminis fontes sunt, & Marsyas fluvius, qui per mediam urbem labitur. Illic Apollo Marsyam tibiarum cantu superavit, & ex ejusmodi casu Marsyæ fluvio nomen adhæsit. Sed cum increbuisset Athenis, Alcibiadem oblatas sibi tibias ab Antigenide tibicine omnium optimo perfregisse, oris deformitate pudefactum, tacito omniũ consensu cuncti cives deinceps à tibiis abstinuerunt: & sic canendi ad tibias disciplina apud Athenienses destitit: mansit tamen apud Lacedæmonios diutius in re bellica: Thebani eam in conviviis & choreis servaverunt. Additur etiã huic opinioni ratio peregregia, quæ docet oportere nos adea animum intendere, quæ proprio bono delectationem nobis præbent, qualia sunt opera omnia, quæ ab ipsa virtute proficiscuntur: ea enim & probamus, & auct-

Alcæus. Sappho. Stesichorus. Anacreon. Bychius. Bacchylides. Symonides. Pindarus. Horatius. Corinna. Tiba reprobata. Pallas. Apollo. Marsyas. Ovid. in Metammorphosi. Plinius & Ælianus. Animus ad qua intendendu.

Digitized by Google

auctorum similitudinem quandam affectamus. Timothei modulationibus adeò delectatum Alexandrum legimus, ut aliquando eum nihil tale per id temporis cogitantem repentè ad arma compulerit, non tamen optasset citharœdus fieri ut Timotheus erat, & ab omnibus audiri ac laudari. At quum Diogenis virtutem ac doctrinam admiraretur, dicebat: *se Diogenem esse velle, si Alexander non esset:* Antisthenes philosophus praeclarus, quum audivisset Ismeniam optimum tibicinē dici: *Ast homo nequam est*, inquit. *Si enim probus vir esset Ismenias, tibicen non esset.* Quasi ex hoc doceat virtutem esse, quæ bonum faceret virum, non aūt musicen. Illuc etiam tendere videtur sententia illa Alcibiadis, quum dixit: *Filii Thebanorum quum philosophari nesciant, peregregie tibia modulantur:* Hæc tamen non eo consilio dico, ut velim Reges ac Principes à musica omnino alienos esse, sed in pueritia ut in ea erudiantur statuo, relaxandi animi gratiâ, quasi per ludum ac jocum, ut libentius alacriusque ad alias graviores disciplinas redeant. Hæc enim modulandi ars ingenium acuit, & aures eruditiores reddit non modò in fidibus & cantu, sed & in poëtarum oratorumque lectione, quam quidem plurimum adjuvat. Suggerit enim quandam illustrationem, & evidentiam, quasi declarationem, quam ἀνακύρωξιν Græci appellant, quæ non tam docere videtur, quàm ostendere & quasi rei actum exhibere. Nolo equidem Principem quem scribo, Timotheum esse aut Marsyam, quorum laudes non virtutis ac probitatis sunt, sed artis & modulationis, quando complura alia existant, in quibus eum delectari volo, ut sculptura, cœlatura. In his enim Philippum, Alexandrum, Cæsarem, & plerosque alios Reges atque Imperatores oblectatores video, qui in eiusmodi artificium operibus probandis oculos eruditos habuerunt: illorum tamen industriam neutiquam imitati sunt. Alexander edicto cavit, ne quis effigiem suam præter Appellem pingeret, solus Polycletus ære duceret, solus autem gemmis cælaret Pyrgoteles. Capitale erat, si quis alius artifex regiæ imagini manus temere admovisset Quis tamen putet Alexandrum optasse artifices illos arte superare? At quum

Timotheus citharœdus.

Antisthenis in Ismeniam tibicinem dictum.

Thebani musica studiosi.

Musices vis.

Sculptura. Plin.l.7.c.37.

Alexandri edictum. Plinius, Cicero lib. 7. epist. famil. Horat.

quum admiraretur Herculē viribus suis Nemæum leonem peremisse, factum etiam imitatus est, & ferocissimum leonem occidit. Appelles vir facetus fuit, & ingenuæ comitatis, quibus rebus gratior Alexandro extitit: & quum in officinam illius nonnunquam progrederetur, imperitè multa de pictura loquebatur. Cui artifex aliquando ait: *Tace Rex optime, nam quædam plerumque dicis, quæ à pueris, qui coloris terunt, irridentur:* Risit Rex, ut qui pingendi laudem non optaret. Excanduisset forsitan, si quis ei Regem alium quempiam virtute prætulisset. In convivio enim non tulit Clitum Philippi patris laudes suis anteferre. Dilexit Apellem summopere Alexander, eique gratissimus extitit: quod quidem vel ex hoc cernitur. Amabat præter pellices suas omnes Campaspem quandam nomine, quæ non tantum facie, sed totius corporis membris omnium speciosissima habebatur, rogavitq; Apellem, ut eam nudam sibi pingeret. Annuit pictor, & eam nudam sibi exhiberi voluit, qua visâ tantâ formę admiratione affectus est, ut in eam ad insanos usque amores exarserit. Hujus rei certior factus Rex, illam ei è vestigio dono dedit, & delicias tori sui, placidosque amoris affectus ejusdem tradidit, ac pertulit ut ea quæ modò Regis fuisset, quamprimùm pictoris fieret. Apelles cum pro hac amata parta regiæ opulentiæ munera non æquare posset, egit quod potuit: nam Anadiomenem Venerem picturus, ex ea exemplar sumpsit.

Plin. lib. 35. cap. 10.
Apellis dictū ad Alexandrum.
Campaspe, datur in uxorē Apelli.

Nunc verò ad regiam musicam redeo, quæ exigua omnino esse debet, ut ex superioribus rationibus satis manifestè probatū est. Philippus Macedonum Rex (ut Plutarchus refert) cùm accepisset filium suum suaviter ac scitè aliquando cecinisse, placidè illum objurgavit, dicens: *Nonne te pudet, quòd scienter ac pulchrè canere scias?* Satis enim Regi putabat esse Philippus, si canentibus aliis adesset, ubi otium ei suppeteret, & certantibus inter se musicis spectatorem ac judicem se præberet. Artem verò illam profiteri, humile quippiam & abiectum esse existimabat. Inter Neronis probra hoc imprimis canebatur, quòd modolator melior quàm Imperator haberetur: unde illud Juvenalis:

Musica studiū regis quale.
Nero modulator.
Satyra 8.

Res

Res haud mira tamen, citharœdo Principe natus.
Nobilis, hac ultra quid erit nisi ludus?

Nihil æquè Neronem doluisse Suetonius ait, quàm quum citharœdum malum se increpitum sensit: hac enim arte adeò gaudebat, ut sæpe inter familiares Græcum proverbium jactaret, quo dicitur, *Occulta musica nullum esse respectum.* Hoc autem à sapientibus ac doctis viris discant Principes oportet.

Omnium artium constat alias quidem esse in inspectione positas, hoc est rerum cognitione, & quadā existimatione, ut est Astronomia, & speculativæ aliæ ejusmodi, quæ nullum exhibent actum, sed intellectu contentæ sunt ejus rei, cujus studio tenentur, quæ Græce θεωρητικαὶ, id est, speculativæ dicuntur. Alias autem in agendo versari, quarum finis solo actu perficitur, sed nihil operis post factum relinquunt, quæ πρακτικαὶ, id est practicæ & exercitativæ appellantur, qualis est saltatio, gesticulatio, & cæteræ ejusdem generis. Alias verò in effectu operis cerni, quod opus suum oculis subjiciunt, in quo quidem consummationem operis illius, non tamen finem accipiunt. Hæ γραφικαὶ dicuntur, cujusmodi est pictura, & sculptura.

Artium divisio.

Speculativæ artes.

Practicæ artes.

Graphicæ.

Ex his tribus prima Principibus admodum convenit: aliis autem satis erit si aures, atq; oculos adeò eruditos habebunt, ut de illis verum judicium ferre possint. Indecorum quidem esset, si in eis deciperentur. Posse igitur cavere, satis videri debet. Non enim ocio abundant Principes, ut philosophi, qui omnem ætatem literis indulgent, sententiamque Solonis usurpant, qui gloriabundus dicebat, se quotidie aliquid discēdo senescere. Principes verò in maximis gentium populorumque rebus agendis senescere debent. Et si quando quippiam ocii à magnis negociis nanciscuntur, ad jucundiora aliqua fessi rebus seriis, & longo tædio affecti se convertunt. Qui semper illud Antiphontis animo volutare debent: *Preciosissimum rerum omnium est tempus.* Id est sic dispensent, dimetianturq; oportet, ut ne minimam quidem ejus particulum frustra elabi permittant.

Artes quæ regi conveniant

Temporis preciositas.
Antiphontis dictum.

DE

DE ASTRONOMIA.

TIT. XVI.

Astronomiæ studium.

REGES nonnullos atque Imperatores Astronomiæ rerumque cœlestium peritissimos fuisse legimus, & imprimis Ptolemæos Ægyptiacos: Fuit enim regio illa nutrix hujus disciplinæ, in qua sacerdotes plurimum excelluerunt, & acceptam illam ab Assyriis & Chaldæis longè uberiorem reddiderunt. *Nam quum in camporum æquoribus habitarent*, (ut ait Cicero) *& ex terra nihil emineret, quod contemplationi cœli officere posset, omnem curam in syderum cognitione posuerunt, adeo ut existimarent ex hac scientia prædici posse, quidcunq; eventurum sit, & quo quisq; fato natus esset.* Berosus Astronomus apud Græcos omnia ex syderum ratione se posse singulis quibusque prædicere profitebatur. Cui quidem ob divinas prædictiones Athenienses publicè in Gymnasio statuam deaurata lingua magna cum veneratione erexerunt.

Ciceronis verba l. de divinatione.

Ex Plin. li. 7. c. 37. in prin. Berosi statua.

Iulius Cæsar peritissimus Astronomus.

Julius Cæsar Romanorum omnium peritissimus in hac disciplina extitit, de qua etiam præclaros libros edidit, in quibus singulorum syderum singulorumque dierum rationes reddidit, tantumque emicuit, ut omnes insequentis ævi Latini scriptores eum secuti fuerint. Qui fatum suum præscire, ac prædicere potuit non autem cavere. Et quum tres Astronomiæ ante eum disciplinæ extitissent, Chaldæa, Ægyptiaca, & Græca, quartam ipse Latinam addidit & singulos annos ad solis cursum redegit, ut Plinius etiam testatur. Eudoxus tamē Platonis auditor hanc Chaldæorum Ægyptiorumque sententiam non sequitur, & prædici quæ futura sunt in omni vita, ex natali die, minimè posse arbitratur. Idem etiam asserit Panætius Stoicus, & rationes plures inducit, quibus genus hoc omne prædictionis excludit. Diogenes autem, qui etiam Stoicus fuit, aliquid illis concedit, ut prædicere possint quali quisq; natura, & ad quam quisq; rem maximè idoneus futurus sit: cætera autem quæ illi profitentur, negat ullo modo sciri prædicive posse. Sed quomodocunque res sese habeat, mirifica quidem doctrina, & divina potius quam humana videtur esse Astronomia. Præcinunt

Ex Plinio ca. 26. lib. 18. & 25. eius. Prædictiones Astrologorū an certæ.

Astronomiæ præstantia.

Astro

Digitized by Google

Astronomi totius vitæ eventus ex natali hora. Quin etiã astronomi illi prisci, qui solis & lunæ cursus ac defectus primi deprehenderunt, divinos honores præter cæteros mortales omnes jure optimo mihi meruisse videntur. Possunt siquidem haberi non modo maximi viri, sed supra mortalem naturam, qui tantorum syderum imò numinum lege deprehensa, mentes hominũ à diuturna solicitudine, cura horroreque liberaverunt, & à perpetua cæcitate in clarissimũ vitæ lumen eduxerunt, ostensa ratione, præscripto quodam tempore sydera illa obscurari atque deficere, non carminibus aut maleficiis quibusdam incantationibus, quibus temerè putabant sydera illa laborare, in quo errore diutius populi ferè omnes extiterunt. Et idcirco cùm defectus illi cœlestium luminum cernebantur, variis sonis, tym panis, cymbalis, crepitaculis ac tintinnabulis ad aspectũ cœli elatis pulsabant, dicebantque se opem atque auxilium laboranti syderi ferre, & malas carminum incantationes frangere. Hæc gentium opinio tantùm valuit, ut non solum populos falsos teneret, verùm etiam doctissimos poëtas ad eam probandam impulerit. Nam Stesichorus & Pindarus eandem sententiam suis carminibus scriptam reliquerunt, quos deinde multi, & ex Græcis, & ex nostris imitati sunt. Unde Juvenalis quũ de loquacitate mulierum caneret dixit:

Astronomiæ præstantia.

Primis astronomis immortalis laus tribuenda.

Plin. l. 2. c. 12. Mira opinio de eclipsib.

Stesichorus.

Satyr. 6.

Iam nemo turbas, atq; æra fatiget:
Una laboranti poterit succurrere luna,

Endymion astronomus vetustissimus primus omniũ lunæ naturam cognovisse dicitur, deq; ea carmine cecinisse, & hanc ob rem amore ejus captus à fabulosa antiquitate fingitur. Tales Milesius, qui (ut Plato refert) primus omnium sapiens appellatus est, ante alios omnes Græcos solis defectum futurum prædixit, & quum eodem tempore, quo præscripserat, defecit, omnes admirari, eundem quasi divinorũ conscium venerati sunt. Hipparchus quoque cursum utriusque syderis, & stata defectionis tempora in sexcentesimum usque annum prænotavit. Helicon Cyzinecus solis defectionem aliquando prædixit, & quum ad præscriptum tempus evenisset, à Dionysio Syracusano, qui nunc in Sicilia regnabat, argenti talento donatus est.

Endymion.

Ex Plin. ca. 9. lib. 2.

Tales Milesius

Hipparchus.

Helicon Cyzinecus.

Periclis de eclipsi dictũ. Pericles Atheniensium classi centum & quinquaginta navium præerat, & jam triremen navigandi gratia conscenderat, & ecce solis defectio tenebras undiq; inducit: tunc nautæ attoniti veluti prodigio aliquo, animo deficiebant, & gubernator in primis perterritus, quidnam acturus esset ambigebat, Tum Pericles sublatam chlamydem ori illius opposuit, rogavitq; num ea oculorum velatione quippiam mali portendi putaret, tunc abnuente illo: *Quid igitur*, inquit Pericles, *hoc ab eo differt, nisi quod maius quiddam est chlamyde id quod nunc Soli opponitur, & tenebras inducit?* Quo quidem dicto corda omnium metu liberavit, & fœlicissimum cursum peregit.

Pli. li. 2. ca. 12. Nicias. Talia rerum cœlestium arcana nisi ignorasset Nicias, nunquam afflixisset Atheniensium opes, subita solis obscuratione perterrefactus, qua ex re perpetuas tenebras gloriæ suæ obduxit. Apud Romanos ne idem accideret, *Sulpit. Gallus Astronomiæ peritus.* Sulpitius Gallus vir consularis, & in studiis Astronomiæ peritissimus, rationem defectus solis aperuit, futuramq; obscurationem prædixit, quum in exercitu L. *Perses.* Pauli tribunus militum esset, pridie quàm Perses Rex superatus extitisset, productus in concionem ab Imperatore. Hic de ea scientia libros peregregios edidit. *Nigidius Figulus.* Nigidius quoq; cognomento Figulus de eadem disciplina eruditissimos libros scripsit, sed ita stylum discendi dedita opera obscuravit, ut non intelligi voluisse videretur: *Nigidianæ commentationes.* unde vulgò Nigidianas commentationes pro obscurioribus quibusq; scriptis dicebant. *Tiberius Cæsar.* Tiberius etiam Cæsar quum in hac disciplina versaretur, habitus est diligentior: similiter Germanicus Cæsar, qui Arati Solensis carmen de astris in Latinum convertit, *Germãici Cæsaris Carmina de astris.* quod tamen longè ante eum Cicero transtulerat. Fuit enim Germanicus ingenio præstantissimo, & in utroq; eloquentiæ *Germanici ingenium.* doctrinæq; genere præclarus, sed morte præventus non potuit virtutum suarum cursum perficere. *Manlius, vidłetur legendum.* Manlius quoque Torquatus, cujus hodie carmen legimus, eruditissimè de astris cecinit.

Diodorus l. 1. Ægyptii (ut Diodorus Siculus refert) primi omniũ m Solem & Lunam Deos esse putaverunt. *Plato.* Quorum opinionem Græci admirantes, res cœlestes diutius sicuti sunt,

sunt, ut Plato in Cratylo testatur. Mansit apud Ægyptios opinio hæc longo tempore, ut soli Astrorum periti, vates, sapientes ac Theologi haberentur, & eorum Reges Principes illos præter cæteros mortales venerarentur, nihilq; eorum injussu agerent. Poëtæ qui Astronomiæ peritissimi erant, fortissimorum virorum nomina syderibus addiderunt, ut eos cœlo post obitum donarent, quos benè de hominū genere meritos inter mortales vidissent: & sic cœlestia omnia fabulis referserunt. Deinde procedente tempore, quum res indigna numinibus esse videretur, quidem conati sunt fabulas illas ad Deorum mysteria revocare. *Divinus cultus syderibus exhibitus.*

Quorsum primū nonnulli Dardanum fuisse dicunt: alii, Eriona Orgia & cerimonias ex figmentis deductas Thracibus dedisse ajunt, & Mydam Phrygibus, qui easdam ab Odryso didicerat. Cynaria Cyprius, ut amata puella poriretur, nocturna Veneris sacra instituit. Melampos autem Amithaonis filius ab Ægypto in Græciam Cereris sacra transtulit, Orphæus verò poëta Dionysii mysteria. Reliqua autem sacra Cadmus Agenoris filius Græcis tradidit. Simulacrorum consecrationes & hymnos, Orphæus, Linus, Musæus, qui circa tempora Trojani belli fuerunt, imitati Ægyptios, & Phœnices invenerunt. Et sic hujusmodi deliramenta à magnis auctoribus celebrata sunt, donec veriora omnia de divinitate nostri tradiderunt, illorum nanq; ignoratio fundamenta omnia veræ sapientiæ pervertit. *Dardanus. Sacra ethnica à quibus inventa. Orpheus.*

Aristoxenum musicum scripsisse referunt, Indum quendam virum gravem & eruditum venisse Athenas, Socratemque, qui ad eum visendum ac salutandum accesserat rogasse, quonam pacto optimè quispiam philosophari posset? Tum Socratem respondisse, si consideraret quomodo homini vivendum sit. At Indum risisse, dixisseque, *neminem posse res humanas scire, qui divinas ignoraret*. O sententiam singularē, & homine doctissimo dignam? Quis enim potest cognoscere quomodo vivendum sit, qui id divinum quod in se habet, ignorat, & auctorem suum non cognoscit? Hanc etiam sententiam testari videtur Plato, quum philosophiam trifariam partitur. Primam enim partem de natura universi esse *Aristoxenus. Indi responsum. Philosophiam Plato trifariā partitur.*

Digitized by Google

dicit, secundam de hominibus, tertiam de oratione.

Quid est aliud naturam universi contemplari, nisi Deũ agnoscere? Et certè de divinitate sanctissimè ac sapientissimè locutus est Plato, quum Deum unum esse dixit. *Deus unus.* Neq; hoc assequutus est Socratica aut Græca aliqua disciplina, sed ex sacerdotibus Ægyptiacis, sacrisq; eorum libris, quorum adeò studiosus fuit, ut in Ægyptum usq; pertexerit, diutiusq; discendi causa illic manserit. Scribit enim Diodorus Siculus, Ægyptios sacerdotes in sacris suis libris scriptum habuisse, Orphæa, Musæum, Melampoda, Dedalum, Homerum, Solonem, Pythagoram, Platonem, Eudoxum, Democritũ Ægyptum petivisse, ut à sacerdotibus illis docerentur: quorum disciplinam si quis ignorabat, non satis se didicisse arbitrabatur. *Aegyptiorũ disciplina. Pythagoras. Deus quibus olim cognitus* Et certè de Deo apud priscos nemo scienter disseruit, nisi qui prius Ægyptiorum Chaldeorumq; disciplinam plane nosset. Nec pudeat Græcos (qui se parentes omnium doctrinarum ambitiosè dici affectant) fateri hanc sapientiam ab eis, quos barbaros appellant, se didicisse. *Græci sapientiam aliis acceptam ferre debent.* Quamquam enim mathematicæ ab eisdem acceptæ, maximum incrementum apud Græcos fecerunt: musices tamen inventum non Ægyptiis tradunt Græci, sed Zetho & Amphioni, quos Cadmi tempore fuisse perhibent, ad tempora usque Samii Pythagoræ, qui eam inventis suis excultam ornatamque omni ex parte reddidit, adeò, ut à quibusdam non musices cultor, sed primus inventor extitisse dicatur. *Zethus & Amphion, musicæ inventores. Pythagoras musicus.* Ipse verò Orpheus, qui multis seculis ante Platonem fuit, versibus suis omnes virtutis studiosos invitat ad hauriendam ex dictis suis divinam disciplinam, ex qua quidem cognoscerent autorem mundi, qui unus esset Deus, qui omnia creavit, omnia fovet, omnia nutrit, qui oculis humanis non cernitur, sed sola mente percipitur: quiq; nullis malis mortales afficit, quum sit bonorum omnium causa & effector. *Orpheus. Deus unus.* Deinde addit neminem mortaliũ unquam Deum vidisse, nisi pientissimum quendam senem Chaldæo sanguine oriundũ. *Deum nemo vidit unquã.* Deinceps cùm jam perorarct, addit se hæc didicisse ex monumentis, quæ olim Deus tradidit in duabus marmoreis tabulis.

Quis non intelligit ex his dictis, Orpheum Mosaicam sapien- *Mosaica sa-*

Digitized by Google

sapientiam attigisse? Cujus quoque nequaquam expers fuit Linus: *dixit enim Deum omnia creasse, & septima die cuncta perfecisse.* Huic etiam sententiæ accedunt Homerus & Hesiodus, quorum alter septimam diem cuncta absolvisse ait, & tenebras umbrasq; Acherontis solvisse, alter septimam lucem sanctam & præfulgidam illuxisse. Posuerunt quoq; in principiis rerum Hylen squalidam, cæcam, & informem quandam confusionem, quæ deinde à Deo fuerit discreta, quos Ovidius noster notis illis versibus imitatur. *pientia Linus Poeta non expers.* *Septimus dies* *Hyle.* *Meta. lib. 1.*

Ante mare, & terras, & (quod tegit omnia) cœlum,
Vnus erat toto naturæ vultus in orbe,
Quem dixere Chaos, rudis, indigestaq; moles. *Chaos.*

cum reliquis qui sequuntur.

Hunc posteri omnes poëtæ Latini imitantur, sed ab aliis Hyle, ab aliis autem Chaos appellatur, auctore Hesiodo. Res tamen ignota erat penè omnibus Græcis, præter paucos admodum, qui ab Ægyptiis didicerant. Unde quum Epicurus adolescens esset, & à Grammatico quodam libros Hesiodi vellet perdiscere, rogavit eum quid esset Chaos? Atqui quum minus ille ei satisfaceret in expositione, diceretq; ejusmodi explanationes à philosophis quærendas esse, missionem à Grammatico petivit, & ad Democritum accessit, operamq; philosophiæ diligenter impendit. Nunc verò ad propositam rationem redeo. Aratus etiam unum Deum fatetur: principio enim operis sui dicit: *Epicurus.* *Aratus.*

Ab Iove principium musæ, Iovis omnia plena.

Eandem sententiam posuit Pythagoras; & discipuli ejus omnes. Pindarus etiam quasi Pythagoricus dixit: *Vnum patrem, creatorem summum atq; optimum opificem omnes habemus.* Epicharmus item ejusdem disciplinæ sectator dixit: *Deum omnia videre, nihilq; eum latere posse, etiq; omnia factu possibilia esse.* Thales quoq; Milesius, qui unus è septem Græciæ sapientibus censetur, ait: *Nec cogitata hominum Deum unquam fallunt.* *Pindarus, Pythagoricus.* *Epicharmus.* *Thales Milesius.*

Ex his tot tantisq; sententiis planè cognoscimus poëtas à fabulis discessisse, & veriora quædam de rebus divinis quæsivisse. Pythagoras Deum dixit esse animum per universas mundi partes omnemque naturam com- *Deus, quid Pythagoræ.*

meantem atq; diffusum, ex quo omnia quæ nascuntur animalia vitam capiant. Cicero autem in libro de consolatione ejusmodi verba protulit: *Nec verò Deus ipse, qui intelligitur à nobis, alio modo intelligi potest, nisi mens soluta quædam & libera, segregata ab omni concretione mortali, omnia sentiens & movens:* Sed harum divinarũ rerum veritas diutius latuit, mortalesq; ancipites tenuit, ad tempora usque salvatoris nostri Christi, qui divina omnia mysteria veritatis luce hominibus aperuit, nosq; cœlestium arcanorum compotes reddidit, & ex miseris beatos fœlicesq; effecit, adeò, ut nisi nos ipsos deserimus, & voluptatibus illecebrisq; dediti à virtute deficimus, cum divis æternisq; numinibus perpetuo sempiternoq; ævo fruituri simus.

Qui liber hodie nõ exstat.

Christus, divina omnia mysteria aperuit.

Hanc sapientiam sequantur Reges ac Principes, nec permittant quempiã de religione Christiana malè sentire, sive de rebus cœlestibus novos sermones inducere, sed Dryopen Atheniensem imitentur, qui legem tulit, qua capitale censebatur esse, *de Deo non rectè sentire, sive de religione novos ritus afferre.* Ut enim impium esse arbitrabantur Athenienses incredulam mentem habere, & numina cõtemnere, sic rursus inani superstitione teneri, & deliramentis ac vano timore animum perturbare. Superstitio igitur vitii erit, religio autem virtutis, quam quidam philosophi definiunt, scientiã esse divini cultus. *Qui autem quæ ad cultum divinum pertinent, retractarent, & tanquam relegerent, religiosi dicti sunt à relegendo*, ut scribit Cicero libro secundo de Deorum natura. Servius Sulpitius religionem dictam esse tradidit, quæ propter sanctitatem remota ac seposita sit à nobis, & ab aliis humanis actionibus.

Dryopis lex apud Athenienses.

Superstitio.

Religiosi, qui dicantur.

Religio quid Servio Sulpitio.

Princeps igitur pius, & Deo numinibusq; optimè conciliatus, benè ab omnib. audit, cuncti ejus dicto obtemperant, fideiq; ejus liberè se credunt. Hæc virtus Numam Pompilium ex privato & quasi rusticano homine Romanorum Regem reddidit: tantaq; ejus pietatis opinio fuit, ut ducerent illum divinum conjugium meruisse. Egeriæ enim nymphæ Numam misceri putabant, à qua per consuetudinem divinorum fieret consiliorum conscius. Neglecta religio nonnullis Regibus aliquando

Princeps pius.

Numa Pompilius.

Livius, Val. Max. li. 1. c. 2. Plut. Dionys.

Digitized by Google

aliquando exitio fuit. L. Piso primo annalium scripsit, *Tullium Hostilium Regem ex Numa libris, eodem quo ille consueverat sacrificio, Iovem è cælo devocare conatum: sed quoniam parum ritè quædam fecisset, fulmine ictum periisse.* Ex Ægyptiorum opinione putabant veteres virginibus fœminis divinæ sobolis principia ingigni, in masculis autem nullum cum Deo corporis congressum. Sibyllæ hoc declarant, quæ participes divinorum consiliorum fuisse perhibentur, & futurorum præsciæ, quas tres tantùm extitisse multi veterum opinabantur. Varro autem decem connumeravit.

L. Piso.

Aegyptiorum opinio.

Sibylla.

Varro, decem Sibyllas recenset.

Primam quæ de Persis cecinit, secundam Lybicam, tertiam Delphicam, quartam Cumæam, quintam Erythræam, quæ Grajis Ilion petentibus perituram Trojam cantavit, & Homerum mēdacia scripturum, sextam Samiam, septimam Camanam, Amalthæam nomine, quæ ab aliis Herophile, vel Demophile dicitur: hæc novem libros Tarquinio superbo obtulit, pro quibus trecentos aureos Philippeos postulavit. Rex precii magnitudinem demiratus, eam tanquam insanam ac fanaticam irrisit: illa indignata, tres in conspectu Regis libros cremavit, & pro sex reliquis idem precium poposcit: rursusq; à Rege contemptui habita tres alios exussit, & pro tribus, qui supererant, nihilominus eandem summam efflagitavit, qua pertinaciâ motus Rex, trecentos, ut poscebat aureos nummos numerari ei jussit. Hi tres libri summâ religione diutius asseruati sunt, donec Capitoliū Syllæ Dictatoris tempore incendio absumptū extitit. Præerāt eis interpretes viri gravissimi, quos quidem in rebus dubiis Senatus semper consulebat. Octavam supradictis adnumerat Varro Hellespontiacā, quā Solonis & Cyri tempore fuisse affirmat. Nonam Phrygiam, quæ Ancyræ vaticinata est. Decimam Tiburtem Albuneam nomine, quæ Tiburi pone Anienem fluvium pro Dea colitur. Phœbades etiam, quæ Phœbo sacræ sunt, ut Mænades, Mimallones, Bacchæ, Libero patri nymphæ, & virgines Vestales, & aliæ fœminæ numinibus dicatæ, quarum alias divinæ sobolis propagatrices fuisse legimus. Divinitatem quandā ex viris apud Græcos habuit Melampus, apud Romanos verò Martius.

Libri Sibyllarum.

Vide Val. Ma.

Capitolium Syllæ tempore igne absumptum est.

Quæ & Leucothea dicitur.

Phœbades, Mimallones.

hosti conquerendum esse, victoriamq; exploratissimam ab illa portendi. Qua ex re concitati milites arma ac pugnam deposcebant,&spe victoriç alacriores facti fortius pertinaciusq; pugnabant: unde parvo temporis intervallo Pompeium apud Saguntum profligavit, sex millibus cæsis,& dimidia exercitus parte deleta. Summâ insuper religione plerisque in rebus semper usus est populus Romanus,non modò inter cives,& intra urbis mœnia, verùm inter peregrinos quoq; hostes, & in re bellica.In Pontificum enim disciplina sancitum fuerat, ut neq; oppidum neque urbs aliqua antè oppugnaretur, quàm Romani sacerdotes Deum loci præsidem evocassent,& illi vovissent religionis cultum apud Romanos, ac locum ampliorem, templum, delubrum, sacellum, aut aram.Hinc effectum est,ut intra Romana pomœria singularum propè gentium numina propria sacraria habuerint,propriasvé ædes, crevitq; Deorum numerus ad irrisionem usq;.Sed Dei illius nomen sub cujus custodia erat Roma, diutius occultum fuit, ne qua hostilis evocatio fieri posset, ut Verrius Flaccus scripsit. *Summa religione dudum Romani natalem urbis sua diem celebraverunt,qui fuerat decimo Kalendas Maias, in quo urbem totam per vias & compita festa lauro velabant,maiores cædebant hostias, & nonnunquam publicum præbebant epulum.*

Pompeius.

Populi Romani religio.

Gentium alienigenarum templa Romæ.

Natalis urbis Romæ.

His igitur rationibus &exemplis concludendum est, religionibus pietatisq; cultu Deo Optimo Maximo reges principesvé optimè conciliari, & eorum actiones fœliciores reddi: & sanè mortales reliqui exinde illos observant, tanquam divina quædam numina inter homines. At contrà impietatis fama omnia difficiliora reddit. & Principem ipsum omnibus criminibus obnoxium facit. Quis enim cum eo quippiam agere valet, quem nullusDei metus,nulla fides,nullum jusjrandum retinet,& à pravis actionibus coërcet? Præclarè Cicero in libris de Deorum natura, inquit, *pietate erga Deum sublata, fidem & humani generis societatē tolli,& iustitiam virtutum omnium excellentissimam.* Virgilius quum miro carminis præconio Æneam efferret,sola pietatis laude cum cæteris ducibus prætulit; nec quicquam magnū

Pietas regis.

Lib.1.circa pr.

Virgil. laudat AEneam a pietate.

illum agere inducit, nisi propiciatis numinibus, peractisque rebus sacris. Quippe qui arbitrari videatur, religionem ac pietatem omnes in se virtutes continere: imitatus hac etiam in re, ut in omnibus aliis Homerum, qui præcipuè hanc virtutem in ducibus suis laudat.

Sed jam præscribendus est finis huic secundo volumini, in quo de educatione & eruditione futuri Regis tractavimus: properandumque ad tertium erit, in quo quidem dicemus, quibus corporis exercitationibus uti debeat, & cum quibus hominibus præcipuè versari, quosvé cavere eum expediat.

LIBRI TERTII
PRÆFATIO, AD EUNDEM.

Figmentum Poëtarum.

LURIMA vetustissimi poëtæ sub placidi alicujus figmenti involucro, humanæ vitæ, justiq; imperii præcepta tradiderunt, quę ex uberrimo sapientiæ fonte eruta, ad formandum à prima ac tenera ætate Regem, Principemvé pertinent, Alphonse ducum omnium celeberrime, sine quibus etiam vix fieri posse arbitror, ut quispiam diuturno tempore moderatè ac tutè imperet, & populos civesq; omnes dicto audientes habeat. Sed quum priscum illud hominum genus durum, agreste, atq; omnino indocile esset, & ad injuriam rapinamq; proclive potius, quàm ad laborem industriamq; erectum, blandis quibusdam fabellis opus fuit, quibus illecti homines sensim à depravata ac violenta consuetudine discederent, & ad justitiam æquitatemq; redigerentur, & sic per obliquam jucunditatis semitam, ad rectam virtutis viam deducerentur. Ejus quidem rei in primis ejusmodi erit exemplum. Eurystheus Arcadiæ Rex (qui priscis illis seculis latum imperium in Græcos & in alias quasdā nationes diu magna cum laude exercuit) vir fortissimus fuit, & frigoris, æstus, inediæ, atq; omnium laborum sapientissimus, feras quoq; humano generi inimicas, & immanissimos tyrannos hominibus infestos, clavâ, sagittis, viribus

Poëtarum fabula.

Eurystheus Arcadiæ Rex fortiss.

Digitized by Google

viribus, vi, atq; omni impetu insequebatur. Huic (quum Thebas lustraret) Amphitryo Herculem filium, quem ex Alcumena genuerat indolis pereximiæ, & virium præter ætatem admirandarum, comitem dedit, ut virtuti consuesceret, labori obduraret, & à Thebanis nequitiis ac voluptatibus arceretur. Qui parvo tempore interjecto superatis maximis illis laboribus, quos novercali odio ab Eurystheo ei imperatos fuisse poetæ fabulantur, in ejusmodi ducem atq; Imperatorem evasit, ut ei mortales omnes parerent, & justitiæ arbiter in omni terrarum orbe haberetur: post obitum verò non modò divus, sed præsens gentium Deus coleretur, & delubris, templis, arisq; veneraretur, interposito etiam per ejus nomen jurejurando tantæ dignitatis, ut nec servili nec muliebri voce pollueretur. Exercitatio itaq; Principum à teneris annis ea res est, quæ eos excellentes in re bellica præstat: & intentos longè magis studiis civiũ. Princeps enim strenuus, celer & industrius vecordes odit, ignavos ac desides insectatur: cujus exemplo, quia libenter illum omnes imitantur, fortitudini ac labori universi studeant opus est.

Hercules Amphitryonis filius.

Exercitationis energia.

Princeps strenuus ignavos odit.

Spartani Reges armis ac rei militari vacabant, quorum disciplinam universi juvenes sectabantur. Proinde Spartani militiæ magistri habiti sunt, adeò, ut quæcunque civitas Imperatore indigeret, illum à Spartanis acciperet. Cretenses verò venatione & re nautica exercebantur. Idcirco optimos canes alebant, & imperium maris diutius tenuerunt, Crotoniatæ autem Olympiaca oleastri corona oblectabãtur, exinde in unius Olympiadis ludis septem Crotoniatæ, qui cæteros superaverunt, coronati sunt. Hinc proverbium, *Crotoniatarum postremus, reliquorum Græcorum primus.*

Spartani militiæ magistri.

Cretensium studia.

Crotoniatæ palæstritæ.

Thebani contrà deliciis profluebant, & relictis omnium virtutum studiis, tibiæ modulis insultabant, inde proverbium quoque ortum est, auctore Alcibiade: *Thebani quando citharœdi fieri nequeunt, aulœdi fiunt*, quod Cicero etiam in oratione pro L. Murena inservit. Iones omnes, & præcipuè Milesii, deliciis, choreis, tripudiisque indulgent, quasi perpetuò feriati sint. Sybaritæ quoque, qui Crotoniatis finitimi sunt (inter fluvios enim

Thebani voluptuosi.

Iones & Milesii saltatores.

Crathin

Periclis de eclipsi dictũ. Pericles Athenienſium claſſi centum & quinquaginta navium præerat, & jam triremem navigandi gratia conſcenderat, & ecce ſolis defectio tenebras undiq; inducit: tunc nautæ attoniti veluti prodigio aliquo, animo deficiebant, & gubernator in primis perterritus, quidnam acturus eſſet ambigebat. Tum Pericles ſublatam chlamydem ori illius oppoſuit, rogavitq; num ea oculorum velatione quippiam mali portendi putaret, tunc abnuente illo: *Quid igitur*, inquit Pericles, *hoc ab eo differt, niſi quod maius quiddam eſt chlamyde id quod nunc Soli opponitur, & tenebras inducit?* Quo quidem dicto corda omnium metu liberavit, & fœliciſſimum curſum peregit.

Pli. li. 2. ca. 12. *Nicias.* Talia rerum cœleſtium arcana niſi ignoraſſet Nicias, nunquam afflixiſſet Athenienſium opes, ſubita ſolis obſcuratione perterrefactus, qua ex re perpetuas tenebras gloriæ ſuæ obduxit. Apud Romanos ne idem accideret, *Sulpit. Gallus Aſtronomiæ peritus.* Sulpitius Gallus vir conſularis, & in ſtudiis Aſtronomiæ peritiſſimus, rationem defectus ſolis aperuit, futuramq; obſcurationem prædixit, quum in exercitu L. *Perſes.* Pauli tribunus militum eſſet, pridie quàm Perſes Rex ſuperatus extitiſſet, productus in concionem ab Imperatore. Hic de ea ſcientia libros peregregios edidit. *Nigidius Figulus.* Nigidius quoq; cognomento Figulus de eadem diſciplina eruditiſſimos libros ſcripſit, ſed ita ſtylum diſcendi dedita opera obſcuravit, ut non intelligi voluiſſe videretur: *Nigidiana commentationes.* unde vulgò Nigidianas commentationes pro obſcurioribus quibuſq; ſcriptis dicebant. *Tiberius Cæſar.* Tiberius etiam Cæſar quum in hac diſciplina verſaretur, habitus eſt diligentior: ſimiliter Germanicus Cæſar, qui Arati Solenſis carmen de aſtris in Latinum convertit, *Germãici Cæſaris Carmina de aſtris.* quod tamen longè ante eum Cicero tranſtulerat. Fuit enim Germanicus ingenio præſtantiſſimo, & in utroq; eloquentiæ doctrinæq; genere præclarus, *Germanici ingenium.* ſed morte præventus non potuit virtutum ſuarum curſum perficere. *Manlius, ſi videtur legendum.* Manlius quoque Torquatus, cujus hodie carmen legimus, eruditiſſimè de aſtris cecinit.

Diodorus l. 1. *Plato.* Ægyptii (ut Diodorus Siculus refert) primi omnium Solem & Lunam Deos eſſe putaverunt. Quorum opinionem Græci admirantes, res cœleſtes diutius ſicuti ſunt,

sunt, ut Plato in Cratylo testatur. Mansit apud Ægyptios opinio hæc longo tempore, ut soli Astrorum periti, vates, sapientes ac Theologi haberentur, & eorum Reges Principes illos præter cæteros mortales venerarentur, nihilq; eorum injussu agerent. Poëtæ qui Astronomiæ peritissimi erant, fortissimorum virorum nomina syderibus addiderunt, ut eos cœlo post obitum donarent, quos benè de hominũ genere meritos inter mortales vidissent: & sic cœlestia omnia fabulis referserunt. Deinde procedente tempore, quum res indigna numinibus esse videretur, quidem conati sunt fabulas illas ad Deorum mysteria revocare. *Divinus cultus syderibus exhibitus.*

Quorsum primũ nonnulli Dardanum fuisse dicunt: alii, Eriona Orgia & cerimonias ex figmentis deductas Thracibus dedisse ajunt, & Mydam Phrygibus, qui easdam ab Odryso didicerat. Cynaria Cyprius, ut amata puella poriretur, nocturna Veneris sacra instituit. Melampos autem Amithaonis filius ab Ægypto in Græciam Cereris sacra transtulit, Orphæus vero poëta Dionysii mysteria. Reliqua autem sacra Cadmus Agenoris filius Græcis tradidit. Simulacrorum consecrationes & hymnos, Orphæus, Linus, Musæus, qui circa tempora Trojani belli fuerunt, imitati Ægyptios, & Phœnices invenerunt. Et sic hujusmodi deliramenta à magnis auctoribus celebrata sunt, donec veriora omnia de divinitate nostri tradiderunt, illorum nanq; ignoratio fundamenta omnia veræ sapientiæ pervertit. *Dardanus.* *Sacra ethnica à quibus inventa.* *Orpheus.*

Aristoxenum musicum scripsisse referunt, Indum quendam virum gravem & eruditum venisse Athenas, Socratemque, qui ad eum visendum ac salutandum accesserat rogasse, quonam pacto optimè quispiam philosophari posset? Tum Socratem respondisse, si consideret quomodo homini vivendum sit. At Indum risisse, dixisseque, *neminem posse res humanas scire, qui divinas ignoraret.* O sententiam singularẽ, & homine doctissimo dignam? Quis enim potest cognoscere quomodo vivendum sit, qui id divinum quod in se habet, ignorat, & auctorem suum non cognoscit? Hanc etiam sententiam testari videtur Plato, quum philosophiam trifariam partitur. Primam enim partem de natura universi esse *Aristoxenus.* *Indi responsum.* *Philosophiam Plato trifariã partitur.*

dicit, secundam de hominibus, tertiam de oratione. Quid est aliud naturam universi contemplari, nisi Deũ agnoscere? Et certè de divinitate sanctissimè ac sapientissime locutus est Plato, quum Deum unum esse dixit.

Deus unus.

Neq; hoc assequutus est Socratica aut Græca aliqua disciplina, sed ex sacerdotibus Ægyptiacis, sacrisq; eorum libris, quorum adeò studiosus fuit, ut in Ægyptum usq; perrexerit, diutiusq; discendi causa illic manserit. Scribit enim Diodorus Siculus, Ægyptios sacerdotes in sacris suis libris scriptum habuisse, Orphæa, Musæum, Melampoda, Dedalum, Homerum, Solonem, Pythagoram, Platonem, Eudoxum, Democritũ Ægyptum petivisse, ut à sacerdotibus illis docerentur: quorum disciplinam si quis ignorabat, non satis se didicisse arbitrabatur. Et certè de Deo apud priscos nemo scienter disseruit, nisi qui prius Ægyptiorum Chaldeorumq; disciplinam planè nosset. Nec pudeat Græcos (qui se parentes omnium doctrinarum ambitiosè dici affectant) fateri hanc sapientiam ab eis, quos barbaros appellant, se didicisse.

Aegyptiorũ disciplina. Pythagoras. Deus quibus olim cognitus

Græci sapientiam aliis acceptam ferre debent.

Quamquam enim mathematicæ ab eisdem acceptæ, maximum incrementum apud Græcos fecerunt: musices tamen inventum non Ægyptiis tradunt Græci, sed Zetho & Amphioni, quos Cadmi tempore fuisse perhibent, ad tempora usque Samii Pythagoræ, qui eam inventis suis excultam ornatamque omni ex parte reddidit, adeò, ut à quibusdam non musices cultor, sed primus inventor extitisse dicatur. Ipse verò Orpheus, qui multis seculis ante Platonem fuit, versibus suis omnes virtutis studiosos invitat ad hauriendam ex dictis suis divinam disciplinam; ex qua quidem cognoscerent autorem mundi, qui unus esset Deus, qui omnia creavit, omnia fovet, omnia nutrit, qui oculis humanis non cernitur, sed sola mente percipitur: quiq; nullis malis mortales afficit, quum sit bonorum omnium causa & effector. Deinde addit neminem mortaliũ unquam Deum vidisse, nisi pientissimum quendam senem Chaldæo sanguine oriundũ. Deinceps cùm jam peroraret; addit se hæc didicisse ex monumentis, quæ olim Deus tradidit in duabus marmoreis tabulis.

Zethus & Amphion, musicæ inventores. Pythagoras musicus. Orpheus.

Deus unus.

Deum nemo vidit unquã.

Quis non intelligit ex his dictis, Orpheum Mosaicam sapien-

Mosaica sa-

sapientiam attigisse? Cujus quoque nequaquam expers fuit Linus: *dixit enim Deum omnia creasse, & septima die cuncta perfecisse*. Huic etiam sententiæ accedunt Homerus & Hesiodus, quorum alter septimam diem cuncta absolvisse ait, & tenebras umbrasq; Acherontis solvisse, alter septimam lucem sanctam & præfulgidam illuxisse. Posuerunt quoq; in principiis rerum Hylen squalidam, cæcam, & informem quandam confusionem, quæ deinde à Deo fuerit discreta, quos Ovidius noster notis illis versibus imitatur.

Sapientia Linus Poeta non expers.

Septimus dies

Hyle.

Meta. lib. 1.

Ante mare, & terras, & (quod tegit omnia) cœlum,
Unus erat toto naturæ vultus in orbe,
Quem dixere Chaos, rudis, indigestaq; moles.

Chaos.

cum reliquis qui sequuntur.

Hunc posteri omnes poëtæ Latini imitantur, sed ab aliis Hyle, ab aliis autem Chaos appellatur, auctore Hesiodo. Res tamen ignota erat penè omnibus Græcis, præter paucos admodum, qui ab Ægyptiis didicerant. Unde quum Epicurus adolescens esset, & à Grammatico quodam libros Hesiodi vellet perdiscere, rogavit eum quid esset Chaos? Atqui quum minus ille ei satisfaceret in expositione, diceretq; ejusmodi explanationes à philosophis quærendas esse, missionem à Grammatico petivit, & ad Democritum accessit, operamq; philosophiæ diligenter impendit. Nunc verò ad propositam rationem redeo. Aratus etiam unum Deum fatetur: principio enim operis sui dicit:

Epicurus.

Aratus.

Ab Iove principium musa, Iovis omnia plena.

Eandem sententiam posuit Pythagoras; & discipuli ejus omnes. Pindarus etiam quasi Pythagoricus dixit: *Unum patrem, creatorem summum atq; optimum opificem omnes habemus.* Epicharmus item ejusdem disciplinæ sectator dixit: *Deum omnia videre, nihilq; eum latere posse, eiq; omnia factu possibilia esse.* Thales quoq; Milesius, qui unus è septem Græciæ sapientibus censetur, ait: *Nec cogitata hominum Deum unquam fallunt.*

Pindarus, Pythagoricus.

Epicharmus.

Thales Milesius.

Ex his tot tantisq; sententiis planè cognoscimus poëtas à fabulis discessisse, & veriora quædam de rebus divinis quæsivisse. Pythagoras Deum dixit esse animum per universas mundi partes omnemque naturam com-

Deus, quid Pythagora P.

Qui liber hodie nō exstat. meantem atq; diffusum, ex quo omnia quæ nascuntur animalia vitam capiant. Cicero autem in libro de consolatione ejusmodi verba protulit: *Nec vero Deus ipse, qui intelligitur à nobis, alio modo intelligi potest, nisi mens soluta quadam & libera, segregata ab omni concretione mortali, omnia sentiens & movens:* Sed harum divinarū rerum veritas diutius latuit, mortalesq; ancipites tenuit, ad tempora usque salvatoris nostri Christi, qui divina omnia mysteria veritatis luce hominibus aperuit, nosq; cœlestium arcanorum compotes reddidit, & ex miseris beatos fœlicesq; effecit, adeò, ut nisi nos ipsos deserimus, & voluptatibus illecebrisq; dediti à virtute deficimus, cum divis æternisq; numinibus perpetuo sempiternoq; ævo fruituri simus.

Christus, divina omnia mysteria aperuit.

Hanc sapientiam sequantur Reges ac Principes, nec permittant quempiā de religione Christiana malè sentire, sive de rebus cœlestibus novos sermones inducere, sed Dryopen Atheniensem imitentur, qui legem tulit, qua capitale censebatur esse, *de Deo non rectè sentire, sive de religione novos ritus afferre.* Ut enim impium esse arbitrabantur Athenienses incredulam mentem habere, & numina cōtemnere, sic rursus inani superstitione teneri, & deliramentis ac vano timore animum perturbare. Superstitio igitur vitii erit, religio autem virtutis, quam quidam philosophi definiunt, scienciā esse divini cultus. *Qui autem quæ ad cultum divinum pertinent, retractarent, & tanquam relegerent, religiosi dicti sunt à relegendo,* ut scribit Cicero libro secundo de Deorum natura. Servius Sulpitius religionem dictam esse tradidit, quæ propter sanctitatem remota ac seposita sit à nobis, & ab aliis humanis actionibus.

Dryopis lex apud Athenienses.

Superstitio.

Religiosi, qui dicantur.

Religio quid Servio Sulpitio.

Princeps pius. Princeps igitur pius, & Deo numinibusq; optimè conciliatus, benè ab omnib. audit, cuncti ejus dicto obtemperant, fideiq; ejus liberè se credunt. Hæc virtus Numam Pompilium ex privato & quasi rusticano homine Romanorum Regem reddidit: tantaq; ejus pietatis opinio fuit, ut ducerent illum divinum conjugium meruisse. Egeriæ enim nymphæ Numam misceri putabant, à qua per consuetudinem divinorum fieret consiliorum conscius. Neglecta religio nonnullis Regibus aliquando

Numa Pompilius.

Livius, Val. Max. li. 1, c. 2. Plut. Dionys.

Digitized by Google

aliquando exitio fuit. L. Piso primo annalium scripsit, *Tullum Hostilium Regem ex Numa libris, eodem quo ille consueverat sacrificio, Iovem è cœlo devocare conatum: sed quoniam parum ritè quædam fecisset, fulmine ictum periisse.* Ex Ægyptiorum opinione putabant veteres virginibus fœminis divinæ sobolis principia ingigni, in masculis autem nullum cum Deo corporis congressum Sibyllę hoc declarant, quæ participes divinorum consiliorum fuisse perhibentur, & futurorum præsciæ, quas tres tantùm extitisse multi veterum opinabantur. Varro autem decem connumeravit. *L. Piso.* *Aegyptiorum opinio.* *Sibylla.* *Varro, decem Sibyllas recenset.*

Primam quæ de Persis cecinit, secundam Lybicam, tertiam Delphicam, quartam Cumæam, quintam Erythræam, quæ Grajis Ilion petentibus perituram Trojam cantavit, & Homerum mendacia scripturum, sextam Samiam, septimam Camanam, Amalthæam nomine, quæ ab aliis Herophile, vel Demophile dicitur: hæc novem libros Tarquinio superbo obtulit, pro quibus trecentos aureos Philippeos postulavit. Rex precii magnitudinem demiratus, eam tanquam insanam ac fanaticam irrisit: illa indignata, tres in conspectu Regis libros cremavit, & pro sex reliquis idem precium poposcit: rursusq; à Rege contemptui habita tres alios exussit, & pro tribus, qui supererant, nihilominus eandem summam efflagitavit, qua pertinaciâ motus Rex, trecentos, ut poscebat aureos nummos numerari ei jussit. Hi tres libri summâ religione diutius asseruati sunt, donec Capitoliũ Syllę Dictatoris tempore incendio absumptũ extitit. Præerãt eis interpretes viri gravissimi, quos quidem in rebus dubiis Senatus semper consulebat. Octavam supradictis adnumerat Varro Hellespontiacã, quã Solonis & Cyri tempore fuisse affirmat. Nonam Phrygiam, quæ Ancyræ vaticinata est. Decimam Tiburtem Albuneam nomine, quæ Tiburi pone Anienem fluvium pro Dea colitur. Phœbades etiam, quæ Phœbo sacræ sunt, ut Mænades, Mimallones, Bacchæ, Libero patri nymphæ, & virgines Vestales, & aliæ fœminæ numinibus dicatæ, quarum alias divinæ sobolis propagatrices fuisse legimus. Divinitatem quandã ex viris apud Græcos habuit Melampus, apud Romanos verò Martius. *Libri Sibyllarum.* *Vide Val. Ma.* *Capitolium Syllæ tempore igne absumptum est.* *Quæ & Leucothea dicitur.* *Phœbades, Mimallones.*

hosti conquirēdum esse, victoriamq; exploratissimam ab illa portendi. Qua ex re concitati milites arma ac pugnam deposcebant,&spe victoriæ alacriores facti fortius pertinaciusq; pugnabant: unde parvo temporis intervallo Pompeium apud Saguntum profligavit, sex millibus cæsis,& dimidia exercitus parte deleta. Summâ insuper religione plerisque in rebus semper usus est populus Romanus,non modò inter cives,& intra urbis mœnia, verùm inter peregrinos quoq; hostes, & in re bellica. In Pontificum enim disciplina sancitum fuerat, ut neq; oppidum neque urbs aliqua antè oppugnaretur, quàm Romani sacerdotes Deum loci præsidem evocassent,& illi vovissent religionis cultum apud Romanos, ac locum ampliorem, templum, delubrum, sacellum, aut aram. Hinc effectum est,ut intra Romana pomœria singularum propè gentium numina propria sacraria habuerint,propriasvé ædes, crevitq; Deorum numerus ad irrisionem usq; Sed Dei illius nomen sub cujus custodia erat Roma, diutius occultum fuit, ne qua hostilis evocatio fieri posset,ut Verrius Flaccus scripsit. *Summa religione dudum Romani natalem urbis suæ diem celebraverunt,qui fuerat decimo Kalendas Maias, in quo urbem totam per vias & compita festa lauro velabant,maiores cædebant hostias, & nonnunquam publicum præbebant epulum.*

Pompeius.

Populi Romani religio.

Gentium alienigenarum templa Romæ.

Natalis urbis Romæ.

His igitur rationibus &exemplis concludendum est, religionibus pietatisq; cultu Deo Optimo Maximo reges principesvé optimè conciliari, & eorum actiones fœliciores reddi: & sanè mortales reliqui exinde illos observant, tanquam divina quædam numina inter homines. At contrà impietatis fama omnia difficiliora reddit. & Principem ipsum omnibus criminibus obnoxium facit. Quis enim cum eo quippiam agere valet, quem nullus Dei metus,nulla fides,nullum jusjurandum retinet,& à pravis actionibus coërcet? Præclarè Cicero in libris de Deorum natura, inquit, *pietate erga Deum sublata, fidem & humani generis societatē tolli,& iustitiam virtutum omnium excellentissimam.* Virgilius quum miro carminis præconio Æneam efferret,sola pietatis laude cum cæteris ducibus prætulit; nec quicquam magnū

Pietas regis.

Lib.1.circa pr.

Virgil. laudat AEneam a pietate.

viribus, vi, atq; omni impetu insequebatur. Huic (quum Thebas lustraret) Amphitryo Herculem filium, quem ex Alcumena genuerat indolis pereximiæ, & virium præter ætatem admirandarum, comitem dedit, ut virtuti consuesceret, labori obduraret, & à Thebanis nequitiis ac voluptatibus arceretur. Qui parvo tempore interjecto superatis maximis illis laboribus, quos novercali odio ab Eurystheo ei imperatos fuisse poetæ fabulantur, in ejusmodi ducem atq; Imperatorem evasit, ut ei mortales omnes parerent, & justitiæ arbiter in omni terrarum orbe haberetur: post obitum verò non modò divus, sed præsens gentium Deus coleretur, & delubris, templis, arisq; veneraretur, interposito etiam per ejus nomen jurejurando tantæ dignitatis, ut nec servili nec muliebri voce pollueretur. Exercitatio itaq; Principum à teneris annis ea res est, quæ eos excellentes in re bellica præstat: & intentos longè magis studiis civiũ. Princeps enim strenuus, celer & industrius vecordes odit, ignavos ac desides insectatur: cujus exemplo, quia libenter illum omnes imitantur, fortitudini ac labori universi studeant opus est.

Hercules Amphitryonis filius.

Exercitationis energia.

Princeps strenuus ignavos odit.

Spartani Reges armis ac rei militari vacabant, quorum disciplinam universi juvenes sectabantur. Proinde Spartani militiæ magistri habiti sunt, adeò, ut quæcunque civitas Imperatore indigeret, illum à Spartanis acciperet. Cretenses verò venatione & re nautica exercebantur. Idcirco optimos canes alebant, & imperium maris diutius tenuerunt, Crotoniatæ autem Olympiaca oleastri corona oblectabãtur, exinde in unius Olympiadis ludis septem Crotoniatæ, qui cæteros superaverunt, coronati sunt. Hinc proverbium, *Crotoniatarum postremus, reliquorum Græcorum primus.*

Spartani militiæ magistri.

Cretensium studia.

Crotoniatæ palæstritæ.

Thebani contrà deliciis profluebant, & relictis omnium virtutum studiis, tibiæ modulis insultabant, inde proverbium quoque ortum est, auctore Alcibiade: *Thebani quando citharœdi fieri nequeunt, aulœdi fiunt*, quod Cicero etiam in oratione pro L. Murena inservit. Iones omnes, & præcipuè Milesii, deliciis, choreis, tripudiisque indulgent, quasi perpetuò feriati sint. Sybaritæ quoque, qui Crotoniatis finitimi sunt (inter fluvios enim

Thebani voluptuosi.

Iones & Milesii saltatores.

Crathim

Sybaritæ molles.

Crathin & Sybarim habitant) omnium mollissimi habentur, Veneri ac luxuriæ dediti, nullum civem magis laudabant, quàm eum qui aliquod novum libidinis monstrum exhiberet, unde Aristoteles Smyndiridem Sybaritam in luxu ac deliciis Sardanapalo similē fuisse ait. Cum Homero igitur concludamus, *tales esse populos, quales sunt Principes, qui illis imperant.* Tu verò à teneris annis semper in assiduis arduisq; laboribus educatus, ea primæ militiæ tuæ exempla dedisti, quæ non modo Cyri tyrocinia antecellant, verùm cùm Alexandri ac Cæsaris gestis comparentur. Et hoc pro comperto habeo, quæcumque agis eo gratiora tibi esse, quo ad veterum Ducum atq; Imperatorum fortitudinis ac probitatis exempla propius accesserint.

Sardanapalus.

Qualis princeps, talis populus.

SICVT ALIAE SVNT REGIS VIRTVTES, alia privatorum, sic diversa sunt corporis exercitationes, quæ non omnes passim Regi conveniunt.

TIT. I.

Strato Lampsacenus scripsit de regia Philosophia.

STRATO Lampsacenus vir fuit magna eloquentia, summaq; doctrina, hic complura librorum volumina scripsit, inter quæ unum de regia philosophia ad Ptolemæum Ægypti Regem inscripsit. Ejus libri indicem multi admirati sunt, ut diceret Philosophiam semper unam atq; eandem esse sapientiam, quæ nunquam à seipsa discederet, sed semper eisdem præscriptis sibi constaret, nec mutaretur auditorum aut discentium varietate: quibus illud respondendum fuit, veram quidem esse philosophiæ constantiam, ut asserunt, sed cùm profiteatur divinarum humanarumq; rerū cognitionem, discedendum aliquando esse ab infinita illa cogitatione, quæstioneque, quæ Græcè θέσεως appellatur, & ad εὐλογίαν quæ finita quædam ratio est, perducendam esse orationem, ut personarum, locorum, ac temporum cōsiderata quædam discretio aliquando habeatur. Non enim acuta illa quæ à dialecticis subtilius disputantur, Regi convenire videntur. Neque etiam ea quæ præter communem hominum opinionem sunt, & à stoicis

Philosophia constans sapientia.

Eulogia.

Dialectici gryphi Regi non conveniunt.

ἄτοπα ...

ἄζηλα vocantur, neq; abdita Democriti, aut obscuriora illa Pythagoræ, quæ multorum annorum silentium desyderabant, sed clariora quædam, quæ de civili vita tractatur, deq; optimis hominum moribus præcipiuntur, & rationem orationemque perficiunt, redigenda sunt ad regiam institutionem. Nam mediocritas illa, quæ in civili viro laudatur, nonnunquam in Rege neutiquam satis esset, nec numerum perfectę laudis in eo impleret. Ea enim quæ in viro privato liberalitas dicitur, in Rege magnificentia sit oportet. Et frugalitas, quæ modestiæ temperantiæq; comes est, maximis laudibus effertur in civili viro: in Rege autem minoris est laudis, & frigidior utiq; habetur. Audi Ciceronem, & intelliges, quæ fortasse non satis clarè exprimere atq; explanare possum: *Omnes sunt in Deiotaro Rege virtutes regiæ (quod te Cæsar ignorare non arbitror) sed præcipuè singularis & admiranda frugalitas, etsi hoc verbo scio laudari reges non solere. Frugi hominem dici non multum laudis habet in Rege: fortem, iustum, severum, gravem, magnanimum, largum, beneficum, liberalem, hæ sunt regiæ laudes, illa privata est. Vt volet quisq; accipiat, ego tamen frugalitatem, id est modestiam, & temperantiam, virtutem esse maximam iudico.* Hæc maximi oratoris sententia planè docet, majora esse ea, quæ à Rege expectatur, quàm quæ à privato viro.

Pythagoræ silentium.

Mediocritas.

Liberalitas, magnificentia in Rege.

Deiotari regis laus.

Magnæ admirationis in Rege habetur clementia, de qua idem orator ad Julium Cæsarem dixit: *Multa sunt monumenta clementiæ tuæ, Cæsar, sed maxima incolumitatis eorum quibus salutem dedisti.* Post Pharsalicam enim victoriam omnibus ignovit Cæsar, qui se ei permiserunt. Sed hæc nunc missa faciamus. Nam de his latius dicemus in sequentibus libris, in quibus de virtutibus disseremus. Nunc autem satis erit ostendisse, alias Regum proprias esse virtutes, alias privatorum: ut ex hoc etiam intelligamus corporis exercitationes non omnes ad Reges pertinere, sed earum quasdam Regibus, quasdam verò privatis hominibus convenire. Quinetiam ut ętates nostrę per naturam variantur, & diversitate quadam secernuntur, sic etiam quæq; earum studio suaque exercitationē tenetur.

Cæsaris clementia.

Scribunt

Astrologi de animis quid scribant. *Animus quid Planetis acceptum ferat.*

Scribunt qui de syderum natura ratiocinantur, animos nostros divino nutu per signiferum lacteumq; orbem delapsos, ex singulis quibusque sphæris singulos quosq; motus sive affectus ducere. Ex sphæra illa superiore, quæ Saturni dicitur, ratiocinationem & intelligentiam accipere. Ex illa autem Jovis, quæ huic proxima est, vim agendi. Ex tertia, quæ Martis nuncupatur, audaciam atq; odorem. Ex quarta, per quam sol labitur, sentiendi opinandiq; rationem. Ex quinta, cui præest Venus, desiderii cupiditatisq; motum. Ex sexta quæ Mercurii dicitur, vim pronunciandi & interpretandi. Ex Luna verò, *quæ finitima terræ est*, ut ait Cic. naturam ferunt adimplẽdi augendiq; corpora. Est enim Luna, quasi vitæ ac mortis terminus. Animi siquidem ab ea defluẽtes, terrena accipiunt corpora, quæ & mortalia sunt, & caduca, à quibus quum separantur, ad superiora inde redeunt, ævoq; fruuntur sempiterno. Hac opinione ducti veteres poëtæ, qui (ut diximus) Astronomiæ peritissimi erant, sub figmento fabularum Parcas virtuti Lunæ adhibuerunt, ut prima esset Clotho, quæ generando homini præsit, secunda Lachesis, quæ eidem nutrimentum præbet: tertia Atropos, quæ eum postremò occidit, quæ nomen à Græca interpretatione accipit, quoniam nunquam convertatur sitq; semper inexorabilis.

Luna vitæ ac mortis terminus.

Parcæ. *Clotho.* *Lachesis.* *Atropos.*

Sol & Luna vitam sustentant.

Vitam corporis animati sol & luna præcipuè adjuvant. Nam sentire & crescere, à sole & luna proficiscuntur. Sol enim sentiendi auctor est, luna verò crescendi, & sic utriusq; luminis beneficio vita frui videmur. Conversatio tamen & perventus ad humanos actus, tam ad hæc duo numina, quàm ad alia quinque errantia pertinent. Quum enim nascimur, à sole spiritum, à luna corpus, à Marte sanguinem, à Mercurio ingenium, ab Jove desiderium, à Venere cupiditatem, à Saturno humorem accipimus: quæ singulis quibusq; singula quæq; accepta reddere postremò videmur, quum morimur. His præpositis rationibus consequens est ut singula hominum ætas singulum ducem Præsidemvé habeat, à quo studium actionemq; accipiat. Luna siquidem primam illam teneritudinem ac molliciem blando quodam officio permulcet, & benigno uberiq; humore infantiam fovet.

Planetæ quid homini conferant.

Luna.

Digitized by Google

fovet. Mercurius deinde pueritiam accipit, & illam lusionibus, sermone, ac disciplinis instituit. Venus adolescentiam deinceps amplectitur, eamq; cupidinibus allicit, & generandi potestatem præbet. Sol juventutem gubernat, cui animos ac vires addit, & ad altiora sublimioraq; erigit. Mars autem utilitatem præbet, & divitiarum cupiditatem affert, & rixarum contentionumq; studium. Jupiter verò, qui senectutem regit, gravitatem, & maturam quandam benignitatem largitur, & pacis studium insinuat. Saturnus decrepitam ætatem regit, frigiditatem quandam morosam ac tardam exhibet, & obliviosam rerum omnium despicientiam.

Mercurius. *Venus.* *Sol.* *Mars.* *Iupiter.* *Saturnus.*

His igitur manifestis rationibus constat non posse præcepta exercitationis totius vitæ simul tradi, quum singulæ quæq; ætates diverso studio teneantur. Scitè enim vulgò dicitur. Studium unius ætatis tædium alteri affert. Sed nos in primis libabimus exercitationes illas, quæ ad pueritiam & adolescentiam pertinent, à quibus quidem reliquæ omnes vitæ partes institutionem eruditionemq; accipiunt. Bene igitur à faceto homin illo dicebatur, *qualem sementem feceris, talem & messem facies.*

DE EQVITANDI RATIONE ET VTIlitate, de optimis equis, & eorum patria, de equestri militia.

Tit. II.

OMNIUM exercitationum, quæ ad futurum Regem pertinent, præcipua habenda est equitandi ratio: quę quidem in pace jucunda est, in bello autem non modo utilis, verùm etiam perquàm necessaria. Qui enim ineptè & indecore equo insidet, in primis ab aliis irridetur, deinde inutilis in pugna ad omnes bellicas actiones habetur. Non adversarii ictum sustinere aut cavere potest, non hastam suam dirigere, non eam ulnâ aut cubito compresso stringere, non equum flectere, non ex eo jaculari, non arcum tendere, aut quippiam utiliter aut decorè agere, sed parvo ictu minimaq; succussione excutitur, adeo ut ab omni equestri militia extrudendus sit: & præsertim nostris temporibus, quibus maxima ex parte

Equitatio Regi præcipuè necessaria.

Equestris pugna hodie usitatissima. parte equestri pugna decernitur. Instruuntur enim cohortes Cataphractorum equitum, adoperti per omnes membrorum artus ferreis laminis, nulla ex parte vulneribus patent, tectisque equis vehuntur operimentis scorteis, sive ferreis, quorum quidem splendor adeò fulget, ut aciem oculorum occursantium perstringat. *Cataphractorum origo.* Cataphractorum equitum militiam primi omniũ Persæ invenerunt, ut Græcorum historici testantur, & ex nostris Ammianus Marcellinus. Quintus etiam Curtius in historia Magni Alexandri contra Persas, ejusmodi verba protulit: *Equitibus equisq; tegumenta erant ex ferreis laminis serie inter se connexis, in modum tenuis plumæ,* ut Marcellinus addit. Græci tamen prisci verbi barbariem exhorrentes, cataphractos appellarunt, quasi munitos undiq; & circumseptos armis; *Cataphracti, unde dicti.* φράττειν siquidẽ verbum, munire ac sepire significat, inde φραγμὸς sæpes est, vel maceria Sed ad institutum redeat sermo.

Equitandi exercitium quando instituendum. Equitandi ratio à teneris annis percipienda est, antequam corpus obdurescat, obstipumvè fiat, dum nervi sine rigore sunt & membra facile quoscunque usus accipiunt. Consuevit equo insidere puer admodum Julius *Iul. Cæsar eques peritus* Cæsar, qua in re adeò agili corpore extitit, ut reflexis post terga manibus, equum saltibus cursibusq; immotus ipse concitaret, & è vestigio habenis regeret, statimq; in exiguum orbem circumflecteret, & à præcipiti cursu retineret. *Oppius, qui reliquas Cæsaris res gestas pertexuit.* Quinetiam (ut Oppius vir elegans & eruditus meminit) duobus pluribusvè notariis sæpenumerò epistolas diversarum rerum abundè admodum inter equitandum dictitabat. Equo verò in re militari *Equus Cæsaris.* usus est Cæsar admirandæ celeritatis, & tantæ etiam ferocitatis, ut neminem præter eum sessorem pateretur, sed omnes alios dorso excuteret. Hunc equum perhibent humanis pedibus anteriores ungulas similes habuisse. Et hac quoq; effigie illum sculptum ante ædem Veneris Genitricis se vidisse Plinius testatur.

Bucephalus Alexandri. Alexandri Regis equus, qui à torvo aspectu, sive ab insigni taurini capitis, quod in armo injustum habebat, Bucephalus appellatus est, magnæ admirationi omnibus fuit, hoc præcipuè, quod neminem præter Alexandrum regio instratus ornatu in senem acciperet, alios autem

Digitized by Google

autem omnes rejiceret. Credebatur enim (ut Curtius scribit) sentire quem veheret, submittebatq; genua quū Rex vellet ascendere, & illum dorso sponte accipiebat. In prælìis autem admirandæ cujusdam operæ fuisse perhibetur: in Thebarum enim expugnatione, quum graviter vulneratus esset, Alexandrum in alium equum transilire neutiquam est passus, sed dolorem contemnens, fortiter in officio permansit. Proinde nequaquam admirandum est, hunc Regem tantâ benevolentiâ hunc equum complexum fuisse, ut & in vita ei plurimum indulserit, & post interitum navatæ operæ gratias retulerit. In India enim urbem ædificavit, quam ab equi illic sepulti nomine Bucephalen nuncupavit: hunc equum Alexander ipse quum puer esset domuit; erat enim admirandæ ferocitatis, nec tractari ab aliquo poterat, aut etiam sessorem ullum accipiebat, sed passim singulos exturbabat, quod quum cerneret Alexander, blande illum per jubam apprehensum, rejectâ sensim chlamyde, securus ascendit, habenisq; quamprimùm subegit: hoc cum admiraretur Philippus, desilientis ex equo filii caput osculatus est, dixitq;: *Aliud tam tibi par regnum quære, Macedonia enim te non capit:* quasi, ex tanta indole jam conciperet illum maximum Regum omnium fore. *Bucephalè urbs.*

Magna docilitas & quasi intelligētia quædam in quibusdam equis cernitur. Omitto Bucephalum, de quo multa & admiranda quidem referuntur. Nicomedes Bythyniæ Rex equum habuit, cujus præstantissima fortiq; opera diutius in bello usus fuit: sed quum deinde interemptus Nicomedes extitisset, equus mœrore tabeq; confectus nunquam pabulum accipere voluit, sicq; multorum dierum inedia periit. Sui etiam equi monumenta reliquit Octavius Augustus, cui sepulchrum marmoreum statuit, & de eo Germanicus Cæsar carmen scripsit, ut refert Plinius. Penes Cimonis Atheniensis viri clarissimi sepulchrum, equorum monumenta non parva impensa constructa cernebantur, quibus bis victor in Olympiacis ludis coronatus fuerat. *Ex Plin. cap. 42. lib. 8. Equi Philantropia. Plin. lib. 1. & cap. prædictis. Equorum monumenta.*

Equarum usus in maximis subitisq; laboribus tutior est, quàm equorum. Mittunt enim urinam inter profi- *Equæ aptiores equis:*

K

liendum currendumvé, nec minimo momento ab opere cessant: equi verò in cursu si plusculum sistant, mejere nequeunt, & dum lotium continent, aut stranguriæ morbo statim examinantur, aut jugulis humore repletis perpetuò inutiles fiunt. Sarmatæ longinquiora itinera acturi (ut Plinius etiam scribit) unius diei inedia equos præparant, exiguum eis tantum porum præbentes: atq; ita per centena & quinquaginta passuum millia continuo cursu illis insident.

Sarmatarũ equi.

Varro c.7.l.2. rei rusticæ.

Utilem equorum ętatem Varro in libris suis de re rustica ad sextum decimum annum usque esse existimat: senectutemq; eorum observari asserit ex canis superciliis, & præcipuè si sub eis canæ lacunæ cernuntur. Vita eorum longęva, quam ad quinquagesimum usq; annum Plinius extendit, minimè optanda est. Fiunt enim inutiles non modò rei bellicæ, & vectandę sarcinæ, ac trahendæ rhedæ, sed etiam admissuræ. Ultra vigesimum autem annum non posse generare equum doctissimi quiq;, qui de agricolatione scripserunt, affirmant, nec equam utiliter ultra decimum concipere.

Equorũ vita. Plin. c.42.l.8.

Georg. lib.3.

Qua forma legi spectariq; equum oporteat luculentis versibus docet Virgilius, quum dicit,

Equi generosi forma.

Continuò pecoris generosi pullus in arvis
Altius ingreditur, & mollia crura reponit.
Primus & ire viam, & fluvios tentare minaces
Audet: & ignoto sese committere ponti:
Nec vanos horret strepitus: illi ardua cervix,
Argutumq; caput, brevis alvus, obesaq; terga,
Luxuriatq; toris animosum pectus, honesti
Spadices, glaucíq; color deterrimus albis
Et gilvo: tum si qua sonum procul arma dedêre,
Stare loco nescit, micat auribus, & tremit artus,
Collectumq; fremens volvit sub naribus ignem.
Densa iuba, & dextro iacta procumbit in armo.
At duplex agitur per lumbos spina, cavatq;
Tellurem, & solido graviter sonat ungula cornu.

Columella c. 27. lib. 7.

Sed Columella libro septimo de agricultura summa elegantia ac diligentia per singula quæq; membra eximiam equorum formam ostendit, cui nihil profectò adjici potest.

Primum

Digitized by Google

Primum equorum domitorem Bellerophonta fuisse tradunt: qua ex re poëtæ, equi Pegasi, & Caballini fontis Musis dicati fabulam finxerunt. Frenis equos subigere, & ursinis leoninisvé pellibus sternere Pelethronius docuit. Sed Thessali Pelii montis accolę equestrem pugnā primi invenerunt, qua ex re illos ex dimidio viros, ex dimidio verò equos fuisse fabulatur antiquitas, dicunturq; Centauri, quòd primi aculeis equos foderint. Est enim κεντάω stimulo, pungo, κέντρον autem pro aculeo vel stimulo apud Græcos poëtas usurpatur. *Fabula de Bellerophonte & Pegaso.* *Equestris pugnæ institutio* *Centauri.*

Scythæ equorum equitatusq; præstantia gloriantur, seq; mortales omnes sagittandi jaculandiq; ex equo, ratione atq; usu præstare profitentur. Parthi quoq; qui à Scythis oriūdi sunt (ejecti enim patria novas sedes quæsierunt) equestrem etiam militiam magna virtute exercuerunt. Eorum enim administratio post defectionem Macedonici imperii sub Regibus fuit, quibus ut locupletissimus quisq; erat, ita plurimos equites regio exercitui præbebat. Hi ita pugnant, ut sive procurrentibus equis, sive terga dantibus, & fugientes quidem, sagittas mittant, idq; post Scythas optimè facere consueverunt. Proinde sæpe simulant fugam, ut incautiores sequentes facilius sagittis figant. Non diu præliantur, sed magno & præcipiti impetu plerumq; etiam in ipso certaminis ardore prælia deserunt, rursusq; pòst pugnam ex fuga instaurant, ut tunc maximè periclitetur hostis, quum se magis vicisse putaverit. Hoc etiam declarat versus ille Virgilii, quum ait: *Scytharum equitatus.* *Parthi optimi sagittarii*

Fidentemq; fuga Parthum, celeriq; sagitta.

Parthi non solum in bello, sed in omnibus civilibus functionibus equis vectantur, ex illis convivia & publica privataq; munera obeunt. Hoc quoq; discriminis inter servos ac liberos est, quòd servi pedibus, liberi autem equis incedunt. *Parthi.*

Lydi velocissimos equos habuerunt, & non modò ad cursum alacres, verùm ad vectandos currus præceleres, sponte sua currentes, unde illud in proverbio fuit, Lydus equus nec calcaribus fodiendus est, nec flagello cædendus. Et Pindarus de eo qui lentè sequebatur, ait: *Pedes Lydum currum sequi videtur.* *Lydi.* *Proverbium.*

Argivi. Argivi etiam laudem suam in equestri militia habuerunt, optimamq; equorum sobolem inter duo flumina Inachum & Erasimum læto pabulo alunt.

Numidæ. Numidæ non caruerunt equestri laude, frenis autem non adigebant equos, sed virga inflectebant, habebant tamen eos adeò sessoribus obsequentes, ut solo nutu regerentur, veluti si frenati essent: unde & infreni Numidæ à Marone dicuntur, & Silius illius æmulus ait.

Silii Italici versus.

Numidæ gens inscia freni.
Queis inter geminas per ludum mobilis aures
Quadrupedum flectit non cedens virga lupatis.

Laudat etiam idem poëta equos Hispanos & præcipuè ad raptandum celeriter currus.

Colophon Ioniæ urbs optimis ac velocissimis copiis equestribus abundabat, adeò ut semper ea pars victrix evaderet pro qua pugnabant: inde Colophonem addere, pro rem finire ac perficere veteres Græci dicere solebant.

Colophonem addere.

Suevi equites Suevos Cæsar in equestribus præliis summopere laudat, dicitq; eos in certaminibus sæpe desilire, ac pedibus præliari: equos enim eodem vestigio quo relinquunt, permanere assuefaciunt, ut ad eos celeriter se, quum usus fuerit, recipere possint.

Patavium, olim mater optimorum equorum. Venetia Italiæ provincia, cui incumbunt Rheti, & in ea Patavium (quę cunctas ejus regionis urbes quondam antecelluit) optima equatum armenta habuit, non modò ad procreandos alendosvé mulos, quos præter omnes alios laudat Homerus à robore & fortitudine, verùm ad equorum quoque excellentiam, quorum sobolem Dionysius tyrannus summâ diligentiâ in Siciliam transtulit ad equestre certamen, ex qua etiam parvo tempore progenies ampla per omnem Græciam propagata est.

Equites Patavini. Patavini ex hac equorum præstantia non parvam laudem meruerunt in equestri militia: nam temporibus Octavii Cæsaris quingentos equites in supplementum Romanæ militiæ miserunt, vetustioribus autem temporibus majores copias miserant, ut refert Strabo: qui etiam asserit Lucenses equestri quondam militia floruisse, à quibus Romanus senatus aliquando militares acceperit ordines.

Lucenses.

Austuria

Digitized by Google

Austuria Hispaniæ regio suos præfert equos, qui civilibus negociis perutiles habentur, propter celerem artificiosamque ambulationem, in bello autem nulli usui sunt, unde Silius cùm de populis illis loqueretur, ait: *Asturia.*

His parvus sonipes, nec Marti notus, at idem *Silius Italicus.*
Aut inconcusso glomerat vestigia dorso.
Aut molli peccata celer trahit esseda collo.

Veredi etiam equi pernices admodum habiti sunt, & in venationibus perutiles, sed insultant simul & tergiversantur, adeò ut incautum sessorem facilè excutiant. *Veredi.]*

Agrigentini magnanimos equos alunt, & non solum ad pugnám, verum ad Olympia etiam certamina alacres, ut Pindarus canit. Ex his oraculo Apollinis moniti Cappadoces, amissam equorum sobolem reparaverunt, admissariis ab Agrigentinis acceptis. Admirabilem equorum alacritatem apud Vettones Hispaniæ populos fabulosam esse opinor, quorum matres ad Zephyrum versæ sine mare concipere dicuntur. Sed ut consensu omnium gentium Romani mortales omnes singulis quibusq; virtutibus excelluerunt, sic etiam in equestri militia præstiterunt, quam quidem tanti æstimarunt, ut alterum, ex tribus civitatis ordinibus honoris gratia equestria appellaverint Et quum nono post Reges exactos anno, in maxima bellorum difficultate Dictatorem primò creassent, cujus dicto omnes parerēt, magistrum equitum ei adjecerunt, ut ostenderent Dictatorem statuto quodam tempore Regem esse, magistrum autem equitum militiæ ducem. Non igitur pigebit Reges ac Principes, qui alios militari gloria anteire volunt, domitores orbis terrarum, & gentium nationumque omnium victores imitari. Nemo enim potest virtutis laudem assequi, & magnarum rerum compos esse, qui à Romanorum imitatione abhorret. Et ille se sciat viam immortalis famæ affectare, qui illorum vestigia indefesso animo terere studet. Parum enim Romanorum paucitas adversus Gallorum infinitam multitudinem valuisset, parum etiam eorum brevitas contra Germanorum proceritatem potuisset, parum eorum probitas

Agrigentini. *Cappadoces.* *Vettones.* *Equa vento concipientes.* *Romani in equestri militia præstantiss.* *Dictator.* *Roman. laus.*

contra Aphrorum dolos,& artes Græcorũ ,nisi disciplinâ,usu,exercitationeq; militari, virtute atq; constantiâ mortales omnes prævertissent. Sed de equitandi exercitatione hactenus.Nunc autem de pedum pernicitate, & cursu pauca dicamus.

DE CVRSV AC PEDVM PERNICITATE, *& aliis corporis exercitationibus, quæ ad Regem pertinent in re militari.*

TIT. III.

Achillis in currendo exercitium.

ACHILES, quem Homeri præconio fortunatum exclamavit Alexander, quum illius sepulchrum in Sigæo cerneret,heros fuit animi virtute,& corporis robore præstantissimus. Is quum ab armis ocium erat, se ac socios suos omnes currendo statutum spacium exercebat,ut qui pro comperto duceret, currendi alacritatem plurimum rei bellicæ conducere.

Achillis cursus.

Strabo lib. 11. & Plin.lib.4. cap.2.ad fin.

Scribunt quidem Cosmographi locum esse apud Pãticapes, qui Nomades Gorgosq; disterminãt,quem cursum Achillis appellant, hoc est δρόμον ἀχιλλεῖον, in quo ludicrum certamen victoriæ celebravit, & cursu longè alios omnes prævertit. Piratica enim classe Ponticum mare aliquandiu infestaverat: & ubi segnitiem pelagi, aut reflantes ventos cernebat, non sinebat socios ignaviam torpere. Hinc Homerus Achillem ὠκυπόδα, hoc est velocem pedibus sæpe appellat. Noverat siquidem vir ille fortissimus militare ocium tumultuosum esse, & in ducis perniciem sæpenumero conspirare. Verè enim dicebat Cato senior: *Nihil agendo homines malè agere discunt.*

Achillis velox.

Epaminundas palæstritæ.

Epaminundas Thebanus vir fuit omni virtute præstantissimus, omnesq; artes ac disciplinas coluit,quę ad summum quemq; imperatorem pertinent. Is postquam adolevit, palæstræ dare operam cœpit, non tam magnitudini virium inserviens,quàm velocitati agilitatiq; corporis,illam quidem ad athletharum usum, hanc autem ad belli utilitatem existimans pertinere. Exercebatur igitur quotidie mane currendo desiliendoque, vesperi autem luctando; ut stans aliquando in armis

Digitized by Google

armis hostem contra se stantem complecti, locoq; excurbare posset, vel terræ illidere, sive fugientem saltu cursuvé assequi.

Sed modica sit hæc currendi exercitatio, ut dignitati, valetudini, ac saluti optimè consulatur. Meminisse enim debemus Philippi Lysimachi fratris, qui quũ nimio cursu contenderet, ut Alexandrum celeri equo devectum assequeretur, spiritu præcluso cecidit, & inter regias manus expiravit. Equidem dexteritatem quãdam corporis in Principe requiro: non pernicitatem illorum Æthiopum qui Troglodytæ dicuntur, quos Herodotus serpentibus vesci ait, & mortalium omnium pernicissimis pedibus esse. Nec prodigiosas illas currendi ostentationes optarim, quales præstabat Canistius cursor Lacedæmonius, vel Philonides Magni Alexandri cursor, quos alacres adeo fuisse scribunt, ut alites potius quàm homines credi possint. Nec Ladas segnior habitus est, quem ita pedum pernicitate ac corporis levitate præstitisse ajunt, ut quum per pulverem, vel arenam curreret, nulla pedum vestigia imprimeret. Polymnestor Milesius puer quum capras pasceret, leporem ludicro certamine assecutus dicitur. His omissis veram virorum fortium celeritatem quæramus. Alexãder Macedo præter cæteros æquales suos currendi celeritate præstitit: & quũ aliquando rogaretur à familiari quodam suo, num quid in stadio certare vellet Olympiaco, respondit: *Agerem id quidem quàm libentissimè, si mihi certamen cum Regibus esset, verùm si cùm privatus decernerem, iniqua admodum victoria esset.* Hæc magni Regis sententia docet Regi nullum corporis certamen esse debere, nisi adversus Regē. Athletarum exercitationem libenter spectavit Alexander & victores dilexit, affecitq; muneribus. Quocirca victo Dario, non parvam prędę partem in Italiam ad Crotoniatas dono misit, ob gloriam decusque Phayli eorum concivis, pręclari fortissimiq; athletæ.

Philippus currendo expirat.

Herod. lib. 4. cui titulus est Melpomene, ad fin.

Prodigiosa currendi ostentatio.

Alexandri Magni responsum.

Papyrius cursor, qui de Samnitibus sub jugum missis, & de recepta Luceria triumphavit, vir fuit omni bellica laude dignissimus, & animi virtute corporisque viribus peregregius, huic præcipua pedum pernicitas, honoris cognomentum dedit, unde que est cursor, vicit enim

Papyrius cursor.

currendo omnes ætatis suæ juvenes. Et in re bellica, milites cursu ad omnes congressus promptiores alacrioresq; accedunt. Nam ubi sensim & lento gradu invadũt, facilè victoriã hosti præbent, & ut corpore languescunt, sic etiam animo torpent. Hoc quoq; in vibrandis sudibus, jactandisq; hastis cernimus: procursu enim tela plurimum concitantur, multoq; gravius feriunt, quam de loco firmo ac stabili missa: ex quo quidem parvo conatu mittuntur: plaga ipsa longè minor venit.

Plagæ ex impetu fortiores.

C. Cæsar in epistolis suis docuit, plagas valde fortius ex impetu adigi, virosq; ex incursu promptiores fieri: quandoquidem stantes ictum adversarii expectare videntur, & ex segnitie quasi torpescere. Non frustrà igitur Romani veteres instituerunt, ut ineunte prælio signa undiq; concurrerent, clamoremq; universi extollerent. Ejusmodi enim rebus & hostes terreri, & suos incitari existimaverunt.

Roman. mos in præliis.

Pelopidas.

Pelopidas Thebanus palæstrâ & cursu summopere delectabatur, & omni exercitatione, quæ aliqua ex parte militarem usum adjuvare posset. Marius quum septimum iniret consulatum, jamq; maximâ esset senectute, quotidie in campo cum adolescentibus exercebatur, agilitatemq; corporis ad arma tractanda & ad equitandum in tanta ætate (annum enim octogesimum agebat) omnibus ostendebat. Ad cujus rei spectaculum complures concurrebant, non tam exercitum visuri, quàm vires ac robur grandævi consulis cum juvenibus congredientis. Sic etiam Pompeius copias suas luctando, currendo, equitandoq; exercebat ad postremam usq; ejus expeditionem, & præsto aderat præter ætatem ad omnes maximos labores,

Marius.

Pompeii equestre exercitiũ.

Sertorii robur & indefessum studium.

Quid de Sertorio loquar, qui toroso lacertosoq; corpore extitit, & ad robur, celeritatem, laborumque omnium tolerantiam idoneo? Is namque stabili ac pedestri pugnæ genere ab ineunte ætate assuetus, manus conserere, robore viribusque corporis cum quocunq; hoste certare semper erat paratus: & montes cursu scandere, aspera quæq; atque invia saltu transire nunquam detractabat. Unde missus contra eum Metellus, quò se verteret ignorabat, quum cerneret Sertorium miræ celeri-

celeritatis virum esse, miræque fortitudinis, qui etiam variis artibus sibi insultaret: quocirca quum se non satis esse contra Sertorium putaret, collegam cum novo exercitu à Senatu impetravit, missusq; est Pompejus, qui primo impetu à Sertorio fugatus, vix evasit. Equo enim dejectus, quum vulnus insuper accepisset, nulla alia ratione poterat effugere, nisi milites, qui eum invaserat, capto equo, preciosis fulgētibusq; phaleris ephippiisq; ornato, inter se de præda decertassent: quod quidem quum cerneret Pompejus, celeri cursu elabitur, & sic à suis protegitur. Hac itaque experientia docemur, pedum celeritatem in re bellica non modò utilitati, verumetiam saluti aliquando esse.

Pompeius in periculo.

Triginta circiter puerorum millia delegerat Alexander ex variis gentibus, quas vicerat, quorum singulos oculis lustrare ac spectare voluit, deinde eos Græcarum literarum doctrinis institui jussit, & omnibus militaribus disciplinis Macedonico more exerceri, ac variis armorum usibus consuescere, quibus & complures, eosq; probatissimos diversarū artium Præceptores adhibuit: ut hac manu consuetæ militiæ suæ addita, quod reliquum erat totius orbis terrarum subigeret: quòd sanè & facere potuisse videbatur, nisi fuisset in ipso juventutis flore vita fraudatus.

Alexandri institutum.

Jam enim exoleverant hi & eximiam virtutis indolem ostendebant. Erant enim exercitatione promptissimi, & strenuam quandam corporis agilitatem præ se ferebant. At mors insperata consilium illius antevertit. Annos enim tres & triginta natus, uno mense addito, diem obiit, vir præter omnem humanam potentiam, animi magnitudine præditus, quem non modò necessarii omnes, verùm Barbari etiam ipsi, quos paulò antè vicerat, luxerunt. Et Darii quoque Regis mater, quamvis è tantò fastigio ceciderat, & filium crudeliter peremptum audiverat, amissaque etiam proprii corporis libertate in custodia servabatur, tamen freta clementiâ indulgentiaq; victoris, in eam quidem usque diem passa est vivere: audita verò Alexandri nece, mori destinavit, & sibi ipsi violentas manus attulit. Nec putandum est eam filio hostem prætulisse, sed filii pietatem atque in-

Alexandri ætas & mors.

Darii matris luctus ob Alexandri obitum.

dulgentiam in eo invenisse, quem sibi hostem fore formidabat.

Regis recta institutio. Sed ne extra metas sermo noster decurrat, Regem ac Principem sic educare atq; instituere à teneris annis debemus, ut intelligat se ad animi fortitudinem, corporisq; robur parari, non autẽ ad delicias, illecebras, ac voluptates, quibus animus effœminatur ac torpet, corpus verò languescit atq; omni ex parte enervatur.

Scipio maior. *Cor. Scipio.* Incumbat igitur, ut primum per ætatem licebit, rei militari, exemplo majoris Scipionis Aphricani, qui decimum septimum ætatis agens annum, perductus est in castra Cornelii Scipionis patris sui contra Annibalem, ut armis, & disciplinæ militari consuesceret, in qua brevi tempore adeò emicuit, ut quum primũ pubesceret, patrem vulneratum apud Ticinum, & ab hostib. circumventum equestri prælio servaverit. Qua ex re civicâ coronâ donatus extitit. *Scipio Proconsul.* Deinde quum quartum & vigesimum vix implevisset annum, Proconsul in Hispaniam missus est, quum pater ejus & patruus in eo bello cecidissent, & Hannibal Italiam penè omnem subegisset. *Hannibal.* Quinetiam Hannibal ipse quum decimũ ætatis annum ageret, ab Hamilcare patre in Hispaniã, ut militiæ consuesceret, ductus est: & deinde mortuo Hasdrubale, qui *Hamilcar.* Imperator Hamilcari successerat, militum omniũ consensu Imperator ab exercitu declaratus est, quum sextum & vigesimũ tunc annum vix implevisset. *Alexander quo anno militiam susceperit.* Alexander autem sextumdecimũ annum agens primam militiam exercuit: occupato enim Philippo in bello contra Bizantios, Megarenses spreta Alexandri ætate, qui rei Macedonicæ præerat, magnis contractis viribus defecerunt. Ille verò, ut jam ostenderet futuræ magnitudinis indolem, celeri cõtractâ manu eos invasit, & primò eos aperto marte fudit, mox autẽ vicit, & captâ urbe cives omnes expulit, novosq; colonos induxit. *Alexander rex appellatus.* Quam rem Macedones adeò admirati sunt, ut jam Alexandrum Regem, Philippum verò Imperatorem appellarent.

Cæsar seræ militiæ pertæsus. Seræ autẽ militiæ Julium Cæsarem pertæsum fuisse legimus, quũ ingemuit visa magni Alexandri imagine apud Gades, quòd ad eam usq; ætatem nihil præclarum ipse egisset, qua ille magnam orbis partem subegisset.

Proinde

Proinde haud scio an tyronum exercitatio satis sit, quæ fiebat in ludo vel apud lanistas à Romanis, vel Quinquertio illaq; in Agone celebrabatur, à Græcis πένταθλον dicta, quòd generibus quinq; agonum certarent pugilatu, jactu, cursu, saltu, luctatione: ut eorum nomina declarant, quæ sunt ejusmodi, δίσκος discus, δρόμος cursus, ἅλμα saltus, πάλη lucta, πυγμαχία, id est cæstuum pugna pugilatúsve. Nam ad veram militiam capessendam alia quædã ratio habenda est, ubi in aciem descenditur, & cum hoste concurritur. Illic enim pulvis, æstus, sudor, sitis, clamor militaris, hostium incursus, timor, spes, & alia multa adeò animum perturbant ac distrahunt, ut vix illi ipsi, qui à teneris annis talia perpessi sunt, eadem perferre valeant. Quocirca veram militiam futuro Regi ab ineunte adolescentia tractandam esse duco.

Quinquertio, Penthathlon. Quinque hæc certandi genera probant iureconsulti in l. solent. ff. de alea lu. & aleato.

Nec alienũ erit externis bellis cum dignitate & gloria interesse, ut domi in pace & ocio vivatur, quo consilio ducti Ulysses, Menelaus, Theseus & Pirithous longinquas egere militias, adeò ut ad inferos usq; penetrasse à fabulosa antiquitate dicantur. Hoc etiã declarasse videtur Ptolemæus Ægypti Rex, qui quũ summus laudibus efferretur à quibusdam, quòd milites quotidie bellicis laboribus exerceret, nec sineret illos per ignaviã ac desidiam tabescere. *Tacete*, inquit: *nam quis Regem admiretur eum qui ad hanc usq; ætatem quam nunc ago, nihil memoriâ dignum egerit, nec rebus à se gestis qualis sit ostenderit?*

Externi belli studium.

Ptolomæi Regis dictum.

Sed quadã animi meditatione se effert Pyrrhus Epirotarum Rex, qui disciplinam militarem solertissimè ac diligentissimè semper meditabatur, ut qui duceret ex omnibus artibus hanc vel maximè Regi convenire. In qua quidem tantã consecutus est laudem, ut omnibus ducibus Imperatoribusq; sui tẽporis præferretur: quod verum esse Antigonus docuit, qui interrogatus quis præstantissimus omnium ducum sibi videretur, respondit: *Pyrrhus, si ei ad senium usq; pervenire contigerit.* Imperatorias etiam artes omnes optimè calluit Philopœmen Achæorum Dux, qui per omnem ætatem suam semper ocium perosus est.

Pyrrhus.

Antigonus de Pyrrho.

Philopæmen.

NANDI

NANDI USUM IN RE MILItari utilem esse.

TIT. IV.

Nandi usus.

NANDI usum non solum peditibus equitibusq; perdiscendum esse pluribus exemplis monemur, sed etiam Regibus, Imperatoribus, Ducibusque. Non enim homini per naturam, ut plerisq; animalibus, datus est, sed disciplina usuque perficitur. Julius Cæsar quum ad Alexandriam pugnans, irruente hostium multitudine, solus à suis in ponte destitutus, impetum ulterius ferre non posset, & multis missilibus impeteretur, in mare se mersit, ac nando per ducentos passus ad proximam navem evasit, elatâ lævâ, ne libelli, quos tenebat, perfunderentur, paludamentum verò mordicus trahens, ne hostis spolio illo potiretur, utque tutior aliquantulum à telis esset.

Julius Cæsar nando liberatur. Oppius de bello Alexandrino.

Campus Martius Romæ.

Campum Martium Romani, in quo juvenes exercerentur, juxta Tiberim elegerunt, in quem post gymnica certamina se mergerent, non modò, ut pulverem, sudorémve abluerent, & à lassitudine aquę beneficio recrearentur, verùm ut nandi quoque usum perdiscerent: cui non tantum equites peditesq; consuescerent, sed etiã equi ipsi, qui longè aptius liberiusq; flumina trajiciunt, si natare consueverint, nec undarũ vorticibus facilè cedunt, nec terrentur aquarum impulsu. Multos enim in historiis legimus beneficio optimè nantis equi vitæ periculum evasisse, & ex contrario nandi imperitia complures parva etiam altitudine impetúve aquarum obrutos ac demersos. Nec mirandum id quidem est, ut primùm enim umbilico tenus abluuntur, vix gradum figere possunt, vel rapacior è unda vestigium subducente, vel lubricis saxis fallentibus. Atqui altior aliquantulum aqua hominem elevat, nec prætereuntes pedes pessum accipit. Quo fit ut imperitorum plurimi desiderentur, peritorum verò perpauci.

Equi nantis utilitas.

Nandi igitur scientia neutiquam prætermittenda est, etiam à Principibus, quibus & usui & saluti plerumq; esse potest. Ex antiqua Italorum disciplina hoc etiam laudatur, infantes enim filios frigidissimis fluminibus ablue-

Italorũ mos.

Digitized by Google

abluebant, non modò ut frigoribus assuescerent, verùm etiam ut usum nandi à primis annis ediscerent. Unde Italus ille gloriabundus apud Virgilium ait:

Durum à stirpe genus natos ad flumina primùm
Deferimus, sævoq; gelu duramus & undis.

Aeneidos 9.

Horatius Cocles beneficio nandi patriam servavit, & ab hostium periculo evasit. Nam cum Porsena Thuscorū Rex pro Tarquiniis recipiendis improvisum bellū Romanis inferret & ad Janiculum pervenisset, ne cum exercitu transiret Tiberim, ab Horatio prohibitus est: qui dum alii pontem sublicium rescindunt, solus Hetruscos hostes sustinuit, ac deinde, scisso ponte, armatū se in fluvium misit, & enatavit ad suos. Eodem quoque bello quum Mutius Scævola ad feriendum Porsenam hostium castra penetrasset, occisoq; scriba, quem Regē credebat, comprehensus esset, & impositam incensis altaribus manum exuri pateretur, dixissetq; taliter animatos juvenes trecentos in Regem esse: illum admiratum ad pacem Romanis dandam inclinavit, acceptisq; obsidibus ab injuria desistendum.

Horatius Cocles. *Tit. Liv. deca. 1. lib. 2.* *Valerius Max. lib. 3. de forti. ca. 1.* *Valer. Maxi. lib. 3. de patientia.* *Mutius Scævola.*

Verùm inter obsides Chlœlia virgo quædam cum compluribus aliis virginibus erat, quæ solicita pro virginitate ac pudicitia, clàm, deceptis custodibus fugæ se ducem comitibus præbuit, trajectoq; Tiberi Romam pervenit. Senatùs verò eam & comites omnes violatæ fidei increpitas remisit. Porsena, re ordine intellectâ, Chlœliam admiratus est, & eam muneribus affectam cum comitibus suis Romā remisit: Romani verò tantæ virtutis merito Chlœliæ equestrem statuam in Via sacra posuerunt. Erat enim virgo insidens equo, qua ex re multi putaverunt illam equo fuisse transuectam, sed Dionysius Halicarnasseus (cui, quòd cum M. Varrone vixerit, magna fides adhibenda est) scribit Chlœliam à Porsena Rege phalerato equo donatam fuisse, & exinde statuam meruisse equestrem.

Chlœlia Virgo V. Max. lib. 3. de for. cap. 2. *Statua equestris Chlœliæ erecta.*

Admirantur sumopere historici virtutem ac robur Sertorii, eumq; omnium bellatorum pugnacissimum fuisse affirmant, & alterum Hannibalem à Celtiberis appellatum. Ejus prima militia sub Scipione fuit adversus Cimbros, qui in Galliam transierant, in quo bello

Sertorii fortitudo, & nandi peritia.

quum

Digitized by Google

quum infœliciter pugnatum esset, Sertorius graviter vulneratus equum amisit, & indutus thoracâ, & scutũ atq; arma tenens, Rhodanum fluvium rapacissimum, qui inter Rhetos Noricosq; fluit, per adversos fluctus nando trajecit, & non sine magna hostium admiratione ad suos pervenit.

Lib. 8.

Hanc etiam laudem superiori Aphricano Silius Italicus, quũ de ejus indole loqueretur, his versib. tribuit:

Aphricani agilitas, & militares exercitationes.

Ipse inter medios venturæ ingentia laudis
Signa dabat, vibrare sudem, transmittere saltu
Murales fossas, undosum frangere nando
Indutus thoraca vadum, spectacula tanta
Ante aciem virtutis erant: sæpe alite planta
Ilia per fossum, & campi per aperta volantem
Ipse pedes prævertit equum, sæpe arduus idem
Castrorum spatium & saxo transmisit & hasta.

His pauculis versibus poeta hic peregregius omnes militares exercitationes complexus est, ut quisq; intelligere possit, inter castrenses industrias nandi peritiam præcipuam esse: qua quidem se carere iniquo animo ferebat Alexander. Et quum aliquando maximum flumen cum omni exercitu transmittere opus esset, paucos equitum ad tentandum vadum præmisit: cujus altitudo primum summa equorum pectora adæquabat, mox ut in medium alveum ventum est, cervice tenus equi abluebantur, tum milites omnes pavore torpebant, & nemo audebat in fluvium se mergere.

Alexandri vox.

Hoc quum cerneret Alexander: *O me deterrimum*, inquit, *qui nunquam nare didicerim:* deinde confestim rapto incumbens clypeo audacter trajecit. Cujus exemplum alii secuti, partim nando, partim equitibus hærendo, partim autem sublatis in verticem sarcinis, hastisq; nitentes, pedibus transmisere, adeò ut ex tanto exercitu nihil præter pauculas sarcinulas desideratum sit, sed sic omnes madidi undiq; in ripis aggeribusq; fluminis expositi sunt, ut facilè exercitus omnis deleri potuisset, si pares hostium copiæ illum advenientem excepissent. Scævola vir admirandæ fortitudinis, ex eo scopulo, quem solus per integrum diem ab universis Britannis defenderat, adveniente nocte in profundũ pelagi

Scævola nandi peritia.

se

& dejecit, duabus loricis & gravi scuto onustus, & ad Cæsarem nando pervasit, à quo laudatus pro concione, & ex gregario milite Centurio factus vitis honore donatus est. Quanto etiam usui fuerit nandi peritia in primo Punico bello, ex hoc videri potest. *Vitis Centurionis gestamen.*

Concitaverant Pœni classem remisq; impellebant eam, ut à Romana classe per fugã evaderent. Hoc quum cernerent complures Romani juvenes, cuncti se è transtris in altum præcipitant, & subito adnantes magnâ vi hostiles naves in portum pellunt, retrahuntq;, & hoc pacto Imperatori suo Luctatio capiendas parvo cum labore præbuerunt. Et hæc de nandi peritia satis. *Romani nãdo classem capiunt.*

DE SAGITTANDI VSV ET ALIIS quibusdam exercitationibus rei bellicæ conducentibus.

Tit. V.

Aliæ sunt perutiles juvenibus exercitationes corporis, quæ rei militari haud parum conducunt, ut arcum tendere, spiculaq; dirigere: qua in re nonnulli Principes præstiterunt, Domitianus Cæsar tanta sagittandi arte valuit, ut nonnunquam in pueri procul stantis dispassam dexteram sagittas tãta arte dirigeret, ut singulas per intervalla digitorum innocuè mitteret, nec puerum læderet, nec à destinato signo discederet. *Sagittandi ars.* *Vt Suetonius in eius vita scribit.*

Prisci sagittandi usum numinibus etiã suis tradiderunt, ut Apollini, Dianæ, Cupidini: sed præcipuè Herculi, quẽ arcu Stymphalidas aves confecisse ajunt, & complures hostes peremisse. Et ex illius pharetra Trojana fata pendere fabulatus est Homerus, ut ostenderet sagittarios plurimum in re bellica valere: qua ex re Philoctetes (cui moriens Hercules illam dono dederat) accersiri ab Agamemnone inducitur, & honore ac præmiis affici, ut ejus ope ad victoriam uteretur. *Dii sagitarii.* *Herculis pharetra.*

Æthiopũ Rex quidam, cujus nomen memoriæ proditum fuisse non memini, quum accepisset Cambysem Persarum Regem transmittere destinasse, magni rigoris arcum accepit, tractumq; ad aurem usq; nudis brachiis, exploratoribus Cambysis ostendit, & sagittã certo ictu *Regis Aethiopum robur.*

ictu magnisq; viribus excussit: deinde ut illum dono Regi suo afferrent jussit, illi abeuntes arcum Cambysi obtulerunt: quem tentans Rex vix duobus digitis magno quidem conatu traxit; & quum aliis etiam præbuisset, nemo ex tanta multitudine inventus est, qui illum ulterius trahere posset. Admiratus igitur Cambyses Æthiopum Regis vires, ab incepto destitit, & eum sibi magna benevolentia conciliavit.

Cambyses.

Exercitationes militares apud Veteres.

Hastam quoque vibrare, ex equo jaculari, ensem rotare, fundas executere, sudem jacere inter militares exercitationes veteres scriptores posuerunt, & de eis præcepta tradiderunt: de quibus dicere cõsultò supersedeo: satis sit hæc potiora attigisse, ex quibus concludendum erit, Principum vitam ac victum cives omnes imitari: qui si per desidiam torpebunt, ignavos quoque populos nutrient, & luxu, deliciisq; profluentes: licentia enim ex diuturno ocio contrahitur: sin solertes & industrii erunt Principes, cunctos sibi subditos suorum morum sectatores imitatoresq; habebunt.

Rex qualis, talis grex.

Exercitationes Platonicæ.

Multum utilitatis Plato exercitationi tribuit, & quædam etiam præcipit, quæ nostris temporibus abhorrenda detestabiliaq; omnino essent. Cursu & equis mulieres ut certent jubet: & in luctatione, jactu lapidum, arcu, fundâ, & missilibus non viros solùm, sed etiam fœminas adhibet: Hæc in libris de Republica scribit. In libro autem sexto de legibus nudas puellas cum nudis juvenibus in quibusdã tripudiis saltare permittit. Quid turpius in ganeis fieri posset? sed malę cõsuetudini temporum suorum quędam indulget Plato, quæ à dignitate tanti philosophi omnino aliena esse videntur.

Plato excusatus.

Lycurgi institutum.

Ex Plutarcho in apophtheg. Laconicis.

Mulieres quæ deceant.

Lycurgum sic fecisse proditum est: qui virginũ corpora cursibus, luctationibus, jactibusq; discorum ac jaculorum exercuit, non modò, ut robustiorem sobolem procrearent, verùm etiam ut adversus pariendi nixus facilius repugnarent. Sed nostris mulieribus hæc neutiquam permittenda sunt, satis illis sit pudicitiam, pudoremq; custodire, & honesta virorum præcepta servare, à quibus nullam aliam luctationem quærimus, nisi contra illecebras ac voluptates, & contra immodicas delicias, quibus plerunque adeò diffluunt, ut omnium dome-

Digitized by Google

domesticarum curarum obliviscantur, & luxu immoderataq; impensa rem omnem familiarem exhauriant. Pulchre admodum Satyricus ille noster ait:

Prodiga non sentit pereuntem fœmina censum. *Iuvenalis.*

Sed de militaribus exercitationibus hactenus.

Nunc verò pauca de venatione, quæ bello paciq; communis esse videtur, dicemus: honestam enim voluptatem adjuvat, & corpori salubritatem affert.

DE VENATIONE.

TIT. VI.

XENOPHON Socraticus vir fuit tanta dicendi suavitate, ut Musa Attica vulgò cognominaretur. Is in philosophia, & aliis bonarum artium studiis adeò excelluit, ut Platonis certamen non detrectaverit. Multa quoq; librorum volumina reliquit: inter quæ, duo illa alterum de equestri disciplina, alterum autem de venatione. His enim duabus artibus præcipuè delectabatur, ac proinde Agesilao Lacedæmoniorum Regi gratissimus fuit, & Cyrus Junior Persarum Rex eum summa benevolentia complexus est. Nec mirum videri debet homines Græcos, qui ferè omnia in disciplinam redegerunt, aliquam statuisse doctrinã de humano commercio cum equo & cane, quę duo animalia omnium fidissima homini esse cernuntur, quorum alterũ custodiæ semper ei excubat, noxia latratu prodit ac pellit, & morsu in adversarios sævit. Alterum hominem verbis, eoque dorso insidente exultat, proq; eo in hostem cursitat. Quocirca optimè nobis in hac re natura consuluisse videtur, quæ equum laborum nostrorum comitem atq; adjutorem dederit, canem autem custodem ac socium. *Xenophon musa Attica.* *Hominis commertium cũ equo & cane.*

Canem vulgò cernimus pro Domino pugnare adversus latrones, sicarios, grassatores, homicidas, insidiatores, fures & contra alias quascunq; sævientes feras. Masinissa Rex quum se hominum custodiæ non crederet, canum custodię permisit, quorum latratu sæpe latentiũ hostium insidias evasit, & venientes in se adversarios longè antè prædidicit, cavitq;, & beneficio canum victor aliquando extitit. *Canis philantropia.*

L

Accepimus etiam hominem quendam, æstivo tempore in herba dormientem juxta aspidem, quæ ejus ori jam insurgebat, à cane, qui illam abigere nequiret, experge factum evasisse, & sic canis munere ab imminente mortifero morsu vitæ redditum.

Canum memoria tenacissima. Magnam docilitatem & tenacissimam memoriam in cane cernimus. Ulysses (ut Hom scribit) quum ad Trojanum bellum proficisceretur, apud Eumerum subulcum canem reliquit, & cùm exactis variis laboribus, & plurimis erroribus ac periculis superatis, domum post vigesimum annum redit, agnitus à cane extitit, & consueta adulatione, solitoq; gannitu exceptus. Nulli certè animali præter hominem, major est memoria: itinera enim quamvis longa atq; invia canes diutius meminere, & hominibus ipsis memorant. Veteres quoq; injurias post longum etiam tempus ulciscuntur.

Canum in prælus usus. Colophonii magno studio canes rei bellicæ gratia instituebant, adeò ut illis quasi cohortes quasdã instruerent, quæ in prima acie certarent mira quadam ferocitate, nec unquam prælium detrectarent. Hi in nocturnis congressibus sæpe victoriam eis præbebant. Scribunt etiam veteres Regem Garamantum per seditionem regno expulsum, à ducentis canibus, quos venationis gratia aluerat, fuisse restitutum, cùm mira ferocitate cõtra repugnantes sævirent, iterq; per hostium cuneos patefacerent, donec eum tutum in regiam aulam sisterent. Et sic pulsis cæsisq; hostibus diutius regnavit, deinde regnum moriens posteritati suæ reliquit.

Garamant. à canibus in regnum restitutus.

Canum fidelitas in dominos. In victoria illa nobili C. Marii contra Cymbros, canes inventi sunt, qui postquam pro dominis diutius pugnarint, cecidissentque illi in prælio, ab eorum cadaveribus nunquam abigi potuerint, sed eadem mira sedulitate custodierint: & ut tutius illa à feris alitibusque defenderent, palustris illic passim relictis intulerint, custodiasq; inter se partitas vicissim magna cum diligentia observarint.

Canis exemplum memorabile. Memoriæ etiam proditum est canem in Epiro fuisse, qui pro Domino in sylva quadam ferociter contra latrones pugnavit. Sed quum ille tandem interemptus esset, percussores in urbem usque prosecutus est, & unum ex eis agnitum in maximo hominum conventu, laniatu latratuque

tatuque adegit, ut scelus fateretur, & sic deprehensus pœnas dedit, & sceleris socios per tormenta indicavit, in quos etiam graviter animadversum extitit. Cesellius Vindex Jureconsultus ætate suâ eximius, quum è propinquo rure vesperi rediret, ab inimicis suis circumventus, canis beneficio evasit, qui pro eo tamdiu pugnavit, donec servi, qui è longinquo sequebantur eidem auxilium afferrent. *Cesellius à cane suo defensus.*

Canum fides admiranda omnino esse cernitur. Lysimachi Regis canis (cui nomen Hyrcani reddidit Duris) quem diutius in omnibus prœliis, venationibus, laboribus, periculisque comitem habuerat, quum cerneret mortuum herum pyræ imponi, magno cum gemitu & ululatu cunctis spectantibus accenso rogo se flammæ injecit, & vivus cum mortuo Domino cremari voluit. Idem etiam fecisse Hieronis Syracusanorum Regis canem Plinius testatur. *Lysimachi Regis canis.*

Scribunt quoq; historici, Jasone Lycio interfecto, ejus canem cibum nunquam deinceps capere voluisse, & tandem post multos dies per inediam cōsumptum esse, adeò ut minus admiranda videantur illa, quæ à poëtis scribuntur de Erigone, quæ duce cane Imera dicta, cadaver Icari patris dolo interempti invenerit, juxta proceram quandam arborem, de qua Erigone dolore percita collo pependit, & sic præcluso spiritu interiit. Canis autem quum dominæ mortem cerneret, cibo tandiu abstinuit, donec moreretur. Quum Romæ animadversum esset in Titum Sabinum, ejusq; familiam, jacerentq; cadavera jugulatorum, unius ex his canis ab heri cadavere nusquam abigi poterat, sed mœstos edebat ululatus magna populi Romani corona circumstante, ex qua quum ei quidam cibum objecisset, illum ad interempti os tulit, & deinde cadavere in Tiberim abjecto adnatavit canis, dominumq; sustinere conabatur, admirantibus cunctis spectatam muti animalis fidem: ut Plinius vir doctissimus refert. *Iasonis canis.* *Fabula de Erigone.* *Titii Sabini canis fidelis.*

Quid de canum docilitate dicemus? Imprimis quidem Dominum cognoscunt, eiq; amantissimè adulantur, ejus quoq; nutum diligenter observant, externos autem omnes odio habēt, & ea discunt, quibus vix fides *Canum docilitas.*

adhiberi possit, nisi ab illis qui ea viderint. Quanta eorum in venando alacritas, quanta solertia, quanta ad investigandum narium sagacitas? ventum, auram, aërem odore captant, longè venientem feram odoratu præsagiunt, ostendunt, lustrant, persequuntur vestigia, inquisitorem sensim antecedentes loro trahunt, cubicula ferarum rictu indicant, vices inter se observant, alter alteri opitulatur, ducem in venatu sibi præficiunt, illum comitantur, illius nutum expectant, cui sine detractatione semper parent. Quinetiam nomina sua norunt, vocati adsunt. Cornuum signa progressui receptuiq; data quamprimum servant: diversa inter se munia obeunt, suos recognoscunt, quasi militari tessera inter se data. Alienos invadunt, blanditias amant & quasi laudem affectant. Objurgati increpitiq; emendantur. Quid quod eorum impetus & sævitia mitigatur ab homine humi sedente, vel mollius eblandiente? Molossi Epirotarum gens, qui sub Pyrrho Neoptolemo Achillis filio ejusq; posteris extiterunt, venatione magna ex parte alebantur. Hi canes optimos ferocissimos summa diligentia exquisitos habuerunt, quorum tanta fama percrebuit, ut excellentes omnes venatici canes, Molossi appellarentur. Secundam laudem meruerunt Spartani, qui & Laconici à regione dicuntur. Hos Virgilius velocitate omnibus præfert. Et Aristoteles quum dicit in omnibus animalibus fœminas molliores esse maribus præter ursas & pardos, Laconicas tamen canes fœminas maribus prætulit.

Canũ solertia in venando.

Molossi unde dicti.

Spartani & Laconici.

Tertium locum tenuerunt Salaminii, qui & sagatissimi habiti sunt, & custodiæ idonei. Cydon quoq; Cretæ urbs, optimos habuit canes, & magni nominis in venationibus apud Græcos poëtas. Melita Insula, quę Pachyno Siciliæ promontorio imminet, canes habuit, Meliteos dictos, quorum nonnulli scriptores meminerunt, sed eorum laus non in venatione habetur, sed in gesticulationibus, & lasciviore ludo. Idcirco in deliciis à mulieribus & ociosis viris aluntur, ut Callimachus Elegiacis versibus cecinit.

Salaminii.

Cretenses.

Melitei.

Caspii ferocissimos habuerunt canes, quorum sævitia in homines potius quàm in feras exercebatur, quando ali

Caspii.

Digitized by Google

ab ineunte ætate humanis cadaveribus ali consueverūt. Nullum enim genus humationis aut sepulturæ magis probabant, quàm à canibus post interitum devorari, ne cadavera putrefierent, & vermibus scaterent. Quisque igitur sibi pro familiari sepultura proprios canes domi alebat, quum opulentior erat. Tenuiores autem à publicis canibus vorabantur. Orchus Molossorum Rex vetustissimus, qui adjutore Ardeneo Proserpinam, quæ è Sicilia in agrum Brutium juxta Hipponem oppidum (quam deinde Vibonam Romani appellarunt) venerat, ut flores legeret, rapuit, canem habuit admirandæ magnitudinis, Cerberum nomine, qui Pirithoum laceravit, animamq; efflasset, nisi ei Hercules præsto affuisset: unde Pirithous ab Hercule revocat⁹ ab inferis dicitur. Hujus canis ferocitas adeò admiranda fuit, ut non parvum argumentum poëtis præbuerit earum rerum, quas apud inferos esse fabulantur, & celebris famæ initiū Molossis canibus dederit.

Sepeliendi mos apud Caspios.

Orchus Rex.

Cerberus canis.

Pirithous ab Hercule ab inferis revocatus cur dicatur.

Sed venator, canis virtutem quęrere debet, non genus aut patriam. Nam qui primi nobilitati sunt à propria virtute, non à patria aut à majoribus laudem meruerūt.

Indi mistum genus canum summopere laudant, proinde coitus tempore, fœminas canes in silvis ligant, ut ex tigribus concipiant. Primo & secundo fœtu nimis feroces gignunt, tertio autem idoneos educant. Idem è lupis Galli faciunt, ex quibus geniti greges optimè custodiunt. Hi quidem Lycisci dicuntur, & vulgo ravi coloris sunt, & pili durissimi, latrant præter cæteros omnes: unde pastor ille apud Virgilium ait, *multum latrante Lycisca.*

Canum genus mistum.

Lycisci.

Virgilii versus explicatur.

Sed canes eo ferociores fiunt, quo contra sæviores feras exercentur. Alexandro Magno, cùm Indiam peteret, Albaniæ Rex canem admirandæ magnitudinis dono dedit, cujus specie delectatus jussit ei dimitti ursos primò, deinde apros, mox autem damas: ille verò quasi contemnens jacebat manebatq; immotus. Tum Alexander segnitie tanti corporis offensus, illum interimi jussit. Hoc cùm Albano Regi percrebuisset, alterum ad eum misit, mandata addens, ne in parvas illum emitteret feras, sed in leones, aut elephantos: nec rem distulit

Alexandro dati canes ab Albaniæ Rege.

Ex Plin. c. 40. lib. 8.

Alexander, sed dimissum leonem statim dilaceratum interemptumque à cane vidit. Tunc elephantum jussit induci, cujus spectaculo plurimum delectatus est. Nam primùm horrentibus villis, ingentem emisit latratum; mox in cervicem assultans, contraque belluam se elevans, hinc atque illinc artifici dimicatione infestans, atq; evitans, celeri quadam vertigine illum afflixit, cujus lapsus magno fragore terram concussit, cum ingēti plausu atque admiratione Alexandri, & omnium spectantium. Canes verò, qui ignavo pecori congredi consuevere, licet pernicitate prǽstent, sǽvitiam tamen ferarum formidant.

Pugna canis & Elephanti.

Venatio claris Principibus semper fuit gratissima, & quasi peculiaris quædam exercitatio, nec quidē immerito: speciē enim non parvam fortitudinis præ se fert, & similitudinem quandam cum re bellica tenet. Ducem præficit sibi venatio, cujus dicto omnes auscultant, hostem excursoribus provocat, exploratores in speculis disponit, insidias abdit, apertum Martem simulat, divortia quæ ad fugam patent observat, per saltus & arva pedites præmittit, loca plana & aperta equitum alis præcingit, cornuum strepitu progressui receptuique canit, dat signa prædæ ac victoriæ, prædam adventantem aut evadentem fit, venationem bello ac pugnæ simillimam esse. Consuescunt namque venatores nives, & æstus ferre, famem prædæ aviditate perferunt, equitando, currendo, prosiliendo adversum montem ascendendo, durioresq; fiunt, & feris congrediēdo, animo quoq; promptiores. In vetere Italica disciplina usus venationis vel præcipuus fuit. Hoc apud Maronem gloriabundus Italus ille, de quo paulò ante dixi, ostendit, quum inquit:

Venatio Principibus grata.

Venatio rei bellicæ pulcrè comparatur.

Venatorum studia & mores.

Venationis disciplina apud Italos.

Venatu invigilant pueri, sylvasq; fatigant.
Flectere ludus equos, & spicula tendere cornu.

Alexander Macedo ubi ab acie, & armis quies aliqua aderat, assidua venatione oblectabatur.

Alexander Magnus venator.

Nam leonem miræ magnitudinis (ut dictum est) quasi laborum Herculis æmulus, peremit, & præcipuam venatorum semper curam habuit, quod quidem multis ex rebus docuit, sed præsertim ex epistola, quam ad Peucetem ursi morsu & unguibus laceratum scripsit,

in

Digitized by Google

in qua primò, quasi anxius de illius valetudine, monet eum, ut se certiorē reddat, quonam modo sese habeat, & si quis venatorum in ursi congressu eū destituerit, ut desertor ille, quisqs fuerit, debitas pœnas luat. Non enim minore diligentia venationis disciplinā, quam rei militaris curabat Rex ille maximi spiritus & animi peregregii.

Mithridates verò Ponti Rex ille, qui cum Romanis sex & quadraginta annos varia fortuna bellum gessit, quum puer admodum patrem amisisset, vitam non solum noto antidoto tutatus est, sed venationis quoq; studio. Altero enim venenum, quod sibi quotidie tutores diluebant, evasit, altero autem insidias: simulabat quidem se nimia venationis voluptate teneri, adeò ut reliqua omnia studia contemptui neglectuiq; haberet. Annos igitur circiter septem neq; urbis neq; ruris tecto visus est, sed inter sylvas quasi errabundus vagabatur, & ut sors ei præbebat occasionem, diversis regionis montibus pernoctabat, ignaris omnibus ubi locorum esset: sicque quotidie feras cursu fugare atque insequi consuēvit, & cum ferocioribus belluis etiam viribus congredi, quibus quidem studiis proditorum insidias evasit, & corpus ad omnem laborum tolerantiam obduravit: effecitque ut animi etiam virtute omnes ætatis suæ Reges antecieverit, & dignitate majestateque imperii priscos quoque omnes adæquaverit.

Mithridates.

Volaterr. l. 17. anthrop.

Venationis utilitas.

Meditationi maximarum rerum venationem idoneam esse Plinium Secundum juniorem testem habemus, qui gloriabundus ad Cor. Tac. scribit, se crebrò venationibus interesse: additq; ejusmod verba *Mirum est ut animus à cogitatione motuq; corporis excitetur. Iam undiq; sylvæ, & solitudo, ipsumq; illud silentiū, quod venationi datur, magna & cogitationis incitamenta sunt: proinde quū venabere, licebit auctore me ut panarium & laguunculam, sit etiam pugillares feras: experieris enim Dianam non montibus magis quam Minervam inerrare.* Proinde L. Sylla postquam depositā dictaturā privatā vitam elegit, Cumas ad proprios agros profectus est, & venationi ac solitudini omni studio indulsit. Pelopidas Thebanus, vir animi virtute, & corporis robore præcellens, primam militiæ suæ institutionem à venationis meditatione acce-

Plinius secundus epist. ad Corn. Tacitū.

L. Sylla.

Pelopidas ex venatore fortis miles.

Plut. in eius vita. pit: in qua quum acerrimè versaretur, dux aliorum venatorum habebatur, ejusq; dicto omnes obsequebatur: sed quum eo tēpore Lacedæmonii Phebida Duce Thebarum arcem, quæ Cadmæa dicebatur, occupassent, & amicis suis summam licentiam potestatemq; dedissent, alterius factionis cives partim cæsi, partim in exilium acti sunt, inter quos Pelopidas exul factus, Athenas se contulit: & quum venationem assiduè exerceret, semper de patriæ libertate, & de exigendis tyrannis cogitabat. *Pelopidæ Strategema.* Quocirca occasionem nactus, duodecim tantùm venatoribus (quibus consilium suum crediderat) comitatus, Athenis egreditur cum venaticis canibus, retibus, venabulis, vestituq; agresti, ut sæpenumerò consueverat. Et sic cuncti, vergente jam ad occasum sole, Thebas à nemine agniti ingrediuntur, inq; ædes Caronis, à quo tempus didicerant, divertunt Pelopidas itaq; certior factus quid facto opus esset, nocte intempestâ domum egreditur, comitatus venatoribus suis, & paucis exulibus, & in ædes quasdam irruit, in quibus adversariorum Principes affatim epulati, vino somnoq; indulgebant. Quibus omnibus interfectis, se ac socios suos ab exilio & patriam à tyrannide liberavit. *Viriatus Lusitanus ex pastore venator, ex venatore Imperator factus. Florus lib. 2. c. 17.* Viriatus verò Lusitanus primus ille in Hispania magnus Dux, qui cavendi peritia omnibus Imperatoribus ac Ducibus sui temporis prælatus est, qui Romanos quoq; annos circiter decem vario marte fatigavit, quum pastor esset, militarem disciplinam ex sola venatione didicit, cui quidem diuturnam operam dedit: & à venatoribus Dux factus, quū nullâ generis aut majorum commēdatione clarus esset, universum Hispaniæ exercitū magna cum laude diutius duxit. *Philopœmen.* Philopœmē etiam Achæorū Dux præclarissimus, quoties ab armis ocium nactus esset, venationi operam dabat, ut qui opinaretur eam rei militaris comitem esse, & Regum, Imperatorum, Ducumque palæstram.

Herodot. lib. 1. Persarum Reges, quorū majestas augustior sanctiorq; habebatur, venatione etiam gloriabantur: hoc cernimus ex inscriptione sepulchri Darii, quam ejusmodi fuisse *Darii epitaphium.* Onesicritus scripsit, ut refert Strabo: *Amicus amicis fui, eques & sagittator optimus venatores omnes superavi: & quæcunq; volui, facere potui.*

Pompejus

Pompejus quoq; quum Numidam victor peragraret, venationibus leonum & elephantorum aliquot diebus operam dedit, ne à Romanis armis feræ ac belluæ immunes ac feriatæ essent. Quanti venationem fecerint Romani, quantumq; eam ad bellicam disciplinam momēti habere, arbitrati sint, vel ex hoc cerni potest, quòd ferè post magnam aliquam partam victoriam populo spectaculum exhiberent innumerabili quadā impensa, in quo non modò nostrates feræ, sed & sævæ immanesq; belluæ lacerabantur, è transmarinis longinquisque provinciis accersitę, quarum non solùm sævitia terrori erat, verumetiam truculentus aspectus, & horrendæ species nunquam alias in nostris regionibus visæ.

Pompeius venationibus studet.

Rom. quanti venationes fecerint.

Leonum simul pugnam Romano populo spectandam dedit primus omnium Q. Scævola Publii Scævolæ filius, quum ædilis curulis esset, quæ quidem res ei non minus quàm paterna dignitas suffragata est ad populi gratiam promerendam. L. deinde Sylla, qui postea Dictator tanta sævitia in Romanos cives grassatus est, quanta in nullo hominum unquam fuit, quum præturam gereret, centum jubatos leones in spectaculo exhibuit.

Leonum pugna.

Ex Pl. 16. l. 8.

L. Sylla sævitia.

Pompejus verò Magnus, quum Theatrum, quod propria impensa construxerat, mutuatus exemplaria Mitylenensi spectaculo, consecravit, venationem exhibuit, in qua leones circiter quingenti lacerati sunt, & elephantes nonnulli quàm maximi, quod quidem spectaculum horrendum omnibus Italis visum est. Nunquam enim tantam evisceratioñem ac carnificinam viderant. Præbuit etiam idem Pompejus in Circo maximo leones trecentos quindecim, Cajus autem Cæsar quadringentos.

Spectaculum a Pompeio exhibitum.

C. Cæsar.

Marcus Antonius post Pharsalicam cladem admirandum spectaculum dedit, nunquam ante id temporis Romæ visum; leones enim jugo subactos ad currum junxit, ut heroicis temporibus in Bacchi triumphis fieri solitum fabulantur.

M. Antonius.

Hanno illustris Carthaginēsis primus omnium mortalium ausus est leonem manu tractare, & mansuetum ostendere, quo quidem ex facto exilio damnatus est,

Hanno primus leonem mansueta exhibuit.

Digitized by Google

quando non nihil persuasurus hominibus esse videretur vir ille tam artificis ingenii, qui feris etiam belluis imperare potuerit.

Venatio leonum quomodo minus periculosa.

Leonum venatio principio difficillima fuit. Multi enim venatores in ea lacerabantur, sed pastor quidam Getulus experientia docuit, maximam illam leonis vim in oculis constare, quorum lumine hebefacto aut velato, ferocitas omnis decidit. Nam quum pro pecore pugnaret, essetq; inermis, & omni præsidio atq; auxilio destitutus, frendensq; leo in eum prosiliret, fugam meditatus vestem qua amictus erat exuit, inq; feræ caput objecit: hæsit vestis illa juba circumvoluta oculosque leonis obvelavit, tunc mirum in modum torpescente feræ sævitia, fugam pastor corripuit, & bellua non insequente evasit. Hæc fama pervasit non modò ad pastores, ac populos finitimos, verùm ad arenarios quoque venatores, qui hoc exemplo moniti, experientia didicerunt, leonem capite operto facilè vinci posse.

Pl. lib. 8. c. 16.

Curt. l. 8.

Lysimachi pugna cũ leone.

Sunt qui putent Lysimachum, qui leonem evulsa lingua strangulavit, ut diximus, prius in os ejus sagulum objecisse, & sic luminibus belluæ obvelatis victorem evasisse. Præclara multa gessit Lysimachus, sed nullo magis facinore gloriabatur, quàm hac in leonem victoria, unde ad se venientibus legatis à Demetrio, quasi jactabundus pugnam enarravit, quam olim jussu Alexandri Regis cum leone ferocissimo commiserat, & cicatrices ostendit, quas ex unguibus feræ in brachiis crurisq; acceperat. Tunc ridentes legati dixerunt. *Noster quoq; Rex sæpe Lamiæ belluæ morsus in collo gestat*, ignaviam Demetrii carpentes, qui Lamiam impudicam psaltriam adeò perditè amabat, ut de illius congressu non minus gloriaretur, quàm si in singulari certamine Amazonum Reginam peremisset, aut leonem stratuisset.

Lamia psaltria.

Scipio minor.

Venabantur servi spe libertatis.

Sed ad Romanam venationem redeo, in qua primò aut conducti ab exteris nationibus venatores certabãt, aut sontes ad bestias damnati, ut fecit minor Aphricanus, qui incensa Carthagine, exemplo Pauli Æmilii patris ludos publicos præbuit, & transfugas ac fugitivos omnes bestiis objecit. Venabantur etiam servi complures libertatis spe proposita.

Domitius

Digitized by Google

Domitius Ænobardus ædilis curulis quum ursos centum in Circum maximum populo spectandos induxisset, adjecit etiam totidem venatores Æthiopes, nō enim adhuc audebant Romani cives belluis congredi. Atqui non diu pòst non modo ex plebe, sed & ex patriciis, summaq; nobilitate complures juvenes decernere ausi sunt: quod etiam Juvenalis testatur, quum de Acilii filio loqueretur his verbis: *Ursum pugna* *Ex Pl. c. 36. l. 8.* *Satyr. 4.*

Profuit ergo nihil misero, quòd comminus ursos
Figebat Numidas Albana nudus arena

Non facilis etiam habenda est aprorum venatio, sæpe enim venatores decipiunt, invaduntque vel excusso venabulo hominem dejiciunt, & exporrectiore dente feriunt. Sæpe etiam canes rotando lacerant, & præcipuè non consuetos huic certamini, quiq; adhuc ictum cavere nesciunt. Inter Herculis labores, qui præconio tot poëtarum celebrantur, hic non infimus habetur, qui de Erymanti apro scribitur. Et hic heros, qui ætiis gloria nominatur, quiq; Deus præsens habitus est, & divinos apud omnes gentes honores meruit, fama interempti apri carere noluit. *Aprorum venatione periculosa.* *Herculis labor, circa aprum.* *Polyæn. lib... stratag.*

Theseum Athenienses scriptores multis in rebus gestis æmulum sectatoremque Herculis faciunt, & inter præclara ejus certamina, illud in primis memoriæ prodiderunt, quod cum Cromyonia porca, quam Phæram vocabant, gestum est Erat enim fera illa pugnacissima, ac penè insuperabilis, & Cromyonium aprum, qui tunc Megarensium erat, mox autē Corinthiorum fuit, omni ex parte vastabat. Theseus eam manibus suis cum ingenti omnium spectantium admiratione peremit. Ex hac truculentissima fera natum referunt Calydonium aprum, de quo multa in fabulis Poëtarum scribuntur: qui demum à Meleagro Oenomai Calidoniæ Regis filio interemptus extitit. *Theseus Athenensis.* *Cromyonia sus.* *Diod. l. 4. c. 5.* *Aper Calydonius.*

Ida Phrygiæ sylva (quam Homerus ferarum matrem appellat) truculentos etiam habuit apros, & illum imprimis, quo cecidit Adonis puer ille formosissimus, quē dilexit Venus: cujus ex sanguine rosæ infectæ quum albæ ante essent, puniceæ (ut ajunt) factæ sunt; de hoc dixit poëta ille. *Ida sylva.* *Rosa punicea facta.*

Testis

Digitized by Google

Testis qui niveum quondam percussit Adonem,
Venantem Idalio vertice durus aper.

Thusci apri, in sylva Ciminia. *Frontinus. l.1.c.2.* Thusciam ferocissimos habere apros putabant veteres, & præcipuè in sylva Ciminia, quæ erat eo tempore omnium Italarum sylvarum maxima, & invia, adeò ut bellum gerentibus Romanis contra Thuscos pro maximo quidem facinore habitum sit, quod M. Fabius consul C Marii collega, vel alius quispiam (in ambiguo enim historia est) eam penetrare ausus fuerit, præsertim quum cavendam sylvam illam esse Senatus consulibus per literas edixisset. Iter tamen primò tentavit Fabius insciis omnibus, uno tantum servo comitatus. Quæ res *T. Liv. lib. 9. decad. 1.* quidem occasionem victoriæ populo Romano præbuit. Victi enim fuerunt Volsciscenses, & Thuscorum omnium exercitus profligatus.

Apri quomodo se ad pugnam preparent. Pugnaturi apri vel contra aliquem sui generis, ut sæpe Veneris gratia certare solent, vel contra canes ac venatores, costas atq; cutem attritu frictioneq; arborum obdurant, & luti quasi incrustatione quadam adeò se armant, ut neq; dente, neq; jaculo aut sagitta transfigi possint, & vix robusto, atq; acutissimo venabulo adigi. Proinde incautum venatorem ictu nonnunquam fraudatum ruentemvé dente excipiunt, figunt, lacerant, & plerumq; etiam perimunt, nisi alter venator ei præsto adsit, qui feram irruentem feriat, vel saltem abigat. Id-*Apri quomodo venandi.* circo bini semper venatores disponendi sunt, ut alter alteri opem ferat ubi opus fuerit, venator enim ubi in sylva solus fuerit, aut periclitatur, aut belluæ cedit, prædamq; amittit.

India ferarũ ferацissima. India regionum omnium vastissima maximaq; alit feras truculentissimas, & quasi pro miraculo quodam ab aliis gentibus habitas, in quibus quidem scribendis Græci scriptores fidem sibi ipsis abrogant. Eam dicunt feros sues magnitudine & specie admirandos habere. *Ex Plin. c. 52. lib. 8.* Nam cubitales dentes geminos singuli habent ori exporrectos, quibus se ab omni vi atq; impetu tueantur. Deinde in fronte duo cornua veluti vitulis exeunt, quibus ferocissimè sæviunt, insupportabilesq; redduntur. Sed de India taceamus, de qua nullum tam impudens mendacium dicitur, quod teste aliquo eruditissimo

scriptore

ſcriptore careat. Deimacho & Megaſteni, qui geſta Alexandri in India memoriæ tradiderunt, minus credendum Geographorum princeps Strabo aſſerit, ut qui ea affirment, quæ rerum omnium miracula longè prævertant, & præcipuè quuum ſerpentes dracon esq; magnos adeò in India eſſe affirmēt, ut boves & cervos cum cornibus ſolidos integroſq; deglutiant. *Ex Str. li 3. & Pl. c. 14. lib. 8.*

Aprorum venationem majorem multò in Italia fecit ganearum macelliq; ingluvies: diverſa enim fercula & magno precio condita ex hoc uno animali coqui, & fartores concinnabant. Quocirca Cenſorius Cato in orationibus quas pro emendandis moribus edidit, exprobrávit nimiam voraginem aprini calli, & exquiſita gulæ irritamenta varioſq; ſapores. Quinetiam in annalibus ignominia notatus eſt P. Servilius Rullus, pater ejus Rulli, qui in conſulatu Ciceronis legem Agrariam promulgavit, quòd primus omniū Romanorum aprum in cœna appoſuit integrum: cujus exemplum parvo tēpore multi ſecuti ſunt. Quod quidem quum indigno animo ferret Juvenalis, ait: *Fercula varia ex aprorū carne. Cato Cenſorius. Integer aper in cœna. De quo Plin.*

Quanta eſt gula, quæ ſibi totos
Ponit apros, animal propter convivia natum.

Et L. Titius in ſuaſione legis Fanniæ objecit populo Romano, quòd porcum Trojanum multi in convivio apponerent, quem quidem ſic vocabant, quòd ſicut ex equo Trojano multi Principes ſubitò proſiliverunt, ſic ex appoſito apro diverſa animalia egrederentur, quaſi gravidus multis animalibus fuerit, ut equus Trojanus armatis militibus. *Lex Fannia. Ex Macr. c. 13 l. 13. Satur. ubi Cinnius non Titius legitur: alii, Curtius quod fortaſſe verius eſt.*

Cervorum verò venatio longè facilior habenda eſt, ſunt enim inermes, ac timidi, nullumque præſidium niſi in celeritate fugæ habent. Proinde tervæ filios, ut primùm proſilire incipiunt, ſaltu ac curſu exercent, fugamque eos meditari edocent, & ex præruptis editiſq; rupibus ſaltum ipſæ præmonſtrant. Mares cervi maximis cornibus prægravantur, quibus nonnunquam ramis arborum deprehenſi, à fuga prohibentur, & ſic à canibus venatoribuſq; opprimuntur. *Cervorum venatio.*

Singulis annis cervos cornua veris tempore amittere Plinius opinatur, & nova reparare, ſed interim quaſi mutili *Cervorum cornua. Plin. c. 31. l. 8.*

mutili & inermes locis abditis solivagis latent. Sunt tamen qui putent eos non singulis annis, sed quum nimium fuerint prægravati, hoc modo cornua decutere.

Serpentes. Serpentum cavernas perquirunt, ex quibus narium spiritu illos etiam invitos extrahunt, eosq; perimunt, & veneni vi cornua amittunt, ac mutato totius corporis pilo, senectam e uunt, juventamque induunt: & sic in multam ætatem vivunt.

Simplicitas cervorum. Sunt etiam cervi simplices admodum: unde nonnunquam viso venatore stupent, & omnia quasi pro miraculo admirantur. Et viatores prætereuntes eminus sequuntur: & sæpe vi canum urgente ad hominem confugiunt. Mulcentur etiam cantu, sed magis pastorali fistula. Delectantur multum aspectu, & præcipuè virginum, quibus jacentes se attrectari permittunt, & hinnuli illas sequuntur blandioribus vocibus allecti. Fugiunt cervi latratu canum audito, aura semper secunda ut vestigia cum ipsis abeant. Quum auriculas erigunt, acerrimo præstant auditu: quum verò remittunt: fiunt obtusi, & quasi surdi. Vita eorum (ut dixi) longa est, excedunt enim centesimum annum. Captos dicunt Græci scriptores cervos cum torquibus aureis, quos eis Alexander Magnus adjici jusserat, suis nominibus inscriptos, longo tempore post illius Regis obitum.

Cervorum anni.

Purgatio cervarum. Cervas, Cicero ait libro secundo de Deorum natura, paulò ante partum perpurgare se herbula quadam quæ Seselis dicitur, adeò ut videantur vim quandam medicam intelligere. Plinius autem affirmat cervos præmonstrasse Dictamum herbam extrahendis sagittis idoneā, cujus quidem pastu noxia illa spicula quamprimum è corpore deciderent. Locupletior verò testis Cicero dixit: *Capras in Creta feras, quum essent confixa venenatis sagittis, herbam quærere, quæ dictamus dicitur: quam quum gustâssent, sagittas excidere dicunt è corpore.* Virgilius quoq; in verborum elegantia, & sermonis proprietate Ciceronis æmulus, hanc sententiam sequitur: inducit enim Venerem vulnerato Æneæ hanc herbam afferentem, ubi ait:

Seselis.

Pl. c. 27. l. 8. & c. 8. lib. 25. ad Medium.

Lib. 2. de nat. Deo.

Dictamus.

Diodor. lib. 5.

Dictamum genetrix Cretæa carpit ab Ida.

Deinde subdit.

Non

Digitized by Google

Non illa feris incognita capris
Gramina, cum tergo volucres hæsere sagittæ. — *Virg. lib. 11. Æneidos.*

Quibus ex versibus facile est recognoscere verba & sententiam Ciceronis Maronem fuisse imitatum, ut plerisq; etiam aliis in locis cernimus.

Sed ne extra calcem procurrat sermo, dicendum erit cervorum venationem non omnino ignavam esse. Saltandi enim alacritate & currendi pernicitate canes atque equos omnes longè prævertunt. Et nisi æstu ac siti enecti in fluvium mersentur, nunquam eos canes assequuntur: at postquam se aquâ affatim ingurgitant, nunquam evadunt, sed manifestæ prædæ exponuntur. Hercules itaque qui nullius laudis expers esse unquam voluit, inter præclara sua facinora hoc etiam connumerari passus est, quod aëri pedem cervam fixerit. Hic igitur heroum omnium fortissimus docere videtur, hanc etiam cervorum venationem speciem aliquam virtutis in se habere.

Cervorum velocitas.

Hercules cervum figit.

Omitto insidias, retia, casses, plagas & alia multa id genus, quæ feris tenduntur per varios multiplicesque dolos, quibus quidem præda quæ capitur, vilior omnino atq; ignorabilior esse videtur: sicut enim in re bellica præstantior victoria est, ubi collatis signis & aperto marte decernitur, quàm ubi hostes dolis atque insidii capiuntur, sic etiam in venatione gratior præda est quæ canum hominumq; virtute cadit, quàm quę laqueo aut alia fraude strangulatur. Illud enim ingenuæ nobilitatis esse cernitur, hoc autem ignavę rusticitatis, illud fortitudinis speciem præ se fert, hoc autem avaritiæ.

Ferina dolis capta, ignorabilior.

DE AUCUPIO, ACCIPITRUM natura, eorum generibus, & de aquilis.

TIT. VII.

FINITIMUM venationi est aucupium, quod cum accipitribus exercetur, hoc quidem temporibus nostris longè diligentius agitur, quàm priscis illis seculis, quibus aut prorsus ignotum fuit, aut paucis agnitum.

Aucupii institutio nova.

Non

Non enim hanc egregiam exercitationem tacuissent Græci scriptores, qui in minimis etiam rebus diligentissimi vel potius curiosissimi semper extiterunt. inveniunturq; eorum scripta, quibus docent quo sibilo, quavé fistula aves alliciuntur, quibusq; decipiuntur dolis & quibus rebus irretiuntur, quo etiam modo area concinnatur, quæ semina spargantur, quo gestu, plagaq; ex tuguriis obducuntur. Nec silent multa quæ leviora admodũ esse videntur. Proinde putandum est accipitrum usum illis fuisse incognitum. Sic priscis quoq; Latinis, qui illorum vestigia penè in omnibus sunt secuti, præsertim quũ genus hoc aucupii mirificam quãdam voluptatem, gratiam jucunditatemq; de se præbeat, & ingenti delectatione Reges, Principes, & ingenuos quosque viros perfundat. Habet quoq; non dissimilem speciem à disciplina militari, disponit enim juvenum comitatum, equitum quasi alas adjicit, indagatores cum sagacissimis canibus quasi milites levis armaturæ præmittit, qui aves terrore excitent, & ad volatum compellant. Speculatores in montium verticibus statuit, qui volatum observent.

Accipitrum usus.

Adsunt suo ordine qui elata sinistra manu accipitres ferant, adversusq; volantes alites artifici jactu eos dimittant. Alii surgentem è terra volucrem quamprimum rapiunt. Alii per apertum volantem invadunt: alii in sublime sese efferentem, deinde singuli vocati, sibiloq; allecti, ad notam proprii heri lævam redeunt.

Accipitrum mirabilis natura.

Accipitrum tam feram aëreamq; naturam quis non admiretur tam facilè hominum usibus mansuescere? Cibum humanis manibus accipere, dominum agnoscere, vocemq; ejus quamprimùm à sublimi aëre audiram sequi, & ultro à summa illa libertate ad domini vincula redire, imperata facessere, & partam à se prædam, leviterq; libatam Domino largiri. Hæc & similia multa hominibus ignaris ficta esse viderentur, & inter desides atque oscitantes reticenda, non autem inter solertes ac sobrios. Atqui & vera sunt hæc & multo majora quàm his paucùlis verbis à me referri possint. Proinde hoc genus aucupii nequaquam priscis seculis notum fuisse arbitror, quum de eo nihil clarè nec Græcè nec Latinè scriptum

ſcriptum invenerim. Plinius tamen refert in Thraciæ parte ſuper Amphipolim homines atque accipitres ſocietate quadam aucupari, & illos ex harundinetis ac ſylvis aves excitare, accipitres autem ſupervolantes deprimere illas captas aves, deinde aucupes cum illis partiri. Qua ex re ſuſpicari poſſumus initium fortaſſe hujus aucupii à Thracibus manaſſe, quod deinceps longo tempore auctum ad hunc pervenerit uſum, cui jam nihil adjici poſſe videatur. Et qui accipitres alunt atq; inſtituunt, omnium miniſtrorum gratiſſimi ſunt Regibus ac Principibus ætate noſtra. Tempore tamen Martialis cernimus id genus aucupii jam aliqua ex parte in uſum quorundam tranſiviſſe. Nam in diſtichis ſuis quum de accipitre loqueretur, ait:

Plin. c. 8. li. 10. — *Aucupii initium.* — *Aucupes miniſtrorum omnium gratiſſimi.* — *Martialis, in fin. apoph.*

Præda fuit volucrum, famulus nunc aucupis idem
Decipit, & captas non ſibi, mæret aves.

Accipitrum primus uſus.

Sed primus accipitrum uſus fuit, ut circumvolando per dolum aves in retia, quæ tecta arboribus erant, propellerent, quæ quidē illi altius depreſſusvé volantes uſu prædocti evadebant, aves autē irretitæ ab aucupibus capiebantur: Ægyptii & Æthiopes illi, qui (ut Diodorus Siculus ſcribit) pro literis imaginibus ac ſimulacris quibuſdam utebantur, quum imperare volebant ut quippiam celeriter ageretur, accipitrem pingebant, quippe qui opinarentur hanc alitem pernicitatem pluimarum volucrum alacritate ſua prævertere. Accipitrum genera ſexdecim eſſe Plinius refert, ſed de his ſolùm pauca explicat, quæ Augures Romani literis commendaverunt, vel quæ in Hetruſca diſciplina lectitaverat. Notatq; imprimis auxiliari accipitres noctuis repugnantibus contrà alias alites, bellumq; partiri, hoc quidem commercio quodam inſtinctuq; naturali.

AEgyptii. — *Diod. lib. 4. rer. antiq.* — *Hieroglyphica nota apud AEgyptios pro literis.*

Sed accipitrum uſus ac natura, eorumque diverſitas longè magis temporibus noſtris aucupibus nota eſt, quàm ſcriptoribus illis veteribus, qui ex illis ſolum auguria captabant. Noſtri enim eos è nidis quaſi im[illegible] mes abreptos nutriunt, tanto ſtudio tant[illegible] diligentia, ut res admiranda eſſe videatur. Eorum [illegible] rimantur, declinant omnia quæ illis o[illegible] quuntur autem quæ illis proſunt. C[illegible]

Plin. c. 8. l. 10.

tradunt experientia quadam naturali, quam longo usu didicerunt. Præmoniti curant illorum adversam valetudinem magna solertia, & exquisitissimis quibusdam remediis. Nec minore cura eis indulgent, quàm propriis liberis. Abdunt illos hyeme caveis vimineis, vel intimis penetralibus domus, ut ab hyberna omni injuria prohibeantur. Quo quidem loci calidioribus cibis confoti, veterem plumam exuunt novamq; rursus induunt, & ex novis alarum pennis alacriorem volatum instaurant. Quinetiam quum nonnunquam ex nidis pullos accipere nequeunt, ex libero cœlo, quum jam adoleverunt, captos, summa industria cicurant. Et quum cernant illorum ferocitatem magna ex parte ab oculorum acie manare: tenui acicula leniter palpebras consuunt, & aliquot diebus eos luminibus defraudant, donec mansuetiores reddantur, quibus deinde dissutis, galericulum capiti adiguet, quo oculos contegant, & in solo deinde aucupio dum in excitatam avem dimittunt, eos revelant, ut ex oculorum acie sumpta ferocitate in alitem sæviant, eamq; quamprimùm visam assequantur. Atqui hoc mirùm admodum videri potest, quod audità voce sibilové nutritoris, revolant, & aërea libertate relictâ, ad galerum, vincula, servitutemq; redeunt. Benigniores'q; sunt in referenda gratia his, à quibus nutriuntur, quàm nonnulli hominum, qui illis etiam, à quibus bona quotidie accipiunt, insidiantur.

Accipitrum cicuratio.

Gratitudo.

Nonnulla aucupiorum genera ipsæ rapaces alites, quæ ungues aduncos habent, & incurvum rostrum, docuerunt, & pręcipuè illæ quæ non cadaveribus, sed rapta præda vescuntur: cibum siquidem ex venatione vel aucupio assiduè captant, sed quum nimium senescunt rostro, & unguibus nimis crescentibus inutiles rapinæ fiunt, parvoq; tempore tabescunt, ac fame pereunt Sunt qui putent aquilas aucupii venationisq; commercium cum suis nutritoribus contrahere, ut quæ captas à se prædas cum illis partiantur, & præcipuè cum cernunt eos infirmos, aut imbecilliores esse. Exemplumq; etiam inducunt cujusdam aquilæ à virgine pulcherrima educatæ apud Seston urbem, quæ quidem permissa à puella libero cœlo, gratias quotidie ei referebat, aves enim primò,

Volucres rapaces.

Aquila exemplum mirabile cũ Virgine. Plin. c. 5. l. 10.

primò, deinde venatus sedulò aggerebat. Atqui quum contigisset virginem mortuam efferri, gemebunda substitit aquila, postremò in accensum rogum se mittens cum puella simul conflagravit. Hujus rei testimonium affert Plinius, ne videatur res ficta, & sine auctore esse. *Lib.10.c.5.*

Est species quædã aquilæ quæ ab Homero νηττοφόνος ἀετὸς, à nostris autem Anataria dicitur, hæc aquaticas aves appetit. Proinde circa lacus & stagna versaretur. Et quum circumvolat, umbram suam è sublimi nantibus alitibus ostendit, illæ timore perculsæ, se mergunt rursus, atq; iterum, donec fessæ ex parte emergant, qua minimè se videri putant, tunc eas aliis semotas cernens aquila, ex alto se vibrans invadit, ac rapit. Nam ubi complures sunt, eas infestare nequit. Plangentes enim alis, aquã plurimam respergunt, oculosq; aquilæ hebefaciunt, ut nihil cernant. Et hac naturali disciplina aves illæ ceu ex instituto semper gregatim natant. Accidit etiam aliquando ut aquila raptæ anatis pondus quum tolerare nequeat, cum ea mergatur, obruaturq;, & sic unà ambę pereant. *Agnataria aquila.* *Ex Pl.c.3.l.10.* *Aquila solertia.*

Est etiam ferocior aquila, quæ haliætus dicitur: hæc & piscatione & aucupio pascitur, sed dum aucupatur, alteram sui generis sociam accersit, & earum una citima terræ circumvolat, radensq; tellurem raptat: altera autem per gyrum superiora petens, sublime volantes alites intercipit Hoc genus aquilæ oculorũ acie reliquas omnes antecellit. Nã nec conniventibus, nec lacrymantibus oculis contra solis radios intuetur. Hujus rei rationem Claudianus nõ ignobilis Poeta aperit, quum de ea alite loqueretur, nam hos versus inservit. *Haliætus.* *Arist. lib. 8. animal.c.3.* *Aquila acies oculorum.* *Claudian.*

Consulit ardentes radios, & luce magistra
Natorum vires ingeniumq; probat:
Degenerem refugo torsit qui lumine visum,
Unguibus hunc sævis ira paterna ferit.

Cum reliquis versibus, qui ad hanc sententiam sequuntur.

Est etiam celebrata apud complures fama, hanc solã alitem à fulmine semper intactã involatamq; extitisse ideoq; Jovis satellitem, & fulminis ministrum eandem esse poetę fabulantur, Aquilę igitur primus aviũ honos, *Aquilis primus honor avium.* *Aquilarum*

Digitized by Google

cum quadrupedibus dimicatio.

Aquilę certamen cũ cervo.

& maximæ alitum omnium vires tribuuntur: adeò ut non solum cum aliis omnibus alitibus, & parvis terræ animalibus, & cum capreis, leporibus, & damis, verùm etiam cum cervis certet, quos primò quidem posteriore ungue per adversa dorsi feriens in oculos involat, eosq; tam diu alis verberat, donec in rupes cervos præcipitet, perimatque. Multa venatores & aucupes à rapacibus alitibus didicerunt, quæ deinde in usum aucupii ac venationis redegerunt, Venatores quoq; à lupis, ursis, leonibus, pardis, peritiores fiunt, & ab aliis animalibus quę ex venatione aluntur.

Milvi.

Ex Plin. c. 10. lib. 10.

Est etiam fama milvos artem gubernandi navigia docuisse, monstrante natura ipsa caudæ flexus ad dirigendum per cœlum volatum, molemq; corporis levandam. Quod deinde opus in mare translatum, navigia omnia dirigit ad optatum cursum, & infestis contrariisq; etiam undarum fluctibus, eadem gubernat, & in portum salutis adigit. Sed de venatione, & aucupio hactenus dixisse satis sit.

DE STVDIO AC DELECTATIONE *Agroculturæ.*

TIT. IIX.

Xenophon Agriculturā commendat. in Oecon.

PHILOSOPHUS ille Socraticus Xenophon, qui venationis superiora pręcepta nobis exorsus est, etiam quę nunc sequentur adjuvabit. Is quum præcepta rei familiaris, traderet, agriculturam multis laudibus effert, ejusq; exercitationem omnibus aliis præfert: eamque non modò patrifamilias præbet, & cuicunq; civili viro tanquam rem utilem ac pernecessariam, ut quæ universum genus humanum nutriat, eandem etiam Regibus Principibusq; tradit. Asserit enim nihil tam dignum regali exercitatione, quàm studium benè colendi agri, nō tantùm ad usum necessariæ alimoniæ, fructuumq; percipiendorum, sed ad voluptatem jucunditatemque humanæ vitæ, proinde rustico labori geometricam quandam industriam addit, quæ speciem ac delectationem potius adjuvet, quàm utilitatem ac fructus augeat. Cyrum quoque Persarum Regem inducit quasi de se gloriam-

Digitized by Google

gloriantem apud Lysandrum Lacedæmonium virum illustrem atq; acerrimum, quod agrum scita dimensione, paribusque ordinibus diligenter conservisset. Et quum Lacon ille arborum proceritatem admiraretur, tunc Rex ait: *Istarum arborum multa mea manu sata sunt*, exclamasseque tunc Lysandrum Xenophon dicit, dixisseq;: *Rectè quidem Cyre beatum te esse omnes opinantur. Amplissima enim fortuna tua virtutem etiam coniunctam habes.*

Cyrus agricultura studiosus.
Cic. in Cat. mai.
Lysander.

Hæc musa Attica adeò Ciceroni placuit, ut multa ex ejus libris in usum suum transtulerit, & ejus œconomicum, seu de re familiari librum in Latinum eloquium convertit: tametsi temporibus nostris nusquam appareat, & cum libris ejus de Republica, de gloria, de consolatione, pluribusq; aliis interiit, qui omnes desiderium nobis perpetuum reliquerunt. Multi alii Reges agris, pomariis hortisq; delectati sunt, ut Adonis, ut Alcinous Corcyræ Rex, quorum rustici labores perpetuo Musarum præconio celebrantur. Semiramis Regina, vel alius quispiam Assyriorum Regum (incerta enim historia est propter scriptorum varietatem) agros intra urbis mœnia, & hortos pensiles juxta domesticos parietes excogitavit, tanta amœnitate, tantaq; jucũditate, ut admirati scriptores rerum, ejusmodi opus inter mundi spectacula collocaverint. Veteres quidem Poetæ nihil prius admirati fuerunt, quàm Hesperidum hortos, in quibus recensendis complures fabulas connectunt.

Xenophon musa Attica, cuius Oeconomicum Cicero vertit.
Adonis.
Alcinous.
Assyrii Reges.
Diod. l. 1. c. 4.
Horti pensiles.
Hesperidum horti.

Epicurus Philosophus (ut quidam scribunt) hortos instituit, & hortorum magister honoris gratia cognominatus extitit. Vivebat enim Epicurus in horto Athenis cum amicis suis, quem moriens deinde testamento legavit Hermacho Mitylenæo, qui ejus ludo successit, & sic deinceps quibuscunq; successoribus suis qui ab ejus nomine philosopharentur. Tarquinius etiam superbus hortulo suo domestico plurimum delectatus est, ex quo filii nuncio sævum, ac sanguinarium responsum dedit. Sed Romani veteres longè prius agrorum quàm hortorum curam habuerunt. Crescente deinde imperio, ac singulorum opibus confl[illegible] in extruendis hortis innumerabiles pecun[illegible]

Epicurus hortorum magister.
Tarquinius superbus.
Valer. l. 7. c. 4.
Romani hortorum cultores.

Digitized by Google

derunt, quorum profusio exterorum Regum opulentias superavit.

In Veneris tutela horti, quod Plautus, teste Plinio cōfirmat. Sic & Nævius: Coquos edit Neptunum, Venerem Cererem.

Non erit igitur alienum agrorum horrorumq; exercitationem Regi quem instituimus permittere, & præsertim quòd vitam longiorem salubrioremq; ex ea assequetur, hilarius jucundiusque vivet, & honesta semper voluptate fruetur. Proinde minus admirandum est veteres Poëtas Veneris voluptatis Deę hortos dicatos cōsecratosq; esse voluisse, quod etiam Plautus comicorum facetissimus testatur.

DE LVSV PILAE, ET DE DIVERSIS pilarum nominibus: Regesq; nonnullos studiose pila lusisse.

TIT. IX.

Pila luforia inventionem refert. Plin. l. 7. c. 56. Mecenatis laus.

ALIAS nonnullas Principum exercitationes, quæ virtutis speciem aliquam præ se ferunt, non omnino repudiandas esse censeo, & præcipuè in viridi juventa, in qua ocium summoperè formidādum est. Princeps enim ociosus aut molestè degit, aut minus digna meditatur. Reges itaq; Principesq; nonnullos legimus studiosè admodum pila lusisse, & Mæcenatem in primis, qui antiqua Hetruscorum regum genere oriundus, omnes regias virtutes habuit. Nam non modo rei bellicæ gloria claruit, & sapientia consilioq; excelluit: verùm in studiis quoq; omnium bonarum disciplinarum emicuit, & ingenia temporum suorum adeò fovit, ut Musarum pater jure optimo appellari posset.

Virgilius.

Et certè nisi Virgilium inopem & patria ejectum benigno hospitio accepisset, & opulentis donis ac muneribus affecisset, caruissemus omnino Mantuanis carminibus quæ Musam Latinam æmulam Smyrnæis plectris reddiderunt, ut Silius Poëta cecinit. Ea sanè jactura linguæ nostræ quàm maxima extitisset. Sumus enim hoc uno cum Græcis in dubio certamine, & si Homero, tanquam parēti, ætatis gratia aliqua ex parte cędimus, longè tamē alios omnes noster Maro antecellit. Sed ad Męcenatem redeo, quem dico aptè admodum ac strenuè pila lusisse, testemq; citabo Lyricorum nostrorum summum

Lib. 8. Homerus. Mecenas pila lusit.

mum Flaccum Horatium, qui & ipse ab eodem opibus & dignitate honestatus est: & ut ei gratiam referret, plerosq; librorum suorum ad eum scripsit, dicit enim, quum Atietæ divertissent:

Lusum it Mecænas, dormitum ego, Virgiliusq;:
Namq; pila lippis inimicum, & ludere crudis.

Serm. lib. 1. Satyr. 5.

Optimè etiam pila lusit Publius Scævola vir gravissimus, & Jureconsultorum omnium disertissimus. Is cùm à forensi labore fessus esset, pila se aliquantulum instaurabat, ut refert Cicero. Lusit etiam pila studiosè admodum ex philosophis Lycon Troadensis, ad quam quidē fessus studiis sapientiæ confugiebat, tanquam ad placidam auram post difficilem æstum atq; calorem, ut gratior deinde esset ad studia reditus.

Pila benè lusit Scævola. Val. Max. l. 8. c. 8. Laërt. l. 5. Lycon philosoph.

Dionysius quoque Syracusanus pilâ summopere delectatus est, sed homo ad sævitiam natus etiam inter ludendum pusionem, quem unicè adamabat, interemit, cujus facti adeò eum pœnituit, ut vix à seipso manus abstinuerit.

Dionys. Syracus. sævities.

Sed quid immanissimum tyrannum memoro, quum Regem virtute & rerum gestarum gloria omnium maximum testem inducere possim? Lusit Alexander pila, & sæpenumero quidē, quum militia, & rebus seriis ocii aliquid dabatur. Et cùm naturâ munificentissimus esset, & acto imperio liberalitatem benignitatemq; accumulasset, adjecissetq; jucunditatem quandam & alacritatem in donando, qua sola omnibus gratificari videbatur, inter ludendum quidem collusores omnes aliquid petentes muneribus afficiebat.

Alexand. pilæ lusor. Plut. in eius vita.

Quocirca Serapion adolescens modestus ac facetus, qui eam crebrò ludere solebat, cum nihil poscens, nihil etiam unquam dono ferret, hoc animadvertens, pilam ad alios omnes præterquam ad Regem mittebat: ac tùm dicente Alexandro: *Quid ad alios pilam mittis, ad me autem nequaquam?* Tunc Serapion. *Non petis*, inquit. Hoc audiens Rex leniter arrisit, & confestim munera quam maxima ei afferri jussit, quibus ille lætior factus, pilam alacrius mittebat. Tum Alexander: *Planè ut video* (inquit) *munera gratiora sunt non petenti, quàm efflagitanti.*

Serapion ludens cum Alexandr.

Lusit pilâ aliquando etiam Cæsar & singulis collu-

Cæsar.

L. Cæcilius. foribus suis centena sestertia numerari jussit, uni L. Cæcilio quinquagena tantùm: hic facetè: *Num una manu ludo?* Tum ridens Cæsar, numerum æquari imperavit.

Dorcatius. *Pila unde dicta.* Pilæ ludus apud veteres compluribus claris viris gratissimus fuit, adeò ut non puduerit Dorcatium Romanum poëtam non vulgarem de pilæ ludo prodere, & diverso carmine heroico præcepta tradere: cujus auctoritatem nonnulli sequentes, relicta Græca origine putaverint pilam à pilis, quibus densata esset, dici. Ait enim Dorcatius.

Neu tu parce pilis vivacis condere cervi,
Vncia donec erit geminæ super addita libræ.

Pilarum species plures, earumq; differentia. Plures enim pilarum species erant, quarum aliæ pugno, aliæ expassa manu pulsabantur, aliæ verò calce feriebantur, vel missæ in lusorem ex adverso repulsabantur. Earum nomina ex diversis lusionibus manaverunt. Nam trigonalis pila dicitur à formæ specie. Paganica à pagis, in quibus usui erat, sicut rusticana à rure. Conflatilis autem, quòd flatu, quo levior esset, impleretur. *Lib. 4.* Hanc Martialis follem appellat, sive per similitudinem (turget enim ut follis) sive quòd presso folle inflaretur: *Satyr. 5.* unde illud Persii Satyrici illius obscurioris.

Folle premis ventos.

Pila lusus commendatur. Pila nihil indecori in gestu præbet, sed speciem quandam potius ingenuam præ se ferre videtur. Nihil fictum, nihil simulatum in se habet, ut pleræq; aliæ lusiones, quæ quidem mendaces sunt, collusores fallere nituntur & omnia simulando dissimulandoq; agunt. Præstat etiam quandam corporis agilitatem, dexteritatemque, & saltando ac currendo hominem exercet.

Lusiones honestæ. Idcirco dicendum erit pilæ ludum juvenibus permittendum esse. Tales enim lusiones non indecoræ sunt, dum fiunt relaxandi animi gratia, ut ad studia & res serias alacrior jucundiorq; deinde fit reditus. *Sententia Anacharsis.* Aristoteles laudat Anacharsis Scythæ sententiam, qui dicere solebat, non turpe esse aliquando modestis lusionibus oblectari, ut alacrior ad Philosophiam fieret reditus. Et *Lib. 2. de orat.* idcirco liberi hominis Cicero esse ait aliquando nihil agere. Atqui Scipio dicebat se repuerascere quum relicta

Repu-

Digitized by Google

Republicâ apud Cajeram conchulas legeret, & umbilicos unà cùm Lælio amico suo.

Nequaquam fieri potest, ut semper in animi, corporisvé laboribus simus, est siquidem aliquando cessandū, ut exinde industria gratior nobis fiat, non erit igitur finis cessatio quæ modici temporis est, sed veluti instauratio quædam ad laborem. Vitandæ tamen sunt nequitiæ, & lubrica illa quæ odia hominum incurrunt, qualibus delectabatur Ortho in adolescentia sua. Hic enim per urbem vagabatur comitatus improbis ac procacibus juvenibus, & obvios quosq; verberibus cedebant, invalidos autem temulentosvécaptos, sagoq; impositos in sublime jactabant.

Ludendum quandoq;. *Ortho. Sueton.*

Principes Rerumpublicarum ludos populis præbere consueverunt, non modò ut victorias suas & famam rerum gestarum diutius celebrarent, verùm ut ludis peractis homines ad laborem & industriam hilariores redirent, ut fecerunt Romani post exactos Reges, qui ludos plebejos pro libertate instituerunt, ut plebem ad munia militaria promptiorem redderent, & ut eam ad futura quoq; bella pro tuenda libertate armarent.

Ludi publici Romanorum.

ALEAM ET ALEATORES REGIbus odio esse debere.

Tit. X.

Aleam ludere non modò pernitiosum, verùm etiam detestabile omnino est. Quinetiam Senatusconsulto (ut Paulus Jureconsultus refert) vetitum est in pecuniam ludere, præterquam si quis certet hasta, vel pilo jaciendo, vel currendo, saltando, luctando, vel pugnando, quod virtutis causa fiat: quibus ex rebus etiam spōsionem facere licet: sed ex aliis, ubi ex virtute certamen non fit, non licet. Si verò servus vel filiusfamiliâs victus fuerit, patri vel Domino competit repetitio in eo quod in alea lusum est. Ejusmodi leges Romanorum in aleatores, docent quàm detestando sit alea, quantoq; odio insectandi sint aleatores. Omnes in pecunia lusiones, ab ignavia avaritia, segniq; otio proficiscuntur, rem familiarem prodigunt ac profundunt, in iram insaniamque

Alea. *L. solent. ff. de alea lusu.* *Lusus avari omnes prohibiti: eorumq; incommoda sequentia.*

Digitized by Google

impellunt: ab omni virtutis studio, omniq; liberali industria revocant: consilia perturbant, mentis cogitationes hebefaciunt, vim, dolum, injuriã, rapinam insinuant, latrocinia, furta, sacrilegia, homicidiaq; persuadent. Et nonnunquam hominem in tantam desperationem inducunt, ut nõ modò aliis necem intendat, verùm etiam sibi violentas manus afferat. Quid quòd aleator omnis semper anxius, semper querulus, iracundus, morosus, difficilis, mœstusque degit? Victus pro damno mœret, quo se pacto redimat meditatur, ultionemque affectat. Victor verò insanit, exultat, majorique lucro inhiat, seipsum torquet, alios auté omnes odio habet. Avet semper divitias atque opes, non ut illis perfruatur (nam in summa opulentia esurit semper ac sitit, & genium suũ, domesticosq; penates defraudat) sed ut illas cum collusoribus effundat, & aleæ insatiabilem voraginẽ expleat. Aleator nemini quicquam credit, nemoq; ei se aut sua permittere unquam cupit.

Aleatoris affectus.

Lex fuit apud Ægyptios ad hanc sententiam: *Aleator omnibus accusare volentibus obnoxius esto.* Qua quidem lege declaratur, quàm suspecti sint omnibus mortalibus aleatores, quamque proni ad singula quæque flagitia ac scelera. Ex malo enim ludendi usu quæstioni per legem subjunguntur, eorumque delatores innoxii à talione sunt, & odium omnium hominum incurrunt.

Lex Ægyptiorum, de aleatoribus. l. 1. rerum antiquar.

Non igitur in pecunia ludet Princeps hic cui præcepta damus, nec suos ludere sinet, si bene audire cupit, & familiares rixas prohibere. Inter probra, scelera, & immanitates Neronis, hoc etiam notatur, quod quadringenis sestertiis punctum bissenum aleam luserit. Octavius verò Augustus omnium Cæsarũ fortunatissimus habitus est: & postquam potitus est regno, civiles virtutes modestè satis servavit. Is tamen notatus est, quòd nimis aleæ indulgeret. Quem quidem rumorem nunquam eum expiasse Suetonius refert. Nam non modò juvenis lusit, & infamiæ nota non caruit: unde in bello Siciliensi vulgato epigrammate incessabatur, postquam bis classe victus naves perdidit. Aliquando ut vincat, ludit assiduè aleam. Sed etiam senex, & palàm quidem, & non solum Decembri mense (quo licentius multorum exemplo ludere

Nero aleator Fulg. l. 9. c. 1.

Octavius, fortunatissimus Imperatoris.

December.

ludere potuisset,) sed festis quoque & profestis diebus. Qua etiam de re quasi gloriabundus literas ad filiam dedit, in quibus eam certiorem faciebat, se plurimam pecuniam vicisse. Atqui lenioribus etiam nequitiis delectabatur Octavius, ludebat enim nucibus cum parvis pueris, quos facie & vernacula garrulitate amabiles conquirebat: cum quibus dum in balneo lavaretur, per risum dicebat se cum suis pisciculis natare.

Octavii levitas.

REGES IUDICIUM DE SE QUANDOQ; foris exquirant.

TIT. XI.

HOc loco monendi sunt Principes, ut minima etiam quæque probra caveant, semperque secum cogitent singulas quasq; actiones suas ante ora oculosq; omnium civium obversari, qui benefacta negligunt contemptuique habent: at ea quę vel minimam probri suspicionem præ se ferre videntur, lynceis oculis contuentur, perpetuoque meminerunt, aliisque commemorant, rumores quoq; semper augent, famamq; instaurant, quò errata majora esse credantur. Plerumque homines qui clandestinis susurris mussitant, aut liberius in Principes oblatrant, multitudinis amatores esse perhibentur, & libertatis virtutisq; studiosi: qui verò Principum facta efferunt, admiranturvé, aut adulatores habentur, aut spe, pollicitationibus, donisvé corrupti. Hinc vetus proverbium increbuit: *Regium esse benè agere & malè audire.* Unde ea laus optimis Principibus gratissima esse debet, cui vituperationi interdum locus pateat, ubi res aliquæ perperam agantur. Hac mente ductus Agesilaus Lacedæmoniorum Rex assiduè in propatulo & hominum oculis versabatur, putans suspectam vitam esse, & maledictis probrisq; obnoxiã, eam quæ in tenebris ageretur. Turpitudo enim lucem ac testem fugit, honestas autem lumen atq; arbitros amat. M. Antonius Cæsar, qui etiam à studiis, sapientię laudem meruit, semper de se vera audire affectavit. Proinde ex suis nonnullos passim per urbem mittebat, qui vulgi rumores colligerent: & ex illorum relatis plerumq; actiones suas mutabat in melius.

Probra Principi cavenda.

Prov. ex Plut. in apophth. Alexandri ad fin.

Agesilai vita aperta.

Antonii ambitio.

Apelles

Plin. l. 35. c. 10. *Apelles vulgi censuræ subst.* Apelles quoque pictor diligentissimus, operum suorum judicem vulgum meliorem aliquando quam se ipsum esse putabat. Perfecta enim opera sua pro foribus in pergula quadam, quam illic in propatulo habebat, exponebat, latebatq; clanculum, ut vitia quæ notarentur, emendaret. *Sutor nasutulus.* Sutor quidam quum transiret, deprehēdit in crepidis una intus pauciores fecisse ansas. Tum pictor id advertens, verùm esse cognovit, & clàm noctu erratum emēdavit. Postridie ejus diei idē sutor pristina emēdatione elatus, circa picturā cruris cavillari accepit. *Plin. lib. 10.* Tunc Apelles leviter indignatus, sutorem monuit, *ne ultra crepidas* judicaret. His exemplis monemur, ut de nobis ipsis judicium nō unquam foris exquiramus: Nimia enim in nos ipsos indulgentia plerumq; fallimur.

Oculi humani. Idemq; efficimus, quod oculi humani facere solent, qui quum omnia circūmspiciant, acuteq; intueantur, se tamen ipsos non vident, seq; penitus ignorant.

DE CALCVLORVM SIVE *latronum ludo.*

TIT. XII.

Latrunculorum ludus. Calculorum ludo, latronum sive latrunculorum, nonnulli Principum etiam indulgent, ut qui illum putent similitudinem quandam veræ pugnæ, vel quasi bellicas insidias præ se ferre. Duas enim in partes discretus est, ex altera milites nostri, ex altera autem *Lib. 2. de art. amant.* hostes decernere videntur. Cujus meminit Ovidius quum ait:

Sive latrocinii sub imagine calculus ibit,
Fac pereat vitreo miles ab hoste tuus.

Fiebant enim eo tempore ex vitro. Hunc ludum sunt *Diomedes.* qui putent à Diomede inventum ad tædium Trojanæ obsidionis evitandum: idcirco militibus obsidionariis ab Imperatoribus concessum fuisse arbitrantur.

Valer. l. 8. c. 8. Mutium Scævolam hoc genere lusionis delectatum fuisse legimus, quum à civili sapientia ei otium aderat. Hunc gemmarum ludum, vel gemmam appellari à nō- *Ludus gemmarum.* nullis Latinis constat in adulationem Cn. Pompeji, ut quidam opinantur, qui in tertio triumpho, quem de Pirium

Digitized by Google

ratis, Asia, Ponto, gentibus, Regibusq; egit, alveum luso- *Alveus lusorius pretiosus*
rium transtulit eum calculis tesserisq; ex duabus gemmis, latum tres pedes, longum pedes quatuor. Gemmei quoq; erant calculi, diverso inter se colore discreti. Hos *Lib. 14.* secutus Martialis ait:

Insidiosorum si ludis bella latronum,
Gemmeus iste tib. miles & hostis erit.

Rex vero quem scribimus omni virtute praecellentem, ocio non abundat, desidiosam cessationem non quaerit: idcirco ab ejusmodi lusionibus, quae tempus in cassum terunt, omnino abstinere debet, ne rebus seriis opportunitatem intervertat. Est enim opportunitas occasio gerendorum, & optimum temporis spatiū, quam εὐκαιρίαν Graeci appellant. *Opportunitas quid.*

CONSVETVDO VITAE CVM DOCTIS Viris, optima omnium exercitationum habenda est.

Tit. XIII.

Dicendum igitur erit nullam in ocio honestiorem exercitationem esse posse eā, quae crebris sermonibus quotidie cum optimis atque eruditis viris agitur. *Ocium honestissimum.* *Est enim* (ut Theognin poëtā dixisse Aristoteles meminit) *quadam virtutis exercitatio, cum bonis viris conversari.* *Theognidis sententia.* Et quidem in hoc Princeps privatos omnes antecellit. Privati enim ex aequalibus suis quos possunt, eligunt, cum quibus versentur. & praecipuè cum illis congregantur, quorum studia suis similia esse cernunt, quorumq; animi mutua inter se consuetudine oblectantur. *Similis simili gaudet.* Princeps autem omnes penè obsequio intentos habet, & *Principis authoritas.* studiosos admodùm sui: nec quispiam est qui non ultrò se ingerat, cupiatq; ei obtemperare, si ejus operā uti velit: proinde optionem habet latissimam, & optimos ac probatissimos quosq; eligere potest, quibus cum assiduè versetur. Negligentior itaq; videretur, culpaeque obnoxius, si adulatores, scurras, aut improbos, viris urbanis ac probis anteferret. Verùm si ejus regio non abundat *Simile.* doctis ac praeclaris hominibus aliunde accersiri jubeat. Ut enim diligens venator si in patria sua optimam canē non

diunt, multa discunt, multaq; oculis cernunt, quæ nulla disciplina, nulloq; doctore unquam perdiscere possent. Testis adstipulatorq; hujus sententiæ imprimis Homerus inducitur, qui Ulyssem, quem Græcorum sapientissimum facit, à diuturna longinquaque peregrinatione præcipuè laudat, librumq; suum talibus orditur. *Ulysses.*

ἄνδρα μοι ἔννεπε μοῦσα πολύτροπον, &c. *1. Odyss.*

Quod ita reddit Horatius in arte poëtica. *Horat. de art. poet.*

Dic mihi musa virum, capta post tempora Troiæ
Qui mores hominum multorum vidit, & urbes.

Quasi Homerus præferat Ulyssis errores, ac peregrinationem omnibus rebus, quas didicerat in decennali bello Trojano, in quo tot Reges ac Principes militaverant cum tanta diversarum rerum varietate, tantaque mutatione fortunæ. Nec solùm Ulyssem vagum, ac peregrinum inducit Homerus, verùm maximos quosque Imperatores ac Duces. Nestor siquidem gloriatur, quòd cum Lapithis versatus fuerit: Menelaus autem jactabũdus exultat, quod Cyprum, Phœniciam, Ægyptumque advenerit, Thebas quoq; viderit, quas centũ clauderent portæ, & singula quæq; ducẽtos haberet custodes equis instructos: & quòd Æthiopiam etiam lustraverit, Sidoniam, ac Lybiam. Medea quoq; quum arcem Corinthi conscendisset, nitebatur matronis illis, quæ arci ac templo præerant, persuadere, ne quippiam mali suspicarentur, vitiové sibi darent, quod longè à patria tandiu abesset, quando multi rem suam benè & honestè procul à patria gesserint, multi autem malè ac turpiter intra domesticos parietes victitaverint, improbatiq; ab omnibus fuerint. Sed illarum matronarũ taciturnitas ostendit, fœminarum peregrinationem semper suspectam esse, & turpitudinis impudicitiæq; indicium præ se ferre. Unde Tragici & Comici poëtę peregrinam advenamq; mulierem frequenter pro impudica ac turpi usurpare solent. Noster autem Maro Mantuanus, qui Homericas Rhapsodias in omnibus æmulatur, quot regiones, quot portus, quot insulas evasisse ac superasse Æneam suum facit, antequam fugientem (ut ait) Italiam prehendere posset, ut incunabula Romani imperii ex profuga peregrinatione sua statueret.

Duces peregrinantes. *Medea.* *Peregrina, pro meretrice: ut Terent.* *Æneas variis peregrinationibus clarus.*

Sed

Sesostris Herod.lib.2.

Sed nunc ad historicorum exempla descendamus. Sesostris omnium Ægyptiorum Regum excellentissimus, Araxiam, Lybiam, Æthiopiam, & universam Indiam ad Oceanum usque peragravit, & Scythiam pone Tanaim fluvium, qui Europam ab Asia disterminat, quibus in locis & Colonias deduxit, atque Obeliscos erexit, ut monumenta militiæ ac peregrinationis suæ perpetuò figeret.

Diog. Laërtii l.2. in Archelai vita.

Alexandri peregrinationes.

Refert etiam Laërtius Archelaum Cosmographum scripsisse Alexandrum Macedonem maximam terrarū orbis partem peragrasse, ut ea omnia edisceret, quæ ad optimam Regis disciplinam pertinerent: proinde Alexandrum sæpe gloriari solitum fuisse ajunt, se plura oculis lustrasse quàm alii Reges unquam animo & cogitatione attingere valuissent.

Ptolomæus Ægypti rex.

Diodorus Siculus lib. 4.

Ptolemæus priscus Ægypti Rex diutius peregrinatus fuisse dicitur, & ignotas quasdam regiones post eum peregrinantibus patefecisse. Primum enim omnium (ut Diod. tradit) Æthiopam ingressus est: ante eum siquidem nemo Græcorum in Æthiopiam transmiserat, neque Ægypti montes transcenderat. Adeò enim invii ac difficiles esse putabantur, ut nemo iter per eos tentare auderet.

Cambyses Persarum rex.

Diodor. l. 9. Strab. l. 17.

Meroë urbs.

Cambyses quoq; Persarum Rex multa ex diuturna peregrinatione perdidicit, quæ deinde Cyrum filium edocuit, ut præclarè refert Xenophon in libris suis de puerili Cyri disciplina. Sed Cambyses quum in Meroëm usq; peragrasset, perspectâ Insulæ utilitate (æris enim, ferri, argenti, auriq; fodinas habebat) magnam urbem in ea ædificavit in formam Persici clypei, ut peregrinationis suæ diuturnā memoriam statueret: & Insulæ atq; urbi nomen Meroë dedit, à nomine sororis suę illic mortuæ, cui templum statuit, & aram consecravit.

Romani peregrinatores prudentes.

Romani etiam omnium mortalium excellentissimi, habitabiles omnes orbis regiones quasi proprium domicilium propriamvé urbem peragrabant, & quicquid uspiam gentium terrarumvé cognitu dignum inveniebant, quamprimum literis commendabant, vel in patriam transferebant, si res ejusmodi esset, quæ è loco transferri posset, adeò ut non modò omnium gentium

detracta

Digitized by Google

detracta armis spolia reportarent, verum etiam disciplinas, mores, leges, instituta, artesq; omnes acciperent, & in proprios lares devectas parvo temporis curriculo longè meliores præstantioresque redderent: ut fecit M. Marcellus Imperator ille fortissimus, pugnacissimusq;, qui ex Syracusana præda imagines, simulacra, ac signa quæque præstantissima Romam advexit, non solùm ad triumphi pompam, sed ad urbis quoq; ornamentum: vix enim in Italia nota erat graphidis ars, & jucunda atque admirabiliis illa sculpturæ ratio, in qua deinceps plures artifices Romæ claruerunt. Simulacra enim in delubris dicata ad devictam usq; Asiam (à qua omnis luxuria in urbem irrepsit) lignea aut fictilia fuerant: sed advecta postea undiq; brevi tempore adeò creverunt, ut in M. Scauri ædilitate tria signorũ millia producta fuisse scribantur Replevit urbem signis L. Mummius devicta Achaja. Luculli etiam multa invexere. Fabius quoque Maximus capto per vim Tarẽto, Æneam Herculis imaginem Lysippi opus sustulit, & in Capitolio consecravit. Sic etiam complures alii Imperatores Romani effecerunt, qui signa omnia præclara Romam pertulerunt, ut urbem non gentium imperio, sed optimis etiam quibusq; artibus decorarent. Nec is sum, qui mihi persuadere possim, aliquem hominem perfectè sapere, qui parva aliqua ora, vel breviore terræ angulo, vel unis mœnibus delitescens, reliquas mundi partes ignoret, nullos mortales præter indigenas suos nôrit, non externos aut consuetudines varias viderit, sed contentus sit his rebus, quæ exiguo spatio natalis soli, parvique laris angustiis cernuntur: præsertim quum animus noster nunquã conquiescat, sed divina humanaq; omnia semper meditetur, pabuloque cogitationis alatur, nec diutius in eadem meditatione ac contemplatione persistat, sed nova continuè inquirens, vix notis veteribusq; inventis contentus esse possit: cui natura ipsa nocturnæ quietis tempore varias species, diversaq; simulacra subjiciat, ut immortalis ipse atq; divinus, mortale terrenumq; corpus dormire ac requiescere aliquandiu sinat, donec naturali quiete foveatur absitq; à rebus agendis. Nec Claudiano poëtæ assentior, qui beatum illum esse statuit, qui nun-

M. Marcellus Plut. in eius vita.

Ars graphidis

Plin. l. 38. c. 11. & l. 34. c. 7.

L. Mummius.

Simulacra & signa Romana.

Non sapiens qui parvulum duntaxat spatium pererravit.

Animus in contemplatione assiduus.

Claudiani opinio de peregrinatione.

quam à patrio solo pedem extulerit, sed in nativo agello consueverit. Atqui beatitudo puerorum hæc mihi esse videtur, qui (ut ait Cicero) *felicitatem ponunt in nihil agendo.* Claudiani versus ejusmodi sunt.

Puerorum beatitudo.

Fælix qui patriis ævum transegit in agris,
Ipsa domus puerum quem videt, ipsa senem.
Qui baculo nitens in qua reptavit arena,
Vnius numerat secula longa casæ.

Horat. Epod. Od. 2.

Hanc etiam opinionem protulerat ante eum Lyricus noster peregregius, quum inquit:

Beatus ille qui procul negociis
Vt prisca gens mortalium,
Paterna rura bobus exercet suis,
Solutus omni fœnore.

Sed his omissis ad peregrinationem redeo. Osiris Rex, quem Ægyptii quasi Deum venerantur, terrarum orbem magna ex parte lustravit: qua ex re adeò gloriabatur, ut in columna sepulchri sui inscribi jusserit: *Osiris Rex sum, Saturni antiquior filius, qui nullum orbis locum reliqui, ad quem non penetraverim, docens ea omnia, quæ pro humani generis utilitate inveni:* ut Diodorus Siculus scribit.

Osiris sepulcri inscriptio.

Lib. 1. antiq. rer. c. 2.

Democriti Abderit. peregrinatio, & atas.

Democritus verò Abderites, quem Timon philosophus omnibus aliis sapientibus prætulit, magnum patrimonium in diuturnæ peregrinationis viatico impendit, ultra quidem octoginta juges annos peregrinatus est, ut ipsemet in quadam epistola sua meminit. Ait enim, *Præter omnes homines ætatis meæ mundi regiones atque urbes vidi.* Neq; hoc admirationi cuiquam esse debet, vixit siquidem Democritus annos centum & octo, ut scripsit Hipparchus. Ubicunq; enim gentium terrarumvé aliquid se discere posse arbitrabatur, illuc quamprimùm proficiscebatur, ne quid relinqueret, quod uspiam ab homini disci posset. Perrexit siquidem Babylonem, & deinde in Ægyptum, ut à sacerdotibus illis Geometriam perciperet, & si qua etiam alia cum latebant. Magos in Perside, deinde Chaldæos adivit, à quibus (ut Herodotus refert) Theologiam, & Astronomiam perdidicit. Habuerunt enim Chaldæi varias Astrologorum sectas, & secundum diversas opiniones sortitæ sunt nomina

Diodorus Siculus lib. 1.

Plin. l. 25. c. 2.

Astrologorũ secta apud Chaldaos.

mina à præceptoribus, ut Orcheni, Borsispeni: Celebriores omnium habiti sunt Ciden, Naburianus, Sudinus, & Seleucus, qui Chaldæus fuit, ex Seleucia eorum urbe; hic per suam doctrinam notus fuit Græcis Latinisque Mathematicis omnibus sui temporis. Trajecit etiam Democritus in Indiam, ut à Gymnosophistis propriam eorum disciplinam perdisceret, mox in Æthiopiam, & ultra Rubrum mare transmisit, ut doctis quibusdam viris congrederetur, Sed quid ego Democritum memoro? quasi hic solus peregrinatus sit, quum doctissimos quosque inveniam longinquas regiones dicendi gratia adivisse. Nec id abs re esse arbitror, profitentur enim sapientiæ studium, quæ philosophia dicitur, divinarum humanarumque rerum peritiam. Proinde res humanæ perdiscendæ sunt ab eo, qui eruditus esse, & haberi cupit. Hæc quidem non in angusto quodam diversorio inveniri possunt, sed ex diversis locis variisq; hominibus indagari debent. Fieri enim potest, ut quispiam in suis penetralibus nonnulla quidem sciat: sed multa illa ac penè innumerabilia à compluribus ac diversis percipienda sunt.

Strabo l. 16.

Seleucus insignis mathematicus.

Philosophia quid.

Res humanæ à quibus perdiscendæ.

Quæret igitur in primis, & diligenter scrutabitur diversorum hominum mores, varia ingenia, variasq; naturas. Principum actiones solertissimè indagabit, urbanas quoque ac civiles disciplinas secundum varias gentes intelliget. Perquiret omnia quæ ad cœlestium humanarumq; rerum notitiam spectant. Non ignorabit res maritimas, quæ quidem usui hominum pernecessariæ admodum sunt. Scitè profectò veteri proverbio dicitur: *Tuta est navigatio illa, quæ ex aliorum casibus discitur.* Animalium, arborum, plantarumq; naturam non spernet. Quarum rerum peritiam tanti fecit Alexander, ut Aristoteli philosopho pereximio hanc solertiam demandavarit, ut perquisitis animalium seminumq; naturis, de eis quam diligentissimè scriberet, jussitque ut quæcunq; huic inquisitioni usui essent, ei ab omnibus suppeditarentur. Peregit opus Aristoteles quinquaginta voluminibus, quorum nonnulla nostra etiam ætate leguntur, cum magnâ doctissimorum hominum admiratione. Hæc omnia & infinita alia, quæ ad rerum

Peregrinantis Principis officium.

Navigatio tuta.

Ex Plin. c. 16. lib. 8.

Aristotelis lib. de animalib.

prudentiam pertinent, non in parvo, angustoq; loco diversoriové reperiuntur, sed per universum terrarum orbem sagaci diligentia perquisita inveniuntur.

Hic labor eorum cernitur, qui Cosmographi Geographivé appellantur, quorum diligentia nos non parva ex parte à peregrinandi labore atq; impendio liberavit. Horum primus auctor Homerus extitit, ut Hipparchus scripsit, qui poësim suam omni doctrinarum genere refersit, & regiones omnes ad quas eo tempore penetrari poterat, magno studio magnoq; ingenii acumine lustravit, & singulas quasq; urbes tanquam aliquo insigni flore versibus suis ornavit, & quasi variis coloribus pinxit. Nec omnino expers peregrinationis fuit Homerus, quem in Ægyptum pervenisse non solum sacerdotum libri testatur sed ipsius etiam scripta. Inducit enim Helenam potionem Telemacho, qui apud Menelaum divertebat, præbuisse, qua mœroris sui è vestigio ille oblivisceretur, quam quidem à Polymnesta Thanis conjuge diluere didicisset. Solæ enim Diospolitanæ, hoc est Thebanæ mulieres, iram ac mœrorem potionibus sedare poterant, & oblivionem quandam malorum carminibus impetrare. Linus quoq; & Musæus, qui circa Trojani belli tempora vixerunt, diutius quidem peregrinati sunt, & ab Ægyptiis Phœnicibusq; plurima didicerunt, eorumq; disciplinam in plerisque imitati sunt. Homerum deinde in Geographia Alexander & Hecatæus Milesii ambo, & Eudoxus, qui vicinus illorum temporum extitit. Non diu pòst claruerunt Dicæarchus & Eratosthenes, qui complura scriptis superiorum etiam addiderunt, propter cognitionem rerum Magni Alexandri, qui pluribus victoriis potitus, complures ignotas ante se provincias lustravit, & sic uberiorem multo scriptoribus materiam præbuit. Hecatæus qui primus omnium de situ orbis librum edidit, breviter pauca scripsit, & notiores quasdam regiones atq; urbes attigit, occultiora autem loca ignoravit. Cui tamen gratiæ habendæ sunt, egit enim quod potuit, & brevi quidem compendio posteriorum ingenia excitavit, & ad veriora quædam indaganda expergefecit. Nam Polybius deinde Megalopolitanus & Possidonius certiora tradiderunt

Homerus Geographus. *Strab. l. 1.* *Helena.* *l. 4. Odyss.* *Potiones contra mœrorē.* *Linus.* *Musæus.* *Alexander.* *Hecatæus.* *Dicaarchus.* *Eratosthenes.* *Plin. l. 2. c. 108.* *l. 6. c. 29.* *Hecatæus.* *Strab. l. 1.* *Polybius.* *Possidonius.*

Digitized by Google

derunt propter recentes Romanorum victorias, qui plurimas gentes ac nationes subegerunt, quarum etiam nomina incognita ante ea tempora omnino fuerant. Strabo verò Cretensis, vir plurimæ lectionis, summa diligentia, uberiq; doctrina omnia complexus est, adeò ut consummatio operi nihil adjici possit. Cæsaris enim Dictatoris & Octavii Augusti temporibus vixit, quibus imperantibus, universæ orbis terrarum nationes ac gentes paruerunt Romanis, quibus cum nihil incognitum esse poterat, ut qui omnibus gentibus populis ac nationibus imperarent. Et ipse etiam Strabo Romæ degebat, & cum clarissimis doctissimisq; viris versabatur, & ut in præclaro opere suo sæpe ipse testatur, longam peregrinationem peregit. Aphricamq; omnem, & plerasq; provincias alias magno cum periculo peragravit, ut exinde certiora scriberet, & obscuriora quædam oculorum fide perdisceret. Nec parum adjumenti nobis præstitit Ptolomæus, qui admiranda quadam doctrina non modò regiones orbis omnes, verùm singulas penè urbes ad cœli ambitum dimensus est. Polybius tamen longè ante eum dimensionem orbis terrarum per millia passuum geometrica ratione computaverat: sic etiam Artemidorus, & ex Romanis Agrippa, ac etiam Nigidius Figulus, ali i etiam Græcorum terram ad cœli ambitum digesserant per circulos, & umbras pares. Diodorus quoq; Siculus triginta annos in opus suum se absumpsisse fatetur. Majorem siquidem Europæ atque Asiæ partem se peragrasse refert, ut ex oculorum sensu certiora literis mandaret. Sed Romanorum civium consuetudinem plurimum sibi profuisse asserit, cum quibus Romæ diutius versatus est, & ab eis multa perdidicit, quando propter imperii magnitudinem per universum terrarum orbem vagarentur.

Strabo quo tēpore vixerit: eius studia & scripta.

Ptolomæus.

Polybius.

Artemidor⁹.

Agrippa.

Nig. Figulus.

Diod. Siculus quot annis opus suum absolverit.

Dion verò Prusensis in libris suis de regno, non mediocriter gloriatur, quod annis pluribus quum patria exularet, extorris atq; errabundus vagatus fuerit, & multas Græcorum ac Barbarorum terras mendici habitu obiverit, panemq; à quibuscunq; obviis, quum viaticum ei non suppeteret, rogaverit. Addit etiam se plura didicisse, & præsertim à muliere quadam Eliensi, sive

Dion Prusensis.

Vide Philostratū, in Sophist.

Mulier erudita.

Digitized by Google

Arcade, quę veram Herculis historiam profitebatur, dicebatq; se pastorum ac venatorum hospitio frequenter usum fuisse, in complura admiratione digna sæpenumero incidisse, ex quibus gratiam ac perutilem cognitionem accepisset, cùm secum semper pugillares deferret, & ea omnia stylo adnotaret, quæ agnitione aliqua digna ei esse viderentur. Inducit quoque hanc fœminam ac fanaticam anum loquentem, atque asserentem se fatidicam ac futurorum præsciam à matre Deorum factam fuisse, profitebaturq; multa illam disseruisse de divina sapientia, & insperatione, tradidisseq; præcepta plurima, quæ ad bene beateq; vivendum pertinerent, & admiranda Herculis præcepta attulisse, quæ utilitatem non mediocrem præ se ferrent, sive vera, sive ficta etiam essent.

Fabula Græcorum. Miscent autem Græcorum nonnulli fabulam historiæ, quasi Gratias Musis, ut ajunt, attamen sibi ipsis fidem abrogant. Major namque (ut Strabo inquit) fides *Lib. 13.* Homero & Hesiodo, qui de heroibus scripserunt, habetur, quàm Ctesiæ, Herodoto, & Hellanico, qui fabulam historiæ miscuerunt. Eos verò qui res Romanas scripserunt, eo verius locutos asserunt, quo plura loca oculis *Homero & Hesiodo major fides quã Ctesiæ & Herodoto, & Hellanico historicis.* lustrarunt, quàm superiores, qui vel fabulati sunt vel adulationibus, ut gratiam Principum ex mendacio inirent, inservierunt. Et præcipuè quum exercitus illi, de quibus sermonem faciunt, longè procul ab eis militaverint. Longinquitas namq; difficile admodum redargui potest: testibus enim & arbitris plerumq; caret, & nullo adstipulatore convincitur. *Testes historiæ Romanæ.* Res autem Romanæ universum terrarum orbem testem citare possunt. Ubicunq; enim gentium, terrarum, locorumvé monumenta cernuntur, quæ Romanorum imperium, militumq; virtutem in scriptis sculptisq; marmoribus testantur, ut mirũ jam videri possit, eadem tot exactis seculis non defecisse, & præcipuè quum novis ædificiis, sacrisque ædibus quotidiè nullo prohibente terantur, novoq; usui cedãt. Quinetiam sæpè accidit, ut ruinâ, illuvione, terræ motu, hiatu, aut alia vi desidente terrâ, vetustissimæ imagines sculpturæq; appareant & eruantur, quæ mirificam quãdam præ se speciem ferant, vivæque, atque spirantes esse videantur,

Google

videantur, adeò ut easdem ne minima quidem ex parte artifices nostri temporis imitari possint.

Tanto enim ingenia illius ætatis nostris seculis præstabant, vel (ut verius loquar) tanto diligentius artibus incumbebant, quanto majoribus præmiis & honoribus honestabātur. *Honos enim artes alit* (ut ait Cicero) *omnesque incendimur ad studia gloria, iacentq; ea semper, qua apud quosq; improbantur.* Nonne etiam hoc admiratione dignum videri potest, omnes exterarum gentium nationumque scriptores, res Romanas longè majore diligentia percensere, & pluribus laudibus efferre, quàm Romanos ipsos ac Latinos alios auctores? Nam Græci, quibus Romani imperium ademerant, quosque tot cladibus affecerant, & eorum urbes diripuerant, atque everterant, illorum laudes neutiquam conticuerunt, sed complura etiam memoriæ commendarunt, quæ à Latinis scriptoribus relicta intermissent. Quot præclarè facta atque dicta à Polybio, Appiano, Dionysio, Diodoro, Strabone, Plutarcho, aliisque compluribus referuntur, quæ à nostris prætermissa extincta essent, nisi illorum monumentis accenderentur? Vivunt igitur, & perpetuò victura sunt, consensu omnium doctissimorum virorum, virtutumq; diuturna exempla posteritati præbebunt.

Ingenia prisca cur nostra tibus præstabant.

Tuscul. 1.

Honos alit artes.

Romana res ab exteris diligentius quā a Latinis scripta.

Græci scriptores.

Sed jam ad propositam rationem redeundum est, & hoc etiam concludendum, utilem admodum juvenibus esse longinquam peregrinationem, plurimamque doctrinam, ac rerum experientiam præstare, & præsertim illis, qui aliis præfuturi sunt, quorum peritia multis mortalibus prodest, & eos ad bene beateq; vivendum instituit, quod quidem proprium officium ejus est, qui multitudinem regit. Est enim communis omnibus naturæ lex, *ut doctiores minus institutos erudiant, & meliores deterioribus imperent*, ut præclarè sentit Dionysius Halicarnasseus.

Peregrinatio quare iuvenibus utilis.

Doctiores rudibus imperant.

Sed quoniam non omnes, quibus datum est ut imperent, tutè possunt longius evagari, & à patria diutius aberrare, propter varia pericula, quæ per fortunam semper mortalibus imminent, optimum imprimis erit, (ne seipsos à tam utili sapientia defraudent,) ut

Digitized by Google

Cosmographorum Geographorumq; lectio utilissima.

scriptores orbis terrarum, quos Cosmographos Geographosvé Græcis nominibus appellamus, non modò legitent, verùm etiam perdiscant, ut ea quæ oculis videre nequeunt, saltem animo & cogitatione complectantur. Inest siquidem in eis mirifica quædam doctrina jucunditate ac rerum varietate condita, quæ lectorem neutiquam ociosum esse permittat. Quicquid enim admirandum, quicquid novum aut inauditum uspiam gentium, terrarum, locorumvé existit, ab illis sic dilucidè tractatur, ac si coram ante oculos poneretur. Atqui expers omnino periculi disciplina illa habenda est, quæ ex libris discitur, vel ex picta cernitur tabella.

Hecatæus primus de situ orbis scripsit. Strab. l. 1. Cosmographiæ commendatio.

Primus quidem (ut paulo antè dixi) qui de situ orbis scripsit, Hecatæus Milesius fuit, quem complures deinde imitati sunt, & quod ille breviter in commentarium redegerat, longiore argumento amplificarunt, & non modò gentes, regiones, urbes, maria, flumina, lacus, paludes, fontes, montes, animalia, arbores, virgulta, herbas, & cætera ejusmodi complexi sunt, verùm diversos quoque ritus ac mores singularum nationum, & varias hominum naturas, illustres quoque & præclaros viros virtute, armis, sapientia, ingenio, doctrina, arte, industriâ, opere, vel sermone adjiciunt. Et res præclarè gestas domi militiævé suis locis ostendunt, adeò ut ad civilem sapientiam nihil præstantius hac disciplina accedere possit.

Contemplatio sine inspectione minus utilis.

Sed quum contemplatio rerum sine inspectione difficilis admodum esse videatur (res enim oculis subjecta, longè clarius judicium de se præbet, & sensus oculorum acerrimus est, & auditui aliisque sensibus præest) redigenda res fuit ad aspectum per quandam similitudinis speciem, ut notior fieret. Quando itaque non omnes possunt loca quæque longinqua adire, & oculis intueri quæ ambiguitatem præbent, cogitaverunt viri doctissimi, & ingenio præstantes descriptione ac pictura utendum esse, ut in parva tabella clarè illa spectanda traderent, quæ obscuram haberent cognitionem, ut multi periculo, labore, atque impensa peregrinationis liberarentur, qui minus commodè evagari possunt. Est siquidem ejusmodi pictura jucunda omnibus, & utilis admodum

Pictura Principibus perquam utilis.

Digitized by Google

admodum Regibus, Ducibus, atq; Imperatoribus. Bellum enim gesturi in provinciis ignotis ea ex pictura discunt, quæ nulla alia ratione tam facilè scire possent. Anaximander Milesius Thaletis concivis, ac persamiliaris, primus omnium (ut refert Strabo) pictam ostendit tabulam, in qua situs orbis descriptus erat. Fuerant tamen ante eum nonnulli, qui aliquas sibi notas descripserant regiones, ut Regibus, Ducibus, Principibusvé obsequerentur.

Strab. l. 2.
Anaximander, pictam tabulam Geographicam ostendit primus.

Alexandrum, quem ex virtute magnum nuncupaverunt, ut nonnulli scriptores perhibent, summâ diligentiâ scrutari solitum ajunt loca, in quibus bellum esset gesturus, semperque eadem picta intueri voluisse, ut picturam illam legendo, ea dignosceret, quæ cavenda, quævé adeunda essent. Romani etiam idem facere consueverant, & regiones in quibus pugnaturi essent, antequam bellum decernerent, pictas ostendere. Ingruente enim Gallico tumultu, vel Sociali bello, pictam præbebant Italiam. Quod quidem Varro testari videtur. Inducit enim graves quosdam ac sapientes cives de Republica cogitantes, & de propulsando vel inferendo bello inter se ratiocinantes, ait siquidem: *Spectabant in pariete pictam Italiam.* Quibus ex verbis ostendit faciem figuramq; regionis, in qua bellum geritur, prænoscendam esse, ex qua cavendi invadendiq; rationem Imperatores ac Duces facilè prædiscunt, & exinde tutiores alacrioresq; facti, multo facilius victoriam nanciscuntur. *Est enim perpulchrum* (ut Diodorus Siculus ait) *ex aliorum erratis in melius vitam nostram instituere: & non quid alii egerint, sed quid acturi fuerint, nobis imitandum proponere.*

Alexander.
Romani.
Varro lib. 1. de re rustica.
Topographia belli duci inspicienda.
In princip. lib. 1. rer. antiq.

His igitur exemplis monendus est Rex, quem instituimus, ut peregrinetur aliquandiu, si tutò id agere potest, & per fortunam licebit. Cosmographorum scripta perlegat, & orbis terrarum descriptionem non negligat, sed cum Propertii Elegiographorum elegantissimi Arethusa dicat:

Propertius.

Cogor & è tabula pictos ediscere mundos.

Quæ quidem res jucundissimam ei præbebit exercitationem, civilem disciplinam ornabit, & rei bellicæ

Digitized by Google

plerisq; in rebus usui erit. Vix enim fieri potest, ut optime exercitum imperare possit ille, qui hujus disciplinæ omnino expers atq; ignarus, sit.

Cyrus. Herod. l.1. Crœsus.

Cyrus Persarum Rex ille opulentissimus, præ doctrinæ hujus ignorantia cum universo exercitu suo interiit. Vicerat enim Crœsum Lydorum Regem & Babylonem, Asiam, Orientálemque oram omnem in suam potestatê redegerat. Deinde per victoriam majore ambitione elatus, Tomyridi Scytharum Reginæ bellum ultro inferre instituit. Enimverò cùm illa facilè eum ab Oaxis fluminis transitu prohibere posset, ut transmitteretur tamen permisit: quandoquidem arbitraretur se longè facilius posse hostem superare intra regni sui terminos ac fines, quàm extra, & præcipuè quum objectu fluminis nullum effugium ei pateret. Cyrus verò Spargapisem unicum viduæ Reginæ filium, qui cum tertia parte exercitus sibi obviam venerat, simulata fuga peremit, nactus illum sine custodibus, & epulis, vino, somnoque indulgentem. Tomyris hac clade accepta, non tamen præ orbitatis mœrore muliebriter animum submisit, sed ita in ultionem succensa, exercitum quamprimùm reparavit, & magno impetu, summaque animi fortitudine Cyrum cum omnibus ejus copiis in difficiles locorum angustias compulit, deinde illicò dispositis omni ex parte insidiis, improvisa hosti magna cum alacritate è montibus prosilivit, & ducenta circiter Persarum millia cum Rege etiam ipso trucidavit, adeò ut ne nuncius quidem tantæ cladis evaserit, quod quidem vix aliàs in omni ævo auditum unquam fuit.

Tomyris. *Oaxis fluvius.* *Spargapises.* *Tomyris ut filii mortem ulta sit.*

Cyri imprudentia.

Sed si locorum peritiam Cyrus habuisset, fluvium neutiquam transmisisset, neque divortiorum angustiis per errorem exercitum suum circumduci permisisset, çùm aditus omnes occupare potuisset, & effugia scientibus satis tuta paterent. Sed præclarè Strabo Cretensis ait, eum venatorem optimè venationem instruere, qui plane norit qualis & quanta est sylva in qua venatur. Et eũ Imperatorẽ optimè castra disponere, insidias abdere, præsidia locare, iter dirigere, & hostem circumvenire, qui regionem ac locos omnes intelligit, & diverticula

Venator & Imperator sagaces.

Digitized by Google

cula cuncta planè callet. Agamemnonis exercitum dicit turpiter retulisse pedem, quum Mysiam per ignorantiam veluti agrum Trojanum popularetur. Sibi ipsi, non hosti, imponit, quicunque in ignoto divortio insidias locat. Ductores quoque classium & navium gubernatores plerumque plagarum, orarum, tractuumq; ignorantia decepti periclitantur, vel aliquid perperam agunt, cujus deinde quamprimum pœnitentia ducantur. Persæ quondam Salganeum gubernatorem suum injuria iugulaverunt, ut qui arbitrarentur illum malè classis suæ cursum ex Malea ad Euripum direxisse. Simili etiam temeritate Aphricani Pelorum necaverunt, & ex illius sepulchro perpetua ignorantiæ suæ monumenta statuerunt, quasi existimantes angustiores quasdam maritimas trajectiones recurrentia freta esse, vel scopulosas Syrtes, & loca navigiis neutiquam pervia. Omitto Thermopylarum angustias, quæ ex ignorantia Persarum diuturnam Leonidæ gloriam pepererunt. Omitto etiam Parthorum contra Crassum victoriam, quæ ex inscitia quoque regionis manavit, & innumerabilia alia exempla, quæ prætermittenda esse omnino duco, ne longior ambitiosiorvé esse videar: satisque probatum esse arbitror, peregrinationem, Cosmographiam, & orbis regionumque picturam, Regibus, Ducibus, Imperatoribus, Principibusque omnibus non modò gratam, ac jucundam, sed utilem admodum ac necessariam esse. Nunc autem in sequenti volumine quædam, quæ his qui imperant, cavenda esse duco, referam, Deo Optimo Maximo benevolente, pii lectores boni quæso consulant.

Nautarum imperitorum pœna. *Persæ.* *Euripus.* *Sabell. c. 7. l. 6.* *Parthorum victoria.* *Cosmographi.* *Parasceve ad sequentem librum.*

(:)

QUARTI

QUARTI LIBRI PRÆFATIO, AD EUNDEM.

Aristoteles Alexandro Homerum perdiscendũ præbuit.

Ristoteles Stagirites philosophus tanti nominis, & in omnibus reconditis etiam disciplinis eruditissimus, cùm à Rege Philippo puerum Alexandrum in disciplinam accepisset, ut eum ad veram effigiem justi Principis formaret, ut ei nihil deesset quod ad officium fortissimi ac magnanimi Regis pertineret, utrasq; Homeri raspodias ei perdiscendas præbuit, ut ex Iliade quidem corporis vires, superbamq; in hostem iracundiam quandam sumeret: ex Odyssea verò animi virtutes eliceret, versutias caliditatesq; hominum cavere disceret. Hos itaque Homeri libros tanta aviditate edidicit Alexander, ut parvo tempore ad parem usq; tanti præceptoris eruditionem propè accederet, eosq; semper sub pulvino habebat, horasq; aliquot per noctem somno sibi eripiebat, ut cum summo poëtarum aliquandiu vigilaret. Quinetiam quum ex Oricæo sinu navigans ad Heliconem descendisset, vidit in templo Musarum tripodem tali epigrammate inscriptum:

Sabell. l. 2. b. 7.

Plut. in vita Alexand.

Alex. Homeri lib. sub pulvino servabat.

> *Chalcide qui dubium cantu prævertit Homerum,*
> *Hunc tripodem musis dedicat Hesiodus.*

Alexandri dictum de Homero.

Hoc quum Rex animi excelsi lectitasset, comiter subridens ait: *Hic agrestis poëta rusticorum sententia Homero prælatus est: sed si de eo Reges, Imperatores ac Duces iudicium fecissent, illum quasi poëtarum numen aurea corona donassent, hic autem explosus ex theatro sibilis ac conviciis extitisset.* Ultos tamen Chalcidenses & Euboicos omnes acceptam ab Homero injuriam suspicari possumus, & proinde minus æquam protulisse sententiam. Nam quũ eos quasi agrestes atq; ineptos irridere vellet, Euboicos scripsit anteriorem capitis partem detonsam habere, posteriorem verò comatam, qua tonsura Curetas vetustissimi poëtarum usos fuisse testantur. Quin verò (ut ad Odysseam redeam) multa cavenda esse, multaque fugienda in obeundis rebus humanis callido Principi, docet

Tonsura poëtica.

Odyssea Homeri quæ doceat.

Digitized by Google

docet Homerus, ut in primis scrutetur eorum mores, cum quibus versatur, quorum maculas ac sordes diligẽter excutiat opus est, ut tantum cuiq; committat, quantum in eo fidei ac probitatis invenerit. Sunt enim multorum ingenia ad fallendum semper parata, & præcipuè eorum qui in maximis domibus versantur: ficta enim quadam comitate, & nugaci ac vano sermone veritatem obscurant, & diuturno quodam obsequio ad assentationem adulationemq; educati esse videntur, adeò ut ex multis, quæ futili alloquio blaterant, vix veritas aliqua elici possit. Sunt etiam complures qui cùm inopes sint, remq; suam malè gesserint, opulentiores omnes odio habeant, & bene sibi consulentes probris insectentur, optimis quibusque invideant, malos autem extollant, quinetiam præsentibus rebus minus contenti, novas semper exoptant, & quum fortunam suam oderint, omnia quoq; in deterius mutari cupiant. Hi sunt Cyclopes illi, à quibus Ulyssem astu evasisse inducit Homerus: qui in nihil agendo vitam beatam statuebant, terramque optabant, in qua fruges omni tempore sine fossione aut aratro passim nascerentur, leges ac jura ignorabant, neminiq; parebant, nisi luxui, ac voluptati, reliqua fortunæ casibus permittebant. Horum Principem Polyphemum nomine Mareotico vino in antro sopitum excæcavit Ulysses, & se ac socios à mortis periculo liberavit. Hæ sunt Syrenes illæ Acheloi & Calliopes Musæ filiæ, quarum carmine atq; concentu decepti nautæ mergebantur, à quibus ceratis picatisvé auribus evasit Ulysses: maledici scilicet assentatores, adulatores, delatoresque omnes, quorum blanditias, illecebras, nugas, ac fallacias princeps summâ prudentiâ, cautaq; ingenii solertiâ ut caveat opus est, si tutè atq; quiete imperare vult, & inocentem neminem lædere. Sed jam me tempus admonet, ne in exordiendo longior sim, verùm ad propositam rationem redeam, & in sequenti volumine ea referam, quæ Regi cavenda esse arbitror.

Aulicorum ingenia.

Cyclopes.

Polyphemus.

Syrenes.

* * *

VIRTV-

VIRTVTEM AC VERITATEM SEQVAtur Rex, non mentiatur, nec mendacium dicat, neq; mentiri alios permittat.

TIT. I.

Regis fortuna maxima.

IUDICIUM omnium mortalium est, (ut ait Oratorum maximus,) fortunam quidem à Deo petendam esse, à se autem ipso sapientiam sumendam. Rex igitur, cui sceptra hominum, venerandaque jura Jupiter indulsit (ut ait Homerus) in primis cogitare debet, se maximam inter mortales omnium fortunam nactum esse. Proinde ea omnia præstare debet, quæ sui muneris sunt, omniq́ue studio niti ut virtutem, plurimamq́ue sapientiam assequatur, ut dignitate à Deo accepta sanctissimè justissimeque fungatur. *Est enim sapientia divinarum humanarumq; rerum scientia, cognitioq;, quæ causa cuiusq; rei sit: ex quo quidem fit, ut divina imitetur, humana autem omnia virtute inferiora ducat.* Sapientiæ quidem objectum est veritas, per quam immutata ea omnia dicuntur, quæ sunt, quæve fuerunt, & futura esse existimamus.

Sapientia quid.

Ex Cic. Tusculanarum q. lib. 4.

Objectum Sapientiæ.

Veritas & virtus idem Socrati.

Præclarè Socrates vir sapientissimus veritatem & virtutem idem esse dicebat. Sicut enim illa nec crescit nec minuitur, sic virtus semper eadem invenitur. Et quia numeros suos habet, plena omni tempore ac perfecta exiit.

Veritatis harmonia.

Veritati omnia consonant, ut in fidibus & cantu fieri sentimus: in quibus si quid dissonat, harmonia omnis pervertitur. Sic veritas ipsa parvo nonnunquam judicio ostenditur, nec diutius potest sub vanitatis involucro latere. Falsa enim veris concinnata semper se ipsa indicant.

Turpe mentiri.

Manifestæ autem turpitudinis est mentiri: sicut etiam temerariȩ levitatis mendacium dicere: sed alterum perfidiæ atq; iniquitatis crimen ostendit, alterum verò ignavæ credulitatis.

Cretenses mendaces

Hom. Odyssea 18. lib.

Non parva Cretensibus nota inusta est, quum Epimenidis poetȩ testimonio mendaces dicti sunt: mentiebantur siquidem, ut alios fallerent, suæ utilitatis causa. Irus autem Ithacensis apud Homerum mendacium plerunq;

Digitized by Google

plerunq; dicit præ nimia quadam loquacitate vanové assensu.

Mendaces quidem ac vani homines animi levitatem ostendunt, fidem veritati abrogant & perpetuis probris semper inhærent: bonus autem vir præ animi virtute nunquam mentitur, caveburque, ne aliorum vanitates pro veris referat. *Iustitia autem munus est, neminem fallere: prudentia verò ne fallaris cavere.* *Iusticia munus.*

Pomponius Atticus magnam veritatis laudem habuit, adeò ut ejus comitas non sine severitate esset, neque gravitas sine facilitate: qua quidem ex re omnes eum amabant, & verebantur simul. Veritatis etiam laudem quàm maximam tulit Cornelius Nepos: ex qua quidem tantum auctoritatis assecutus est, ut nemini suspectus esset. *Pompeius Atticus veritatis studiosus.* *Corn. Nepos.*

Proinde Ciceronis, & Salustii amicitia ea integritate atq; sinceritate usus est, ut quanquam illi mutuis simultatibus, & odiis inter se dissiderent, ipse tamen neutri suspectus esset, & cum utroq; sine alterius injuria liberè versaretur. *Ciceronis & Salustii amicitia.*

Isocrates Regem suum monet, ut veritatem ante omnia colat, idq; manifestè semper & indissimulatè agat. Adeò ut cuncti cognoscant, injurato potius Regi quàm privatis omnibus juratis fidem adhibendam esse. *In lib. ad Nicoclem.*

Ignavi enim hominis est mentiri, & ejus qui vel alios decipere vult, vel opinionem potius sequitur quàm veritatem. Hunc enim vel timor compellit quæ vera sunt occultare, & simulando vel dissimulando legere, vel futilis aliqua species in mendacium inducit. Magnanimus quidem verax est, & palàm amat palamq; odit. *Ignavi mendaces.*

Turpissimum fuit apud Persas mentiri, ut Herodotus scribit, & id servi potius quàm liberi hominis esse videtur. Mentiütur sæpenumero servi ne verberibus cædantur, sic etiam pueri mulierculæ: vir aut vera semper loqui debet, & non modò linguã, sed ne vultu, oculis nutuvé mentiri. *Est enim vultus* (ut Cicero in Pisonem ait) *quasi tacitus quidam mentis sermo.* *Herodotus in Clio.* *Vultus mentis sermo.*

Temporis & memoriæ fiuam veritatem esse scitè admodum poëtæ fabulantur, ut intelligamus mendacium diu celari non posse. Et hoc ex mendacio, mendaces lucrari *Veritas cur temporis & memoriæ filia.*

lucrari ait Aristoteles, ut ipsis deinde verum dicentibus non credatur. *Mendacem memorem esse oportere*, tritum est vetustate proverbium. Quo quidem ostenditur veritate omnia congruere: quam etiam ex varietate sermonis sæpe referant mendaces ipsi, obliti tandem commentitiorum verborum, vanorumque figmentorum.

Proverb.
Laert. l. 5. c. 1.

Mentiri an liceat, disce ex Q. l. 12. c. ad fi.
Sertorius.

Fuerunt tamen ex philosophis quidam, qui putaverunt licere Imperatoribus ac ducibus in magnis periculis mentiri, non in perniciem alicujus, sed pro multorum salute. Huic opinioni exemplum esse potest Sertorius, qui temporibus difficillimis mentiebatur ad milites, ubi mendacium usui esset. Proinde literas commentitias pro veris legebat, somnia simulabat, & falsas religiones comminiscebatur, ut militibus metum alicujus imminentis periculi demeret. Illi qui hanc sententiam tuentur, Chilonis illius, qui unus è septem Græciæ sapientibus fuit, auctoritate nituntur qui pro amici salute falsum testimonium dixit. Sed si verum judicare volumus, inveniemus Chilonem in fine vitæ suæ dubitasse, an ex eo mendacio reprehendi culparivé posset. Nos igitur ut calumniam fugiamus, rem hanc, in qua non mediocriter hæsitamus, in medio relinquemus, contentiq; erimus Greco proverbio, quo dicitur, ψευδαττραφαξίου πλέων εἶναι τὴν βυλὴν, id est, mendaci Attraphaxi plenum esse concilium.

Chilo pro amico falsum testimonium dixit.

Theophr. l. 1. c. 5. & l. 7. c. 1. in hist. plantar.

Vana gloriæ cupiditas quid quærat.

Sunt etiam nonnulli inanis gloriæ adeò cupidi, ut sibi ipsis mentiantur, seque nimium ament, & sine rivali quidem, ut dicitur, hi de se omnia quæ dicuntur, quamvis manifestè falsa sint, credunt, ficta pro veris accipiunt. Aliis de se potius quàm sibi ipsis fidem adhibent, & plerumq; à se discedunt. Et dum aliorum judicium sequũtur, suum ingenium fraudãt. Et in summa avaritia sumptuosi sunt, in summa autem infamia gloriosi suaque duntaxat admirantur, aliena verò omnia despiciunt. Quinetiam cuncta existimant, quę de se ipsis prædicant, & cum summa ostentatione jactant auditoribus ita persuaderi, ut vera illa, & nulla ex parte ficta esse putent. Neq; intelligunt se ludibrio contemptuique haberi, ac simili modo se irrideri, quo quidem apud Comicos Poëtas miles gloriosus irridetur.

Horum

Digitized by Google

Horum gratia quidam Græcorum putant Ixionis fabulam fictam esse à poëtis, qui ajunt illum pro Junone Jovis conjuge, quam perditè adamabat, nubi se commiscuisse, & ex ea Centauros genuisse. Inanis enim gloriæ cupidi, vanam virtutis imaginem amplectuntur, nihil tamen rectum, aut virtuti consonum agunt, sed ex arbitrio multitudinis pendent, Principesque videri cupiunt, vanæque quasi nubi incumbunt, quæ deinde eis monstra parit. Hos perosus Juppiter fulminat, & in barathrum præcipitatos perpetuæ rotæ affigi jubet, instar Ixionis, de quo præclarè Ovidius. *Ixionis fabula.* *Centauri nubigena.* *lib. 8. metam.*

Volvitur Ixion, & se sequiturq́, fugitq́.

Rotæ naturam eleganter exprimit, quæ quo magis seipsam sequitur, tanto seipsum fugit. Sic etiam mendax quo magis veritati inniti videri vult, tanto magis ab ea abhorret & mendacium referat, suamq; vanitatem ostendit. Virum veræ gloriæ studiosum, justum ac simplicem esse oportere ait Æschylus poëta, & qui bonus quàm videri malit. Ventosi igitur contemnendi sunt & regia aula exigendi, & nulli munere nullaq; dignitate honestādi: blanditiis enim, & puerili quadā indulgentia pelliciuntur. Mendacia de seipsis audire gaudēt, & veritatem omnino formidāt. Idcirco adulatoribus, assentatoribusq; semper adhærent, illis auscultant, illisq; favēt. Quorum consuetudo perniciosissima est, & præcipuè Regibus Principibusq;, *quorum opes sæpius assentatores adulatoresq; evertunt quā hostes*: ut sapienter ait Quintus Curtius: de quibus quidē pauca in præsentia referre non alienum esse censeo. *Rota natura cum mendace comparatur.* *Æschylus.* *Ventosi ex oculis pellendi.* *Assentatores perniciosi.*

ADVLATORES ATQVE ASSENtatores à Regibus exagitandos esse.

TIT. II.

ADULATIO assentatioq; vitia sunt animi angusti, viri mendacis, ignavi, servilis, futilis, abjecti. Manant enim à timore, nullamq; benevolentiam in se habent, ut Democritus testatur. Blandiuntur siquidem adulatores, atq; assentatores: quorum vita ignava est, & vanitatis mendaciiq; plena. Hi placendi studio omnia lau- *Assentatorū mores.*

Digitized by Google

Etiam, si dixeris astuo, sudant, ut de eis Iuvenalis. dant, etiam quæ minus penitiore animo probant, nihil refellere audent, nunquam cuiquam adversantur, nemini molesti sunt, mendacia veris concinnant, simulando quoq; ac dissimulando semper verum occultãt: quos quidem Agesilaus optimus ille Lacedęmoniorum Rex, non secus aspernandos insectandosq; esse dicebat, quam propriæ vitæ insidiatores.

Græci adulatores. Maximi adulandi artifices habiti sunt Græci, qui nõ modò blando sermone, blandoq; obsequio adulantur, & turpes quasque voluptates laudant, verùm manus etiam in ora intendunt, ut fictum sermonem fictoque gestu adjuvent. In Græcos Satyrica licentia invehitur *Iuvenalis, adulatorum insectator.* Juvenalis, & adulatoresq; assentatoresq; omnes faceto carminis morsu ad vivum usq; lacerat. Hos etiam M. *Cato Uticẽsis.* Cato ille, qui ad Uticam sibi violentas manus intulit, summo semper odio prosecutus est, ut teterrimos Reipublicæ hostes & bonorum omnium insectatores. Turpissimum enim esse arbitrabatur, blanditiis adulationibusq; imperitam multitudinem decipere, & nobilissima ac summa virtute ornata ingenia, quæ non ad gratiam ac voluptatem sua consilia referunt, sed ad virtutem & veritatem debitis honoribus fraudare. Cernimus enim *Assentationũ vis.* sæpenumero multitudinem in illos suffragia convertere, quos blanditiis & assentationibus molliores esse sentit, at graviores severioresque omnes spernere. Et hoc præcipuè efficit in tranquillo temporum cursu, verùm ubi sevior tempestas aliqua inhorruit, tunc blanditias respuit, & justitiam severitatemq; complectitur. Tum quidem reflantibus ventis optimo gubernatore opus esse cognoscit, quem tranquillo quietoq; ęquore aspernabatur. Ad Fabium quem prælato ei Varrone viro ul- *Liv. l. 22. Polyb. l. 5. Pugna apud Cannas. Vide Val. Max.* timæ sortis, comitia spreverant, res Romana rediit, profligato miserabiliter exercitu apud Cannas: peremptoque Paulo altero consule, ex qua quidem pugna evasisse, non parvæ laudis fuit: quando fugienti cum paucis Varroni, qui causator malorum fuerat, à senatu obviam itum est, gratiæque ei peringentes actæ sunt, quòd post tantam cladem de Reipubl. salute non desperasset. Tum Fabius habenas rerum suscepit, quem paulò ante detrectatorem belli per contemptum criminati fuerant. Is tamen

tamen exhaustam omni ex parte Rempublicam in integrum restituit, de quo præclarè Silius cecinit: *Silius. l. 9.*

At ni sacra seni vis impressumq; fuisset,
Sistere cunctando fortunam adversa foventem,
Vltima Dardanus transisset nominis ætas.

Cum aliis versibus ad eandem sententiam. Isocrates vir sapientia & eloquentia peritissimus, affirmat nullam Principibus pestem adulatore pernitiosiorem esse: Regemq; suum monet, ut omnes illos evitet ac caveat, qui quæcunq; fecerit aut dixit, laudat: illis autem auscultet atq; obtemperet, qui eum monere audent, & errata placide ac sine contumelia castigare. Hi enim amici sunt, vereq; diligunt, illi autem assentatores atq; adulatores, qui mendacii præmium expectant. *Isocrates ad Nicoclem.* *Adulatores vitandi.*

Optimi quidem Principis est viris fide, prudentia, doctrinaque præstantibus, liberiorem quandam loquendi potestatem facere, ut in rebus arduis liberè ac sine timore consilium rectum afferant. Sapienter quidem Demetrius Phalereus Ptolemæum Regem monuit, ut libros illos legeret, in quibus præcepta Regibus ac ducibus traduntur: quandoquidem doctissimi illi viri ea scriberent, quæ nemo unquam Regibus Ducibusvé dicere auderet. Isocratis sentētiam illam statuisse videtur Homerus, quum Agamemnonem dicentem inducit, malle se decem Nestores, qui ei consilio ac prudentia adessent, quàm totidem Ajaces atque Achilles, qui robore & armis certarent. Cum illis siquidem se celerius, faciliusq; Trojam capturum dictitabat. Antigonus Rex Zenoni Stoico literas dedit ad hanc sententiam: *Ego fortuna ac gloriæ magnitudine vitam tuam me anteire existimo: disciplinæ verò sapientia & perfecta quadam fælicitate longè præstantior es. Proinde oro ut ad me venias, discipulumq; habeas. Nam qui Regem edocet, universum etiam populum, cui ille præest, instituit.* Antigonus sanè cùm jam tædio haberet, ignavam vanitatem adulatorum assentatorumque, quibus regiæ omnes semper abundant, verum aliquando audire cupiebat. Idcirco Stoicum accersire nitebatur, quem in consilio haberet, & liberè loquentem audiret. *Parrhysia Principibus grata.* *Ex Plut. in apoph.* *Achilli Nestor præfertur.* *Antigoni epistola ad Zenonem.* *Laërt. l. 7.*

Lysimachus quoque Rex nullam aliam ob causam *Lysimachus*

Digitized by Google

Philippidem Comicum amplexus. magis Philippidem Athenienſium Comicum Poëtam ſumma benevolentiâ complexus eſt, niſi quòd ab adulatione & aſſentatione vir ille plurimum aberat, & vitæ probitate ac modeſtia præſtabat, ſic ſine fallacia, ullaq; malitia omnia ex libera animi ſententia loquebatur. *Comicorum parrhyſia.* Priſcis illis ſeculis Comici poëtæ multa cum libertate vitiâ inſectabantur, quorum Principes fuerunt Eupolis, *Lib. de arte Poëtica.* Cratinus, & Ariſtophanes: hos deinde imitatus Lucilius mutatis numeris in heroicum carmen Latinæ Satyræ *Lib. 1 Serm. Satyr. 4.* principium dedit: quod Horatius noſter teſtatur.

Adulatores quibus in aula noceant. Sed ad adulatores redeo, quos omnino exigendos abigendoſq; à Principibus eſſe duco, & perpetuo ab eorum aſpectu arcẽdos. Corrumpunt enim optimos mores, nam ſemper mentiuntur, & vitia pro virtutibus efferunt: virorumq; laudem, quæ fomes ac præmium virtutis eſſe videtur, omni ex parte labefactant. Pulcherrimam juſtiſſimamq; fortitudinis mercedem auferunt, quam quis veram eſſe credat, aut ſtudioſè affectabit, quum cernat improbos laudari, & virtute præditos viros debitis laudis præmiis fraudari, & veritatem quoq; mendaciis obſcurari? Hoc verò mihi magis admirãdum eſſe videtur, quòd illi ipſi maximè adulatores diligunt, quibus illi manifeſtius mentiuntur. Age, quis ſeipſum adeò ignorat, vel ſui ipſius adeò oblitus eſt, quum ignaviſſimus ſit, illos æquo animo audiat, qui ſe fortiſſimum *Adulatio omnibus bonis odioſa.* prædicent, admirentur, & cunctis aliis præferant? Quo enim animo perpeti poteſt quiſpiam ſe Achillem vocari, quum Therſites manifeſtè ſit? Nonne ſe irrideri, & ludibrio haberi cognoſcit ille, qui quum pauper & inops ſit, ſe beatum ac locupletem vocari audit? Ille de quo paulò antè dixi, Ithacenſis mendicus, quem Homerus inducit nihil roboris habentem præter linguæ procacitatem, gaudebat ſe potentia Agamemnoni, fortitudine autem Ajaci æquari? Nonne etiam mulier illa leviſſima ac turpiſſima ſit & aſpectu fœda, ab amatoribus, qui illius gratiam blandiendo ac mentiendo inire cupiunt, pulcherrima dici gaudeat, & quaſi altera Helena, vel Hermione ejus filia cunctis aliis mulieribus forma præferri? Viri autem graves & ſeveri, qui ficta ac ſimulata de ſe dici animadverterunt, id ferunt iniquo animo, & adulatores,

Digitized by Google

latores illos odio habent, ut qui exprobrando ea laudent, quę illis deesse manifestè cernant.

Laudabat coràm adolescens quidam Socratē in magna Atheniensium concione, & illum blando alloquio efferebat. Tum commotior aliquantulum Socrates exclamavit: *Mendax est hic adolescens, & artificioso sermone mentitur.* Titus Flaminius aliquando, sive joco sive adulandi gratia, Philopœmen Achæorum ducem fortissimum, sed informem facie, coràm laudabat: *O Philopœmen, quàm pulchras manus habes, pulchraq; crura, sed ventrem quidem non habes.* Ille autem id ægro animo ferebat, quippe qui putaret se & deformitate corporis & avaritiæ crimine, quo aliquantulum laborabat, blandis illis verbis irrideri.

Socrates adulationis impatiens.

T. Flaminius
Plut. in vita Philopæm.

Atqui Regibus, Principibus, maximisq; viris quibusq; turpissimum est aliis quoq; adulari. Nam quo præstantiores sunt, eo turpiorem sibi ipsis infamiæ notam inurunt. Quum enim adulantur, mendaces ac vanos se esse fatentur, & id quidem manifestè. Prusias Bithiniæ Rex aliquando Romam venit, ut Senatui gratias ageret ob victoriā ex Macedonibus partam. Opprimebatur namq; ab illis, & quasi jugum servitutis patiebatur: sed inter loquēdum sæpius se libertū populi Romani esse professus est, ut qui nuper ex ea victoria libertate donatus esse videretur: & hęc quidē vox minus grata extitit gravissimis illis Senatoribus, & plæriq; omnes eum, ut manifestum adulatorem, contemptui habuerunt. Hæc eadem Barbarorum Regum adulatio effecit, ut lex commune lata sit. *Ne cui Regi liceret injussu Senatus Romam venire.* Dion Prusensis multò pejus adulatores peccare censet, quàm falsos testes: quandoquidem illi blanditiis quem laudant corrumpunt, hi autem judicem tantummodo decipiunt, non autem corrumpunt. Nonne majore odio adulatores digni sunt, quòd homines ignavos vanosq; faciunt, & ex stultis insanos reddunt?

Regibus turpissimum aliis adulari.

Prusias rex.

Lex Roman.

Adulatores peiores falsis testibus.

Athenienses priscis temporibus adulatores capitali supplicio ex veteribus legibus afficiebant. Legimus enim Timagoram adulatorem Darii ab illius publico consilio morte multatum, ne unius civis mollissimis blanditiis & Persica corruptione totam civitatem infi-

Pœna adulatorum.
Timagorat.
Valer. l. 6. c. 3.

Digitized by Google

cerent. Sed ut in pejus semper res humanæ ruunt, ipsi iidem Athenienses non longo tempore pòst blanditiis deliniti, assentatores adulatoresq; quàm maximi evaserunt, & his artibus usi, remedium apud Demetrium Regem invenerunt. Nam quum in alios omnes, quibus imperabat, sævissimus crudelissimusque esset, in eos duntaxat semper placidus ac clementissimus extitit. Illorum namque adulationibus pellectus, humanissimè in eos sedulò se gessit. Noverant enim Athenienses Regis animum languentem ac mollem, & blanditiis profluẽtem, atq; omni ex parte illis obnoxium, proinde eum facilè effœminaverunt. Inter multa autem adulationis exempla, hoc etiam temeritatis addiderunt. Promulgaverunt siquidem decretum his verbis scriptum *Quodcunque Rex Demetrius iubet, id apud Deos sanctum, & apud homines iustum esto.* Hanc adulationem quamvis irrisio manifesta esset, ille non aspernabatur, de se enim omnia credebat, & se parem superis omnino esse arbitrabatur.

Sabell. l. 7. enn. 4.
Demetrius tyrannus.
Atheniensiu decretum adulatorium

Hannibal afflictis Carthaginensium rebus, se ad Antiochum Syriæ Regem eo tempore potentissimum, & Romano populo admodum infensum contulit, eique suasit, ut bellum Romanis inferret, exercitumq; in Italiam transmitteret, & Italici generis milites cõduceret, quibus solis victrix illa regio aliarum gentium superari posset. Nam si quis Romanos (inquit) in Italia lacessiverit, eos opibus, viribus, armisq; suis vinci posse confidat. Extra Italiam autem Romanos à cladibus animum sumere affirmat, adeò ut cum victo & jacente hoste bello periclitandum sit. Amnes enim neutiquam desiccari posse, nisi ab ipsis fontibus obstruantur. Hæc & his similia argumenta in medium afferebat Hannibal, cui longa experientia Romanorum virtus nota erat. Etiã Regi consilia ejusmodi inhærebant, tantoque ardore belli incendebatur, ut non tam de pugna, quàm de præmiis victoriæ cogitaret. Sed invidia, quæ in magnis domibus semper alitur, jam in Hannibalem fremebat: nec deerat Antiocho bellum paranti, adulatorum blanda assentatio, à quibus quum audiret quæ vellet, se facilè mulceri sinebat, & falli quoque æquo animo patiebatur. Itaque

Hannibalis prudens consilium ab assentatoribus impeditum.
Plut. in eius vita.
Invidia in magnis domibus dominatur.

dum

Digitized by Google

dum illis faciles aures prębet, relicta veteris fortissimiq; Imperatoris sententia, vincitur, & amissa maxima exercitus parte, cogitur à Romanis pacem accipere, multatusque magna regni parte, duras conditiones pacis pertulit. Tunc minus succedente eventu, Antiochus adulatorum vana promissa accusare cœpit, & Hannibalem non modò ut prudentem virum, fortissimumq; Imperatorem, verum ut vatem divinatoremque omnium, quæ evenerāt, admirari. Noverat enim illos invidia percitos, non tam Hannibalis consilium improbasse, quàm id egisse, ne ei victoriæ gloriam tribuerent, sed Antiochus deinde facetè dicere solebat, benignè secum à populo Romano actum esse, quòd modicis angustisq; regni terminis intra Tauri montis fauces clauderetur, graviq; se cura esse liberatum. Maxima enim imperia, magnæque opes summus molestiis obruuntur.

Antiochus ab adulatoribus delinitus. Liv. l. 3. & 4. Oros. l. 4. c. 1. Appian. in Syriaco.

Antiochi facete dictum. Valer. l. 4. c. 1. Sabell. l. 9. c. 11

Paucis admodum Romanorum grata fuit adulatio, quandoquidem viri graves maxima ex parte erant, & severitatis quàm vanitatis studiosiores. Major Aphricanus inclytum nomen magnamque dignitatem apud Hispanos assecutus est, adeò ut beneficiis affecti, cum magno populorum concursu Regem appellarent: verùm vir animi peregregii, ejusmodi adulationis blanditias contempsit, dixitq; maximum nomen Imperatoris esse, quo se milites sui appellarent: regium nomen, quod apud alias gentes summum esset, Romanis intolerabile videri: sed si se putarent regium animum habere, id tacitè indicarent, & vana vocis usurpatione abstinerent. Qua quidem sententia præclaram animi sui ingenuitatem declaravit, & Romanos ab adulatione vana alienos omnino esse docuit.

Aphricanus maior nomen regis respuit.

Imperatoris nomen maius regio.

Unum tamen Romanum civem legimus hujus levitatis studiosum artificem fuisse, L. Vitellium, Vitellii illius patrem, qui postea imperator fuit. Is admirandi fuit in adulando ingenii & primus omnium Julium Cęsarem adoravit ut Deum, quū ex Syria nuper redisset, & barbaro ritu, non aliter Imperatorem adire ausus est. Primo enim velato capite se circumvolvit, deinde procubuit. Quæ quidem adoratio indigna viro Romano, & optimis quibusque civibus molesta extitit, &

Vitellius adulator Cæsarē ut Deum adorat. Vide Sueton.

ipsi quoq; Cęsari minus grata, vt qui claré intelligeret ejusmodi salutationem temerariam esse, & invidiæ sibi plus quàm gratiæ parere posse. Erat enim Cæsar ipse propter animi excellentiam ab omni adulatione atque assentatione alienus. Quod quidem multis exemplis ostenditur,& in primis quum ex Alba Romam rediret: nam dum complures obuij eum sublatis vocibus Regē salutarent indignatus ille exclamavit, dixitque: *non se Regem, sed Cæsarem vocari.* Et quum honores quosdam humanis majores ex senatusconsulto ei deferrentur, id iniquo animo tulit, dixitq; : *Referte reliquis senatoribus, minuendos potius esse honores, qui mortalibus exhibentur, quam augendos.* Et quum aliquando Lupercalia spectaret, consul Antonius laureā coronam Cæsari imponere voluit, at ille confestim eam reiecit: & quum rursus afferret, jussit in capitoliū eam deferri, vt ostenderet Iovē Regem, non autem se coronandum esse.

Cæsar ab omni adulatione alienus.

Plut. in Cæsare.

Laurea corona à Cæsare reiecta.

Tiberius etiam Imperator adulationes summopere aversatus est. Et quum à quodā Dominus appellaretur, palàm denunciavit, ne se amplius Dominū contumeliæ causâ nominaret. Alium quoq; dicentem sacras ejus occupationes, laboriosas dicere coēgit. Sed ne longior hac in re esse videar, jam concludendum esse censeo, dicendumq; optimum quenque Principem ejusmodi genus hominum aspernari oportere, & vanos, omnes, & leves, simulatores, dissimulatoresque contemnere, veritatēque cunctis in rebus sequi, quæ quidem facilè dignoscitur. Nam sicut veritati omnia consonant, similiaque inter se esse videntur: sic mendacio multa dissonant, dissimiliaq; inter se esse apparent, adeò vt facilè veritatis lucem ostendant. Non igitur perperam dixit ille, qui ait, *Veritatem esse sermonem rectè inter se congruentem.*

Tiberius de quo Suetonius in eius vita.

Harmonia veritatis.

Veritatis definitio.

REGES EA SEQVI DEBENT, QVAE maiestatem augent: de delatoribus, calumniatoribus, assentatoribus, & maledicis

TIT. III.

Regis summa cura.

QVICUNQUE regno præest, ante omnia cogitare debet, quibus rebus, quibusque studijs regnum con-

conservetur: his meditatis, planeque agnitis declinare omnia ea debet, quæ nocitura sunt, quæve majestatem augent. Qui enim agit quæ fugienda sunt, aut negligit quæ sunt agenda, pariter Regis dignitate decedit. Pari quidem culpa majestatem diminuebat Sardanapalus, qui in grege scortorum latitans, per desidiam ac turpitudinem se Regem esse obliviscebatur: & Dionysius Syracusanus, qui per injuriam ac violentiam pleraque agens, omnia sibi licere arbitrabatur.

Sardanapalus. *Iustin. l. 1.* *Dionysius Syracusanus.*

Servatur imprimis regnum, si in eo nihil agitur quod iniustum indecensq; sit, non minus quàm si id quod justum, rectum, decensq; sit servetur. Idcirco primò videndum est, quid cavere, deinde quid agere debeat optimus Princeps, cui à summo Deo permissum est, vt populus regat, hominibusq; imperet: qua fortuna nulla major, nullaq; difficilior esse potest. Sequar igitur, quo ordine inchoavi, quæ fugienda sint: deinde dicam quæ sint agenda.

Regnum quibus conservetur.

Delatoribus in primis non temere auscultandũ esse censeo, fallunt enim sæpe numero. Et ea per calumniã deferunt, quæ nulla ex parte sunt vera, & Principes ad injustitiã sævitiamq; impellũt. Veritatem siquidem mẽdacijs velant, & pro veris falsa ostendunt, adeò vt justitia concinnatis vanitatibus periculo bonis plerumq; sit, & ex inanitate verborum judicium nonnunquã instituitur, ex quo multorũ innocentiũ periculum perniciesq; exoritur, quod quidem verius latrocinium, quàm judicium dici potest.

Delatoribus non auscultãdum temerè. earum natura & mores.

Periculosi maximè sunt delatores, quũ in judicẽ incidunt mitiorem, atq; infirmiorem ad resistendũ. Facilè enim blanditijs calumnijsq; in alienam sententiã traducuntur omnes qui leves sunt, & animo angustiore: vt quisq; etiã imbecillior est, ita facilius credit, & à propria sentẽtia ac mẽte deducitur. Quemadmodũ enim ægrotum corpus levibus etiã offensis quassari solet, sic mollis, ac tener animus facilè huc atq; illuc impellitur. Itaq; fœminæ quàm mares, juvenes quàm senes, ægroti quàm sani facilius credũt. Atqui in anis ipsa credulitas pro crimine, plerunq; haberi solet: & haud scio verũne sit sententia illa Planci, quam per epistolam Ciceroni nititur

Delatores in iudiciis. *Simile.*

Credulitas. *Plancus ad Ciceronem. epist. 23. l. 10.*

persuadere, quum ait: *Credulitas quidem error est magis quàm culpa.* Sæpe enim homines temere credendo, in gravem incidunt culpam. Difficile tamen factu est, hominem invenire, qui gravitatem severitatemq; vitæ cũ facilitate ac comitate servare possit. Omnes enim philosophi fatentur in elatione animi modestiam, in mansuetudine verò gravitatem naturaliter vix esse posse, sed si quis utrunq; assequeretur, hunc dicemus divinam illam harmoniam adeptum esse, qua Deum mundi molem gubernare putamus, cujus vis ac potentia arte ac ratione mulcetur.

Modestia & gravitas.

Persuasio delicti fomes.

Molliores igitur illi qui facilè ex sententia decidunt, in illud Sophocleum incurrunt, quo dicitur; *Subita persuasio, prava est ad scelus.* At quum deinde ex levi illa persuasione delinquimus, tunc facti nos pœnitet, res tamen ipsa in integrum non redit. Integrum enim id dicimus, ex quo nihil deletum mutatumq; à pristina forma est, sed ita permanet ut antè fuerat. Unde Agatonis sententiam Aristoteles probat, qui negat divinæ etiam potentiæ esse, infecta omnino reddere, quæ semel facta sunt.

Integrũ quid.

Agatonis sententia impia.

Pœnitentia. *Cic. offic. lib. 1.*

Pœnitentia autem illa in viro excellenti turpis omnino habenda est. Nam (ut præclarè ait Cicero) *nihil turpius in sapiente est, quàm dicere, non putabam.* Ut verò temperamentum gravitatis, & mansuetudinis aliquando Romani facerent, collegam M. Catoni Juniori viro severissimo, ei qui deinde Uticensis dictus est, Marcellum dederũt, qui suapte natura vir adeò pronus ad gratiam erat, ut nihil cuiquam negare sciret, & sic duriorem illam Catonis mentem, eum nimia illa Marcelli facilitate temperarunt. Catonem tamen seniorem illum, qui nonagenarius Servilium Galbam ad populi judicium vocavit, mira fuisse temperantia scribunt, ut esset gravis cum lepore ac sale. Raro quidem est ejusmodi homines invenire. Sunt qui hunc Catonem persimilem Homerico Nestori faciant: sed severitatem jucunditate condire, & gravitatem comitati conjungere, magnum ac perdifficile videri solet.

Catonis severitas Marcelli facilitate temperata.

Cato, similis Homerico Nestori.

Delatores ab regis auribus non prorsus exigendos.

Tit. IV.

Nero Imperator dirâ crudelitate execrabilis, tantum delatoribus deculit, ut falsa etiam quæ deferebant, pro liquidis ac compertis acciperet, & quamprimùm gravissimè sævissimeque ulcisceretur, & ex minimis causis malorum cumulum exaggerabat, & facta etiam dubia vi tormentorum vera videri adigebat. Carnifex, vincula, & cruentæ quæstiones, sine discrimine ullo ætatis vel dignitatis semper præstò aderant, & calumniatorum funestas voces expectabant, quibus Principis aures intentæ erant, nec excusantibus aut defendentibus unquam patebant.

Nero delatoribus nimiū credens.

vide Suetonium.

Non tamen hæc eo consilio dixi, ut affirmem delatores omnino à regio aspectu arcendos esse, nec illis verum dicentibus non credendum, sed cautè cum illis agendum esse duco. Incidunt enim plerumq; tempora, in quibus ea deferantur, quæ non modò utilia, verum etiā salutaria Principibus futura sunt. Et certè si Iulius Cæsar delatorios libellos evestigio lectitasset, nec præ animi magnitudine cōtempsisset, opportunitatē sui interimendi conjuratis non præbuisset, qui sub ficta specie vendicandæ libertatis, impijs armis non modo urbem ipsam & Italiā omnem pessundarunt, verùm etiā universum terrarum orbem miscuerunt, egeruntq; quod in senatu prudenter ac verè dixit Piso: *Quid glorantur se unum interemisse tyrannū, complures pro uno nobis protulerunt.* Quod paulò pòst ex triumviratu Antonij, Octavij, & Lepidi manifestè patuit, quorum sævitia omnium tyrannorum immanitatem superavit.

Delatores quando admittendi.

Cæsar delatores negligens interficitur.

Plut. in eius vita.

Pisonis dictū.

Vera est prorsus Domitiani Cæsaris sententia illa, quum dicebat, *miseram esse Principū conditionem, quibus de coniuratione comperta non crederetur, nisi occisis.* Nec C. Cæsaris cognomento Caligulæ, mentem omni ex parte probo, qui dicebat *se ideo delatoribus aures non adhibere, quod nihil unquam admisisset cur cuiquam invisus esse posset.* Cui veriorem Solonis vocem esse duco qui dicere solebat: *in maximis rebus administrandis difficillimum factu omnino esse omnibus placere posse.* Proinde illum

Principū conditio misera.

Caligula dictum.

Solonis sententia.

Difficillimum omnibus placere. illum laudo qui cùm aliis imperet, meminerit se Principem esse, & invidiæ calumniisque multorum obnoxium, in quem cives omnes ora obvertunt sua: nec tam benefacta laudant, quàm minus bellè acta vituperant, linguasq; in Principes sic vibrant, ut trilingues serpentes esse videantur,& in eum solum omnia invidiæ spicula dirigunt, ut sagittarii omnes in præfinitum signum intendunt. *Princeps calumniis obnoxius.* *Vitellii Cæsaris ignavia.* Vitellii autem Cæsaris ignaviam irridendam puto, cujus in animum tanta torpedo irrepserat, ut si Principem eum esse cæteri non meminissent, ipse planè oblitus fuisset.

Julii Cæsaris securitas. Sunt etiam qui minus prudenter illum à Julio Cęsare dictum factumque putent. Nam obsecrantibus amicis compluribus, ut satellitum præsidio corpus situm tueretur, & ultrò ad eam rem operam suam pollicentibus, id omnino recusavit. *satius multo esse* affirmans *semel mori, quam assiduo timore, tugiq; animi anxietate torqueri.* Sed caveat sibi diligenter quicunq; imperat, etiam si probitate atque omni virtute polleret. Nemo enim tam sanctus atque innocens esse potest, ut singulis quibusque placeat, & ab omnibus optimus judicetur. Impotentiam itaque potius animi, quam sapientiam Tragica illa vox ostendere videtur, qua dicitur: *Melius est semel ruere, quam semper pendere.*

Seneca. *Dionysii Syracusani timiditas Polyanus lib. 5. Cic in 2. de Offic.* Dionysii Syracusani nimis patulas delatoribus aures improbandas omnino esse arbitror. Non enim sinebant illum neque per diem quieto unquam esse animo, neq; per noctem somnum capere. Domesticorum necessariorum nemini se credebat: satellitibus barbaris ac servis stipatus semper incedebat. Concionabatur ex alta turri. Coillum pilum candentibus inglandium putaminibus adurebat: quæ custodia nihil miserius dici aut excogitari potest.

Sed ut nimiam fiduciam neutiquam probandam cēseo, sic nimiam timiditatem abhorrendam.

Peripateticorum mediocritas. Peripateticorum sanctam mediocritatem sectabimur: nec faciles nimium delatoribus erimus, nec difficiles nimium: Ut enim nimia facilitas illos ad calumniā invitat: sic nimia difficultas à veritate absterret. Monēdique imprimis erunt ut vera loquantur, & increpandi

di admodum, si ambigua aut ficta cōminiscantur. *Princeps enim qui delatores vanos non coercet, ultro eos ad nequitias impellit*, ut Domitianus Cæsar dicere solebat, qui etiam fiscales calumnias magnâ calumniantium pœna retaliabat.

Domitianus Cæsar.

Calumniatorum delatorumq; rationes perdiligenter rimetur Princeps, talionis pœna calumniatoribus statuta.
Tit. V.

Isocrates delatores calumniatoresque comprimendos esse censuit, & falsò accusantibus talionis pœnam statuit, ut eam in seipsos ultionem formidarent quam in alios innocentes meditarentur.

Isocratis sententia de calumniatorib.

Antiphilus pictor invidiâ concitus, Apellem per calumniam Ptolomæo Aegypti Regi detulit, quod apud Tyrum cum Theodecte in eum conjurasset. Qua ex re præclarus ille artifex in carcerem conjectus est: sed rei veritate agnitâ, innocens inuentus è carcere educitur. Itaq; periculi memor Apelles tabulam cum ejusmodi calumniæ argumento pinxit, ut Lucianus refert. *Vir quidam in folio sedebat, maximis auriculis arrectis, quales Midam Regem habuisse dicunt: huic aderant mulieres duæ, quarum altera ignorantia, altera suspicionis faciem præ se ferebat. Et ipse venienti contra se fœmina, quæ Calumnia dicebatur, dexteram extendebant. Hujus pulchritudo mortalium formas longè anteire videbatur, facie, ornatu, colore, admiranda erat, & sinistra manu accensam facem præferebat, dextera autem puerum crinibus prahensum trahebat, manus in cælū tendentē, deumq; testantem. Hanc anteibat vir quidam torvis oculis, aspectu luridus, & macilentus, ut diu ægrotasse videretur, quē livorē esse quispiā opinari posset, cui comites aderāt fœminæ duæ, quarū altera Fraus, altera Proditio dicebatur. Ab his nō longè aberat mulier quædā, mœsta admodū, & pānis obsita, quæ pœnitentia vocabatur. Hæc pudore ruboreq; perfusa, oculos avertebat, & advenientē post se veritatē matronam gravē ac severā valde verebatur ac formidabat.* Argumentum hujus pictæ tabellæ, & Apellis ingenium ostendit

Antiphilus. Apellis calūniator.

Apellis tabula in calumniatores.

Lucianus de non temerè cred.

Calumnia depicta.

Livoris imago.

Fraus & proditio.

Pœnitentia. Apellis industria.

ostendit non modò picturæ fuisse idoneũ, verùm etiam maximis meditationibus: & calũniæ naturã planè exprimit, quæ livore ductã innocentẽ criminatur, ac deinde pœnitẽtia sceleris sui mœret, & ab luce veritatis abhorret. Erit igitur optimi Principis munus, veritatem omnibus in rebus diligenter indagare, & eam inventã defendere. *Est enim* (ut præclarè ait Pindarus, Lyricorũ poëtarum elegantissimus) *virtutis maximum principium, veritatem diligenter tueri.*

Veritatem tueri principis virtus.

Ex Quin. c. 1. lib. 4.

Veritas ex mendaciis diversis.

Porrò vir prudens ac sagax ex malè congruentibus delatoris verbis sæpenumero veritatẽ elicit, & immemor mendax ex suo sermone deprehenditur. Hinc fluxit vetus illud proverbium, *mendacem memorem esse oportet.* Vera est enim sententia illa innocentis Demetrij in Perseum fratrem, perperam cum Philippo patri deferentem, qui ait: *Cæcus criminandi cupiditate animus, dũ omnia suspecta efficere vult, aliud ex alio confundit.* Quod quidem sentiens magnus Alexander, pulcherrimum de seipso spectaculũ præbebat, cùm in capitali judicio accusatorẽm audiebat, alteram siquidem aurem opposita manu obstruebat, ut illum ex gestu moneret, alterã indefessam atq; integram responsuro confestim reo præservari. Nolim tamen quempiam existimare me duriorem ac difficiliorem Principem laudare, cùm planè noverim, duram nimium acerbamque severitatem non minus civitatem labefactare, quàm blandam ac mollẽ facilitatem. Sæpè enim fit ut unius improbi supplicio multorum temeritas comprimatur. Sed ut extrema fugienda esse duco, sic (ut paulò antè dixit) mediocritatem complectendam esse statuo.

Alexãder accusatorem audiens, aurem alteram obstruebat.

Meliss. part. 1. serm. 53.

Pœna unius metus est multorum.

PRINCEPS VANIS DELATORUM VOCIbus non moveatur, regiumq; esse sciat, quum bene fecerit, male audire

TIT. VI.

CIVIBUS placere studeat Rex, ut sapienter præcipit Bias Prienensis, sed id graviter severeque agat: ne nimia quadam indulgentia facilitate mollis, levis atque inconstans esse videatur. Sequatur quoque ejusdẽ ...entis sententiã, qui præcipit ut in deliberando Prin-

Regi quid agendum ...

cepa

ceps tardior cunctatiorq; sit: in eo autem quod prudẽter elegit, constanter deinde perstet ac perseveret. Puerile enim est, & summæ levitatis indicium, in sententia non persistere, ac facilè verbis permoveri. Tritum est enim vetustate proverbium, *cunctanter consulendum esse, mox autem celeriter agendum*. Inter cætera Claudij Cæsaris vitæ probra plurima inconstantiæ deprehendebatur, tum quòd in cognoscendo ac decernendo mirâ animi varietate esset, tum quòd nunc circunspectus ac sagax videbatur, nunc verò inconsultus ac præceps, nõnunquam autem frivolus, & amenti persimilis, adeò ut sui dissimilior in dies fieri videretur.

Levitatis indicium.

Claudii Cæsaris inconstãtia.

Sunt etiam nonnulli alij calumniatores, qui rem nõ Principi aut Regi deferunt, sed disseminantes mordaces susurros, ut passim in vulgum prodeant, Principibus etiam ipsis æmuli obtrectatoresque esse videantur, & clanculum illos probris ac convicijs incessunt, ut eos invisos populo reddant. Hi comprimendi, coërcendiq; sunt, & non leviter puniendi, ne veneno suo multorum animos inficiant, qui deinde occasionem nacti in principes sævire audeant, vel saltem videndum est, ut etiam si velint, nocere nequeant: exemplo Octavij Augusti, qui ad Tiberiũ scripsit hæc verba: *Non indignari oportet, esse quenquam qui de me malè loquatur: satis est si hoc habemus, ne quis nobis malè facere possit.* Huius sententiam deinde quum imperaret Tiberius imitatus est, domestica disciplina perdoctus. Nam adversus convicia malosq; rumores firmus ac patiens semper fuit, crebroq; in familiari sermone jactabat, *in libera civitate mentem ac linguã liberã esse oportere*. Nero quoq; Imperator, qui ad sçvitiã immanitatemq; natus videbatur, nihil ęqi patienter tulit, quàm convicia & maledicta in se ipsum jactata. Quinetiam à Senatu gravioribus pœnis affici prohibuit, quos publicus vindex detulerat.

Calumniatores graviter puniendi.

Augusti epistola ad Tiberium.

Tiberii dictũ.

Lingua libera.

Nero conviciorũ patientissimus.

Vespasianus etiam maledicta in se vibrata æquo animo pertulit, & Demetrium Cynicũ in itinere obviũ, ac neque assurgere, neq; se salutare dignantẽ, oblatrantemq; etiam nescio quid, satis habuit Canem appellare. Neq; enim memor aut ultor maledictorum unquam extitit. Titus quoq; ejus filius, quẽ præ mansuetudine ac

Vespasianus. Demetrius Cynicus.

Digitized by Google

Titus humani generis delicia. Suetonius, Tacitus, Aurel. Victor.

ac fœlicitate delitias humani generis appellabant, exemplo paterno non modò malè in se dicta toleravit, sed duos etiam patricii generis juvenes convictos de affectatione imperii pertulit, nihilq; amplius eos monuit, nisi ut desisterent, eos edocens imperia non nisi divino fato dari.

Iulius Cæsar clementissimus.

Dion in eius vita.

C. Memmius.

C. Calvo.

Julius verò Cæsar ut in omnes clementissimus extitit, sic etiam in illos qui contra se oblatrabant, quos quidem inhibere maluit, quàm vindicare. Nam acerbè in se loquentibus satis habuit pro concione denunciare ne perseverarent. Et Caji Memmii, cujus asperrimis orationibus non minore asperitate rescripserat, etiam suffragator mox in petitione consulatus fuit. Et C. Calvo poëtæ post famosa epigrammata, de reconciliatione per amicos agenti, ultrò ac prior scripsit, ut Suetonius testatur.

Epaminundas.

Plut. in apophthegm. scitum hoc Alexand. Magno tribuit.

Epaminundas quoq; Thebanus, quem Cicero totius Græciæ Principem appellat, æquo semper animo calumniat ulit, asserens *fortitudinis ac magnanimitatis maledicta contemnere.*

Sapientis officium.

Callisthenes.

Ex Val. Max. lib. 7. de sap. dict. & fact.

De Regibus optimè sentiendum & loquendum.

Inhibeat igitur exemplo Cæsaris male in se dicta optimus Princeps potiùs quam ulciscatur, & optimè agendo sciat malam omnem auditionem aboleri. Regiũ est enim (ut ait Antisthenes) male audire, quum bene egeris. *Sapientis quidem viri officium*, Cicero esse dixit, *ne quid stultè aut temerè contra Principes ac potentes dicat, aut faciat.* Et Aristoteles Callisthenem discipulum affinemq; suum ad Alexandrum Regem profecturum sæpe monuit, ut de illo semper optimè atq; honestè loqueretur, neq; aliorum silentium expectaret, sed linguę suæ ipsemet taciturnitatem indiceret.

EFFRENATAM MALEDICENDI LIcentiam cives coërceant.

TIT. VII.

Maledicentiæ effectus.

QUI malè in Reges ac Principes dicunt, communi omnium odio digni sunt. Irritant namq; eos ad sævitiam, & nonnunquam ex mitibus acerbos reddunt. Dionysius secundus principio non habebatur crudelis, sed quum

quum ex desidia ac nimia luxuria saginam corporis, & oculorum lippitudinem contraxisset, malè à compluribus audiebat. Proinde quum putaret se contemptui, odioq; haberi, in omne genus sævitiæ, quasi truculentissima fera conversus est. *Dionysius ex desidia factus crudelis.*

Sunt igitur qui in Principes oblatrant, ab omnibus civibus comprimendi. Ac etiamsi malè in se dicta æquiore animo Principes ferrent, nihilominus in illos graviter animadvertendum est: ne paucorum improbitas latius serpat, & ad multorum perniciem evadat. *Maledici puniendi.*

Memnon, quum pro Dario Rege bellum adversus Alexandrũ gereret, audivit stipendiarium militem quendam graviter maledictis in Alexandrum obstrepere: qua ex re commotior factus, lanceam accepit, & percutiens illius caput, ait: *Equidem te nutrio ut pugnes contra Alexandrum, non autem ut conviciis eum incessas:* ut ostenderet dux ille inclytus, etiam in hostem neutiquam maledicendum esse. Possunt enim Principes sententiam illam Zenonis usurpare, qui quum criminaretur quòd malè in se dicta graviore animo ferret, ait: *Si maledicta æquo animo tulero, ne laudes quidem sentiam.* *Memnon. Ex Plut. in apophtheg. ad Traianum.* *Zeno. Laert. l. 7.*

Phocion præclarus ille civis Atheniensis, quum audiret Demosthenem Alexandrum Regem graviter maledictis lacessere, *Noli* (inquit) *demens sævum leonem stimulare, & iuvenem, quem gloria & imperandi cupido incendit, in patriam provocare, ne incendium maximum in hanc opulentissimam urbem tua temeritate confles.* Quis enim eos cives audire potest, qui per imprudentiam & se & alios perditum ire pergunt? *Phocion Atheniensis.*

Romani summo odio prosecuti sunt maledicos, quod quidem ex hoc exemplo patet. Diligebant cives omnes Nævium poëtam: illius ingenium admirabantur: & quum fabulas ederet, magna cum voluptate frequenter aderant. Is tamen maledicentiæ vitio laborabat, & in Principes civitatis plurimum oblatrabat. Hoc quum Romæ percrebuisset, à Triumviris in carcerem conjectus est, & tandiu in custodia asservatus, donec duas scripsit fabulas, Ariolum, & Leontem, in quibus delicta sua, & petulantiam dictorum fassus est, & probra omnia quibus multos læserat, delevit ac recantavit. *Romani maledicorum osores.* *Nævius poëta maledicus.* *Nævii fabulæ pœnitentiales. Gell. 3. c. 3.*

Digitized by Google

Deinde poscente populo à Tribunis è carcere exemptus est, & pristinæ libertati redditus. Simili consilio Athenienses Sositheum poëtam theatro exegerunt. Nam quum fabulam recitaret, in qua quorundam juvenum, qui philosophiæ operam sub Cleanthe philosopho tunc magni nominis dabant, mentionem faceret, dixissetq;: *Quos Cleanthis insania destruit:* adessetq; philosophus, & eodem vultu perstaret, ac si in eum nihil diceret: commoti sunt omnes spectatores, & ejectum poëtam graviter ulciscebantur. Tum Cleanthes indulgendum ei esse exclamavit, asserens *iniquum omnino esse, Herculem ac Liberum patrem à poëtis illudi, nec aliqua iracundia permoveri, se autem levi maledicto indignari.* Qua quidem voce populi furor compressus est, & Sositheus poëta scenæ redditus.

Sositheus. Laert. l.7.c.1.

Cleanthis sermo.

Optimè Magnesii Daphitam Grammaticam concivē suum cruci affixerunt in Thorace monte urbi finitimo, quòd versibus suis Reges maledictis ac probris lacesseret & præcipuè Lysimachum, quem vehementer formidabant, ne ejusmodi injuria percitus iram suam in eos evomeret.

Daphitas grāmaticus cruci affixus. Strab. l.14. geograph.

Quæ quidem res multis aliis exemplo extitit, ut & famosis versibus abstinerent, & linguæ petulantiā coërcerent. Transivit siquidem in proverbium, quod quidem dicebat, *Cave à Thorace.*

Cave à Thorace, Proverb.

Demosthenis in Philippum scripta, causam præbuerunt, ut summus ille orator ad supplicium posceretur: Et illa Ciceronis in Antonium, exitio auctori suo extiterunt. Sapienter igitur Pythagoras dicere solebat *Potētiorum iram ac tumentem indignationem non esse irritandā.* Nocent etiam calumniatores plurimum optimis ac doctissimis viris, quorum vitam carpunt, benedicta depravant, & honesta laudis præmia auferunt, ac posteritatis memoriam nonnunquam damnant.

Demosthenē scripta sua perdiderunt. Ciceronis Philippica, auctori suo exitiū attulere.

Diotimus Stoicus infesto animo in Epicurum fuit, ejusq; famę semper acerrimè adversabatur, calumniisq; ac maledictis eum vehementer insectabatur.

Diotimus Stoicus Epicuri inimicus.

Et ut dictis majorem fidem faceret, ac clariore argumento niti videretur, quinquaginta circiter turpes atq; impudicas epistolas falso nomine, quasi ab Epicuro scriptas

Laert. l. 10. c. 1 Epistola Epicuro afflicta.

Digitized by Google

ptas edidit, quæ quum ab æmulis atq; obtrectatoribus circumferretur, quamquam adulterinæ erant, bonis tamen nonnullis viris doctrinam Epicuri suspectam reddiderunt, & multis etiam causam præbuerunt, ut in illum scriberent, ducti falso ac commentitio illarum literarum testimonio, ut qui putarent se Epicurum ex sua ipsius sententia vincere.

Sed ne ultra metas curramus, ut dicitur, de adulatoribus, ac calumniatoribus hactenus dixisse satis sit. Nũc autem quoniam animus noster constat ratione & appetitu, velut homo ex animo & corpore, videndum erit ut animus munere suo optime fungatur. Est autem munus animi ratione benè uti, quod quidem tunc erit, quum caverit quæ cavenda sunt, & ea egerit quæ secundum rationem fuerint: quod quidem nihil aliud erit, nisi ex virtute agere. Est enim virtus, perfecta & absoluta ratio, quam sapientis animus semper sequitur. Nos autem in hoc opere Regem ac Principem quem instituimus, ad veram sapientiam dirigimus. Evellamus itaque in primis, si possumus, ex ejus animo nõ modò perturbationum omniũ radices, sed & minutissimas quasque fibras, quæ quidem relictæ sensim repunt, & re divinę pullulant, ac tamdiu crescunt, donec nos ad insaniam miseriamq; rapiant. Atqui haud scio an satis sit eas lenire, ut Peripatetici dicunt. *Nam ex paucis rei divii seminibus*, ut rustici ajunt, *pessima herbarum segetes renascuntur*, & malè etiam obrutum incendium, maximam nonnunquam flammam excitat.

Animus ratione & appetitu constat.

Animi munus præcipuũ.

Virtus quid.

Animus regis quòmodo ad virtutẽ præparandus.

Seramus ergo veræ virtutis semina, quæ quum deinde adoleverint, parvo tempore nos ad veram fœlicitatem perducent. Principis enim virtus, non unius duntaxat viri est, verùm ejusdem boni complures etiam participes fiunt, & plerique etiam illius imitantur exemplum. Vera est enim Isocratis sententia, qui ait, *civitates penè omnes Principum suorum vitam æmulantur*. Et sicuti ex unius privati viri virtute fœlicitas ad eum solum manat, qui cum virtute agit, sic rursus ex Principis exemplo fœlicitas in cõplures diffunditur. Maxima enim pars civilium institutionum in Principum moribus cernitur. Nam sicuti lex civitatis est forma, sic Princeps vitæ exemplar esse perhibetur.

Semina virtutis.

Virtus principis, civibus exemplar.

Digitized by Google

Cicero Zenonis & Stoici imitator. *Aristoteles Platonis discipulus.*

De perturbationibus animi leniendis deinceps dicemus: Zenonemque & alios Stoicos hac in re præcipuè imitabimur, exemplo Ciceronis, qui ab illorum præceptis parum admodum discedit, divertit tamen aliquãdo ad veteres Academicos, à quibus quidem Peripatetici magna ex parte fluunt: ut facilè dignoscamus Aristotelem tot juges ac continuos annos Platonis fuisse discipulum, à quo verbis potius quàm mente discedit, per jocumné, an per calumniam, incertum.

QUOT SINT ANIMI PERTURBATIONES, & quòd leniri aut evelli ex animis per solam virtutem possint.

TIT. IIX.

Ex Cicero. Tusc. q. lib. 4. *Animi quatuor affectiones.* *Opinio elata.* *Cupiditas.* *Metus.* *Ægritudo.*

PERTURBATIONES animi, quas ex Zenonis sententia commotiones animi à recta ratione aversas definire possumus, vel ex veterum Academicorum mente, affectiones animi rationi minus obtemperantes, vel irrationabiles & præter naturam animi motus, vel appetitiones nimium abundantes, præcipuè quatuor sunt, & æqualiter bifariam distribuę. Duę enim sunt ex opinione boni, quarum altera lætitia gestiens, & præter modũ elata opinione præsentis alicujus magni boni; rationi non obtemperat: altera quæ cupiditas, vel libido rectè dici potest: & est immoderata appetitio opinati alicujus magni boni rationi etiam repugnans. Quæ duo quidem genera bonorum opinione turbantur, ut duo reliqua metus & ægritudo malorum opinione commoventur. Sicut enim metus opinio est magni alicujus imminentis mali, sic ægritudo opinio est præsentis alicujus magni mali. Hi turbidi motus omni contentione, & remis velisq; (ut dicitur) fugiendi sunt, si volumus hoc quod datum est nobis vitæ, tranquillè placideque traducere.

Vitiorum comites, animũ perturba[...]

Habet enim ardorem libido, levitatem lætitia gestiens, [...]litatem metus, ægritudo autem tabem, cruciatũ, [...]nem, fœditatem.

[...] singu[...] animum perturbant, nec sinunt quietè [...] quando à vera ratione discedunt: idcirco in sa[...] animum non cadunt; proinde ab optimo Regẽ

ac

ac Principe longè aliena esse debent. Est enim libido appetitus vehemens contra rationem excitatus, vel cupiditas quædam effrenata: quæ ubicunq; dominatur, adeo virtutes omnes perimit, ut nullum locum, nullumvé præsidium sanctissimæ etiam innocentiæ esse permittat, ut Crassus orator ille disertissimus dixit, & improbos probat, probos autem improbat. Sapienter quidem Diogenes Cynicus dicere solebat, *cupiditatem arcem esse omnium malorum:* Cupiditati subjectæ species sunt ejusmodi, Indigentia, Ira, Iracundia, Excandescentia, Odium, Discordia, Desiderium, Amor. Hęc eadem libido, sive cupiditas (de nomine enim hoc loco non laboro, utrunque enim probat dicendi ac sentiendi summus auctor M Tullius) coërcenda est antequam passim diffundatur, & animum omni ex parte invadat. Effrenatus siquidem cupiditate animus non facilè virtutis ac rationis habenis regitur. Aversatur enim honestos ac salutares monitus, ut ait Plato, & veluti insrenis equus calcibus morsibusq; insultat, & sessorem excutiat atq; exturbat.

Libido. *Crassus.* *Diogenes Cynicus* *Cupiditatis pedisequæ.* *Libido & Cupiditas unũ.*

DE INDIGENTIA SIVE AVARITIA, quam Græci ἔνδεια vocant.

Tit. IX.

INDIGENTIA, quæ à plerisq; Græcorum ἔνδεια dicitur; prima cupiditatis species esse perhibetur. Hanc Stoici dicunt esse libidinem quandam inexplebilem, vel cupiditatem immoderatam. Ea fit quum eo non potimur quod cupimus, incendimurq; quasi frustrà, & ad illud invitamur. Per hanc Plato aviditatem avaritiamq; intelligit Docet enim, ab eo qui dives affatim fieri vult, non cumulandam esse pecuniam, sed sedandam cupiditatem, quando nunquam liber ab inopia esse possit, qui nullum constituens cupiditati modum, semper divitiarum ardore torretur Scitè admodum Stoici dicere solebant: *Magnam indigentiam nasci, non ex inopia magna, sed ex magna copia, multis enim eget qui multa possidet.* Proinde minus habendum esse, ut minus desit. Cato verò senior multis se egere fatebatur, si tamen nihil

Indigentia, quid sit Stoicis. *Plato indigentiam avaritiam aviditatemq; facit.* *Avarus nunquam liber.* *Ausonius qui dives? qui nil cupiat.* *Quis pauper? Avarus.*

Difficillimum omnibus placere. illum laudo qui cùm aliis imperet, meminit se Principem esse, & invidiæ calumniisque multorum obnoxium, in quem cives omnes ora obvertunt sua: nec tam benefacta laudant, quàm minus bellè acta vituperant, *Princeps calumniis obnoxius.* linguasq; in Principes sic vibrant, ut trilingues serpentes esse videantur,& in eum solum omnia invidiæ spicula dirigunt, ut sagittarii omnes in præfinitum signum *Vitellii Cæsaris ignavia.* intendunt. Vitellii autem Cæsaris ignaviam irridendam puto,cujus in animum tanta torpedo irrepserat,ut si Principem eum esse cæteri non meminissent, ipse planè oblitus fuisset.

Iulii Cæsaris securitas. Sunt etiam qui minus prudenter illum à Julio Cęsare dictum factumque putent. Nam obsecrantibus amicis compluribus,ut satellitum præsidio corpus situm tueretur, & ultrò ad eam rem operam suam pollicentibus, id omnino recusavit. *satius multo esse* affirmans *semel mori, quam assiduo timore, fugiq; animi anxietate torqueri*. Sed caveat sibi diligenter quicunq; imperat, etiam si probitate atque omni virtute polleret. Nemo enim tam sanctus atque innocens esse potest, ut singulis quibusque placeat, & ab omnibus optimus judicetur. Impotentiam itaque potius animi, quam sapientiam Tragica illa vox ostendere videtur, qua dicitur; *Melius est semel ruere, quàm semper pendere.*

Seneca. Dionysii Syracusani timiditas Polyænus lib. 5. Cic in 2. de officiis. Dionysii Syracusani nimis patulas delatoribus aures improbandas omnino esse arbitror. Non enim sinebant illum neque perdiem quieto unquam esse animo, neq; per noctem somnum capere. Domesticorum necessariorum nemini se credebat: satellitibus barbaris ac servis stipatus semper incedebat. Concionabatur ex alta turri.Coillum pilum candentibus inglandium putaminibus adurebat:quæ custodia nihil miserius dici aut excogitari potest.

Sed ut nimiam fiduciam neutiquam probandam cēseo, sic nimiam timiditatem abhorrendam.

Peripateticorum mediocritas. Peripateticorum sanctam mediocritatem sectabimur: nec faciles nimium delatoribus erimus,nec difficiles nimium: Ut enim nimia facilitas illos ad calumniā invitat:sic nimia difficultas à veritate absterret. Monēdique imprimis erunt ut vera loquantur,& increpandi

di admodum, si ambigua aut ficta cōminiscantur. *Princeps enim qui delatores vanos non coercet, ultro eos ad nequitias impellit,* ut Domitianus Cæsar dicere solebat, qui etiam fiscales calumnias magnâ calumniantium pœna retaliabat. *Domitianus Cæsar.*

CALVMNIATORVM DELATORUMQ; rationes perdiligenter timetur Princeps, talionis pœna calumniatoribus statuta.

TIT. V.

ISOCRATES delatores calumniatoresque comprimendos esse censuit, & falsò accusantibus talionis pœnam statuit, ut eam in seipsos ultionem formidarent quam in alios innocentes meditarentur. *Isocratis sententia de calumniatorib.*

Antiphilus pictor invidiâ concitus, Apellem per calumniam Ptolomæo Aegypti Regi detulit, quod apud Tyrum cum Theodecte in eum conjurasset. Qua ex re præclarus ille artifex in carcerem conjectus est: sed rei veritate agnitâ, innocens inuentus è carcere educitur. Itaq; periculi memor Apelles tabulam cum ejusmodi calumniæ argumento pinxit, ut Lucianus refert. *Vir quidam in solio sedebat, maximis auriculis arrectis, quales Midam Regem habuisse dicunt: huic aderant mulieres duæ, quarum altera ignorantiæ, altera suspicionis faciem præ se ferebat. Et ipse venienti contra se fœminæ, quæ Calumnia dicebatur, dexteram extendebant. Huius pulchritudo mortalium formas longè anteire videbatur, facie, ornatu, colore, admiranda erat, & sinistra manu accensam facem præferebat, dextera autem puerum crinibus prahensum trahebat, manus in calū tendentē, deumq; testantem. Hanc anteibat vir quidam toruis oculis, aspectu luridus, & macilentus, ut diu ægrotasse videretur, quē livorē esse quispiā opinari posset, cui comites aderāt fœminæ duæ, quarū altera Fraus, altera Proditio dicebatur. Ab his nō longè aberat mulier quadā, mœsta admodū, & pānis obsita, quæ pœnitentia vocabatur. Hæc pudore ruboreq; perfusa, oculos auertebat, & advenientē post se veritatē matronam gravē ac sever.ā valde verebatur ac formidabat.* Argumentum hujus pictæ tabellæ, & Apellis ingenium ostendit

Antiphilus. Apellis calūniator.

Apellis tabula in calumniatores.

Lucianus de non temerè cred.

Calumnia depicta.

Livoris imago.

Fraus & proditio.

Pœnitentia. Apellis industria.

ostendit non modò picturæ fuisse idoneū, verùm etiam maximis meditationibus: & calūniæ naturā planè exprimit, quæ livore ductâ innocentē criminatur, ac deinde pœnitētia sceleris sui mœret, & ab luce veritatis abhorret. Erit igitur optimi Principis munus, veritatem omnibus in rebus diligenter indagare, & eam inventā defendere. *Est enim* (ut præclarè ait Pindarus, Lyricorū poëtarum elegantissimus) *virtutis maximum principium, Veritatem diligenter tueri.*

Veritatem tueri principis virtus.

Ex Quin. c. 1. lib. 4.

Porrò vir prudens ac sagax ex malè congruentibus delatoris verbis sæpenumero veritatē elicit, & immemor mendax ex suo sermone deprehenditur. Hinc fluxit vetus illud proverbium, *mendacem memorem esse oportet.* Vera est enim sententia illa innocentis Demetrij in Perseum fratrem, perperam eum Philippo patri deferentem, qui ait: *Cæcus criminandi cupiditate animus, dū omnia suspecta efficere vult, aliud ex alio confundit.* Quod quidem sentiens magnus Alexander, pulcherrimum de seipso spectaculū præbebat, cùm in capitali judicio accusatorem audiebat, alteram siquidem aurem opposita manu obstruebat, ut illum ex gestu moneret, alterā indefessam atq; integram responsuro confestim reo præservari. Nolim tamen quempiam existimare me duriorem ac difficiliorem Principem laudare, cùm planè noverim, duram nimium acerbamque severitatem non minus civitatem labefactare, quàm blandam ac mollē facilitatem. Sæpè enim fit ut unius improbi supplicio multorum temeritas comprimatur. Sed ut extrema fugienda esse duco, sic (ut paulò antè dixit) mediocritatem complectendam esse statuo.

Veritas ex mendaciis dinversis.

Alexāder accusatorem audiens, aurem alteram, obstruebat.

Meliss. part. 1. serm. 53.

Pœna unius metus est multorum.

PRINCEPS VANIS DELATORUM VOCIbus non moveatur, regiumq; esse sciat, quum bene fecerit, malè audire

TIT. VI.

CIVIBUS placere studeat Rex, ut sapienter præcipit Bias Prienensis, sed id graviter severeque agat: ne nimia quadam indulgentia facilitate mollis, levis atque inconstans esse videatur. Sequatur quoque ejusdē sapientis sententiā, qui præcipit ut in deliberando Princeps

Regi quid agendum civib ut vere placeat.

Digitized by Google

ceps tardior cunctatiorq; sit: in eo autem quod prudēter elegit, constanter deinde perstet ac perseveret. Puerile enim est, & summæ levitatis indicium, in sententia non persistere, ac facilè verbis permoveri. Tritum est enim vetustate proverbium, *cunctanter consulendum esse, mox autem celeriter agendum*. Inter cætera Claudij Cæsaris vitæ probra plurima inconstantiæ deprehendebatur, tum quòd in cognoscendo ac decernendo mirâ animi varietate esset, tum quòd nunc circunspectus ac sagax videbatur, nunc verò inconsultus ac præceps, nōnunquam autem frivolus, & amenti persimilis, adeo ut sui dissimilior in dies fieri videretur.

Levitatis indicium.

Claudii Cæsaris inconstātia.

Sunt etiam nonnulli alij calumniatores, qui rem nō Principi aut Regi deferunt, sed disseminantes mordaces susurros, ut passim in vulgum prodeant, Principibus etiam ipsis æmuli obtrectatoresque esse videantur, & clanculum illos probris ac convicijs incessunt, ut eos invisos populo reddant. Hi comprimendi, coërcendiq; sunt, & non leviter puniendi, ne veneno suo multorum animos inficiant, qui deinde occasionem nacti in principes sævire audeant, vel saltem videndum est, ut etiam si velint, nocere nequeant: exemplo Octavij Augusti, qui ad Tiberiū scripsit hæc verba: *Non indignari oportet, esse quenquam qui de me malè loquatur: satis est si hoc habemus, ne quis nobis malè facere possit*. Huius sententiam deinde quum imperaret Tiberius imitatus est, domestica disciplina perdoctus. Nam adversus convicia malosq; rumores firmus ac patiens semper fuit, crebroq; in familiari sermone jactabat, *in libera civitate mentem ac linguā liberā esse oportere*. Nero quoq; Imperator, qui ad sævitiā immanitatemq; natus videbatur, nihil æq; patienter tulit, quàm convicia & maledicta in se ipsum jactata. Quinetiam à Senatu gravioribus pœnis affici prohibuit, quos publicus vindex detulerat.

Calumniatores graviter puniendi.

Augusti epistola ad Tiberium.

Tiberii dictū.

Lingua libera.

Nero conviciorū patientissimus.

Vespasianus etiam maledicta in se vibrata æquo animo pertulit, & Demetrium Cynicū in itinere obviū, ac neque assurgere, neq; se salutare dignantē, oblatrantemq; etiam nescio quid, satis habuit Canem appellare. Neq; enim memor aut ultor maledictorum unquam extitit. Titus quoq; ejus filius, quē præ mansuetudine

Vespasianus. Demetrius Cynicus.

Digitized by Google

Titus humani generis delicia. Suetonius, Tacitus, Aurel. Victor.

ac fœlicitate delitias humani generis appellabant, exemplo paterno non modò malè in se dicta toleravit, sed duos etiam patricii generis juvenes convictos de affectatione imperii pertulit, nihilq; amplius eos monuit, nisi ut desisterent, eos edocens imperia non nisi divino fato dari.

Iulius Cæsar clementissimus. Dion in eius vita. C. Memmius. C. Calvo.

Julius verò Cæsar ut in omnes clementissimus extitit, sic etiam in illos qui contra se oblatrabant, quos quidem inhibere maluit, quàm vindicare. Nam acerbè in se loquentibus satis habuit pro concione denunciare ne perseverarent. Et Caji Memmii, cujus asperrimis orationibus non minore asperitate rescripserat, etiam suffragator mox in petitione consulatus fuit. Et C. Calvo poëtæ post famosa epigrammata, de reconciliatione per amicos agenti, ultrò ac prior scripsit, ut Suetonius testatur.

Epaminundas. Plut. in apophthegm. scitum hoc Alexand. Magno tribuit.

Epaminundas quoq; Thebanus, quem Cicero totius Græciæ Principem appellat, æquo semper animo calumniat ulit, asserens *fortitudinis ac magnanimitatis maledicta contemnere.*

Sapientis officium. Callisthenes. Ex Val. Max. lib. 7. de sap. dict. & fact. De Regibus optimè sentiendum & loquendum.

Inhibeat igitur exemplo Cæsaris male in se dicta optimus Princeps potiùs quam ulciscatur, & optimè agendo sciat malam omnem auditionem aboleri. Regiū est enim (ut ait Antisthenes) male audire, quum bene egeris. *Sapientis quidem viri officium*, Cicero esse dixit, *ne quid stultè aut temerè contra Principes ac potentes dicat, aut faciat.* Et Aristoteles Callisthenem discipulum affinemq; suum ad Alexandrum Regem profecturum sæpe monuit, ut de illo semper optimè atq; honestè loqueretur, neq; aliorum silentium expectaret, sed linguę suæ ipsemet taciturnitatem indiceret.

EFFRENATAM MALEDICENDI LIcentiam cives coërceant.

TIT. VII.

Maledicentia effectus.

QUI malè in Reges ac Principes dicunt, communi omnium odio digni sunt. Irritant namq; eos ad sævitiam, & nonnunquam ex mitibus acerbos reddunt. Dionysius secundus principio non habebatur crudelis, sed quum

quum ex desidia ac nimia luxuria saginam corporis, & oculorum lippitudinem contraxisset, malè à compluribus audiebat. Proinde quum putaret se contemptui, odioq; haberi, in omne genus sævitiæ, quasi truculentissima fera conversus est. *Dionysius ex desidia factus crudelis.*

Sunt igitur qui in Principes oblatrant, ab omnibus civibus comprimendi. Ac etiamsi malè in se dicta æquiore animo Principes ferrent, nihilominus in illos graviter animadvertendum est: ne paucorum improbitas latius serpat, & ad multorum perniciem evadat. *Maledici puniendi.*

Memnon, quum pro Dario Rege bellum adversus Alexandrũ gereret, audivit stipendiarium militem quendam graviter maledictis in Alexandrum obstrepere: qua ex re commotior factus, lanceam accepit, & percutiens illius caput, ait: *Equidem te nutrio ut pugnes contra Alexandrum, non autem ut conviciis eum incessas:* ut ostenderet dux ille inclytus, etiam in hostem neutiquam maledicendum esse. Possunt enim Principes sententiam illam Zenonis usurpare, qui quum criminaretur quòd malè in se dicta graviore animo ferret, ait: *Si maledicta æquo animo tulero, ne laudes quidem sentiam.* *Memnon. Ex Plut. in apophtheg. ad Traianum.* *Zeno. Laert. l. 7.*

Phocion præclarus ille civis Atheniensis, quum audiret Demosthenem Alexandrum Regem graviter maledictis laceſſere, *Noli* (inquit) *demens sævum leonem stimulare, & iuvenem, quem gloria & imperandi cupido incendit, in patriam provocare, ne incendium maximum in hanc opulentissimam urbem tua temeritate confles.* Quis enim eos cives audire potest, qui per imprudentiam & se & alios perditum ire pergunt? *Phocion Atheniensis.*

Romani summo odio prosecuti sunt maledicos, quod quidem ex hoc exemplo patet. Diligebant cives omnes Nævium poëtam: illius ingenium admirabantur: & quum fabulas ederet, magna cum voluptate frequenter aderant. Is tamen maledicentiæ vitio laborabat, & in Principes civitatis plurimum oblatrabat. Hoc quum Romæ percrebuisset, à Triumviris in carcerem conjectus est, & tandiu in custodia asservatus, donec duas scripsit fabulas, Areolum, & Leontem, in quibus delicta sua, & petulantiam dictorum fassus est, & probra omnia quibus multos læserat, delevit ac recantavit. *Romani maledicorum osores.* *Nævius poeta maledicus.* *Nævii fabulæ pœnitentiales. Gell. 3. c. 3.*

Deinde poscente populo à Tribunis è carcere exemptus est, & pristinæ libertati redditus. Simili consilio Athenienses Sositheum poëtam theatro exegerunt. Nam quum fabulam recitaret, in qua quorundam juvenum, qui philosophiæ operam sub Cleanthe philosopho tunc magni nominis dabant, mentionem faceret, dixissetq;: *Quos Cleanthis insania destruit:* adessetq; philosophus, & eodem vultu perstaret, ac si in eum nihil diceret: commoti sunt omnes spectatores, & ejectum poëtam graviter ulciscebantur. Tum Cleanthes indulgendum ei esse exclamavit, asserens *iniquum omnino esse, Herculem ac Liberum patrem à poëtis illudi, nec aliqua iracundia permoveri, se autem levi maledicto indignari.* Qua quidem voce populi furor compressus est, & Sositheus poëta scenæ redditus.

Sositheus. Laërt. l. 7. c. 1.

Cleanthis sermo.

Optimè Magnesii Daphitam Grammaticam concivē suum cruci affixerunt in Thorace monte urbi finitimo, quòd versibus suis Reges maledictis ac probris lacesseret & præcipuè Lysimachum, quem vehementer formidabant, ne ejusmodi injuria percitus iram suam in eos evomeret.

Daphitas grāmaticus cruci affixus. Strab. l. 14. geograph.

Quæ quidem res multis aliis exemplo extitit, ut & famosis versibus abstinerent, & linguæ petulantiā coërcerent. Transivit siquidem in proverbium, quod quidem dicebat, *Cave à Thorace.*

Cave à Thorace, Proverb.

Demosthenis in Philippum scripta, causam præbuerunt, ut summus ille orator ad supplicium posceretur: Et illa Ciceronis in Antonium, exitio auctori suo extiterunt. Sapienter igitur Pythagoras dicere solebat *Potētium iram ac tumentem indignationem non esse irritandā.* Nocent etiam calumniatores plurimum optimis ac doctissimis viris, quorum vitam carpunt, benedicta depravant, & honesta laudis præmia auferunt, ac posteritatis memoriam nonnunquam damnant.

Demosthenē scripta sua perdiderunt. Ciceronis Philippica, auctori suo exitiū attulere.

Diotimus Stoicus infesto animo in Epicurum fuit, ejusq; famę semper acerrimè adversabatur, calumniisq; ac maledictis eum vehementer insectabatur.

Diotimus Stoicus Epicuri inimicus.

Et ut dictis majorem fidem faceret, ac clariore argumento niti videretur, quinquaginta circiter turpes atq; impudicas epistolas falso nomine, quasi ab Epicuro scriptas

Laërt. l. 10. c. 1 Epistola Epicuro afficta.

ptas edidit, quæ quum ab æmulis atq; obtrectatoribus circumferrentur, quamquam adulterinæ erant, bonis tamen nonnullis viris doctrinam Epicuri suspectam reddiderunt, & multis etiam causam præbuerunt, ut in illum scriberent, ducti falso ac commentitio illarum literarum testimonio, ut qui putarent se Epicurum ex sua ipsius sententia vincere.

Sed ne ultra metas curramus, ut dicitur, de adulatoribus, ac calumniatoribus hactenus dixisse satis sit. Nūc autem quoniam animus noster constat ratione & appetitu, velut homo ex animo & corpore, videndum erit ut animus munere suo optimè fungatur. Est autem munus animi ratione benè uti, quod quidem tunc erit, quum caverit quæ cavenda sunt, & ea egerit quæ secundum rationem fuerint: quod quidem nihil aliud erit, nisi ex virtute agere. Est enim virtus, perfecta & absoluta ratio, quam sapientis animus semper sequitur. Nos autem in hoc opere Regem ac Principem quem instituimus, ad veram sapientiam dirigimus. Evellamus itaque in primis, si possumus, ex ejus animo nō modò perturbationum omniū radices, sed & minutissimas quasque fibras, quæ quidem relictæ sensim repunt, & rediviuæ pullulant, ac tamdiu crescunt, donec nos ad insaniam miseriamq; rapiant. Atqui haud scio an satis sit eas lenire, ut Peripatetici dicunt. *Nam ex paucis rei diruis seminibus*, ut rustici ajunt, *pessima herbarum segetes renascuntur*, & malè etiam obrutum incendium, maximam nonnunquam flammam excitat.

Animus ratione & appetitu constat.

Animi munus præcipuū.

Virtus quid.

Animus regis quomodo ad virtutē præparandus.

Seramus ergo veræ virtutis semina, quæ quum deinde adoleverint, parvo tempore nos ad veram fœlicitatem perducent. Principis enim virtus, non unius duntaxat viri est, verùm ejusdem boni complures etiam participes fiunt, & plerique etiam illius imitantur exemplum. Vera est enim Isocratis sententia, qui ait, *civitates penè omnes Principum suorum vitam æmulantur*. Et sicuti ex unius privati viri virtute fœlicitas ad eum solum manat, qui cum virtute agit, sic rursus ex Principis exemplo fœlicitas in cōplures diffunditur. Maxima enim pars civilium institutionum in Principum moribus cernitur. Nam sicuti lex civitatis est forma, sic Princeps vitæ exemplar esse perhibetur.

Semina virtutis.

Virtus principis, civibus exemplar.

Digitized by Google

Cicero Zenonis & Stoici imitator. *Aristoteles Platonis discipulus.*

De perturbationibus animi leniendis deinceps dicemus: Zenonemque & alios Stoicos hac in re præcipuè imitabimur, exemplo Ciceronis, qui ab illorum præceptis parum admodum discedit, divertit tamen aliquãdo ad veteres Academicos, à quibus quidem Peripatetici magna ex parte fluunt: ut facilè dignoscamus Aristotelem tot juges ac continuos annos Platonis fuisse discipulum, à quo verbis potius quàm mente discedit, per jocumne, an per calumniam, incertum.

QVOT SINT ANIMI PERTVRBATIONES, & quòd leniri aut evelli ex animis per solam virtutem poßint.

TIT. IIX.

Ex Cicero. Tusc. q. lib. 4. *Animi quatuor affectiones.* *Opinio elata.* *Cupiditas.* *Metus.* *Ægritudo.*

PERTURBATIONES animi, quas ex Zenonis sententia commotiones animi à recta ratione aversas definire possumus, vel ex veterum Academicorum mente, affectiones animi rationi minus obtemperantes, vel irrationabiles & præter naturam animi motus, vel appetitiones nimium abundantes, præcipuè quatuor sunt, & ęqualiter bifariam distributę. Duę enim sunt ex opinione boni, quarum altera lætitia gestiens, & præter modũ elata opinione præsentis alicujus magni boni; rationi non obtemperat: altera quæ cupiditas, vel libido rectè dici potest: & est immoderata appetitio opinati alicujus magni boni rationi etiam repugnans. Quæ duo quidem genera bonorum opinione turbantur, ut duo reliqua metus & ægritudo malorum opinione commoventur. Sicut enim metus opinio est magni alicujus imminentis mali, sic ægritudo opinio est præsentis alicujus magni mali. Hi turbidi motus omni contentione, & remis velisq; (ut dicitur) fugiendi sunt, si volumus hoc quod datum est nobis vitæ, tranquillè placideque traducere.

Vitiorum cõmites, animũ perturbantes.

Habet enim ardorem libido, levitatem lætitia gestiens, humilitatem metus, ægritudo autem tabem, cruciatũ, afflictionem, fœditatem.

Quæ singula animum perturbant, nec sinunt quietè vivere, quando à vera ratione discedunt: idcirco in sapientis animum non cadunt; proinde ab optimo Rege

ac

Digitized by Google

ac Principe longè aliena esse debent. Est enim libido appetitus vehemens contra rationem excitatus, vel cupiditas quædam effrenata: quæ ubicunq; dominatur, adeo virtutes omnes perimit, ut nullum locum, nullumvé præsidium sanctissimæ etiam innocentiæ esse permittat, ut Crassus orator ille disertissimus dixit, & improbos probat, probos autem improbat. Sapienter quidem Diogenes Cynicus dicere solebat, *cupiditatem arcem esse omnium malorum:* Cupiditati subjectæ species sunt ejusmodi, Indigentia, Ira, Iracundia, Excandescentia, Odium, Discordia, Desiderium, Amor. Hęc eadem libido, sive cupiditas (de nomine enim hoc loco non laboro, utrunque enim probat dicendi ac sentiendi summus auctor M. Tullius) coërcenda est antequam passim diffundatur, & animum omni ex parte invadat. Effrenatus siquidem cupiditate animus non facilè virtutis ac rationis habenis regitur. Aversatur enim honestos ac salutares monitus, ut ait Plato, & veluti infrenis equus calcibus morsibusq; insultat, & sessorem excutiat atq; exturbat.

Libido.

Crassus.

Diogenes Cynicus

Cupiditatis pedisequæ.

Libido & Cupiditas unũ.

DE INDIGENTIA SIVE AVARITIA, quam Græci ἔνδειαν vocant.

Tit. IX.

Indigentia, quæ à plerisq; Græcorum ἔνδεια dicitur, prima cupiditatis species esse perhibetur. Hanc Stoici dicunt esse libidinem quandam inexplebilem, vel cupiditatem immoderatam. Ea fit quum eo non potimur quod cupimus, incendimurq; quasi frustrà, & ad illud invitamur. Per hanc Plato aviditatem avaritiamq; intelligit. Docet enim, ab eo qui dives affatim fieri vult, non cumulandam esse pecuniam, sed sedandam cupiditatem, quando nunquam liber ab inopia esse possit, qui nullum constituens cupiditati modum, semper divitiarum ardore torretur. Scitè admodum Stoici dicere solebant: *Magnam indigentiam nasci, non ex inopia magna, sed ex magna copia, multis enim eget qui multa possidet.* Proinde minus habendum esse, ut minus desit. Cato verò senior multis se egere fatebatur, si tamen nihil

Indigentia, quid sit Stoicis.

Plato indigentiam avaritiam aviditatemq; facit.

Avarus nunquam liber.

Ausonius qui dives? qui nil cupiat.

Quis pauper? Avarus.

cupere affirmabat: dicebat enim: *Si quid est quo utar, utor: si non est, ego sum cui per me ipsum uti ac frui liceat. Vitio mihi dant quidam quòd multo egeo: at ego illis, quòd nequeunt egere.* Illud quoq; eleganter dicitur. *Avaritia stud um pecunia habet, quam nemo sapiens concupiscit, ea quasi malis venenis imbuta, corpus animumq; virilem effœminat: semper infinita est, atq; inexplebilis: qua neq; copia neq; inopia minuitur, ei enim tam desunt quæ habet, quàm quæ non habet.* Cui etiam nihil refert quantum habeat, quum multo plura sunt quæ non habet. Nec ulla animi perturbatio est, quæ magis odium pariat his qui gubernant, quam avaritia quæ omnes virtutes perimit enervat, atq; obscuriores reddit, & imperia quoque sæpenumero evertit. Hoc docuit M. Cato in oratione, quam pro emendandis moribus ad Quirites habuit, quum inquit: *Luxuria & avaritia duæ pestes sunt, quæ omnia magna imperia everterunt.* Hæc animi perturbatio non modò multitudinis odium in Principes concitat, verùm etiam nonnunquam subitam ultionem invitat.

Catonis dictũ.

Salustius de bello Catilin.

Avaritia in Principe, quã nociva.

Catonis verũ oraculum.

Achæus, Lydiæ Mæoniæq; Rex, gentilitio avaritiæ crimine ardebat. Is crebra ac gravia populis tributa semper imperabat, in quibus exigẽdis sævus, improbus, atque inexorabilis erat; verùm quum tantam injuriam diutius populi ferre nequirent, nocturna tessera inter se data, subito hominum concursu illum cum omni familia trucidaverunt, & regiâ incensâ, ejus cadaver unco tractum in Pactolum flumen demerserunt, ut auriferas aquas semper potaret.

Achæus rex avarus.

Ovid. in Ibim.

Ejusmodi odium ut fugeret Darius Xerxis pater, quum tributa præsides taxare jussisset, Principes provinciarum accersivit, rogavitq; num gravati essent: respondentibus illis mediocriter se habere, statuit ut dimidium solverent, ne qua avaritiæ suspicio ei objici posset.

Darii moderatio.

M. Crassus is qui apud Parthos nimiæ aviditatis pœnas dedit, plurimis virtutibus ornatus fuit, quas omnes solius avaritiæ sordibus obscurabat. Cui etiam hoc natura insitum fuit, ut in aliis cognosceret, quod in seipso ignorabat. Nam quum ipse avarissimus esset, graviter tamen maledictu

Crassus avaros insectatur ipse avarissimus.

Digitized by Google

maledictis ac probris avaros omnes insectabatur, quasi cunctos homines sui similes odio haberet, sibiq; soli liceret avaro esse.

Avaritiam Aquilio duci Mithridates Ponti Rex exprobrasse videtur, quum ei capto aurum in os fudit. Sũt tamen qui putent illum eodem exemplo carpsisse Romanum populum, perinde ac fecit Jugurtha, qui Rempublicam Romanam venalem esse dixit, & citò perituram, si emptorem inveniret.

Mithridates. Val.l.9.c.13. Plin.l.33.c.3. Apud Salustium de bello Iugurthin & Orosium.

Cn. Pompejum, quem Magnum instar Alexandri cognominaverunt, summa benevolentia Romani penè omnes complexi sunt, & humanis omnibus honoribus eum affecerunt: ejus tamen patrē Pompejum Strabonem, qui in re militari nonnulla præclara facinora egit, & præcipuè contra Rhetos, qui Italiæ incumbentes Veronam crudeliter vastaverant, summo odio habuerunt, propter inexplebilem illius avaritiam, quæ quidem ei plus odii atq; invidię, quàm opum ac divitiarum attulit.

Pompeius Strabo.

Liberalitas summoperè Principem commendat, quã Aristoteles mediocritatem circa pecunias esse statuit, cujus excessus prodigalitas sit, defectus autem avaritia. Hanc nonnulli veterum frugalitatem appellant, eamq; plurimum laudant, quippe quæ id imprimis efficiat, ut supervacaneatum rerum appetitu ac cogitatione sublata, utilem quãdam mediocritatem sectetur. Hæc ἀφιλεια sive ἐντέλεια à Græcis dicta, maximam à doctissimis philosophis assecuta est laudem, utque bonæ valetudinis parens sit, & inimica luxuriosis epulis, opiparisque mensis, aliena ab ebrietate, atque ab omni immodica libidine. Per hanc Cato senior non modò rem familiarem, sed & publicam augeri ait. Quæ quidem tanti fuit, ut per se sola hominem satis commendaret. Nam Piso frugi cognominatus est, quasi vir omni virtute accumulatus. Sed nos notiore verbo liberalitatem frequentius appellabimus. Quis non jure optimo Thessalum Scopam irriserit, qui ideò se fœlicem beatumque haberi dicebat, quòd plurima possideret, quæ nec sibi nec suis usui unquam essent? Nec complures illas scenicas chlamydes, quas Lucullus quasi neglectas habebat,

Liberalitas Principem commendat. Cicero Tus.3. Hãc virtutē. σωφροσύνην Græcè vocatam ait. Frugalitas sanitatis mater. Cato maior. Piso frugi. Scopa Thessalus. Sabell.l.6.c.3. l.8.c.7.

Digitized by Google

illum beatiorem fecisse arbitror, si habendi cupiditate & ambitione semper ardebat. Ignorata dominis suis bona, furibus potius atq; expilatoribus prosunt, quàm illis ipsis.

Profusio.

Est etiam quædam falsa species liberalitatis flagitiosa admodũ, quum quispiam in summa avaritia sumptuosus est, vel per luxuriam profusus: qualem Piso Othonẽ fuisse criminatur, quum ait: *Falluntur illi, quibus Othonis luxuria speciem liberalitatis imponit. Perdere iste scit, donare nescius.* At virtus ipsa nihil prodigit, nihil sibi demit, nihiloq; indiget. Nam ut corpori optima valetudine affecto non purpura, aut sumptuoso vestimento, nec aliquibus deliciis opus est: sic humana vita non exquisitis, sed vilibus copiis contenta erit.

Piso in Othonem.

Virtutis frugalitas.

Natura paucis contenta.

Optimè Epicurus naturæ opes definitas parabilesq; esse sentit, quum divitiæ inanum opinionum infinitæ sint, & nunquam parari possint. Nec tamen is sum, qui contraria contrariis medicorum more curari putem, ut avaritiam effusione emendem, sed sanctam illam Peripateticorum mediocritatem omni ex parte probandam esse censeo.

Contraria in moribus non curantur contrariis.

Priscis enim illis Romanorum seculis, quibus vitæ mores castigatiores erant, in pari turpitudine habebantur, & qui majorum suorum facultates per luxũ prodigebant, & qui paternas opes sine honesta causa subitò augebant. Unde jactabundè de seglorianti in Senatu Syllæ quidam senator ait: *Quonam modo vir bonus esse potes, qui quum nihil à patre acceperis, tot divitiis atque opibus tam parvo tempore affluis?* Et ex contrario Epicharmus Comicus ille Siculus in profusum ac sumptuosum quendam ait: *Non benignus tu quidem, nec liberalis es, sed prodigentiæ morbo laboras.*

Mos apud Priscos.

Plut. in Vita Syllæ.

Præclare Plato mediocritatem effert in libro tertio de Republica, his ferè verbis. *Pellenda sunt ex civitate divitiæ, pellenda etiam paupertas: illa enim delitias, otium, & ambitionem afferunt: hæc autem humilitatem, seditionem, & turpem quæstum.* Qua opinione ducti nonnulli legumlatores leges statuerunt de æquando patrimonio inter cives, quas deinde obliterari passi sunt, propter nimiam æqualitatis difficultatem: parvo enim tempore industrii

Platonis verba, l. 3. de Rep.

Leges de patrimonio æquando.

industrii rem suam augebant, desides autem ad nihilum redigebant. Et iniquum admodum videbatur rursus patrimonia partiri, & industriam desidiæ parem facere. Sic etiam æqualitas bonorum, quæ *ἰσονομία* Græcè dicitur, vix per legem servari posse visa est, quum alius per virtutem & industriam ad singula quæque munia idoneus esse videatur, alius autem per stupiditudinem & socordiam ab omnibus Republicæ muneribus omnino extrudendus sit. Remansit igitur res in medio, ut præmium, & pœna indicium virtutis ac culpæ facerent.

Æqualitas bonorum.

Prodigentia quidem in privatis civibus pro luxuria habetur, in Principibus autem pro magnanimitate ac beneficentia à plerisque laudari solet. C. Cæsari privato profusionis vitio dabatur, quòd nimius in impensis esset, quodq; antequam ullum iniisset magistratum, trecentorum talentorum æs alienum contraxisset. Unde quum in Iberiam Prætor mitteretur, facetè ait: *Trecentis sibi talentis opus esse, ut nihil haberet:* hoc est, ut æs alienum solummodo persolveret. At postquam rerum potitus est, profusio ipsa nomen virtutis accepit, & benignitas, gratitudo, ac magnificentia nuncupata est. Nec id mirandum esse censeo. Reges enim ac Principes, quibus nihil deesse potest, non pecunias contrahere, sed illis liberaliter uti debent, & amicorum opes, civiumq; benevolentiam, suas putare divitias, de quibus verè dixisse Martialis videtur, quum ait:

Prodigentia in Principib.

Cæsaris profusio.

Profusio pro virtute habita.

Martialis lib.

Extra fortunam est, quicquid donatur amicis.
Quas dederis, solas semper habebis opes.

Hoc etiam locupletior testis probavit Alexander. Nã quum omnia amicis elargiretur, & jam regias ferè omnes opes absumpsisset: *Quid tibi Rex superest*, inquit Perdica: cui Alexander, *Spes*, ait. Tum Perdica. *Hæc nobis commilitonibus tuis etiam tecum communis erit.*

Alex. benignitas. Brujon. l.3.c.23.

Nec Niciæ ratio mihi placet, quanquam clarus in re bellica apud Athenienses habitus est, qui variis sumptibus ad voluptatem exquisitis, gratum admodum se populo reddebat: sed ad Juliani Cæsaris sententiam magis accedo, qui opum contemptor semper extitit, & virtutum ac veræ gloriæ affectator. Is dicere solebat;

Nicias. Ælian. l.4. var. hist.

Paupertas Imperatori probro non est.

Iulianus opū contemtor.

Se liberum pectus habere, nec pudere Imperatorem, qui cuncta bona in animi cultu ponit, honestam paupertatem profiteri.

Scipio verò major quum accepisset liberalitatem ac magnificentiam suam à M. Catone in Senatu exprobrari, ait *pecuniæ rationem à quæstoribus reposcendam esse, ab Imperatoribus autem res bellicæ rationem.* Divitias habendas esse dicebat Solon, non tamen per injuriam quæsitas, sed honesta aliqua ratione partas. *Malè enim parta* (ut ait Cicero) *malè dilabuntur.* Demades Athen. orator, (quem extemporanea oratione etiam Demosthenj prætulerunt,) magnas divitias turpiter ac per injuriam quæsivit, & eas quam primùm per luxuriam prodegit: in eo enim sola libido dominabatur, nullumq; modum sumptibus statuebat. Euripides opes Capanæi laudat, dicitq; illum ex eis nunquam animo fuisse elatiorem, sed modestia vitæ se similem cuicunque inopi semper gessisse.

Valer. 3. c. 7. Gell. l. 4. c. 18.
Solon.
Cicero.
Demades malè quæsita pessimè perdit.
Capanæi opes.

Valerius, cui pietas in patriam Publicolę cognomentum dedit, non modò in comparandis divitiis ab omni injuria abfuit, verum easdem in alendis sublevandisq; pauperibus cōsumpsit, ut qui omnino duceret, quicquid humanis usibus ex opulentiis superesset, id omne beneficè benigneq; tenuioribus erogandum esse. Sic Thebanus Pelopidas, qui opulentissimus splendidissimusq; omnium civium suorum habitus est, amicis suis indigentibus opem semper afferebat, adeò *ut sibi divitias, non se divitiis inservire ostenderet.*

Valerii Publicola liberalitas.
Pelopidæ Thebani beneficētia.

Sed hæc de indigentia sive de avaritia prima cupiditatis ac libidinis specie satis, ne in exemplis percensendis ambitiosior esse videar. Nunc verò ad reliquas species pergamus.

DE IRA, IRACVNDIA, EXCANdescentia, Odio, & Discordia.

TIT. X.

SECUNDA cupiditatis species Ira dicitur, quam qui ex naturæ ratione exponunt, dicunt esse sanguinis fervorem, accensionemq; ejus ad præcordia. Qui verò ejus affectum definiunt, dicunt iram esse libidinem quan-

Iræ definitiones.

quădam sive cupiditatem puniendi eum, qui injuria læsisse videretur, ut Cicero Zenoni assentiens determinat. Huic comes accedit Iracundia, quæ ijsdem auctoribus est dispositio, sive cupiditas ulciscendi; tempus observans. Hæc quidem in habitu ac dispositione est, illa verò in actu ac fervore: unde una sine altera aliquando esse potest. Fit enim quandoque, ut quispiam iracundus sit, & non iratus, & secus, ut sit iratus & non iracundus: quemadmodum potest esse aliquis ebriosus, & non ebrius, vel contrà ebrius, & non ebriosus. Huic tertia comes accedit Excandescentia, quæ est ira nascens, & modico pòst tempore desistens, huius affectus est longè minor. Calor enim ille quamprimum deferuet ac decidit, & à ratione ipsa vincitur, Nam si persisteret, & diutius maneret, fieret Odium, quod quidem (ut Cic. placet) est ira inveterata, vel (ut Zeno ait) est cupiditas quædam qua malè alicui optamus, cum utilitate aliqua, vel pro ventu nostro. Hanc cupiditatem comitatur Discordia, quæ ex Ciceronis sententia est ira acerbior, intimo odio & corde cõcepta. Hac animi perturbatione quicunque civis laborat, inutilis est Reipublicæ, & in hominum cœtu importunus habetur. Dissidet siquidem ab alijs, nemini cedit, omnemque humanam societatem dirimit, Principum aulas perturbat, seditionibus ac partibus omnia inficit, hinc conspirationes conjurationesque oriuntur, hinc cædes, direptiones, veneficia, & pestes illæ teterrimæ, quæ status omnes publicos privatosque labefactare solent. Crispi quidem Salustij sententia pro oraculo habenda est, quum ait: *Concordia parvæ res crescunt, discordia autem maxima dilabuntur.* Per hanc interitum omnibus humanis societatibus parari scribit Xenophon. Et Plato in lib. de Repub. eam pluribus rationibus execratur. Hæc est discrepantia ac contentio illa, per quam vetustissimi poetæ mundana omnia dissolui atque interimi putaverunt, quę ἀλληκτώ ab illis dicitur, & primaria inter infernales furias habetur. Hi omnes affectus similitudinem quandã inter se mutuã habent, ut alteri succedat, ac si ab altero duceretur. Idcirco cõprimẽdi sunt antequã liberius vagentur, & nos ad insaniã furoremq; com-

Tuscul. 3.
Laert. l. 7.
Iracundia quid.
Ira & iracũdia discrimẽ.
Excandescẽtia.
Odium.
In Tusculan. lib. 4.
Discordia.
Discors Reipub. inutilis, & quare.
In Conjurat. Catilin.
Discordia.
Alecto, quid sit.

Digitized by Google

Ira effectus. compellant. Et imprimis ira, quæ quum ferocius excanduit, hominem præcipitem rapit, adeo ut ab insano ac furioso paululum quippiam absit. Oculi, color, vultus, gestus, vox, clamor, verba propè furentis atq; insanientis hominis esse videntur, qui nisi quam primum ad se redeat, ad agnatos omnino atque affines (vecordium furiosorumque more) reijciendus erit.

Pythagoras. Optimè Pythagoras Samius, qui taciturnitatis priusquam sermonis præcepta tradebat, discipulos suos monebat, ne quid vnquam per iram dicerent aut facerent. *Archytas.* Vnde Archytas Tarentinus, ut præceptoris sui monita sequeretur, quum villico servo, qui graviter deliquerat, fortè succenseret, ait: *Punirem nunc te, nisi iratus essem.* Timebat enim ne ira percitus, sanctam moderatamq; justitiæ ultionem transgrederetur. *Plut. an apophtheg. dictū hoc Charillo tribuit.*

Hæc Pythagorica præcepta si tenuisset Eurylochus Pyrrhonis discipulus, nunquam sumpto veru eum carnibus semiassis in forum usque coquum per iram persecutus fuisset. *Eurylochus.*

Reges irati Nonnulli Reges Principesve aliquando ira perciti ea efficiunt, quorum deinde pœnitentia ducti, ut infecta fierent, magno emerent. *Alexander.* Per iram Clitum peremit Alexander, paternæ militiæ, ac suæ fidissimum ac certissimum comitem. *Dionysius.* Per iram etiam Dionysius Syracusanus dilectum à se pusionem, & in delicijs habitum pugione transfegit, quorum utrunq; adeò facti pœnituit, vt vix à seipso manus abstinuerit.

Periander. *Laert. l. 1. Herod. l. 5.* Periander Corinthius ira etiam accensus sub calcibus missam uxorem, quæ in utero puerum habebat, interemit: deinde mentis compos factus, quum comperisset id à se per calumniam pellicum actum esse, rursus ira excanduit, & eas omnes igne cremari jussit. Filium quoque suum Lycophrona nomine præ matris interitu ejulantem abdicavit: & in Corcyram usque relegavit.

Lysander *Plut. in eius vita.* Lysander Lacedæmonius iræ morumq; acerbitate, gravem ac terribilem potentiam tyrannidemque exercuit, adeò vt non immerito concivis eius Etheocles dixisse videatur, quum ait, *benè actum cum Græcia esse, quòd duos Lysandros non protulerit.*

Sylla. Idem de Sylla jure optimo dicere poterant Romani,

ni, cui præ ira ac sævitia nullus jucundior lusus ac jocus erat quàm cruor, quàm cædes, quàm unci ac secu res & ante oculos civium trucidatio, qui (ut alia ejus sævitiæ, atque iracundiæ exempla omittam) Q. Lucretium Offellam (cujus opera Prænestinam vrbem ceperat. Marium consulem obsederat, finemque victoriæ adeptus fuerat) in foro ipso ense transfodit, nullam aliam ob causam, nisi quòd consulatum peteret antequam Prætor extitisset. Quinetiam Syllæ ira, quæ universam Italiam civili sanguine inundaverat, aliquando in auctorem suũ pessimum virus evomuit. Nam quum in Puteolano rure graviter ægrotaret Sylla, audissetque pecuniam pro reficiendo capitolio à Decurionibus cunctantius pensitari, præcipiti ira subitò exeanduit, & immoderatæ vocis impetu ruptis præcordijs, spiritum cruore mistũ exhalavit: & qui per iræ impotentiam tot hominum millia peremerat, postremò seipsum perdidit.

vide Plut.

Plin l. 7. c. 43. Appian. l. 1. bell. civil.

Cassius quoq; impetuosus & iracundus extitit, & sæpius per iram quàm per avaritiam, qua etiam laborabat, à recto discessit. Aequior Sertorius, qui minimè omnium ducum se iracundiæ permisit.

Cassius.

Cato junior non ab ira immunis omnino fuit, ad quã & si tardior erat, tandem commotus, implacabilis inexorabilisque esse videbatur.

Cato.

Claudius Cæsar quum sibi conscius esset, se per iræ & iracundiæ impetum sæpe peccare, utcunq; excusavit edicto, pollicitusq; est alteram perbrevem & innoxiam futuram, alteram verò non injustam. Qua quidem sententia declaravit improvisam illam motionem se non posse ex tempore reprimere: quam quidem Peripatetici asserunt non esse in hominum potestate, illam verò aliquo judicio confirmatam, non iniquam fore, sed quasi justitiæ ultionem. Sed *quo quisque à natura generosior est* (ut ait Plato in libris de Republica) *eo minus irascitur:* hinc quidem esse ait, ut ad rationem percipiendam ille etiam promptior sit. Hoc manifestè in pueris cernitur, qui quum iracundi sunt, serò admodũ rationis compotes fiunt, & ad studia literarum hebetiores existunt, & minus dicto parent, minusq; imperata facessunt: Ad illam Platonicam sententiam accedit Ovidius quum ait,

Claudius Imp. Suet. in eius vita.

Natura generosior minus irascitur.

Quo

Quo quisque est maior, magis est placabilis ira
Et faciles motus mens generosa capit.

Stoici ab Aristotele dissentiunt.

Aristoteles sapientem dixit neq; ira, neque alijs perturbationibus vacare, sed temperate ac modicè commoveri. Eisque mediocritatem quandam, quasi virtutis terminum ac limitem assignat: & iram fortitudinis comitem esse opinatur, & utiliter quoque à natura hominibus datam esse censet. Huic sententiæ neque Stoici, neque veteres Academici consentiunt. Dicunt enim sapientem sine iræ perturbatione, ac stomacho secundum rectam rationem agere posse, & virtutis munere fungi: putantq; has opiniones moribus nostris eblandiri, & illecebras communis vitæ esse, quo facilius homines duriora illa relinquentes, in mitiorem hanc sententiam accedant. Dicunt quoque pugnam rationis esse adversus voluptatem & alios turbidos animi motus, in qua quidem virtutis ac sapientiæ palæstra cernitur.

Ira an fortitudinis comes.

Voluptatis & rationis pugna.

Epist. 2. ad fr. lib. 1.

Præclarè Cic. Q. fratrem suum, qui tum Asiæ præerat, monet, ut si vitare non potest, quin ab iracūdia subitò ejus animus occupetur, saltem ut se antè comparet, quotidieq; meditetur, resistendum esse iracundiæ, cumq; ea maximè animum moveat, tum diligentissimè linguam continendam esse, quæ virtus non multo minor sit, quàm omnino non irasci, quum illud non solum gravitatis, verum nonnunquam lenitudinis esse possit, moderari verò & animo & orationi, quum sis iratus, aut etiam tacere, & tenere in sua potestate animi motum ac dolorem. & si non est perfectæ sapientiæ, tamen est non mediocris ingenij.

Furor ex iracundia.

Hæc Ciceronis præcepta diligenter tenenda sunt, ut iracundiam comprimamus, ne in furorem deinde rapiamur, simusque vel nobisipsis vel alijs injurij. Cernimus enim nonnullos, quos vulgo homines prudentiores, doctioresve putant, quadam iræ impotentia in se ipsos etiam graviter peccare. Inter Aeschylum, & Sophoclem poëtas fuit aliquando (ut solet) de poetica contentio non mediocris, in qua judicio omnium qui aderant, Sophocles prælatus est. Hanc sententiam iniquo animo tulit Aeschylus, & adeò ira excanduit, ut

Poëtica contentio.

Aeschyli

Digitized by Google

ut amicorum omnium aspectum fugeret, & evestigio in Siciliam pergeret, & apud Gelam urbem in modico quodam suburbano lateret, in quo parvo tempore mœrore ac tabe, quã per iram ac dolorē cõtraxerat, perijt.

mort, à Pl. c. 3. li. 10. & è Va Max. l. 6. de morte nõ Sul. aliter narratur.

Idem accidisse scribunt Calchanti auguri redeunti ex Troiano bello. Nam quum in Ioniam ad Colophoniam pervenisset, juxta lucum Clarij Apollinis, in certamen divinandi cum Mopso etiam augure devenit: à quo victus Calchas vehementi ira atque mœrore adeò excanduit, ut quamprimum mortem obiverit.

Calchas ex mœrore mortuus.

Antimachus Colophonius, & Niceratus Heracleotes adolescentes in poëtica clari, certatim inter se (ut moris est) Lysandri laudes versibus canebant, verùm quũ Niceratus gratior Lysandro esset, ab eo Antimacho prælatus est, & aureâ coronâ donatus, tametsi tacito doctissimorum hominum qui aderant judicio ille longè inferior in poëmate extitisset. Antimachus mirum in modum ira ac dolore concitus exarsit, carmenq́; abolevit, & iram à Musis discedere easq́; abdicare destinabat. Aderat Plato & ingenium Antimachi admiratus placido eum sermone mitiorem placatioremq́; reddidit, ac Musis conciliavit, docens corrupti animi cæcitate, non verò judicio Niceratum ei fuisse prælatum. Quibus ex verbis Antimachus compos sui factus, iram evomuit, & ad Musas redijt, atque in præclarum poëtam evasit.

Plut. in Lysand.

Niceratus.

Antimachi indignatio.

Plato.

Accidit etiam sæpenumero, ut implacabilis ira eorum qui præsunt, quiq́; alijs imperãt, subditos in desperationem compellat: quippe qui nullam gratiam nullamque æquitatem, aut veniam sperare possint.

Ira desperationis causa.

Succensuerat aliquãdo populus Romanus Ptolemæo Cyprio Regi, quòd minus imperio obtemperaret, minusq́; mandatis obsequeretur. Mittitur illuc cũ imperio M. Cato, quem paulò antè dixi hominem fuisse durum, iræq́; immedicabilis: cujus adventũ quũ accepisset Rex, desperata omni hominis clementia mortiferũ veneni poculũ exhausit: quo nuncio accepto, Cato iter maturandum censuit, Cyprumq́; quamprimùm se contulit, & quod per iram ulcisci nequiverat, per avaritiam est ultus. Nã contractis regijs opibus, regiaque suppellectile, omnia,

Plut. in eius vita Valer. l. 9. c. 4.

Ptolomæus rex venenum bibit.

auctioni

auctioni exposuit, pecuniamque à licitatoribus acceptam ad numerum circiter septem millium talentorum Romam pervexit. Qua quidem ex re varij rumores orti sunt, alijs iram ac nimiam severitatem Catonis accusantibus, alijs avaritiam, seu immoderatam quandam parsimoniam increpantibus: nonnullis etiam factum probantibus. Si mitior quispiam illuc perrexisset, veniamq; clementissimi populi non desperasset Ptolemæus, neque sibi mortem consciuisset, quæ sine Romanorum invidia nequaquam esse potuit. Regium enim nomen sacrosanctum apud omnes gentes semper extitit, & intactum, atque inviolatum. Tunc primùm Cyprus stipendiaria populo Romano facta est, insula clarissima & duabus urbibus nobilitata, Salamina, & Papho, quarum altera Jovis delubro, altera Veneris templo insignis habebatur: illic enim Venerem pelago emersam fuisse, quum concha deveheretur, poetæ fabulantur.

Catonis severitas.

Cyprus primo Rom. facta stipendiaria.

Pachitas quoque Atheniensis, cujus ductu & auspicio Lesbos subacta extitit, à bello victor rediens, gestarum rerum rationem ut redderet poscebatur, quam quum reddidisset, & quid acceptum impensumque esset, non satis liquidò conveniret, severitatem odiumq; in se judicum, & inimicorum calumnias adeò formidavit, ut nullo expectato judicio se ipsum gladio transfegerit.

Pachitas metu sibi manus inferens. Plut. in vita Niciæ.

Ira igitur quum liberius vagatur, nullisque rationis habenis regitur, ægritudo quædam quasi immedicabilis fit, & in odium (ut dixi) convertitur, quod quidē pertinacius humanis animis insidet, cogitq; eos ad diras illas atque execrabiles ultiones, & ad fraternas acies, alternaq; bella prophanis decertata odijs, ut cecinit Statius, & ad tragicas illas nonnunquam dapes, à quibus solem aufugisse, atque aciem auertisse fabulantur. Proinde videndum est, ut iræ feruor quamprimùm extinguatur, inveteratus enim odium fit, & magna cum difficultate sedatur.

Ira generat odium.

L. 1. Theb.

Odium ab ira manare eleganter docuit Maro, quum dixit.

Haud aliter iustæ quibus est Mezentius iræ,
Non ulli est animus stricto concurrere ferro.

Æneid. 10.

Quum

Quum illum odio esse usitatius dicere potuisset. Odium veterem iram esse, non modò ex M. Tullii definitione & ex Stoicorum sententia dicere possumus, sed & ex Græci verbi, unde (ut arbitror) ducitur, interpretatione, siquidē ὀδύσσομαι per iram dolere significat. Et ὀδύνη dolor est vehementior, & præcipuè qui ex iracundia manat, & diutius torquet. Decet igitur Principem ab odio semper vacuum esse, ut animi tranquillitate perpetuò fruatur, nec semper vindictæ tempus expectet. *Odium vetus ira.* *Odium unde dictum.*

Chilo unus ex inclytis Græciæ sapientibus, duas odii & amoris affectiones intra modum coërcuit. Ait enim: *Hactenus ames velim, tanquàm aliquando osurus: & hac itidem tenus oderis, tanquam fortasse deinceps amaturus.* *Chilo.* *Valer. l. 7. c. 3.* *Ama tanquā osurus.*

Sed de ira, iracundia, excandescentia, discordia, & odio satis. Nunc autem de amore ac desiderio dicamus, quæ duæ species perturbationum superioribus adduntur, & inconstantes animos plurimum vexant.

De Amoris Affectu, et de philosophorum ac poetarum super eo opinionibus.

Tit. XII.

Amorem maximum affectum esse multis argumentis ostendere possumus, & Platonis quoq; auctoritate probare, qui inter quatuor species divini furoris eum connumerat: quarum unamquamq; divino alicui Numini subjicit, ut ostendat easdem præter naturalem potentiam aliquid majus, & quasi divinius agere. Harum primam vaticinium appellat; eiq; Apollinem præficit. Secundam mysterium, cui Bacchum. Tertiam poësim, cui Musas. Quartam amorem, cui Venerem. *Amor furor divinus.* *Quatuor species divini furoris.*

His furoribus & divinari, & futura multa præviderí posse autumat Lacydes: & nonnulli novi Academici dixerunt, Amorem esse divinam mysterium ad excitationem conservationemque juvenum datum mortalibus, exemploq; ostendunt. Dicunt enim Ariadnes amorem Thesеum à maximo periculo liberasse, eumq; clarum, industrium, solertemq; reddidisse. Eodemq; pastu Medeæ amorem Jasonem virtutibus illustrasse, & eum *Amor quid.*

Digitized by Google

Amor artiũ inventor. victoriæ compotem reddidiſſe. Addunt quoq; amorem quaſi inventorem quendam extitiſſe plurimarum artium, cujus rei exemplum ejuſmodi ponere poſſumus.

Figuralis ars. Scribunt vetuſtiſſimi artem illam figuralem (quam πλαστικὴν Græci appellãt: quamq; Praxiteles matrem ſtatuariæ, ſculpturæ ac cælaturæ eſſe dixit, ut qui quamvis in omnibus præſtaret, nihil tamen unquam fecerit antequam finxerit) amoris beneficio fuiſſe inventam. Affirmant enim Debutadem Sicyonium eam Corinthi inveniſſe filiæ opera, quæ quũ ſponſi amore teneretur, & ille in militiam profecturus eſſet, ut deſiderio ejus minus tabeſceret, & ex ſimulachro amoris ſolatium caperet, umbram ex amati ſponſi facie ad lucernam in pariete lineis circumſcripſiſſe, ſumto ex igne extincto carbone. Pater autem ejus rei novitatem admiratus, lineas argilla impreſſit, primamq; formam fecit (erat enim figulus) & cum cæteris fictilibus duratam igne concoxit: res ex ſimilitudine admiranda omnibus viſa eſt, & proinde Veneri conſecrãta diutius in tẽplo manſit. Hujus puellę exẽplum complures præſtantiſſimæ fœminæ priſcis ſeculis imitatæ ſunt, quæ virorum deſiderium pictis imaginibus emollitæ, facilius eorum reditum expectaverunt, ut de Laodamia Proteſilai uxori veteres poëtę teſtantur. Sed ad amorem redeo.

Puella ingenioſitas. *Plin. l. 35. c. 12.*

Pictura amoris ſolatium.

Forma ſpecies futuræ virtutis. Stoici amatorum ſapientem dicunt, & præcipuè juvenes illos, qui cùm famæ venuſtate indolem peregregiam habent, & acumine ingenii pollent, quaſi ſpeciem futuræ virtutis, non formam, aut ætatis mollitiem benevolentia complectantur. Qua in re admirari ſe ſummopere ait Cicero, quòd nemo formoſum ſenem aut informem adoleſcentem diligebat, deinde quaſi coactus in hanc ſententiam accedat, addit; *Sit ſane ſapientis amor, ut dicitis (non enim repugno) dummodo ſit ſine ſolicitudine & ſuſpirio.*

Amor firmamentum benevolentiæ. Addunt præterea iidem philoſophi amorem conatum eſſe amicitiæ, firmamentumq; benevolentiæ, quod quidem ex formæ venuſtate, non ex amplexu corporis proficiſcatur. Dicunt etenim Thraſonidem ejuſdem diſciplinæ philoſophum pereximium, quum in poteſtate haberet puſionem quem unicè adamaret, ſemper

abſti-

Digitized by Google

abstinuisse, ne malè audiret, odioque haberetur.

Amorem amicitiæ esse vinculum Chrysippus in libro de amore scripsit, neq; illum vitio dandum esse existimat, quandoquidem pulchritudo virtutis sit flos. Verius tamen (ut mihi videtur) Socrates pulchritudinem definivit, qui eam modici temporis tyrannidem esse dixit. Theophrastus verò tacitam deceptionem Sed hanc Stoicorum sententiam non statuit Zeno, quanquam eorum Princeps habetur, dicit tamen amorem esse inexplebilem quandam libidinem ingerentem se per placidam pulchritudinem. Addit etiam amorem in præstantis ingenii viros non cadere, quippe qui studio industriæque insidietur.

Amor vinculum amicitiæ.

Pulchritudo quid.

Brus.l.2.c.44.

Laert.l.7.

Peripatetici autem quum amicitiam definiant esse æquitatem reciprocæ benevolētiæ, ejusdem tres species esse dicūt, necessitudinem, hospitalitatem, amatoriam. Hujus tertiæ principatum delectationem tenere ajunt, quæ per aspectum pulchritudinis percipitur. Quicunq; enim aspectu non delectatur, nequaquam amare potest. Cum deinde hic amor mutuis beneficiis, & studio virtutis innititur, plerunq; in optimam amicitiam evadit, quæ etiam discedente forma remanet.

Amicitia defin. Peripatet.

Amor non sine conspectu.

Venustas quidem gratissimum naturæ munus habetur. Ego autem is sum, qui cum illis sentiam, qui amorē dicunt insatiabilem cupiditatem ac libidinem esse, qua quum primum potiti, expletiq; sumus, in pœnitentiam quandam incidimus, quæ quamprimum decidit, rursusque animus libidine accenditur, idq; facere quærimus, quod quum fecerimus, iterum fecisse pœniteat.

Amor venustas.

Hæc est illa Demosthenis vox, qui excitatus Laidis meretricis forma, quum audivisset dimidium talentum precium noctis esse: *Ego* (inquit) *pœnitere tanti non emo*. Sed illam venustatem, quam modo dixi gratissimum naturæ munus haberi, sunt qui putent nequaquam optandam esse, tum quòd ejus flosculus, quàm brevissimus sit, tum quòd pauci eo ad virtutē uti queant, quando prima illa ætas mollis admodum sit, facileq; decipiatur. Plures enim sunt qui pueros in illecebras propellāt, quàm qui ad eos ad bonam (ut ajunt) frugem redigant. Non erit igitur admirandum Tragicum illum dixisse;

Demosthenes. Lais.

Ex Aulo Gel. c.8.l.1. ubi precium noctis centum sestertia esse dicit.

Digitized by Google

Raris forma viris, secula prospice, impunita fuit. Et fabulæ Bellerophontis & Hippolyti manifestis exemplis rem indicant.

Bellerophon.

Amor cupiditas inexplebilis. *Alcmena.* *Plaut. in Amphitr.*

Nunc autem ad institutum redeo. Amorem inexplebilem esse cupiditatem docet fabula illa, qua inducitur Jupiter in concubitu Alcmenæ noctem triplicasse; cùm una in eo neutiquam libidinis ardorem sedavisset. Nec etiam admirandum est, Jovem tam longæ noctis concubitum aureo poculo, quod Lyrici Græci Carchesium vocant, Plautus autem pateram appellat, redemisse, quum tripla illa nox triplex etiam munus exigeret. Quid dicemus etiam quòd qui amat, perpetuo igne torretur, nunquam quiescit, & contrariis animi perturbationibus semper agitatur? Audi adolescentem illum apud Plautum de amoris difficultatibus ejulantem. *Lactor, crucior, agitor, stimulor, versor, in amoris rota miser exanimor, feror, distrahor, diripior, ubi non sum, ibi sum, ibi est animus.*

Plautinus Alcesimarchus in Cistellaria.

Audi ardentem Tibullum:

Ah ego ne tales possem sentire labores,
Quàm mallem in gelidis montibus esse lapis?
Stare vel insanis cautes obnoxia ventis,
Naufraga quam vasti tunderet unda maris.

Amator. *Lib. 2. eleg. 18.*

Et infœlicissimum omnium animalium amatorem esse declarat Propertius, quum ait:

Durius in terris nihil est quod vivat amante:
Nec, modò si sapias, quod minus esse velis.

Amoris insani remedium.

Et amoris curæ amatores non ipsa in morte relinquunt, ut ait Virgilius.

Audi etiam quam medicinam adhibeant huic insano furori vetustissimi Poëtæ, dicunt enim Leucaten editam præruptamque petram in Leucadia esse, in qua Apollinis phanum cernitur; illuc etiam præcipitem saltum esse ajunt, qui ad sedandos amores plurimum valet. Ex quo Cephalum primùm saltasse tradunt, quum amore Ptarolæ Degoneti filiæ impatienter arderet.

Cephalus. *Strab. l. 10.* *Sappho.*

Menandro autẽ Gætæ videtur Sappho Lesbia Phaonis desiderio perculsa omnium prima desiluisse, qui ad hanc sententiam ejusmodi versus protulit.

Præruptam nacta transitu petram,

Cupi-

Digitized by Google

Cupidinis æstro percitus, è summo præceps ruit,
Ex animi tui sententia, Rex imperiose.

Quibus exemplis facilè intelligere possumus amorem potius ex stultis insanos facere, quàm in animum sapiêtis cadere. Quid insanius esse potest, quàm à seipso discedere, nec secum habitare, sed in alieno corpore degere? Miseram dicimus servorum conditionem, quoniam ex dominorum imperio omnia agant, miserior est eorum qui amant. Herum namq; longè magis importunum habent, quàm servitia, quæ à Dominis aluntur, ut vivant, utq; in officio atq; opere perstent, non autem ut præcipitentur ad mortem. *Amoris effecta.* *Amantium miseria.*

Plato dicebat *animum ejus, qui amore tenetur, in suo corpore mori, in alieno autem vivere.* Sunt qui hanc sententiam Catonis esse putent, quoniam ipse eandem crebris sermonibus usurpabat. Menander poëta doctissimus, non injuria Cupidinem imperiosum regem appellat, quandoquidem homines nonnunquam in interitum præcipitat, vel ad ea quæ turpiora ac perniciosiora sunt morte. *Plato.* *Menander.* *Cupido rex imperiosus.*

Atqui ut taceam infinita illa, quæ in fabulis scribuntur, quæq; etiam in scenis ac theatris quotidie aguntur, ne videar commentitium quicquam aut fictum referre, L. Quintius Flaminius quum consul esset, in Gallia Placentinam quandam meretricem tam vesano amore exarsit, ut illius imperio unum ex captivis securi percuti jusserit, in quem Cato graviter invectus est, & Censoria nota eum inussit. *L. Flaminius* *Val. Max. l. 2. de censoria nota. c. 3.*

Sed ut graviora quædam recenseam, compellit sæpe amor ad perfidiam, proditionemq; manifestam. Tarentini à Romanis ad Hannibalem defecerant, qui præsidio urbis Brutios milites reliquerat, horum præfectus urbanam quandam puellam impatienter ardebat, cujus frater cum Q. Fabio, qui consul urbem obsidebat, militabat. Certior hujus amoris factus Fabius, juvenem accersiri jussit, egitq; ut clàm sororem adiret, & de proditione cum ea ageret, illa negotio suscepto, amatorē ad se vocatum in facinus hortatur: qui Veneris illecebris pellectus, conditionem non tenuit, & in sequenti nocte ea parte, qua cum Brutiis custodibus sibi commissis ex- *Tarentini.* *Q. Fabius.* *Livius l. 27.* *Val. l. 7. c. 3.*

Digitized by Google

Tarentum Veneris expugnatur.

cubabat, Romanos milites accepit. Et hoc pacto Fabius sine vulnere ac sanguine ex amatoria causa Tarentina urbe potitus est, quam quidem militibus diripiendam præbuit cujus præda adeò opulenta extitit, ut cum Syracusanis manubiis adæquaretur.

L. Catilina filium suum interemit. Sall. in bello Catilin. & Val. Max.

Lucius Catilina vir scelere notior quàm virtute, rebus gestis, aut ullo majorum splendore, adeò amore Aureliæ Orestillæ insanivit, ut filium, quem ex alia uxore susceperat, adolescentem indolis peregregiæ, necaverit, quum ejus nuptias illa vivo filio recusaret.

Clodii incestus.

Publius quoq; Clodius tam insani furoris fuit, ut tres sorores suas ante nuptias stupraverit, nec deinde dubitaverit sacra deæ Bonæ polluere, quæ per noctem celebrantur à mulieribus, nec cuiquam virorum interesse licebat. Nam quum pro populo sacrum Bonæ deæ fieret apud Julium Cæsarem (cujus uxorem Pompejam ille impatienter amabat) fœminea veste indutus, primò inter mulieres latuit, deinde quum per ædes erraret, rogatus ab ancilla Aureliæ matris Cæsaris quid quæreret? Auram Pompejæ pedisequam se quærere respondit, verum illa ex voce virum esse cognoscēs, exclamavit, mulieres excitę concurrunt, portas claudunt, domum scrutantur; & Clodium latentem in quodam cubiculo deprehendunt. Fit reus Clodius de pollutis sacris, & de sororum incestu accusatur. Sed corruptis judicibus per lenocinii flagitium, judicium evasit. Matronarum namque & ingenuorum puerorum noctes magno emptæ, pretium turpitudinis judicibus extiterunt.

Cic. in orat. Milon.

Diocles. Iustin. l. 2.

Diocles Pisistrati filius, qui ei in tyrannide successerat, ex amatoria causa vitã atq; imperium amisit. Nam quum nobilem quandam virginem Atheniensem adamaret, & eam per vim stuprasset, à fratre puellæ crudeliter trucidatus periit.

Laodice. Sabell. l. 3. enn. 6.

Laodice autem Mithridatis Regis soror ac conjux, tã impiè in adulterii amores exarsit, ut redeunti ex longa militia viro, quasi illum festis epulis lętoq; convivio acciperet, venenum miscuerit, à quo ex consuetudine noti antidoti vix evasit.

Smiramis. Diod. Sicul.

Semiramis regina tanti nominis, quę virtute ac rebus gestis Reges omnes Assyrios prævertit, vidua cùm esset, amoris

Digitized by Google

amoris illecebris pellecta, eos ex militibus suis eligebat, quos forma & robore præstantiores esse cernebat, & eosdem aliquandiu in delitiis habitos tandem necabat, ne stuprum secum admissum aliis proderent.

Ariarates Cappadociæ Rex, supremum diem obiens sex virilis sexus filios superstites sibi reliquit, quos ex uxore Laodice genuerat: verùm illa metuens ne ab administratione regni adulter suus: quem perditè amabat, à filiis prohiberetur, quinque ex illis parricidali poculo necavit. Unum qui adhuc à nutritoribus alebatur, à materno furore ac diro scelere cognatorum custodia eripuit. Qui deinde matri (quæ parvo tempore pòst concursu totius populi propter nimiam sævitiam trucidata est) successit in regno, & regiam sobolem jam propè per scelus extinctam propria virtute instauravit. *Ariarates. Fulgos. l. 9. c. 11*

L. Pedanium Secundum urbis præfectum scribit Cornelius Tacitus à proprio servo fuisse interfectum, qui ei admodum infensus erat amore cujusdam exoleti, quũ nec Dominum quidem amoris sui rivalem, atq; obtrectatorem perferre posset. *L. Pedanius.*

Quinetiam Pausanias Lacedæmoniorum Dux, qui Mardonium Medum vicit, ab Argilio adolescente, cujus insano amore tenebatur, accusatus quòd Græciam Persarum Regi prodere vellet, turpissimam mortem subivit: & non modò vitam amisit ex amatoria causa, verùm quæsitæ laudis gloriam perpetuo dedecore obscuravit. *Pausanias, Æmil. Prob. in eius vit.*

Sed ut hæc tam tetra scelera omittam, compellit plerunq; amor ad ea flagitia, quę aut turpia sunt aut dignitatem diminuunt.

L. Vitellius, à quo Vitellius Cæsar natus est, vir innocens & industrius, amore tamen libertinæ adeò insanivit, ut infamis haberetur Illius namque salivis melle commistis quotidie palàm arterias, & fauces pro remedio fovebat: qua ex re omnibus ludibrio habebatur. *L. Vitellius. Sueto. in vit. eius.*

Turpis verò Galba, qui in exoletos semper exarsit: quorũ nonnullos palàm arctissimis complexibus osculisq; excipiebat, & quum confestim ut vellerentur imperasset, se ducebat. *Galba.*

Digitized by Google

Plut. in vita Alcibiadis. Alcibiades patriâ ejectus, grato hospitio ab Agide Lacedæmoniorum rege acceptus est: verum ille ingrato animo in reginam unicam illius conjugem exarsit, quæ *Timaa.* quidem Timæa nomine dicebatur, & eam in suam voluntatem pellexit, ex qua etiam Leotychidem genuit filium: unde etiam gloriabundus exultabat Alcibiades, quòd quum Atheniensis esset filium suscepisset, qui aliquando apud Lacedæmonios regnaturus esset.

Philippus. Iustin. l. 9. Philippus Macedo non multum honori ac dignitati suæ consuluit, quum Larissen saltatricem tam perditè adamaverit, ut fabulā de se populis traderet. Ex ea quidem genuit Aridæum filium, qui post Alexandrum aliquandiu regnavit. Nec etiam infamiæ nota caruit Philippus, quum Attali sororem (repudiata Olympiade Alexandri matre propter adulterii suspicionem) duxit uxorem.

Alexander. Ipse quoq; Alexander odium non parvum Macedonum contraxit, quum post maximas victorias Rhoxa- *Q. Curtius l. 8. Iustin. l. 13.* nem barbaram, & modicis ortam natalibus, virginem tamen conspicuæ formæ, ut primum eam in convivio conspicatus est, ita subito amore exarsit, ut eam uxorem duxerit, nullo amicorum in consilio adhibito, quum tot opulentissimas Regum filias sibi ultro oblatas respuisset. Fuit autem Rhoxane Bactriana Oxyartis *Petra inexpugnabilis.* filia, ex inexpugnabili illa Petra, quam per proditionē invasit Alexander, cujus altitudo stadiorum quindecim fuisse dicitur, ambitus verò octoginta, in cujus vertice planicies feracissima erat, quæ ex nativis fructibus quingentos homines aleret.

Amor nimius vecordiæ signum. Vecordiæ etiam esse docti veteres putaverunt, propriis uxoribus nimis ardenter indulgere, ut Demetrius faciebat, qui uxorum voluptatibus adeò se permisit, ut *Demetrius.* Regum omnium intemperantissimus esse videretur. Sed huic incontinentiæ furorem etiam addidit, quum victo fugatoq; Ptolemæo Ægypti Rege, Lamiam canendi modulandique peritissimam præter alias omnes impatientius arsit.

Cleomenes. Vide Plut. Turpe etiam fuit Cleomeni Lacedæmoniorum Regi, quòd uxorem tam perditè adamaverit, ut plerumq; ingruētibus maximis periculis clàm ab exercitu noctu disce-

Digitized by Google

discederet, & magnis itineribus Spartam concederet, ut uxorem, cujus desiderio deperibat, compl ctéretur. Majorem tamen in conjugem amor libertatem habere videtur, qui sine suspicione & obtrectatione omni ex parte esse debet, & iræ iracundiæque omnino expers. Quod quidem ut ostenderent vetustissimi, Junoni (quã matrimonii deam putabant) quum sacrificarent, hostiæ fel adimebant, & juxta aram infodiebant, significantes conjugum amoris ac suavitatis plenum esse debere, & bile, stomacho, ira, iracundia, atque omni amaritudine vacare. Est enim fel iracundię sedes, ut inspectores naturæ docent. Et Plinius affirmat, nihil aliud esse vel quàm purgamentum pessimi sanguinis. Docet quoq; nonnullos homines inventos esse, qui sine felle sunt, quorum valetudo firmior, & vita longior fuerit, vulgoq; ajunt ejusmodi homines pacatiores placidioresq; esse, & sine omni mala malitia.

Amor conjugalis.

Junonis hostia sifelle.

Fel quid.

Sed ad amorem redeo. Assyriorem reges nonne jure optimo ludibrio contemptuiq; habiti sunt: quòd Nini Junioris exemplo responsa omnibus per internuncios darent, & segni ocio in fœminarum turba senescerent, quasi nihil fœlicius putarent, quàm in scortorum grege desidere? M. verò Antonius nimium amoribus indulsit, & animi corporisque virtutes effœminavit, & adeo insanæ mentis in Cleopatram præcipuè exitit, ut Octaviam uxorem, Octavii Cæsaris sororem, quæ eum mira benevolentia complectebatur, neglexerit, quum illa Romæ palam exclamaret, turpe admodum esse duos Romanos Imperatores bello concurrere, alterum amoris gratiâ, alterum quòd sororis pellicem ferre non posset: verùm quum ad arma ventum esset, sicuti causa justior in Octavio, ita & belli fortuna superior fuit. Vincitur Antonius & tertiam imperii totius orbis terrarum partem amittit, vimq; sibi ipsi affert conscius insanę turpitudinis suæ.

Assyriorum Reges.
Just. l. 1.

M. Antonii amor in Cleopatram.

Claudius quoq; Cæsar ad furorem usq; uxorius fuit, adeoq; ei indulsit, ut quasi addictus, non se ut Princip ẽ, sed ut ministrũ egerit. Harum enim studio honores, imperia, exercitus, munera, impunitatesq; elargiebatur, per quas quidem ad pristinam vecordiam rediit. Nam

Claudius Cæsar.
Vide Sueton.

Digitized by Google

adolescens adeò æqualibus suis irrisioni fuit, ut in conviviis, comessationibusvé, olearum palmularumq; ossibus ab illis crebro incesseretur.

Mithridates. Plut. in vita Pomp.

Mithridates quoq;, quem paulò antè diximus infidã Laodicem sororem ac conjugem habuisse, Hipsicrateam aliam deinde uxorem sic impatienter amavit, ut sine ea in militiam proficisci neutiquam in magnis etiam periculis voluerit, passusq; est illam tonsa coma & virili habitu armis & laboribus militaribus consuescere, & obdurare, ne puncto quidem temporis ab eo illa discederet.

Amoris effectum.

Plut. in vit. Demet.

Hic amoris affectus non modo animum ægritudine perturbat, verùm etiam corpus ægrotatione nonnunquam afficit, quod quidem faceto ac jucundo cavillo ostendit Antigonus Rex. Nam quum accepisset Demetrium filium languentem in lecto jacere, ad eum visendum ac salutandum (ut moris est) accessit, & quum ante fores cubiculi esset scortum formosissimi oris (cujus amore filium teneri rumor erat) offendit, tum ingrediens Antigonus postquam eum salutavit, & ut *bona spe fortiq; animo esset,* dixit, ægroti brachium attrectavit, ut venarum arteriarumvé intentionem, motus ac remissionem scrutaretur. *At Demetrius melius culè se habere,* ait *quandoquidem paulo antè febris discessisset.* Hic molliter arridens Rex: *Verum* (inquit) *ais ô fili, ego enim eam pro foribus cubiculi inveni.*

Antigoni facetum cavillum in Demetrium.

Seleuci indulgentia. Appian. in Syriaco. Valer. l. 5. c. 7.

Hoc loco nequaquam tacenda mihi esse videtur admiranda quædam Seleuci Syriæ Regis in filium indulgentia, quæ quidem ejusmodi fuit. Mortua Antiochi matre Seleucus Stratonicem Demetrii Macedonum Regis filiam virginem, ætate integra & forma conspicua duxit, quum ipse jam senior esset, hanc quum quotidie cerneret adolescens filius, miro amore ardebat, sed pudore cohibitus rem tacito silentio premebat. Atqui ut in amore dici solet.

Quoq; magis tegitur, tanto magis æstuat ignis.

Quum nemini secretum suum credit, nec ratione aliqua cupiditatem hanc à pectore amoliri potest, in graves febres, subitamq; ægrotationem incidit: Nec ullis remediis curari poterat, sed in dies gravius se habebat:

Digitized by Google

bat:per inediam mori destinaverat,potius quàm morbi causam palā faceret. Erasistratus medicus pereximius, qui ejus curationi præerat, quum subitam accessionem remissionemve febriū fieri cerneret, ex adventu discessuq; Stratonices,quæ crebro ad illum visendum viro comitata accedebat,animadvertit juvenem novercæ amore tabescere: non tamen audebat rem adeo indignam, ac tanti periculi, sic temerè Regi aperire, sed illum seductum flens hortatur, ut forti animo perferat,si quid filio acciderit, quando ille desiderio rei ardeat,qua quū potiri nequeat,prorsus deficiat. Tum Seleucus miserabiliter mœrēs adjurat nihil tam arduum esse, quod pro unici filij adolescentis salute agere detrectet. Hic medicus: Frustra,inquit, niteris:amor nanque vxoris meæ hunc perimit, quam ad eum divertere neutiquā viuus patiar. Túm pater flens atq; ejulans, quum medico nullis pollicitationibus persuadere posset, ut ejus vxor filio suo morigeraretur, exclamat: *Vtinam saltem Stratonicem meam adamaret. Enimvero*, Erasistratus ait,*rem tenes, istuc quidem est quod huc usque tacui,ne iram tuam in me provocarem Nunc autem quando tu ipse dixisti, non est amplius dissimulandum : tute filio, si libet, moribundo adesse poteris.* Hinc effectum est, ut filio dilectam conjugem Seleucus abdicaret. Et sic saluti atque incolumitati redditus est, qui nullis aliis remediis evadere poterat, Nuptiæ Stratonices & Antiochi ingenti apparatu, & celebri concursu Principum ac populorū celebratæ sunt,omnesq; admirabantur Regem tam propere delitias conubij sui filio abdicasse,& illam ex Regina Regis nurum fieri æquo animo pertulisse.

Erasistrati medici astus.

Antiochus novercam ducit uxorem.

Nullam amoris veniam Masinissæ amico indulsit Scipio. Nam quum illius præcipuè opera Syphacē Numidiæ Regē & Hasdrubalem vicisset, illorumq; castra expugnasset,in Sophonisbam Syphacis uxorē Hasdrubalis filiam captivam Masinissa subito amore exarsit, uxoremq. eam duxit: hoc quū Scipioni percrebuisset, vocatū ad se Masinissam graviter objurgavit, docuitq; ex Romano jure id neutiquā licere. Qua increpatione permotus Rex venenum amatæ conjugi misit, nunciaus ei,si honori ac dignitati suæ rectè consultùm vellet, neque

Scipio.

Masinissæ amor.

Appia. in Libyc.

Sophonisba.

Digitized by Google

neque in triumphum duci, id poculum hauriret: Illa verò impavida venenum exhausit, asserens id gratum sibi munus esse missum à novo conjuge, & his dictis subitò enecta cecidit.

Lucanus quidam.
Valer. l. 7 c. 3.

Indulgentius in Lucanum quendam cohortis ductorem, virum strenuum ac fortem egit Fabius Maximus. Nam quum accepisset illum ancillæ cujusdam amore perculsum, noctè è castris magno cum periculo exire solitũ, ut congressu illius mulierculæ potiretur, dimissis quibusdam qui illam ad se ducerent, eam in tabernaculo suo abdidit, Lucanumque accersiri jussit, eumq; blando sermone appellans, ait: *Egisti contra leges: sed quia fortis in bello semper extitisti, compensanda est virtus tua clementia nostra*, & eductæ mulieris dexteram tenens dexteræ admirantis juvenis junxit, dicens: *Hæc deinceps apud te manebit. Tu autem operam nobis longè diligentius fortiusq; navabis.*

Fabii Maximi egreg. factum.

Rivales.

Inimicitiæ quoque quàm maximæ tum inter rivales, tum etiam inter alios quorum interest, ex amatoria causa oriuntur. Aristides & Themistocles clarissimi Athenienses cives, & virtute ac rebus gestis celebres, diutius simultates inter se miro odio, non sine Reipublicæ incommodo exercuerunt, quarum quidem causa ex amoris contentione manavit. Stesiliam enim Chiam forma præstantissimam adamabant mutua inter se obtrectatione atque invidia. Et postquam illius venustas, ætate defloruit, nullam simul conciliationem inveterati odij vnquam egerunt, sed contentiones mutuas omnibus in rebus semper exercuerunt.

Aristides.
Themistocles.
Ælian. l. 13. var. hist.
Stesilia Chia.

Non parvam quoque odij ac simultatis causam Catoni in Cæsarem præbuit Serviliæ amor, qui malè dissimulatus, tunc clarè patuit: quum in Senatu de supplicijs conjuratorum cum Catilina, inter eos esset disceptatio. Nam Cæsari perlatæ sunt, quas ille clanculum lectitabat. Tum exclamans Cato, literas palam legendas poposcit, putabat enim illas ab aliquo conjuratorum missas esse. Tum Cæsar eas legendas Catoni tradidit, erant enim à Servilia ejus sorore amatoriè scriptæ, quæ Cæsari noctem pollicebatur: quas quum legisset Cato, confestim eas in Cæsarem reiecit, dicens:

Servilia Catonis soror.
Cæsaris & Catonis mutua odia.
Plut. in Cat. Uticens.

En

En temulente accipe; & ad institutum sermonem redijt.

Nec etiam tacendum est, & multos Imperatores ac duces, & seipsos, & exercitus quoque suos cupiditatum illecebris perdidisse. Semiramis in proprium filium vesano amore exarsit, qui exhorrens maternum concubitum, eam necasse creditur. Et quæ virtute & rebus gestis non modò Reginas, sed & Reges omnes qui ante eam fuerant superaverat, hac amoris turpitudine laudem suam perpetuo probro obscuravit. Quàm admiranda autem fuerit ejus gloria, vel hoc exemplo indicari potest. Defecerat ab ea aliquando Babylon urbs opulentissima, & Assyriæ regionis caput, quam ipsamet mortuo Nino marito suo condiderat, cujus urbis muri inter septem mundi spectacula numerantur. Hujus defectionis nuncius, eam capitis comam offendit componentem, & quum altera pars crinium adhuc soluta esset, ea sic relicta sumptis armis, & omni exercitu per præconem imperato, Babylonem perrexit, nihil ejusmodi civibus illic adhuc suspicantibus, & tanto impetu tantaque celeritate urbis oppugnationem aggressa est, ut deditionem fusis lachrymis ab ea mœsti cives impetraverint. Et quum multa humana atque divina munera conciliandæ causa Reginæ persolvissent Babylonii, statuam ei in medio fori, eodem habitu quo venerat, erexerunt, ut tantæ virtutis ac celeritatis gloria perpetuis monumentis celebraretur.

Amor Imperatorum toti exercitui nocens

Semiramis furor.

Iust. l. 1.

Valer. l. 9. c. 3.

Statua Semiramis.

Pœni quum in Campania hybernarent, virtutis robur venereis delicijs deleniti magna ex parte amiserut, ut non frustrà vulgò diceretur, Capuam Pœnis alteras fuisse Cannas. Ipse quoque Hannibal eorum dux, qui scientia rei militaris, rebus gestis, & militarium virtutum laude exteros omnes Imperatores præcelluit, in Salapia Apuliæ oppido (ut plerique scribunt) puellæ cujusdam amore captus, magnam roboris sui partem enervavit, qua quidem ex re calumnijs scriptorum patuit.

Liv. l. 1. dec. 3.

Val. l. 9. c. 1.

Annibal enervatus amore.

Nec à convicijs innoxius Alexander extitit, quum Thaidis blanditijs pellectus Persepolim urbem pulcherrimam atque opulentissimam incendit, & præsertim quum à plerisque visus fuerit per urbem discurrere, &

Alexander, ex amore furiosus

Curt. l. 5.

fac et

258 ...

faces circunferre', quas magnis ædibus submitteret, quæ eo facilius cremabantur, quo cedro, cyparisso abieteq; omnia concamerata erant: unde ipsa quoq; Thais gloriabatur, exultabatque, quòd Thespiæ, Platearum Athenarumque antiquum ulta fuisset incendium.

Thais.

Plut. in Vit. Alex.

Amavit etiam Alexander victo Dario Barsinem captivam, ex qua deinde susceptum filium Herculem vocavit. Minuit etiam aliqua ex parte victoræ suæ gloriam, quam consecutus fuerat, quum montes Dædalos superaverat. Nam Cleophitis reginæ regnum invaserat, quod nemo Ducum aut Imperatorum usque ad heroum tempora ante eum attigerat: sed quum illa muliebri astu se illi dedidisset, amoris illecebris, concubituq; Alexandri regnum redemit, blanditijsque id assecuta est, quod nullis viribus aut armis unquam assequi potuisset: filiumque ab eo genitum Alexandrum vocavit, qui deinde imperium Indorum tenuit. Et tamē turpem adeò infamiæ notam subivit, ut quandiu vixit, semper regia pellex vulgò non Regina diceretur

Iust. l. 12. Cleophitis.

Thalestris. Diod. l. 17.

Nec dissimili exemplo fuit Thalestris Amazonum Regina, quæ quum ad Alexandrum in Hircaniam pervexisset, indissimulatè ait, nullam aliam ob rem illuc accessisse, nisi ut cum Rege futuram sobolem communicaret, dignamque se esse existimare, quæ Alexandro filios procrearet, & se regni sui hæredes filias recepturam, mares autem patri reddituram. Alexander conditionem non recusavit, & eam aliquot diebus retentam, in deliciis habitam, ac regiis muneribus affectam domum remisit.

Amoris perturbatio quā fortis.

Ab hac quidem amoris perturbatione pauci ex magnis etiam viris immunes innoxijque omni ex parte evaserunt: facilius namq; est castitatis ac continentiæ præcepta alijs præscribere, quàm sibi ipsi. Et præcipuè quum prima illa pubertatis ætas, quæ magis à Venere in cessitur, infirma sit, & vix ullis rationis habenis coërceri possit. Litera enim illa Pythagorica facilem ac proclivem semitam ad libidinem ostendit ad virtutem autem arduam ac perdifficilem. Elegantes Maro ait:

Litera Pythagora, id est Y. Lib. 6. Æne.

Facilis descensus Averni.
Sed revocare gradum, superasq; evadere ad auras,
Hoc opus, hic labor est.

Lælium

Digitized by Google

Lælium Scipionis amicum scribunt nullo veneris cõgressu, nisi propriæ uxoris usum in omni vita unquam fuisse. Et Iulianum Cæsarem Ammianus Marcellinus scribit ita castitate enituisse, ut post amissam conjugem nihil unquam venereum, quod à familiaribus sciri potuerit, admiserit. Et certè maximum constantiæ munus est, ab amoris illecebris omni ætatis tempore abstinere: quòd siquis est qui id assecutus fuerit, jure optimo id dicere potest, quod Sophoclem Tragicum dixisse Plato refert, qui quum à familiari suo quodam rogaretur, ecquid adhuc quum grandis admodum natu esset, fœminis congrederetur: *Dii meliora*, inquit, *libenter enim ab amore tanquam à crudeli, & importuno domino effugi.*

Lælij castitas.

Iulianus Cæsar castus.

Sophoclis responsum de amore.

Cic. in dial. de senect.

Cato major vir tantæ constantiæ, tantæque severitatis, non immunem se in multam usque ætatem à Venere servavit. Nam & mulierculam quandam senex dilexit, & in illius congressu deprehensus à filio, iniquo animo tulit, adeòque indoluit, ut Salonis clientis sui hominis plebeij atq; abjecti (cupidinis adhuc impatiens) virginem filiam uxorem duxerit. Excusabat se tamen id egisse majoris sobolis propagandæ gratia, quod quidem etiam assecutus est, ex ea namque genuit Catonẽ filium, qui à materno genere Saloninus cognominatus fuit, à quo natus est Cato qui ad Vticam sibi mortem conscivit, vir tanti nominis.

Cato maior. Plin. l. 7. c. 14.

Cato Saloninus.

Idem quoq; fecerat Pisistratus Atheniensium Tyrãnus, qui mortua uxore, ex qua tres virilis sobolis filios habebat, rustici cujusdam filiam virginẽ Chimonasam nomine dilectam à se prius conjugem duxit, eadẽ (ut dicebat) ratione, ut alios etiam filios gigneret: sed causam prębuit ęmulo poetę, ut multa in eũ illo loco ore latraret.

Pisistratus.

Hæc tamen & similia multa animo cogitantis occurrebat mihi videndum esse, ne nimis angustis terminis Principum animos circumscribere nitar, & dum duriora quædam extorquere conor, faciliora multa perdã. Non enim sapientem nunc illum fingimus, quem nusquam inventum doctissimi philosophorum affirmant. Sed eum qui uspiam sit, vel aliquando fuerit, qui virtute affluat, vitia exhorreat, summa prudentia versetur in rebus

Principis institutio.

Sapiens qualis quis esse possit.

Digitized by Google

gistro suo Socrate, ut opinor, qui admirationi fuit universæ Græciæ, quòd ab Alcibiade omnium formosissimo abstinuerit. *Socrates Xenophontis præceptor.*

Nostet quoq; Afranius, qui in Togatis suis plurimum excelluit, famam vel ex hoc suam obscuriorem reddidit, quod argumenta fabularum suarum fœdis puerorum amoribus inquinavit, fassus proprio testimonio turpissimos vitæ suæ mores. *Afranius.*

Nunc verò ad propositam rationem redeo. Abhorret quidem ejusmodi amor ab omni humanitate, adversatur naturæ, & castum sermonem formidat: de quo quū aliquando quemp am verba facientem audisset Socrates, caput suum pallio obvelavit, nec antea revelavit, quàm ille sermo desitus extitit. Quis enim amor hic esse potest, aut quandiu manere, quem una ex parte voluptas, altera autem utilitas conciliat, & nullo communi pignore retinetur? In suum enim sexum quasi monstrum aliquod turpissimum insanit. *Amor fœdus & turpiss.* *Laërt. l. 2.*

Sed ab illo to sermone discedamus, & inprimis cum Rege statuamus, ut sic temperanter ac modestè se gerat, ut habenam rationis nunquam amittat, & Aristippi Socratici sententiam sequatur, qui nequaquam erubuit, quum ei esset objectū, quòd Laida haberet. *Habeo enim* (ait) *Laida, verùm enim verò à Laide non habeor.* Quo exemplo per epistolam ad L. Papirium Pætum se tuetur Cic. quum in eo convivio cœnasset, in quo Cytheris notæ famæ ac pudicitiæ mulier accubuisset. *Aristippi dictum.* *Cic. l. 9 epist. ad Pætum.*

Virginum amorem tolerabiliorem esse ducimus, & præcipuè si illæ uxores poscerentur. Proci enim minore odio digni habendi sunt, minusq; alienas domos de decore injuriaq; afficiunt. Nam adulteri maximam hominum invidiam contrahunt, & non modò eos quos injuria lacessunt, in se ultores provocant, verùm maritos penè omnes, qui eandem contumeliam atque injuriam formidant. *Virginum amor.* *Adulteri.*

Persæ severi criminum ultores, ideò capitali pœna in adulteros animadvertebant, quod dicerent illos sanctā ac naturalem connubii amicitiam perimere. Hinc Trojæ incendium, & Priameiæ domus excidium, quo nihil miserabilius à poëtis decantatur. Hinc etiam innume- *Persarū pœna in adulteros.* *Xenoph. l. 3. Cyrpæd.*

Digitized by Google

rabiles cædes, quas passim in omnibus populis quotidie cernimus. Optimè atq; eleganter pinxit Helenam Zeuxis, sed arroganter ac temerè inscripsit, non turpe fuisse Græcos ac Trojanos diuturnum bellum, & durissimos labores pertulisse pro tali conjuge, cujus facies cœlestes Deas æquaret.

Zeuxis.

Helena imago.

Nullum odium cives duriore animadversione ulciscuntur, quàm illud quod pro stupris adulteriisq; fœminarum contrahitur: id quidem nulla oblivione unquam aboleri potest: testes mihi sunt Locrenses, quos primos inter Italos Zeleuco Pythagorico eorum concive auctore legibus scriptis usos Græci scriptores referunt. Hi Dionysium tyrannum à Syracusanis ejectum grato hospitio acceperunt: ille ingenii sui immanitatem in eos etiam exercuit, qui hanc præter cæteras omnes iniquo animo pertulerunt. Nam formæ pulchritudine præstantes fœminas, convivium simulans, in unum cogebat locum, easq; nudari compulsas, inter se vel pila ludere jubebat, vel è sublimi loco jactas columbas integris alis arripere, vel missa ultro citroque sandalia tollere, & rursus in alias mittere, præmiaque statuebat celerius, imprudentiusque id agentibus. Sed quum iterum à factiosis ac turbulentis quibusdam civibus in Siculorum tyrannidem revocaretur, malè dissimulatum odium Locrenses evomuerunt, cæsisq; ad unum usque militibus omnibus quos præsidio urbis Dionysius reliquerat, excussoq; omni servitutis jugo, pristinam libertem suam vendicaverunt. Uxorem quoq; ac liberos illius in carcerem conjectos, nullo auro, nullisq; pollicitationibus conditionibusvé redimi permiserunt, sed duram obsidionem passi, agrum omnem, & opulentas pecore ac frugibus villas diripi permiserunt, & domicilia tectaq; omnia subjectis flammis incendi, deinde odium, quod in patrem contraxerant, in miseras illius filias exercuerunt, quas passim ad plebis libidinem exposuerũt, deinde omnes in pyram conjunctas igne cremaverunt cum matre etiam, & parvulis filiis duobus. Ossa quoq; in pulverem redacta, ne ad sepulturam deposcerentur, in mare demerserunt, ulti turpitudinis dedecus perpetuo ac memorabili crudelitatis exemplo.

Odium ob adulterium indelebile.

Locrenses.

Dionysii lascivũ institutũ. Athenæus l. 12. c. 19. Ælian. l. 9. Var histor.

Locrensium in Dionysii tyranni familiam durissima ultio.

Sed

Digitized by Google

Sed jam concludendum erit Principis amores absque libidine (si fieri potest) esse oportere, & sine alicujus injuria, soloq; aspectu venustatis ac formæ delectari, nullis cupiditatis illecebris excitari, nulloq; ardore torreri. Cupiditas enim cupiditate accenditur, quæ nisi per continentiam superetur, nunquam sedatur, sed latius serpens, in insaniam furoremq; convertitur. Hæc est illa sitis, quæ bibendo magis magisque incendit. Illuc enim Græcum illud proverbium spectat, quo dicitur, *si aqua fauces exiccat, quid iam optare oportet?*

Principis amor qualis esse debeat.

Cupiditas.

Ari. l. 7. mor.

Continens igitur sit Princeps, nihilq; corporeis voluptatibus illectus præter rationem agat, legitimo connubio contentus sit, cujus fide atque amicitia nulla major nullaq; jucundior inter mortales esse cernitur: fitq; per affinitatem potentior, quum sui similem uxorem ducit, nec posteritatem suam materni generis nota obscuriorem reddit. Filii quoq; integri fratres, non dimidii erũt, quum ex utroq; parente Germani fuerint. Jucunditas verò illa quæ ex solo oculorum sensu manat, nihil turpitudinis habet, sed dulci contemplationis pabulo animum perfundit, & virtutes potius studio hominum excitat, quam voluptate enervet. Hinc ars ipsa, quæ perfectæ naturæ imitatrix habetur, picturam invenit, ut formæ specie sine injuria ac probro delectaremur, & quæ ante oculos semper habere non possumus per imaginis similitudinem aspiceremus.

Principis continentia & connubium.

Iucunditas ex conspectu.

Pictura usus.

Cypron insulam opulentissimam Veneri dicatam esse poetæ fabulantur, dicuntq; eam à mari illuc emersisse, & Paphias mulieres præ maxima decoris ac pulchritudinis specie eidem comites faciunt. Hanc insulam priscis seculis invasit Pygmalion Cilicum Princeps, vir sanè virtute & animi præstantia excellens, ac rebus etiam gestis non obscurus. Hic quum civiliter modesteq; imperaret, libidinem lasciviamq; mulierum neutiquam cohibere poterat. Omnibus enim penè hominibus, potestatem sui corporis vulgò permittebãt, ut quæ Veneri se dicatas esse profiterentur. Idcirco vir animi peregregii vitã cœlibem ducere instituit, sed ne omnino amoris expers esset, utq; amoliretur à se omnes, qui ei iẽ uxoriam suaderẽt, ex candido ebore muliebrem imaginem

Veneris insula.

Pygmalion.

Mulieres salaces.

Digitized by Google

venustate præcellentem clarissimi artificis manibus clàm sibi fieri curavit, & eam pulcherrimè ac splendidè ornatam in intimis ædium penetralibus, ac si Regina esset, clam omnibus collocavit. Cives cuncti putabant eum illam in deliciis habere, vel ejus esse conjugem, ut quæ viva intuentibus esse videretur. Pygmalion autem ex sola contemplatione honestos amores meditabatur, contentus simulachri specie, ne lascivis illis mulieribus compelleretur congredi, vel sexum fœminarum odisse videretur. Quo quidem exemplo docemur fictos etiam amores sola cogitatione sine cupiditatis illecebris, & sine aliqua turpitudine juvenum animis blandiri posse, & eos ab omni turpitudine vendicare. Simile commentum fuisse arbitrandum est. Numæ Pompilii, qui quum cœlibem vitam agere instituisset, & ab re uxoria abhorreret, finxit se divinum meruisse connubium, & Egeriæ nymphæ commisceri.

Pygmalion cōtemplatione amorem pasciens.

Amor fictus.

Numa Pomp. Vide Val. Ma. & T. Livium.

DE AFFECTU DESIDERII ET verbi ipsius significatione.

TIT. XII.

DESIDERIUM Stoici amoris comitem faciunt, dicuntq; illud esse immoderatam quandam cupiditatem rei affectatæ. Unde vetus illa sententia orta est: *Acceleratio desideranti pro mora habetur.* Cicero autem desiderium dicit esse libidinem ejus videndi qui nondum adsit. Hinc querulæ illæ lamentationes Penelopes, quæ exēplo Homeri inducuntur à poëtis, & toties revoluta, retextaq; tela spatiosam ut noctem falleret, & procorum improbitatem, à se amoliretur. Hac animi perturbatione concita Sappho, quum absentis Phaonis desiderium ulterius ferre nequiret, ex prærupto scopulo mittit se præcipitē, & cupidineis pennis sustineri posse it. Hic affectus summæ levitatis, ac vecordiæ molliores animos imbecillioresq; mentes invadit ac frangit. Unde senex ille apud Terentiū, qui præ filii desiderio se ipsum punit, dum in agro se nimium exerceret, objurganti vicino respondit: *Decrevi tantisper me minus iniuriæ meo gnato facere, dum fiam miser*, quasi præ desiderio non liceret

Desiderium quid Stoicis.

Cicero Tusc. 4.

Penelopes tela.

Sappho. Strab. l. 10.

Menedemus act. 1. sc. 1.

Digitized by Google

geret ei voluptate ulla frui, sed labore atq; ærumna desiderium suum leniret.

Mulieres sanè se destitutas desertasq; esse mœrent, donec eos quos desiderant, charosq; habent, viderint:& illos, dum absunt perditos aut mortuos semper putant: hinc ortus est sermo ille, quem plerumq; historici usurpare solent, ut desideratos, interemptos deperditosvé dicant. Hic desiderii affectus desiderata omnia longè pluris facit, quàm faciebat quum illis fruebatur. *Bona enim nostra tunc chariora nobis fieri videntur, quum desinunt, vel cum illis caremus.* Pleriq; enim hoc ingenio sumus, ut non ante bona nostra dignoscamus, quam cum ea funditus amittimus, ut est in veteri sententia. Vina item tum suaviora esse videntur, quum jam exhausta pocula nos deserunt, & serotini fructus jucundiores suavioresq; sunt, quàm præcoces.

Mulierum desideria.

Desiderati in bello interempti.

Bona desiderata.

Homerus cæcus fuit, ut Cicero testatur, & ipsemet in hymno ad Apollinem cecinit, fideleq; de seipso perhibet testimonium. Tunc omnes eum neglectui habebāt, nec patriam aliquam invenire poterat, quæ eum alere vellet, quum verò diem obiit, charior ex desiderio factus est. Etenim civitates complures, ac populi excellentissimi de illius origine decertant: Colophonii civem suum illum esse dicunt, Chii suum judicant, Salaminii repetunt, Smyrnæi tanquam Deo eidem delubrum intra mœnia dedicant. Argivi, Ietcenses, & Athenienses ut suum sibi deposcunt, & rhapsodias ejusdem diligenter perquisitas consuunt, quas canente auctore despexerant, mœrentq; ingenium illud tunc defecisse, quum illas conderet, idq; etiam instaurari (si fieri posset) vehementer desiderarent.

Tusc. 5. ad fin.

Homerus cæcus.

Ex Gellio c. 11. l. 3. noct. atti.

Homerus post obitum desideratus.

Ejusmodi desiderium in minoribus etiam artibus contingit. Inchoaverat Apelles alteram Venerem superaturus illam, quam Cois prius fecerat: verùm quum partem operis, faciem quidem ac pectus perfecisset relictis imperfectis aliis lineamentis, immatura morte decessit. Atqui id opus inchoatum majorem admirationem reliquit, quàm illud quod antè perfecerat. Nulli enim artifices unquam inventi sunt, qui ad præscriptam Apellis cogitationem operi succederet. Proinde omnes

Apelles.

Plin l. 35. c. 10.

Digitized by Google

hominès manus illas desiderabant, quæ dum Deam pingerent, perierant.

Tabula desiderata. *Plin. l. 7. c. 38. l. 35. c. 10.*

Nonnunquam etiam imperfectæ tabulæ majorem artificibus famam præ desiderio præbuere, quàm perfectæ, ut inchoatæ Tyndaridæ Nicomacho, imperfecta Medea Timomacho, & antedicta Venus Apelli. Nam commendationem maximè allicit, & desiderium plurimùm auget, quum cogitamus illos tunc defecisse, quū opera illa perficerent, nec inveniri posse amplius qui eadem ad præscripta lineamenta consummaret. Sed ad propositum ordinem redeo.

Desiderare apud poetas.

Poetæ desiderium pro mœrore ac fletu sæpenumero ponunt, ut est illud Horatii quum Virgilium consolatur miserabiliter flentem pro more Quintilii;

Ode 24. l. 1.

Quis desiderio sit pudor, aut modus
Tam chari capitis, præcipe lugubres
Cantus Melpomene.

Atticus Ciceronianus.

Atticus quoq; apud Ciceronem desiderare pro lugere ac deflere posuit, his verbis: *Dixeram principio de Republica ut sileremus. Nam si isto modo Volumus singulas res desiderare, non modo quærendi, sed ne lugendi quidem finem reperiemus.*

Rex desiderio vacabit.

Vacabit hac perturbatione vir fortis, qualem Principem hunc nostrum esse volumus, quem ad omnem fortunam æquo animo tolerendam perferendamq; instituimus. Minorem tamen affectum esse desiderii ac mœroris quàm subiti gaudii insperatæq; ac lætitiæ, hoc exemplo Romani veteres probarunt. Nunciata enim Cannensi clade, duæ matres, quum inter alios filiorum cædem audivissent, miserabiliter fleverūt, verùm quum illi insperatò comparuissent, immoderata lætitia matres filios complexantes vitæ spiritum emiserunt, & quod desiderium facere nequivit, gaudium effecit. Et hæc satis ad primum genus eorum, quæ bonorum opinione perturbant.

Plin. c. 54. l. 7. *Matres ex lætitia mortuæ.*

DE

DE LÆTITIÆ GESTIENTIS, SEU voluptatis, immoderatæve lætitiæ affectu.

Tit. XIII.

ALTERUM genus eorum quæ ex opinione boni animum perturbant, lætitia gestiens a Cicerone dicitur, quam etiam voluptatem licet appellare. Stoici voluptatem dicunt esse sublationem quandam animi sine ratione, opinantis se magno aliquo bono frui. Lætitia autem erit optima recẽs alicujus præsentis boni, in quo efferri rectum esse videatur: vel, ut Aulus Gellius ait: *Lætitia est exultatio quadam animi gaudio efferventiore eventu rerum expetitarum.* Hanc alienam esse à sapiente, cui licere dicit ut gaudeat, non autem ut lætetur: quando gaudere sit animo placide constanterque moveri cum ratione, lætari autem sine ratione & intẽperanter. Addit etiam gestum lætitiæ Cicero, ut levitatis affectum magis exprimat. Est enim gestire, sensum corporis gestu indicare: quod magis mutorũ animalium est, quàm hominum: unde constat translationem hanc à pecudibus ad homines factam esse. Nimia quædam lætitia (ut modò dixi) hominem subitò strangulat. Quod Chilonis Lacedemonij exemplo ostenditur, qui Pisis amplexatus filiũ, qui in Olympico certamine coronatus fuerat, defunctus creditur ex immodica lætitia, & senij imbecillitate.

Lætitia gestiens. *Voluptas.* *Lætitia. c. 27. l. 2. noct. Att.* *Sapientis non est lætari.* *Gestire quid.* *Chilo lætitiâ suffocatus.* *Volat. l. 14. c. 2.*

Voluptatem Cicero adversam rationi ex Stoicorum sententia semper facit: unde in libris suis frequenter inducit virtutem cum voluptate pugnantem.

Voluptas quid Ciceroni.

Definitionem ejus mitioribus aliquantũ verbis ponit, quàm Stoici: dicit enim in libro secundo de finibus bonorum & malorum ejusmodi verba: *Voluptas est per quam sensus accipiens movetur, & iucunditate quadam perfunditur.* Et rursus paulo post ait: *Voluptas est iucundus motus in sensu.*

Aristoteles autem duas voluptatis species facit, unã fieri dicit ex rebus honestis, alteram autèm ex turpibus: nec fieri posse ait, ut quispiam justi voluptatem accipiat, nisi justus sit. Crantor verò Solensis, cui Sextus empiricus adstipulator accedit, dicit *primos actionũ nostrarũ locos virtuti dandos esse, secundos bonæ valetudini, tertios honestæ voluptati, quartos autem divitijs.*

Lib. 10 ethi. cap. 2. ad fi. *Crantoris quadrifinium.*

Voluptas quid Latinis & Græcis.

Latini qui castigatè locuti sunt, affectum illum in rebus honestis qui aliquid cum ratione optat, voluptatem appellant: voluptatem autem à ratione semotam intelligunt, proinde eam in rebus turpibus tantùm accipiũt. Voluptatis nomen apud Græcos nihil turpitudinis præ se ferre videtur, dicitur enim ἡδονή cujus origo à dulcedine, ac jucunditate trahitur. Idcirco ab illis in utraque significatione accipitur. Minus igitur mirandum est Græcos philosophos tam in turpibus quàm etiam in rebus honestis voluptatis nomen usurpasse. Latini nomen illud nobis magis suspectum reddunt, si vera est veterum quorundam Grammaticorum expositio: dicunt enim voluptatem dici à Veneris ministra, quæ Volupe sive Volupia dicebatur. Peripateticam illam jucunditatem Regibus Principibusq; permittendam esse duco, nihil enim turpitudinis in se habet: & ratione quadam ducitur, Et frui rebus honestis omnibus licet. Illa verò omnino exhorrenda est, quam Plato malorum omnium pabulum esse dicit. Optimam siquidem indolem perimit, virtutem animi corporisq; frangit atq; enervat, ingenium hebefacit, consilium eripit & honesta omnia obscuriora reddit. Campanæ voluptates longè magis Annibali, quam inviæ Alpes, hostium exercitus, & civium suorum simultates obfuerunt. Huic lætitiæ seu voluptati comites accedunt malevolentia, delectatio, oblectatio, insultatio, jactatio, effusio, & ambitio: de singulis igitur nunc sigillatim Deo benevolente (ut dicitur) tractabimus.

Cic. de fi. bon. & mal. lib. 2. ἡδονὴν dicit esse iucũdum motum quo sensus hilarantur.

Volupe, sive Volupia.

Volupt. malorum pabulũ fugienda.

Voluptates Campanæ.

Voluptatis comites.

DE MALEVOLENTIA.

TIT. XIV.

Malevolẽtia.

PRIMA hujus voluptatis seu lætitiæ gestientis species est malevolentia, quæ semper alieno malo lætatur. Cernimus enim in quibusdam hominibus quandam naturæ pravitatem, ut duri semper, torvi, immites, inflexibiles, inexorabilesq; esse videantur, nunquam alieno bono gaudeant, sed malè omnibus esse cupiant, neminem æquo animo ferre possint. Et potius eorum quos ignorant (si unquam fuerint) laudes audiunt, quàm eorum

Digitized by Google

rum à quibus plurimis beneficiis quotidie afficiuntur. Ejusmodi viri fuerunt imprimis Diogenes Cynicus, Pyrrho Philosophus, Heraclitus Physicus, & Timon Atheniensis, qui in odium universi generis humani nati esse videntur. *Malevolorũ exempla.*

Cn. Martius, qui deinde ob quæsitam victoriam Coriolanus dictus est, nullo mansuetudinis studio, nulla facilitate in hominum consuetudine versabatur & multis erat adversus, nemini in concione aut communi alloquio cedebat, durus erat semper ac pertinax. & multitudinem omnem odio habere videbatur. Sic quanquam fortitudine & justitia pollebat, tamen repulsam tulit prælatis ei competitoribus genere ac virtute longè inferioribus. Eam tamen mitiùs ferre debuit, nec tam crudeliter in patriam sævire. Nulla enim causa esse potest, qua quispiam jure optimo possit patriæ succensere. Odium civium sua culpa contraxerat, quum multitudinem nullo obsequio mulceret, nullis blanditiis deleniret, sed eam fastu ac pertinacia aspernaretur, quæ sæpius facilitate, gratia, ac precibus flectitur, quàm duritia, odio, atq; minis. Cogitare enim debebat non tam eos à multitudine præferri, qui genere ac virtute excellunt, quàm negligi eos, qui nec populum rogandum, nec multitudinem mulcendam colendamque esse censent. *Coriolanus. T. Liv. de c.t. lib. 2. Plut. in eius vita.*

Phocion etiam Atheniensis nihil in omni vita popularis gratiæ causa dixit unquam, aut fecit, & sæpenumero plebi acerrimè ac contumeliosè adversatus est: proinde minimè admirandum est, si eam aliquando infestam habuit: nullis etiam facilitatis studiis ad Rempublicam accessit. *Phocionis morositas.*

L. Crassus Crassi illius avus, qui cum filio & omni exercitu à Parthis trucidatus fuit, quem semel risisse in omni ejus vita Cicero testatus est (luctibus enim alienis gaudebat) inexorabilis, durus, pervicax, crudelisque admodum erat, & sola tristitia ac severitate popularis. *L. Crassus, in omni vita semel risit. Tusc. quæst. l. 5 Solin. l. 5. Polyhist.*

Catonem increpabat Cicero, iniquumq; esse dicebat civem unum repugnare his rebus quas universus populus statuisset, proinde cedẽdum tempori esse monebat. *De fin bon & mal. l. 5 ad fi. & Pl. c. 19. l. 7.*

Digitized by Google

Non enim rebus tempora, sed res temporibus deserviunt, ut Dionysius Halicarnasseus ait. Insani quidem hominis est pertinaciter populo insistere, & ultro se periculis objectare.

Pertinacia Catonis & Scipionis mimoris.

Accusant etiam historici Catonem & Scipionem, quòd post Pharsalicam victoriam Cæsari cedere noluerint, quodque reparato bello tot viros in Libya & in Hispania perdiderint, sine spe aliqua reparandæ Reipublicæ, quum multo satius fuisset illos ad meliora tempora reservare: sine pertinacia enim bene consulendum Reipub. fuit etiam in adversa fortuna.

Scipio Aphricanus major. Plin. de Vir. illust. c. 49.

Laudant omnes majorem Aphricanum: qui æmulis suis cedere maluit, & perpetuum exilium ultro subire, quàm pertinacia & colluctatione sua civitatem labefactare. *Tempori enim cedere, & necessitati parere, semper sapientis viri esse habitum:* Cicero ad Marcellum scribit.

Pertinacia solitudinis comes.

Hujusmodi pertinaciam execratur Plato, & eam comitem solitudinis esse affirmat, ut qui arbitraretur hominum societatem comiter jucundeque esse colendam, & contra multitudinem non semper esse obluctandum.

Caligula pertinacia Vultus.

C. Cæsar cognomento Caligula Imperator pertinax nimis inexorabilis fuit, & malevolētia quadam ac malignitate adversus omne genus hominum grassabatur. Is vultum natura toruū, tetrum, atq; horridum, de industria etiam efferebat, illum ad spectaculum componens in omnium hominum formidinem ac terrorem. Timeri enim volebat, non autem amari.

Biantis sententia. Bruson. l.3. c. 13.

Antigoni sapienter dictum.

Ejusmodi igitur malevolentiam & austeritatē Principes omnes cavere debent. Vera etenim est Biantis sententia, & pro oraculo habenda, quæ Principi præcipit, *ut omnibus civibus placere studeat, idq; multum gratiæ parere* ait: contra autem fastum & superbiam, odiū invidiamq; contrahere. Sapienter Antigonus Rex dicere solebat, *benevolentiam sibi videri optimum regni fundamentum, verissimumq; rerum omnium præsidium.*

Chilo.

Decet siquidem Principem ideo mansuetum esse, ut dicere solebat Chilo Lacedæmonius, ut hi cum quibus versatur, non tam ejus sævitiam metuant formidentve, quam severitatem vereantur atque observent.

Quòd si natura durior austeriove sit, arte & industria

mit or

mitior fiat exemplo Sertorii, qui quũ ingenio suo morosior violentiorq; esset, facilem placidumq; in rebus agendis arte & industria se exhibebat, affectum animi pro tempore simulans atq; dissimulans, qui sæpe commilitonibus suis dicere solebat, *studiosam sedulitatem omnia vincere, & opportunitatem optimum esse auxilium eorũ, qui illam sumere sciunt: qui aũt intempestivè agunt, vel occasionem amittunt, rarò voti compotes fieri, qandoquidem se fortunæ omnino permittunt, quo nihil amentius fieri possit*, ut Marius senex ille peritissimus Imperator dicere solebat. Concludendum igitur erit, angusti animi esse alieno malo lætari, & præcipuè quum nemo possit fortunam suam in consilio habere. Cernimus nanque nonnullos alienis calamitatibus lætari, & miseris quibusq; illudere, qui secundis rebus suis nimiũ exultant, & præsenti fœlicitati nimium credunt: qui paulò pòst versa fortunæ rota (ut dicitur) in maximas calamitates incidunt: ut qui alios modò contemnebant, ludibrio mox aliis sint. Opportunè itaque Varro satyram illam suam inscripsit: *Nescis quid serus vesper vehat*. Et hæc satis de malevolentia illa quæ alieno malo lætatur. Nunc autem ad reliquas species pergamus.

Sertorius simulator.

Marii dictũ.

Gell. l. 13. ca. 11. noct. Att.

Nescis quid serus vesper vehat.

DE DELECTATIONE NIMIA qua per aures accipitur,

Tit. XV.

Sequitur delectatio illa quæ per aurium sensum in animum nostrum obrepit, & eum nimià quadam jucunditate perfundit. Hanc Stoici dicunt esse voluptatem quandam suavitate auditus animum delenientem, quæquidem utiliter (nisi depravetur) à natura omnibus penè animalibus data esse videtur ad animos permulcendos, & ad vitæ incommoda tolleranda, laboresq; facilius subeundos. Per hanc siquidem luctum ac lachrymas abstergimus, dolorum laborumq; al quantulum obliviscimur. Tabesceremus enim desiderio ac mœrore, nisi diuturnitate temporis dolor ille cum delectatione aliqua minueretur ac molliretur.

Delectatio per aurium sens. Ex Cic. Tuscul. 4.

Etenim ut homines omittã, qui cantu, tibiis, fidibus, carmine,

Musica

Digitized by Google

energia. carmine, atq; omni musicâ ratione delectantur, & mirificâ quadam suavitate perfunduntur: nonne aves ipsæ concentu & dulci vocum varietate seipsas, quasi contriunt, & nos omnes incredibili quadam delectatione permulcent? Quibus benigna omnium parens natura omnes Musices modos, omnemque harmoniam divinitus tribuisse videtur. *Luscinia.* Lusciniam quis non admiratur? & præcipuè quum cernimus tantam vocem in tam parvo atque exiguo corpusculo, tam suavem, tamque modulatam concinentiam, ut nō querula aut garruala præ desiderio aut amore (ut poëtæ opinantur) sed ducta ad numerum harmonia esse videatur. Doctissimi veteres putaverunt lusciniam perfectæ musices scientiam non solùm natura, sed etiam disciplina quadam habere, ut altera alteram doceat, quod & Plinius noster affirmat, *Ex Plin. c. 29. lib. 10.* & Thusci aruspices dictitarunt, cujus cantum efficacissimam auspicij prognosticique vim habere dicebant. *Acredula, Luscinia.* Eam etiam Acredulam appellabant: hinc est versus ille Ciceronis.

Luscinia in Stesichori infantis ore cecinit.

Et matutinos exercet Acredula cantus.

Futuri præsciam hanc avem esse, vel ex hoc Græci Augures putaverunt, quòd in Stesichori ore in cunis jacentis suaviter cecinit. Id quidem auspicium præsagivit lactentem illum infantem poëtam præclarum futurum esse.

Sunt etiam aliæ cantu præter cæteras commendabiles, de quibus dicere supersedeo, inter quas est Alauda, cantu, & auspicio adeò Romanis grata, ut uni legioni nomen dare meruerit, quæ Alauda dicta est, ut Cicero *Alauda. Philip. 1.* in Antoniū testatur. Sed de cātu satis in superioribus diximus, ubi de regia musica disseruimus: & de delectatione, ubi etiam de adulatoribus assentatoribusque tractavimus. Proinde concludendum est, aures Principis delectationem accipere debere rerum honestarum. Nam qui turpia libenti animo audit, is se turpem esse manifestè arguit.

DE

Digitized by Google

DE OBLECTATIONE.

TIT. XVI.

DELECTATIONEM commitatur oblectatio, quã latius per omnes sensus fusam esse arbitrantur. Oblectationem enim Stoici esse dicunt inductionem inclinationemq; quandam animi ad voluptatem leniter emollientem, hæc nisi rationis habenis cohibeatur, facilè hominem ignavum ac stupidum reddit, & cogitione solius voluptatis delenitum. Est enim mollities quędam, quam in Scytharum Regibus fuisse Aristoteles arbitratur, qui ait eos gentili quadam consuetudine quasi effœminatos ab omni virilitate secessisse. *Oblectatio, quid Stoicis. Laert. l. 7.* *Scytharum reges molles.*

Ejusmodi fuisse scribunt Sardanapalum ultimum Assyriorum Regem, quem Arbactus Medorum præfectus compulit, ut se ac divitias suas pyræ impositas incendio deleret, indignatus quòd, cum cui tot millia hominum parerent, purpuram nentem inter scortorum greges invenisset. Hic oblectatione assiduâ adeò animum perfuderat, ut ne puncto quidem temporis voluptatis sensu carere posset. Is unius sibi sepulchrum constituit in Anchiala urbe, & literis Assyrijs inscribi fecit, ut Strabo refert, testemque Chærilum poëtam inducit: *Sardanapalus Anacyndaraxis filius Anchialam & Tarsum una die condidit, Ede, bibe, lude: &* *Sardanapalus. Iustin. l. 1.* *Strabo geogra. lib. 14. Chærilus. Epitaphium Sardanapali.*

Quum te mortalem noris, præsentibus exple
Delicijs animum: post mortem nulla voluptas,
Namque ego sum pulvis, qui nuper tanta tenebam.
Hac habeo, quæ edi, quæq; exaturata libido
Hausit, at illa manent multa & præclara relicta:
Hoc sapiens vita mortalibus est documentum.

In has literas (ut ait Cicero) quum aliquando incidisset Aristoteles, substitit, partemq; primam Epitaphij quum legisset, ait: *Ecquid aliud in bovis, non in Regis sepulchro scripsisset?* Deinde quum posteriores versus legeret, risit, dixitque: *Hic ea se mortuum habere dicit, quæ ne vivus quidem habuit, nisi quandiu deglutiebat.* *Tusc. 5. Aristoteles. Cic. l. 7. de finib.*

Reges quoque cujusdam Asiæ partis fuisse legimus, qui nequaquam permittebant virgines aliquas nuptui dari, nisi prius, singulas quasque parens earum eas sibi ducerent, *Reges Asiæ virginũ flores primi carpebant.*

Nuptiarum venia impetrabatur in Asia.

ducerent, ut quascunque vellent stuprarent, & sic floribus delibatis, ut desponderentur permittebant: nec audebant proci uxorem aliquã poscere, nisi eam quam comperissent à Regibus veniam nuptiarum impetrasse. Tollenda est igitur hæc objectatio ex animis nostris, manat enim ex mala consuetudine, quæ nisi radicitus evellatur, hominem tandem in insaniam vecordiàmve rapit.

DE INSULTATIONE.
TIT. XVII.

Insultatio quid.

HUic speciei proxima est insultatio, quę est gestiens quædam lætitia ex alienis malis; (ut ait Cicero) hęc præ se fert nimiam atque insolentē lætitiam quandam. Satis est enim hostem vincere, victo autem insultare, aut illudere, ab omni humanitate alienum est. Hectorem interemit Achilles: id quod virtuti ac laudi ejus accessit: sed quum illius cadaver circum mœnia quadrigis raptavit, victoq; tam superbè insultavit, turpiter egisse videtur, & victoriam aliqua ex parte labefactasse.

Hector. Achilles. Virg. Aeneid. 1.

Sylla quoque pulcherrimam victoriam suam dira atque inhumana crudelitate fœdavit: cui non satis fuit vivis hostibus illudere, nisi mortuorum etiam ossa è sepulchris canino more eruta in fluviũ mergi juberet, ut de Marii cadavere fecit. Proinde moriens se cremari testamento cavit, ne idem ab hoste ludibrium post interitum pateretur. Sed longè præclarius (ut etiam in aliis omnibus) egit Julius Cæsar, qui afferentem sibi quempiam magni Pompeji caput, exhorruit, & scelus execratus oculos avertit, lachrymasque etiam effudit, quum illius annulum cerneret, in cujus gemma Pompeji facies cernebatur. Achillam quoque & Photinum illius percussores jugulavit victo Ptolomęo Rege compulsoque ad mortem. Nam cùm profligatum à Cæsare exercitum suum cerneret Ptolemæus, e castris se in fugam proripuit, & quum urgente hoste profugeret ad maris littus, in propinquam navim à suis exceptus est: sed multitudine eorum qui adnatabant ingruente, navigio demerso periit, & hoc pacto permissæ proditionis pœnas dedit infœlix Rex in primo adolescentiæ flore, dum

Sylla. Alexand. ab Alexan. l. 3. cap. 2.

Iul. Cæsar. Ex Plut. in vita Pompeii magni ad fi. Velleo ensifer, ut ait Pl. Achillas & Photinus Pop. interfectores.

dum nimis obtemperat pessimorum satellitum consiliis.

Magnus quoque Alexander sicuti bello terribilis, sic parta victoria clementissimus semper extitit: nam quum vidisset Darium à propriis famulis interemptū, graviter ingemuit, & Bessum illius percussorem crudeli supplicio affecit. Darii quoque corpus dempta sibiipsi regia chlamyde, qua tunc indutus erat, ornavit, & ad illius matrem perferri jussit. *Darius à famulis suis interemptus.*

Hannibal quoque Marcelli fortissimi hostis cadaver splendidè ornatum cremari jussit, & reliquiis in argentea urna positis auream coronam imposuit, curavitque ut ad filium mitterentur. *Hannibal. Val. l. 1. c. 1.*

Antonius, Bruti, quem vicerat, & ad mortem compulerat, cadaver purpureo paludamento suo involvi jussit, & illius cineres Romam ad Serviliam ejus matrem, & ad uxorem Portiam perferri jussit. Hujus etiā virtutis non expers fuit Agesilaus Rex: nam sicut in bello accerrimus pugnator extitit, sic post victoriam mitissimus fuit. Hi omnes dum ab hac animi perturbatione abfuerunt, laudi fortitudinis, clementiæ gloriam addiderunt, & perpetuam famam longè amplius accumulaverunt. *Antonius. Bruti cadaver. Plut. Agesilaus.*

DE IACTATIONE, SEU IACTANTIA.

TIT. XVIII.

EST deinde alia species huic non dissimilis, quæ Jactatio dicitur, *& est lætitia gestiens* (ut ait Cicero) *se insolentius efferens*, hæc etiam aliena est à sapientibus & illustribus viris: reddit enim eos non modò tumidos & inflatos, verum etiam omnibus ridiculos. Qui enim seipsum jactat, & gesta sua laudat atque admiratur, similis militi glorioso esse videtur, qui cum irrisione omnium auditur. *Gloria sequi debet rectè facta, quemadmodū umbra corpus, non autē appeti.* Qui enim gloriám appetit umbram ac nebulam captare videtur. Qui verò præclara facinora sua laudibus effert, non animi virtute ea egisse videtur, sed affectatæ gloriæ aviditate, nec ea prædicare quia fecerit, sed fecisse ut prædicaret. *Iactatio. Tuscul. 4. Cic. l. 1. Tusc. Gloria cupiditate affecti.*

Quin-

Lividi. Quinetiam quod magnificum alio referente esset, vanescit ac inglorium fit referente eo qui egit. Lividiores illi, qui cùm benefacta destruere nequeunt, jactantiam insimulant, lacessuntque eum qui de se loquitur. Et sic minora fiunt, quæ præclara ac splẽdida ex aliorum laude extitissent. *Philautia.* Nimis seipsum amat, qui de seipso prædicat: Aliorum laudẽ expectet, qui honestè ac splẽdidè egit. Nam virtus ipsa, sola conscientia rectè factorum contenta est. Qua etiam in re cavendum erit, ne nostra nimium nosipsos delectent. Ad hanc sententiam notũ illum dicitur. *Amatores de forma iudicare non possunt.* *Amores de forma non rectè iudicant.* Qua etiam in re nonnulli poëtarum carpuntur, quòd sua nimis laudent. Cicero hoc affirmat, quum ait: *nemo unquam poëta neque orator fuit, qui quenquam meliorem seipso arbitraretur.* *Cic. lib. 5. Tusc. quæst.* Sic etiam præclari quidam artifices factitarunt. *Suum cuique [illegible] pulchrum.*

Zeuxis. Plin. c. 9. l. 35. Jactantior aliquando habitus est Zeuxis, & præcipuè in ea tabula qua Athletam pinxit, opus adeò consummatum, ut admirationi omnibus esset: sed nimium sibi ipsi placuisse visus est artifex, quum versum illum subscripsit, quo significavit invisurum potius aliquem pictorem, quàm imitaturum. De oratoribus & poëtis sentire videtur Cicero, quum dixit: *Videndum esse nè verecundiores nobis sint præcones Gymnicorum ludorum, qui quum cæteris coronas imposuerunt victoribus, eorumq; nomina magna voce pronunciaverunt, quum ipsi ante ludorum missionem etiam corona donentur, alium præconem adhibent, ne sua voce se ipsi victores esse prædicent.* *Epistola ad Lucceium.*

Summæ levitatis, & pusilli etiam ingenij est, pro secundo rerum successu seipsum extollere, quasi fortunã in consilio habuerit, certusq; sit eam nunquam in posterum adversam fore: qua jactantia in Sertorium usus est Metellus. *Metellus. Sertorius. Plut. in vit. Sertor.* Paululum enim quippiam in pugna aliquando superior, ita gloriabundus exultavit, ut Imperatorem se appellari permiserit, & serta capiti suo imposuerit, convivia in veste triumphali celebraverit, ac Victoriæ Deæ trophæa erexerit, quibus pro rebus irrisioni omnibus erat, quum nulla ex parte Sertorio, nec virtute nec rebus gestis conferri posset.

Pompejus Magni Pompeij filius jactantior etiam habitus

Digitized by Google

habitus est. Nam quum bis una æstate in re nautica superior emicuisset, se Neptuni filium nuncupari voluit; imperatorium paludamentum ex purpureo colore in cæruleum mutavit, quali Deum illum amiciri fabulantur.

Pompei iactantia.

Cato senior ab æmulis suis jactantiæ etiam notatus est, & præcipuè quum ausus est palàm dicere, *longè maiorà Catoni populum Romanum, quàm Catonem populo Romano debere.* Insectabantur etiam, & ex ejus scriptis illum incessebant, dixerat enim in quadam oratione seipsum laudare non minus turpe esse, quàm vituperare. Qua ex re verum esse ostenditur quod Cicero ait: *Difficile esse in longa oratione non aliquando aliquid ita dicere, ut sibi ipse orator non conveniat.*

Catonis maioris iactantia.

Ciceronis dictum.

Didymo viro doctissimo quandoque accidisse compertum est, ut quum historiæ cuidam illuderet, & ei tã quam vanæ repugnaret, ipsius proferretur liber, qui eam ad eandem sententiam continebat. Proinde monemur, ut in dicendo ac scribendo cautiores simus, ne nostro argumento vincamur.

Didymus.

Quint. l. 1. c. 8.

DE EFFUSIONE SEU Prodigalitate.

Tit. XIX.

Sequitur nunc alia perturbationis species; quæ ἀσωτία à Græcis, à nostris autem effusio dicitur: hanc dissolutionem remissionemq; virtutis esse Stoici definiunt: hæc sumptuosè omnia appetit, deliciis profluit, libidine insultat, nihil ratione metitur; aliena cupit, sua profundit, cupiditatibus ardet, pudorem ac pudicitiam respuit, divina humanaq; commiscet, nullaq; moderationis habenâ cohibetur. Ejusmodi viros Cicero Catilinam, Antonium & Verrem fuisse testatur.

Effusio quid Stoicis.

Arist. l. 4. c. 1.

Catilina.

Antonius.

Verres.

Hanc nimiam licentiam Græci scriptores in Alcibiade fuisse memorant: eamq; viri tyrannidem affectantis indicium esse cives Athenienses opinabantur. Unde Aristophanes poëta palàm in eum exclamabat: *Leonem in Republica non esse alendum: alioqui si alatur, illius libidini fore serviendum.* Poëtæ tales viros discinctos

Val. Max. l. 7. de sap. dict. & fact.

Discincti.

Digitized by Google

appellant, quasi solutos & incompositos. Hinc illud Persii:

Satyr. 3. *Non pudet ad morem discincti vivere nacta?*

Hoc tractum est à Veneris zona, quæ cestos dicitur,

Zona Veneris. qua discincta compellebat in turpes amores quoscunque volebat. Homerus scribit hac zonâ compulsum Jovem

Iliad. 14. fuisse in amorem Junonis sororis suæ, quam deinde uxorem duxit: hunc imitatus Martialis ait:

Sume Cytheriaco medicatum nectare ceston:
Ussit amatorem balteus iste Iovem.

Incesti & incesta nuptiæ. Remansit apud nos hoc verbum, ut incesti dicerentur, qui consanguineas affinesvé corrumperet, & incestæ nuptiæ, quæ cum illis contrahuntur, qui agnatione aut cognatione necessarii inter se sunt.

Luxuria & luxuriosi. Hanc effusionem sunt qui luxuriam appellent, & homines ea affectos luxuriosos: sicut enim luxata membra atque ossa dicimus, quæ ex suis sedibus atque articulis exturbantur, sic luxuriosos homines eos, qui à ratione ac virtute extruduntur.

Nihil igitur magis alienum à Principe esse potest hac animi perturbatione, per eam siquidem dissolvitur ac remittitur omnis virtus, quando in rebus agendis nihil pensi habeat, ut apud vetustissimos dicebatur, de qua

Iuvenalis. Satyr. 15. convenienter apud Satyricum illud dicitur:

Inguinis aut capitis quæ sint discrimina nescit.

Elpenor. Vlysses. Odyss. 10. Qua qui frangitur, ab omni ratione atque humanitate alienus dici potest: dissolutus fingitur ille Elpenor Ulyssis socius, quem cum porcis grunnivisse poëtæ fabulantur, quem etiam ebrium apud Circen inducit Homerus, & præcipitem per gradus scalarum prolapsum

Fabius Gurges. Apicius. Macrob. l. 3. c. 13. Dom. in Tiber. interiisse. Similis huic apud Romanos habitus est Fabius ille, qui à devorato patrimonio Gurges appellatus fuit: & Apicius etiam, qui quum opes plurimas ingurgitasset, nec ulterius quod effunderet haberet, inopiam ac durum victum metuens, sibi ipsi mortem conscivit. Et hac de perturbatione satis.

Digitized by Google

DE AMBITIONE ATQUE Ambitu.

Tit. XX.

Ambitio superioribus speciebus accedit, quam Græci oratores φιλοτιμίαν appellant. Eamq; dicunt esse honorum ac gloriæ immodicam appetitionem, sive opinionem vehementem inhærentem & penitus insitam animo, tanquam valde sit expetenda. Hanc Euripides execratur ut pessimum in civitate numen. Testes sint apud Romanos, Sylla, Cinna, Carbo, Marius, Pompeius, Cęsar & alii complures, quorum ambitione multo plures Romanorum civium ceciderũt, quàm in propagatione imperii totius orbis terrarum. Nam quum L. Sylla per ambitionem venustus, faustus, fœlix, in marmoribus scribi studet, nefandam tabulam illam suspendit, per quam circiter octoginta millia hominum proscribuntur, damnantur, trucidanturque. Tot capita etiā illustrium virorum venalia proponuntur, & auro argentoq; licitantur. Et victor ille Sylla fortunæ miserorum civium illudebat. Nam deferenti Lucretio caput Marii Junioris dixit, juventam Consulis irridens: *Remigem prius esse oportuit, quàm gubernatorem.* Et quum secundam proscriptionem, in qua quingenta civium nomina inscripta erant, rursus posuisset, L. Lollius nihil sibi metuens eam inspexit, & quum fortè nomen suum lectitasset, subito timore concitus, caput adoperuit, & e foro se proripuit: sed ex gestu agnitus à quibusdam Syllæ satellibus miserabiliter trucidatus est, resque etiam ludibrio Syllæ fuit, quòd Lollius sui ipsius judex fuerit.

Ambitio quid.

Ambitiosi Imperatores apud Romanos.

Sylla.

Appianus li.

L. Lollius.

Eo igitur tempore jam indoles peregregia, & magnę virtutis spes M. Catonis juvenis emicuit. Nam quartumdecimum tunc agens annum qum à Sarpedone pedagogo in ædes Syllæ deduceretur, quæ parum admodum à carnificina differebant, cerneretq; tot capita fortissimorum virorum ad Syllam perferri, & eos qui aderant, clam misereri, nec audere quempiam etiam clanculum mussitare, rogavit Sarpedonem cur tam funestū virum nemo interficeret? tum respondente illo Syllam omnibus formidini terroriq; esse: *Vtinam mihi gladium*

Val. Max. l. 3. de indole.

Digitized by Google

dares (inquit) *ut vel solus patriam à sævo dominatu liberarem.*

Corn. Taciti verba. Audi Cornelii Taciti rationem, unde oriatur & quorsum evadat ambitio; planè intelliges: *Vetus iam pridem insita mortalibus potentiæ cupido cum imperii magnitudine adolevit, erupitq́. Nam rebus modicis æqualitas facilè habebatur, sed ubi subacto orbe, & æmulis urbibus Regibúsve excisis, regias opes concupiscere vacuum fuit, prima inter patres plebemq́; certamina exarsere, modò turbulenti Tribuni, modò consules prævalidi, & in urbe ac foro tentamenta civilium bellorum: mox è plebe infima C. Marius, & sævissimus omnium nobilium L. Sylla victam armis libertatem in dominationem verterunt: post quos Cn. Pompeius civis occultior, non melior, & nunquam postea nisi de principatu quæsitum.* Hinc etiam illud Lucani poëtæ dicitur.

Ambitionis origo & progressus.

C. Marius. *L. Sylla.*

Lib. 1. Pharsal.

> *Impatiensq́; loci fortuna secundi,*
> *Nec quenquam iam ferre potest Cæsarve priorem,*
> *Pompeiusve parem.*

Ambitio Cæsaris & Pompeii Audi Ciceronis sententiam, quum de Cæsaris & Pompeii ambitione ad Atticum scriberet: *Dominatio quæsita ab utroq; est, non id actum, beata & honesta civitas ut esset: nec verò ille urbem reliquit, quòd eam tueri non posset, nec Italiam, quòd ea pelleretur, sed à primo cogitavit omnes terras, omnia maria movere, Reges barbaros incitare, gentes feras in Italiam adducere, exercitus conficere maximos. Genus illud Syllani regni iampridem appetitur.* Et rursus in alia quadam ad eundem epistola ait: *Quorum utrique semper patriæ salus & dignitas posterior sua dominatione & domesticis commodis fuit.*

Scribunt historici Cæsari proficiscenti in Hispaniam, comites castellum juxta Alpes ostendisse effœti ac macilenti soli, paucorum atq; inopum habitatorum, rogasseq; per Jovem, ecquid putaret ambitiosos illic esse, qui de principatu certarent? Quibus Cæsarem seriò respondisse: *Malem equidē illic primus quam Romæ secundus esse.* Et certè si rectè judicare volumus, miseri quodammodò habendi sunt ambitiosi homines: multitudini enim inserviunt, & magistratus, quos per ambitum consequuntur, titulo tenus quasi ex commentario gerunt,

Cæsaris dictū.

Sapien-

Digitized by Google

Sapiẽter quidem Homerus Regem Agamemnonem sortem Principum conquerentem inducit, ad hanc fermè sententiam: *vitae nostrae dominam multitudinem fortiti sumus, turbaeq; omnino inservire cogimur*. Quem fructum tandem ex tot tantisq; laboribus assecutus est Agamemnon? ut post victoriã tam difficilem, tamq; longi temporis, quum ad proprios penates remeasset, ab adultero per uxorem necaretur. Quem etiam victor orbis terrarum Caesar? ut potius rerum per proditionem ab his confoderetur, quos ab interitu liberaverat, & honoribus ac gloria affecerat?

Agamemnon de regia sorte conqueritur.

Praeclare major Aphricanus, qui ut ambitionem fugeret, Linterni maluit voluntarium exilium subire, quã Romae ambitiose certare, & quum senatus populusque Romanus subacta Carthagine vellet eum exquisitis honoribus ac praemiis afficere, omnia recusavit, asserens se aequo jure cum reliquis concivibus suis vivere velle. Perniciosi sunt apud Principes, & in omni libera civitate, qui inter se ambitiosi sunt, ac de honorum cursu certãt. Imprimis enim civitates partibus inficiunt, & ea plerumq; suadent, ut contra obtrectatores loquantur, quibus vel Respub. ipsa graviter offendatur.

Aphricanus.

Certabant inter se ambitione & odio Aristides & Themistocles omnium Atheniẽsium civium tunc praeclarissimi, & semper in contrarias sententias nitebantur: proinde quum aliquando Senatus dimitteretur rebus omnibus infectis, propter eorum altercationem, exclamavit Themistocles: nisi me & illum in barathrũ dejeceritis, Respublica Atheniensium nunquam salva esse poterit.

Aristides & Themistocles ambitiosi. Aelian. l. 13. var hist.

Theophrastus ut in viris detestatur ambitionem, sic eam in adolescentibus qui literarum studijs indulgent, laudat, putatq; id gloriae certamen, fomentum, & quasi calcar virtutis esse, fierique etiam pueros putat longè promptiores alacrioresq;, si prudenter modiceq; laudẽtur. Nimiam tamen laudationem inutilem omnino esse arbitratur, quippe quae ex manifesta licentia illos ad vecordiam insaniamq; compellat.

Ambitio adolescentũ literaria est virtutis calcar. Virtus laudata crescit.

Hoc tandem cogitare debemus, ambitionem animi esse affectum, & nimiam quandam honoris ac gloriae

Digitized by Google

appetentiam atque aviditatem, quæ si ratione comprimitur, minus nocet. Sin verò ad actum perducitur, fit longè deterior, & tunc ambitus dicitur, & in profusionem, prodigentiam, insaniamq́ facilè collabitur, civitatesq; plurimum perturbat. Quocirca à legumlatoribus ambitus gravibus pœnis coërcetur, quippe qui Rempublicam sæpe labefactare solet. Tollit enim virtutis præmium; & deteriores semper melioribus præfert. Hæc de ambitione satis. Nunc autem de duobus aliis generibus perturbationum, quæ ex opinione mali oriuntur, deinceps in sequenti volumine dicendum erit.

Ambitus.

QUINTI LIBRI PRÆFATIO, AD EUNDEM.

NOBILE præceptum Socratis philosophorum omnium sanctissimi illud fuit ad Alcibiadem, quum ait, nihil expetendum in vita humana esse, nisi quod cum virtute & honestate conjunctum esset. Nihil enim bonum esse potest, nisi quod honestum sit, nihilque malum, nisi quod turpe. Quinetiam cùm idem philosophus provocat ad cõparationem formæ Critobulum adolescentulum admirandæ pulchritudinis, sed suspectæ pudicitiæ, non id agit, ut attritam senis faciem præferat speciosissimo ephebo, sed ut per jocum illum à famosa consuetudine revocet, & ad virtutem redigat, eique persuadeat fortunæ ac corporis bona irrita omni ex parte ac vana esse, nisi cum virtute atq; honestate conjuncta fuerint. Unde eleganter Musonius philosophus dixit: *Quum quippiam pulchrum per laborem feceris, labor ille quamprimum recedit, benefactum autem perpetuò remanet. Quum verò turpe aliquid per voluptatem admiseris, voluptas illa citò abit, nequitter autem commissam neutiquam recedit, sed indelebili stigmate inharet.* Hæc est fœlicitatis descriptio, quam paucis verbis M. Tullius expressit, ait enim: *Ex depulsione mali, & adeptione boni vitam beatam*

Socrates.

Critobolus.

Musonii sententia.

Vita beata unde consequenda.

quam consequimur. Hæc doctissimorum philosophorum præcepta me admonent, ut quum justi imperij affigiem scripturus sim, nihil prætermittam quod ad officium optimi atque moderati Principis pertineat. Proinde quæ depellenda sint mala, quæq; cavenda fugiendaq; sint, ex instituto ordine prius absolvemus, ut deinde quum adipiscenda adeundaq; erunt, uberiore oratione disseramus, ut quum tibi suppetant omnia quæ ad dignitatem summi ducis pertinent, quæq; ad spem futuri regni spectant, ea illustrium virorum exemplis probata cernas, & ab eruditissimis scriptoribus literis commendata. Nihil superiori Aphricano deerat, quod ad maximi Imperatoris laudem attineret: attamen Cyri pædiam nunquam è manibus dimittebat, gloriabaturque etiam se eam lectitando contrivisse, ut qui summopere lætaretur, ex magno Rege consilia sua rebus dubijs recognoscere, & quæ strenuè gesserat, non carere magnorum Regum atque Imperatorum auctoritate. Constat enim sapientia non modò ex libris ac disciplinis bonarum artium, quæ nobis imaginem potius ac figuram quandam sapientiæ præstant, quàm veram ejus speciem, ac præcipuam formam, sed & ex electione, actu, atque habitu ipso clarissimarum actionum. Quis citharœdum illum probaret, qui tacito cordis judicio citharisticam optimè calleret, & tamen nec voce caneret, nec plectro citharam percuteret? Opportunè admodum Socrates ad adolescentem illum taciturnum ait: *Loquere ut te videam*: quādo eum neq; formæ præstātia, neq; ex lineamentis corporis cernere se posse arbitraretur, sed ex verbis, ac sermone ipso, qui index animi, & ad omnes actiones prævius. Absoluamus igitur in sequenti volumine, quæ vitanda, quæq; fugienda atq; exigēda sunt, ut prompriores alacrioresque simus ad ea capessanda, quæ adeunda ac perpetuò tenenda erunt, quæque nos Deo Optimo Maximo conciliant, & ad veram ac perpetuam fœlicitatem perducunt.

Aphricanus.
Cælius l. 8. antiq. lect.

Sermo index animi.

DE METV ET ÆGRITVDINE, QVÆ Animum nostrum opinione magni alicuius mali perturbant.

TIT. I.

Cic. l. 4. Tuscul.

Metus.

DUo reliqua perturbationum genera supersunt, quæ animum opinione mali perturbant: metus scilicet, & ægritudo. Nam *metus* (ut Cicero ex sententia Stoicorum definit) *est opinio impendentis mali, quod intolerabile esse videatur.* Quem à motu quodam animi dici putat Varro, quum id quod malum casurum putat effugit mens, & motu quodam concutitur corpus. Aegritudo autē est opinio recens mali præsentis, vel est contractio animi adversante ratione, ut ait Apollodorus. Metus has habet species, Pigritiam, Pudorem, Terrorem, Timorem, Pavorem, Exanimationem, Conturbationē, Formidinem. Prima omnium virtutum, quæ ad Reges pertinent, fortitudo habetur. Ignavia igitur, formido, & similia, quæ huic opponuntur, longè à Regibus Principibusve aliena sunt. Omnis enim regēdi vis in animi fortitudine ac magnitudine ponenda est, in quadam contēptione ac despicientia rerum humanarū, quam deinde virtutes reliq; facilè comitantur. Sicut enim saxa & scopuli undas retundunt, ita Regis animus adversa omnia frangere debet, & semper in sua virtute persistere.

Aegritudo.

Species Metus.

Horatius. l. 1. carm.

Ad hanc sententiam poetæ Martem adamantina tunica indutum fingunt, ut ostēdant Reges atque Imperatores immotæ mentis esse oportere. Non tamen dicam Principem, aut sapientem ipsum, si usq; iàm invenitur, nunquam aliquo metu turbari. Hominis enim vis atq; prudentia in subitis ac manifestis periculis ne quaquam sibiipsi satis consistit, sed in primo illo impetu cōmovetur: neque est quispiam tam firmi ac constantis animi, quin improvisa coruscatione ac tonitru aliquantulum non concutiatur. Quamprimùm verò se colligit, tum naturæ ratio, & animi virtus eum firmat & metū omnem frangit. Causa autem intellecta ac penitus cognita docet id non esse timendum, qui si in metu persisteret, ignavior atque imbecillior esset. A Cicerone dicitur, & id quidem verè, plus metuendo mali esse, quàm in ipso illo quod timetur.

Prudentia humana.

Meti-

Digitized by Google

Meticulosior infirmiorque habetur Tiberius Cæsar, quando tonitrua & fulgura adeò formidabat, ut corona lauri semper uteretur, & ubique pellem marini vituli circumferret pro remedio contra fulgura. Dicunt enim qui secreta naturæ rimantur, ex volatilibus solam aquilam à fulgoribus intactam esse atq; innoxiam, ex piscibus marinum vitulum, ex arboribus fructibusq; solam laurum, reliqua omnia fulgoribus obnoxia esse multis exemplis testantur, & fulmina Hetrusco ritu à veteribus procurari, ac sacrificijs expiari solita manifestũ est. Atque (ut ad Tiberium redeam) in minima quaque tempestatis suspicione vel alta pene tralia quærebat, vel in abditum concameratumque locum se receptabat.

Tiberius Imp. Pl. l. 15 c. 30.

Aquila armiger Iovis.

Plin. c. 30. lib. 15. c. 3. lib. 10. in finem.

Stoici, quibus veteres Academici consentiunt, tres bonas affectiones sive mediocritates esse affirmãt, gaudium, voluntatem, cautionem: ut sit gaudium, quasi rationabilis quædam placida & constans jucunditas, vel voluptas (nisi nomen hoc omnino nobis suspectum est) dolori contraria.

Plin. c. 55. l. 2

Stoicorum affectiones.

Voluntas autem sit appetitio cum ratione cupiditati adversa. Cautio verò, declinatio à malo cum ratione, similiter metui opponitur. Voluntati addebant quasi socias, benevolentiam, placiditatem, lenitatem, dilectionem. Gaudio jucunditatem, lætitiam, æquanimitatem. Cautioni autem verecundiam, castitatem.

Voluntas.

Cauebit igitur Rex ne metuat. Ejus enim animus quietus esse debet, atq; omni perturbatione vacuus. Hac opinione ductus Socrates putabat fortitudinẽ esse scientiam quandam seu peritiam cavendi. Annibal ad prævidenda cavendaq; pericula præter omnes alios exteros duces semper paratissimus habitus est, nec minus in secundis adversa, quàm in adversis secunda meditabatur. Proinde nullo metu perculsus vnquam opportunitatem rerum agendarum amisit. At contrà Nicias Atheniensis, quamvis rebus gestis illustris habebatur, tamen timoris nota non caruit, & quum minus feliciter aliquando pugnasset, culpam omnes in eum referebant, qui cùm timore percitus, minima quæque caveret, tempo[r]is occasionem (quæ gerendorum omnium domina est) præterfluere finebat.

Rex metu careat.

Annibal sine metu.

Nicias meticulosus.

Ignavia Principis.

Ignavia principis.

Quæcunque per ignaviam ac metum à Principibus committuntur, perpetuo dedecori eis sunt, & hostium convicijs calumniisque semper obnoxia. In primo Mutinensi prælio Octavium relicto paludamento atq; equo fugam arripuisse irrisit exprobavitque Antonius, & post biduum tandem eum apparuisse ait. In prima quoque Philippensi pugna sic effecit: in qua exutus castris vix ad Ant. cornu fuga evasit. Principio hujus certaminis quidam Octavium ab exercitu suo abfuisse scribũt, quòd monitum se inter quietem diceret, ut diem illum diligenter caveret, idque eum excusasse in quadam epistola sua testantur. Valerius tamen Maximus Romanæ historiæ vastissimum pelagus, ac togatæ facundiæ receptaculum, scribit Octavium lectica perlatum, prælio interfuisse monitu Artorii medici, qui ei dixerat, sibi per quietem apparuisse Minervam, imperasseque ut pugnæ interesset, contempta adversa valetudine, cujus dicto statim obtemperavit Octavius. Adjicit etiam hoc probri in eum Antonius, quòd navali bello ad Siciliam ne rectis quidem oculis instructam aciem unquam cõtueri potuerit, sed supinum oculis in cœlum intentis eum retulit jacuisse, nec prius surrexisse, quàm M. Agrippa, *superatæ sunt hostium naves*, dixisset. Magna tamen vis consuetudinis est. Juvenis adhuc Octavius, & Græcis disciplinis potius quàm militaribus artib. institutus, infirmior esse videbatur. At postquam rebus bellicis assuevit, Antonium, cui primò contemptui fuerat, superavit, & ad mortem voluntariam compulit. Incertum an propria animi virtute id egerit Octavius, an magno Cæsaris genio adjutus, sive ignavia, vecordiàve Antonii, qui Cleopatræ amoribus delenitus vel potius amatoriis venenis potus, virtutem animi perdidit, & corporis vires enervavit.

Antonius.

Val. Max. Laur. l. 1. de somniis.

Artorii somnium.

Consuetudinis vis.

Antonii mollities.

Adjuvat etiam animi ac corporis vires domestica persuasio. Cimbri enim & Celtiberi adeò à metu absunt, ut inaci e mori gaudio exultent, lamententur autẽ in morbo, quasi turpiter perituri. Tradunt scriptores, in bello Cantabrico matres proprios filios necasse prius quàm eos Romanis captos permitterent, inventumq; esse puerum, qui fratres suos, qui in vinculis jacebant,

Cimbri & Celtiberi metus expertes. Valer. l. 2. de inst. ant.

juga-

jugulaverit patris jussu, qui ei etiam ferrum præbuerat. Spartanæ quoque mulieres exituros in militiam filios monebant, ut aut vivi cum armis in conspectum earum redirent, aut mortui cum armis referrentur. *Spartanæ mulieres.*

Perseum Polybius scribit adeò meticulosum fuisse, ut quum prælium cum Paulo Æmilio inire instituisset, simulato Herculis sacrificio in urbem proximā profugerit: adeò enim molli & imbecillo erat animo, ut ne oculis quidem hostium aciem aspicere posset. Magni quidem momenti est in prælio rem ante oculos sui Principis agere, à quo & præmium virtutis sperare potest, & pœnam ignaviæ formidare. Ut enim nautæ omnes, etiam qui in prora assident, mentem atque oculos assiduè in puppim, ubi gubernator clavum dirigit, intendunt, illiusque nutum observant, sic bellatores Ducum Imperatorumq; vultum intuentur, non modo ut dicto pareant, & mandata celeriter exequantur, verumetiam ut ex eo animi præsentiam hauriant promptioresque reddantur. *Perseus timidus.* *Plut. in vit. Æmilii.*

Primum victoriæ indicium, fiducia Principum habetur, quorum exemplum fortes omnes sequuntur, & ignaviores quoque promptiores fiunt. Alexander hostium fortunam audacia, vires autem fortitudine & gloriæ studio superare nitebatur. Proinde crebris sermonibus dicere solebat, *nihil fortibus indomitum esse, & nihil timidis satis munitum.* Hujus Regis vel solius virtus sæpenumero succumbentem ad victoriam erexit, & victores etiam hostes profligavit. *Victoria primum indiciū.* *Alexandri dictum.*

At contrà Pompejus in pugna Pharsalica, ut primùm militum suorum conversionem ex pulvere conspicatus est, animo collapsus in tabernaculum relicta acie penetravit, nulloque Imperatoris officio functus, quum ingruentes hostes cerneret, fugam corripuit: Cæsar autem qui ad omnem rei bellicæ usum semper promptus aderat, nactus temporis opportunitatem, quam sedulò sequebatur, victoria potitus est. Magno enim animo & erecto quibuscunque in rebus erat Cæsar, & non modò inimicis, sed ne fortunæ quidem succumbebat, multaq; facilia ex difficillimis animi magnitudine reddebat, cujus etiam constantia in rebus adversis ac propè *Pompeius.* *Cæsaris fortitudo.*

affli ctis

Digitized by Google

afflictis cernebatur. Hic qui tot & tanta bella gessit, bis tantùm accipiti fortuna dimicavit: semel ad Dyrrachium, ubi pulsus, non instante Pompejo, negavit illum scire vincere: iterum in Hispania contra juniorem Pompejum, quum ejus exercitus adeò timore trepidaret, ut pugnam detrectaret, nec sustineret impetum, sed jam hosti cederet: & tunc discurrens per medias acies exclamavit. *Si nihil pudoris est, corripite me, & in manus puerorum tradite.* Deinde e manu cujusdam obvii militis scutum arripuit, & in globum partim vitavit, partim clypeo excepit, & tamdiu restitit, donec milites pudore ac verecundia perciti, non modò eum tutati sunt, verùm hostilem quoque exercitum profligarunt, in qua quidem pugna triginta hostium millia ceciderunt, ex Cæsaris autē circiter quingenti desiderati sunt. Atqui si animum aliqua ex parte submisisset Cæsar, & vitam (de consciscenda enim sibi morte cogitaverat) & Imperium, & rerum gestarum gloriam protinus amisisset. Alexander quoque aliquando illuc pervenerat, unde recipi nisi victor, vel cum magna exercitus sui clade non posset. Suadebat tum ei Parmenio, ut noctu, ac clanculum hosti congrederetur. Tum Alexander: *Latronum, ait, ac furum istuc consilium est, quorum votum est fallere. Proinde palam & aperto marte dimicare cum hoste certum est. Nolo enim tenebras atq; insidias gloriæ meæ obesse. Ideirco malo me fortunæ meæ pœniteat, quàm victoriæ pudeat.* Tum jussit ut omnes corpora curarent. Postridie autem exercitum produxit, & tanta omniū alacritate pugnavit, ut prostrata omni hostili manu victor evaserit. Irrisioni omnibus fuit pluribus in locis ignavia Xerxis, cujus exercitus præ innumerabili multitudine maxima quæque flumina hauriebat, montes æquabat, & maria pontibus sternebat, & præcipuè in ea navali pugna contra Græcos, quam præfectis suis delegavit & ipse Rex spectator certaminis ut esset, in littore desedit, cum quibusdam levibus naviculis ad capessendam fugam idoneis: Aderat in eo prælio Artemisia Hallicarnassi Regina, quæ Xerxi auxilio venerat, & inter fortissimos belli Duces acerrimè certabat, adeo ut in Rege muliebris timore cerneretur, in Regina autem virilis

Cæsar bis infeliciter pugnat.

Alexandri dictum.

Xerxis ignavia.
Iustin, l. 2.
Herodot. l. 7.

Artemisia
Orof. l. 2. c. 10.

virilis fortitudo. Sed jam ad species quæ metum comitantur, accedamus.

DE PIGRITIA. Tit. II.

Prima quidem species quæ metui subest pigritia dicitur, quam Cicero metum consequentis laboris esse definivit, huic opponitur industria. Quocirca idem auctor ait: *Demosthenem iniquo animo tulisse, si quando opificum antelucana industria vinceretur.* Hæc Demosthenis industria tantum potuit, ut eum præstantissimum omnium oratorum reddiderit: quem Græci dicunt parum admodum natura & ingenio valuisse, omniaque labore & diligentia perfecisse. Extemporanea tamen oratione non dicebat, nec provocatus in concione respondebat, nisi rem de qua dicturus erat, nocturna lucubratione meditatus fuisset. Proinde Pytheas orator ejus concivis dicere solebat, *Demosthenis argumenta lucernam olere.* Quinetiam quū pro seipso causa aliquando ex tempore apud Athenienses esset dicenda, suscepit ejus patrocinium Demades, qui ex temporanea oratione magis quàm præmeditata excellebat: natura enim & ingenio omnes alios oratores prævertebat, studio tamen & industria à Demosthene vincebatur. Fit enim nonnunquam, ut industrii homines eos vincant, qui ingenii bonis præstabant, diligentia enim ea suppeditat, quæ per naturam desunt. Acuti autem contrà freti ingenii viribus, desidiosi, pigri, ignavique plerunque sunt, dum nimium naturæ bonis confidunt.

Pigritia *Cic. in Tusc. l. 4.*

Demosthenis industria.

Pythea dictū de Demosth.

Industria humana vis.

Nimia tamen in scribendo diligentia, non omninò laudem meretur, ea siquidem stilum non modò retardat atque moratur, verum etiam sermonem obscuriorem reddit. Affectatio illa verborum & aucupium syllabarum (ut dicebant veteres) minus grata gravibus viris esse solet. Hoc in Antonio increpabat Octavius, qui dicebat illum ea scribere, quæ homines admirarentur potius quā intelligerent. Hujus successor Tiberius nimia etiam verborum affectatione, & sententiarum quadam morositate quæcunque scribebat adeò obscu-

Affectatio verborum.

Vt scribit Suetonius, in eius Vita.

rabat,

Digitized by Google

rabat, ut ex tempore quum diceret, præstantior, quàm si dedita opera, haberetur.

Principis inertia.

Sed ut industria ac diligentia Principum res omnes adjuvat, sic inertia, pigritia, negligentia omnia evertit, & indecora reddit. Pallas apud Homerum hoc docere videtur quum Agamemnonem increpans ait: *Non oportere virum, cui populi sunt cura, tota nocte quiescere.* Hujus sententiæ æmulus Silius Italicus Mercurium inducit Hannibalem excitantem his verbis:

Lib. 4. Puni.

Turpe duci totam somno consumere noctem.

Inarime Strabo li. 6. Pli. c. 6. li. 3. Pithecusa dicta.

Corrector Libyę Octavius Capreas pro Inarime cum Neapolitanis commutavit, ut illuc curandæ valetudinis gratia secederet. Ædificaverat enim in ea insula splendidas ædes, quibus pro honesto diversorio post magnam rerum satietatem aliquando utebatur. At Tiberius eadem insula malè usus est, illuc enim ut per pigritiam ac negligentiã insaniret, accedebat. Et quum urbem egrederetur, edicto cavebat, ne quis se interpellaret. Præmittebat etiam ex suis aliquot, qui obvios omnes ex itinere arcerent, ne quis eum obiter adiret: ut Capreos ingressus, omnes imperii curas abdicaret. Et sic Armeniam à Parthis occupari, Mæsiam à Dacis ac Sarmatis, Galliam à Germanis magno cum dedecore ac discrimine totius imperii vastari neglexit. Quò quidem loci, secreti licentiam nactus, malè dissimulata animi vitia patefecit: & cum Pomponio, Flacco, & L. Pisone noctem & continuum biduum epulando potandoque consumpsit: & alteri Syriam provinciam, alteri præfecturam urbis e vestigio dedit, jucundissimos illos, & omnium horarum amicos esse affirmans. Delectabatur vel maximè ea insula, quòd septa omni ex parte esset præruptis atq; altis rupibus, & uno tantum parvoque littora adiretur. Quinetiam in ea carnificinam (qua unicè delectabatur) facilius exercebat. Nam quoscunq; oderat, in mare post longa & exquisita tormenta præcipitari jubebat, eosque contis ac remis excipiebant nautę, lacerabant, ac trucidabant, ne quis aliquo casu evadere posset.

Tiberii negligentia & prodigalitas.

Tyrannis Tiberii.

Demetrius Joseph. l. 13. c. 3

Demetrius Macedonum Rex principio regni sui piger habebatur, durus, ac morosus, ignavo enim silentio,

Digitized by Google

& solitario ocio lætabatur. Idcirco difficilem se adeuntibus præstabat. Quod quidem Macedonibus eo molestius erat, quod Philippo Regi assueverant, qui perfacilis in audiendo fuerat, patebatque semper aditus omnibus, qui eum adire volebant. Contigit ergo aliquando aniculam quandam eum non occupatum nactam, ut se placidè audiret, rogasse. Tum Rex commotior aliquantulum, sibi non esse audiendi ocium respondit. At illa defixis in eum oculis: *Non igitur regnes*, exclamat, *si audire piget*, hic Demetrius substitit, & mitior factus, eam longo silentio audivit, quam deinde opera navata placido alloquio dimisit. Post autem tacitus secum aniculæ verba animo revolvens, mentem mutavit, & ex difficillimo perfacilem deinceps se & benignum omnibus prębuit, adeò ut magnam diei partem audiendo respondendoque non sine fructu, atque oblectatione exigeret.

Philippus rex mansuetus. Sabell. lib. 7. Ennead. 4.

Principes tamen non importunè adeundos esse, neque à negociis interpellandos docet Cicero ad Brutum scribens, his verbis: *Nam quemadmodum coràm qui ad nos intempestivè adeunt, molesti sæpe sunt, sic epistola offendunt non suo loco reddita.*

Cic. ad Brut.

Videndum quoque est ne Principes nimis delicati sint, nevè sibi nimis indulgeant. Cn. Pompejus (qui & Magnus Alexandri instar dictus est) omnibus honoribus à Senatu populoque Romano affectus, insolentior habitus est in Hipsæum virum magnæ nobilitatis, & eidem benevolentia conjunctum. Nam quam rèus habitus esset, ad pedes illius egredientis è balneo se prostravit, ejus implorans patrocinium. Tum Pompejus commotior factus hominem conculcavit, exclamansque inquit: *Nihil aliud agit, nisi ut cœnam meam tardius remoretur.*

Cn. Pompeius Val. Max. l. 6. cap. 5.

Homerus quum pigritiam desidiamque irridere vellet, Phæacas inducit, qui cessando per inertiam degunt, quasi summum bonum in nihil agendo ponant. Illis agros assignat, qui nullius fossionis aut sementis egent, sed ultro naturales fructus gignunt, quibus abundanter perpetuò aluntur. Et ne tenui etiam cogitatione fatigentur, rerum curam omnem mulieribus tribuit. Ejus versus ad hanc sententiam vertuntur.

Homerus pigritiam describit.

Omnia

Digitized by Google

Lib. 9. Odyss.

Omnia per sese nullo nascuntur aratro:
Non fora, non causas agitant, non sancta senatus
Iura, sed in celsis habitantes montibus antra,
Et puer, & magnis de rebus iudicat uxor

Hæc pigritiæ ignaviæque species deterrima habenda est, quando & virtuti adversatur, & singulis quibusque artibus obest; & quoniam minimam quamque curam formidat, à veteribus incuria dicitur, à Græcis autem ἀκηδία id est sine cura.

Lib. 2. Lotophagi. Inertes desidesque populos quosdam inducit Herodotus Halicarnassus, quos lotophagos appellat. Hi per ignaviam solum ex loti baccis victitant, ex quibus panem & reliqua, quæ esui potuique sunt, conficiunt. *Lotus arbor.* Lotus enim baccas fert paulò majores lentisco; palmarum sapore, ac suavitate. Harum eduliis quicunque vescuntur, cibos alios omnes odio habent: & invitati semel hospites nunquam ab eis discedunt, sed reliquarum rerum omnium obliviscuntur, vivuntque cum indigenis feriati semper, nihil agendo: quod sociis quibusdam suis accidisse Ulysses conqueritur apud Homerum. *Vt Pl. scribit.* Lotus arbor aquatica est, & lignum idoneum tibiis habet: quocirca lotũ pro tibia apud quosdam poëtas legimus. *Loti alia species.* Herodotus verò aliam loti speciem ad Nilum nasci refert, virgulta scilicet quædam ex illius inundatione passim per campos ad similitudinem liliorum, ex quibus veluti papavera quædam oriuntur esui gratissima, quæ in sole siccata, & deinde in pulverem contusa, optimum exhibent panem. Horum radicem suavissimam esse dicit, quæ oblivionem discedendi hospitibus præbeat.

Pigritiæ lues. Hoc contra ignavos ac desides à poëtis fictum esse creditur, ut ostendant pigritiam atque ignaviam quasi contagiosam quandam esse luem, quæ homines vecordes enervatosq; reddat. Alimenta necessaria, & divitiæ ipsæ naturales, quæ ex fructuum ubertate proveniunt, *Sabæi desides.* homines (ubi plurimum abundant) desides ignavosque *Diodor. l. 3. cap. 3.* reddunt, ut sunt Sabæi, quorum terra fœlicissima habetur: gignit enim thus, myrrham, cinamomum, balsamũ, calamum, ac palmulas odoratas ad omnes penè vitæ usus gratissimas, ad quos quidem ultro mercatores com-

Digitized by Google

commeant, & aurum argentumque pro annuls fructibus pensitant, quo fit ut illi opulentissimi sint sine labore aut industria aliqua, & omni lauta supellectile affluunt. At Nabathæi, qui ab eis non multum absunt, inopes sunt: sterilem enim regionem colunt, & ideò solertes atque industrii sunt, & rei rusticæ omni studio ac diligẽtia insudant. Proinde apud eos qui rem familiarem minuit, publicè multatur, qui verò auget, honore afficitur.

Strab. l. 16. Plin. l. 6. c. 28.

DE PVDORE.

Tit. III.

Secunda species, pudor dicitur, quem metum ignominiæ esse definiunt Stoici, vel justæ reprehensionis timorem, ut Aulus Gellius scribit. Hunc *optimũ cupiditatum moderatorem* Cicero apellat, quum recti honestique studio tenetur. Et primis quidem ætatibus valde addecet, optimæque indolis signum præbet, intimo enim sanguini animus reverentia quadam affectus mergitur, & faciem rubore perfundit. His adolescentibus Cato major se delectari ajebat, qui minima quæque errata metuentes etiam in recte factis erubescerent, non autem illis qui pallescerent. Illud quidem ingenui pudoris indicium esse, hoc autem impudentiæ, aut vecordiæ. Idem sentire visus est Diogenes Cynicus. Nam quum adolescentem quendam alloqueretur, cerneretque eum rubore perfusum. Confide inquit, *color enim iste virtutis est index*. Hunc affectum quidam castigatius loquentes verecundiam appellant, ut ambiguitatem verborum fugiant, & pro virtute semper eam ponant, quum pudor etiam in malefactis quandoque dicatur, verecundia autem recti honestique rationem habeat. Quicunque enim malos rumores metuit, is verecundus habetur: qui verò non metuit, impudens. Pudor quoque ex honoris studio plerumque manat, ut Aristoteles etiam testatur, qui quum nimius est. animum perturbat. Et sic etiam verecundia, quę nisi moderetur, rectas quoq; actiones evertit. Proinde ut hoc loco quum mediocritatẽ prætergrediuntur, inter animi perturbationes ponimus, quando vehemẽ-

Pudoris difinitiones. l. 19. c. 6. noct. Attic.

Cato maior.

Diogenis Cynici verbum. Laert. l. 6.

Verecundia & pudoris differentia. Dictus pudor metaphoricè, sicut advertitur sensus à putidis ut vult Scalig.

DE METV ET ÆGRITVDINE, QVÆ Animum nostrum opinione magni alicuius mali perturbant.

TIT. I.

Cic.l. 4. Tuscul.

Metus.

Aegritudo.

Species Metus.

DUo reliqua perturbationum genera supersunt, quæ animum opinione mali perturbant: metus scilicet, & ægritudo. Nam *metus* (ut Cicero ex sententia Stoicorum definit) *est opinio impendentis mali, quod intolerabile esse videatur.* Quem à motu quodam animi dici putat Varro, quum id quod malum casurum putat effugit mens, & motu quodam concutitur corpus. Aegritudo autē est opinio recens mali præsentis, vel est contractio animi adversante ratione, ut ait Apollodorus. Metus has habet species, Pigritiam, Pudorem, Terrorem, Timorem, Pavorem, Exanimationem, Conturbationē, Formidinem. Prima omnium virtutum, quæ ad Reges pertinent, fortitudo habetur. Ignavia igitur, formido, & similia, quæ huic opponuntur, longè à Regibus Principibusve aliena sunt. Omnis enim regēdi vis in animi fortitudine ac magnitudine ponenda est, in quadam contēptione ac despicientia rerum humanarū, quam deinde virtutes reliq; facilè comitantur. Sicut enim saxa & scopuli undas retundunt, ita Regis animus adversa omnia frangere debet, & semper in sua virtute persistere.

Horatius. l. 1. carm.

Prudentia humana.

Ad hanc sententiam poetæ Martem adamantina tunica indutum fingunt, ut ostēdant Reges atque Imperatores immotæ mentis esse oportere. Non tamen dicam Principem, aut sapientem ipsum, si usq; iam invenitur, nunquam aliquo metu turbari. Hominis enim vis atq; prudentia in subitis ac manifestis periculis nequaquam sibiipsi satis consistit, sed in primo illo impetu commovetur; neque est quispiam tam firmi ac constantis animi, quin improvisa coruscatione ac tonitru aliquantulum non concutiatur. Quamprimùm verò se colligit, tum naturæ ratio, & animi virtus eum firmat & metū omnem frangit. Causa autem intellecta ac penitus cognita docet id non esse timendum, qui si in metu persisteret, ignavior atque imbecillior esset. A Cicerone dicitur, & id quidem verè, plus metuendo mali esse, quàm in ipso illo quod timetur.

Meti-

Digitized by Google

Meticulosior infirmiorque habetur Tiberius Cæsar, quando tonitrua & fulgura adeò formidabat, ut corona lauri semper uteretur, & ubique pellem marini vituli circumferret pro remedio contra fulgura. Dicunt enim qui secreta naturæ rimantur, ex volatilibus solam aquilam à fulgoribus intactam esse atq; innoxiam, ex piscibus marinum vitulum, ex arboribus fructibusq; solam laurum, reliqua omnia fulgoribus obnoxia esse multis exemplis testantur, & fulmina Hetrusco ritu à veteribus procurari, ac sacrificiis expiari solita manifestū est. Atque (ut ad Tiberium redeam) in minima quaque tempestatis suspicione vel alta penetralia quærebat, vel in abditum concameratumque locum se receptabat.

Tiberius Imp. Pl.l. 15 c. 30.

Aquila armiger Iovis.

Plin. c. 30. lib. 15. c. 3. lib. 10. in finem.

Stoici, quibus veteres Academici consentiunt, tres bonas affectiones sive mediocritates esse affirmāt, gaudium, voluntatem, cautionem: ut sit gaudium, quasi rationabilis quædam placida & constans jucunditas, vel voluptas (nisi nomen hoc omnino nobis suspectum est) dolori contraria.

Plin. c. 55. l. 2.

Stoicorum affectiones.

Voluntas autem sit appetitio cum ratione cupiditati adversa. Cautio verò, declinatio à malo cum ratione, similiter metui opponitur. Voluntati addebant quasi socias, benevolentiam, placiditatem, lenitatem, dilectionem. Gaudio jucunditatem, lætitiam, æquanimitatem. Cautioni autem verecundiam, castitatem.

Voluntas.

Cauebit igitur Rex ne metuat. Ejus enim animus quietus esse debet, atq; omni perturbatione vacuus. Hac opinione ductus Socrates putabat fortitudinē esse scientiam quandam seu peritiam cavendi. Annibal ad prævidenda cavendaq; pericula præter omnes alios exteros duces semper paratissimus habitus est, nec minus in secundis adversa, quàm in adversis secunda meditabatur. Proinde nullo metu perculsus unquam opportunitatem rerum agendarum amisit. At contrà Nicias Atheniensis, quamvis rebus gestis illustris habebatur, tamen timoris nota non caruit, & quum minus feliciter aliquando pugnasset, culpam omnes in eum referebant, qui cùm timore pereitus, minima quæque caveret, temporis occasionem (quæ gerendorum omnium domina est) præterfluere sinebat.

Rex metu careat.

Annibal sine metu.

Nicias meticulosus.

Ignavia Principis.

Digitized by Google

jugulaverit patris jussu, qui ei etiam ferrum præbuerat. Spartanæ quoque mulieres exituros in militiam filios monebant, ut aut vivi cum armis in conspectum earum redirent, aut mortui cum armis referrentur. *Spartanæ mulieres.*

Perseum Polybius scribit adeò meticulosum fuisse, ut quum prælium cum Paulo Æmilio inire instituisset, simulato Herculis sacrificio in urbem proximā profugerit: adeò enim molli & imbecillo erat animo, ut ne oculis quidem hostium aciem aspicere posset. Magni quidem momenti est in prælio rem ante oculos sui Principis agere, à quo & præmium virtutis sperare potest, & pœnam ignaviæ formidare. Ut enim nautæ omnes, etiam qui in prora assident, mentem atque oculos assiduè in puppim, ubi gubernator clavum dirigit, intendunt, illiusque nutum observant, sic bellatores Ducum Imperatorumq; vultum intuentur, non modo ut dicto pareant, & mandata celeriter exequantur, verumetiam ut ex eo animi præsentiam hauriant promptioresque reddantur. *Perseus timidus. Plut. in vit. Æmilii.*

Primum victoriæ indicium, fiducia Principum habetur, quorum exemplum fortes omnes sequuntur, & ignaviores quoque promptiores fiunt. Alexander hostium fortunam audacia, vires autem fortitudine & gloriæ studio superare nitebatur. Proinde crebris sermonibus dicere solebat, *nihil fortibus indomitum esse, & nihil timidis satis munitum.* Hujus Regis vel solius virtus sæpenumero succumbentem ad victoriam erexit, & victores etiam hostes profligavit. *Victoria primum indiciū. Alexandri dictum.*

At contrà Pompejus in pugna Pharsalica, ut primùm militum suorum conversionem ex pulvere conspicatus est, animo collapsus in tabernaculum relicta acie penetravit, nulloque Imperatoris officio functus, quum ingruentes hostes cerneret, fugam corripuit: Cæsar autem qui ad omnem rei bellicæ usum semper promptus aderat, nactus temporis opportunitatem, quam sedulò sequebatur, victoria potitus est. Magno enim animo & erecto quibuscunque in rebus erat Cæsar, & non modò inimicis, sed ne fortunæ quidem succumbebat, multaq; facilia ex difficillimis animi magnitudine reddebat, cujus etiam constantia in rebus adversis ac propè *Pompeius. Cæsaris fortitudo.*

affl ctis

Digitized by Google

afflictis cernebatur. Hic qui tot & tanta bella gessit, his tantùm accipiti fortuna dimicavit: semel ad Dyrrachium, ubi pulsus, non instante Pompejo, negavit illum scire vincere: iterum in Hispania contra juniorem Pompejum, quum ejus exercitus adeò timore trepidaret, ut pugnam detrectaret, nec sustinere impetum, sed jam hosti cederet: & tunc discurrens per medias acies exclamavit. *Si nihil pudoris est, corripite me, & in manus puerorum tradite.* Deinde e manu cujusdam obvii militis scutum arripuit, & in globum partim vitavit, partim clypeo excepit, & tamdiu restitit, donec milites pudore ac verecundia perciti, non modò eum tutati sunt, verùm hostilem quoque exercitum profligarunt, in qua quidem pugna triginta hostium millia ceciderunt, ex Cæsaris autē circiter quingenti desiderati sunt. Atqui si animum aliqua ex parte submisisset Cæsar, & vitam (de consciscenda enim sibi morte cogitaverat) & Imperium, & rerum gestarum gloriam protinus amisisset. Alexander quoque aliquando illuc pervenerat, unde recipi nisi victor, vel cum magna exercitus sui clade non posset. Suadebat tum ei Parmenio, ut noctu, ac clanculum hosti congrederetur. Tum Alexander: *Latronum, ait, ac furum istuc consilium est, quorum votum est fallere. Proinde palam & aperto marte dimicare cum hoste certum est. Nolo enim tenebras atq; insidias gloriæ meæ obesse. Idcirco malo me fortunæ meæ pæniteat, quàm victoriæ pudeat.* Tum jussit ut omnes corpora curarent. Postridie autem exercitum produxit, & tanta omniū alacritate pugnavit, ut prostrata omni hostili manu victor evaserit. Irrisioni omnibus fuit pluribus in locis ignavia Xerxis, cujus exercitus præ innumerabili multitudine maxima quæque flumina hauriebat, montes æquabat, & maria pontibus sternebat, & præcipuè in ea navali pugna contra Græcos, quam præfectis suis delegavit, & ipse Rex spectator certaminis ut esset, in littore desedit, cum quibusdam levibus naviculis ad capessendam fugam idoneis: Aderat in eo prælio Artemisia Hallicarnassi Regina, quæ Xerxi auxilio venerat, & inter fortissimos belli Duces acerrimè certabat, adeo ut in Rege muliebris timore cerneretur, in Regina autem virilis

Cæsar bis infeliciter pugnat.

Alexandri dictum.

Xerxis ignavia.
Iustin, l. 2.
Herodot. l. 7.

Artemisia
Oros. l. 2. c. 10.

Digitized by Google

virilis fortitudo. Sed jam ad species quæ metum comitantur, accedamus.

DE PIGRITIA. Tit. II.

PRIMA quidem species quæ metui subest pigritia dicitur, quam Cicero metum consequentis laboris esse definivit, huic opponitur industria. Quocirca idem auctor ait: *Demosthenem iniquo animo tulisse, si quando opificum antelucana industria vinceretur.* Hæc Demosthenis industria tantum potuit, ut eum præstantissimum omnium oratorum reddiderit: quem Græci dicunt parum admodum natura & ingenio valuisse, omniaque labore & diligentia perfecisse. Extemporanea tamen oratione non dicebat, nec provocatus in concione respondebat, nisi rem de qua dicturus erat, nocturna lucubratione meditatus fuisset. Proinde Pytheas orator ejus concivis dicere solebat, *Demosthenis argumenta lucernam olere.* Quinetiam quũ pro seipso causa aliquando ex tempore apud Athenienses esset dicenda, suscepit ejus patrocinium Demades, qui ex temporanea oratione magis quàm præmeditata excellebat: natura enim & ingenio omnes alios oratores prævertebat, studio tamen & industria à Demosthene vincebatur. Fit enim nonnunquam, ut industrii homines eos vincant, qui ingenii bonis præstabant, diligentia enim ea suppeditat, quæ per naturam desunt. Acuti autem contrà freti ingenii viribus, desidiosi, pigri, ignavique plerunque sunt, dum nimium naturæ bonis confidunt.

Pigritia
Cic. in Tusc. l. 4.
Demosthenis industria.
Pythea dictũ de Demosth.
Industria humana vis.

Nimia tamen in scribendo diligentia, non omninò laudem meretur, ea siquidem stilum non modò retardat atque moratur, verum etiam sermonem obscuriorem reddit. Affectatio illa verborum & aucupium syllabarum (ut dicebant veteres) minus grata gravibus viris esse solet. Hoc in Antonio increpabat Octavius, qui dicebat illum ea scribere, quæ homines admirarentur potius quã intelligerent. Hujus successor Tiberius nimia etiam verborum affectatione, & sententiarum quadam morositate quæcunque scribebat adeò obscurabat,

Affectatio verborum.
Vt scribit Suetonius, in eius vita.

rabat, ut ex tempore quum diceret, præstantior, quàm si dedita opera, haberetur.

Principis inertia.

Sed ut industria ac diligentia Principum res omnes adjuvat, sic inertia, pigritia, negligentia omnia evertit, & indecora reddit. Pallas apud Homerum hoc docere videtur quum Agamemnonem increpans ait: *Non oportere virum, cui populi sunt cura, tota nocte quiescere.* Hujus sententiæ æmulus Silius Italicus Mercurium inducit Hannibalem excitantem his verbis:

Lib. 4. Puni.

Turpe duci totam somno consumere noctem.

Inarime Strabonis li. 6. Pli. l. 6. li. 3. Pithecusa dicta.

Corrector Libyę Octavius Capreas pro Inarime cum Neapolitanis commutavit, ut illuc curandæ valetudinis gratia secederet. Ædificaverat enim in ea insula splendidas ædes, quibus pro honesto diversorio post magnam rerum satietatem aliquando utebatur. At Tiberius eadem insula malè usus est, illuc enim ut per pigritiam ac negligentiã insaniret, accedebat. Et quum urbem egrederetur, edicto cavebat, ne quis se interpellaret. Præmittebat etiam ex suis aliquot, qui obvios omnes ex itinere arcerent, ne quis eum obiter adiret: ut Capreos ingressus, omnes imperii curas abdicaret. Et sic Armeniam à Parthis occupari, Mæsiam à Dacis ac Sarmatis, Galliam à Germanis magno cum dedecore ac discrimine totius imperii vastari neglexit. Quò quidem loci, secreti licentiam nactus, malè dissimulata animi vitia patefecit: & cum Pomponio, Flacco, & L. Pisone noctem & continuum biduum epulando potandoque consumpsit; & alteri Syriam provinciam, alteri præfecturam urbis evestigio dedit, jucundissimos illos, & omnium horarum amicos esse affirmans. Delectabatur vel maximè ea insula, quòd septa omni ex parte esset præruptis atq; altis rupibus, & uno tantum parvoque littora adiretur. Quin etiam in ea carnificinam (qua unicè delectabatur) facilius exercebat. Nam quoscunq; oderat, in mare post longa & exquisita tormenta præcipitari jubebat, eosque contis ac remis excipiebant nautę, lacerabant, ac trucidabant, ne quis aliquo casu evadere posset.

Tiberii negligentia & prodigalitas.

Tyrannis Tiberii.

Demetrius Joseph. l. 13. c. 5

Demetrius Macedonum Rex principio regni sui piger habebatur, durus, ac morosus, ignavo enim silentio,

Digitized by Google

& solitario ocio lætabatur. Idcirco difficilem se adeuntibus præstabat. Quod quidem Macedonibus eo molestius erat, quod Philippo Regi assueverant, qui persacilis in audiendo fuerat, patebatque semper aditus omnibus, qui eum adire volebant. Contigit ergo aliquando aniculam quandam eum non occupatum nactam, ut se placidè audiret, rogasse. Tum Rex commotior aliquantulum, sibi non esse audiendi ocium respondit. At illa defixis in eum oculis: *Non igitur regnes*, exclamat, *si audire piget*, hic Demetrius substitit, & mitior factus, eam longo silentio audivit, quam deinde opera navata placido alloquio dimisit. Post autem tacitus secum aniculæ verba animo revolvens, mentem mutavit, & ex difficillimo persacilem deinceps se & benignum omnibus prębuit, adeò ut magnam diei partem audiendo respondendoque non sine fructu, atque oblectatione exigeret.

Philippus rex mansuetus. Sabell. lib. 7. Ennead. 4.

Principes tamen non importunè adeundos esse, neq; à negociis interpellandos docet Cicero ad Brutum scribens, his verbis: *Nam quemadmodum coràm qui ad nos intempestivè adeunt, molesti sæpe sunt, sic epistola offendunt non suo loco reddita.*

Cic. ad Brut.

Videndum quoq; est ne Principes nimis delicati sint, nevè sibi nimis indulgeant. Cn. Pompejus (qui & Magnus Alexandri instar dictus est) omnibus honoribus à Senatu populoq; Romano affectus, insolentior habitus est in Hipsæum virum magnæ nobilitatis, & eidem benevolentia conjunctum. Nam quam rèus habitus esset, ad pedes illius egredientis è balneo se prostravit, ejus implorans patrocinium. Tum Pompejus commotior factus hominem conculcavit, exclamansq; inquit: *Nihil aliud agit, nisi ut cœnam meam tardius remoretur.*

Cn. Pompeius Val. Max. l. 6. cap. 5.

Homerus quum pigritiam desidiamq; irridere vellet, Phæacas inducit, qui cessando per inertiam degunt, quasi summum bonum in nihil agendo ponant. Illis agros assignat, qui nullius fossionis aut sementis egent, sed ultro naturales fructus gignunt, quibus abundanter perpetuò aluntur. Et ne tenui etiam cogitatione fatigentur, rerum curam omnem mulieribus tribuit. Ejus versus ad hanc sententiam vertuntur.

Homerus pigritiam describit.

Omnia

commeant, & aurum argentumque pro annuis fructibus pensitant, quo fit ut illi opulentissimi sint sine labore aut industria aliqua, & omni lauta supellectile affluunt. At Nabathæi, qui ab eis non multum absunt, inopes sunt: sterilem enim regionem colunt, & ideò solertes atque industrii sunt, & rei rusticæ omni studio ac diligētia insudant. Proinde apud eos qui rem familiarem minuit, publicè multatur, qui verò auget, honore afficitur.

Strab. l. 16. Plin. l. 6. c. 28.

DE PUDORE.

TIT. III.

SECUNDA species, pudor dicitur, quem metum ignominiæ esse definiunt Stoici, vel justæ reprehensionis timorem, ut Aulus Gellius scribit. Hunc *optimū cupiditatum moderatorem* Cicero apellat, quum recti honestique studio tenetur. Et primis quidem ætatibus valde addecet, optimæque indolis signum præbet, intimo enim sanguini animus reverentia quadam affectus mergitur, & faciem rubore perfundit. His adolescentibus Cato major se delectari ajebat, qui minima quæque errata metuentes etiam in rectè factis erubescerent, non autem illis qui pallescerent. Illud quidem ingenui pudoris indicium esse, hoc autem impudentiæ, aut vecordiæ. Idem sentire visus est Diogenes Cynicus. Nam quum adolescentem quendam alloqueretur, cerneretque eum rubore perfusum. Confide inquit, *color enim iste virtutis est index.* Hunc affectum quidam castigatius loquentes verecundiam appellant, ut ambiguitatem verborum fugiant, & pro virtute semper eam ponant, quum pudor etiam in malefactis quandoque dicatur, verecundia autem recti honestique rationem habeat. Quicunque enim malos rumores metuit, is verecundus habetur: qui verò non metuit, impudens. Pudor quoque ex honoris studio plerumque manat, ut Aristoteles etiam testatur, qui quum nimius est. animum perturbat. Et sic etiam verecundia, quę nisi moderetur, rectas quoq; actiones evertit. Proinde ut hoc loco quum mediocritatē prætergrediuntur, inter animi perturbationes ponimus, quando vehemē-

Pudoris diffinitiones. l. 19. c. 6. noct. Attic.

Cato maior.

Diogenis Cynici verbum. Laert. l. 6.

Verecundia & pudoris differentia. Dictus pudor metaphoricè, sicut avertitur sensus à putidis ut vult Scalig.

Digitized by Google

tiores fuerint: sic inter virtutes ponemus quum extrema fugerint, mitioresque aderunt. Sed & pudet, verbum tam ad reverentiam honestarum rerum, quàm ad pudorem turpium refertur: differtque à verbo piget, quum pudere ad decus, pigere autem ad laborum doloremque pertineat. Sunt etiam qui pudorem à pudicitia secernant, & illum verborum, hanc autem actionum esse existiment. Et ad hanc sententiam verba illa Ciceronis interpretantur, quum in Antonium inquit: *Tu quidem pudorem cum pudicitia simul amisisti.*

Pudere & Pigere, quid differant.

Pudoris & pudicitiæ differentia.

DE TERRORE.

TIT. IV.

Terroris definitio.

lib. 4. Tusc.

COMES huic est terror, quem Stoici dicunt metum esse ex insuetæ alicujus rei imagine proficiscētem. Ex Ciceronis verò sententia, terror est metus concutiens, ex quo fit ut pudorem rubor, terrorem pallor, & dentium crepitus consequatur. Possumus putare hujus verbi originem, si per nostros grammaticos liceret, Græcam esse mutatis additisve quibusdam literis: τρεῖν siquidem pavere ac timere significabat, cum corporis tremore, palloreque faciei. Hic affectus virum fortem ac constantem nunquam perturbare debet. Etenim semper paratus vir fortis ad tolerandum gravia & aspera quæque esse debet.

Fortis.

Eth. l. 3.

Aristoteles quidem affirmat illum propriè fortem dici, cui honesta mors nequaquam terrori est, & qui ad omnia quæ illam afferunt, sine terrore adest. Eam in bello gloriosam esse ait, quod testantur honores à civibus Regibusque constituti his, qui forti animo in præliis mortem oppetunt.

Solonis lex.

Solon quoque legem tulit, ut qui in bello occubuissent, præmiis honoribusque honestarentur, & eorum filii publicè alerentur, instituerenturque. Et ex senatusconsulto Romanorum legatis qui à Fidenatibus occisi sunt, quoniam ob Rempublicam occubuerant, statuæ pro rostris positæ fuerunt. Sed ratio ipsa est, quæ vitam diligere, & mortem non timere nos edocet.

Digitized by Google

cer. Fortis enim viri est mortem contemnere, non autem odisse vitam. Qui enim belluarum more in perniciem non necessariam ruit, is temerarius & audax, non fortis & magnanimus habendus est. Timidus enim & ignavus est ille, qui quum non oportet, mori desiderat. Sic ex contrario timidus etiam erit, qui honestam opportunamque mortem refugit. *Fortis.* *Temerarius.* *Timidus.*

Non perterruit armato exercitu quomœnia urbemque obsidebat, nec horribili vultu suo quo omnibus mortem minabatur, Sylla Quintum Mutium Scævolã augurem, quum à Senatu efflagitaret ut Marius hostis judicaretur: qui perterritis omnibus patribus, solus dicere ausus est: Non permittam, Sylla, studio longioris senectutis, ut Marium patriæ hostem judicem, a quo urbs nostra & omnis Italia servata est. Ea enim mente erat Mutius (quam ei virtus & ratio persuadebat) ut nihil in vita nobis præstandum putaret præter culpam, qua quum vacamus, nihil esse posse quod nos perterreat, aut quod pertimescendum sit. Idcirco humana omnia æquo animo ac moderatè ab eo ferenda sunt, qui à culpa alienus est. *Q. Mutius Scævola* *Valer. l.3.c.8.* *Culpâ vacare.*

Virtus quoque illorum qui forti animo in bello conciderunt, magnam laudem ac gloriam apud hostes etiam ipsos habet. Ignavia verò si fortunata est, tamen ignominia nunquam carpere potest. Sed quid aliquando terror in re bellica facere possit, unico exemplo abundè docendum putavi. Q. Fabius dictator, diutius cunctando, victoria exultantem Hannibalem frustratus fuerat, donec eum in agrum Calænum cum omni exercitu traxerat, inque campum Stellatem, est enim locus inviis montibus, altisque fluminibus circumseptus. Et Fabius Calliculam Casilinumque montes valido militum præsidio muniverat. Quibus quidem rebus effectum videbatur, ut Punicus exercitus circumventus, aut difficili fuga opprimeretur, aut inopia commeatus deficeret: ni Punico ingenio virtus Ducis adjuta, novum inauditumq; commentum meditata fuisset. Agnito enim periculo duo circiter boum millia (quę ex pristina præda habebat) opportuno noctis silẽtio adduci jubet, & cornibus singulorum, farmentorũ fasces præ- *Ignavia.* *Q. Fabius cunctator.* *Hannibalis Stratagema.* *Livius l.2. dec.3. & l.22. ab urb. cond.*

ligari atque incendi; boves ignis flammam ægrè ferentes, ad nota montium divortia cursu evadunt, quos instructus suo ordine Punicus exercitus paulatim sequebatur. Romani milites, qui præsidio montium aderant, novitate rei perterriti, ex opportunis locis discessere. & Fabius Punicam fraudem metuens, suos intra vallum continuit. Et sic Hanibal incolumis omni exercitu evasit, quum Romani novæ rei facie territi locum deseruerunt. Hæc itaque res manè quum deinde illuxisset, omnibus ludibrio risuíque fuit, nec parum de Fabii Maximi laude detraxit.

DE TIMORE VEL PRÆMOLESTIA.

TIT. V.

Timor quid. Cic. l. 4. Tusc.

PROXIMUS huic perturbationi accedit Timor, quem Stoici dicunt esse metum imminentis aut appropinquantis alicujus magni mali. Verbi quidem origo (ut arbitror) græca est, *τιμὴ* enim p[illegible] nam & cruciatum significat, *τίσις* autem ultionem. [illegible]unt etiam qui timorem, quoniam antecedit effectu[illegible], præmolestiam appellant, quandoquidem metus [illegible]te ante animum molestia afficit quàm mali quippi[illegible]a accidat. Angusti autem abjectíque animi est, mo[illegible]is timore (quæ propter varios fortunæ casus, & i[illegible] imbecillitatem humanæ cōditionis semper nobis imm[illegible]et) vitæ commodis frui, sicut & divitijs non uti am[illegible]endi timore, quia fluxæ & labiles sunt, & positæ in f[illegible]tunæ potestate. Eadem infirmitas debilitasque ani[illegible]i efficeret, ut re optata, etiam si adesset, perfrui no[illegible]liberet, quod amittendi timore semper soliciti essem[illegible]us.

Tremolestia.

Animi angusti effectio.

Viri fortis proprium.

Fortis autem vir, qua[illegible]em Principem nostrum describimus, utramque fortunam æquo animo semper fert, nec prosperis rebus extollitur, nec adversis dimittitur, mortem verò non timet. *Stultum est enim* (ut ait Stoicus noster) *ea timere, quæ vitare non possis.* Atqui conditio illa perferenda est, quæ communis est omnibus ut veteres dicere solebant. Rectè apud Ciceronem ille ait, *mortem calcem esse, ad quem quum decursum sit, nihil amplius extimescendum est.*

Seneca.

Tuscul. 1. Mors quid. nobis sit.

Sunt

Digitized by Google

Sunt etiam philosophi qui affirment mortem hominibus utiliter à natura datam esse; & sententiam hanc tuentur pluribus argumentis, quæ quidem percensere nequaquam hujus loci esset. Alii dicunt mortem divinum munus esse mortalibus, nituntur que id numinis judicio comprobare. Cleobis & Biton fratres matrem habebant quæ sacerdotio Junonis addicta erat, & quum jam solemne sacrum appeteret, quo plaustro illa (ut moris erat) deveheretur, deficientibus in via jumentis, filii jugum subierunt, matremque in templum statuto tempore convexerũt. Quæ ritè sacrificio peracto Deam deprecata est, ut filiis suis pro tanta pietate tribueret munus, quod dii hominibus optimum præbere possent: Postridie verò ejus diei, quum obdormivissent adolescentes, ambo in cubiculo mortui inventi sunt. Quo quidem deæ judicio omnes clarè intellexerunt, mortem optimum esse munus quod hominibus à diis dari possit. *Ex Cicero. Tuscul. 1.* *Pietatis exemplum.* *Mors optimũ deorum munus.*

Sed ad institutum sermonem redeamus. Fortis vir mortem non metuet, & bene agendo præsentibus fruetur, nec præ timore illis placet, quod cariturus eis aliquando sit. Non tamen hæc eo consilio dico, ut Principem nostrum à futuri præmeditatione immunem esse velim. Nam & si à timore & solicitudine eum vendicare studeo, paratum tamen animo ad omnem fortunæ impetum munitumque esse cupio, ut idem agat, quòd Theseus de seipso apud Euripidem dicebat, cujus & sententiam probat Cicero, & versibus ejusmodi eam convertit: *Futuras mecum commẽtabar miserias, aut mortem acerbam, aut exilii mœstam fugam, aut semper aliquam molem meditabar mali, ut si qua invecta diritas casu foret, ne me ita paratum cura laceraret repens.* *Fortis vir qualis in adversis imminentib.* *Tusc. 3.*

Panætius libro secundo de officiis ait, *Fortis ac prudentis viri consilia cogitationesque semper paratas esse debere contra fortunæ impetus, contraque insidias iniquorum, ut quasi brachia & manus prætendant, ne qua res adversa aut repentina incursio nos imparatos improtectosque offendat.* Sed suavis Peripateticorum consuetudo, & benigna Musarum alimonia nos edocet, ut sanctam in rebus omnibus mediocritatem servemus, & *Panætius l. 2. de officiis.* *Mediocritas aurea.*

Digitized by Google

quod parum vel nimium fit, semper abjiciamus.

Ignoratio futurorũ hominibus salutaris. Optimè mihi videtur divina natura consuluisse rebus humanis, quæ nobis futurorum ignorationem præbuit, quorum præscientiam si haberemus, aut nihil omnino ageremus, freti spe futurorum bonorum, aut mœrore & luctu perpetuò cruciaremur perciti timore malorum. *Cic. l. 2. de div.* Quæ vita fuisset Priamo, si ab ineunte ætate sua scivisset quos eventus senectutis esset habiturus? Hæc igitur fatorum ignoratio magis intentos virtuti nos efficit, & minus anxios timore imminentium malorum. Tolleretur etiam nobis omnis spes, quæ ex futurorum bonorum opinione pendet, quam quidem Simonides poëta Reginam hominum esse putat. *Spes, Regina hominum.* Nonnulli philosophorum spem dicunt dulcissimam esse omnium passionum: sed Aristoteles, spem vigilantium insomnium esse existimat. *Laert. l. 5. c. 1. Brus. l. 6. c. 11.* Putandum tamen est hunc gravissimum philosophum de ea spe loqui voluisse, quam vano judicio homines sibi fingunt sine ratione aut aliqua conjectura futuri eventus. *Hallucinatio unde.* Hæc verius hallucinatio dici potest quàm spes, quæ quidem à tarditate quadam & animi stupore plerumq; potius nascitur, quàm ab acumine aliquo ingenii, sive à bona confidentia. Hallucinantes enim vigiles somniare aliquando videmur: sed si rectè agimus, & cum ratione ac virtute incedimus, tunc spes illa hominum Regina verè judicari poterit: Ratione enim, non futili vanitate nititur, & ad speratum eventum sæpe perducit. *Alexandri responsum egregium.* Multa amicis largiebatur Alexander, cui Perdiccas: *Quid tibi relinquis, ô bone Rex,* inquit, *si omnia prodigis:* Tum ille. *Spem,* ait, *mihi reservo.* Putabat siquidem Alexander nihil ei deesse posse, qui per virtutis officium benignus esset, & per virtutem omnia se assecuturum speraret. Ad hanc sententiam accessisse videtur Parmenion etiam quum dixit. *Parmenion.* *Et hac quidem spes nobis quoque tecum communis futura est.*

* * *

DE

DE PAVORE.

TIT. VI.

PAVOR deinde sequitur, cui comitem exanimationem Cicero adhibet;& est(ut ipse ait)subitus metus, quem sequitur stupor mentis,hæsitatio linguæ & ab opere cessatio. Hunc affectum Virgilius exprimere videtur,quum ait. *Pavor quid.* *Lib.4. Tuscul.*

Obstupui, steteruntq; comæ,& vox faucibus hæsit. *Æneid.2.*

Et illud

At subitus miseræ calor ossa reliquit, *Æneid.9.*

Excussi manibus radij,revolutaq; pensa.

quum ait de Eurialı matre loqueretur.

Nec alienum est putare hujus verbi originem Græcã esse: *παύομαι* enim cessare facio significat, *ἀναπαύομαι* cesso,ac subitò quiesco:quod in pavore fieri solet. Possum etiam putare pavorem à vicinitate Latini verbi manare: dicimus namq; prisco verbo pavire, quod cooperire significat:unde & pavimentum nomen accipit, quòd opere tectorio,puro,vermiculato, incrustato, seu marmoreo stratũ sit. Cernimus enim in magno pavore ac metu fœminas,pueros, & molliores quosdam, oculos ac faciem velare,caputq; cooperire. Hoc in maximo luctu & mœrore fieri solet. *Pavor unde dictus.* *Pavire.* *Pavimẽtum.* *Caput cooperire.*

Timanthes in immolanda Iphigenia id ex pictura docuit,tristem enim pinxerat Calchantem, tristiorem Ulyssem,tristissimum autem Menelaum: consumptis verò affectibus, quos penicillo exprimere poterat, Agamemnonis caput obvelavit, ut omnes quem possent maximum mœrorem in virginis patre cogitarent. Obscuritatem & solitudinem luctus quærit ut vulgò dici solet. Præclarè Q. Curtius dixit: *Optimè miserias ferunt, qui abscondunt. Nec ulla tam familiaris est infælicibus patria,quàm solitudo.* Et Cæcilius ille Latinorum comicorum Princeps (ut ait Nigidius) dixit:Is *miser est,qui ærumnam suam nescit occultare.* M.Crassus re male gesta in Parthos,desperata omni salute,postquã vidit filii caput ab hostibus hastæ præfixum circumferri, & exercitum omni ex parte turbatum passim trucidari, in abditum obscurumque locum penetravit, donec avaritiæ,teme- *Timanthis pictura.* *Plin.c.10.l.35.* *Q.Curtii dictum.* *Cæcilius.* *Crassi abiectus animus.*

Digitized by Google

ritatis atque ambitionis suæ, omnisque fœditatis pœnas lueret.

Brutus ex pavore manus sibi infert.

Brutus quoque desperatis afflictisque rebus, quum cerneret Antonii exercitum victoria exultantem, solus in edito quodam saxo aliquandiu sedit, versuque Homerum Jovem malorum omnium causam præbuisse asserebat, ut ait Plutarchus: vel ut Latinorum quidam scribunt, Homerus versu conquestus est ad hanc sententiam.

Sed me parca tenax, Latonaq; obruit infans.

Apollo tessera militaris.

Apollo enim in Philippensi acie ab Antonio pro tessera militari contra Brutum datus fuerat. Mox verò Brutus in penitiorem locum se abdidit, ubi mortem sibi intulit, extremaque verba ad hanc sententiam protulit: Justos atq; optimos viros iniqui perdunt. Sed de pavore hactenus.

DE CONTVRBATIONE.

TIT. VII.

Conturbatio. lib. 4. Tusc.

Conturbatio quid Stoicis.

NUNC verò conturbatio sequitur, quæ (ut Cicero definit) est metus excutiens cogitata, omnia turbida & ambigua reddit, mentemq; in varias cogitationes distrahit. Stoici autem dicunt conturbationem metum esse angustiorem animum facientem, & difficultatem in rebus gerendis præstantem. Hac animi perturbatione vacare debent quam maximè Reges ac Principes omnes: est enim fortitudini omnino adversa, cujus officia in rebus omnibus præstare debent.

Exercitus animali similis.

Imperatoris exercituum officium.

Exercitui quoque qui præest, unus in se habet omnium vires. Nam si verum est quod Epicrates de re militari differens scripsit: Exercitus quasi animal quoddam est homini persimile: cujus caput sit Imperator, acies instructa pectus ac thorax, pedites manus, equites autem pedes: consequens erit, ut sicut in corpore conturbato commotoque capite membra reliqua nullum officium præstare possunt, sic perturbato Imperatore exercitus omnis fluctuat, periclitatur, ac perit, expositusque fortunæ est, veluti navi reflantibus ventis contrariis, si gubernator ab officio suo cessat, nec clavum

pro

Digitized by Google

pro fluctuum motu forti enimo huc atque illuc versat impelliti;. Nullum constantis ducis aut fortissimi militis munus omittat oportet, ille qui rei bellicæ præest. Occurset timentibus, retineat cedentes, adsit fortibus spe, consilio, manu, nutu, voce hostibus semper insignis sit, suis autem conspicuus appareat, & ardore præsentiaque animi in omne opus feratur. Flagrantes oculos circumvoluat, truci voce increpet, & nunc minacibus, nunc blandis verbis milites apellet, ut magis è re esse arbitrabitur. At quum à pugna ocium erit, arma paret Imperator oportet, alloquatur exercitum, militem ferat, in ore vulgi agat, rumores hauriat, præterita, instantia, futura, pari diligentia meditetur, secreta umbracula fugiat, in propatulo atque aperto vescatur, literas diligenter legat, nuncios audiat, neq; illos nimio terrore perturbat. Ignavi enim Imperatoris est nolle adversa audire, & nunciis adeò perturbari, ut à ratione discedat. Magnæ verò constantiæ est adversis nunciis non commoveri conturbariq;, & animi affectum subitumq; motum ex vultu non prodere. Hinc istud Virgilii documentum:

Officium veri ducis militaris.

Imperator ignavus.

Æneid.1.

Spem vultu simulat, premit altum corde dolorem.

Expedit enim ut simulent ac dissimulent Imperatores nonnunquam, quum res exigit (quamvis utrumque contra veritatem sit) & tum maxime quum majus periculum ac damnum ex veritate, quàm ex mendacio oriretur. Hoc ipse Cicero manifeste concedere videtur, quum ait: *Itaq; nunquam diffitebor multa me ut ad affectum bonorum consiliorum ventrem, & simulasse invitum, & dissimulasse cum dolore.*

Simulare & dissimulare sciat Imperator.

Cicero.

Tigranes Armeniæ Rex, qui se Regem Regum non inscribi iniquo animo ferebat, infirmior visus est quum vix auditu perferre posset Romanos in se exercitũ mittere: proinde primum nuncium qui adventum Luculli ei nunciavit securi perauri jussit: qua ex re effectum est ut cæteri omnes propriæ saluti consuluerint, & propeantem hostem miro silentio transire permiserint. Aderant Regi assentatores, qui hostium paucitatem se contemnere simulabant, Regemque illuc insaniæ compulerunt, ut quum exercitum inimicum cerneret, per

Tigranes Armeniæ rex.

Fulgos.l.6.c.5.

Digitized by Google

Paucitas perita imperitæ multitudini anteferenda. ludibrium diceret: Hi si legati veniũt, permulti quidem sunt, sin verò hostes, perquàm pauci. Romani autem re ipsa docuerunt peritam paucitatem longè pluris faciundam esse, quàm imperitam multarum gentium colluvionem.

Darii constãtia. Constantius Tigrane egit Darius, quum bellum contra se gereret Alexander, adversa enim omnia sibi nunciari semper æquo animo pertulit, & quum Eunuchus quidam transfuga mortem uxoris (quam unicè diligebat) ei nunciare vellet, & facie ac sermone trepidaret, neq; præ timore mussitare auderet. *Vultus* (inquit) *nescio quid ingentis mali præfert: sed cave miseri hominis auribus parcas.* Est enim sæpe calamitosis consolationi non parva pars, sortem fortunamq; suam quamprimùm cognoscere. Et hæc de conturbatione satis. *Sortis cognitio calamitosis solatia.*

DE FORMIDINE ET SOMNIIS, Insomniisque.

TIT. IIX.

[Fo]rmido quid [&] unde dicta. HUIC speciei finitima esse videtur formido, quam M. Varro interpretari nititur. Dicit enim quum animus vehementius commovetur, adeò ut à seipso abeat, foras q; feratur, tunc formido dicitur. Alii quoq; veterum formidinem dici putãt à calore illo qui faciem nostram invadit ex sensu illo rerum formidolosarum. Forvum siquidem apud Priscos calidum significabat: unde & fornaces dicuntur, & forcipes fabrorum, quod forvũ hoc est calidum ferrum capiant: hinc etiam formam & formosum trahi arbitrantur veteres Grammatici, propter ætatis calorem, vel quia rubor qui faciem perfundit, à calore manat, & formam honestiorem pulchrioremq; reddit. Cicero autem *formidinem dicit esse metum permanentem.* Hinc formidolosus ille dicitur, qui præ animi vecordia minima quæq; formidat, nunquam securus conquiescit, parvoq; motu concutitur, nihil tutum cautumvé esse putat, à seipso suisq; consiliis sæpe discedit, nec sibi ipsi satis constat; modò acerbus & minax, modò mitis & remissus, modò audax & ferox, modò ignavus ac mollis esse apparet.

[For]vum. Teste Festo, Isidoro & aliis. Fornaces & forcipes. Formosum. Formido. Formidolosus.

For-

Digitized by Google

Formidolosissimi omnium mortalium habiti sunt (ut Herodotus scribit) Garamantes, qui habitant ultra Nasamones, hi omnia formidant, & omnium hominum commercium aspectumque fugiunt, & quum arma habeant, nec alios lacessere, nec sibi illatā vim propulsare, aut seipsos tutari ac defendere audent. Formidolosus in somniis sæpe concutitur, & præsertim si scelestum aut immane aliquod facinus admisit, qualem Orestem poetę inducunt, qui maternis furiis inter quietem agitabatur.

Herod. l. 4.
Garamātes, omnium formidolosissimi.

Eurip. in Orest.

Nero quoque postquam matrem suam acerbius corrigentem petulantiam, libidinem, luxuriam, avaritiam, crudelitatemque suam peremit, inter dormiendum (ut ipsemet fatebatur) materna specie commovebatur, afficiebaturq; nonnunquam verberibus, & accensis furiarum facibus urebatur.

Nero Xiphil. in eius vita.

C. verò Cæsar cognomento Caligula excitabatur noctu insomniis, nec ultra tres somnos quiescebat, nec placida unquam quiete, sed pavida semper, & miris quibusdam imaginibus vexabatur. Conscientia enim anteactæ vitæ semper eum torquebat, vixque sinebat eum paululum quippiam oculos in somnum inclinare.

Caligula. vit. de Sueton.

Sed hæc formidinis species virum bonum ac fortem non perturbat, verùm noxios quosdam aut vecordes, ac molliores. Hac opinione ductus Theodorus Byzantius, & nonnulli alii philosophi senserunt simulacra & nocturnas apparationes sapientibus numquam apparuisse, sed pueris, mulierculis, vecordibus, atque ægrotis, qui per imbecillitatem animi aut corporis assidua formidine quatiuntur, & inanes, vanas, atque ab omni veritate alienas opiniones amentia quadam ducti sibi persuadent, & ea putant videre per hallucinationis speciem, quæ non vident, quæq; etiā nusquam sunt: & eadem inter credulos ac meticulosos narrant, qui illis pari dementia tantam adhibent fidem, ut se ea quoque cum illis unà vidisse autument. Hi sunt lemures, hi lares, hæ larvæ de quibus inter se fabulantur, & stultitiæ insaniam addunt. Hæc est etiam repentina inter quietem turbatio, quæ ἰξωπνική Græcè dicitur: & ille Incubus, quem Latini quidam dormientibus incubare ajunt.

Theodorus Byzantius.
Nocturnæ apparitiones quos terrere soleant.

Incubus. Plato.

Potestates in somniis præsidentes.

ajunt, Non me latet Platonem in Sympofio fcripfiffe, medias quafdam poteftates effe inter fummum æthera & infimas terras in illo aëris fpacio, per quas & defideria noftra & merita ad Deum perferantur, à quibus etiã (ut ipfe ait) omnes præfagiorum fpecies regantur, præfintq; infomniis, auguriis, & vaticiniis. Sed hæc ad hanc difputationem nihil attinent, & aliud tempus exigunt, funt enim abdita nimis, & obfcurioris cujufdam lucubrationis.

Ægroti insomniis agitantur.

Vitellius Cæsar oblitus se Imperatorem esse.

Ægroti præ imbecillitate ac formidine plurimum infomniis vexantur, & quæ tunc magis timent, putant fe videre. Vitellius Cæfar ignavia voluptateque torpebat, veneri, fo mno, gulæque adeò indulgebat, ut contentus hortorum umbraculis, oblivifceretur Imperatorem effe. Is aliquando retulit vifum fibi per quietem juvenem procerum admodum in cœlum attolli: quafi putaret fe poft mortem indigetem futurum. Verius certè fuiffet ei fomnium, fi fe vulneribus confici inter quietem vidiffet, atque excarnificari, infuper & unco in Tiberim trahi. At qui is qui per ludibrium dicere folebat *occifum hoftem optimè olere*, optimum odorem hoftibus fuis de feipfo præbuit.

Galba Alex. ab Alexa. l. 1. c. 13.

Certius monitus fuit Galba, qui per quietem vidit fortunam Tufculanam torvo afpectu in fe iratam, querentemque, monile (quo ante eam donaverat) Veneri fe confecraffe, minantemque fe erepturam quæ ei dediffet. Nam paulò poft ad lacum Curtium à militibus Othonis confoffus jugulatusque interiit.

Tiberius.

Et Tiberius Cæfar vidit per quietem Apollinẽ miræ artis advectum ei è Syracufis, quem in Bibliotheca novi templi confecrare deftinaverat, nõ poffe ab eo dedicari dicentem. Sed quis hoc miretur, Deum nolle à pollutis impiisque manibus confecrari, fed malle ut illæ pœnas luerent fcelerum fuorum, ut turpi interitu expientur tetra facinora?

Insomnia principũ virtute præditorum.

At Principes virtute præftantes, & optimè Deo conciliati, fæpe dormientes ea cernunt quæ & vera funt, & rebus quæ geruntur, pernecceffaria: relictis enim corporis actionibus, animus nofter, qui femper viget indefeffo motu, rationes colligit quibus vera dignofcit, præcipuè

Digitized by Google

cipuè quum in imum descendit, sic divinus ipse divinare, & futura prævidere atque prædicere videtur. Tunc quidem verum est quod Lucullus de Sylla didicisse testabatur: Nihil certius, nihilque credi dignius, quàm quod per insomnium fuerit præmonstratum, & præcipuè Regibus, Imperatoribus, Ducibus, summisq; viris.

Agamemnonem inducit Hom. in consilio Græcorũ quæ inter quietem viderit de belli ordine narrantem, & Nestorem virum sapientia & consilio summum dicentem in rebus ad statum publicum pertinentibus regio insomnio, credendum omnino esse. *Lib. 2. Iliad.*

Quum Ptolemæus Alexandri frater in prælio telo venenato ictus esset, eoq; vulnere summo cum dolore moreretur, Alexander ei assidens somno repente est consopitus. Tum secundũm quietem visus est ei draco is, quem mater Olympias alebat, radiculam ore ferre, & simul dicere quo illa loco nasceretur, ejus esse vim tantam, ut Ptolemæum facilè sanaret. Quum Alexander experrectus narrasset amicis somnium, misit qui illam radiculãquærerent, qua inventa & Ptolemæus sanatus dicitur, & multi milites qui erant eodem genere teli vulnerati. Ptolemæi fratris saluti optimè consuluit Alexander, quum his quæ per quietem viderat, credidit. Pessimè autem sibi ipsi cavit, quum somniis fidem abrogavit. Etenim dormienti imago aliqua apparuit, monuitque ut juvenis qui eum aditurus foret, mortiferum poculum vitaret, cujus faciem per similitudinem sibi ostensam non noverat: ac parvo tempore interjecto Cassander ad eum pervenit, cujus nocturnã faciem sibi ostensam cognovit: & quum rogasset cujusnam filius esset, respondissetque ille, Antipatri, longè magis paternæ amicitiæ quàm somnio credens Alexander, illum grato animo in familiam accepit, eidemque curam sui corporis permisit verùm quum ille insolentior factus plura à Rege peteret quàm æquũ erat, nec semper voti cõpos fieret, indignatione permotus, venenatum poculũ miscuit, quo enectus periit omnium Rex excellentissimus in flore ætatis suæ & in medio cursus victoriæ totius orbis terrarum. Illa de Ptolemæo refert Cicero & cõplures Græci scriptores vera esse testantur. Idem

Ptolemæus. Alexandri somnium.

Cic. l. 2. de divin.

Valer. l. 1. c. 7. Sabell. l. 6. enn. 4.

Cassander veneno tollit Alexandrũ.

Digitized by Google

Cic. l. 2. de divinatione ad fin.
Hannibalis somnium.
Liv. l. 1. decad. 3.

Idem etiam scribit, & Silenum Celiumque, Græcum unum, alterũ Latinum testes inducit, Hannibali, quum Saguntum expugnasset, visum esse insomniis à Jove se in consilium Deorum vocari, quò quum venisset, Jovem imperasse ut Italiæ bellum inferret, decemque ei unum è consilio datum, quo in exercitu uteretur. Tum ducem illum præcepisse ne respiceret: illum autem id diutius facere non potuisse, elatumque cupiditate respexisse. Tum visam belluam vastam & immanem circumplicatam serpentibus quacunque incederet, omnia arbusta, virgulta tectaque pervertere, & eum admiratum quæsivisse, de Deo quonam illud esset belluę monstrum? & Deum respondisse vastitatem esse Italiæ, præcepisseq; ut pergeret protinus, quid retro à tergo fieret ne laboret.

Marii calamitas & somnium.
Plut. in eius vita.

Marius septimùm consul contra Syllam designatus, affectus senio, longo exilio fessus, erroribus, egestate, carcere, periculisq; vexatus, jam animum submiserat, & mentis agitatione ac imbecillitate adeò turbabatur, ut vix somnum capere posset, tametsi liberi patris cantharo & largioribus meri poculis plusculũ se invitaret: Proinde horribilioribus quibusdam in somniis terrebatur. Visus est enim secundum quietem hominẽ audire crebro dicentem: *Dura sunt cubilia leonis:* hæc ex formidine quadam & senili ignavia manabant. Nam quũ animi virtutes, & corporis vires, quibus Imperatores omnes ac duces sui temporis anteivit extabant, faciliora præsagia inter dormiendum ei obveniebant.

Cassius Parmensis.
Valer. l. 1. c. 7.

Cassius Parmensis quum ad Actium promontorium Ant (cujus partes forti animo secutus fuerat) ab Octavio victum cerneret, ignavior factus est, & Athenas profugit, quo loci quum victoris ultionem formidaret, nocturnis insomniis agitabatur, & malum Genium tristi vultu mœstoque aspectu noctu sibi apparente cernebat, quoad satellitibus Octavii illuc missis capite truncatus est. Imbecilliores enim sæpenumero quæ magis timent, inter quietem cernunt, fortiores autem quæ magis sperant.

Quidem autem tam alto somno demerguntur, ut inter quietem ambulent, neque aliquo motu corporis exper-

Digitized by Google

expergeſiant, ut de Theone Tithoreo Stoico philoſopho ſcribit Laertius, & de ſervo periclis Athenienſis, quem refert dormientem per ſomnum etiam rectum incedere ſolitum. *Laert. lib. 9. de vita philoſ.*

DE AEGRITVDINE.

TIT. IX.

DIxi bifariam quatuor animi perturbationes æqualiter diſtributas eſſe, duas ex opinione boni, quarum altera lætitia geſtiens ſit, altera autem cupiditas, quæ rectè etiam libido dicitur: duas verò reliquas turbari opinione mali, quarum una ſit metus, altera ægritudo. Treis ſuperiores abſolvi, earumq; ſingulas ſpecies tractavi. Reſtat nunc quarta, de qua in præſentia dicendum putavi. *AEgritudo* (ut Cicero definit) *eſt opinio recens mali præſentis, in quod demitti contrahiq; animum rectum eſſe videatur.* Secernit eam ab ægrotatione, ne qua ſit in verbis ambiguitas; ut ſit ægritudo animi vexatio, ægrotatio autem corporis. Ægritudinem Stoici dolorem appellant, & cum voluptati opponunt, dicuntque dolorem eſſe irrationabilem animi contractionem. *Perturbationum diſtributio.* *AEgritudo. l. 4. Tuſc.* *AEgritudinis & ægrotationis differentia.*

Eius ſive ægritudinis, ſive doloris (de verbo enim non contendo) ſpecies ſunt complures, miſericordia, invidia, æmulatio, obtrectatio, ſolicitudo, moleſtia, afflictatio, deſperatio. De ſingulis quibusq; nunc aliquid dicendum erit, ut his expoſitis ad morales civilesque virtutes facilius deſcendere poſſimus. *Species ægritudinis.*

DE MISERICORDIA.

TIT. X.

HArum ſpecierum prima eſt miſericordia, quæ animi ægritudo dicitur eſſe, ſuſcepta ex alterius miſeria injuria laborandis, ut Zeno Stoicus opinatur. Cicero aūt dicit, *miſericordiā eſſe ægritudinem ex alterius rebus adverſis injuria laborantis ſuſceptam.* Quæri a pleriſque ſolet, cadátne hic aff ctu in ſapientē virum? Stoici negant, ut qui putent illū nulla animi cōmotione teneri, quū ei ſatis ſit culpa vacare, iniquū eſſe affirmātes, ſapientem *Miſericordia. Lib. 4. Tuſc. Sapiens an miſericordiâ afficiatur.*

tem alienam culpam luere, vel alieno incommodo torqueri, quum ne suo quidem aliqua ex parte moveatur.

Actionũ humanarum partitio.
Laert. l. 7.

Addunt etiam hanc partitionem dicentes. Eorum omnium quæ sunt, alia bona esse, alia mala, alia autem neutra. Bona quidem ea quæ per virtutem fiunt, ut per prudentiam, justitiam, fortitudinem, temperantiam. Mala verò his opposita vitia, quæ per temeritatẽ, ignaviam, injustitiam, intemperantiamque committuntur; & semper per sese nobis obsunt. Neutra autem quæ neque prosunt, neque obsunt, quibus & benè & malè uti possumus, quando in medio relicta sunt, neque honesta neque turpia dici possunt, neque bona neq; mala haberi. Hæc à Cicerone proposita vel rejecta appellantur, à quibusdam verò aliis productiones, vel relationes dicuntur, quòd suis momentis dignoscantur. Prodesse enim dicunt Stoici monere aut habere secundum virtutem: nocere autem contra monere aut habere secundum vitium. At Peripatetici, qui plura moribus nostris indulgent, finem ponunt virtutis usum; fœlicitatem verò plenitudinem quandam ex triplici bono constantem animi, corporis, & fortunæ.

Lib. 3. & 4. de finib.
Prodesse.
Nocere.
Virtutis finis apud Peripatet.

Virtutem ad beatam vitam non satis esse, sed egere bonis corporis externis. Miserum & infœlicem esse sapientem, si doloribus corporis, & inopia afficitur, & ejusmodi malis. Vitia autem ad miseriam & infœlicitatem sufficere ajunt, tametsi quis omnibus corporis ac fortunæ bonis affluat: quibus ex rebus concludunt, sapientem non perturbationibus omnino vacare, sed modicè ac temperatè perturbari. Et hanc commotionem mediocritatem appellant, eamq; inter virtutes collocant. Inhumanum enim esse videtur, in adversis amicorum ac necessariorum casibus non aliqua misericordia moveri, etiamsi hi casus ad nos nihil pertinere videatur. Natura siquidem id nobis præscribit. Cernimus enim bruta animalia non mediocriter commoveri quum intuentur aliquod sui generis verberibus aut aliquo dolore affectum. Sic etiam exhorrent cadavera animaliũ sui generis, quasi interitum illorum aliqua misericordia prosequantur.

Virtus ad felicitatem non sufficit.
Vitia ad miseriam sufficiunt.
Mediocritas.
Brutorũ animalium sympathia.

Nos igitur hoc loco Peripateticos magis sequemur & præ-

Digitized by Google

& præcipuè quum his accedāt etiam veteres Academici, qui Platonem philosophorum summum autorem habent, dicemusq; sapientem ipsum misericordia commoveri, non tamen miserabiliter, aut muliebriter sed ut decet virum fortē ac prudentem, & eum maximè quē humana tangunt. Quinetiam quibuscunque rebus poterit miseros ab injuria prohibebit, illatamque etiam propulsabit, atq; ulciscetur: & hoc quidem optimi Principis officium erit, in quibus verò id facere non poterit æqui, boni clementisque viri munere fungetur, aderit consilio, opitulabitur adiuvabit. *Laert. l. 1.*

Nulla procul dubio officia, potiora sunt, nec quæ magis Principem commendent, quàm ea quæ per clementiam, æquitatem, beneficentiam, mansuetudinem, misericordiamq; exhibentur. Rectè itaq; Græci misericordiam ipsam ἐλεημοσύνην appellant, & amoris benevolētiæq; judicium esse putant. Aequum est enim sic in adversis amicorum rebus angi, ut in prosperis lætari. Verus siquidem amicus utriusque fortunæ se participem præstat. Hanc misericordiam Athenienses non modò pro virtute habuerunt, verùm etiam pro numine coluerunt, eique templum & aram erexerunt. *Clementia Principis.* *Eleemosyna.* *Misericordia dea.* *Alex. ab*

Altera cui ἔλεος apud Græcos est nomen, mœstior miserabiliorque esse videtur, & à mollitie olei (unde nomen ducit) affectum aliqua ex parte trahit: proinde minus decet fortem virum, & à Principis gravitate longè aliena est. Hanc veteres, qui castigatius locuti sunt, miserationem appellaverunt, illam autem misericordiam, & ex hac miserari, sicut ex altera misereri dicebant. Sed alterum pro altero autores sæpe usurpant. Illa prior viri fortis est, hæc autem mollioris. *Alex. l. 1. Gē. dier. c. 13.* *Altera species misericordia.* *Miseratio.*

Est etiam tertium misericordiæ genus, quod ex memoria præteriti doloris nostri, vel alterius cujusq; proficiscitur, cum quadam suavi delectatione. Nam postquam dolorem, laborem vel aliquod periculum superavimus, secura recordatio delectationem habet, quod Maronis musa pollicetur, quum ait: *Reminiscentia.*

Forsan & hæc olim meminisse iuvabit. *Æneid. 1.*

Et tritum est illud ex Euripide:

Dulce est meminisse malorum.

Digitized by Google

Epistolarum fam. l. 5. epist. 12. & de fin. bon. & ma. li. 2.

Sic etiam jucunda est misericordia in præteritis aliorũ casibus. Quem enim nostrum (ut scribit Cicero ad Lucilium) moriens ille Epaminundas apud Mantineam, nõ cum quadam miseratione delectat, qui tum deniq; sibi avelli jubet spiculum, postea quam ei percunctanti dictum est clypeum esse salvum, ut etiam in vulneris dolore æquo animo cum laude moreretur.

Ad Nicolc. de regno.

Isocrates Regi suo præcipit, ut delicta non culpæ magnitudine, sed clementia misericordiaque demetiatur, quum regium omnino non sit acerbè crudeliterve in eos qui sontes habentur, animadvertere, sed consilio & sapientia eis mederi, ut deinceps culpam potius vitent, rationis memores, quàm ex sævitia formident. Boni enim medici est unguentum potius adhibere, quàm ferrum.

Arcagathus. Plin. lib. 29. in cap. 1.

Arcagathus Peloponesiacus, qui primus chirurgus Romam venit (ut Plinius scribit) gratus fuit omnibus civibus, adeò ut ei ex senatusconsulto jus Quiritium datum sit, & taberna in compito Acilio empta. Verùm quum immisericors ex usu quodam medendi jam factus esset, à sævitia secandi atque urendi vulnerarius & carnifex dicebatur, & omnibus contemptui neglectuique extitit.

Cavendum igitur erit ne longo ultionis usu in sævitiam incidamus, dum misericordiæ affectũ vitare studemus. Sed quanti facienda sit misericordia in Principe, docuit Cicero, quum pro Rege Deiotaro diceret his verbis: *Non debeo C. Cæsar (quod fieri solet in tantis periculis) tentare, quomodo dicendo misericordiam tuam commovere possim, nihil opus est. Occurrere enim solet ipsa supplicibus & calamitosis, nullius oratione evocata.*

Ci. pro Deiotaro Rege ad fi.

C. Cæs. misericordia. C. Fagita. Vide Suet.

Facilitate, ac clementia (ut in superioribus etiam dictum est) Principes omnes anteivit Cæsar: verè enim vulgò dicebant, nihil eum magis oblivisci quàm injuriarum. Cornelio Fagitæ (à quo captus per insidias nocturnas, quum ægrotus lateret, magno se redemerat ne duceretur ad Syllam) non modò pepercit, verùm nunquam noceri ei permisit. Facilè etiam Atheniensibus, à quibus multis injuriis affectus fuerat, veniam dedit, dixitque: Viri Athenienses, sæpè vestra culpa ad interitum prolapsos majorum vestrorum gloria erexit.

Clemens

Digitized by Google

Clemens etiam & humana respiciens fuisse visus est Alexander, Darii enim conjugem, (qua nulla formæ pulchritudine eo tempore præstantior habita est) & virgines regias adeò sanctè habuit, ut non modò ab eis abstinuerit, verùm neutiquam pertulerit fœminis ullis captivis quemquam audere vim afferre. Proinde evnuchus transfuga roganti Dario an uxoris pudicitiam violasset Alexander? Deos testes invocans, & corpus suum quæstioni offerens, respondit, castè sanctèque habitam esse Reginam. Tum Darius capite velato diu flevit, deinde ad cœlum manus tendens: *Dij patrij* (inquit) *primum mihi stabilite regnum, deinde fide me iam transactum est, precor ne quis potius Asia Rex fit, quàm iste tam iustus hostis, & misericors victor.* Jure igitur laudandus est hic affectus, si pro misericorde victore etiam hostis victus Deos gratos facit. *Alexandri Clementia. Q. Curtius lib. 5. & 6.* *Darii preces pro Alexandro.*

Philippus Macedo dicere solebat: *Oportere regem semper meminisse se hominem esse, & per misericordiam se dictum. similem Deo fieri.* *Philippi regis dictum.*

Titus Vespasiani filius quum post patrem imperaret, duos Patricii generis juvenes convictos de affectatione imperii, clementia misericordiaque motus liberavit, & ad alterius matrem, quæ ruri præ mœrore diversabatur, properantes nuntios misit, qui anxiæ fœminæ nuntiarent filium saluum esse. Hujus Principis mores tantùm ad promerendam omnium gratiam valuerunt, ut amor ac deliciæ humani generis diceretur. *Vespasiani facilitas. Vid. Suet.*

Antonius Cæsar cognomento Pius, misericordia & clementia plurimum præstitit, adeò ut solus omnium Cæsarum sine civili sanguine regnaverit.

Et de misericordiæ affectu satis.

DE INVIDIA.

TIT. XI.

SECUNDUS ægritudinis affectus est, & omniũ quidem pessimus, Invidia, quæ mœret alieno bono, & lætatur alienò malo: de qua verè ac prudẽter ait Cn. Manlius contra Furiũ, & Æmiliũ; *Cæca est invidia, Patres cõscripti,* *Antonius Pius.*

Digitized by Google

nec quicquam aliud scit quam detrectare virtutes, corrumpere honores ac præmia earum. Verum est etiam quòd à veterib. usurpatur: *Invidia quasi ignis superiora semper atq; altiora petit, & in caput consilij atq; inducẽ ipsum sæpenumero vadit.* Quotus enim quisq; tantam fœlicitatẽ nactus est, ut possit invidiã superare? Quinetiam quãtum potentiæ unicuiq; accedit, tantum invidiæ in eum crescit. Sapienter, quamuis non satis emunctè, Theodolus dixit: *fugiendam esse invidiam multorum, & insidias eorum, qui nos odio habent, semper esse cavendas.*

Tit. Liv. dec 4. li. 8.

Invidia quid. *Laert. l. 7.* *Tusc. quæst. lib 4.* *Tusc 3. & 4.*

Invidiam Zeno dicit esse animi ægritudinem susceptam propter alterius res secundas quæ nihil noceant invidenti. Rectè itaque Antisthenes ad hanc sententiam dicere solebat: *Sicuti rubigo ferrum, sic invidia invidos abrodit.* Cicero eam ab invidentia secernit, dicitque invidentiam solùm illius esse, qui invidet, invidiam autem non in eo qui invidet solùm, sed etiam in eo cui invidetur. Hæc in domibus Principum maximè alitur, & pestis familiaris atque domestica dicitur, sævitque semper in homines ingenio ac virtute præstantes, quasi rabiosa ac truculentissima fera, illos insimulat, criminatur, mordet, lacerat, perdit, nec ulla ex parte finit eorum res prosperas augeri. Testis mihi sic civitas Athenarum, (ne recentiora dicam, quæ sine mœrore à me referri nequeunt) illa nullum unquam paulò clariorem civem perferre potuit, quem non necaverit, aut ad vim sibiipsi inferendam compulerit, vel saltem in exilium ejecerit bonisque omnibus multaverit. Invidia sanctissimum innocentissimumque omnium philosophorum Socratem peremit, qui extingui maluit, quàm Lysiæ oratione incolumis esse, quum diceret illam viro gravi neutiquam convenire, tanquam si quis ei calceos Sicyonis præberet, qui quanquam pedibus apti essent, tamen à gravitate ac dignitate viri longè alieni esse viderentur. Et cùm mortiferum cicutæ poculum à carnifice accepisset, exclamavissetq; Xanthippe ejus conjux, innocentem illum periturum: *Quid ergo,* inquit Socrates, *nocenti mihi mori satius esse duxisti?*

Invidia violentia.

Athenienses invidi.

Socrates invidiâ necatus.

Calcei Sicyonis.

Quid de alijs clarissimis Atheniensibus loquar? Quorum res præclarè domi militiæque gestæ non trophiæ aut

aut triumphi gloriam attulerunt, sed miseri exilii pœnam exhibuerunt? Themistocles postquam navali pugna Xerxem vicit, & patriam atq; universam Græciam à Barbarorum imperio liberavit invidiæ cessit, & decennali exilio multatus extitit. Excusabant id factum Athenienses, dicebantq; hoc se ideò egisse, ut animum illius comprimerent, ne gloria ac potentia elatior Themistocles popularem æquitatem mensuramq; excederet: permiseruntq; ut Timocreon Rhodius poëta famosum carmen in illum circumferret, quo illum avaritiæ, injustitiæ, improbitatis, violatæ fidei, proditæ hospitalitatis criminaretur.

Themistoclis exilium.

Timocreon poeta.

Aristides quoq; vir virtute, & rerum gestarum gloria illustris, & justitiæ merito justus cognominatus. patria etiam, quam servaverat, auxerat, & tanto splendore affecerat, ejectus est: & quum urbem egrederetur, non diras execrationes aut imprecationes in cives effudit, ut apud Tragicos fieri solet, sed manus ad cœlum tendens, Deum Opt. Maximum oravit, Atheniensibus ita in posterum omnia faustè fœliciterque succederent, ut Aristidis deinceps memoria omnibus excideret.

Aristides testaceis suffragiis patria exactus.

Hoc commune omnis multitudinis vitium esse cernitur, ut magnos ac virtute præstantes viros plerumque invidia prosequatur: ignavos autem ac timidos dignitate ac gloria afficiat. Hos enim quorum prudentiam imitari posse confidit, diligit: illos verò quorum sapientiam neutiquam attingere posse sperat, & si tacito judicio admiratur, livore tamen atque invidia insectatur. Quocirca in seditione discordiaq; civili plerunque cernimus honores ac dignitates maximas ignavis potius quàm fortibus præberi. Invidia tamen in Regibus ac Principibus minus potest, quàm in minoribus ac privatis. Ipsi enim partes non habent quibus æmulentur, & alia ex parte minores eis minus invident, quorũ sublimitatem nequaquam sperare possunt. Nemesim Deam, quæ contra invidiam atque superbiam colebatur, Theologi vetustissimi, qui de sacris ritibus scripserunt, *Solis potentiam esse putaverunt, cuius quidem eiusmodi natura sit, ut illustria quaq; obscuret, conspectuiq; auferat, obscura verò illuminet, & oculis ut fulgentia offerat.*

Vulgi mores prapostere.

Reges invidia raro torquentur.

Nemesis dea. Pomp. Mela l. 2.

Invidia effecta. Eodem modo invidia sublimiora evertere nititur, & humiliora extollere conatur: quinetiam in miseros atque inopes non sævit, sed in divites ac fortunatos. Et prius seipsam cruciat, quàm in eos quibus invidet grassetur: *Bion.* alieno enim bono mœret. Facetè Bion Boristhenites *Lepidũ scomma in invidum.* invido cuidam subtristi ait: *Nescio equidem utrum tibi mali aliquid, aut alteri boni quippiam contigerit, quod te tristem video.* Sed hæc de Invidia satis, complura enim de ea in libris de Rep. scripsisse memini.

DE AEMVLATIONE.

Tit. XII.

Æmulatio. Tusc. l. 4. Finitima huic accedit æmulatio, quæ (ut Cicero definit) *est ægritudo animi, quum alius potiatur ea re, quam tu concupiveris, tu autem ipse careas.* Hæc cũ invidia affi- *Æmulationis effecta.* nitate quadam tenetur. Mœret etiam alieno bono, & quia id concupiverit, iniquo animo fert, alium ante se ejusdem boni fuisse compotem. Proinde aut eripere nititur, aut aliqua ex parte minuere, aut gloriam ipsam sibi vendicare. Hic affectus nonnunquam magnos viros invadit, qui dum alienæ virtuti aut rebus gestis æmulantur, alienam laudem obscuriorem reddunt, ut famam suam amplificent.

Bocchus. L. Sylla æmulatio & Marii. Bocchus Muritaniæ Rex Jugurtham, qui suæ fidei se commiserat, Mario consuli, ut se populo Romano conciliaret, prodidit: verum L. Sylla legatus missus à consule eum duxit, sed laudem totã magna cupiditate sibi *Valer. l. 6. c. 11.* adeò affectavit, ut non solùm sibi parem gloriam vendicaret, sed etiam in signatorio annulo traditionem illam sculptam ad ostentationem sibi præferret. Ex quo quidem principio teterrimæ inimicitiæ inter Marium & Syllam ortæ sunt, cum interitu tot clarissimorum virorum, & clade tot exercituũ, ac labe totius Reipublicæ.

Lucullus in Mithridatem & Tigranẽ. Lucullus quoque Mithridatis copias ferro fameque afflixerat, regnoq; Pontico eum expulerat, & rursus à Tygrane Armeniæ Rege adjutum magna victoria su- *Pompeii ambitio.* peraverat: his tamen præclaris gestis quũ æmularetur Pompejus, per ambitionem obtinuit, ut Lucullo (qui jam bellum fecerat) revocato, succederet in bello, quod quidem

Digitized by Google

quidem deinde parvo labore confecit, & Tigranem ad deditionem, Mithritadem autem ad venenum compulit. Lucullus verò quum audisset Pompeji adventum, cir illum accedere ad simulachra umbrasque belli expugnandas, ut sæpius aliâs consueverat, qui olim Sertorii, Bruti, Spartaci bellis, quasi vultur alienæ prædæ cadaverive advolasset: quum grassus & Metellus & Lepidus bella illa magna virtute jam affecissent. Proinde non admirari si gloriā suam, cui æmularetur, niteretur extenuare, ut defugatis victisque à se Armeniis Ponticisq; triumphum duceret. Æmulatus est etiam Crassus Pompejo magni cognomen. Nam quum miles quidam dixisset, aderit Pompejus magnus: subridens, quantus, inquit.

Crassi æmulatio.

Est etiam nonnunquam æmulatio ejusdem rei studium ex imitatione quadam hac similitudine, non autē ex simultate & invidia, ut quum dicimus Theseum gesta Herculis æmulatum fuisse: tunc non vituperanda est æmulatio, sed laudanda, si virtutes, bonas artes, rectasque actiones imitatur. Hac opinione ductus Cicero quum apud Cæsarem pro M. Marcelli restitutione oraret, dixit illum æmulum atq; imitatorem studiorum suorum extitisse. Ejusmodi æmulatio non modò in studiis bonarum artium perutilis est, sed etiā Regibus Imperatoribusq; pernecessaria. Præbet enim quasi exemplar quoddam agendæ vitæ, regendique imperii. Nam sicut Aristoteles Platonem præceptorē suum, & veterem Academiam sibi ad imitandum proposuit, ut in mediocritate virtutem poneret, sicut Cicero in dicendo Demosthenem, cujus dicendi virtutes imitaretur, & Virgilius Homerum, Plautus Epicharmum Siculum, Gallus Euphoriona Calcidensem Elegiarū poëtam, cujus in Bucolicis meminit Virgilius, sic Reges, Imperatores, ac duces efficere debent, ut in pace quasi virtutum æmuli Evagoram, Agesilaum, Numam imitentur: in bello autem Camillum, Scipionem, Cæsarem, Alexandrum, ac præclarissimos alios quosq;: quorum quidem æmulatio quasi optimi exemplaris instar illos ad perfectæ laudis ac gloriæ cumulum perducet. Nec verò admirandū est æmulationis nomen ambiguū

Æmulationis altera species, laudanda.

Cicero.

Aristoteles Platon. discipulus. laer. l. 3 Reges quos debeant imitari Elegans comparatio.

Æmulationis nomen ambiguum.

Digitized by Google

esse: αἰμύλος enim apud Græcos (unde originem ducit) astutum, varium, & blandũ sermone significat, & αἰμυλία dicendi facundiam. Cornelius Nepos in vita Pomponii Attici huius affectus proprietatem eleganter ostendit, cujus verba ponenda esse censui, ut res ipsa clarius intelligatur. *Pomponius utebatur intimè Quinto Hortensio, qui his temporibus principatum eloquentiæ tenebat, ut intelligi non posset, uter eum plus diligeret, Cicero, an Hortensius: & id quod erat difficillimum efficiebat, ut inter quos tantæ laudis esset æmulatio, nulla intercederet obtrectatio, essetq; talium virorum quasi copula.* Quibus ex verbis colligemus æmulationem quum transit in obtrectationem, facilè ex ea in odium, simultatem, inimicitiasq; ac certamen prolabi posse, ex quo deinde ad vulnera necemque procurritur: hinc illud Maronis de Miseno Æolide tubicine:

Cornelius Nepos. *Pomponius.*

Sed tum fortè cava dum personat æquora concha
Demens, & cantu vocat in certamina divos,
Æmulus exceptum Triton (si credere dignum est)
Inter saxa virum spumosa immerserat unda.

Æneidos sexto.

Æmulatio nonnunquam compellit ad majorũ provocationem, unde in fabulis scribunt poëtæ Marsyam Celenum ab Apolline superatum, Scythico flagello graviter fuisse cæsum. Et Thamyram Odrysium, à Musis, quas ad citharæ certamen provocaverat, non modò victum, sed excæcatum quoque fuisse, illiusq; citharam in Barulam fluvium abjectam, eumque per irrisionem deinceps Barulam fuisse cognominatum. Hæc æmulatio nisi rationis habenis regatur, exultat, ac liberius vagatur, & similitudinem quam sequi videbatur, in simultatem convertit, detractat officium, laudi alterius adversatur, detrahit, insidiatur, tunc in alium incidit affectum longè deteriorem, sitq; obtrectatio, de qua nunc à nobis dicendum venit.

Æmulationis effecta. *Marsyas.* *Thamyras.* *Diodor. l. 3. cap. 5.* *Athen. l. 14.* *Similitudo in simultatem versa.*

DE OBTRECTATIONE.

TIT. XIII.

Obtrectatio.

Obtrectatio (ut Zeno definit) est animi ægritudo ex eo manans quòd adsit alteri, quod ipse etiã habeat. Hac perturbatos animos vicissim inter se habuisse Ciceronem

ceronem & Hortensium multi putabant: de eloquentiæ enim laude æmulatio quædam inter eos esse videbatur, quam simulando dissimulandoq; tegebant. Nam Cicero illum miris effert laudibus, quum dicit: *Hortensius memoria tanta fuit, quantam in nullo cognovisse me arbitror. ut quæ secū commentatus esset, ea sine scripto verbis eisdē redderet, quibus cogitavisset.* Et rursus alio loco: *Ego mihi Hortensium, sibi me ille anteferebat.*

Cicero & Hortensius.

De claris oratoribus. l. 2. Hortensius.

Ac quum illius obitum deploraret, ait: *Dolorem morte Hortensii, quòd non (ut plerīq; putabant) adversarium, aut obtrectatorem laudum mearum, sed socium potius & consortem gloriosi laboris amiseram.* Quibus quidem testimoniis clarè apparet, hos duos præclarissimos oratores nulla inter se obtrectatione laborasse, sed suavi musarum commercio fuisse conjunctos.

Indissimulata verò obtrectatio fuit inter Ciceronem & Salustium: Nam maledictis & probris diutius inter se certaverunt, alterque alterum ad vivum usque laceravit. Quinetiam repudiatam à Cic. Terentiam duxit Salustius, ut familiari testimonio illum gravius lacesseret, & hac nova injuria inveteratum odium magis exarsit, & plagam, quæ nondum cicatricem obduxerat, rursus exulceravit. Malè enim obrutum incendium, parvo etiam vento facilè inflammatur.

Cic. & Salust mutui obtrectatores.

Durior quoque obtrectatio inter Demosthenem & Æschinem fuit, ut eorum orationes inter se vicissim certantes indicant, quibus alter in alterum vehementer invehitur. Sic etiā inter Demadem & eundem Demosthenem magna fuit obtrectatio, dictis enim cavillis & probris palàm certabant: ut quum Demades aliquando in Demosthenem dixisset: *Meam sus tua Minervam docet?* cum ille: *At ista,* inquit, *Minerva tua nuper in adulterio deprehēnsa fuit.* Obtrectationem esse Cicero ait, quam intelligi Zelotypiam velit, & in definitione cum Zenone convenit, eamq; ait ægritudinē esse, quòd alter potiatur eo φ ipse quoq; habeat, complures tamē poëtarum Zelotypiē solùm in re amatoria ponunt, obtrectationem autē generaliter in omni mala æmulatione atque invidia, detractatione. Nam ζηλοῦν amare & imitari significat, τύπ☉ autem formam & figuram,

Demosthenis & Æschinis mutua obtrectatio.

Minerva Demadis in adulterio deprehensa.

Tusc. 4. Zelotipia & obtrectationis differ.

Zelotypia etymon Batÿs.

inde verbum dicitur ζηλοτυπεῖν à quo ζηλοτυπία fit, quasi invidentia quædam sub amoris figura concepta. Sic Juvenalis Aeneam juvenem zelotypo prælatū Hyarbæ appellat, ut qui amatoriam obtrectationem pro Carthaginensium regina inter eos fuisse putet. Oratores vero qui castigatius locuti sunt, ut Græcum verbum fugiant, pro zelotypia obtrectationem aut æmulationem usurpant. Ejusmodi ægritudines animum Principis neutiquam perturbare debent. Nullam enim similitudinem cum privatis civibus habet, cum quibus per simultatem contendat, & amicos nunquam, si rectè sapere vult, ad parem sibi usque dignitatem provehet, sed ita cum illis aget, ut neque plus velint quàm per eum illis tribuatur, nec si velint, assequi possint, & pari jure cum reliquis civibus parique judicio censeantur.

Princeps æmulatione careat.

Nullius porrò magis interest, quàm Principis, amicorum improbitatem, ac petulantiam coërcere. Eorum namque licentia odium, simultatem, exitiumque in ipsos etiam plerumque parit. Non suiipsius odio Philippus à Pausania interemptus est, sed quod Attali turpitudinem ac petulantiam non vindicaverit, verùm illum excellentiore militia extulerit, & Pausaniam conquerentem variis frustrationibus illuserit. Iram ergo qua in adversarium tumuerat, in Regem ipsum evomuit, & occasionem nactus ultionem ab eo exegit, quam ab Attalo nunquam exigere poterat.

Pausanias in Venus Philippum suis sibi reddere negligentem interemit.

Q. Curtius l. 1.

Valer l. 6. c. 1.

Rectius C. Martius in simili causa egit, qui consul sororis suæ filium C. Lusium nomine, militum Tribunū à Cælio Plotio manipulario milite jure cæsum pronunciavit, quoniam eum de stupro compellare ausus fuerat.

Plut in Mario & Va. Ma. l. 6. Tit. de pudi. Quintil. l. 3. cap. 11.

Causam etiam amatoriam non habebit Princeps: nam aut permissis amoribus utetur, aut si uspiam vagabitur, abstinebunt alij id appetere, quod ipse concupiscat, nec quispiam aquam deducere aut derivare audebit, quum metuerit ne ab universo flumine obruatur. Et de obtrectatione satis.

Digitized by Google

DE ANGORE.

TIT. XIV.

ANGOR nunc sequitur in cujus definitione Zeno & Cicero conveniunt ;dicunt enim *Angorem animi ægritudinem esse prementem.* Nonnulli qui de verborum significatione scribunt, asserunt angorem esse animi vel corporis cruciatum, diciq; à verbo Græco putant. ἄγχω siquidem idem quod strangulo significat, inde ἀγχόνη strangulatio Latinis dicitur. Festus Pompeius putat hinc trahi anginam, quæ faucium dolorem significat, Plautumq; comicorum facetissimum hoc verbo usum dicit, ubi ait : In anginam ego nunc me velim verti, ut veneficæ illi aniculæ fauces prendam, atq; enecem scelestam simulatricem. Cornelius autem Celsus vir summa doctrina, summaq; eloquentia, in libris quos de medicina scripsit, ait: *Nostri anginam vocant, apud Græcos nomen prout species est. Nam συνάγχην dicunt, dum vix spiritus trahitur.* Consequens igitur esse videtur angorem animi, ægritudinem corporis, cruciatū transferri. Nam sicut ex hac ægrotatione corpus corruit, membra languescunt, sic etiā animus angore perturbatus deficit, & omnia virtutis officia deserit. Videmus enim nōnullos quū quippiam durioris nuncii accipiunt, ita animo angi, atq; dimitti, ut ubi sint loci, vix satis sciant, vixq; suffragiis reguntur, sed tremiscunt, labascunt, desidunt, & frigido sudore perluuntur. Legimus etiam quosdam repentino angore adeò consternatos, ut perierint P. Rutilius quum levi quodam morbo teneretur, nunciata fratris in petitione consulatus repulsa, illico vitæ spiritum emisit. Diodorus sophista dialecticen profitebatur, in qua se omnium præstantissimum esse jactabat, & in disserendo nemini cedere. Clarus etiam in eadem disciplina habebatur Stilpo Megarensis, contigit ergo ut aliquando in arduam inciderent disceptationem, magna confidentia loquebatur Diodorus, sed Stilpo brevi quadam interrogatione quæstiunculam per jocum ei protulit, cui quum nequaquam respondere posset Diodorus, obticuit & præcipiti quodam angore ex pudore correptus obiit. Augustissimi itaque animi viros tangit hic

Angor. *Tusc. 4.* *Angoris etymon.* *Festus Pomp. de verb. sign.* *Angina.* *Philolaches adolescens.* *Plautus in mostellaria.* *Corn. Celsus c. 4. l. 4.* *Angoris vis.* *Ex Pl. c. 29. l. 7.* *Diodorus sophista.* *Stilpo Megarensis.* *Laërt. l. 2.*

Angor à regibus alienus. hic affectus, & eos qui fortunæ casibus minus resistere didicerunt. Reges autem ac Principes qui ingenitam quandam fortitudinem à natura ipsa habent, (*fortes enim fortibus creantur*, ut ait Horatius) longè minus angore turbantur. *Horatius, l.6. car. Od.4.* Additur deinde consuetudo magnorum virorum, cum quibus assiduè versantur, & maximarum rerum actiones meditationesq; quotidie accidunt, quæ eos ab omni parva atq; humili cura vendicāt, & fortes intrepidosq; etiam in rebus arduis ac difficillimis reddunt. *Fatalis infusio.* Omitto fatalem illam infusionem, qua divinitus concessum est ut aliis hominibus imperent, ut Mœonius vates cecinit, & Hesiod. *Hesiodus.* divinæ prolis assertor retulit, quum dixit.

Indigetes divi fato summi Iovis hi sunt,
Quondam homines, modò cum superis humana tenentes,
Largi, ac magnifici, Regum ius hinc quoq; nacti.

DE TRISTITIA, ET atra bili.

TIT. XV.

Tristitia. TRISTITIA huic proxima accedit, quæ (ut ait Cicero) *est ægritudo permanens altius animo infixa, atq; inhærens*: *Cic. Tusc. q.l. 4.* hæc magis animos eorum perturbat, quorum corpora terrenam magis naturam attingunt. Idcirco quidam putant tristitiam dici à terræ statione, quasi terrestitiam. *Tristitia unde dicta.* Atræ quoq; bili, quam μελαγχολίαν Græci appellant, *Atrabilis.* valde obnoxia habetur, & nonnunquam tantæ potentiæ est, ut hominem in insaniam convertat. Unde illud Plauti: *Delirat uxor atra bili percita.* Aristoteles ait eos omnes qui atra bili tenentur, non modò animo, sed etiam corpore vexari, semperq; medicina egere ut qui abrodantur assiduè, vehementer appetant, multum sumant, parum concoquant. *Arist. in prob. sect. 3. quæ. Tusc. 1.* Addit quoq; eos altas habere cogitationes, & ingenio plurimum præstare. Hoc cùm aliquando legeret Cicero, subridens ait *se tardiorem esse æquo animo ferre, dummodo ab hac naturæ specie omnino abesset.* *Cic. dictum.* Nec id injuria dixit vir dicendi ac sentiendi Latinorum omnium excellentissimus. Sunt enim taliter affecti

affecti homines ad invidiam proni, & ad mœrorem, fraudem, avaritiam, ignaviam, desidendo enim ac nihil agendo oblectantur. Hos astronomi Saturno subjiciunt, scilicet syderi ignavo, nocuo, & hominum generi infesto. *Melancholici.*

C. Cęsar aliquando in corona familiarium suorum liberius jocabatur, proprius illuc accessit vir quidam hilari vultu, sed præpingui, robusto, ac procero corpore, cum quispiam eorum qui in corona aderant, eum monuit, ut submissius loqueretur, hominemque caveret, tum leniter arridens Cæsar dixit, non tales viros esse cavendos, sed macilentos ac tristes, & nutu Brutũ ac Cassium ostendit. Ratio tamen & prudentia, nativam astrorum naturæq; inclinationem non modò mutare ac cohibere valet, verum etiam omni ex parte abolere. *Cæsar. Ex Plut. in apopht. Romanorum. Macilenti cavendi.*

Zopyrus, qui naturę rationem hominumq; mores ex corporis habitu, oculis, vultu, fronteque se pernoscere profitebatur, Socratem stupidum, bardumque (ut Ciceronis verbo utar) & à virtute omnino alienum esse dicebat, quòd is jugula concava non haberet, sed obstructas eas partes atque obturatas esse dicebat: hoc quum audivissent qui aderant, Zopyrum irridebant. Tum Socrates: *Vera*, inquit. *loquitur, hujusmodi tamen natura mala omnia sapientia studiis emendavi.* Non igitur erravit Juvenalis, quum ait: *Zopyrus physiognomus. In li. de Fato. Socrates Bardus Zopyro dictus. Sat. 10. in fi.*

Nullum numen abest, si sit sapientia: sed nos
Te facimus fortuna Deam, cœloq; locamus.

Tristitia Principibus inutilis & indecora est, odit enim hominum cœtus, sermones fugit, comitatus vitat, optat solitudinem, se ipsam cruciat, semperq; jecur torret, ut dicebant veteres. Inter Pythagorica symbola, quæ apud amicos crebris sermonibus usurpabat, hoc in primis erat, *cor non esse edendum:* cujus quidem sensus erat, tristitia animum non esse excruciandum. *Tristitia. Cor non edendum: symbolũ Pythagoricorum.*

Myson Cheneus, quem nonnulli inter septem Græciæ sapientes connumeraverunt, tristis adeò erat, ut odio mortales omnes habere diceretur. Is solus aliquando ridebat, quum in conventu hominum semper tristis esset. Tum ex notis ejus quispiam, qui clàm viderat eum ridentem, ait: *Sed nunc in solitudine Myson cur rides?* *Myson Chene⁹ solus quandoque ridebat, alioqui tristis. Ex Diogen. Laërt. lib. 1.*

quia

Digitized by Google

quia (inquit) *solus sum*. Quo quidem responso indicavit tristes omnes solivagos esse, & nullum hominum congressum aspectumve ferre posse.

Aquila cor Promethei tundens.
Prometheus.
Homo ex luto primus factus.

Hæc est aquila illa quàm poëtæ fingunt cor Promethei semper tundere, religati in Causaco monte: tristis scilicet & alta cogitatio, quam in syderum contemplatione sedulò impendebat. Fuit enim Prometheus vir doctissimus, idcircò eum primò hominem figulari rota ex luto finxisse fabulantur, quia illum abductum à terrena cogitatione ad cœlestium rerum agnitionem erexit. Sed quia cura curam ex se gignit, & cogitatio cogitationem parit, fingitur contusum cor ejus renasci, sicq; perpetuò reparari, & nunquam deficere.

Cogitationũ receptacula duo.

Tristior illa ac profunda meditatio solitudinem silentiumq; quærit duce natura, quæ duo cogitationum nostrarum receptacula nobis prębuit, unum in cerebro, alterum verò in corde. Sed illud cerebri tumultuosum & inquietum est, confluunt illuc omnes corporis sensus, & exteriora omnia quæ objiciuntur, nuntiant: Proinde cerebrum nunquam placidè quiescit. Cor autem quietum magis est & abditum, minus enim à sensibus vexatur. Mens igitur nostra (quam sæpe dixi ita dominatum corporis tenere, constitutam in summo capite, quasi corporis tenere, constitutam in summo capite, aliquam graviorem incidit cogitationem, tunc videtur quasi confugere ad cor, & tanquam ad secretum quietumque penetrale secedere, ut verum ac rectum consilium eliciat ac proferat. Sic nos quoque mentis exemplo quanto magis cogitationi intenti sumus, eo abditiorem altioremque locum quærimus, ne ea videamus quæ animum perturbant, nevé audiamus quæ circumsonant aut circumstrepunt.

Cor.
Mens ad cor confugit.
Solitudo cogitationi apta.

Hac igitur meditatione inducti veteres tristitiam in bonam nonnunquam acceperunt partem, & pro gravitate quadam ac prudentia ponunt: unde Lucilius & Varro *tristes ac severos philosophos* appellant, & Cicero *iudicem tristem*, & severum dixit. Sic etiam Terentius: *Tristis severitas inest in vultu, atq; in verbis fides.* Relinquat igitur Princeps illam duram atque amaram tristitiam, tanquam rem perniciosam, & truculentam: hæc autem

...æ in ...partẽ ...a.
...ius severi-

m ...

mitior nō indecora erit, sed potius dignitatem augebit, si tempori ac loco conveniet.

De Moerore.

Tit. XVI.

Moeror huic superiori non est dissimilis, sed eam magna ex parte comitatur, illius tamē affectus magis perseverat. Cicero *mœrorem ægritudinem flebilem esse dicit, hac à compluribus Græcorum κατηφεια dicitur*. Latini autore Varrone putant mœrorem Latinam esse dictionem, & à marcesco deduci, quoniam mœrore corpus marcescat, tabescatq; Inde etiam macros dictos putant. Videretur fortasse durior hæc expositio, sed tantum Varroni tribuo, ut sola autoritate sua me frangat. Si verò cuipiam non faceret satis, non alienum forsitan putandum esset mœrorem Græcam habere originem, & vel à μείρομαι dici, quòd in sortem accipere significat. Sæpe enim quæ adversa accidunt, fortunæ sortique tribuimus, vel ab ἡμαρμαι, quod fato accipere designat, εἱμαρμένη siquidem pro fato, sorte, portionevé ponitur. Quæ ambiguitas dubiam reliquit scripturā. Nam Mœrorem (ut ex veteribus codicibus cerni licet) alii per œ, alii per æ diphthongum scripserunt. Utra harum opinionum vera sit, parum refert, utraq; tamen suos adstipulatores habet, nos neutram affirmamus, sed rem in medio relinquimus, ne dum alios sequimur, in aliorum invidiam incurramus: hi autem quibus neutra harum opinionum placet, æquo animo pauca hæc verba ferant, & nos tentando lusisse putent.

Mœror.
Tusc. l. 4.
Mœror unde etymologiam habeat.
Verū etymon. Est enim diuturna tristitia, & quasi fatalis, ἱμαρμένη.

Hæc flebilis ægritudo à viro forti omnino aliena est, mollitiē enim animi ostendit, virtutem enervat, & hominem languidiorem reddit. Pueri apud Lacedæmonios per superstitionem quandam ad aram Iovis graviter cædebantur, ut consuescerent sine mœrore ac lachryma plagas ferre, virtutiq; obdurarentur, vixq; unquam inventi sunt aliqui molliores, qui flerent, aliquové modo ingemiscerent: sed si quis lachrymulam effudisset, aut leviter admodum ingemuisset, ita deinde ab æqualibus irridebatur, ut quamprimùm ultro aram con-

Mœroris effecta.
Cic. in Tusc.
Cæl. Rhod. l. 18 c. 1. ant. lect.
Lacedæmoniorum pueri castigati.

Digitized by Google

conscenderet ut rursus caderetur, quod quidem etiam Cicero verum fuisse testatur. Id enim efficiebant, ut virtutis indolem ostenderent, ne parvo dolore eam amisisse viderentur. Quæ consuetudo tantum valuit, ut Lacedæmonii omnium Græcorum fortissimi evaserint: & Spartiatæ quamvis pauci & inopes essent, maximum tamen imperium propagaverint, & opulentissimas urbes ac regiones subegerint. Sparta, quæ totius Laconicę provinciæ principatum tenebat, Hecatompolis dicebatur, quòd tunc centenis urbibus imperaret, & singulis quibusque annis à numero urbium centum boves immolabat, & idcirco ejusmodi sacrificium Hecatombe dicebatur. Et quum Antigonus Macedonum Rex tandem eos superasset non modò viri, verùm etiā mulieres & parvuli fortunæ mutationem forti animo pertulere. Nemo enim jā in acie saluti suæ pepercit, nulla fœmina amissum conjugem aut filium flevit, senes filiorū mortem laudabant, patribus in acie cęsis filii gratulabantur, omnesq; reliqui vicem suam dolebant, quòd non etiam ipsi pro patriæ libertate cecidissent.

Sparta Hecatompolis.

Spartanorū fortis animus

Ciceroni tantæ excellentiæ viro, & qui tam præclarū facinus pro Republica gesserat, ve io datum est, quòd vocatus in judicium à Clodio, ut qui Lentulum & Cethegum injussu Senatus supplicio affici jussisset adeò animum demiserit, ut mutata veste flens ac miserabiliter mœrens ad singulos quosque obvios se prosterneret, & quum ejus oratio in alienis casibus semper enituerit, in seipso defendēdo in tam illustri causa siluerit, & muliebriter conversus in mœrorem ac fletum, misericordiam, quam jure optimo assecutus fuisset in risúm hominum ludibriumq; convertit. Nec fuit res parvi momenti mœror hic Ciceronis. Eum namque sordidatum millia circiter hominum viginti veste mutata comitabantur, tum in primis universus equestris ordo, tum nonnulli senatorum filii: nihil tamen animum Ciceronis magis fregit, quàm subita in eum Pompeii mutatio cujus arbitrio tam multa in Republica non sinę multorum civium invidia gesserat, de eo optimè meritus nū destitutus fuit, quum magis ope consilio, auxilioq; eju indigebat Hoc primum ingrati animi argumētum fuit

Cic. à Clodio in ius vocatus animum despondet.

Ciceronis mœror.

Pompeii ingratitudo erga Ciceronē.

Extre

Extremo enim in periculo constitutus Cicero, ut à Pompeio auxilium peteret, rectà illius domum proficiscebatur, & quum jam vestibulum ingredi vellet, clausis per servos januis exturbatus extrususque extitit, ipse autem Pompejus per posticum egrediens hominem amicum destituit, ac per contemptum frustratus est. Hujus injuriæ meminisse videtur Cicero, quum ad Atticum scribens ait: *Laudas, quia oblivisci me scripsi antefacta & dicta nostri amici, ego vero ita facio: quin ea ipsaque à te commemorantur, secus ab eo in meipsum facta esse non memini. Tanto plus apud me valere beneficij gratiam: quam injuria dolorem volo.* Sed magnus hic per virtutē cognominatus, ingratior aliquando, ac negligentior in rebus amicorum habitus fuit, ut qui excusaret se maximis Reipublicæ negociis impeditum non posse amicorum causis adesse, quæ tamen ratio eum à multorum, qui de eo optimè meriti erant, invidia liberare non potuit.

Infidus amicus.

Ciceronis negligentia in amic.

Demosthenes quoque non fortior Cicerone fuit, quū causam suam apud Athenienses dixit: præ mœrore enim adeò animo decidit, ut exilium potius subire statueret, quàm in judicium descendere, & veniam implorare, quam tamen animo impetrasset, tantæ dignitatis ac gratiæ apud Athenienses erat. Nunc autem (ut redeat sermo unde defluxit) concludendum erit, magnos ac fortes viros ejusmodi ægritudine non perturbari, sed infirmitatem humani generis æquo animo ferre, semperque opinari debere terrena omnia virtutē longè inferiora esse.

Demosthenes molli animo.

DE LVCTV.

TIT. XVII.

LUCTUS huic speciei succedit, de quo paucis disserendum erit. Luctum Cicero esse dicit ægritudinem ex ejus acerbo interitu conceptam, qui nobis charus fuerit. Hac in primis definitione monemur, luctuosius nobis perire eos qui ætate acerba occidunt, quàm eos qui matura ac miti post multos exactos annos decedūt.

Luctus Tuscul. 4. Acerba ætas metaphoricè à pomis immaturis.

Digitized by Google

Lugere quos deceat. Illos enim lugere nostro incommodo detrimentoque possumus, istos autem nequaquam: functi enim sunt officio vitæ, & defecti corporis animique viribus decidunt, ut poma quæ ex suis ramis concocta, ac vieta spõte sua cadunt, nulla externa vi excutiente, sed à natura ipsa relicta, ut novis cedant. Proinde illorum occasum opportunum non luctu, lachrymis, aut misericordia prosequamur, sed laude ac gratulatione, ne aut nimium nos ipsos amare videamur, aut fœlicitati illorum invidere.

Duodecim tabularum leges decemvirales. In legibus decemviralibus (quas duodecim tabulas appellant) non modò viris, sed etiam mulieribus ejulatus fictusque funebris prohibitus est. *Ingemiscere.* Ingemiscere tamē nonnunquam etiam viro concessum Cicero ait, sed id quidem perrarò. Ingemiscere apud priscos miserabilē quandam vocem è pectore mittere significavit, sine ejulatu & lachrymis, quum quis ex suspirio ostendit se desiderio ejus qui obierit esse affectum. *Gemere unde dictum.* Hoc verbum originem Græcam videtur habere: est enim γέμω plenus sum, & γεμίζω impleo. Vasa enim oris angusti quū ad summum usque implentur, vocem quandam gracilem quasi gemitum emittunt: hinc translatio fit ad gemitum: nisi durior fortasse videbitur Virgilius, qui cavernas gemitum dedisse ait: *Æneid. 2.* *In Tuscul. quæst. l. 2.* Et Cicero *Athletas in iactandis cæstibus*, ait, *ingemiscere, non quod doleant, animóve succumbant, sed quod cum gemitu plaga venit maior:* Sed ad propositam rationem redeo.

Interitus sine luctu. Eorum interitus, quorum vita clarissima fuit, & mors splendida, omni luctu careat oportet: fama enim & gloria rerum gestarum omnes lachrymas ab oculis abstergere, & diuturna eorum memoria omnibus consolationem afferre debet.

Molliter quæ ferenda. Præterea non sunt graviter ferendi casus, quos nullo consilio vincere aut vitare possumus: & ex aliorum eventu cogitare debemus, nihil novi nobis accidisse, nihilque præter conditionem mortalium. Nihil enim præcipuè dolendum est in eo quod accidit universis. *Levat siquidem dolorem communis quasi legis & humanæ conditionis recordatio*, ut ait Cicero. Fieri tamen non

Digitized by Google

non potest, ut triste desiderium ex eorum morte quos dileximus, aliquandiu in nobis non remaneat, quod quidem leniendum virtute animi est, memoria officiorum, ac rectarum actionum quas illi egerunt. Nam si quis sensus de his quæ à nobis geruntur, his qui obierūt remanet, certè nihil libentius sentiunt, quàm suam memoriam à nobis celebrari, maximasque gratias illis habent, qui præclara sua gesta nulla oblivione obliterari sinunt, sed eadem hominibus legenda atque audienda tradunt, ut quasi vivi esse videantur, & in cœtu hominum quotidie versari. Sic enim viri fortes laudis studio honestam mortem vitæ etiam præferunt, quid assecuti esse viderentur, si iisdem terminis, quibus vita, etiam memoriæ famæque gloria finiretur? Certè futuræ laudis species quasi calcar esse videtur ad omnes præclaras actiones.

Desiderium mortuorum amicorum quōmodo leniendum.

Laus calcar ad praclaras act.

Sed age quid mœrendo aut lugendo assequimur, nisi ut leviores esse videamur, & corpore habituque indecori? Quis hominem flentem ac sordidatum non jure optimo irriserit? Quis ejulantem aut lugentem non contempserit? Lugeo (ut opinor) etiam Græcam habet originem, est enim λιγαίνω, strideo.

Mœroris cōsequentia.

Lugeo undè dictum.

Quid viro indecentius stridore atque ululatu querulo? Inofficiosum tamen prorsus videretur, acerbam mortem eorum, qui necessitudine aut benevolentia nobis conjuncti sunt non dolere, & fusque deque ferre, ut nonnulli veterum dicebant, quod se indifferenter habere significat, ut A. Gellius ostendit: hoc quidem Stoicis placet, ἀδιαφορεῖν enim id significat, quod solius sapientis esse affirmant. Sed nos prudentis animi esse ducimus, æquo animo adversa omnia tolerare, & modestè admodum se gerere, ne aut luctu nostro indecoro videamur molliter nimis nos amare, aut omnino non dolendo necessarios nostros negligere atque contemnere. Et illuc spectare videtur (ut opinor) quod apud Terentium ex prisca consuetudine dicitur: *Ejus mortem tam fert familiariter: quid si ipse amasset? Quid mihi faciet patri?* Donatus tamen grammaticus gravis atque eruditus familiariter, graviter exposuit, quòd quæ familiaria nobis sunt, gravia animo nostro

A. Gellius c. 9. lib. 16.

In Andria.

Donatus Grāmat.

Lugere quos deceat. Illos enim lugere nostro incommodo detrimentoque possumus, istos autem nequaquam: functi enim sunt officio vitæ, & defecti corporis animique viribus decidunt, ut poma quæ ex suis ramis concocta, ac victa spõte sua cadunt, nulla externa vi excutiente, sed à natura ipsa relicta, ut novis cedant. Proinde illorum occasum opportunum non luctu, lachrymis, aut misericordia prosequamur, sed laude ac gratulatione, ne aut nimium nos ipsos amare videamur, aut fœlicitati illorum invidere.

Duodecim tabularum leges decemvirales. In legibus decemviralibus (quas duodecim tabulas appellant) non modò viris, sed etiam mulieribus ejulatus fletusque funebris prohibitus est. Ingemiscere tamẽ *Ingemiscere.* nonnunquam etiam viro concessum Cicero ait, sed id quidem perrarò. Ingemiscere apud priscos miserabilẽ quandam vocem è pectore mittere significavit, sine ejularu & lachrymis, quum quis ex suspirio ostendit se desiderio ejus qui obierit esse affectum. Hoc verbum *Gemere unde dictum.* originem Græcam videtur habere: est enim γέμω plenus sum, & γεμίζω impleo. Vasa enim oris angusti quũ ad summum usque implentur, vocem quandam gracilem quasi gemitum emittunt: hinc translatio fit ad gemitum: nisi durior fortasse videbitur Virgilius, qui ca- *Æneid. 2.* vernas gemitum dedisse ait: Et Cicero *Athletas in ia-* *In Tuscul. quæst. l. 2.* *ctandis castibus*, ait, *ingemiscere, non quod doleant, animóve sucumbant, sed quod cum gemitu plaga venit maior:* Sed ad propositam rationem redeo.

Interitus sine luctu. Eorum interitus, quorum vita clarissima fuit, & mors splendida, omni luctu careat oportet: fama enim & gloria rerum gestarum omnes lachrymas ab oculis abstergere, & diuturna eorum memoria omnibus consolationem afferre debet.

Molliter quæ ferenda. Præterea non sunt graviter ferendi casus, quos nullo consilio vincere aut vitare possumus: & ex aliorum eventu cogitare debemus, nihil novi nobis accidisse, nihilque præter conditionem mortalium. Nihil enim præcipuè dolendum est in eo quod accidit universis. *Levat siquidem dolorem communis quasi legis & humanæ conditionis recordatio*, ut ait Cicero. Fieri tamen non

Digitized by Google

non potest, ut triste desiderium ex eorum morte quos dileximus, aliquandiu in nobis non remaneat, quod quidem leniendum virtute animi est, memoria officiorum, ac rectarum actionum quas illi egerunt. Nam si quis sensus de his quæ à nobis geruntur, his qui obierũt remanet, certè nihil libentius sentiunt, quàm suam memoriam à nobis celebrari, maximasque gratias illis habent, qui præclara sua gesta nulla oblivione obliterari sinunt, sed eadem hominibus legenda atque audienda tradunt, ut quasi vivi esse videantur, & in cœtu hominum quotidie versari. Sic enim viri fortes laudis studio honestam mortem vitæ etiam præferunt, quid assecuti esse viderentur, si iisdem terminis, quibus vita, etiam memoriæ famæque gloria finiretur? Certè futuræ laudis species quasi calcar esse videtur ad omnes præclaras actiones. *Desiderium mortuorum amicorum quomodo leniendum.* *Laus calcar ad præclaras act.*

Sed age quid mœrendo aut lugendo assequimur, nisi ut leviores esse videamur, & corpore habituque indecori? Quis hominem flentem ac sordidatum non jure optimo irriserit? Quis ejulantem aut lugentem non contempserit? Lugeo (ut opinor) etiam Græcam habet originem, est enim λιγαίνω, strideo. *Mœroris consequentia.* *Lugeo unde dictum.*

. Quid viro indecentius stridore atque ululatu querulo? Inofficiosum tamen prorsus videretur, acerbam mortem eorum, qui necessitudine aut benevolentia nobis conjuncti sunt non dolere, & susque deque ferre, ut nonnulli veterum dicebant, quod se indifferenter habere significat, ut A. Gellius ostendit: hoc quidem Stoicis placet, ἀδιαφορῶν enim id significat, quod solum sapientis esse affirmant. Sed nos prudentis animi esse ducimus, æquo animo adversa omnia tolerare, & modestè admodum se gerere, ne aut luctu nostro indecoro videamur molliter nimis nos amare, aut omnino non dolendo necessarios nostros negligere atque contemnere. Et illuc spectare videtur (ut opinor) quod apud Terentium ex prisca consuetudine dicitur: *Eius mortem tam fert familiariter: quid si ipse amasset? Quid mihi faciet patri?* Donatus tamen grammaticus gravis atque eruditus familiariter, graviter exposuit, quòd quæ familiaria nobis sunt, gravia animo nostro *A. Gellius c. 9. lib. 16.* *In Andria.* *Donatus Gramma.*

Digitized by Google

esse videantur, sed hic potius ad comicam vim, quàm ad sapientiæ studium respexit.

Placet tamen animi affectum alijs potius signis ostendere, quàm mœrore, ejulatu ac luctu, ne indecentiam nostram lachrymarum situ & squallore ostendamus.

Alexander Hephæstionē lugens. Ælian l 7. Var. hist.

Alexander Magnus à virtute dictus, Hephæstionis amici sui mortem gravi animo tulit, sed ne se pannosum, sordidatum, ac luctuosum ostenderet, equorum jubas tonderi ad cutem usque jussit, & turrium pinnas, ac murorum propugnacula exurbari, ut mœnia etiam ipsa desiderio Hephæstionis amici sui affecta esse viderentur.

Catonis mollities cum Profusione.

Objecerunt ut indignum æmuli obtrectatores M. Catoni juniori, quod mortem Cepionis fratris sui molestius ægriusque tulerit, quàm par fuerat, aut virum severum ac gravem, & in studiis Stoicæ sapientiæ eruditum decebat, quodque non solum luctu, planctu & ejulatu modum ac limitem sapientis viri transgressus fuerit, verùm profusione quadam, ac nimia funeris impensa. Exquisitis enim odoribus vaporibusque, & vestibus preciosis, quibus adopertum illius cadaver cremaretur, modesti moderatique hominis teminos excessisse nimium visus est. Erexit quoque ei in foro Emæorum sepulchrum ex Thasio marmore, cujus impensa fuerit octo circiter talentorum.

Crassi fortis animus. Cornelia.

Crassum verò laudibus efferunt, qui forti animo tulit cædem filii sui viri clarissimi, cui nupta erat Cornelia Scipionis filia, quam deinde Magnus Pompejus duxit, erat enim puella non modò forma ac gratia præcellens, verùm etiam eloquentia ac doctrina eruditissima. Nam quum filii caput abscissum, hastæque præfixum à Parthis circunferri cerneret Crassus, & eo spectaculo Romanorum amicos, qui in exercitu erant perterrefieri ac consternari, magna voce exclamavit: *Meus est hic privatus dolor milites, mea calamitas, meúsque luctus: publica verò salus, & Republicæ gloria in salute vestra posita est. Quod si qua orbati senis miseratio vos tangit, hanc in ulciscendis hostibus ostendite.* Hæc quidem vox non parvum fortitudinis exemplar præbuit, sed inclinante

nante fortuna difficile admodum est rem labantem sistere.

Laudant veteres Lacænam illam, quæ quum accepisset filium fortiter in prælio dimicantem cecidisse, nullum mœroris aut luctus signum dedit, sed Diis gratias habere se ait, quòd ejusmodi filium peperisset, qui pro patriæ salute non dubitasset occumbere. *De quadam Lacæna.*

Sapientem etiam Anaxagoram probant, qui nuncianti sibi filii mortem ait: *Sciebam me genuisse mortalem.* *Anaxagoræ dictum. Val.l.5.*

Xenophon quoque Atheniensis quum coronatus de more sacrificaret, filium Gryllum nomine in prælio apud Mantineam corruisse accepit, quo nuncio commotus coronam deposuit, sed certior deinde factus illum forti animo pugnantem occubuisse, coronam evestigio accepit, & quasi Deo pro honesta filii morte gratias ageret, rem divinam facere perrexit. *Xenophon Atheniens. Ælian.l.3.*

Horatius quoque Pulvillus quum Jovi ædem in capitolio Pontifex consecraret, eiq; nunciatum esset filium occidisse, nihilo commotior factus in dedicatione perstitit, nec vultum à publica religione ad privatum dolorem flexit, ne patris magis quam Pontificis partes egisse videretur. *Horatius Pulvillus. Valer.l.5.c.9.*

Quibus exemplis concludere possumus, prudentem ac gravem virum luctu neutiquam perturbari, sed mortem eorum quos charos habet, leniter dolere, & præcipuè si fuerit honesta, vel potius gloriosa. Acerba tamen durior est. Audi Plinium secundum, & intelliges quam mortem opinetur acerbam dici. *Mihi autem videtur acerba semper & immatura esse mors eorum, qui immortale aliquid parant. Nam qui voluptatibus dediti quasi in diem vivunt, vivendi causas quotidie finiunt. Qui verò posteros cogitant, & memoriam sui operis ostendunt, his nulla mors non immatura est, ut quæ semper inchoatum aliquid abrumpat.* *Prudens luctu non perturbatur. Plinius secundus in epist. Mors quorũ acerba.*

Digitized by Google

DE AERVMNA.

TIT. XVIII.

Lib. 2. Ærumna.

NUNC sequitur Ærumna, quam dicunt ęgritudinem esse laboriosam. Cicero in libris suis de finibus bonorum & malorum ejusmodi verba protulit. *Sic enim maiores nostros labores non fugiendos, tristissimo tamen verbo ærumnas (ut video) nominaverunt.* Sed ærumnæ & per diminutionem ærumnulę, furcillæ sunt, quibus sarcinæ relevantur, quarum usum quia C Marius in re militari primus militibus suis dedit, muli Mariani postea dictæ sunt, quorum onera ærumnis illis sublevantur. Sic deinde per similitudinem quandam veteres onerosos gravesq; labores ęrumnas appellaverunt. Hujus verbi origo Græca esse invenitur, est enim αἴρειν apprehendere, tollere, vincere.

Festus in voce ærumnula. *Muli Mariani.* *Ærumna unde dicta.*

Labores igitur quos animi virtute vincere, tolerare, & nulla ex parte detrectare debemus, ærumnarum nomine nuncupabant, ut ostenderent functiones quæ ad dignitatem pertinent, quævé ad multorum exemplum, aut ad publicam utilitatem spectant, nunquam fugiendas esse, aliisq; ablegādas. *Nullum enim dolor nullumq; periculum esse debet, quod pro communi salute communiq; libertate fugiendum aut deprecandum sit.* Nec omnino putandum est, eorum qui cum imperio sunt, labores minores esse, quàm eorum qui privatam vitam domi militiævé agunt. Nihil enim difficilius esse potest (ut sæpe jam diximus) quàm bene imperare: adeò ut non insulsè dixisse videatur Tiberius Cæsar, quum ait: *Nescitis quanta bellua sit imperium.*

Labores & molestia Magistratuum. *Dictum Tyberij.*

Et ad inimicos sæpe dicebat se lupum auribus tenere. Regem quendam fuisse Valerius scribit (cujus nomen memoriæ non prodidit, nec me alibi unquam legere memini) qui traditum sibi diadema priusquam capiti imponeret, retentum diu considerarit, tandemque dixerit: *O nobilem magis quàm fælicem pannum, quem si quis penitus cognoscat, quam multis solicitudinibus, periculis, & miseriis sit refertus, ne humi quidem iacentem tollere vellet.*

Lib 7. de sap. dict. & fa. c. 3. *Regium dictū de diademate*

Prisci

Digitized by Google

Prisci Reges ante usum diadematis parvas quasdam gerebant hastas,& eas pro sacris venerabantur,quæ sceptra à Græcis dicta inveniuntur.Sed gloriæ studium, & imperii amplitudo labores illos multò quàm sunt minores videri facit. Hoc Scipio ipse Aphricanus manifestè declaravit. Nam quum legeret Xenophontis libros de Cyri institutione,locum illum in primis laudavit, in quo diceret *labores non esse graves nec Imperatori, nec militi, quando ipse honor labores leviores faceret Imperatorum.* Hanc sententiam secutus etiam videtur Sothares Atheniensis, vir doctus & gravis. Nam quum Miltiades pro parta victoria coronam in Senatu peteret, obstitit Sothares, & palàm exclamavit: *O Miltiades, quum solus de barbaris victoriam consequeris, tunc te solum coronari aequum erit.* Sed haud scio an tota illa bellica laus tanti sit, ut innumerabiles illas ærumnas compensare possit, & præcipuè quum cogitamus, ei qui exercitui præest, non satis esse consilio adesse, & in appellandis cohortandisque militibus, aliisque functionibus optimi ducis munere fungi, nisi etiam in pugna ubi opus fuerit, gregarii militis officium præstet. Quid Hannibali defuerit, quod ad magnum ducem summumque Imperatorem pertineat, non intelligo. Audi Livium hominem Italum Romana civitate donatum, & extero ac barbaro duci nulla necessitudine conciliatum, intelliges quanti laboris sit bene militibus imperare. *Hannibali*, inquit is, *plurimum audaciæ erat ad pericula capessenda, plurimum consilij inter ipsa pericula. Nullo labore aut corpus fatigari, aut animus vinci poterat. Caloris ac frigoris patientia par, cibi potionisque desiderio naturali, non voluptate modus finitus, vigiliarum somniq; nec die nec nocte discriminata tempora. Id quod gerendis rebus superesset, quieti datum, ea neq; molli strato, neque silentio accersita, multi sæpe militari sagulo opertum humi iacentem inter custodias stationesq; militum conspexerunt. Equitum peditumq; idem longè primus erat, Princeps prælium inibat, ultimus conserto prælio excedebat, Vestitus nihil inter æquales excellens, arma, atq; equi conspiciebantur.*

Prisci Reges hastis pro diademate utebantur.

Scipio.

Sothares Atheniensis.

Miltiadis ambitio.

Belli ducis officium.

Dec. 3. l. 1. de bell. Pun.

Hannibalis vita, & mores.

Ærumnæ Imperatoris in bello ferendæ.

Hæc Livii verba ostendunt, quæ & quantæ sunt ærumnæ laboresq; eorum qui exercitum ducunt. Ex his autem quid lucratus fuerit hic Punicus Imperator omniũ exterorum præstantissimus, non intelligo, nisi lucro ei appono invidiam, exilium, suorum cædem, inopiam, venenum. Hæc si cum gloria conferimus, dura etiam & aspera esse videbuntur, adeò ut vix satis cum gloria cõpensari atq; adæquari possint.

Hannibalis præmium.

Magnus quoq; Imperator fuerat Hamilcar ejus pater, præclaras res gesserat: sed dum fortunam inconsultius quàm prudentius sequitur, ab Hispanis per insidias occiditur. Cujus gener, qui ei in imperio successit, Hasdrubal, à servo cujusdã Hispani indignam domini mortem ulciscentis cæsus est. Principes quoq; & Reges qui in pace & ocio degunt, non ab ærumnis laboribusq; omni ex parte immunes sunt.

Hamilcar per insidias occisus. Liv. l. 21. Sel l. 4. decad. 3.

Omitto quæ in rebus bellicis Cæsar egit, in quibus mortales omnes antecelluit: at postquam rerum potitus est, nullum functionis aut officii in quenquam genus unquam publicè privatimvé omisit. Jus assiduè, laboriosissimè, studiosissimeq; dixit, amicos semper summa indulgentia ac facilitate tractavit, omnibus aderat, neq; temporis neq; labori parcens, quæ quidem res maximè civium animos conciliat, ut negligentia alienat, ingratiq; animi judicium præbet. Quum dies dicta esset cuidam veterano militi, is Octavium Augustum rogavit ut sibi adesset. Tum Augustus illum causidico cuidam commendavit, vel quòd rebus arduis compluribus esset intentus, vel ut tædiũ defensionis vitaret. Tum miles commotior aliquantulum, exclamavit: *Non ego te periclitante in Actiaco certamine vicarium quæsivi, sed pro te ipse certavi*, cicatricesq; ostendit. Erubuit Octavius, militesq; causam diligenter defendit, non ingratior negligentiorvé esse videretur, aut per desidiam laborem effugere.

Cæsaris indefessum studiũ.

Miles Augusti patrocinium petens. Suet. in eius vit.

Maximam laudem tulit Mithridates Ponti Rex, qui pro Leonico acerrimo defensore salutis suæ, à Rhodiis navali pugna capto omnes hostium captivos, qui complures numero erant, permutavit, tanti referendę gratię munus faciendum esse statuit.

Mithridates Ponti rex. Val. l. 5. c. 2.

Boni

Boni igitur Principis erit ærumnas tolerare, & nullum honestum laborem detrectare, nec per ignaviam committere, ut nimis delicatus esse videatur. Moderatè tamen animi corporisq; labores ferendi sunt, ne nimia quadam intentione inepti, & quasi insani esse videantur, ludibriumq; de nobis aliis præbeamus: quod docere videtur Persius cùm ait: *Principis boni affectio.*

Non ego auro *Sat.3.*
Esse quod Arcesilas ærumnosiq; Solones,
Obstipo capite, & figentes lumine terram.

Unde notum est vetustate proverbium: *Nihil agit qui omnia satagit:* quod quamvis ad corporis actiones potius pertinere videatur, tamen ad animum etiam transferri potest. Et hæc de ærumna satis. *Proverbium.*

DE LAMENTATIONE.

TIT. XIX.

LAMENTATIO huic proxima accedit, de qua pauca dicenda sunt, est enim aliena à summis quibusq; viris, vixq; pueris mulierculisq; aliquando permittitur. Cicero lamentationem esse dicit ægritudinem cum ejulatu. Nec decipiant nos poetæ, qui heroas quos appellant, inducent miserabiliter ejulantes, & ea nonnunquam dicentes atq; agentes, in quibus nihil omnino à fatuis ac furiosis differre videantur. Hom. Bellerophontem mœstis lamentationibus ejulantem facit, & errantem in campis Aleis, fugientemq; hominum vestigia, ut licentius cor suum ederet. Quid Tragicis lamentationibus mollius? Quid magis effœminatum, in quibus mihi risum captare videntur, potius quàm misericordiam inire? *Tusc.4.* *Lamentationes Heroum apud poetas.* *Iliad. l.6.* *Bellerophon.* *Tragica lamentationes.*

Refugêre oculi, corpus macie extabuit.

Et paulò pòst:

Barba padore horrida, atq; intonsa
Infuscat pectus illuvie scabrum. *Ex veteri poeta, apud Cic. in Tusc. quæst.*

Hæc quum in theatris recitabantur, & miserabilibus vocibus decantabantur, molliores animo ad lachrymas excitabant, viri autem graves eadem contemptui ludibrioq; habebant.

Augustus ludis theatralibus intentus.

Octavius Augustus ludis actionibusq; theatralibus frequenter accedebat, spectabatq; horas complures, aliquando autem totos dies intentus aderat nihilque aliud interea agebat, admirantibus autem quibusdam respondebat, se id agere vitandi rumoris causa, quandoquidem C. Cæsarem memoria teneret vulgò reprehensum quod inter spectandum epistolis libellisq; legendis, ac rescribendis operam daret. Non poterat vir ille maximi animi, diviniq; ingenii, lusionibus nequitiisq; fabularum diutius intentus esse, sed inter spectacula ipsa res serias agebat.

Augusti lepidum responsum. De quo Suet. & Macrob. lib. 2. Saturnal.

Tragœdia summopere delectabatur Augustus, Ajacisq; fabulã Magno impetu aliquando scribere inchoavit, sed parum fœliciter succedente stilo, eam abolevit, quærentibusq; amicis quidnam Ajax ageret? *In spongiam incubuit*, respondebat: De tragœdis verissimè loquitur Isocrates ad hanc sententiam: *Homerus semideorum bella ad fabulas transtulit, tragœdi autem contra fabulas quasi res verè gestas edunt ad popularem gratiam ineundam, & oculis auribusq; hominum eas accipiendas in scena atque theatro exhibent: & ad ineptias inanesq; verborum ac sententiarum illecebras se conferunt, omissa omni præceptorum gravitate, at multitudinis rumorem hauriant.*

Roscius Comœd.

Roscius in ludicra arte ac scenica omnes mimos, histriones, ac scenicos antecelluit, adeò ut quum frigidius quippiam in theatro ageretur, acclamarent spectatores: *Non agit Roscius*. Is omni studio omniq; diligentia oculis atq; auribus populi serviebat. Idcirco gloriabundus dicere solebat, nullum se gestum unquam populo afferre, nisi quem prius domi probasset.

De quo Horatius, in art.

Lamentationis effrenata incommoda.

Sed ad institutum sermonem redeo. Hæc lamentatio quum effrenata est, liberius licentiusque vagatur, & in altam quandam ac duram meditationem labitur, fitq; solicitudo, quæ cor diuturna cura peredit. Ejusmodi enim perturbationes adeò inter se nexæ junctæq; sunt, ut altera alteram ducat, nisi quamprimùm sedentur, atque omnino diligenter extinguatur. Sed & de solicitudine seorsum etiam aliquid dicendum erit.

DE

DE SOLICITVDINE.

Tit. XX.

Solicitudo est ægritudo animi ex magna quadam penitusque infixa cogitatione manans, ut Cicero definit. Magno, & perspicaci ingenio viri, & præcipuè studiis literarum intenti, hoc affectu plerunq; turbantur, si eis rationis habenæ laxiores sunt. *Solicitudo. Tusc. 4.*

Ægyptii regionem suam cum hominum ingeniis convenire ajunt, quæ benè utentibus saluberrima medicamenta præbeat, malè autem utentibus mortifera venena. *Aegypti regio Hom. Odyss. l. 8.*

Idem de civibus suis dicebant Athenienses, quos omnium optimos esse affirmarent, ut secundum virtutem agere velint, ubi verò contrà, omnium deterrimos. Sic etiam eorum tellus optima fundit mella, fert tamen & cicutam, & omne pessimum virus. In uno Alcibiade utrunque probari dicebant, qui tanta ingenii facilitate præstabat, ut ad id unum natus esse videretur, quodcunque ageret, adeò ut diversis contrariisque moribus facile consuesceret, & veluti Polypus ad subjecti soli speciem colorem mutaret. Sic Alcibiades secundum diversos populos apud quos diversabatur, mutabat mores, & illic natus educatusque esse videbatur, ubi pro parvo etiam tempore divertisset. *Cives Athenienses. De quo Plut. & AEmilius Probus. Alcibiades.*

Solicitudo igitur malam mentem malumque animum nacta deterrima est, & in tabem, cruciatum, vesaniamq; convertitur. Ubi verò optimum ingenium invenerit, consilio ratione q; regitur, & quamprimū malam illam mentē repellit, malumq; affectum respuit & ad optimas cogitationes curasq; redit, & sicuti dispositionem, sic etiam nomen mutat, fitq; bona affectio. Et tunc diligentia vocatur, quæ disciplinarum, artium, actionumq; omnium magistra esse perhibetur, sine qua nihil perfectè agi aut dici in hominum vita potest, sine qua etiam nemo posset in aliqua virtute aut arte proficere, aut in præclarum eruditumque virum unquam evadere. Diligentia enim non modò homines charos commendatosque omnibus in rebus maximis efficit, *Solicitudinis efficacia in bonis ingeniis. Diligentia artium magistra. Effecta diligentiæ.*

verùm

Hyliscus Thascius. *Plin. c. 9. l. 10.* *Aristomachus.*

verùm illos in rebus etiam minimis à perpetua oblivione vendicat. Priscis illis seculis Hyliscus Tascius, ut naturam apium ad suam usque ætatem incognitam perdisceret, magna diligentia eas in desertis ac solivagis locis diutius perquisivit. Aristomachus quoq; Solensis annos circiter quadraginta apes etiam indagavit, nihilq; aliud egit: & ambo de illis utilia commentaria scripserunt: quorum diligentia adeò mortalibus grata extitit, ut illorum nomina nunquam obliterari permiserint.

DE MOLESTIA.

TIT. XXI.

Molestia eiusque effecta.

MOLESTIA deinde sequitur, quæ est animi ægritudo permanens. Nam quum solicitudo illa diuturna cogitatione animū vexat, tunc in molestiam vertitur, quæ si persistit, corpus afficit, macie extenuat, affligitq; sicque deinde incidit in aliam perturbationem quæ afflictatio dicitur. Hanc Cicero definit *ægritudinem esse animi cum corporis etiam vexatione.* Hac perturbatione perculsi nonnulli, post longam afflictionem tabe confecti periere, ut de Lepido illo legimus, qui quum consul esset collega Catulo viro optimo, mortuo Syla de dictatura etiam cogitavit, partemq; non parvam Italiæ occupavit, contra quem missus Pompejus, non modò eum facilè superavit, sed etiam Italia pepulit. Lepidus verò anceps quid ageret, in Sardiniam profugit, quo loci parvo pòst tempore diem obiit, quum solicitudine molestiaq; se afflixisse, nō tam ex adversa fortuna qua fuerat oppressus, quàm quod & literæ perlatæ fuerant, ex quibus manifestè uxorem suam (quam vehementer amabat) adulteram esse cognoverat. Et de his perturbationibus hactenus.

Tusc. l. 4.

Lepidus molestiâ exesus. *Plut. in Pomp.*

DE DESPERATIONE.

TIT. XXII.

Desperationis detestatio & deterrima effecta.

DESPERATIO, omnium perturbationum extrema ac deterrima habetur: hunc dicunt animi ægritudinem esse sine ulla meliorum rerum expectatione. Hæc ad vim sibiipsi inferendam, naturamq; violandam aut-

animi corporisq; societatem dirimendam hominem compellit, qua quidem nihil terribilius dici aut excogitari potest. Quis putet hanc in animum prudentis ac constantis viri unquam cadere posse & præsertim quũ solum aut summum hominis bonũ in virtute ipsa collocemus, à qua nemo unquam destituitur? Quæ quidẽ per sese tanti est, ut vel sola sufficiat ad benè beateq; vivendum, ut ajunt Stoici, Deumq; semper optime conciliatum habeat. Quinetiam Aristoteles censet tantum cuiq; fœlicitatis contingere, quantum virtutis ac prudentiæ in se habet, quantumq; secundum eas agat. Nihil enim viro, qui ex virtute agit, deesse potest, nihilq; accidere, quo à spe virtutis decidat. Externa enim fortunæ permittit, in cujus potestate illa sunt: sola autem animi bona amplectitur, suaq; esse arbitratur, à quibus nunquam destituitur, nunquam seipsum deserit, nunquam igitur desperabit, quum à solida virtutis spe semper pendeat. Inhumanum omnino nefas & inexpiabile esse putabit, violẽtas manus sibi afferre & ante diem fatalem seipsum perimere, geniumq; suum violare, neq; tempus præstitutum expectare, & vitam reposcenti naturæ ac Deo ad diem reddere, ut virum bonum addecet & bonæ fidei debitorem.

Summum hominis bonũ.

Aristoteles Ca. 8. lib. 10. ethicorum.

Externa bona.

Violentas sibi manus inferre.

Poëtæ ut ostenderent nunquam esse desperandum Philocteten hæredem illum Herculeæ pharetræ, à qua Trojana fata ex parte pendebant destitutum ab omnibus præ vulneris putore inducunt, & inopem, nudum, ac mendicum, miserabilibusq; doloribus affectum, extorrem per silvas vagari: dicunt tamen eum vitam aucupio sagittarum diutius propagasse, pennarumq; cõtextu corporis tegumenta effecisse: hic tamen senex, & tantis miseriis, calamitatibusque obrutus nunquam de consciscenda sibi morte cogitavit, sed inopem atque infœlicem vitam (ut poterat) in tam deserta solitudine tolerabat, ne injurius naturæ esset, aut injussu summi Dei è vita discederet. De Philoctete tragœdiam scripsit Accius Romanus poëta ille, qui Cæsari dictatori in cõsilium poëtarum accedenti non assurrexit: quem quidem adeò Ciceroni placuisse video, ut ejus versus non nunquam ad Volu suis inserat, ut fecit in epistola qua-

Philoctetes. Cic. l. 2. & 5. de fin. & 2. Tusc.

Accius, magnus Ciceronis iudicio. l. 5 finium.

Digitized by Google

Epist. famil. lib. 7. epistola ultima. quadam ad Volumnium, cùm ait: *Ingemiscimus, quòd hæ pennigero non armigero in corpore tela exerceantur, ut ait Philoctetes apud Accium, abiecta gloria.* De æmulis suis tunc loquebatur Cicero, à quibus armatis tela rogatus ipse formidabat.

Vir fortis sibi ipsi vim non infert. Sed ut ad desperationis affectum redeat sermo, virû equidem fortem aut prudentem nequaquam eum esse arbitror, qui sibiipsi vim affert, sed ignavum ac vecordē, qui vel nimis delicatus sit, quòd adversa tam vehementer formidet, vel minus prudens, quòd rerum vicissitudinem fortunæq; instabilitatem non præviderit.

Brutus desperans. Brutus quum de virtute scriberet, graviter in Catonem invectus est quòd sibiipsi mortem consciverit, deinde paulo pòst à seipso discedit, sententiamq; mutavit, & cum Cassio egit antequā cum Antonio decerneret, si Deo aliter visum fuerit, non rursus alios apparatus statuendos, neq; alias spes tentādas, sed liberè à fortuna esse evadendum: cùm rumore accepisset Cassium de-

Cassii desperatio. speratis rebus eodem pugione, quo Cæsarem confoderat seipsum transegisse: *O beatum* (inquit) *virum, qui se ab his curis cogitationibusq; liberavit, quibus nos adhuc cogimur, & ad finem laboriosi operis excitamur.* Rursusq; cum reparato exercitu iterum infœliciter pugnasset, desperata omni salute, seipsum transverberavit, ne ab his discederet, quæ cum Cassio convenerat: qui si pristina illa quæ de virtute tradiderat, instituta servasset, non illam sibiipsi injuriam intulisset, & in ea deinceps tempora fortasse incidisset, quæ & Reipublicæ utilia & sibiipsi salutaria ac jucunda esse potuissent.

C. Marius. Ex Val. Max. cap. 2 lib. 2. de maiest. Præclarius multo C. Marius mihi egisse videtur, qui tot victoriis triumphisq; auctus, ad sextum usque consulatum ordine pervenit, deinde à Sylla victus Minturnis latuit, mox inventus, & in carcerem conjectus, Gallum quendam percussorem in se missum vultus oculorumque atrocitate perterruit: & accepta piscatoria na-

C. Marius ludibrium Fortunæ. vicula in Aphricam trajecit, ac se secundæ fortunæ reservavit: quæ quidem paulo pòst ei illuxit. Nam per Cinnanam factionem revocatus, septimum consulatū

Septimū consul creatus. (quod nulli Romanorum ante eum contigerat) assecutus est, in quo quidem ludibrium fortunæ cerni potuit.

Hostes

Hostes enim atque obtrectatores illi qui ejus fata irriserant, dum inops ac mendicans Aphricā perambulant, paulo pòst partim cæsi verberibus eo jubente securibus percutiebantur, partim in exilium agebantur, partim verò per summam venerationē genibus submissis eum ut numen colebant atq; adorabant, & quòd viverent ejus beneficio, gratias ei habebant, nec eum vitæ ulla ex parte pœnituit. Nam quum grandior admodū natu graviter ægrotaret, jamq; deficeret, fortunam incusabat, quòd antè occideret, quàm sua consilia ac desideria peregisset. Sed complures virorum fortium eo tempore vim sibi inferebant potius, quam in manus hostium ducerentur, aut mortem à victoribus deprecarentur.

Scipio Corneliç Cn. Pompeji uxoris pater, post Pharsalicam cladem, & generi sui interitū, quum ad Jubam Regem classe profugeret, à Cæsarianis navibus circumventus est, qui quum navem qua vehebatur, jam in hostium potestate esse cerneret, in puppi residens, lethali vulnere se trajecit, & quum ex hostibus quispiam conscenderet, rogans, ecquid Imperator ageret, respondit Imperatorem se bene habere, & statim ex vulnere vitam exhalavit, satis se gloriç adeptum existimant, quòd clementissimi victoris veniam non implorasset.

Scipio Corneliæ pater. Valer. l.2.c.2.

Fortissimus Imperator fuit Antonius antequam se Ægyptiacis illecebris inquinasset, quibus & se, & Cleopatram, & Ægyptum perdidit. At postquam ab Octavio Cæsare superatus, in regni penetralia se contulit, ad singulare certamen Octavium provocat: ille autem respondebat satis multas ad interitum vias patere Antonio, quibus adversæ fortunæ iram explere posset, se autem nec fortunæ nec vitæ suæ adhuc pœnitere. Demum quum intra urbis mœnia jam hostem esse accepisset Antonius, eiq; perlatum esset Cleopatram sibi mortem conscivisse exclamavit, dicens: *Morere Antoni, quid expectas? eam tibi fortuna eripuit, per quam vivere cupiebas. Nec omnino patiar, qui tantus Imperator fuerim, è muliere fortitudine animi superari:* & hæc dicens in cubiculum se proripuit, statimque stricto ensi incubuit. Ejus tamen interitum Octavius non mediocriter flevit, ut Imperatoris Romani sibi affinitate conjuncti, & multorū certa-

Antonius imperator fortiss. Suet. in Augusto.

Antonii mors

Octavius.

certaminum collegæ ac socii. Et jure optimo flevit: nunquã enim sine Antonio rerum potius fuisset Octavius, ut pleriq; scriptorum, qui non ad gratiam, sed ad historiæ veritatem locuti sunt, testantur. Gesta siquidẽ in Philippis, à quibus pondus totius victoriæ pendebat, soli Antonio deputantur. Exercitus siquidem Octavii à Bruto profligatus, ad Antonium confugit, à quo salvatus instauratusq; extitit. Cassius verò ab Antonio & victus est, & ad voluntariam mortem compulsus. Abfuit nanq; ab eo prælio Octavius, sive adversa valitudine impeditus, sive ex insomnio præcedentis noctis præmonitus, ut ipse in commentariis à se gestis testatus est: sive post principia affuit prælio jam affecto monitus à Minerva per somnium medici sui, ut nonnullos scriptum reliquisse supra jam diximus.

Antonii gesta.

Desperationis opinio apud Ethnicos.

Valuit hæc disperationis opinio non modò apud Romanos, verùm apud diversas gentium nationes. Nam quum aliquando sermo de fortitudine haberetur apud Philopœmenem clarissimum Achæorum ducem, nonnulli quempiam ut idoneum militem præstantemque Imperatorẽ laudibus perferebant. Tum Philopœmen: *Tacete, inquit, quonam modo laude dignus haberi potest ille, qui in hostium potestatem vivus perductus est?* Ad hanc sententiam interpretantur quidam mentem illam Indorum philosophorum, cujus verba ejusmodi fuerunt: *Qui voluptatem ac laborem, vitam ac mortem æquè contemnit, servus esse non potest.*

Philopœmenis dictum.

C. Norbanus. Florus in Epit. l. 89.

C. Norbanus consul contra Syllam, desperata omni Reipublicæ salute, quum cerneret post adversam ad Ariminũ cladem reliquos penè omnes ad Syllam defecisse, privatam quendam naviculam conscendit, & Rhodum profugit, deinde à Sylla expetitus, timore ne à Rhodiis hosti proderetur, in medio fori se ipsum transegit, ne ludibrium sæviciamque immanissimi hostis subiret.

P. Crassus. Ex Valer. Maximo lib. 3 de fortitu-

P. quoq; Crassus quum exercitum Romanum contra Aristonicum Eumenis Regis filiũ in Asiam duceret, in insidias Thracum, qui cum illo mittabant, incidit, captusq; ducebatur, sed ne vivus in manus hostiũ perveniret, novum mortis genus commentus est, virgam siquidem

siquidem, quam in manu gerebat, in oculum cujusdam fortissimi barbari impegit, qui ira ac dolore concitus, Crassi latus sica perfodit, sicque inimicas manus evasit, & amissæ majestatis turpitudinem effugit.

Perseus
Plut. in vit. Paul. Æmyl.

Perseum Regem viri omnes irridebant, quòd vitæ tam cupidus existeret, ut se vivum in triumphum duci pemitteret. Quæ mors nō potius optanda fuit, quàm pompam triumphi sequi? Pulla enim veste eorum in morem ductus est cum duobus filiis & filia unà sordidatis, ac manus ad cives tendentibus, veniamq; ac gratiam petentibus, & Romanorum misericordiam implorantibus. Tantine parvi temporis lux facienda fuit, & præsertim Regi inopi, & regno ejecto, ut maluerit de se miserandum spectaculum victori hosti præbere, quàm honestam mortem obire, aut fortiter in prælio dimicando cadere.

Epiphonema.

Desperatio pessima.

Pessima tamen omnium persuasio est eorum, qui parvo crimine, minimaq; offensa, nullam miser cordiā aut gratiam rogantes, subitò desperant, sibique ipsis vim afferunt, ut fecit Pachetes Atheniensis, qui quum in forensi suggestu causam pro se diceret, cerneretq; judices in adversariorum partes inclinatos, & se convictū iri suspicaretur, nec veniam petens, nec per commiserationem perorans, in eodem vestigio stans quasi furore aliquo correptus, gladio, quo succinctus erat, seipsum transegit. Idem etiam fecit Gallus poëta, qui quum repetundarum atque expilatæ provinciæ accusaretur, & Octavis Cæsar causæ judicium quibusdam Galli æmulis permisisset, nulla etiam petita venia sibiipsi violentas manus intulit, quum nullam salutis suæ gratiam expectaret.

Pachetes Atheniensis.

Gallus poëta.
Marcellinus l. 17.

Longè aliter egit Rhodius ille, qui in caveam conjectus à tyranno tanquam ferum aliquod animal alebatur: nam suadenti cuidam ut à cibo abstineret donec deficeret, respondit, omnia homini dum vivit speranda, quod non sinistrà dictum videatur, quum videamus nonnullos dum desperant etiam inter dormiendū pœnituisse, & remedium ut viverent quæsivisse. Nam L. Domitius vir magnæ nobilitatis & gratiæ, captus à Cæsare ad Corphinium Pelignorum urbem, quū vitæ cum

Rhodius quidam.
Erasm. l. 8. Apophth.

L. Domitius.
Cæsar in commentarijs li.

Digitized by Google

bello civili. taederet, venenum hausit, verùm quum id violentius saeviret, subitis medicamentis & omni ope, connixus est ut evaderet, quod quū asse cutus esset, impetrata à Caesare discedendi venia ac libertate, ad Pompejū pertexit.

Peroratio. Sed ne ultra metas curramus, ut saepe dicere solemus, haec de perturbationibus animorum leniendis evellendisve dixisse satis sit, in quibus imitati sumus veteres Academicos, ac etiam Peripateticos: sed in definitionib. *Stoicorum de affectibus opinio.* praecipuè Stoicos secuti sumus, tum ducti M. Tullii Ciceronis auctoritate, qui eos in his penè omnibus sequitur, tum etiam quòd sublimiora aliqua fortasse cernentes, putaverunt ejusmodi affectus non tam natura hominibus insitos, quàm parva opinione ac deterrima consuetudine susceptos. Et idcirco existimant eos extirpari evelhque radicitus posse, si bonorum malorumque falsa opinio tollatur. *Academicorum & Peripateticorum sententia.* Academici verò ac Peripatetici nostris moribus magis adblandientes, hos affectus nativos esse arbitrantur, non autem adscitos aut voluntarios, negantque eos ulla ratione à nobis eradicari omnino ac tolli posse, sed ratione tamen molliri, ac mitigari. Quocirca addunt Peripatetici eos utiliter homini à natura esse datos, si ratione temperentur: traduntque illis mediocritates quasdam, ut à vitiis illos eximant, virtutibusque connectant. In quorum sent ētiam etiam aliquando inclinavimus, ne videremur Regum ac Principum act ones nimis angustis terminis circumscribere. Pleraque enim eis indulsimus, quae sapienti illi, quem philosophi scribunt, nequaquam permitteremus: sed *difficile est* (ut ait Empedocles Agrigentinus) *sapientem invenire:* cui Xenophanes Colophonius dixit: *Rectè ais Sicule, sapiens enim sit oportet, qui norit sapientem explorare.* Si rectè autem volumus judicare, & blanditias consuetudinis relinquere, tutius nobiscum agunt Stoici. *Caesa enim arbos saepe fruticatur, avulsa autem penitus occidit.*

Empedocles. Xenophanes Colophonius.

Nunc autem tempus exigit ut de virtutibus in sequentibus voluminibus differamus, ut non solùm depulsione mali, sed adeptione etiam boni vitam beatam *Virtutū praestātia & effecta.* assequamur. Virtutes enim tanti sunt, ut si vel solae vitā beatam efficere possint, nulla tamen alia ratione foeli-

citatis

Digitized by Google

citatis nomen nanciscimur, nisi per virtutes ipsas quæ nos & Deo optimè conciliant eique simillimos reddūt, & ex mortalibus immortales efficiunt, demumq; præstant, ut cum divis ævo fruamur sempiterno.

LIBRI SEXTI AD EUNDEM.

PROOEMIUM.

SCRIPTURUS in sequenti volumine de virtute, id dicere possum, quod pro foribus templi Eleusinæ Cereris quondam inscriptum fuit: *Nemo huc ingrediatur nisi qui sua innocentia confisus sit.* Hoc facilè profiteri poterit quicūque Princeps secundum perfectam atque absolutam naturam agens, his nostris præceptis auscultabit, & illustrium virorum exempla ac monita, quæ inducimus, imitabitur. Ex depulsione enim mali, & adeptione boni (ut diximus) vitam beatam assequimur.

Inscriptio Tēpli Eleusinæ Cereris.

Perturbationes animorum, malosq; affectus in superioribus, si non omnino avellere, saltē sedare conati sumus, si id assequi potuimus. Diximus etiam quæ cavēda quæq; vitanda essent. Nunc autem tempus exigit ut exactis malis, bona ipsa amplectamur, ædemq; Virtutis ingrediamur, quam M. Marcellus Romanorum omniū pugnacissimus, quum ex manubiis Syracusanæ prædæ Honoris numini templum vovisset, ita illi conjunxit, & quasi pro vestibulo præviam dedit, ut honoris templum nisi per Virtutem, ædem adiri nequiret: qua ex re manifestè ostendit ad honorem, gloriam, famam beatamq; vitam, nullum esse aditum, nisi per solam virtutem.

Anacephalæosis.

M. Marcellus. Liv. l. 7. dec. 3.

Eluendas igitur primùm culpas, ut divinæ virtutis munere frui possimus, ex vetustissima religione docemur. Prisci si quidem Deo Optimo Maximo remdivinam facturi profluenti aqua corpus abluebant, ea ubi deesset, in lebetes, maximàve lavacra, quæ in vestibulis delubrorum patebant, se immergebant; ut deinceps ritè fieret. Ejusmodi mos fuit in Dodonæi Iovis tēplo & Apolinis delphici. Facere enim nemo poterat aut divinā

Mos antiquis, im'pia expianda.

Digitized by Google

sortem responsumve exposcere nisi se prius diligenter abluisset, pristinasque culpas omnes pura (ut dicebāt) lympha expiasset.

virtutis via ardua. Arduum quidem ac difficile iter est ad virtutem, sed proclive ac pronum ad voluptatem. Est enim virtus matrona illa durior, quæ apud Prodicum sophistam illum Chium vitam difficillimā Herculi adolescenti pollicetur, famam autem ac gloriam perpetuam, quæ nulla ævi diuturnitate obliterari possit. Contra hanc inducitur puella quædam omnium formosissima, admirando ornatu, purpura, gemmis, ac margaritis nitens, unguentis delibuta, & odoribus optimè flagrans, quæ si se comitem ei præberet, in omni ejus vita delitias ac voluptates cunctas polliceretur, post interitum autem se potestatem nullam habere fatebatur. Cognovit Hercules hanc esse Voluptatem, quæ per illecebras ac blanditias illum in præcipitium duceret, priorem autem illam virtutem, quæ per laborem eum immortalem redderet. Quocirca spretâ voluptate, virtutem amplexatus est, qua comite divus factus divinos honores perpetuò meruit. Cujus exemplum quicunque Regum ac Principum sequetur, veram ac perfectam fœlicitatem nanciscetur, & inter heroas ac divos post obitum perpetuis seculis numerabitur.

Herculis visio ex Cice. offic. li. 1. ca. de temperantia.

Voluptas.

DE VIRTVTE, ET DE CONTEMPLATIVA fælicitate.

TIT. I.

Deus Opt. Max. apud Romanos. cur dictus. DEUM Optimum Maximum in sacris ideò Romanorum vetustissimi invocabant, ut ostenderent alterū Virtutis, alterum Potentiæ cognomentum esse, sed prius optimum posuere, ut virtutem potentiæ antefe[r]rēt: pluris enim esse existimabant, iustitia & beneficentia hominibus prodesse, quàm plurimas opes plurimāque potentiam habere. Benignitas enim efficit ut homines Deum ament, colant, venerentur, observent: potentia verò, ut eum timeant, metuant, formident.

Benignitas.

Plut. in vita Aristidis. Plutarchus Cheronēsis treis præcipuè res esse sentit, quibus Deus præstantissim' esse dicitur, Immortalitatē, Potentiam,

Potentium, Virtutem. Harum autem trium præstantissimam virtutem esse opinatur, qua nihil pulchrius, nihil honestius, nihil divinius esse cernitur: quandoquidem inane, & elementa (ut ipse ait) natura nō intereunt: & fulmina, terræ motus, ventorum turbines, fulminum impetus, ignium conflagrationes, maximā vim habere videntur, nihil tamen divinū se habere ostendunt, quando justitia, temperantia, prudentiaq; carent, & nullam æquitatem, modestiam, sapientiam (ut de se) præstant. *Virtus encçemion.*

Plato autem omnium philosophorum in rebus divinis peritissimus, asserit sapientem virum unius Dei veri optimiq; imitatorem, cognitorem amatoremque esse oportere, cujus sola participatione fiet. Hujus æmulus Cicero verarum virtutum exemplar in solo Deo esse autumat Et illuc tendit sententia illa quum ait: *Sed nos veri iuris germanaq; eius iustitiæ solidam & expressam effigiem nullā tenemus, umbra & imaginibus utimur, easq; ipsas utinā sequeremur. Feruntur enim ab optimis naturæ ac virtutis exemplis.* Idem auctor libro tertio de Republica ejusmodi verba posuit: *Hac est lex illa vera, recta ratio naturæ congruens, diffusa in omnes, constans, sempiterna, quæ iubendo nos ad officium vocat, vetando à fraude deterret, cui nec prorogari fas est, neq; derogari ex hac aliquid licet, neq; tota abrogari potest: quæ apud omnes gentes, & omni tempore sempiterna & immutabilis erit: cuius Imperator & magister communis omniū unus Deus est inventor, disceptator, latorque. Cuiqui nō paret, ipse se fugiet, ac naturam hominis aspernatus, hoc ipso luet maximas pœnas, etiamsi cætera supplicia quæ putantur effugerit.* *In Theage. Lib. 3. Offic. Virtutis exemplar in Deo. Legis pulchra descriptio.*

His maximis adstipulatoribus ac doctorib. instituti, cognoscere debemus veram virtutis effigiem à Deo sumendam, & in eo summum bonum veramq; fœlicitatem collocandam esse: à quo qui magis discedit, minus rectè de finibus bonorum & malorum, hoc est de fœlicitate & miseria sentire potest. Hæc est illa contemplatio, quam probare etiam videtur Aristoteles, quum ait, *sapientem per seipsum contemplari posse, & quanto sapientior sit, tanto magis tunc eum agere dicit secundum illud, quod in eo divinum est, nec eo tempore humana curare, sed ab illis discedere, & quantum per illum fieri potest,* *Virtutis effigies unde petenda. Contemplatio Sapientis. Ethicorū l. 6.*

Digitized by Google

Vita hominis vera & beatiss. divina animo & cogitatione contingere. Eamque veram hominis vitam esse putat, quę secundum mentē agitur, quando illa maximè homo fit. Eam quoq; beatissimā vitam esse ducit, quæ scilicet ex divinitate proficiscitur. Proximam huic accedere arbitratur civilem illam vitam, quæ humanas actiones secundum virtutem versat, cujus etiam corpus particeps esse cernitur.

DE FOELICITATE ET CONTEMplativa & humana.

TIT. II.

Contemplativa felicitas. Lib. 10. Eth. PErfectior igitur erit contemplativa fœlicitas, quam humana: illa enim Deum, hæc autem homines imitari videtur, hæc Aristotelis sententia à Platone verbis potius quam re differt. Cujus divisionem quandam Plotino Platonico auctore ponendā esse censui, ut clarius res de qua agitur, intelligatur: hic enim in primis vitæ fœlicitatem bifariam dividendam censuit, εἰς θεωρηκὴν & πρακτικὴν, hoc est in contemplativā, & activam.

Vita duplex. Contemplativa tres gradus. Contemplativæ treis gradus præbet, quibus singulis quaternarum virtutum officia seorsum ac separatim tribuit; activæ autem unum præbuit gradum, officiaq; quatuor virtutum ei secernit. Primas contemplativæ

Studium divis rebus consecratum. gradus ejus hominis est, qui divinitati omni studio intentus, divina solùm eligit, terrena autem contemnit, à quibus animum secernere intendit, & ab omni corporis contagione purgare, ut relictis humanis curis, ocium omne divinis meditationibus impendere valeat. Hanc partem amplectuntur philosophi illi omnes, qui sentiunt sapientiam in agnitione rerum divinarum contineri, & eos tantum dicunt sapientes, qui mentis acu-

Sapiens quis dicatur Philosophis. mine superna indagant, & eadem quantum per mortalem fragilitatem fieri potest, animo & ingenio assequuntur, eaq; imitantur omni studio omniq; diligentia; ad ea quoq; dirigunt singulas cujusq; virtutis actiones, ut prudentiæ munus sit cœlestia contemplari, & terrena omnia despicere, illa sequi, hæc autem fugere,

Sabell. l.2.c.1. ut fecit Anaxagoras Clazomenius, qui omne patrimonium necessariis suis, qui eum negligentiæ incessebant,

ultro

ultro largitus est, & compellantibus quibusdam, ac dicentibus: *Nullane tibi cura est patriæ tuæ?* digitum in cœlum tendens: *Mihi verò*, inquit, *patriæ cura est quam maxima*, eam solam patriam appellans, à qua animo rum nostrorum esset origo. *Anaxagoras.* *Vera patria nostra.*

Temperantiæ sit officium, nihil præter naturæ necessitatem quærere, reliqua autem omnia relinquere, ut fecit Diogenes Cynicus, qui ad Sycetam patrem gloriabundus scripsit, se non ex gloria (cui Græci omnes ab barbari servirent) sed ex natura vivere, & sub divo ac Deo pernoctare, ut qui ad ipsum Deum, summum bonum referret. Ad Cratem autem Thebanum scripsit: *Memento paupertatis principatũ à me tibi datum in omnẽ vitam. Tibi igitur opera danda est, ne hanc amittas, aut deponas, aut ab aliquo tibi auferri sinas. Tu velim putes pallium tibi leonis esse pellem, baculum clavam, peram autẽ terram ac mare, unde alimentum accipis, & sic tibi succurret quædam Herculei animi elatio, omni optima fortuna præstantior. Quòd si tibi caricæ & lupini supersunt, mitte obsecro. Vale.* Qua ex epistola facile intelligimus, quàm paucis contentus fuerit Diogenes. Ad hanc sententiam Epicurus dicebat naturales opes parabiles esse, ut quæ finitæ sint, inanium autem opinionum divitiæ infinitæ sunt, & terminos omnes honestatis excedunt. *Temperãtia.* *Diogenes Cynicus.* *Laert. l. 6.* *Epistola Diogenis.* *Epicurus.* *Laert. l. 10.*

Pythagoras verò vir sapientissimus ideò abstinere homines ab animalibus jussit, ut faciliorem victum quærerent, & paratiorem cibum sequerentur, contenti naturalibus alimentis. Sed ad ordinem præscriptum redeat jam sermo. *Pythagoras.* *Plut. in symp.* *Vide Gell. l. 4. cap. 11.*

Fortitudinis deinde munus sit nunquam animo terreri à corporea labe non à sapientiæ studio recedere, neç animo succumbere, quod nimis arduum esse videatur, ad cœlestia animi intentione pertingere, quando à mortalibus nihil disci possit nisi agnito Deo, rebusq; divinis, ut Socratem edocuit Gymnosophista ille Indus, qui novi aliquid discendi gratia Athenas perrexerat, & universam Græciam atque Asiam peragraverat. *Fortitudinis officium.* *Gymnosophista Indus.*

Justitiæ demum officium sit Deum cognoscere sempiternum, justitiæ esse auctorem, & idcirco solam hanc cœlestem ac divinam sapientem sequi oportere, quam *Iustitia munus.*

Mysii religiosi. Strab. l. 7. omni virtutis studio amplexari expedit. Huic religioni populariter indulgentes Mysios fuisse Posidonius ait, utpote, qui ab animalibus abstinerent, & melle, lacte, caseo, pomisq; vescerentur: & quum tranquillam agerent vitam ac divinæ contemplationi operam darent, à finitimis deicolæ nuncupabantur.

Thraces semiviri. Ejusmodi etiam vitæ Thraces quosdā fuisse Homerus tradit, quos justitia præstantes appellat, & semiviros, quando à mulieribus disjuncti degunt, vitam cālibem dimidiatam esse putans: unde & Protesilai domū, quia absque conjuge erat, semiperfectam vocat. Idem etiam de Getis testatur Menander comicorum maximus: eorum namque indigenam se esse gloriatur. Et hanc rigidam rationem sequentes concludunt solam hanc vitæ institutionem esse expetendam, ex qua viri sapientes ac perbeati evadunt.

Getæ.

DE SECVNDO GRADV FOELIcitatis contemplativa.

TIT. III.

Alter fœlicitatis gradus. SEcundus contemplativæ fœlicitatis gradus ex Platonis etiam institutione eorum est, qui ab omni terrena cura ac cogitatione liberati, non amplius ex electione, sed quasi nihil aliud sit eorum intuitu dignum, omni studio omniq; intenta contemplatione cœlestia ac divina meditantur, in illis agunt, in illis semper versantur, habitumque perfectionis efficiunt. Hi putant temperantiæ munus esse terrenarum cupiditatum omnino oblivisci: nec satis existimant esse eas comprimere nisi prorsus eas ignorent, fortitudinis autē esse existimant, passiones affectusque omnes animi (quas ægritudines Cicero appellat) non solùm vincere, sed protinus nescire, ut scitè poëta ille ait: *Nesciat irasci, cupiat nil:* Justitiæ verò officium putant, ita cum Deo divinis que mentibus sociari, ut illis perpetuo fœdere indissolubilique vinculo conjungatur. Hanc partem assecutum putant Heraclitum Ephesium, qui quum juvenis esset, se nihil scire dicebat: deinde senior factus, nihil se ignorare affirmabat. Gloriabatur in primis se neminem audivisse,

Temperantia munus.

Tusc. quæst.

Justitia officiū

Heraclitus cōtemplator.

visse, sed ex seipso omnia didicisse, ut qui contemplationi intentus humana contemneret, & divina tantùm meditaretur. Proinde aspectum hominum fugiebat, & in montibus versabatur. Obscurissimos libros de Theologia scripsit, & de natura universi: primusq; affirmavit fore aliquando ut omnis mundus incendio interiret. Darius Rex cum per literas rogavit, vel libros eos sibi per commentarios suos clariores redderet, vel ad se in suum regnum accederet: ipse verò utrumque contempsit, & responsum etiam superbum reddidit, dicens, mortales omnes à veritate atq; justitia abhorrere, & avaritiæ vanæque gloriæ inservire; se autem paucis esse contentum, idcirco ad Persas nequaquam accedere velle.

Vide Diogenẽ Laërtium, l. 9

Heracliti responsum Dario datum.

DE TERTIO FOELICITATIS contemplativa gradu.

TIT. IV.

TErtius contemplationis gradus exemplaris dicitur: is verò mente consistit divina, à quo exempla reliquarum omnium virtutum ordine quodam fluunt. Ut enim in formis atque figuris rerum est aliquid perfectius, quod in cogitationem cadit, quàm id quod oculis cernimus, ad cujus similitudinem atque exemplar speciem quandam admirando ducimus: sic perfectarum virtutum speciem animo videmus in mente divina esse, effigiem autem earum per imitationem quandam quærimus.

Tertius contemplationis gradus.

Ejusmodi formas Plato ideas vocat, easq; ait semper esse, & ratione atque intelligentia contineri, & nullis unquam accidentibus variari: cætera nasci, occidere, fluere, labi, nec in eodem statu diutius permanere. Sicut igitur aliarũ rerum in mente divina ideam & quasi exemplar Platonicis rationibus esse cernimus, sic multò magis virtutum ipsarum effigies, & simulacra inesse credendũ est. Illic prudentia est mens ipsa divina, temperantia, quòd eadem perpetua intentione conversa omnia moderatur. Fortitudo, quòd semper eadem est, nec variatur aliquando, nec mutatur. Justitia autẽ, quòd per ævum, sempiternaq; lege à perpetua operis sui con-

Idea Platonica.

Laërt. l. 6.

Effigies virtutum.

Felicitatis trium graduũ effectus.

tinuatione non flectitur. Primus ergo gradus perturbationes animi omnino aufert, secundus earũ prorsus obliviscitur, tertius verò non modò eas ignorat, verùm etiam (si dicere licet) nefas putat eas nominare.

Theophrastus de vita contemplativa.

Hanc contemplativam vitam Theophrastus miris extulit laudibus, pro qua contra Dicæarchum graviter disseruit, qui τὸν ζωὴν πρακτικὴν, hoc est activam vitam longè magis laudaverat. Nunc autem superest altera

Activa vita.

pars, quæ activa dicitur, in qua luctatio nostræ palæstræ versabitur: hæc enim contemplativa obscurior est, & acumine ingenii atque ocio magis indiget: idcirco vel non ulterius propaganda est, vel in aliud tempus differenda. Proinde hæc in præsentia libasse sufciat.

DE ACTIVA FOELICITATE, & virtute civili.

TIT. V.

Archytam Plato hortatur ad vitam activam.

PLATO quum ad Archytam Tarentinum scriberet, ut eum aliquando à diuturna contemplatione divinarum rerum interpellaret, & ad civiles virtutes hortaretur, inquit: *Memento non tibi soli te natum esse, sed partem patria sibi vendicat, partem necessarii atq; amici, partem concives tui, & universum hominum genus, adeò ut perexigua pars tibi ipsi relinquatur.*

Polit. l. 1. c. 2.

Aristoteles quoque ad hanc sententiam ait: *Homo non sibi soli vitam solitariam agat, sed parentibus, liberis, uxori, amicis, civibus etiam: quando per naturam homo civilis ac sociabilis est.* Hi magni dicendi ac vivendi præceptores nos edocent, ut quamvis ardua magis ac gloriosa sit contemplatio illa solivaga & ociosa, quæ huma-

Contemplatio otiosa.

nis rebus relictis cœlestia solum speculatur, tamen hæc humiliora sequamur, quippe quæ generi humano magis consulant. Sublimiores enim illi philosophi, qui cœlestia scrutantur, & terrena despiciunt, animi fœlicitate, quam per virtutem nanciscuntur, sibiipsis fruuntur, nullaque officia aliis impartiuntur. Civiles au-

Civiles viri quid in Repub. præstent.

tem illi, qui etiam per virtutem fiunt beati, inter homines versantur, ut decet animal sociale, Reipub. consulunt, Principib. adsunt, urbes tuentur, parentibus, coniugibus,

Digitized by Google

gibus, liberis, affinibus, necessariis omnia necessitudinis officia exhibent, civium res gubernant, socios providentia liberalitateque protegunt, de quibus eleganter poëta dixisse videtur: *Virg. 6. AEn.*

Quiq; sui memores alios fecere merendo.

Præclare etiam, ut idem ostenderet, Cicero ait, nihil esse illi Principi Deo, qui omnem mundum regit, acceptius, quod quidem in terris fiat, quàm concilia cœtusque hominum jure sociati, quæ civitates appellantur. Harum rectores & conservatores è cœlo profecti, illuc revertuntur. *Civitas Deo gratissima.*

His igitur verbis consequens est, ut per terrenos virtutis actus iter etiam ad superos nobis pateat, ut illis quoque patet, qui contemplationi intenti, videntur quasi naturam humanam exuisse hominem ex homine extraxisse. Hi nonnullis irrisioni sunt, qui dicant vesani esse hominis, quæ ante oculos sunt non cernere, & cœlestia speculari, ut ait anicula quædam ad sapientem Thalethem, qui in subjectum scrobem cecidit, quum astra contemplaretur. Optimè quidem de rebus humanis merentur illi, qui docent homines piè, sanctè, justè, atq; innocenter vivere, neminem lædere, quæ sua sunt unicuique tribuere. *Iter ad superos.* *Thales in scrobem cadens. Laërt. l. 1.*

De vitæ ratione primus omnium disserendo docuit Socrates Sophronisci filius, Platonisque Præceptor, qui reliquit naturalem speculationem, cui philosophi penè omnes intendebant, ut qui duceret eam sine aliquo fructu esse, & officia vitæ nostræ minus adjuvare, illam autem nobiscum versari, & bona omnia nobis præbere. Hunc secuti sunt complures ex ejus discipulis, qui relicta naturali contemplatione, huic morali tantũ incumbebant, dicebantq; inquirendum esse quid boni malivé nobis domi esset. *Socrates Ethicam primus docuit.*

Sed ex ambiguo Socratis sermone, qui nihil omnino affirmabat, duodecim philosophorum sectæ ortæ sunt, quarum singulæ diversis finibus bonorum & malorum constitutis diversas sententias statuerunt. Prima fuit Academia vetus, cui præfuit Plato, à quo discedens Arcesilas mediam constituit, Lacydes verò novam, Aristippus Cyrenaicam, quam à patriæ suæ nomine appellavit, *Duodecim philosophorũ secta.*

lavit, sicut Phocion Eliacam à sua, & Euclides quoque Megaricam à sua, Antisthenes qui in Cynosargi gymnasio docuit, Cynicæ nomen dedit, sicut Zeno Stoicæ à porticu in qua docebat, Clitomachus à præcipua ejus doctrina Dialecticam appellavit, Aristoteles Peripateticam ab usu deambulandi, Epicuream Epicurus à suo nomine nuncupavit, sicut Menedemus Eretriacam à patria sua. Ex singulis harum disciplinarum ea libabimus, quæ magis rei nostræ conducere videbuntur, in definitionibus verò auctore Cicerone Stoicos imitabimur, sicut in sententiis veteres Academicos, & Peripateticos quoque, qui ab illis magna ex parte fluunt, Pyrrhonii autem, qui σκεπτικοὶ à Græcis dicuntur, quasi quæstores & consideratores, à nobis negliguntur. Aliena enim refellere potius quàm sua probare nituntur. Sed jam res ipsa me vocat, ut de virtute civili generaliter pauca dicam. Deinceps autem de singulis ejus speciebus uberius disserendum erit. Sed ut recto ordine procedamus, virtus primò definienda est, & ex multorum philosophorum variis sententiis determinanda. Non enim omnes conveniunt, sed quisq; præscriptum suum defendere nititur.

De quibus Gellius.

Sceptici. Laert. 9. de Peripat. l. 5. de Academ. l. 3.

DE VIRTUTE CIVILI.

TIT. VI.

Virtutis definitio Stoica.

STOICORUM complures ex sententia Socratis sentiunt virtutem esse notionem aut scientiam earum rerum, quæ secundum naturam sunt. Quam opinionem secutus Herillus summum bonum in scientia collocavit.

Posidonius. Laert. l. 7.

Ex hac etiam definitione Posidonius ait, rectè & secũdum virtutem vivere nihil aliud esse quàm peritiam habere earum rerum, quæ naturam comitantur, & secundum easdem agere.

Zeno de virtute.

Zeno in libro quem de hominis natura scripsit, ait eum naturam ducem sequi debere, & illius ductu vivere, quando id sit secundum virtutem agere, nihilq; aliud sit virtus, nisi ad summum perducta natura.

Pythagoras.

Pythagoras verò ait virtutem esse quandam naturalem harmoniam, cui recta omnia consonant,

Cleanthes

Cleanthes virtutem esse sentit affectionem electionemq; animi naturæ consentientem, quæ per sese beatam efficiat vitam. *Cleanthes.*

Panætius duplicem fecit virtutem, contemplativam unam, alteram activam. Alii triplicem, rationalem, naturalem, moralem. *Panætius.*

Cicero ex Academicorum sententia virtutem animi habitum esse dicit naturæ modo ac rationi consentaneum. Alibi autem quum de finibus bonorum & malorum loqueretur, dixit virtutem esse rationis absolutionem. *Cicero. Lib. 5. de fin. bon. & ma.*

Aristoteles autem ut primam illam Stoicorum sententiam evertat, ait: *Scire enim, in virtutibus parum aut nihil est, uti & exercere, plurimum, vel totum est:* sed hoc etiam in omnibus artibus omnibusq; doctrinis dicere possumus, scientiam sine exercitatione parum posse. Antecedat igitur scientia, consequatur actio, ex qua habitus fiat, sic erit perfecta harmonia, hocq; modo ex actione ipsa virtutes acquiremus. Homines enim justa agendo justi fiunt, modesta modesti, fortia fortes. *Aristot. lib. 2. Ethic.* *Scientia sine exercitatione impotens.*

Virtus sanà voluntaria est, sicut & vitia. In potestate enim sunt nostra: possumus siquidem agere, & non agere, ut nobis visum fuerit. Actus omnes voluntarii etiam sunt, eorum namq; domini sumus: hac quoque ratione habitus voluntarii erunt, in nostra enim potestate erat hoc vel illo modo uti. *Virtus & vitia voluntarias.* *Actus voluntarii.*

Electio propriè est, quæ in nostro arbitrio sunt, ùt ex quibusdam propositis unum aliquod eligamus, adhibita ratione & cogitatione. Optimè Aristoteles definivit quum ait: *Virtus est habitus electivus mediocritate consistens.* Mediocritas inter duo vitia versatur, quorum alterum excedit, alterum autem deficit. Fortitudo quum excedit, in temeritatem ferociamq; incidit, quum verò deficit, in timorem ac formidinem. Liberalitas quum excedit, in prodigalitatem effusionemq; incurrit: quum autem deficit, in parsimoniam atque avaritiam. Unde proverbium vetus est. *In rectè factis neq; addi neq; demi quicquam potest.* Excessu enim defectuq; corrumpitur virtus, medio autem servatur. Hæc est illa Pythagoreorum ratio, qui dicebant malum infinitum esse, bonum *Electio.* *Cap. 6. lib. 2. Ethico.* *Mediocritas & eius extrema.* *Proverbium.* *Pythagorei.*

verò

Digitized by Google

verò finitum, & alterum quidem perdifficile. Facilè est enim aberrare, difficile admodum illuc pervenire, quò tendis. Nam, ut ait Hesiodus,

In oper. ac dieb.

Quam facilè innumeras vitiorum amplectimur artes:
At via virtutis dura est, & anhela labore.

Facetū Bionis dictum.

Hoc etiam sentire visus est Bion quum facetè ait, *facilem esse ad inferos viam, clausis enim oculis illuc pervenitur.*

Laërt. l. 4. in Bion.

Civilis ergo scientia, quam sapientiam possumus appellare, sic laborare decet, ut animum ab omni ægritudine vendicet, sicut medicina ut corpus ab ægrotatione liberet. Ejus prima palæstra erit, animi virtute contra voluptatem doloremque luctari.

Voluptatis violentia.

Voluptas siquidem nos ad improbitatem illecebrasque rapit, & doloris molestiæque fuga ab optimis præclarisque actionibus sæpenumero nos avocat. Doloris enim vacatio tanti fuit olim apud plerosque, ut in ea fœlicitatem collocaverint.

Hieronymus Rhodius.

Hieronymus Rhodius Philosophus temporibus suis peregregius. *summum bonum sibi videri*, ait, *nihil dolere:* quam opinionem etiam Diodorus philosophus affirmavit. Sed quia neutiquam in nostra potestate situm est, ut omni ex parte dolore vacui simus,

Virtutis officium.

virtutis officium erit dolorem contemnere, non modò ex Stoicorum sententia, qui duriores sunt, sed & ex Epicuri mente, qui ait parvum dolorem ferendum esse, & ex compensatione voluptatis leniendum, magnum autem aut citò abire, aut hominem perimere.

Gymnosophistæ Indi. *Plin. l. 7. c. 2.* *Cic. Tusc. q. l. 5*

Gymnosophistæ Indi illi sapientes ex solo doloris contemptu laudem magnam adepti sunt. Nudi enim nivem ac glaciem Caucasi montis pererrant, & quum ad ignem accedunt, non ingemiscunt. Quocirca ut ad rem redeam, actiones nostræ si ex virtute manabant, duces nobis ad fœlicitatem erunt: sin verò à vitiis, in barathrum miseriarum nos præcipitabunt.

Virtutis commodum.

Proinde virtutis habitus Principem (quem humanitatis participem, & vitæ communis non ignarum fingimus) virum bonum efficiet, & tanta probitate præditum, ut & se ipsum, & omnes qui suo imperio parebunt in viam veræ fœlicitatis dirigat. Nam qui semitam sibi ignotat,

Digitized by Google

nat, alteri viam monstrare nequit, ut est in veteri proverbio

Ludibrio habitus est Sylla à bonis ac gravibus viris, ut qui cùm ipse intemperantissimus esset, luxuque difflueret, cives per leges ad frugalitatem sobrietatemque revocare niteretur: Lysander autem contrà, civibus enim vitia permittebat, à quibus ipse abstinebat. Peccabat uterque: Sylla, quòd suo ipse præscripto non obtemperaret; Lysander autem, quòd se ipso cives suos deteriores faceret. *Sylla intemperans, frugalitatis leges fert. Vid. Plut.*

Lycurgus melius, qui nihil unquam in alios statuit, quod ipse non antè servaverit. *Lycurgus.*

Virtutum alias intellectivas, alias verò morales esse scribit Aristoteles. Sapientiam enim, solertiam, prudentiamque intellectivas esse sentit: liberalitatem, modestiamque morales. Intellectivæ à natura emanant, doctrina tamen excoluntur atque augentur. Morales autem à consuetudine & moribus proficiscuntur, unde nulla moralium virtutum natura nobis insita est: sumus tamen ad illas natura apti, perficiuntur autem à consuetudine. Euclides Megarensis, & omnes ejus sectatores, qui ab illius patria Megarici dicti sunt, unam esse virtutem sentiunt, quæ pluribus nominibus appelletur ex diversitate moralium officiorum. Panætius duas modò ponit virtutes, contemplativam scilicet, & activam. Stoicorum plerique tres, rationalem, naturalem, moralem. Plato, quem penè omnes comitantur, principales perfectásque virtutes quatuor esse statuit: prudentiam, temperantiam, fortitudinem, justitiam. Has Zeno principales virtutes appellat, quando singulis species quasdam subjicit, ut in sequentibus clarius lucidiusque explicabimus. Has alii artes, alii scientias esse voluerunt: contra quos Aristoteles acutissimè disputat, ut ostendat eas neque scientias, sed electivos animi habitus in mediocritate existentes. *Virtutum distributio. Intellectivæ. Morales. Euclides c.1.l. 1. & c. ult. l.1. Panætius. Cap.6. lib.2. Ethic. Stoici. Zeno. Arist. l. 2. c. 6.*

Nos rem hanc in medio relinquemus, & nostrum ordinem sequemur.

Digitized by Google

DE PRVDENTIA ET EIVSdem speciebus.

TIT. VII.

Prudentiæ definitiones variæ. PRUDENTIAM Plato causam ait rectè agendarum rerum. Aristoteles autem prudentiam esse dicit habitum cum vera ratione, qui in his rebus agendis versatur, quæ sunt homini bonæ, vel malæ. *Cap. 5. lib. 6. Ethico.* *Stoici.* Stoici prudentiam esse dicunt scientiam bonorum, & malorum, & mediorum. Quos imitatus Cicero ait prudentiam esse rerum bonarum & malarum utrarumq; scientiam: *De inventione lib. 1.* quamvis idem sæpe dicat prudentiam esse humanæ vitæ magistram, vel artem vitæ. *Socrates.* Socrates omnes virtutes prudentias esse dicebat. *Aristoteles.* Aristoteles hunc errasse ait, & eum dicere debuisse, nullam virtutem absq; prudentia esse. *Apollophanes* Apollophanes Stoicus tanti prudentiam fecit, ut hanc unam virtutem esse putaret, quæ vel in se cunctas alias contineret, vel cui reliquæ omnes famularentur. *Bion.* Bion verò Boristhenites prudentiam dixit tantùm alias virtutes superare, quantum visus alios sensus antecellit. Quam quidem sic in senibus excellere ait, ut in iuvenibus fortitudo emicat.

Epicurus. Epicurus voluptatis assertor, omnium virtutum initium, & bonorum omnium maximum prudentiam esse dicebat, quæ in primis causa scrutaretur cur quidque eligendum, vel fugiendum sit: opiniones omnes tanquã vanas expelleret, quibus animus noster occupari vexariq; possit. *Prudentia humanarum rerum initium.* Humanarum quoq; rerum omnium maximum atq; optimum initium prudentiam esse affirmabat, à qua quidem virtutes omnes orirentur, quandoquidem iucundè vivere nihil aliud sit, nisi prudenter vivere, hoc est honestè & iustè agere. Id enim à sola prudentia docemur, iucundam vitam non posse à virtutibus separari.

A. Gellio c. 8. lib. 3. Nonnulli veterum prudentiam propter excellentiam ipsam sapientiam appellaverunt. Qua opinione ductus Afranius in Togata dixit:

Vsus me genuit, mater peperit memoria.
Sophian vocant me Graij, vos sapientiam.

Opinio com- Sed communis philosophorum opinio est, sapientiam unam

unam in se virtutes omnes complecti, sed prudentiæ munus principaliter in delectu bonorum & malorum versatur; bona enim expetenda ducit, mala autem fugienda. Hæc humanas omnes actiones regit; de rebus magnis ac dubiis alta ratiocinatione consultat ac deliberat, præterita præsentibus componit, & sic de futuris judicat, adeo ut eventus rerum quasi præsagire ac prædicere videatur. Hæc una fortunæ aditus occupat, qua ratione à priscis poëtis fortunæ domina dicebatur.

menis philosoph. de Sapientia, ejusq; effectis.

Hipparchus verò & nonnulli alij astronomi affirmāt prudentiam astrorum vim prævertere, cujus quidem officium est, ut præsentia disponat, præterita meminerit, futura autem prævideat. Hæc non modò à solicitudine hominem abducit, verumetiam contra omnes fortunæ impetus armat. Semper enim præcipit, quæ agenda vel non agenda sint. Quocirca non inscitè dicebant veteres, *prudentem virum fortunam suam semper in consilio habere, futuraq; consilio ac cogitatione meditari,* ut de Theseo Tragico canebant cothurno.

Hipparchus. Prudentia prævertit vim. astrorū.

Prudentia est Minerva illa, quam de Iovis vertice natam esse poëtæ non sine ratione fabulantur: ostendunt enim à mente, quæ in nobis divina est, eam manare, per quam omnia circumspicere debemus, & in omnes partes oculos intentos habere. Hoc demonstrare volentes antiqui pictores, ita similitudinem hujus Deæ pingebant, ut omnia aspicere videretur, & quemcunque se intuentem spectare. Ejusmodi Minervam Romæ quondam pinxisse legimus Amulium Romanum pictorem, ex qua maximam meruit laudem, cùm quod opus perfectum consummatumque erat, tum quòd os in omnes intentum habere videretur, & quacunque aspiceretur, spectantem se itenie admodum intueri. Fuit autem Amulius vir severus & gravis semperq; togatus pingebat, quanquam in altissimis machinis esset, & crepidas assiduè gestabat: erat enim adeò delicatus, ut paucis diei horis pingeret, & diutius ab opere cessaret.

Minerva Iovis cerebro nata.

Minervæ simulachrum. Amulius pictor. Plin. c. 10. l. 35.

Prudentis viri officium est, quæcunque cogitat aut agit, recta quadam ratione metiri, nihil præter rectum agere, aut ulla ex parte optare; humanas actiones pu-

Prudentis officium & affectio.

Digitized by Google

tare semper divinis arbitriis præsentibus agi, divinisque consiliis gubernari. Prudenti nihil horrendum, nihil formidabile videri potest: excubat enim semper animo, atque omnia prævidet, adeò ut nihil ei improvisum accidere possit, nihil inopinatum, nihil omnino novum. Atque ita acrem in omnes partes ingenii aciem intendit, ut semper videat sibi locum aliquem relictum esse, in quo sine molestia atque angore degere possit, ut quemcunque casum fortuna invexerit, hunc aptè quieteque perferat. Et sic semper pacatus erit, ut nec tabescat molestiis, nec timore frangatur, nec futili lætitia deliquescat. Non appetet quippiam, aut optabit, aut futurum omnino sperabit, aut firmum sibi pollicebibitur, ne si id defuerit, à spe decidisse iniquo animo ferat.

Prudentia intellectiva.

Prudentia quidem intellectiva est virtus, idcirco ab ingenii acumine in primis manat, augetur memoria, crescit doctrina, & rerum experientia perficitur. Prudens ante omnia ut sibi ipsi rectè consulat opus est, aliter nec aliis sapere videretur: hæc est sententia illa

Euripides.

Euripidis quum ait: μισῶ σοφιςὴν, ὅςις ὐκ ἀυτῷ σοφος hoc est *odio habeo sapientem, qui sibiipsi nō est sapiens*: quibus verbis usum legimus

Alexander

Alexandrum Magnum in familiarem suum quendam petulantiorem, & etiam aliâs in Callisthenem philosophum.

Memoria. *Mithridates.* *Valer. l. 8 c. 7.* *Plin. l. 2. c. 24.* *Cyrus.*

Memoria Reges ac Principes plurimùm commendat. Mithridates duarum & viginti nationum quibus imperabat, varias linguas adeò callebat, ut singularum oratores palàm audiret, & responsum sine interprete vernaculo suo quibusq; sermone seorsum redderet. Cyrus Persarum Rex singulos quosq; militum suorum, qui penè innumerabiles erant, propriis nominibus ac cognominibus appellabat.

Crassus. *Valer. l. 8. c. 7.* *Memoria artificialis.*

Crassus quoque prædives ille, quum Asiæ præesset, quinque Græci sermonis differentias didicit, ut qua quisque apud eum lingua postulasset, eadem jus sibi redditum audiret. Sed ego memoriam naturalem optarem. Ea enim quæ arte capitur, aut ex imaginibus accersitur, tempori servit, & recitationibus actionibusque aptior est quàm quotidiano usui; nam dilutionibus, & pharmacis memoriam cieri

vix

Digitized by Google

vix mihi persuadere possum, licet Ammianus Marcellinus vir doctus & elegans ejusmodi verba protulerit. *Cyrum Regem, & Simonidem lyricum, & Hippiam Eleum adeò memoria valuisse legimus, quòd epotis quibusdam remediis id imperârint.* *Ammianus, de memoria.*

Ingenium autem prudentis, Stoici esse dicunt habitum celerem officii inventorem. Alii dicunt ingenium vim animi esse, qua aliquid invenimus, quod à nemine didicimus. Peripatetici autem definiunt ingenium vim quandam naturaliter animis insitam, suis viribus prævalentem. Consilium verò Stoici esse dicunt scientiam inspiciendi quæ & quomodo se quispiam gerens bene & utiliter agat. Vel consilium est aliquid agendi aut non agendi excogitata ratio, ut ait Aristoteles. Plotinus Platonicus quum de virtutib. civilib. scriberet, ejusmodi species prudentiæ subjecit, intelligentiam, circunspectionem, providentiam, docilitatem, cautionem: quibus Peripatetici, & veteres Academici addunt sagacitatem, versutiam, calliditatem, astutiam, æquitatem, de quarum singulis seorsum dicendum erit, primò pauca de ratione, quæ (ut arbitror) prima in ordine censenda est. *Ingenium quid.* *Consilium quid.* *Plotinus Platonicus.* *Prudentiæ species.*

DE RATIONE SIVE RATIOCINATIONE.

Tit. IX.

RATIO est auriga, magistra & quasi domina omnium humanarum actionum, sine qua nihil rectè agi, dici, aut excogitari potest. Hæc præcipua est quæ nos secernit à belluis, & ad numina ipsa proximè ut accedamus efficit. Quæ etsi per naturam nobis indita est, doctrina tamen & usu perficitur, adeò, ut nihil ei desit, quod ad perfectionis cumulum possit accedere. Ratio (ut Cicero definit) est gerendorum ordo ex causa venientium: ut quid quo loco facias, aut dicas intelligas causam. Nunc accipimus animi impulsionem ad aliquid agendum. Aristoteles quum de prudentia tractaret, hanc speciem non rationem sed ratiocinationem appellavit. Cicero ratiocinationem esse dicit diligentem & consideratam faciendi aliquid aut non faciendi excogitationem. Et sanè optimè definit. Nam *Ratio actionum humanarum magistra.* *Ratiocinatio.* *De inventione, lib. 2.*

Prudentia circa quæ. si prudentia cernitur in delectu bonorum & malorum; quod omnes consentiunt, prudentis erit viri bene consulere in his quæ bona & utilia sunt, & generaliter in omnibus quæ ad totius vitæ statum pertinent, quod quidem à ratiocinatione proficiscitur. Sed si rectè cogitamus, omnis ratiocinatio omnisq; diligens consultatio, à ratione manat. *Omnis ratiocinatio est cõsultatio.* Proinde minus admirandum est alteram pro altera sæpe poni, sed ratiocinatio nonnunquam ponitur pro perfecta argumentatione, quæ accommodatione assumptionis ad id quod propositum est, elicit conclusionem. Ex priore significatione ortum est proverbium vetus, quo dicitur: *Tardè consulendum esse, celeriter autem agendum.* *Proverbium.* Hæc ratio, sive ratiocinatio (de nomine enim non est controvertendum) animū Regum ac Principum promptum semper ad optimè sentiendum, prudenterque consulendum reddit, & eos diligentes excubitores pro omnibus efficit. Nam si privatis civibus satis est si sibi ipsis, si familiæ, si necessariis rectè consulunt, id Regibus neutiquam sufficit, quorum prudentia civitates, populi, nationesque reguntur. *Similia.* Ut enim corporis membra movet cor, & animi partes irrationales subigit mens, & in universo Deus omnia regit, sic Rex ipse multitudini sibi à Deo creditæ expedit ut imperet, adeo ut seipsum & alios quosque, quantum per eum fieri potest, in viam fœlicitatis dirigat.

DE INTELLECTU SIVE INtelligentia.

TIT. X.

Intellectus, & intelligentia, quid differant. Arist. l.6. c.11. & 13. Ethic. INTELLECTUS, quam nonnulli intelligentiam appellant, huic proximus accedit. Sunt enim qui hæc duo verba inter se differre putent, ut sit intellectus animi potentia qua intelligimus, intelligentia autem actus ipse intelligendi; sed eam animi vim Stoici dicunt esse, per quam ea planè & sine fallacia perspicimus quæ sunt. *Intellectus officium.* Ejus proprium munus est verum falsumque discernere, & cavere diligenter ne animus à sensu corporeo decipiatur, qui ea nonnunquam sentit, quæ à veritate longè aliena sunt, vel non sentit quæ sentire deberet.

Desidia,

Desidia, incuria, hebetudo sæpe ei obsunt, sed præter cætera omnia, malæ animi perturbationes, maliq; mores sensuum veritatem obscurant.

Tactus. *Visus.* *Oculi animi indices.* *Certiora quæ cernimus, quàm quæ audimus.*

Certissimus omnium sensuum tactus habetur, visus autem acerrimus: in quo quidem magna animi vis cernitur. Oculi namque indices animi sunt, per quos homines clementiam, misericordiam, amorem, odium, iram, lætitiam, tristitiam, & ejusmodi omnes affectus ostendunt, magisq; eos augent. Certiora enim sunt quæ cernimus, quàm quæ audimus. Decipit tamen sæpenumero visus non modò hebetes atq; inertes, sed acutissimos quoque & solertissimos, quod vel ex hoc uno exemplo patebit. De pictura certamen aliquando fuit inter Zeuxim, & Parrhasium: erant enim ætate æquales, & artis studio inter se æmuli; itaq; Zeuxis pictas à se uvas in scenam detulit tanta similitudine, ut ad eas edendas aves advolarent. Parrhasius autem pictum protulit linteum, super quod levissimo penicillo tenuissimum velum duxerat, adeò simile, ut verum omnibus esse videretur. Tum Zeuxis judicio avium elatior, illũ rogavit, ut remoto velo picturam ostenderet: risit Parrhasius, & comiter in illum cavillatus est, qua ex re errorem suum intellexit Zeuxis, ingenuoq; pudore percitus, victoriam illi præbuit. Facetè ait: *Ego heri aves decipi, tu verò hodie me artificem fefellisti.*

Zeuxis uva. *Parrhasii linteum.* *Ex Pl. c. 10. lib. 35. in prin.*

Ex quinq; sensibus, quos natura animalibus tribuit, qui sunt Visus, Auditus, Gustus, Tactus, Odoratus, quos Græci ὄψιν, ἀκοὴν, γεῦσιν, ἁφὴν, ὄσφρησιν appellant, duo sunt quibus homo cæteris præstat, tactus scilicet & gustus; in reliquis autem superatur à multis. Aquilæ & lynces clarius cernunt, vultures & canes sagacius odorantur. Talpæ liquidius audiunt, obrutæ terra, tam surdo ac denso naturæ elemento: præterea omni voce in sublime tendente, humanum sermonem audire dicuntur, qui si de eis fuerit, ut intelligunt, fugiunt, altiusque penetrant: nisi ficta ac vana sint quæ de earum natura scribit Plinius ex veterum Græcorum auctoritate. Nos verò in homine non quærimus hæc tam sublimia: satis sunt nobis communes sensus, quos natura humano generi præbuit. Cernat igitur intellectus per veram mẽtis

Sensus quibus homo cæteris præstat, quibusq; vincitur. *Aquila.* *Talpa.* *Cap. 69. l. 10.*

Digitized by Google

Intellectus munus.

ratiocinationem rei ad quam sensus accedit veritatem, ne appetitus deinde ea sequatur quæ vitanda sunt, aut fugiat ea, quæ capessenda essent, ex quo quidem sequeretur mala electio, quæ rei agendæ malum principium exhiberet.

Electio appetitivus Intellectus.

Optimè Peripatetici definiunt electionem intellectum appetitivum. Nec errant Zenonii, qui dicunt, electionem appetitum esse intellectivum. Per hos igitur gradus vir prudens progreditur ad agnitionem veritatis, & ad optimi consilii actiones, & sic inveniet Minervam illam, quam de Jovis vertice natam esse sapienter poëtæ scribunt, quæ & armata & inermes semper Regibus ac Principibus præsto aderit.

Prudens quomodo per gradus veritatē investigat.

Hesiod.

Qui enim malè consulunt, sibi ipsis exitium parant: vera est Hesiodi sententia, quum ait in opere cui titulus est, ἔργα καὶ ἡμέραι:

> Οἱ αὐτῷ κακὰ τεύχει ἀνὴρ, ἄλλῳ κακὰ
> τεύχων.
> Ἡ δὲ κακοβουλὴ τῷ βουλεύσαντι κακίστη.

hoc est:

Malum consilium consultori pessimū.

> *Noxius ipse sibi est, alium qui lædere quærit.*
> *Consultum male, consultori pessima res est.*

Elegans Cæsaris sententia.

Quinetiam inconsultè ac temerè agentes fortunæ se non rationi subjiciunt, cui quidē minimè credendū est. *Solet enim fortuna eos, quos plurimis beneficiis affecit, ad duriorem aliquem casum reservare*, vt elegāter ait Cæsar.

Sylla. plut. in eius vita

Sylla, qui fortunatus haberi & vocari gaudebat, virtuti suæ minimè se confidere fatebatur, neque etiam amicos se in consilio adhibere ostendebat, vt qui sævitiæ deditos nullos haberet. Putabat tamen sibi amicos esse adulatores, quosdam qui eius immanitatem laudabant, & temeritatibus omnibus assentiebantur.

Tres Syllæ familiares.
Lib. 3. Saturn.

Roscius Comœdus, & Sorex Mimorum princeps, & Macrobius Bacchanalium cantor, quem formæ nitor ei conciliauerat, tres erant intima familiaritate Syllæ conjuncti, & qui apud eum plurimum poterant.

Nero.
Vide Suet. & Corn. Tacit.

Nero autem amicos omnes trucidabat, ne de se verum ab eis audiret. Verebaturque illorum aspectum in rebus turpibus ac scelestis, quas quotidie committebat, studebatq; eos è medio tollere, tanquam importunos arbitros

arbitros suorum scelerum, vt cum turpibus suique simillimis securus sine reprehensoribus versaretur, quos solos muneribus atque officiis quotidie exaggerabat. Proinde Aurelio Cottę & Atherio Antonio annuam pecuniam statuit, ut eorum luxuriam foveret: prodegerāt namque per luxum & ingluviem amplissima patrimonia, nec amplius quod absumerent habebant. Non tamen eiusmodi operæ precium, nec talem disciplinarum ac consiliorum mercedem accepit sanctissimus atque eruditissimus eius præceptor Seneca, sed sectis venis per omnes corporis artus, & ne pressus pavore sanguis tardius flueret, præservidi balnei calore consotus necatur, ne senis effœti, qui vltra ætatis metas decurrerat, fatalem exitum diutius expectaret. *Seneca mors.*

Timotheus Atheniensis vir consilio ac rebus gestis præclarus, omnia virtuti, non autem fortunæ tribuebat. Et quum aliquando rem in bello prosperè gessisset: *Mementote* (inquit) *viri Athenienses, in hoc tam fœlici prælio nullam sibi fortunam partem vendicare posse.* Atqui quum obtrectatores eius tabulam pictam circunferrent, in qua fortuna cernebatur illo dormiēte retia urbibus circumponere, ut illis sine virtute aut viribus potiretur, molestissimo id animo ferebat, quandoquidem virtutem ac prudentiam sequeretur, non autem fortuitam quandam temeritatem. *Timotheus Atheniensis. Plut. in Apoph. Tabula in Timotheum picta.*

Audacia sine consilio (ut vulgò dicitur) semel aut iterum fortunata esse potest, demum autem omnia evertit. Fortunam potius avaritia ductus, quàm prudentiam videtur secutus M. Crassus, quum iam sexagenarius exercitum in Parthos gentem ferocissimam duxit, multis optimis civibus indignè id ferentibus, quòd prædæ aviditate ad eos populos oppugnandos proficisceretur, qui non hostes Romani populi, sed socii potius & amici extitissent, & præsertim quum Acteius pontifex in eum diras execrationes caneret, & cunctis imprecationibus devoveret, quibus obnoxij divino judicio damnati esse putabantur. Sed quum grandis natu esset, & non integræ omnino valetudinis, inter iuuenes se deputabat. Quinetiam quum exercitum duceret, iter per Galatiam fecit, quo loci Dejotarum Regem offendit *Audacia fortunata. M. Crassus. Plut. in eius vit. Acteius Pontifex.*

Dejotarus. Crassi & Deiotari mutua scommata. operi intentum, quòd nova mœnia metiretur: in quem Crassus mordaciter cavillatus est, dixitq; : *Duodecimam jam diei horam agis, ô Rex, & novam urbem statuis?* erat enim octogenarius Dejotarus, cui tum ille vicissim subridens ait: *At tu ne matutinus quidem, ô Imperator, cum exercitu in Parthos festinas.*

Consilia amicorum Principi necessaria. Sed Principum intelligentiam plurimum adjuvant amicorum consilia, nec eos pœniteat inferiores etiam consulere, & præcipuè in rebus arduis, quãvis ipsi quoq; prudentissimi sint: ex tot enim philosophis, qui per omne ævum extiterunt, nemo unquam inventus est, qui se omnia scire profiteretur. Et ille sapientior judicandus est, qui pauciora ignorat. Optimi quidem gubernatoris esse duco, in maximis tempestatibus vectores etiam consulere. *Natura noverca.* Hac in re communis omnium parens natura, noverca potius nobis, quàm mater extitit. Quisq; enim in suo negotio hebetior est, quàm in alieno. Et medici ægrotantes, alios medicos sibi adhibent. *Serò sapiẽtes.* Sunt etiam quidam qui sapiunt, sed serò: nam aut hebetiores ingenio sunt, aut dum cunctatiores in deliberando existunt, *Occasio.* opportunitatem rei agendæ amittunt. Occasio enim est illa, quæ negotia omnia rectè perficit. *Equus Troianus tragœdia.* Tardè intelligentes ut carperet Accius poëta, tragœdiam scripsit, cui equo Trojano nomen dedit, in qua docuit tempori adesse oportere, & obtusi fuisse ingenii belli machinam *Proverbium.* post eversa Pergama cognovisse. Persicum proverbium fuit: *Stolidi hominis esse, ex noctis umbra solis lucem cognoscere.*

Evagoras rex prudens. Evagoras Cyprius Rex multis virtutibus ornatus erat, adeò ut complures Græcorum clati & honesti viri propriam patriam relinquerent, ut ab eo regerentur, ad *Conon.* quem etiam Conon vir tanti nominis relictis Athenis se contulit, putans Regem illum salutis suæ præsidium fore firmissimum. Hic enim Rex omnia amicorum consilio gerebat, dicens se malle ex amicorum consilio optimè regere, quàm in se solum omnem prudentiæ laudem convertere, qua ex re hoc assecutus est, ut omnes qui illuc accederent, longè magis fœlices eos qui ejusmodi Regi parerent, esse arbitrarentur, quàm eum ipsum qui imperabat, & tanta bona illis impartiebatur.

Neronis

Neronis in se animum & futuram tempestatem prævideratSeneca,de quo modo dicebam, veniamque discedendi molestè admodum postulaverat: sed Nero blandis simulatisq; verbis rem excusabat,ut arbitrum scelerum suorum perosus perderet. Dicebat autem Seneca: *Atavum quidem tuum Octavium Augustum fœlicissimum Principem memoria teneo, potestatem fecisse C. Mæcenati & M. Agrippa clarissimis & optimis viris, ut optatum ocium assequerentur, quum alterum bellorum socium, alterum maximis in rebus comitem & adiutorem habuisset, utrumq; de se optimè meritum amplissimis præmiis exornasse. Me quidem his adæquādum minimè censeo, sed quemadmodum quæ suæ virtutis erant illi suo Principi exhibuerunt, ita ego tibi quæ potui, quæq; habui, animo integro & fide summa persolvi.* Cui Nero quum secedendi veniam negaret, fallacissimis verbis responsum ad hanc sententiam reddidit: *Non video Seneca modestiæ tuæ esse inde laudem quærere, unde omnino infamia oritur.* His & ejusmodi frustrationibus hominē illusit, donec & imponeret ut optabat,&ad destinatum exitium perduceret.

Nero. Seneca.

Vide Suet. & Cornel.Tacit.

Seneca verba ad Neronem.

DE CIRCUMSPECTIONE.

TIT. XI.

CIRCUMSPECTIO huic tertio loco succedit, quæ est considerata omni ex parte animi ratio,circa ea quæ agenda sunt. Hæc circumspectio in conservandis urbibus ac regnis magnis periculis ingruentibus maximam laudem semper meruit, & in pace quidem ea meditatur, quæ ad civium concordiam, Regis obsequium, ac benevolentiam pertinent: & ut nihil difficultatibus rerum ac temporum desit,prævidet: ac sicut optimus gubernator plagas omnes cœli circumspicit,ut ad omnem vim ventorum semper paratus sit, sic Princeps se munit cōtra adversa omnia, in bello autem circumspectio fortunæ vim atq; impetum præripit, Martis dolos cavet, vitat, intercipit, prudenter dictis auscultat,nec per temeritatem committit,ut quicquam pœnitendum agatur. Qua virtute nisi caruisset Q. Cepio consul contra Cimbros, dictis collegæ sui Cn. Metelli obtemperasset, nec tam temerè contra ferocissimos barbaros irruisset,

Circūspectio. Cic. 4. Acad.

Q.Cepio. Valer.l.6.c.11.

Digitized by Google

& uno prælio octoginta Romanorum millia cædi occisioniq; tradidisset, ut se reservaret ex tanta clade, & Romam perfugeret, ut perpetuo carceri addiceretur, & cū irrisione atq; contemptu omniū in tenebris tabesceret.

Circumspectio quando consistit maximè. Hæc virtus tum præcipuè cernitur, quum certamen non æquis viribus ineundum est, sed cum potentioribus dimicandum, ubi hostium vires prælium detrectando potius quàm aperto Marte decernendo conterantur, ut factum fuisse cernimus contra Hannibalem, cui impares Romani omnino esse videbantur: ejus namq; exultantia atq; ferocia, consilio ac mora potius, quàm temeritate & audacia confringenda fuit. *Flaminius. Liv. l. 2. dec. 3. Oros. l. 4. c. 15.* Testis sit C. Flaminius, qui favente plebe consul factus tanta insania elatus est, ut nihil nisi de certamine cogitaret, quē quum Pœnus cerneret nihil circumspicere, sed inconsultè solis viribus & audacia exultare, ad Thrasymenum lacum insidiis excepit, & eum cum omni exercitu profligavit. *Romani casi.* Quæ plaga quanta fuerit populo Romano, eventus aliarum rerum è vestigio docuit: furentes enim Imperatores ac Duces facilè admodū insidiis hostium excipiuntur, & dum nihil circumspiciunt nisi quod ante oculos habent, summam rerum extremis periculis objiciunt.

Fabius cognomento Verrucosus. Plut. in Fabio. Romani ejusmodi cladibus conterriti, Fabio Verrucoso (cui deinde ob virtutem Maximo agnomentum fuit) reliquias desperatæ Reipublicæ permiserunt. Erat enim Fabius vir dignitate ac prudentia præstans, & in rebus gerendis adeò circumspectus, ut cunctantior quàm pugnacior haberetur: quæ quidem virtus exultantiā Hannibalis compressit, adeoq; detrivit, ut planè docuerit Hannibalem non audacia ac ferocia, sed consilio ac mora vinci posse. *Punicorū l. 7.* Præclarè Silius Italicus ait:

Ac ni sacra seni vis, impressumq; fuisset,
Sistere cunctando fortunam adversa ruentem,
Vltima Dardanii transisset nominis ætas.

Hac virtute Fabium præferre videtur cunctis Imperatoribus Romanis, addit enim:

Summe ducum, qui regna iterum labentia Troiæ
Et fluxas Latii res, maiorumq; labores,
Qui Carmentis opes, & regna Evandria servas:
Surge age, & emerito sacrum caput insere cælo.

Sed

Sed postquam populus Romanus animadvertit lento Fabii certamine & montanis insidiis Punicum furorem jam aliqua ex parte compressum, & præclusos fortunæ atq; hosti omnes vincendi aditus, statuit viribus etiam decernendum esse, & ferio aciem reddendam. Proinde Marcellum virum acrem ac strenuum, & Romanorum omnium pugnacissimum, Fabio collegam designavit, ut quasi manum consilio adderet, & sapientiæ vires adjiceret. Fuit enim Marcellus ad omne certaminis genus exercitatus, nullumque provocatorem, nullamque pugnam unquam detrectabat. Et collatis signis variis cum hostibus, undequadragies prospero marte certavit, ut inter omnes historicos convenit. Hic Imperatori callido ac circumspecto additus, qui ad tucadum imperium potius quàm ad ulciscendas injurias idoneus esse videbatur, vires atque animum adjecit, ut optimo temperamento rem Romanam tot cladibus affectam simul restituerent atque instaurarent. Quod quidē brevi tempore effectū est, adeò ut omnes dicerent Reipublicæ optimè consultum esse, ut jam Fabius clypeus, Marcellus autem ensis Romani imperii haberetur. Et Hannibal ipse inter jocandum militibus suis dicebat, se Fabium ut militiæ præceptorem, Marcellum autem ut pugilem formidare.

Marcellus bellicosus. Valer. l. 1. c. 6. & l. 2. cap. 4.

Sabell. l. 6. c. 3.

Hannibalis dicterium.

Sed quanto pluris facienda sit cauta & circunspecta ratio quam fortuita ac prospera audacia, ex utriusque eventu facilè judicari potest. Fabius enim omnib. muneribus functus, extremum vitæ diem senex admodum placidè in propriis laribus peregit, & magna cum gloria quasi servator ac pater patriæ sepultus extitit: Marcellus autem jam quinquies consul quum hostem explorare vellet, Hannibalis insidiis circumventus periit. Cui Pœnus mortuo annulum quasi virtutis præmium à digito eripuit, ejusq; cadaver splendidè ac magnificè cremari jussit, & reliquias ac cineres Romam ad necessarios ejus referri. Sed haud scio an vera sit sententia illa Silii poetæ clarissimi:

Circumspectionis & audaciæ eventus dissimiles.

Fabius.

Marcellus.

Oros. l. 4. c. 18.

Eutrop. l. 3. c. 2.

Et pace & bello cunctis stat terminus ævi,
Extremumq; diem primus tulit, ire per ora
Nomen in æternum paucis mens ignea donat,
Quos pater æthereis cælestum destinat oris.

l. 3. Pun. bell.

DE

Digitized by Google

DE PROVIDENTIA.

TIT. XII.

Providentia. PRovidentia huic finitima est, quæ quidem vis quædã animi esse dicitur, per quam futurum aliquod antequam factum sit prævidemus. *Chilo Lacedæmonius.* Chilo Lacedæmonius dicebat, futurorum providentiam prudenti viro quadam ratione animi occurrere pro virtute quam in se habet, ut ostenderet tantum cuique prudentiæ esse, quantum virtutis in se fuerit. *Vid. Cic. l. 2. de nat. deor.* Græci hanc πρoμηθείαν appellant, quam Epicurus pro numine colendam censet, ut quæ ministra fuerit summo Deo in mundi rerumq; omnium creatione atque ordine, sitque omnium humanarum rerum auriga ac domina.

Providentia prima filiarũ Dei. Optimè certè fabulati sunt veteres poëtæ, qui dicunt primam filiarum summi Dei providentiam extitisse: *Panætius* de hac virtute Panætius librum scripsit, quem à Polyxeno Cicero per Atticum rogavit.

Romanorum providentia. Magna providentia usi sunt Romani in re bellica, & præcipuè inhorrente Gallico tumultu, quod peregrino verbo Celticum bellum nuncupabant, in quo & senes & sacerdotes etiam in armis esse oportebat: & thesauri publici cum exsecratione in ærario recondebantur, ut à nullo promerentur, nisi Celtico insurgente bello. *Iul. Cæsar.* Verùm Julius Cæsar cùm illos militibus suis permisit, Celtas à se victos asserens, urbem ab execratione liberam esse ait. Hæc quidem virtus in Regibus, Imperatoribus, Ducibus, Principibus, magnisq; viris maxima esse videtur, & adeò admiranda, ut quasi divinos eos putemus, qui hoc providentiæ munere præditi sunt.

Præsagium. Nec quippiam est quod majorem mortalibus auctoritatem gratiamq; concilies, quàm vera futurorũ præsagitio, quæ quanquam ingenii acumine & mentis agitatione nobis infunditur, tamen doctrina & studiis disciplinarum plurimum augetur, & exercitatione maximarum rerum perficitur. Hac autem virtute præstitit præter cæteros Romanos Imperatores *Fab. Maxim.* Q. Fabius Maximus, de quo etiam Silius poëta cecinit.

Providus hac ritu vatis fundebat ab alto
Pectore, præmeditans Fabius surgentia bella.

Numam

Numam Pompilium providentiæ fama (quā inter Sabinos pollebat) ex privato viro ac penè rustico Regem Romanorum effecit, quam etiā ut Romæ propagaret, & quasi divina auctoritate firmaret, Egeriam Nymphā conjugem se habere simulavit, & nocturna sacra agere, futuros eventus discere, & quæ è Republica essent doceri. Qua quidem arte Romanos adhuc rudes, & prædę reiq; bellicæ intentos, ad justitiā, pietatem, mansuetudinemq; redegit. Et studia pacis adeò omnib. persuasit, ut eo regnante neq; seditio aut tumultus Romę extiterit, & Jani templum tres & quadraginta juges annos clausum manserit. Vetustissimi omnes qui gentibus imperabant, quique habenas terrarum tenebant, ut providi magis viderentur, auguria se tenere profitebantur, ut qui arbitrarentur, & sapere & futura prævidere regium esse. *Numa Pompilii provīdētia. Vide Plut.* *Pax Romā continua.* *Auguria.*

Præbuit multum auctoritatis huic arti apud veteres Romanos Accius Navius, qui multa prædicebat: verùm Tarquinius Priscus tentandæ artis gratia hominem rogavit, num quod in præsentia cogitaret, fieri posset? tū respondente illo, *Etiam. Cogitabam* (inquit) *te hac novacula cotem hanc præcidere*: tum Navius illam arreptā parvo labore quamprimùm secuit. Quo miraculo omnes perterriti, fidem huic arti quam maximam adhibuerunt. Hinc collegium augurum apud Romanos principio constitutū est, quod futuri providentia multa in Repub. ex religionis auctoritate movebantur, sicut in Gallia Druydæ, qui augurio & conjectura periti futura multa prædicebant: sic etiam apud Persas Magi, qui in fano quodam certo statutoq; tempore commentandi colloquendique inter se causa conveniebant, ut providentia sua populos præmonerent, quid facto opus esset. Quorum sapientia tanti habebatur, ut nemo Persarum Rex esse posset, qui non antè magorum scientiā perdidicisset. Reges ac duces aliarum gentium futurorum præscientiā profitebantur, & alii auguriis, alii extispiciis, alii conjecturis futuros præcinebant eventus. *Accius Navius augur.* *Valer. l. 1. de ausp. Cic. l. 1. de divin.* *Livius. lib. 1.* *Augurum collegium.* *Druydæ Gallorum.* *Magi Persarum.* *Persarū Rex.*

Amphilochus & Mopsus divinandi peritissimi habiti sunt: hi (ut Cicero scribit) Reges Argivorum fuerunt; & urbes in ora maritima Ciliciæ condiderunt. Calchantem *Amphilochus Mopsus. Calchas.*

tem autem classium ducem fuisse Homerus docet. Et Priamum Asiæ Regem, Helenum filium & Cassandram filiam divinandi peritos habuisse: alterum auguriis, alteram divina quadam incitatione ac permotione. Cicero etiam dicit Pythagoricos non modò Deorum oracula observasse, sed hominum quoq; prædictiones, quæ omina appellamus. Hæc tantum valere putabant prisci, ut omnibus rebus agendis, quod bonum, faustum, fœlix, fortunatumq; esset, præfarentur: rebusque divinis, quæ publicè fierent, ut faverent linguis imperabatur: hoc verbum non (ut pleriq; existimant) à favore trahitur, ut ait Stoicus noster Seneca, sed ex eo silentiū præcipitur, ut ritè peragi possit sacrum nullâ malâ voce obstrepente. Oraculum verò eodem auctore nihil aliud est nisi voluntas divina, ore humano enunciata.

Priamus. *Cassandra.* *Pythagorici.* *Omen.* *Favere.* *Oraculum.*

Sed quorsum hæc augurum divinatorumq; commemoratio? Ut ostendam me nullam divinationem mortalibus permissam esse opinari, sed providos ac prudentes viros, ut fidem facerent eorum quæ prædicerent, utque sibi magis durioribus illis seculis homines auscultarent, simulasse se augures divinosq; esse, & numinum afflatu ea præfari, quæ acumine ingenii, doctrina, ac sapientia prædicebant.

Divinatio hominibus non permissa.

Sed Thebanus Epaminundas, & Atheniensis Pericles, duo clarissimi Imperatores, divinationes & oracula omnia velamenta formidinis atq; ignaviæ esse putabāt, ut quoties certamen detrectare vellent, dicerent se vel inter quietem monitos ne pugnarent, vel malo aliquo omine absterritos, vel aliqua religione prohibitos. Facetè Accius tragœdus ait: *Nihil credo auguribus, qui aures verbis ditant alienas, suas ut auro locupletent domos.*

Epaminundas. Diodor. l. 15. Pericles. Plut. in eius vit. Citatur à Gellio.

DE DOCILITATE. TIT. XIII.

DOCILITAS quinta est earum specierum quæ prudentiam comitantur, quæ dicitur esse quædam animi vis, qua facilè docemur, & facilè intelligimus ea quæ nobis ab aliis exponuntur. Hæc species in Regibus principibusque valde optanda est: eorum nanque aures multis ut semper pateāt opus est, & illis nonnunquam,

Docilitas prudentia comes.

Digitized by Google

qui pudore prohibiti vix ea quæ sentiunt aut cogitant, exprimere valeant. Atque aliquos aliquando audiunt, quibus neutiquam auscultandum sit: meditati enim aliunde veniunt, ut dicitur, & vafrè simulateque loquuntur, aut implicito ambiguoque sermone optimos viros sæpè decipiunt. Docilitas verò efficit, ut & quæ minus expressa sunt Principes percipiant, & quæ versutè callideque dicuntur caveant. *Docilitatis fructus.*

Alcibiades facili fuit ingenio & docilis adeò, ut diversis moribus facilè consuesceret. Nam quum in Lacedæmonia versaretur, gravis & severus esse videbatur, & bellator insignis: sermone verò, habitu ac moribus vix ab indigenis dignoscebatur: in Jonia autem, iners, delicatus, ac mollis erat, & voluptatibus diffluebat, adeò ut omnes eum Jovem dicerent: & in Thracia Thracem; sic equitando, potando, atque aliis moribus illorum consuetudinem imitabatur. *Alcibiadis docile ingenium.*

M. quoque Antonius docili admodum ingenio fuit, ut qui facile sermonem moresque alienos disceret, & quasi seipsum interpolaret faciemque denuò fingeret. Namque (ut dicebant Alexandrini) quum inter Romanos versaretur, tragica utebatur persona; erat enim tunc severus & gravis: inter Ægyptios autem comica, quando & mollis & effœminatus esset. *M. Antonius.*

Mithridates quoque ut summa fuit memoria, ita perfacili etiam docilitate omnibus in rebus, ut ad id natus esse videretur, quodcunque ageret. Sunt tamen qui dicant docilitatem, & dicendi facilitatem, memoriæ obesse: hoc enim natura nobis inditum putant, ut qui ingenii acumine præstant, celeriter accipiant quæcunque volunt, sed illorum quamprimùm obliviscantur: qui verò tardiores sint, cum labore perdiscant, sed diutius reminiscantur. Scripta enim in glacie facilè dilabuntur, in marmore autem perpetua sunt. *Mithridatis memoria & docilitas. Solin. c. 7. Gell. l. 17. c. 17.*

Demosthenem scribunt docilitate parum valuisse, memoria autē ac diligentia plurimum. Demadem verò contra natura excelluisse, fuisse tamen negligentiorem; quum enim agebat, non modò totius populi laudem, verùm assensum plausumq; assequebatur. At postquā perora- *Demosthenes. Demeades.*

peroraverat, rogantibus eadem scripta edebat, quę adeò diversa deterioraque esse videbantur, ut vulgò clamarent, Demadem omnes illudere, ut qui alia exhiberet, quum demosthenes, eadem ederet quæcunque ageret. Sic etiam plerisque aliis usu venire cernimus.

DE CAVTIONE. TIT. XIV.

Ex Cic. Tusc. quæst. lib. 4. Cautio.

CAUTIO nunc se nobis offert, cujus proprium munus est declinare à malo cum ratione. Hæc virtus aditus nocendi fortunę obstruit, & occasiones damnum inferendi hosti præripit. Nihil enim in re bellica insperato opere potentius esse dicebat Cæsar. Quocirca omnia cavenda prævidendaque esse arbitrabatur, ne quando si quid adversi accideret, dicendum sit: *Non putabam:* quo nil turpius ab Imperatoribus ac Ducibus dici possit. Sæpe enim hostes ex inimicorum incuria audaciam sumunt, & occasionem rei bene gerendæ nanciscuntur. Ex instituto Cæsaris semper duæ legiones pro castris excubabant, & in armis rebus subitis & improvisis confestim præstò aderant. Plures etiam partitis temporibus in opere erant, ne quid impræmeditatum improvisumque accederet. Errata enim in bello nec gratiam nec veniam expectant, præsto, siquidem ultor adest, qui occasionem rei bene gerendæ nunquam sibi eripi permittit.

Non putabã.

Cæsaris in rebus bellicis cautio.

Temeritas.

Cautioni contraria est temeritas, quæ quidem rationi nequaquã obtemperat, nec dictis amicorum auscultat. Et sicut illa Reges ac Duces omnibus mortalibus conciliat, gratosq; efficit, sic hæc eosdem admodũ odio invidiæq; obnoxios reddit. Pompejus ex hoc etiam habitus est incautior, quòd initurus Pharsalicum præliũ, classem, quam maximam omnium habebat, & per quam omnem commeatum hostibus arcere plæcludereque poterat, Corcyræ in anchoris ociosam neglexerit, & qui equestribus pedestribusque copiis certare poterat, & classem ad omnem oportunitatem paratam haberet, satis putaverit terrestri manu decernere contra Imperatorem tot tantisq; victoriis elatum, & exercitũ longis laboribus assuetum, qui decem assiduis annis

Pompeius. Vide Appian. Alexandr.

contra

Digitized by Google

contra quater centena Gallorum millia bellum gesse-
rat, quorum centum circiter millia in prælio ceciderãt, & totidem capta fuerant, ac etiam quadraginta eorum nationes subactæ, vrbes quoque octoginta vi captæ, ut Appianus Alexandrinus refert. Et præcipuè quum de summa rei ageretur, nec uter eorum vinceret, certamen esset, sed uter eorum imperaret.

Sertorius Vid. Plut. in eius Vit.

Cautior admodum habitus est Sertorius, quippe qui pugnam detrectando Metellum supperaverit. Erat autem hic Metellus Pius cognomento, Numidici Metelli filius, majorum commendatione, quàm propria virtute illustrior: cœnas enim luxu, deliciis ac ludis in multam noctem producebat, vanam gloriæ umbram potius quàm veram laudem affectans. Nec cogitabat rem sibi esse cum Sertorio omnium Romanorum pugnacissimo ac frugalissimo, qui Lusitanos ducebat populos fortissimos, ac ferocissimos in re bellica. Quinetiam Pompejum illius collegam juueniliter tunc exultantem, quod nimium fortunæ se crederet carpsisse visus est, quum ait, Prompejum Syllæ discipulum esse, seque brevi tẽpore ostensurum, oportere bonum ducem non minus cautè aspicere quæ sunt post terga, quàm quæ ante oculos habet.

Metelli segnities.

Lusitani fortissimi ac ferocissimi in re bellica.

C. Marii cautio Vid. Plut.

C. quoque Marius cautissimus fuit, quippe qui nulla hostili illecebra, nullaque provocatione à recto consilio unquam divertit. Intra vallum exercitum suum continuit, quũ longè impar hostium multitudini esset: irruebant nanque in Italiam Teutonum nationes, quarum exercitus quàm numerosus fuerit, vel ex hoc indicari potest. Sex enim juges ac continuos dies longo ordine nunquam interrupto ante ejus castra transiverant, & illudentes etiam Romanos, rogabant ecquid mandatorum ad uxores suas perferri vellent, sperare enim se quamprimùm eas visuros. Et quum Biotrix Cimbrorum Rex eum vocaret ut exercitũ in aciem educeret, manusq; consereret, non moris esse ait Romanorũ Imperatorum, de ineundæ pugnæ tempore hostem consulere, sed evestigio se postridie ejus diei dimicaturum edixit, signumque futuræ pugnæ rubeo vexillo (ut moris erat) dedit, & tanto impetu tantaque virtute atq;

Biotrix Cimber.

Vexillum rubrum.

Digitized by Google

alacritate Romani certamen inierunt, ut magna victoria hostilem exercitum profligaverint. Castra quoq; aliquãdo Marius edito colle muniverat: at Popilius Silo cujus nomẽ magni roboris, magnæq; fortitudinis apud hostes habebatur, exclamavit: *Si magnus Imperator es, C. Mari descende, manusq; confere.* At Marius *Si tantus es Popili quantum te facis, compelle me invitus ut descendam.* Attamen pauci post diebus descendens manus conseruit, ac victor evasit.

Popilius Silo.

Si quis verò causam quærat cur Galli tanto agmine in Italiam transmiserint, audiat Plinium optimum rerum vetustissimarum indagatorem, qui ejusmodi verba scripta reliquit: *Elico Helvetius civis fabrilem ob artẽ Romæ commoratus, remeans in patriam attulit caricas, uvas, oleum, & vinum optimum: unde Galli dulcedine allecti in Italiam sese effuderunt.*

Plin. l. lib. 12. Cur Galliæ populi Italiam primò tantopere appetiverint.

Sed hoc concludendum est, in re militari, & in omnibus penè aliis humanis actionibus, nihil cautione melius, nihilq; temeritate deterius. C. Curio in Aphrica relictus à Cæsare contra Accium Varum Pompeii legatũ Uticam obsidebat, in quam Varus profugerat, jam cives præ inopia de deditione agebãt, interea nuntii à Iuba Rege illũ cum maximis copiis adesse nunciant. Curio certior rei factus relicta obsidione in castra se recipit, illic à profugis quibusdam per dolum missis audivit Iubam finitimo bello revocatum, in regnum rediisse, misisseq; Saburam parva manu stipatum. Curio verò quũ id temerè crederet, educto exercitu Saburæ occurrit, quem Rex cum ingenti multitudine sequebatur, & prælio inito undiq; ab hostibus circunventus cum magna parte exercitus interficitur, dum juvenili furore concitus temerè credit.

Cautio in bello utilis.

Cæsar. l. 2. de bel. civ.

C. Curionis temeritas.

Ejusmodi auditionibus plerumq; falluntur, qui minus cauti sunt: Viatores enim ac transfugæ rarò vera loquuntur, sed rebus suis consulunt, & grata auditoribus semper dicere student, ut gratiori hospitio accipiantur, & sic vera falsis concinnant. Quinetiam pleriq; omnes hoc ingenio sumus, ut quæ cupimus facilè credamus, & adversa audire formidemus: sed fallaces homines semper aliud cogitant, aliud simulant. Proinde qui vagas auditio-

Vagis auditionibus nõ temerè fides adhibenda.

Digitized by Google

auditiones pro cōpertis habent, temerarij habendi sunt, & sæpenumero seipsos & alios perdunt.

Othoni Cæsari amici omnes dicebant prælιū protrahi oportere, quando & fame & angustiis locorū hostis urgeretur. Ille autē nemini auscultavit, sed temere cōflixit, & exercitum simul cū imperio amisit, & sibiipsi mortem conscivit. Brixilliq; sepultus, omni exequiarū pōpa, omniq; sepulchri honore caruit. Nihilq; æquè in eo laudatur, quàm quòd post tantam temeritatē sibiipsi vim attulit. Nequaquā tamē cautus esse poterat Otho, qui non virtute, sed vitijs nitebatur, libidine, luxu, sævitia, audaciaq; ardebat. Præceptorē nāq; Neronē habuerat, cui ex consuetudine mutui stupri gratus extiterat.

Otho Imperator, temerarius.

Tranquillus in eius vita.

Hæc cautionis virtus non modò Principibus ac summis viris, sed minimis etiam quibusque necessaria est. Ad quam instructum ab ipsa natura omne animalium genus esse videmus, & in sua specie tutum: quod quidem non solùm in magnis ac truculentis belluis cernitur, sed in parvis etiam atque inermibus animantibus. Nā ut de alijs taceamus, quid mollius aut ignavius testudine? ea tamen sibiipsi cavere optimè callet: collecta enim in suum tegmen, ab omni ictu tuta esse uidetur, sed ubi temere membra aliqua exerit, quodcūque minus cautè nudum reliquerit, id infirmum erit, & cuicūque injuriæ obnoxium. Sed de cautione hactenus. His superioribus speciebus quædam aliæ adduntur à Peripateticis, de quibus etiam breviter dicendum erit.

Cautionis virtus.

Livius decad. 4. lib. 6.

DE SAGACITATE.
Tit. XV.

SAgicitatem his animi potentiis addunt Peripatetici, & eam necessariam esse dicunt ad perfectam prudentiæ harmoniam conficiendam. Hanc, judicandi recteq; intelligendi optimam artificem esse putant, & ut prudentis sit viri bene consulere, sic sagacis bene intelligere, beneque judicare. Proinde qui per sese perfectè prudens non est, prudentis alicuius consilio pareat. Hæc est illa sententia, qua T. Livius historicorum maximus inducit quondam ad milites usum fuisse Minutium Paulum, quum à collega Fabio, cuius

Sagacitas iudicandi artifex.

Digitized by Google

dicto minus obsequens fuerat, salvatus extitisset, eum
Livii verba. l.2.dec.3. nanque dixisse scribit: *Sæpe ego audivi, milites, eum primum esse virum, qui ipse consulat quid in rem sit. Secundum eum, qui bene monenti obediat. At qui nec ipse consulere, nec alteri parere scit, eum extremi esse ingenij. Nobis quoniam prima animi ingeniiq; sors negata est, secundam & mediam teneamus, & dum imperare discimus, parere prudenti in animum deducamus, castraq; cum Fabio iungamus.* Sed hanc sententiam longè prius Hesiodus poëta
Arist.l 1. Ethic. cecinit his penè versibus:

Optimus Ille quidem, qui per sese omnia noscens
Consilijs prævisa suis meliora peregit.
Rursus & ille probus, qui paret recta monenti:
At qui nec per se valuit, monitusq; refugit
Sagire. *Recta sequi, cuiusque vir est hic muneris expers.*

Lib. 1. Sed sagire (unde sagacitas nomen ducit, ut Cicero in
Saga anus. libris de divinatione docet) acutè sentire significat, ut quo sagæ anus dicuntur, quia multa sentire volunt, & sagaces dicti canes. Quinetiam ille qui antè sagit quàm res oblata est, præsagire dicitur, & futura antè sentire.
[illegible] Inest igitur in animis nostris præsagitio extrinsecus injecta atque inclusa divinitus. Et si exarsit acrius, furor appellatur, cum à corpore animus abstractus divino instinctu concitatur. Ciceronis verbis monemur intelli-
[illegible] gere, sagacitatem animi vim esse, quæ per corporis sensus acutè admodum omnia sentire atque indagare possit. Prudens igitur etiam quum bene judicat quæ aguntur, sagax habetur. Nam sagacitas circa agibilia versatur, acutè eadem sentiendo: prudentia verò circa ea agenda, quæ justa & honesta hominibus sunt, quæ
Lib. 6. Eth.c. 10. quidem quum agimus, boni & honesti viri dicimur, ut ait Aristoteles.

DE VERSVTIA ET CALLIDITATE.

TIT. XVI.

ADICIUNT quidem Stoici, qui Zenonem imitantur, his superiorib. duas alias animi potentias,
Versutia & calliditas. quarum altera acumine ingenij, altera usu rerum perficitur. Prior versutia, posterior autẽ calliditas appellatur. Versu-

Digitized by Google

Versutos enim eos dicimus, quorum mens celeriter versatur: unde illud Plauti poëtæ: *Versutior es quàm rota figularis.* Callidos verò eos: quorum animus sic usu rerum calluit, ut manus opere ac labore callum solet obducere. Hæc discretio horum verborum à Cicerone ponitur libro tertio de Deorum natura, sed versutia potius in verbo aut sermone est, quam in actione, ut fuit Apollinis responsum Crœso roganti transmitteretne fluvium, cui oraculum editum est: *Versuti.* *Plau in Epid.* *Callidi.* *Versutia.* *Apollinis responsum.*

Crœsus Halym penetrans, magnā pervertet opum vim. *Cic. l. 1. de divin.*

Hostium enim vim se perversurum putavit, pervertit autem suam. Utrum igitur eorum accidisset, verum oraculum fuisset. Ambiguitas autem in verbo perversionis erat. Fit etiam in sermone, ut fuit responsum ejusdem numinis ad Pyrrhum Regem:

Aio te AEacida Romanos vincere posse.

Incertum enim est ex versuta locutione uter victor futurus ostendatur, quum parva ordinis mutatio victoriam etiam mutet.

Calliditas autem in actione & consilio plerunq; ponitur, Callidi quondā habiti fuerunt fratres duo Thraciæ Reges, quorū alter Rhascopolis, alter verò Rhascus nuncupabatur. Nam quum per eorum fines iter haberent duo maximi Romanorum exercitus, quorum alteri Cassius, alteri autem præerat Antonius, & viribus inter se quasi pares esse viderentur, callidum consilium iniverunt, ut simulato pro regni jure odio dissiderent, & Rascus quidem Antonii, Rascopolis autem Cassii partes sequeretur, ut victus à fratre victore servaretur. Quocirca quum victor evasisset Antonius, Rascus ab eo victo fratri veniam impetravit. *Calliditas.* *Callidi fratres.*

Calliditas si à civili consuetudine manat, astutia dicitur, quasi urbana quædā calliditas: astu enim urbem significat, unde illud Terentii: *Anus in astu venit*, hoc est, in urbem. Contrahitur siquidem ex civium consuetudine cogitata quædam rerum gerendarū dexteritas, quæ humanas actiones plurimum adjuvat. Est enim astutia, callida quædam prudentia contracta ex usu rerum civilium, quæ homines in rebus agendis tutiores reddit: qualis fuit illa Hannibalis, quum à Julio consule *Astutia urbana calliditas.* *Astutia quid.* *Hannibalis*

Digitized by Google

astutia. navali prælio victus fuit. Prius enim quàm alius cladis *Valer. l. 7. c. 3.* nuncius Carthaginem perexisset, quendā ex amicis suis quam celerrimè consultum misit quid facto opus esset, quum Romanus cōsul magna ac munitissima classe adventasset, conclamat cunctus senatus prælium nulla ratione esse detrectandum, sed confestim ut decernatur, omnes statuunt. At ille, *Confliximus,* inquit. *& superati sumus:* siluerunt universi senatores, nec id factum cuispiam potuit damnare, quod fieri debere omnes consilio judicassent. Hæc urbana prudentia non solum probitatē vitæ ornat, & hominem cautiorem facit, verum sermonis quoq; facundiam adjuvat, & vernaculis quibusdam *Urbanitas.* salibus conspergit: ac tunc urbanitas dicitur, quod ex urbana civium consuetudine elegans quędam loquendi eruditio trahitur, quæ omnib. jucunda est. Hanc Stoici virtutem esse putant, quandoquidem morum quædam facilitas est, quæ grato commercio homines conciliat. *Urbanitas virtus.* Eam Peripatetici χαριεντισμὸν vocant, mediamq; inter austeritatem seu ruditatē & scurrilitatem esse dicunt, eamque inter virtutum species connumerandam cen- *Vir bonus.* sent. Verùm enim verò prudens nemo esse potest, nisi idem sit vir bonus, namsi veterator, vafer, fallax, vanus, futilis, dolosusque esset, non autem ulla ex parte prudens, bonus dici non posset.

Versutia, calliditas Astutia quatenus laudantur vel vituperantur. Versutia quidem, calliditas, & astutia (ut Aristoteles docet) animi potentiæ sunt, quæ ad subjectam intentionem referuntur, eorum quæ agere quispiam velit, & ad effectum perducere. Si finis ad quem tendit, rectus erit, laudabiles etiam potentiæ illæ erunt: sin obliquus, vituperandæ: & futura fraus calliditas, deceptio: astutia autem, dolus malus, malaque malitia diceretur.

Lysander. Lysander Lacedæmonius dicebat se ex Herculis genere esse oriundū, sed quum plura per dolum quàm per virtutem ageret, quidam ad eum per jocum ait: *At ille ex progenitoribus tuis heros omnia per virtutem agebat.* *Vulpeculæ pellem assuere.* Tum ridens Lysander; *corpus illius,* ait, *leonis pellis optimè tegebat: sed ubi ea mihi non satis sit, vulpeculæ pellem assuere consuevi:* quibus verbis mentis suæ labem clarè indicavit.

Laudaverunt veteres (ut in artifice) Alchimenis scul-

sculptoris astutiam. Nam quum imaginem Vulcani Atheniensibus faceret, pedis vitium veste adoperuit, velut gressum retraheret, & sic nec manifestè claudicationem mentitus est, sed notam Dei scientibus cogitandam reliquit, & decorum optimè servavit. Astutus etiam habitus est Apelles. Pinxit enim Antigoni simulacrum, cujus ne deformitas effossi oculi cerneretur, illud tantum altero latere ostendit, quum alterum ex picturæ arte lateret. *Alchimedis in Vulcano fingendo astutia.* *Apelles.*

Dolus & malitia apud veteres ambiguitatem in significatione habebant. Unde illud Plauti: *Sine omni mala malitia*, ut ostenderet bonam etiã dici malitiam. Et Ulpianus jure consultus ait: *Non fuit autem prætor contentus dolum dicere, sed adjecit malum, quoniam veteres dolum etiam bonum dicebant, & pro solertia hoc nomen accipiebant, maximè si adversus hostem latronémve quis machinetur.* Est enim solertia artificiosa quædam deceptio, quæ fit majoris utilitatis gratia. Spectata quidem solertia quondam habita fuit Hellanici Epirotæ, qui cum senex esset, & liberis orbatus, cerneretque Aristotimum post Pyrrhi Regis obitum regnum invasisse, & sævitiam atque immanitatem passim in omnes exercere, de liberanda patria à tyrannide cogitavit. Et accersitis, in penetralia ædium amicis ac necessariis quibusdam, in ultionem necemque tyranni eos adhortatur, verùm detrectantibus illis, & periculum formidantibus, jussit servis suis ut diligenter fores servarent, tyrannoque se nunciare velle minatur, ut conjuratos apud se comprehenderet. Nam postquam liberandæ patriæ auctor esse non posset, desertæ tandem ultorem se futurum. Hac formidine perculsi omnes illi, statim in tyranni perniciem conjurant, & è vestigio audacter rem conficiunt, patriamque trucidato Aristotimo in libertatem vendicant. *Dolus & malitia.* *Vlp. in li. 3. ff. Non fuit. ff. de dolo.* *Solertia.* *Hellanicus Epirota.* *Sabell. l. 9. enn. 4.*

Dicitur etiam bonus dolus, quum medicus curationis gratia ægrotum fallit, quem tamen nequaquam decipit, sed pristinæ valetudini reddere studet. Virgilius autem dolum virtuti opposuit, quum ait. *Dolus bonus.*

Dolus an virtus quis in hoste requirat? *Æn. 2.*

Et jure optimo, virtutis enim & sapientiæ objectum

est veritas, dolus autem mendacio innititur: δόλος certè apud Græcos, undè dictio nostra transfertur, in malam accipitur partem, & sic etiam δολιότης, quæ à nobis dolositas dici possit. Decet igitur prudentem virum solertem esse, non autem dolosum, cùm solertia bona sit affectio, dolositas verò mala.

Dolositas.

DE AEQVITATE ATQVE *Aequanimitate.*

TIT. XVII.

Aequitatis definitio.

COMITEM prudentiæ Æquanimitatem dabimus, quum sit Æquitas rectum judiciū boni & æqui, vel est mitior quædam sententia, quam naturalis ratio persuadet viro prudenti ac bono, qui æquum esse putat vel ex toto, vel aliqua ex parte ignoscere. Sunt enim qui arbitrantur jus nihil aliud esse, nisi id quod semper æquum bonumque sit. Naturalem æquitatem justitiæ comitem Stoici faciunt, Peripatetici autem prudentiæ, & rectius quidem.

Prudentis siquidem viri est (qualem Principem hunc nostrum instituimus) duriora quædā molliora reddere, & immatura ac cruda, mitiora concoctioraque facere, nimis quoq; angusta propagare, laxiora vero coercere, ut Populus Romanus fecisse legitur, qui quum nō posset legibus sævitiam improbitatemque creditorum coërcere, plebem nexu liberavit, propter L. Papirii creditoris libidinem, qui C. Publio debitori stuprum inferre voluerat. Hæc deinde æquitatis cura à Senatu prætoribus demandata fuit, ut ex naturali æquitate edicta proponerent, qui jure boni & æqui scriptas leges propagare possent, vel aliquo tempore aliquáve parte eis derogare, vel omnino eas abrogare atque abolere.

Tit. Li. dec. 1. lib. 8.

L. Papirii insolentia.

Hoc munus Reges suscipiant opus est, auctore Isocrate, qui Regi suo id muneris impartitur.

Æquitas pacis tempore in judiciis dominetur oportet. Summū enim jus summa injuria est, ut ait Ennius. In bello autem æqui bonique ratio semper maximam spem præ se ferre videtur, & plerumque victoriam præbet. Sapienter quidem Isæus vir Græcis disciplinis peritissimus

Summum ius.

Isæi sentētia.

tissimus dicere solebat: *Oportere legum severitatem puniendi mansuetudine coërceri.* Atque haud scio an accedendũ sit in sententia Sexti Cælii jureconsulti, qui ait, *sævitiam acerbitatemq; ulciscendi malefici bene ac caute vivendi disciplinam hominibus præbere.* Æquitati quidam connectunt æquanimitatẽ, quam Græci ἀταραξίαν appellant, quæ est quædam animi æqualitas, quum nec rebus adversis contrahimur, nec prosperis exultamus: cujusmodi Socratem fuisse Græci scribunt, quem semper eodem animi habitu eodemque vultu extitisse dicebat Xantippe ejus conjunx.

Sextus Cælius jurecõsultus.

Æquanimitas.

Socrates.

Ex Au. Gel. c. 1. l. 2.

Hanc virtutem quidam è nostris tranquillitatem vocant, & illos qui ea affecti sunt tranquillos cognominant honoris gratia: hac virtute præcelluit Antonius Cæsar, qui Stoicæ philosophię deditus tantæ tranquillitatis erat, ut vultum nunquam mutaret, neque mœrorem, neq; gaudium unquam ostenderet. In hac animi tranquillitate Sceptici philosophi summum bonum statuerunt, finem siquidem posuerunt tranquillum animi statum, & mansuetudinem cæteris virtutibus prætulerunt. Sed de prudentia ejusque comitibus satis.

Tranquillitas.

Anton. Imp. philosophus.

Vid. Sex. Aurel. Vict.

Sceptici, id est cõsideratores cuius secta erant Pyrrho, & Aristo.

DE TEMPERANTIA, ET EIUS PARtibus, sive speciebus, comitibúsve.

TITUL. XVIII.

ADEST nunc Temperantia, quæ in primis considerat quatenus quicquam agendum sit. Hanc Peripatetici prudentiæ conservatricem esse dicunt, ut quæ judicium stabile ac firmum in rebus omnib. agendis reddat, nec permittat illud labefactari atque corrumpi à voluptatibus, neque à doloribus tabescere aut frangi. Nam ut recta sit ratio in dictis ac factis prudentię munus habetur: ut autem non effundatur, sed circumscripta, firma, stabilis, incorrupta atque integra maneat, temperantię. Ejus contraria Intemperantia dicitur, quę voluptuosa eligit tanquam prospera: & quę dolorem afferunt, fugit tanquam aspera.

Temperãtia, prudentia cõservatrix.

Arist. l. 6. Eth. c. 5.

Intemperantia.

Academici palęstram doloris fortitudini relinquentes, dicunt temperantiã cerni in prętermittendis volu-

Digitized by Google

Plotinus. pratibus. Qua opinione ductus Plotinus Platonicus *Temperantiæ munus.* temperantiæ munus esse dixit, nihil appetere pœnitendum, nulla in re metam moderationis excedere, & sub jugum rationis cupiditatē domare. Cicero *temperantiam esse asserit virtutem, qua monemur, in rebus aut expetendis aut fugiendis ut rationem sequamur.* *Offic. lib. 1.* *Temperantiæ definitio generalior,* Eam quandoq; esse dicit animi circa res inutiles atq; inhonestas victricem ac pudicam moderationem, vel rationem in libidinem, atque alios turbidos animi motus, & firmam ac moderatam quandam dominationem.

Temper. obtecta. cap 10. l. Eth. Aristoteles hanc virtutem versari ait circa ea quæ corpori sunt necessaria, ut sunt vitæ alimenta & venerea, in quibus temperantia & intemperantia assiduè versatur, Idcirco etiam esse dicit mediocritatem quandam circa corporis voluptates, & præcipuè circa gustum, & tactum.

Proinde temperans voluptates fugit earumq; absentia nō dolet & præsentibus abstinet. Huic philosophorum acutissimo magis auscultandū est, quàm illis qui rigida quadam ratione divina solùm contemplantur, vixq; tantū corpori relinquunt, quantū satis sit ad vitæ usum necessarium. Nam ardua illa ac difficillima nunquam Regibus, Principibus, aliisq; delicatis viris persuaderi possent. Itaq; ad molliora quædam descendendum est, & ad hunc accedendum, qui sapientiam cum humanitate miscuit: hic quidē Aristoteles est, qui mitius nobiscum agit, & nonnulla moribus nostris indulget, ut qui & homo sit, & nihil humani à se alienū putet. *Sapientia humana.* *Aristoteles quomodo Temperantiæ fines limitet.* Confert hic philosophus intemperantiæ delicta puerilibus nequitiis: quæ castigandæ quidē sunt, & sensim ad optimam (ut ajunt) frugem redigendæ. Nam si liberius serperent, virtutes omnes eliderent, & voluptatum cupiditates sequerentur, quarum appetitus insatiabilis est, & libidinum actus cupiditatem semper accendit.

Aqua fauces strangulans. vid. Erasm. paroem. 8. cēt. 1. chil. 2. Hæc est aqua illa, quæ quo magis bibitur, eo magis fauces excitat, adeoq; inflammat, ut mentem à statu suo prorsus amoveat, hominemq; stupidum ac vecordem reddat. Idcirco mediocritatem quandā voluptati adhibet, naturali modo contentus, ut rationi nō adversetur, & ab humanitate non omnino discedat. Hoc vel tempe-

temperamentum dici poteſt, vel caſtigata caſtaque ratio, per quam cupiditas ita rationi paret, ut bene inſtitutus puer optimo Præceptori.

Temperans quis. Temperans igitur ille erit, quem turpitudinum ac flagitiorum pœnitet, quique à voluptate recedit, & in electione eiuſdem non perſiſtit, exceſſu nō lætatur, ſed ad mediocritatem virtutemque quamprimum redit.

Cyrenaici. Laert. l. 2. Qui vero voluptatem ſequitur, exceſſu gaudet, & in turpi electione perſiſtit, hic penitus deſperādus, inſanabiliſque haberi poteſt. Eiuſmodi fuerunt Cyrenaici, qui ſummum bonum in ea voluptate poſuerant, quæ ex gaudio ac lætitia proficiſcitur. *Epicurus.* Contra quos Epicurus ipſe diſputans, conſtantem voluptatem dicit eſſe in vacatione doloris & aliarum perturbationum.

Stoici. Stoici porro nimis ſeuere nobiſcum agunt, qui affectus omnes voluntarios opinabileſque eſſe decūt, non autem naturales, & proinde eos non temperandos nec mitigandos eſſe putant, ſed radicitus euellendos. *Peripatetici. Ariſt. l. 2 Eth. c. 3.* Contra quos diligenter diſputant Peripatetici, ut oſtendant affectus omnes naturales atque inſitos nobis eſſe, & nobiſcum naſci, nec poſſe omnino detrahi, ſed adhibito modo ita temperari, ut tantum ex illis homini relinquatur, quantum naturæ ſatis ſit. *Temperatus.* Temperatum quoque hominem illum eſſe dicunt, qui quæ debet, & ut debet, & quando debet concupiſcit, à ratione autem non diſcrepat, ſed honeſtum tāquam ſignum ſemper pro ſcopo habet. Adduntque inſuper affectus utiliter à natura hominibus eſſe datos, ut per eos tueamur humanæ vitæ officia quæ ſine eis neglectui haberentur.

Affectib. n. Sert. Moveri affectibus in bonum, rectum eſſe dicunt, in pravum autem, malum. *Libido.* Libidinem, niſi nimia ſit neque extra legitimum conceſſumque torum vagetur, omni culpa vacare. Sin ſecus, in maximo flagitio eſſe. *Affectuum ſedes.* Nituntur etiam auctoritate eorum, qui humanorum corporum viſcera rimati, oſtendēre locos in nobis inſitos eſſe, In quibus ſinguli affectus ſecretā ſedē habeāt, in qua lateant: Vt lætitiæ ſedes ſit in ſplene, iræ in felle, libidinis in jecinore, timoris in corde. Qua ex ſententia conſequēs eſſe videtur, ut nihil aliud ſit affectuū radices a[illegible] foras evellere, quam hominē perimere, vim ſibi ipſi afferre,

hominem

hominem ex homine extrahere perpetuum bellum naturæ indicere.

Sed utrum hæc vera sint, videant ipsi, & cum Stoicis ut placet luctentur, contra quos disputaturus Carneades, superiora corporis, antequam in certamen descenderet, albo elleboro purgabat, ut puriore alacrioreque ingenio decerneret adversus acerrimos dialecticos, philosophosq; acutissimos, quos solos sapere nonnulli opinati sunt.

Carneades elleboro albo cur se purgabat.

Nos autem ad propositum ordinem revertamur, dicamusque magnam virtutem esse Temperantiam, non modò in prætermittendis voluptatibus, verùm in singulis quibusque actionibus. Præstat enim illud Solonis oraculum, μηδὲν ἄγαν, hoc est, *ne quid nimis*, quod quidem crebris sermonibus à nobis usurpandum est. Hæc virtus in omnibus humanis actionibus semper dominatur: sine temperantia enim reliquæ omnes mancæ & inchoatæ essent, nec perfectum de se officium præstare possent, sed aut metas transilirent, aut vix è carceribus egrederentur.

Temperantia præstantia.

Solon. Ne quid nimis.

Curabunt igitur Reges ac Principes omnes, ut hac virtute in primis fulgeant, quorum vita moresque castigatiores omnino erunt, & eorum exemplo cunctos cives emendatiores reddent. Temperantiam comitantur Modestia, Verecundia, Pudor, Abstinentia, Castitas, Honestas, Moderatio, Parcitas, Sobrietas, Pudicitia; de quibus deinceps aliquid dicendum erit.

Temperantiæ comites.

DE MODESTIA.

TIT. XIX.

MODESTIA prima erit de qua differemus: quæ quidem est moderatio cupiditatum rationi obediens, dicta à modico, ut Varro ait, cujus verba Nonius Marcellus sic refert: *Non eos optimè vixisse dicam, qui diutissimè vixerunt, sed eos qui modestissimè*, id est modicè. Vel dicitur à modo, ut Ciceroni & plerisque veterum placet. Adhibet enim modestia modum humanis actionibus, ne quid agatur, quod nimium sit, nevé etiam parum, sed id quod satis sit, hoc est medium inter utrumque extre-

Modestia, unde dicta.

Lib. 1. Offic.

Digitized by Google

extremorū, quod jure optimo ab omnib. laudatur. Nec tamen putemus hos duos maximos Latinę linguę auctores inter se de verbi hujus origine dissentire, quū alter à modico, alter à modo modestiā dici putet, & pręcipue quū modum pro moderatione, & modicum pro modo & moderato dixisse veteres inveniantur. Et modicè nō solum pro parcè, sed pro modestè etiam posuerint. Hæc virtus ad morum probitatem pertinet, & ad decorum, etiam vultus, unde illud Terentii: *Et vultu Sosia adeò modesto, ut nihil supra.* In Principis quidem vultu eam modestiam laudant, quæ gravitatem præ se ferat, non autem tristitiam: & eam hilaritatem, quæ grati animi index sit, non autem levitatis. Proinde dicunt Principem ita temperatis moderatisque moribus esse oportere, ut summa severitas summa cum humanitate jungatur.

Modus. *Modicum.* *Modicè.* *In Andria.* *In principis vultu qualis modestia.*

Laudant prisci scriptores imaginem Demetrii Antigoni Regis filii, ut quæ animi indicium ostenderet, per quam & natus ad modestiam videbatur, & ad gratiam conciliandam, terroremq; incutiendum.

Demetrii imago.

Modestus sæpenumero habitus est Alexander, quod vel ex hoc exemplo cernitur, ditiores delicatioresque ex victoria facti milites complures in eum oblatrabant, & maledictis probrisque illum incessebant. Is quum hoc rescivisset, nulla iracundia excanduit, sed modestè placideque rem pertulit, asserens regium esse, eos à quibus etiam malè audiat, benignitate ac liberalitate lenire.

Alexandri modestia.

Noverat enim nihil tam volucre esse, quàm maledictum, quod quidem facilè emittitur, citò excipitur, latius dissipatur, sed longè celerius oblivioni mandatur. Modestiam etiam quàm maximam ostendit in Mandanem Indum Philosophum: ejus namque famæ celebritate permotus, nuncios ad illum misit, qui rogarent, ut ad se visendum accederet, pollicerenturq; ei dona, si proficisceretur, sin recusaret, mortem minitarentur. Mandanis quum nuncios diligenter audivisset, eis responsum attulit, non se ab eo munera velle cui nihil satis esset, nec minas etiam pertimescere, quum vivens affatim ab India nutriretur. Sin autem necaretur, ab attrita jam & carie & senio carne liberaretur. Hæc quum acerbio-

Maledicti volucritas. *Mandanei philosophi.*

acerbioribus etiam verbis nuncii retulissent, risit Alexãder & Philosophum non modò veniâ donavit, verùm etiam multis laudibus extulit.

Diog. epist ad Alexãdrum. Tulit etiam perplacidè Diogenis epistolam, ad hanc sententiam, Diogenes Alexandro Macedonum Regi salutem: *Optimè fecisti quod Macedonum Regem scripsisti, noveras enim me Regi non esse subtectum. Scribis ut ad te venïam, si ut me videas, figuram corporis mei quis admirãdum putet? Sin verò ut moribus atq; institutis meis uti velis; scito tantundem ex Macedonia Athenas via esse, quantum Athenis in Macedoniam.* Vale. Fulerat etiam modestè admodum Philippus ejus pater Diogenis licentiã in loquendo. Nam quum Cheronam urbem tunc opulentissimam invasisset, ductus est ad eum cum aliis captivis Diogenes, qui rogatus quisnam esset, audacter respõdit: *Diogenes sum, explorator insatiabilis aviditatis tua.* At Rex nihilo commotior risit, & illum liberum dimitti jussit.

Laert. l.6.
Philippi modestia in Diogenem.

Julius Cæsar modestiß. Modestissimus etiam habitus est Julius Cæsar, cujus rei hoc erit argumentum: denunciavit per præconem Pompeius se pro hostibus habiturũ illos, qui ei in bello defuissent: at Cæsar medios omnes, & neutrius partis suorum sibi numero futuros pronunciavit. Nec legem illam Solonis secutus est, *qui capitis animadversione puniendum illum statuit, qui in civili seditione patris alterutrius non extitisset.* Quin etiam Roma egrediens Pompejus in Senatu dixit eodem se loco habiturum eos Senatores, qui Romæ remansissent, quo eos habebat qui in castris Cæsaris militarent. At Cæsaris postulatio longè æquior modestiorque semper fuit, quàm Pompeii. Se enim Senatui populoque Romano positurum arma pollicebatur, si idem faceret Pompejus: quod cùm ille velle facere negaret, respondit Cæsar, iniquum admodum esse, alteri vires omnes amovere, alteri verò confirmare atque augere, ut dum alterum tyrannidis insimularent, alterum ad tyrannidem instruerent. Et post Pharsalicam victoriam, omnibus adversarum partium qui se victori permiserunt, ignovit.

Solonis lex.

Pompeii pertinacia.

Antiochus. Modestè etiam egisse videtur Antiochus Maximus ille Rex Asiæ. Nam postquam à L. Scipione victus Tauro

tenus

Digitized by Google

tenus regnare jussus est, comiter dicebat, benignè secum egisse populum Romanum, quòd nimis magna cura eũ liberasset, modicisq; eum terminis clausisset, quum maxima quæq; regna maxima solicitudine Reges afficiant, nec sinant illos quietè unquam dormire. *Valer. l.4.c.1. Sabel.l.9.c.11.*

Modestissimum etiam fuit responsum Tiberii Cæsaris, qui & præsentibus onerandos tributo provincias dicentibus, & id etiam per literas suadentibus, rescripsit. *Boni pastoris esse tondere ovem non autem deglubere.* *Tiberius Cæsar.*

Caji quoque Marii modestiam in hoc laudant, quòd quum ei duplex triumphus decerneretur, noluit solus triumphare, sed gloriam suam cum collega Catulo partitus est, quanquam minus dignus ille à Romano populo judicaretur. *C. Marius.*

Modestiæ laude, & præcipuè in victu enituit Julianus Cæsar: in pace enim mensarum ejus tenuitas rectè noscentibus admiranda fuit, in procinctu autem militiæ cibum brevem vilemq; sumebat, ubi verò exigua quiete recreasset corpus, expergefactus quam primum vigiliarum vires & stationes explorabat, deinde ad serias res accedebat, vel ubi ocium esset ad Musarum pabulum confugiebat. Ab religione enim Christiana (à qua per ambitionem se abdicaverit) non potuit, adeò desciscere quin aliquod veræ virtutis simulacrum in se servaverit, ex quo character veritatis non omni ex parte tolleretur: purpuræ enim infectores quamvis diligenter manus abluant, coccinei tamen coloris dignitatem non omnino repurgant. *Iulianus Imp. Marcell. l.16.* *Simile.*

Sunt nonnulli quoque Græci scriptores, qui Hannibalis modestiam multis laudibus efferant, dicantque illum nec quum in Italia bellum gereret, nec postquam in Aphricam redit, aut cubantem cœnasse, aut amplius vini sextario indulsisse: summaque etiam modestia ac comitate respondisse omnibus, qui ejus alloquio uti vellent. *Hannibalis modestia.*

Laudatur etiam modestiæ Dio Syracusanus, qui potitus rerum nec mensam nec vestem mutavit, sed eodem habitu victuque contentus extitit, quo utebatur quum in Academia cũ Platone & condiscipulis suis versaretur, ad quem Plato scripsit: *Eum existimare oportere* *Dionis Syracusani moderatio.*

se

se ab omnibus probari, si à viris solùm qui in Academia versantur, probaretur, quandò illi non fortunam, non victoriam, non audaciam admirarentur, sed virum, qui in magna rerum amplitudine per honestatem, temperantiam, modestiam, iustitiamq; prospera fortuna optimè uti sciret: & de modestia quidem satis.

DE VERECVNDIA ET *Pudore.*

TIT. XX.

Verecundia. VERECUNDIA nunc se nobis offert, quæ est quidam ingenuus pudor, quo retenti recta etiam & honesta agere erubescimus. Hæc duo verba quanquam similitudine quadam teneri videntur, aliquantulum tamen inter se differunt. *Pudoris & verecundiæ differentia.* Est enim pudor timor quidam justæ reprehensionis, Verecundia verò aspectum honesti viri, vel conjunctæ multitudinis in rectis etiam actionibus veretur. Proinde custos decori esse videtur, & mater honesti consilii. *Arist. l. 2. Eth. c. 7. l. 4. c. 9.* Nam quum bene agere studeat, nihil magis veretur, quàm ne quid indecorè agat. Ideirco verecundia artifex, effectrixq; diligentiæ esse dicitur. Non enim tantùm nequid peccet cavet, sed ut honestè etiam decoreque se gerat omni studio omnique diligentia nititur.

Demosthenes blesam linguam emendat. Demosthenes verecundia excitatus hæsitationem blesæ linguæ conjectis in os calculis emendavit, & summa vocis contentione recitans juxta fluminis decursum solutam reddidit. Vocem quoque quæ angusta ac gracilis erat adversum montem subinde ascendendo, ac descendendo dum diceret excitavit. *Vide Apulei apologiam. 1.* Os etiam ad speculum domi sibi componebat, ne quid indecenter ageret, & ut in omnibus actionibus decorum servaret.

Cicero. Nec minus etiam Cicero in actione laboravit, donec per Roscium comœdiatum, & Æsopum tragœdiarum actores, vocem, vultum, & gestum corporis emendaverit. Atq; idem de seipso quum de claris oratoribus scriberet, sic ait: *Molo Rhodius operam dedit, si modò id consequi potuit, ut nimis redundantes nos & supra modum fluentes iuvenili quadam dicendi impunitate, & licentia, reprimeret, & quasi extra ripas diffluentes coërceret.*

Negli-

Negligenda non est verecundiæ haud parva virtus, quæ emendatrix omnium actionum nostrarum & expultrix improbitatis ac temeritatis esse cernitur. Stultitia enim audaciam affert, ratio verò tarditatē. Quinetiam recta ingenia debilitat verecundia, perversa autem confirmat audacia, ut est in veteri sententia. *Verecundiæ effecta.*

Qui fines igitur verecundiæ transgreditur, in temeritatem atq; imprudentiam statim incidit. Accius Romanus poëta adolescens Atreum tragœdiam scripserat & eam legendam Pacuvio jam seni ostendit: ille verò eam frigidius laudabat, verbaq; ac duriora ac crudiora in ea esse dicebat. Accius autem non præ verecundia animum submisit, sed audacter ait: *Vera dicis mi Pacuvi: sed ego meliora fore spero, quæ deinceps scribam: humana enim ingenia, veluti poma, primùm acerba & cruda sunt, deinde sensim mitiora in dies ac coctiora fiunt.* Pudor autem ille (quem Cicero moderatorem cupiditatum appellat) turpium actionum propriè dicitur, ut est illud comicum pudicæ fœminæ, quæ ait: *Pudor me prohibet ad famosas ire, id est, erubesco ad infames mulieres accedere.* Hic pudor sæpenumero malas actiones inhibere solet, & eas ad honestatē perducere. Cloacas Romanas omniū operum maximum Tarquinius Priscus plebis Romanæ manib. inchoavit, qui labor & diuturnus erat, & periculosus admodum: desidentibus enim cuniculis sæpe complures simul opprimebantur: quocirca multi Quiritum timore periculi, & operis tædio affecti, sibi ipsis, vel laqueo, vel alia vi mortem inferebant: hoc quum Regi molestissimum esset, ejusmodi remedium commentus est, ut omnium ita defunctorum corpora crucibus affigi juberet, civib' omnibus spectanda, & alitib' canibusq; laceranda ac dilanienda. Pudor hujus ignominiæ adeò animos omnium perculit, ut deinceps, nemo sibi violentas manus intulerit, & quisque laborem ac periculum æquo animo subiverit. Quos enim vitæ amor à turpi nece non prohibuisset, futuri pudoris ratio coërcuit. *Verecundiæ fines.* *Accii responsum.* *Fin. l. 2.* *Pudor.* *Tarquinii Prisci conatus in cloacis effodiendis.* *Vide Livium lib 1.* *Plin. l. 36. c. 15.*

Idem pudor in re bellica sæpe res perditas instauravit. Astyages Medorum Rex unicam habebat filiam, quam Cambysi Persæ privato civi collocaverat, metuēs *Pudor in rebus bellicis* *Astyagis*

Digitized by Google

Somnium. ne ab illius futura sobole regno exigeretur: viderat enim per quietem ex pudendis filiæ vitem surgere, quæ palmitibus suis omnem Asiam obumbraret, idcirco natum ex ea infantem exponi jussit. Is beneficio pastoris educatus, ac majusculus factus ab æqualibus suis Cyrus appellabatur, & Rex à collusoribus nuncupatus est. Sed quum iam adolevisset, certior avitæ iniuriæ factus, ultionem meditatus est, & contracto exercitu pastorū ac convenarum in Medos transmittit. Huius rei certior Astyages cum maximo exercitu Cyro occurrit, conferunt manus, vertuntur in fugam Persæ: matres conjugesque eorum quum fugam cernerent, eos hortantur ut pugnam instaurent, & in prælium revertantur, cunctantibus illis, ac bellum detrectantibus, sublatâ ueste corporis pudenda eis ostēdunt, rogantque num iterum in maternum uterum confugere velint: Tum illi pudore perciti in prælium tanto impetu revertuntur, ut jam victi, victores evadant. Et sic fugatis cæsisque Medis, captoque Astyage, regnum invadunt Persæ, & hoc pacto Cyrus beneficio fœminarum Rex institutus à Medis, qui annis trecentis circiter & quinquaginta imperaverant, regnum ad Persas transtulit.

Valer. l. 1. de Somn.
Xenephon & Iustinus lib. 1.
Cyrus.
Mulieres fugientes animant.

Multa sunt exempla Romanorum, quibus manifestè patet pudorem res profligatas restituisse, & prostratos exercitus ad victoriam erexisse.

Cæsaris exercitus pudore restitutus. Julij Cæsaris exercitum ad Cordubam contra Pompeium juniorem perterrefactum jam, & de fuga magis quàm de pugna meditantem, pudor restituit, quum milites omnes audivissent Cæsarem exclamantem: *Hic dies mihi finis vitæ erit, & militiæ vestræ ultimus.* Quibus dictis clypeum obvij militis arripuit, solusque hostes invasit, locoque pepulit ac disturbavit, & ducenta circiter tela in se missa partim audacter evitavit, partim scuto excepit: quo pudore accensi ac perciti milites, tanto impetu in hostem feruntur, ut Pompeium cum universo exercitu in fugam compulerint, ducesque eius capta Corduba, in quam confugerant, magna ex parte cæsi sunt, & eorum capita ad Cæsarem perlata: ipse autem Pompeius inter dumos ac vepres latitans deprehensus cæsusque est, caput quoque eius ad Cæsarem perlatum, quod

Hirtius de bell. Hispan.
Pompeii interitus.

quod quidem honestè sepeliri jussit. Bellum igitur formidolosum admodum, pudoris virtute profligatum ac confectum est & integram victoriam Cæsari præbuit.

Est etiam pudor verborum moderator optimus: ut neque dicamus quæ turpia dictu sunt, neque eadem si ab alio dicta fuerint, libenter audiamus: exemplo Socratis, qui quum quendam illoto ore loquentem audiret, caput sibi chlamyde adoperuit, donec ille perorasset. Qua in re Cynici ab aliis philosophis irridentur. Impudentiores enim in loquendo sunt, & non modò libertatem, sed etiam licentiam verborum amant, dicuntque nihil turpe dictu esse, quod idem non sit turpe factu, idcirco necessaria omnia, quæ etiam aspectum formidare videntur palàm agunt.

Pudor in verbis.

Socratis pudor.

Cynici impudentes, de quo pudore Ci. l. 9. epist. ad Pætum.

Hæc pudoris virtus etiam efficit, ut neque turpem aut inhonestam causam sermone aut oratione nostra defendamus: vera est enim Ovidij sententia:

Causa patrocinio non bona peior erit.

Verecundiæ pudorisque inter se affinitatem, ex Trogi Pompeii, seu Iustini verbis doceri possumus, qui ait: *Multa Græciæ urbes Romam oratores miserant, quæstum de iniuria Philippi Macedonum Regis, disceptatioque erat in Senatu inter legatos & Demetrium Philippi filium, qui obses datus fuerat: turba querelarum confusus adolescens obticuit: tunc Senatus verecundia eius motus, causam illi donavit, atque ita modestia sua Demetrius veniam patri non iure defensionis, sed pudoris patrocinio obtinuit. Quod ipsum decreto Senatus significatum est, ut appareret non tam absolutum Regem quam filio donatum fuisse patrem.*

Verecundia & Pudoris affinitas.

Iustinus lib. 38.

DE ABSTINENTIA ET *Continentia.*

TIT. XXI.

Abstinentia & continentia his duabus superioribus virtutibus coniunctæ sunt. Hæ animi ratione ductæ, contra cupiditatem ac voluptatem obluctantur, quæ quanquā idem significare videntur, & altera pro altera sæpe ponitur, intellectu tamen quodam discernuntur.

Abstinentia & Continentia.

Arist. l. 7. c. 9. Ethic.

quum abstinentia propriè sit quæ immodicas voluptátum illecebras rationis jugo subiicit.

Æmilius Paulus abstinens. Plin. l. 35. c. 4. Proinde Aemylium Paulum abstinentem fuisse dicimus, qui ex maximo auri argentique pondere & opulentissima regia gaza (ut dicunt) quam in potestatem suam per victoriam redegerat, nihil contrectare voluit, aut in rem suam convertere, aut ullo pacto aspicere, sed quæstoribus negotium dedit, ut in publicum ærarium omnia referrentur. Et quanvis Persen vicit, & eum in triumphum duxit, & ex Hispania ac Macedonia maximas opes in publicum retulit, ex auctione tamen totius rei familiaris vix redactum est unde uxori ejus dos redderetur.

L. Mummius. Abstinens L. Mummius, qui Corinthum evertit, nihil enim ex opibus atque ornamẽtis, quæ prædives urbs illa habuit, in domum suam detulit. Ejus tamen abstinentia non potuit invidiam superare. Nam ab æmulis & obtrectatoribus suis patria ejectus est, & in Delo exul inopem vitam egit.

Scipionis continentia. Dec. 3. lib. 7. Gell. l. 6. c. 8. Scipio autem major continentissimus fuit, qui nunquam captivis mulieribus uspiã illusit, aut ullam aspectui suo præsentari permisit. Et quum fortè aliquando ad eum duceretur captiva virgo admirandæ pulchritudinis, eam honestè integreque custodiri jussit, & quum paulò post comperisset eam desponsatam esse cuidam Lucejo Principi Celtiberorum, integram eam intactamque sponso restituit. Cujus rei celeberrima fama causam præbuit ut Celtiberi ultro in partes Romanorum concesserint, & quod armis Scipio assequi nequiverat, continentiæ rumore consecutus est.

Iulianus Imp. Continens. His duabus virtutibus maximè enituit Iulianus Cæsar. Nam ex opulentissima Persica præda, quam inter milites suos pro singulorum virtutibus ac laboribus magna cum æquitate diviserat, nihil sibi reservavit præter quendam mutum ultro ei à quodam milite oblatum, qui jucundissimis gesticulationibus venustissimisque nutibus multa indicabat, adeò ut quasi colloqui ac confabulari cum omnibus videretur. Hæc Iuliani abstinentia militibus pergrata fuit, & eosdem dicto audientes longè magis reddidit. Ex captivis mulieribus nullam *Fulg. l. 4. c. 3.*

contre-

Digitized by Google

contrectare aut videre voluit, quum complures speciosissimæ quotidie ducerentur, & præcipuè in Perside, ubi formosissimæ omnium fœminæ habentur, sed ejus continentia longè latius spectata fuerat. Constans enim inter omnes opinio erat, Julianum post amissam conjugem nihil venereum, quod à familiaribus sciri potuerit, unquam patravisse. Alexandrum Magnum summa etiam admiratione dignum putant, quòd non minorem erga Persarum captivas mulieres continentiam, quàm in viros fortitudinem ostenderit.

Fœmina Persica formosissima.

Alexandri continentia.

Continentiam Julius Cæsar in exercitu tanti fecit, ut sæpe diceret, se nō minus à milite continentiam & modestiam, quàm virtutem atque animi magnitudinem desiderare. Contra has duas virtutes, quas finitimas inter se esse dixi, indifferenter opponitur incontinentia. Sic enim incontinentem esse dicimus, qui per cupiditatem delinquit, ut eum qui per voluptatem peccat. Sed in rebus necessariis aut expetendis quum aliquem incontinentem dicimus, addimus plerumque rem in qua aviditate effertur, & præsertim ubi vitii nomen non suppetit, ut incontinens lucri, qui à Græcis χρηματιστής vocatur, incontinens rapinæ, incontinens libidinis, incontinens vini dicitur: sed ubi quispiam immoderatè magistratus, dignitates, honoresque cupit, tunc is ambitiosus vocatur. Hunc tamen Græci propinquiore verbo τιμοκρατικὸν appellant, nos studiosum gloriæ dicimus, illi autem conjuncto verbo dictitare solent. Similiter amator patriæ uno etiam verbo φιλόπατρις ab illis dicitur. In ejusmodi enim nominibus nobis præstant propter fœlicitatem compositionum, à quibus Latina lingua magna ex parte abhorret. Nos cupiditatem discendi, illi φιλομαθείαν, nos amorem Reipublicæ, illi φιλοπολιτείαν dicunt. Sic etiam amorem sui ipsius φιλαυτίαν unico verbo exprimunt, idcirco omnes affectus omnesque cupiditates facilius Græcè quàm Latinè enunciantur. Sed ad propositam rationem redeo.

Continentia Iul. Cæsaris. vid. Plut. & Suet.

Incontinens, quis & quatenus dicatur.

Incontinens quidem aliquando emendatur, pœnitet enim eum deliquisse, intemperans verò temeritate exultat, turpitudine gaudet, vix unquam ad rationis viam redigitur, & in imprudentia persistit. Proinde desperatę

Incontinens & intemperans quomodo differant.

Digitized by Google

salutis, & immedicabilis prorsus valetudinis habendus est. eam enim viam ire pergit, quam elegit & ab ea nunquam divertit. Incontinens autem quandoque poenitentia ductus in viam redit. Et naturalibus sanè voluptatibus, à quibus vix quispiam liber omnino esse potest, venia aliqua ex parte danda est, quæ omnibus penè communes esse videntur. Et incontinens si ad rationem redit, & deinde non persistit, turpior deteriorque multo fit quàm antè fuerat, & de eo dicere possumus, quod de ægrotis illis medici dicunt, qui quum levati morbo aliquo fuerint, in eundem recidunt, nempe tum gravius illos se habere. Idcirco videndum semper est, ut ratio dominetur & appetitus pareat, qui si imperium invaserit, & naturalem necessitatem progressus fuerit, actū de homine est: fit enim impos sui ipsius, & in præcipitium omnino rapitur. Intemperantissima omnium fœminarum, & insatiabilis atque inexplebilis libidinis habita est Messalina Claudii Principis uxor, quæ non contenta domesticorum juvenum multiplici turba, quos die noctuque semper admittebat, conditionem à publicis lenonibus accepit, ut omnibus vulgò potestatem sui corporis faceret, & inter prostitutas alias etiam prostaret, mercedemque turpitudinis acciperet. Sed quum audivisset inter plurimas meretrices unam esse, quæ robore corporis ac patientia reliquas omnes præstaret, elegit cum illa certamen, & postquam per integrum diem integramq; noctem omnibus certatim confluentibus subiissent, defessa tandem ac deficiens peregrina illa cessit (ut par erat) augustæ meretrici. Quæ quidem victoria exultans, ab opere non discessit, sed quinq; & viginti viros ultra certamen indefessa pertulit, & læta ac victrix tanti certaminis ad imperatorium thalamum rediit.

Voluptates naturales.

Messalina incontinentiss. fœmina.

Corn. Tac. l. 11. Plin. l. 7.

Meretrix insatiabilis.

Et lassata viris, nec dum satiata recessit.

ut Satyricus noster cecinit.

Iuven. Sat. 6.

Quis non jure etiam Corinthiorum turpitudinem atq; intemperantiam admiretur? Hi urbem opulentissimam habebant, & mercatoribus opportunam, duplici enim sinu abluitur, Ionio scilicet & Ægæo, quorum alter Italiam, alter verò Asiam spectat: tam turpem tamē quæstum

Corinthiorū intemperantia.

quæstum ex prostibulis exercuerunt: mille enim circiter puellas Veneri à propriis parentibus addictas nautis, institoribus & advenis, ac peregrinis quibuscunque prostituerant, ut ejusmodi illecebris inescati illi atque exhausti civitatem ditiorem, opulentioremq; redderent. Hoc itaque quum per confluentem multitudinem fieret, vulgarum est per omnes gentes proverbium: *Non cuiusq; mercatoris esse Corinthum ad navigare.* Sed de abstinentia & continentia, quæ vitas illustrium virorum plurimùm ornant & gratiam multitudinis conciliant, satis hæc sint. *A. Gell. aliter refert c.8.l.1.*

DE CASTITATE.

TIT. XXII.

CASTITAS his superioribus proxima accedit, quæ est quasi certa morum castigatio, & veluti regula quædam humanæ vitæ. Hæc ex intima cordis cogitatione cupiditatum aviditatem, & voluptatum illecebras ratione subigit, & temperamento quodam ad mediocritatem vtrumq; virtutem redigit: eodemq; officio in nos fungitur, quo optimus Præceptor in discipulum, qui singulas quasq; actiones quotidie emendat, castigatiores in dies reddit, donec illum ad optimam frugem adigat. *Castitas cuius que effecta.*

Castitatem Cicero sæpe frugalitatem appellat, ejusq; officium esse dicit motus animi appetentis regere & sedare, semperq; adversantem libidini moderatam in omni re servare constantiam. Frugalitatem quoque à fruge dici putat, qua nihil melius è terra oriatur. Ad hanc sententiam Quintilianus loquitur his verbis: *M. Cæcilius se esse hominem frugi vult probare, non quia abstinens (nam id ne mentiri quidem poterat) sed quia utilis sit multis, id est fructuosus, unde dicta frugalitas.* Hanc virtutē quasi peculiarem in Dejotaro Rege fuisse Cicero refert, quem omnium Regum frugalissimū extitisse luculentissimis verbis testatur. Frugalitati verò contrariam nequitiam esse putat, dictam quasi nequicquam, quod nihil sit homo ille qui nequitiæ vitio laborat. Frugalitas quidem tanti apud veteres fuit, ut Pisoni viro præstan- *Lib.3. Tusc.q. Quint. Inst. orat. l.1.c.6. Tusc.3. Deiotarus rex. Piso frugi.*

tissimo cognomentum honoris dederit, Frugi siquidem dicebatur.

Castitas. Castitas & pudicitia similes virtutes esse videntur, quum sæpe alteram pro altera poëtæ usurpent: intellectu tamen inter se differunt. Est enim castitas generalis quædam castigatio animadversioque contra singulos quosq; turbidos animi motus: unde castum Varro non *Castum.* modò pro religioso & pudico, sed pro abstinente à furtis ac rapinis ponit, quum ait; *Nec casta viri manus tenaci visco se tinxerat.* Ponitur etiam castum pro puro, suavi, *Castus sermo.* jucundo, & incorrupto, unde casto sermone eos locutos dicimus, qui nitidis ac Latinis verbis utuntur, nec pere- *Pudicitia.* grina aut nimis prisca commiscent. Pudicitia vero quasi quæpiam species ejus esse videtur, quæ solum ab injuria turpium libidinum vendicet: hoc quidem Mantuana ca- *Georg. 2.* mœna docuit, quum ait:

Casta pudicitiam servat domus.

Quasi dicat, castigata incorruptaque domus etiam pudicitiam servat. Hæ duæ virtutes in fœminis maximè elucent, quibus nec matrimonium stabile, nec laus ulla muliebris aut religio esse potest, tantiq; in eis faciendæ sunt, ut omnium criminum rea habenda sit mulier, quæ quid contra pudicitiam ac castitatem commiserit: quæ nulla unquam virtute à probro illo ac turpitudine redimi aut expiari poterit. Et alia ex parte casta ac pudica fœmina omni laude ac gloria semper ab hominibus afficienda erit.

Corona pudicitiæ quibus data. Fœminæ quæ unius viri connubio contentæ erant, corona pudicitiæ donabantur apud Romanos. Admirabili fama celebrabuntur per omne ævum captivæ illæ Teu- *Alex. l. 4. c. 8.* tonicorum conjuges, quæ quum à Mario victore non *Val. Max. l. 6. c. 1.* impetrassent ut castæ virginibus Vestalibus servirent, laqueis sibi proxima nocte spiritum eripuerunt, ne quis eas corruptæ pudicitiæ aut violatæ castitatis reas fuisse unquam suspicari posset.

Egregia prorsus virtus etiam in viris habetur vitę morumq; castitas, & moderata quædam castigataque consuetudo: quam non modò viri optimi laudant ac probāt, verum etiam deterrimi ipsi admirantur. Ad Scipionem

Aphri-

Digitized by Google

Aphricanum, qui tunc Linterni exulabat,visendum ac salutandum prædones longa navigatione accesserunt,ut eum coràm cernerent, quem fama rerum gestarum, & virtutis ac castitatis cognoverant. Hæc quidem virtus tanti est, ut non solùm Principes ornet, & admiratione dignos reddat,sed privatos nonnunquam ad principatus gloriam provehat. Hiero Syracusanus testis sit, qui Hieroclyto privato viro, non ignobili, matre tamen serva natus,consensu omnium civium Dux Siculorum adversus Carthaginenses primò,deinde succedente fortuna & gloria rerum gestarum Rex creatus est: hic formæ dignitate conspicuus fuit,robusto corpore,forti animo,alloquio suavi ac blando, & castis moribus, castigataque vita,adeò ut cunctis gratus acceptusque haberetur; hic amicus fuit populi Romani, & quum accepisset cladem ei illatam ab Hannibale ad Thrasumenum lacum trecenta millia modiorum tritici,& ducenta millia hordei, auri quoque ducenta & quinquaginta pondo Romam muneri misit. Hujus nepos eo mortuo,vivo tamen filio, Hieronymus, qui ei in regno successit, contrariis moribus fuit. Nam & ad Carthaginenses descivit spreta Romanorum amicitia, & præ sævitia ac superbia à suis interemptus est.

Scipionis Aphricani laus vid. Plut.

Hierocly tus. Iust. l. 23.

Valer. l. 4. c. 8. Romani casi.

Casto & castigato vitæ ordine fuit Evagoras Cyprius Rex, qui quoad vixit neminem injuria unquam affecit, justumque se omnibus præbuit,amicos semper in consilio habuit, quanquam erat ipse prudentissimus, institutis omnibus documento esse poterat,omnia ordine modoque ab eo agebantur, & quæ verbis promiserat, ea sic semper ex fide bona præstabat, ut neminem unquam falleret. Non fortunæ successu,sed virtute vitæ gloriabatur,amicis gratus, & liberalis in alios, magnificentia & liberalitate splendidus,vitia, voluptates, cupiditatesque omnes mira quadam castitate coërcebat. Et quum diem jam grandior natu obiisset, complures optimos filios superstites sibi reliquit, nullum tamen privato nomine indecorum, sed alium regni successorem, alios duces, Imperatoresve, alios quæsitorum regnorum compotes, filias autem reginas. Tantum valuit morum castigatio, & admirabilis ordo vitæ, ut parvum regnum propaga-

Evagoras Rex Cypri. Vid. Guarinū in eius Vit.

Digitized by Google

verit gloria, fama, opibus, ac dignitate, & posteritatem longa regnorum successione diutius illustraverit. Et hæc de Castitate ac Prudentia satis.

DE HONESTATE.

TIT. XXIII.

Honestas. Laert. l. 7. HONESTAS nunc sequitur, Zeno ingenii præstantiam esse existimat, & eam solum bonum appellat, quandoquidem hæc una virtutum omnium perfectionem in se complectatur. Aristoteles quidem id honestum esse putat, ex quo splendor aliquis, atque illustris *Honestum quid.* honor in eos perveniat, qui id gesserint. Similis sententia eorum est, qui honestum id esse affirmant, quod sit populari fama gloriosum. Platonici autem, & qui eos imitantur, id intelligunt honestum esse, quod detracta omni utilitate, sine ullis præmiis fructibusvé per seipsũ possit jure laudari. Ex quibus omnibus opinionibus nihil aliud colligendum puto, nisi honestum, aut ipsam virtutem esse, aut rem gestam virtute. Erit igitur ho*Honestatis definitio.*nestas animi electio firma & stabilis ea omnia agendi quæ secundum virtutem sunt. Hæc enim virtus tantæ præstantiæ est, ut vel sola hominem perfectè commendet. Nam qui à Græcis καλὸς dicitur, à nostris honestus & bonus nuncupatur.

Honestati contrarium. Sed ut honesto turpe opponitur, sic honestati turpitudo. Et est honestas, firma electio ea omnia agendi, quę secundum cupiditatem ac voluptatem fiunt. Vir*Virtutes & vitia in nostra potestate.*tutes autem & vitia voluntaria sunt: proinde in nostra potestate esse dicuntur, quando eorum electio, quæ rei gerendæ principium esse cernitur, in nostra potestate sita est, versaturque circa affectus & actus, ex quibus quidem laus omnis ac vituperatio pendet. Quod si ita res sese habet, honestatis & turpitudinis Domini sumus, quarum altera iter fœlicitatis affectat, altera autẽ miseriæ. Ergo quicunq; aliis imperat affectibus, electiones actusq; omnes ad honestatem dirigat oportet, quæ quidem vel virtus ipsa est, vel virtuti innititur: adeò ut ab ea nusquam separari aut disjungi possit. Virtus autẽ *Virtutis præstantia.* ipsa tam præclara est, ut ex rebus secundum illam gestis ita

ita homines probos efficiat, ut non modò opera ipsa admirentur, & æmulationem quandam ad imitandum accipiant, seq; illis similes fieri cupiant, verùm etiam operum auctores summa benevolentia amplectantur, & in eos se converti, si fieri posset, optarent.

Virtutis amor insitus.

Age! quis Herculis magna illa facinora, & longè rebus humanis excellentiora legerat, non se statim Herculem fieri cupiat? Sed poëtas finxisse putemus: quis gesta Cæsaris aut Alexandri legat, quin velit Cæsar aut Alexander confestim fieri? Ut vero minora loquar, quis Pythagoræ aut Socratis vitam cogitet, qui in eos se transferri nolit? Ego autem ejusmodi sum, qui mallem Platonem philosophum me fieri, quàm Sardanapalum opulentissimum illum Assyriæ Regem. Hoc virtus ipsa præstat, & opera quæ ex virtute geruntur. Secus autem in his artibus aut actionibus quæ voluptatem augent, fortunam ornant, opes accumulant, & rem familiarem complent. Quis enim adolescens ingenui pudoris, ac liberaliter educatus, paulove nobilior Antigenidas tibicen fieri vellet, & ex tibia victum ac gloriam quærere, quamvis ille Platonis testimonio illustratus fuerit? Aut quis se cupiat fieri Anaxenorem citharœdum, cujus harmonia adeò delectabatur Antonius, ut eidem quatuor civitatum tributa exigenda dederit? Aut quis simulachrum Jovis Olympici, aut Argivæ Junonis adeò probaret, ut Phidias esse cuperet, aut Polycletus? Sola honestas est cujus opus & artifex simul probatur, adeò ad se homines allicit, ut imitator ejus & auctor unusquisque esse desideret.

Anaxenor tibicen. Strab. li. 14.

Sertorius honestissimus.

Hac virtute præstitit Sertorius, qui honestatē etiam in conviviis servabat, nec videre quicquam turpe, aut audire unquam poterat, suisq; persuaserat, ut ab omni maledicto atque scurrilitate abstinerent, certarentque inter se placidis salibus, facetisque iocis. Cujus mores majore admiratione digni sunt, quòd ejusmodi vitę homines majorem vivendi licentiam usurpant, majoremque loquendi libertatem. Sed honestatem qui non præstant, non modò viri boni esse non possunt, verùm ab omni hominū cœtu exturbandi sunt, non enim tantùm sibi ipsis nocent, sed universos etiam cives cum quibus

versan-

Comœdia à Græcis rejecta.

versantur, turpidinis quodam veneno inficiunt. Hæc fuit causa, qua ducti vetustissimi Græci comœdias urbibus suis ejecerunt, ne cives inhonestas illas actiones cernerent, néve obscœna verba audirent.

Socratis salutare præceptum.

Optimè Socrates & alii philosophi morum atque honestatis præceptores tradiderunt, *ut homines seipsos cognoscerent, & aliena relinquerent, quæ minus utilia ac necessaria sunt, & in primis cogitarent se solos ex omnibus animalibus rationis atq; orationis compotes esse.* Quæ

Duo divinæ mentis munera.

duo divinæ mentis munera omnibus honestis actionibus augenda atque accumulanda sunt, ut honestum præcipuè vitæ genus eligamus, per quod non modò viaticum hujus terrenæ peregrinationis assequamur, verùm ab omni etiam vitiorum labe ac turpitudine immunes ac liberi simus.

DE MODERATIONE.

TIT. XXIV.

Electio, sive moderatio Ca. 2. l. 6. & cap. 2. lib. 3. Ethicorum. Moderatio. Automedon auriga.

MOderatio honestati comes accedit. Nam sicut Electio (quæ rei agendæ principium est, ut Aristoteles testatur) ab honestate dirigitur, sic moderatio actionē metitur, ne fines quos honestas præscripsit; aut non attingat, aut longius progrediatur. Ut enim in currendi certaminibus ultra metas currere temeritatis esse videtur, sic vix è carceribus progredi, ignaviæ. Automedon Achillis auriga idcirco laudabatur, quòd nec nimio cursu præcipitabatur, nec seni ac tardo ab insequentibus pervertebatur, sed moderata quadam alacritate semper inter primos de victoria certabat.

Pomponii Attici moderatio. Corn. Nepos in eius vita.

Moderatus admodum habitus fuit Pomponius Atticus in omnibus actionibus suis, quòd vel ex hoc cerni licet, quod ex tot tamq; gravibus civilibus, ac domesticis procellis solus pene ex omnibus claris civibus periculorum omnium expers, incolumis ac liber evasit, & quibuscunque victoribus semper gratissimus extitit. & quasi prudentissimus gubernator, navem suam ex procellosa hyeme, mariq; vasto, ac scopuloso optimè servavit. Quod utinā fecissent alii eruditissimi viri id ætatis, haberemus fortasse Latinam linguā longè uberio-

rem,

Digitized by Google

rem, & minus multa nobis incognita essent, sed arduum ac difficillimum est fatalem sortem prævertere.

Hanc moderationis virtutem Cicero præcipuè Bruto tribuit, quum ait: *Quid tam difficile Brute est, quàm in plurimorum controversiis dijudicandis, ab omnibus diligi? consequeris tamen, ut eos ipsos quos contra statuas, aequos placatosq; dimittas. Itaq; efficis, ut cum gratia causa nihil facias, omnia tamen sit grata quæ facis.* *Cicero in Bruto.*

Magnam quoq; moderationem ostendit M. Bibulus vir summę dignitatis. Nam quum per injuriam duo filii adolescentes indolis peregregiæ et cæsi fuissent in Ægypto, & Cleopatra regina interfectores illorum per carnifices ad eum misisset, ut ex illis vindictam sumeret quamcunque vellet, eosdem evestigio intactos remisit, asserens ejusmodi ultionem ad se non pertinere, quum suus esset hic privatus dolor, sed ad senatum populumque Romanum. Itaq; maluit orbitatis suæ mœrorem supprimere, quàm immoderatus ultor videri. *M. Bibuli notanda animi moderatio. Valer. l. 4. c. 1.*

Hæc moderationis ratio tolerantiam præstat, quæ mirifica quoque virtus habetur. Prudentis enim viri est injurias forti animo tolerare, nec semper ultionem quærere. Scitum est illud P. Syri præceptum, quum ait: *Feras non culpes, quod vitari non potest.* Sapienter Epictetus philosophus hæc duo verba semper habenda in animo atque ore dicebat, nempe ἀνέχου καὶ ἀπέχου, hoc est patere, & abstine. *Tolerantia. Epicteti verbum.*

Sed moderationis virtute etiam præfticit plurimum inter milites suos Hannibal. Nam quum exercitum haberet commistum ex Hispanis, Aphris, Gallis, variaque hominum colluvione, tanta moderatione ac tolerantia inter omnes usus est, ut ne minima quidem militaris seditio in castris audita unquã fuerit, quod mirum omnibus videri potest, quum id hominum genus rixæ discordiæq; obnoxium sit, vixq; unquam quietè ac pacatè vivere usquam possit. *A. Gel. c. 14. l. 17. noct. Att. Hannibal.*

Anaxilaus Siciliæ Rex, omnium Principum sui temporis moderatissimus habitus est, quæ virtus & dum viveret, magnam omnium populorum gratiam ei conciliavit, & post ejus obitum maximum etiam fructum ejus posteritati attulit: Nam quum decederet, filium impu- *Anaxilaus rex moderatiss. Iustin. l. 4.*

impuberem regni hæredem instituit: cujus tutelam Michalo spectatæ fidei servo reliquit. Verum enim verò memoria paternæ moderationis, & spes futuræ probitatis tantum potuit, ut civitates omnes parêre servo, quàm moderati Principis sobolem deserere maluerint. Æquo etiam animo pertulerunt regni majestatem per servum tantisper gubernari, donec puer ad legitimam pubertatem pervenisset.

Sylla, aliquando mitior factus.

Sylla quoque (qui omnium Romanorum sævissimus fuit) aliquando moderatior mitiorque esse voluit. Nam quamvis pro minimis etiam rebus in præclarissimos gravissimosque viros semper præcipiti iracundia accenderetur, tamen quum dictaturam, vel potius tyrannidem ultro deposuisset, adolescentem se gravissimis ac mordacissimis verbis insectantem æquo animo pertulit, & hoc solum, cùm domum se reciperet, jamque limen ingrederetur, conversus in eum dixit: *Non finet hic audax adolescens alium quempiam in posterum dictaturam sponte deponere.*

Philippus Macedo.

Moderatissimus vel ex hoc uno exẽplo habitus est Philippus Macedo Magni Alexandri pater, quòd quum Mathonam MelibϾæ urbem oppugnaret, quam sagittarii indigenæ omnium optimi defendebant, jacta in eum è muris sagitta dextero oculo captus est: quo tamen vulnere sicut nec in bello segnior, sic nec iracundior quidem in hostes factus est. Et quamvis chirurgus oculum ei cum spiculo effodisset, pacem tamen illis implorantibus æquis conditionibus dedit, & vulneris actorem neutiquam perquisivit, nec adversus victos ullà in re inclementior extitit, sed moderatum ac mitem se omnibus præbuit, ac si ei nihil adversi in ea pugna contigisset.

Rarum clementiæ exemplum. Diodor. Sic. l. 16.

DE PARCITATE SEU Parsimonia.

TIT. XXV.

Parcitas Parsimonia.

PArcitas moderationi finitima accedit, quam usitatiore vocabulo parsimoniam licet appellare. Utrique ab uno verbo diversa est origo: nimirum illud à præsenti parco, hoc à præterito parsi deflectitur. Imprimis tamen videndum est ne affectus nos decipiat. Nomina

enim

enim virtutum pro vitiorum nominibus sæpenumero usurpātur. Fortem enim pro temerario ponunt, & avarum parcum mitiore vocabulo appellant. Sed ut avere, unde avari nomen factum est, est præter rationem cupere, sic parcere retinere est, & secundum rationem conservare: & illud quidem vitii esse cernitur, quoniam rationi non obsequitur, hoc autem virtutis: quando à ratione ducitur.

Nomina virtutum pro vitiis.

Magna profectò virtus est parsimonia, & moderatrix optima omnium impensarum. Et pari quidem spatio ab avaritia & profusione distat, illa ab utili ac necessaria impensa abstinet, hæc autem nec utilitatis nec necessitatis rationem habet, sed profundit ac prodigit sine mensura modové, veluti si ei omnia suppetant nunquā defutura, quasi divina virgula divinoq; nutu tradita. *Fœminam dicebant veteres tunc bene olere, quum nihil olebat:* & virum tunc rectè sapere: quum nec sordes avaritiæ oleret, nec vapores prodigentiæ redoleret.

Parsimonia qualis virtus.

Cicero in Epist.

Hæc itaque quidem mediocritas latè patet, & circa multa diffunditur. Parsimoniam enim minoris Aphricani & Pomponii Attici plurimum laudatur, quòd neq; emaces neque ædificatores fuerint. Utrumque autem in Lucullo vituperant, & quod sumptuosus atq; emax esset, & in ædificando profusior: unde Tubero Stoicæ philosophiæ Romanorum omnium peritissimus dicere solebat: Lucullum togatorū Xerxem esse, quòd splendidior videri studeret, quàm hominem Romanum deceret. Et Pompejus quum ad illius ædes visendas in Tusculanum accessisset, cerneretque eas porticibus, xystis, ambulacris, fenestrisque undique perflari, dixit ejusmodi ædes per æstatem opportunas, hyeme autem importunas, inhabitabilesq; esse. Tum comiter Lucullus respondit: *Num pluris ciconias & grues quam me facis? At illa pro tempore regiones mutant, ego autem hybernam habitationem mutare nequivero?*

Aphricani minoris Pomponiq; Attici parsimonia.

Lucullus.

Luculli ædes.

Facetum Luculli responsum.

Marius ludibrio habitus est, quòd quum grandior natu esset, septimumq; gereret consulatum (quod nemini Romanorū præter eum unquam contigit) & jam finitimus morti esset, fortunam tanquam improbam accusaret, ut qui antè moreretur, quàm consilia ac desideria

Marius vij. Cos. ludibrio habitus.

Vid. Plut.

deria sua in ædificandis ædibus peregisset: quæ quamvis magnificè statuæ constructæq; essent, adeò ut multorũ Regum ædes magnificentia & splendore superarent, tamẽ ambitioso homini, & qui ex humili ad summum fortunæ apicem pervenerant, non satis erant, utpote qui & nitidiores & opulentiores illas fieri (si foret ei vita diuturnior) speraret.

Octavius Cæsar. *Sabell. l. 4. c. 9*

Nimis lautæ suppellectilis, & Corinthiorum præcupidus notatus est Octavius Cæsar, unde proscriptionis tempore ejus statuæ adscriptum est: *Pater argentarius, ego Corinthiarius.* Corinthum urbem (ut diximus) opulentissimam, miserabiliter direptam, L. Mummius ex senatusconsulto, quòd illic legati Romanorum violati fuerant, evertit, soloq; adæquavit. Quæ quidem diutius deserta destitutaq; mansit, donec per Julium Cæsarem dictatorem restituta instaurataque fuit, translatis illuc compluribus colonis ex libertinorum ordine. Hi principio rudera vertentes, mortuorumque sepulchra effodientes, plurima fictilia vasa invenerunt, quæ quum Romam mitterentur magno propter artificum solertiam, atque admirandam pulchritudinem vendebantur, & divitum lautorumq; abacos, veluti si aurea argenteáve essent, ornabant. Quocirca Corinthii coloni ex mortuis divites fieri vulgò Romæ dicebantur. Consueverant enim Corinthii, & omnes ferè Asiatici fictilia vasa quę pulcherrima habebant cum mortuis infodere, ducti quadam vana ac stulta persuasione, futiliq; superstitione. Putabant enim præsides eorũ Deos, quos Genios appellabant, cum illis sæpe cõvivia celebrare, cibariaq; Deorũ ex ambrosia & nectare cõcinnata eis afferre.

L. Mummius Corinthum evertit. *Strab. l. 17.*

Vasa Corinthiaca.

Superstitiò Corinthior.

Catonis proventus duplex. *Parsimonia Catonis.*

Cato senior dicere solebat, duobus proventib. se rem familiarẽ regere & augere, parsimonia scilicet, & agricultura. Quarum altera fructus præbet, altera aũt modum usui adhibet. Inter multas Catonis laudes nulla gratior parsimonia populo Rom. fuit, & morũ castigatione. Proinde cum omnib. magistratibus summa laude & gloria functus fuisset, à sola censura cognomentũ meruit, & consulari statura donatus est, cujus inscriptio ejusmodi fuit: *Rem Rom. iam prolabentem, & in deterius versam, Cato censor modestissimus institutis, optimis moribus,*

Statuta Catonis cum inscriptione.

Digitized by Google

moribus, ac praeceptis salutarib. pristinum in locū restituit. Virtus hæc efficit, ut sicut structura singula quæque ad regulā, libellam, ac perpendiculum respondent, sic in actionib. nostris omnia ad mediocritatis rationē tendāt. Erit igitur videndum ut parsimonia castam quandā utilitatis rationē habeat, fugiat extrema, sordidior ne sit, honestum lucrum sequatur, turpem quæstum ne faciat, majorem mercedem, non exigat quam par sit, aut quā operæ precium esse videatur: quod quidem iniquū esse poëtæ ostendunt in ea fabula, in qua dicunt Aesculapiū Apollinis & Coronidos filium medicū fuisse peregregiū, ac propè divinū, adeò, ut ab omni etiam incurabili morbo ægrotos sanos incolumesq; redderet. Addunt tamē eum ab Iove fulmine fuisse perculsum, & in inferni barathrum præcipitem datum: cujus rei causam Pindarus fuisse dicit, quod is nimis improb. ac petulans in exigēda artis suæ mercede extiterit, nimisq; aurum & preciosa munera concupiverit. Tunc quidem parsimonia ejusmodi iniqua esset, nomenq; virtutis amitteret, & fieret avaritia quo vitio nihil turpius esse potest. *E fumo .n. in flammā tenderemus* ut est in trito proverbio. Ingluviem castigare virtutis est officium: à necessariis autē se abstinere, & Genium (ut dicitur) suū fraudare, id inhumani vitii esse videtur. Olidū putabat Titus Vespasiani filius novum vectigal ex cloacis latrinisq; publicis exigi & patrem vehementer objurgabat: ille autē ut primā pensionem accepit, loculos tenēs ad os filii rogitabatq; nū pecunia illa male oleret? tūc eo dicente, *Nequaquā: At eadem* (inquit) *è lotio est.* Quo quidem dicto, patris indecora parsimonia, & ingenuus filii pudor indicatur: Atqui hæc virtus majorem in privatis civib. quàm in Principib. laudem habet. Proinde major Aphric. quum ab eo acceptorum impensorumque nummorum ratio reposceretur, respondit se gestarum rerum, partæque victoriæ rationem facilè reddere posse, pecunium autē quæstoribus permisisse. Iulius quoque Cæsar se profusiorem haberi semper æquo animo pertulit, nullumque unquam largitionis munus omisit, sed quæ profusio, dū privatus extitit dicebatur, magnificentia tum cum imperaret, appellata est.

Parsimoniæ præcepta.

Æsculapius ab Iove cur fulmine tactus.

Proverb.

Vectigal olidum Vespasiani.

Scipio Aphricanus.

Cæsar.

Digitized by Google

DE SOBRIETATE.

TIT. XXVI.

Sobrietas quid & quàm necessaria.

SOBRIETAS, quæ cibi vinique optima moderatrix habetur, hoc loco se nobis ultrò offert, de qua pauca dicenda erunt. Ejus enim laus cum superioribus virtutib. magna ex parte commista esse videtur. Hæc autem sobrietatis ratio adeò necessaria est, ut qui ea careant, omnes alias virtutes, quas in se habent, obscuriores reddant, & ab omni humanitatis commercio excidisse videantur, & cum belluis potius quàm cum hominib. censendi sint. Hoc Nonii Marcelli optimi veterũ verborum indagatoris expositio declarat, qui ait *sobriũ sana mentis esse dictum, quasi sebrium, hoc est separatam ab ebrio.* Sic & secretum dici putat veluti separatum ab his quæ cernuntur. Elegans sanè interpretatio, & huic sermoni nostro satis accommodata: docet enim ebrios insanæ mentis esse, & ab omnibus irridendos.

Sobrius. Secretum.

Anacharsis Scytha. & Plutar. institutis laconicis. Lacedæmonii.

Præclarè Anacharsis Scytha dicere solebat, quicunque sobrius fieri vult, turpes ebriorum motus intueatur. Proinde ut ebrietatis turpitudinem fugiendam esse ostenderent Lacedæmonii, rusticos servos multo mero ingurgitatos in juvenũ convivia inducebant, ut cernentes adolescentes temulentorum insaniam, deformitatem, præcipitemque furorem, sobriè honestèq; viverent, & ebrietatem tanquam rem turpem atque abhorrendam fugerent. Ebrietatem in maximis ac clarissimis viris adeò perosus Solon Atheniensiũ legumlator, ut legem statuerit, cujus verba ejusmodi erant: *Princeps si ebrius deprehendatur, morte multetur.* Pittac⁹ Mitylenæus, qui unus è septem Græciæ sapientib. fuit, ebrios quum peccarent, duplici pœna afficiendos esse per legem statuit, ut diligentius homines temulentiam vitarent. Nec eo consilio hæc dico, ut Principes abstemios fieri velim, sed ut moderatè vinum sumant, & sententiam Anacharsis optimè interpretemur, que ait vitem treis uvarum species ferre, primam voluptatis, secundam ebrietatis, tertiam mœroris. Satis sit vinum libare, & valetudinis gratia sumere: turpissimum sit se mero ingurgitare, & stomachum quasi cloacam vino abluere,

Solonis lex. Laert. lib. 1. Pittacus.

Vvarum tres species. Laert. l. 1. c. 9.

abluere, quod quidam nihil aliud esse videtur, nisi se natum ad perdendū temetum putare, ut veteres dicebāt. Philip. Macedo, & Alex. ejus filius, obscurum antè Macedonū nomen, regia virtute adeò illustrarunt, ut angustos admodū regni terminos & vix satis à finitimis tutos, usq; ad extremas orientis oras propagaverint, seq; ad spē imperii totius orbis terrarū erexerint. Sed uterq; Rex nimia vini aviditate quamplurimas virtutes obscuravit. Philip. oscitantē præ nimia quadā vini cibiq; crapula, peregrina quædā mulier gravibus verbis momordit. Nam quū temerè indictaq; causa eā damnaret, exclamavit illa, & se provocare ait, tunc dicentib quibusdam: Ad quē provocas? ad Philip quidē, inquit, sed quū fuerit sobrius. Tunc Rex ad seipsum rediens, causam diligentius inspexit, & revocata sententia, illam absolvit liberamq; dimisit. Horum Regum ebrietas turpis ac perniciosa admodū extitit, sed tolerabilior in patre, quā in filio. Nam ille quidem ex convivio nonnunquam procurrebat, manusq; cum hoste forti animo conserebat, aliquando tamen se periculis incautius objectabat. Ilius autem secus non in hostem, sed in domesticos atq; amicos irruebat: unde Philipp cùm mero concaluisset, audaciùs se hostib quàm cautius commiscebat, & sic aliquando è prælio vulneratus rediit: Alex. verò è convivio imbutus amicorum sanguine quandoq; discessit. Hujus temulentiam quum audivisset Antocydes philosophus eo tempore clarissimus ad eum epistolam dedit, in qua ebrietatis vitium graviter increpabat, in ea particula quædam erat ad hanc sententiam. *Memento Rex inclyte quum vinum potas, te terræ sanguinem bibere, quod quidem præsentius atque efficacius virus est, quàm pessima herbarum omnium cicuta.* Fuit autem Alex. hoc turpissimum, quòd post multas victorias opiparum lautumque convivium amicis suis complurib. præbuit, in quo meracæ potationis certamen exhibuit, & palmam coronamque victori proposuit: in quo. Promachus bibacissimus omnium judicatus palmam meruit, & corona unius talenti à Rege donatus est, sed morbo præ ingluvie atque illuvione subitò correptus, post tertium diem interiit, & cum irrisione omnium

Macedones à quibus illustrati.

Mulieris provocatio ad Philippum.
Valer. l. 6. c. 2.

Alexander ebrius.

Antocydis epist.
Ex Pli. ca. 5 lib. 14.
Vinum sanguis terræ.
Cicuta præsens venenū.

Bibulorum certamen.

Promachus mero bibulus

pompa funeris magno comitatu ei celebrata est. Hæc est helluonum potandi ratio, ut quo magis potant, eo magis sitiant. Vndè scitè illud in eos omnes dici potest, quod Scytharum legati in solos Parthos dicebant, *qui eos quanto magis biberent, tanto magis sitire affirmabant.* Cyrus quoque junior ludibrio habitus est, quum Lacedæmonios contra fratrem socios sibi adsciscere cuperet: gloriabatur enim per literas, & oratores se fratri præstare multis in reb. vel præcipuè quod plus meri sorberet, faciliusque concoqueret. Nouellius Mediolanensis Tricongius præ magna potatione dictus est, quòd tres vini congios vno spiritu biberet, quod quum cerneret Tiberius Cæsar, adeò delectatus est, ut eundem ad præturam proconsulatumque provexerit. Cicero quoque M. Ciceronis filius binos vini congios vna cœna sumebat. Vnde facetè Plinius putare se ait ideò eum id fecisse, ut M. Ant. patris interfectori hanc palmam eriperet, ut vel in hoc saltem paternæ necis esse videretur ultor ac vindex. Maroneo mero Vlysses Polyphemo imposuit, cuius suavitatem nectari & ambrosiæ prætulit, ut est apud Homerum. Poëtarum fabulamenta Bacchum atque Herculem bibacissimos heroas inducunt, potoribus (quantum conjicio) ut adblandirentur: gloriantur siquidem in eandem turpitudinem cum illis versari, quos ex hominibus Deos factos esse existimant. Horatius certè vinum miris laudibus effert, sicut Pindarus aurum cunctis rebus terrenis carminibus suis prætulit. Sed quid poëtas miramur, quum apud Romanos omnium mortalium gravissimos inventi sint, qui Catonē, cui vita castior severitatis cognomentum dedit, bibacissimum fuisse affirment? Nam Memmius quidam homo leuis ac mordax, per ludibrium, ac contemptum dixit Catonem cum amicis cœnas potando ad auroram vsque producere: cui Cic. cùm id indignè ferret, ait: *Hoc non addis Memmi, eum iuges dies aleam ludere.* Catonis ebrietatem excusat Plinius secundus, quum ait C. Cæsarem ita eum reprehendisse, ut laudet: describere enim eos dicit quibuscum ebrius fuerat, & quum caput ebrij retexissent, erubuisse eos ait, ac deinde adjecisse: *Putares non ab illis Catonem, sed illos à Catone fuisse deprehensos.* Addit

Parthi. *Cyrus.* *Ex Plutar. in Apopht.* *Novellius tricongius.* *Pli. c. 22. l. 14.* *Cic. filius temulentior.* *Polyphemus.* *Odyss. l. 9.* *Bacchus.* *Hercules.* *Vinum.* *Aurum.* *Memmius Catonem temulentia insimulat.*

Addit Plinius deinceps. *Potuit ne plus auctoritatis tribui Catoni, quàm si ebrius etiam tam venerabilis erat, ut eum qui deprehenderant, venerarentur?* Ipse autem Cæsar, ut multis quoq; aliis virtutibus emicuit, ita cibi viniq; abstinentissimus fuit, memorq; semper erat illius Socratici præcepti, quo quidē dicebat *cibos omnes potusq; vitandos esse, qui ultra sitim faméмve sedandam appetitum longius producerent.* Sobrietatē Cæsaris obtrectatores ejus omnes atq; etiam inimici ipsi fatebantur: unde illa M. Catonis verba emanarunt, *Cæsarem unum ex omnib. ad evertendam Rempublicam sobrium accessisse.* Sunt qui putent Cæsarem comitiali morbo (quo correptus primùm Cordubæ dicitur cecidisse) per sobrietatē remedia adhibuisse, ut victus parcitate, & durissimis laboribus vigiliisq; id mali evaserit. Vespasianus quoq; Cæsar parcus ac sobrius habitus est, & ad valetudinem conservandam inediam unus diei singulis quibusq; mensibus interponere solebat. Sobrius etiam fuisse videtur Octavius Augustus, quod ex ejus cœnis cernere possumus, quas ternis ferculis, aut ubi amplissimè, senis, & modico quidem sumptu præbebat, & eas quidem serius inibat, maturiusq; relinquebat, quum convivæ jamdiu cœnare inciperent antequam ille discumberet, & permanerent postquam ille discessisset. Sed & ejus sobrietas etiā ex hoc videri potest. Nam querentem de inopia & caritate vini populum Roma. gravi oratione coërcuit: & satis provisum eis esse ait à genero suo Agrippa, perductis pluribus in urbem aquis, homines ne sitirent.

Cæsaris abstinentia.

Sobrietas à comitiali morbo Cæsarem liberavit.

Cæsar cur sobrius.

Vespasiani sobrietas.

Octavii frugalitas.

Simulata ebrietas nonnunquam pro calliditate atq; prudentia habita fuit. Tarentini quondam quum malè cōciliati Romanis essent, Pyrrum Epirotarum Regem ducem fortissimum, & rei militaris peritissimum per oratores vocare statuebant. Huic sententiæ complures optimi viri tacito consilio adversabantur, non tamē audebant quippiam loqui adversante multitudine, quæ mortem omnib. minabatur, qui in contrariam sententiam irent. Proinde vir quidam prudens & facetus Meton nomine, quum res in concione ageretur, coronatus bacchantium more, & manu accensam facem tenens, tibicine præcinente illuc accurrit & omnes quidem qui

Ebrietas simulata.

Tarentini.

Bruson. l. 3. c. 32.

Metonis simulata ebrietas.

frequentes aderant, eidem tanquam ebrio illudebant, multiq; ut in mediũ procederet, ac corã concionaretur eum hortabatur. Tum ille lætus atq; exultans suggestũ ascendit. Et cum primum jocosis ac scurrilibus verbis risu omnes perfudisset, & væsano præludio auditorum aures sibi cõciliasset, adeò ut omnes in eũ intenti essent, elata voce inquit: *Oportunè quidem viri Tarentini ludere ac iocari volentib. hodie permittitis: dum itaq; per vos licet omnes moneo ut occasionẽ ludendi nunc ex tẽpore sumant, antequã Pyrrhus adveniat, tunc enim non nostro, sed illius arbitrio vivendum erit.* His simulatis verbis & periculũ furentis populi evasit, & Reip. nõ omni ex parte defuit.

Sobrietas virtus communis, eiusq; effecta. Sobrietas, cõmunis est virtus; omnes enim decet omnesq; eam præstare possunt, non fortuna, non genere, nõ opibus, non doctrina indiget, sed sola animi dispositio eam perficit. Quocirca per se minus hominem illustrat; addita verò aliis, perfectum numerum perfectamq; harmoniam complet, & eam absolutã omni ex parte reddit. At ubi defuerit, homo obscurus, turpis ac degener fit, simulatq; ejus virtutes splendorẽ amittunt ut stellę surgente nebula, ingeniumq; hebetius fit & corporis vires enervantur. Si quam virtutis indolẽ præ se ferebat

Jovinianus Imp. Jovinianus Cæsar, si quam rerum gestarum laudem unquam tulerat, si quam Romani populi aut militũ suorum gratiam assecutus fuerant, ea nocte amisit, qua exanimatus inventus est ex colluvione ciborum, qua se

Solonis dictũ, Laert. l. 1. superiore cœna ingurgitaverat. Proinde sapiẽter Solon dicere solebat, ultimum vitæ diem de universo vitæ tempore judicare, neminemque jure laudari posse, nisi

Sobrietatis utilitates. ad perfectum finem pervenerit. Hæc sobrietatis virtus valetudinem nostram cõservat, & vitam diuturniorem salubroiremq; reddit. Quinetiã corporis animiq; sensus ad ultimũ usq; vitæ nostræ finem perducit integros atque incolumes. Qui verò vino ciboq; se immergunt, stolidi, ignavi obtusique fiunt: rarò longævi sunt, facilè ægrotant, magna cum difficultate curantur: à corporis viribus, animique virtute quamprimum destituuntur, fiuntque delyri, & omnibus contemptui ludibrioque sunt adeò, ut necessarii ac familiares omnes eis interitum optent.

Sobrius

Sobrius præter Reges cunctos extitit Masinissa Numidiæ Rex; quippe qui stans semper ante tabernaculum cibum sine pulpamento sumebat, cibario pane & bellariis militaribus contentus. Proinde in senecta adeò viguit, ut post sextum & octogesimum ætatis suæ annum filium genuerit, & post nonagesimum secundum Carthaginenses, qui contra fœdus ei bellum intulerant, superaverit. Quo in bello non modò optimi Imperatoris, sed gregarii etiam militis functus est munere. Hujus virtutis beneficio M. Valerius Corvinus centesimum complevit annum, firmo animi judicio, & integris corporis viribus. Et socrates sobrietatis etiam munere per omne vitæ suæ tempus inoffensa fuit valetudine.

Masinissa. Valer. l. 8. cap. 14. Diod. l. 32.

Valerius Corvinus.

Socrates.

DE PVDICITIA.

Tit. XXVII.

Pudicitia ultima est harum virtutū, quas præstat temperantia, quę tametsi in fœminis magis elucet (sine ea enim omnibus odio sunt) tamen virorum virtutes plurimum accumulat. Hæc ab omni libidinum injuria ac turpitudine nos avocat, docetq; homini satis esse speciem suam servare duce natura, quæ etiam in hoc diligentissima fuit: inclusit enim pomis, fructibus virgultis & herbis propria quæq; semina, ut postquam per seipsa diuturna esse non possunt, saltem in sua specie servarentur. Homo igitur procreandorum liberorū causa concessam venerem non abhorreat, illecebras alias fugiat, naturali legitimoq; connubio contentus, reliquas omnes turpitudines respuat, cui etiam modus adhibendus est, exemplo Solonis, qui per legē statuit, *ut ter singulis quibusq; mensibus vir uxori congrederetur.* Sed sermo mihi peristringendus est, ne ulterius de pudicitia dicam; tum quòd in superioribus plura libavi, quæ ad hanc virtutem pertinent, tum quòd in libro quarto de institutione Reip. de virginitate ac pudicitia quā plurima dixi, quæ quoniam jam edita in manib. sunt facilè quicunq; voluerit legere poterit. Pudicitia finem huic volumini præscribat, & omnibus his quæ de temperantia per me dicenda fuerint. Nunc autem in sequenti volumine

Pudicitia commoda.

Venus legitima non abhorrenda.

Solonis lex.

Digitized by Google

Fortitudo primum argumentum dabit, mox autem octavo Justitia.

INCIPIT LIBER SEPTIMUS.

DE FORTITUDINE. TIT. I.

Fortitudinis energia.

AGNA quidem virtus est fortitudo, atq; haud scio an omniũ maxima, dolorem siquidem ac mortem cõtemnit decori gratia, & animũ nostrum prudentiæ justitiæq; subigit, quo nihil difficilius esse potest. Nulla enim vis tanta est (ut ait oratorũ maximus) quæ non ferro aut virib. debilitari frangiq; possit: ast animum vincere, iracundiã cohibere, fortissimi viri est, quæ qui facit, non modò cũ summis viri cõparari potest, sed similis Deo habendus est. Proinde nemini admirationi esse debet, Romanos quum olim militari gloria florerent, virtutẽ ipsam unico fortitudinis nomine nuncupasse, quum sine ea reliquæ mancæ atque inchoatæ essent, & viribus penè omnibus destitutæ. Hæc enim virtus magis virũ decet quàm cæteræ omnes, unde eã ἀνδρείαν à viro Græci appellant, & Cicero à viro virtutem, id est fortitudinẽ dici putat. Hęc efficit ut homines omni studio omniq; contentione pulchra, decora, honestaq; agere audeant: turpia, indecora, inhonestaq; exhorreant: moriq; malint, aut vulnera, labores, doloresque subire, quàm per ignaviam vecordiàmve quippiam facere quod eis dedecori, aut ignominiæ aliqua ex parte esse possit. Viri quidem fortes non tam laudem aut præmia sequuntur quàm fortiter ac rectè facta: quę quamvis in luce collocari debent, gloriam tamen contemnunt, & nullam palmam nullumq; theatrũ virtuti conscientia ipsa illustrius esse putant: sed quamvis ex animi magnitudine fortitudo nec gloriam nec præmia sequatur, hæc tamen accumulatè, & majora etiã assequitur. Nulla enim virtus majorem laudẽ, & plura munera accipit, quàm fortitudo, quin imo aliæ quasi immunes esse videntur. Quis ob pruden-

Cic. offic. 1. Orat. per M. Marcell.

Vir fortis Deo similis.

Andrea. Fortitudinis effecta.

Fortitudinis præstantia.

prudentiam aut temperantiam munus ex publico accipit? Justitia certè odium atq; invidiam potius contrahit, quàm gratiam ac benevolentiam. Fortitudo, autem contra, omnium animos atq; oculos in se convertit, nomenq; honestatis vel sola sibi vendicat. Audi Ciceronē: *Honos est præmium virtutis iudicio studioq; civium delatū ad aliquem.* Qui eum sententiis, qui suffragiis adeptus est, is mihi profectò & honestus & honoratus videtur. Quot munera, quot præmia, quot honores, à Regibus, Imperatoribus, Ducibus, ac populis, viris fortibus statuuntur? Testes sint coronæ militares, hastæ, torques, armillæ, pedestres, equestresq; statuæ, trophæa, ovationes, triumphi, & alia multa, quibus viri virtute præstantes in præliis honestantur. Atqui apud antiquissimos nō satis visum fuit viros fortitudine præditos mortalibus præmiis honorare, nisi divina etiam eis decernerent, & illos quasi Deos venerarentur. Tales apud Athenienses fuerunt Castor & Pollux. Talis apud Thebas Hercules, apud Indos Bacchus, quem quidam putant militarium honorum primum fuisse inventorem, & præcipuè triumphi, & coronæ, quę ob ejus honorem in signo amatę ab eo Ariadnes in cœlo deinde lucet. *Cic. de clar. orat.* *Honos.* *Fortitudinis præmia.* *Pausan. in Arcad.* *Bacchi triumphi.* *Sabell. l. 6. ennea. 1.*

Sunt etiam qui opinentur vitem ab eo fortibus centurionibus quasi virtutis insigne in manu fuisse traditam, ut ignavos coërcerent, senesque alacriores redderent. Latini tamen poëtæ vitem in honorem centurionibus ab Italis primò dicunt fuisse traditam; unde illud de Scæva Cæsaris centurione apud Lucanum, *Vitis in Bacchi manu.* *Lucanus.*

Qui longo Latiam gerit ordine vitem.

Simile est illud Silii Italici,

Nam vitis honore,

Perfunctus Latia, subitò stimulabat agrestes, *Silius.*

Vitem, honoris, ac coërctionis fuisse gestamen, Juvenalis etiam docet, quum de C. Mario dixit, *Iuven. satyr. 9.*

Nodosam post hac frangebat vertice vitem,

Si lentus pigra muniret castra dolabra.

Arcus vero triumphales in honorem fortissimorum Imperatorum & ad perpetuam gestarū rerum memoriam quidam ab Ægyptiis Regibus inventos fuisse asserunt, alii à Græcis, alii autem à Romanis. Legimus ta- *Arcus triumphales.*

Digitized by Google

Arcus Hannibalis. Sabell. li. 5. Enn. 5.

men Hannibalem à Carthaginensium legatis revocatum, ut opem obsessæ patriæ afferret, priusquam navem conscendisset, arcum erexisse non longè à Laciniæ Junonis templo, in memoriam rerum à se gestarum in Italia, in quo imagines nobilium sculptorum manu factæ cernebantur, & literæ Græcæ Punicæque scriptæ, quæ breviter res illas præclaras atque illustres referebant. Græci vetustissimi inscriptis columnis utebantur quasi trophæis, ut fuerunt quinque illæ apud Thermopylas, ubi Leonidas cum paucis Lacedæmoniis contra tot Persarum millia, adjutus etiam à Locris, obsistit, donec barbaris compluribus cæsis lassi cædendo Lacedæmonii & Locrenses, omnes ceciderunt, quorum omnium illic sepulchrum fuit inscriptum Græcis versibus.

Columnæ apud Thermopylas. vid. Pausan. in Laconic.

Tabula Victoribus posita.

Picturæ quoq; inventæ sunt, quæ testimonium fortitudinis afferant. Messala vir præclarus ac fortis tabulam picturæ illius prælii in quo Carthaginenses & Hieronem in Sicilia vicerat, in latere Hostiliæ curiæ proposuit, ut ab omnibus diutius cerneretur. L. etiam Scipio Asiaticæ victoriæ tabulam posuit in Capitolio, quę faciem totius belli ostendebat, Hanc quum cerneret frater ejus Scipio Africanus, excanduit mirum in modum, quòd in illa pictura cernebatur eius filius, qui captus ab hostib. duceretur. L. Paulus victo Perse quū per Athenas Romā redeundi gratia iter faceret, eiq; cives omnes occurrissent, qui pro parta victoria gratularētur, ac pollicerentur studia sua nunquā defutura, egit illis gratias peringentes: vicissimq; eis mutui animi officia pollicebatur, deinde rogabat, ut ad se mitterent ex suis philosophis aliquem, qui filios suos moribus & doctrina meliores peritioresq; redderet, & pictorem etiam aliquem pręclarum ac probatum, qui faciem gesti belli optimè pingeret, & triumphū excolere atq; exornare posset. Athenienses itaq; inito inter se consilio Metrodorum miserunt, prof. ssi eundem in utraq; disciplina pręstantissimum esse, & is utrumq; munus peregregiè absolvit, & picturam proposuit elegantissimam, & filios illius ad param penè usq; sui laudem erudivit.

Tabula Asiaticæ victoriæ. Plin. l. 35. c. 4.

Luc. Pauli Victoria.

Metrodorus artifex. Plut. in vita AEmilii.

Nunc ad institutum redeo. Fortitudinem variè definiunt

niunt philosophi secundum diversas eorum sectas. Nam Socrates *eam scientiam esse* dixit *rerum formidolosarum contrariarumq; aut omnino negligendarum, conservantem earum rerum stabile iudicium.* Hanc sententiam sequitur Chrysippus: ait enim: *Fortitudo est scientia perferendarum rerum: Vel,* ut Stoicorum quidam sentiunt, *Fortitudo est animi affectio in patiendo ac perferendo, summæ legi parens sine timore.* Platonici autem dicunt fortitudinem esse conservationem stabilis iudicii in subeundi, repellendisvé his rebus quæ formidolosæ esse videntur. Aristoteles autem putat fortitudinem esse mediocritatem quandam in metuendo & audendo. Idcirco posse videri quasi peritiam quandam rerum formidolosarum. Ex Cic. autem sententiis colligimus fortitudinem esse amplitudinem atque exaggerationem quandam animi quam altissimi rationi obsequentem, quæ maximè cernitur in doloris mortisq; contemptu. Epicurus voluptatis assertor, de fortitudine non perperam loquitur: dicit enim eam non per naturam hominibus contingere, sed per electione, ratione, commodiq; notione perspecta. Fortitudo propriè in rebus terribilibus versatur, & præsertim in bello. Et idcirco fortis est, qui ad honestam mortem & ad ea omnia quæ illam repentè afferunt, promptus paratusque est, & nullo tumultu turbatur, nullaque formidine concutitur, sed ea fert ut ratio dictat, honoris decorisque gratia. Et hic quidem hujus virtutis est finis, fortis scilicet animo perferre atque obire, quæ difficilia ac periculosa esse videntur, ne ab honesto decoroque discedat.

Fortitudo definita.

Tusc. 4.

Platonicis quid fortitudo.

Quid Aristoteli.

Cap. 6. l. 3. Ethic.

Ciceronis definitio.

Fortitudini ubi locus.

Fortitudinis finis.

VIRUM FORTEM QUAE FACIANT, Varia philosophorum opiniones.

Tit. II.

Antiqua sanè quæstio fieri solet, quænam causæ sint quæ virum fortem efficiant, & præcipuè quum fortitudo res sit ardua ac difficilis, & in periculis laboribusq; semper versetur. Quidam arbitrātur studio virtutis homines fortes fieri, ut sibiipsis persuadeāt nihil præclarius mortalibus honesta morte esse posse. Proinde

Vnde fortitudo?

se

se ultrò periculis objiciunt pro communi salute, proq; patriæ libertate, vel pro Regũ Principumvé incolumitate, unde indurissimis præliis cernimus fortissimũ quenque virum ante oculos sui Regis vel Ducis vel Imperatoris fortius alacriusq; bellare, vulnera sine dolore accipere, & mortem intrepidè oppetere, quando id spectaculum peregrium, & virtutis suæ conspicuum theatrũ esse ducit. Hinc illud Maronis.

Æneid.8.

Vrget præsentia Turni.

Fortitudo ex gloriæ aviditate.

Alii laudis ac gloriæ cupiditate fortes fiunt. Cernunt enim viros elato ac celso animo, magno apud quosq; in honore esse, & fama præmiisq; amplissimis honestari: ignavos verò contrà ludibrio contemptuiq; omnibus esse, & probris, contumeliis, conviciisq; lacessiri. Quid enim turpius audire:

Cic.1.offic.

Vos etenim iuvenes animum geritis muliebrem,
Illaq; virgo viri.

At illud: *Vos instar Thetidum gladium quidem habetis, cor verò nullum.* Aut Platonicum illud, *Videntes canis oculos habes, cor autem cervi.*

Fortes ex vitæ contemptu.
Itamus.

Alii putant ex vitæ contemptu homines fieri fortes: exemplumque inducunt. Itamus enim unus omnium qui cum Antigono militabant, fortissimus habebatur, verùm vitam contemptui habebat, quando fœda atque occulta valetudine miserabiliter laborabat. Hoc cùm comperisset Rex, primos quosque medicos undique accersiri iussit, quorum opera ac diligentia parvo tempore curatus est Itamus, non sine magna impensa ac Regio sumptu. Qui postquam optimæ valetudini redditus est, incolumisque evasit, cunctantior ignaviorque factus, inter postremos semper versabatur, congressumq; hostium detrectabat: quòd cum cerneret Antigonus, rogavit illum, quidnam causæ esset quòd tam celeriter languidior factus esset? Tum Itamus: *Tu me, ô Rex, ignavum segnemq; reddidisti, qui me his malis liberasti, per quæ vitam amittere cupiebam, & me periculis ultro obiectabam, fortiorq; esse videbar.*

Brus.l.4.c.15.

Fortitudo fortunæ comes.

Credunt alii fortitudinem fortunæ comitem esse, Sophoclemq; testem inducunt, qui *virtutem per sese imbecillem ac debilem* dicit *esse*, *nisi à fortuna adiuvetur:* proinde

proinde non eundem esse animum miseris atq; infœlicibus, qui fuerat antè in rebus prosperis ac secundis: quandoquidem destituti langueant, & se ipsos deserant, animum submittant, inopiæ atque infœlicitati cedant. Verum est enim vetus proverbium. *Proverb.*

Omnia metuit, qui omnibus indiget.

Opinantur alii fortitudinem à viribus corporis præcipuè manare, & ab illis spiritum atq; audaciam accipere. Nam qui corporis robore, & nervis ac lacertorum toris præstat, & saltu, cursu, jactu, luctatione prævalet, is ejusmodi viribus fretus, animi quoq; virtutem sumit & audaciam in quibuscunq; periculis obeundis, sicq; fortior habatur, atq; omnibus formidinem terroremq; incutit, & præcipuè quum ira excandescit, furoreq; corripitur. Hujus sententiæ auctorem Homerum faciunt, qui Achillem inducit non modò membrorum robore præstantem, & luctatione, ac pedum celeritate reliquos omnes prævertentem, sed acrem, iracundum, inexorabilem, ac jure, pietate atq; æquitate, demum viribus & armis solùm fidentem. *Fortitudo ex corporis robore.* *Achillis fortitudo.*

Hanc etiam sententiam augere videntur Peripatetici qui *iram fortitudinis cotem esse* dicunt, eidemq; virtutis locum per mediocritatem tribuunt. *Ira cos fortitudinis.*

VIRUM FORTEM QUAE FACIANT, opinionum variarum resolutiones.

Tit. III.

Nunc singulis jam propositis opinionibus paucis respondere operæ precium duximus, ut omnibus innotescat quas sententias probandas, quasq; exigendas esse judicemus. Asserentibus itaq; virtutem animi per se ipsam satis posse virum fortem facere, non imus inficias id verum esse, si in electione, actu & habitu vir ille tandiu versatus fuerit, donec disciplinam quandam perceperit, & Socraticam illam rerum peritiam, quæ formidabiliora omnia superari per virtutem posse edocet. Hoc sibi persuasisse Pittacum Mitylenæum videmus: nam quum primò adjutus ab Alcæi fratribus Melencorum Lesbi tyrannũ profligasset, longè deinde Phrionem *Virtus an fortem efficiat.* *Sab.l.5.enn.2* *Strab.l.13.*

nem Athenienſium ducem in ſingulari certamine peremit, quum inter Athenienſes & Mitilenæos de agro Achilleide certamen diutius extitiſſet.

Corporis habitudo. Sed ſi virtuti accedant corporis inſtrumenta, & fortunæ commoda, ſi robur, celeritas, integritas, membrorum, valetudo, habitudo, dignitas formæ, &c. ejus generis omnia commodius faciliuſque fiunt. Non minus etiam ſi fortuna arriſerit, adſint opes, genus majorum, gloria, & in primis patria, quæ quidem plurimum adjuvat. Multi enim Romani, Lacedæmonii Athenienſes, Carthaginenſes, & aliarum etiam gentium, ſplendore ac gloria caruiſſent, niſi virtutum ſuarum patriam quaſi clariſſimum theatrum habuiſſent. Verè etenim Simonides Lyricus poëta ait: *Beatè perfectaq; ratione victuro, antè omnia oportere patriam glorioſam eſſe.* Non defuerunt qui hanc ſententiam Thaleti Mileſio tribuerint. Nam interrogatus aliquando quiſnam fœlix eſſet, reſpondit, qui corpore ſanus ſit, fortuna dives, optima patria, animo non ignavus, neq; imperitus.

Fortuna & opes.

Simonidis dictum.

Laërt.l.1.

Fortitudo an ex gloria cupiditate. Secundus ille, qui gloriæ famæque cupiditate fortis eſſe nititur, quia ad virtutem finem dirigere videtur, ſuperiori proximus accedit, ſed in hoc minor aliqua ex parte eſt, quoniam pulchriora ſunt (ut Cicero ait) quæ populo vacant, nec plauſum captant, ſed ſeipſis delectantur: non quod populus fugiendus ſit, ſed quòd nullum theatrum virtuti conſcientia majus eſſe poſſit.

Tuſc.l.2.

Fortitudo an ex vita contemptu. Tertii autem illi qui ex vitæ contemptu fortes viros fieri putant, non rectum ſibi finem præferre videntur. Nam ſi deſperant propter adverſa, ignavia potius eſt deſperatio illa, quàm fortitudo. Sin vitæ tædio id agunt, aut nimis delicati ſunt, qui vitæ incommoda ferre nequeunt, aut ea videre non ſuſtinent, quæ propter eorum voluntatem accidunt. Quaſi verum eſſet quod Democrito ſcripſit Laberius Mimorum poëta, referens illum ſe luminibus privaſſe, ne malis civibus videret bene eſſe. At ſi ideò fortes eſſent, citius morerentur, naturam ipſam violarent: quia depoſitum non antè reddendum eſt, quàm ipſa repoſcat. Omninoque concludendum eſt, fortes viros non eſſe habendos illos, qui vitę contemptu in manifeſtam mortem ruunt ferarum more.

Laberius.

Gell.l.10.c.16.

more. Nam sicut mortis fugam omni morte deteriorem esse puto, sic ultro sine ratione aliqua se morti objicere, insani hominis esse statuo. Atqui non eum accusandum esse arbitror, qui cum ratione mortem declinat, si vitam non turpiter concupiverit: nec eum laudandum, qui mortem tulit, si vitam contempsit.

Lacedæmonii. Lacedæmonii etiam in hoc laudantur, quoniam nec avidè vivendum putabant, nec libenter moriendum, sed utrumque per virtutem ac rationem dimetiendum esse dicebant. Pulchrè admodum dixit poëta ille.

Martialis. l. 10. epigr. 47.

Summum nec metuas diem, nec optes.

An ex fortuna fortitudo. Quarti illi qui dicunt fortitudinem fortunæ comitem esse, plus tribuunt fortunæ quàm ei debeatur. Mentem enim bene stabilitam, & quę habitum virtutibus jam sibi præscripsit, quæque appetitum ratione regit, corporique dominatur, fortuna nunquam frangere aut in contrarium mutare poterit, sed stabilis firmaque permanebit, & nunquam à seipsa discedet, nec fortunæ impetus ulterius in fortem sævire potest, quàm ut illum invidia odioq; accumulet, & laude, honore, gratia ac dignitate defraudet.

Populus mari comparatus. Accidit enim sæpenumero, ut multitudo imperita bene de se meritos viros injuriis quàm maximis afficiat, & ex secundis rerum flatibus cæco quodam impetu feratur. Multitudo siquidem omnis similitudinem quandam maris tenet, quod quidem suapte natura planum ac stabile esse videtur, sed ut venti aut auræ illud cient, ita aut tranquillum aut procellosum erit. Sic etiam multitudo fortunam sequitur: nam aut invidiæ vento concitatur, aut à factiosis civibus instigatur.

Hannibalis fortis animus. Plut. in vita Annibal. & Scipion. Fortem virum neutiquam fortunæ succumbere manifesto exemplo docuit Hannibal Carthaginensis, qui sexdecim circiter annos ea tam prospera usus est, ut nihil interim adversi unquam tulerit. Sed paulò pòst mutata facie eam iratam pertulit, adversamque expertus est in medio enim victoriæ cursu. & jam quasi affecto Italico bello, & prope confecto, fratris sui Hasdrubalis cum universo ejus exercitu interitum sensit, ac deinde

à le-

à legatis Carthaginensium ex Italia revocatus est, ut periclitanti atque obsessæ patriæ subveniret, nec amplius de imperio orbis terrarum decerneret, sed pro Carthaginis mœnibus tuendis niteretur. Paruit oratorum imperio Hannibal, & quam celerrimè in Aphricam transmisit. Sed impetrandæ à proconsule pacis spe adempta, ultimum certamē instituitur, in quod duo totius terrarum potentissimi populi concurrunt, & duo Imperatores omnium maximi, parvo temporis curriculo declaraturi, quò loci imperii sedem fortuna statuat. Apud Zamam res geritur. Scipio victor evadit.

Oros. l. 4. c. 19. Hannibal tamen nequaquam animo decidit, sed officio optimi Imperatoris etiam hostium judicio fungitur: vincitur tamen inclinante *fortuna, quæ in rebus bellicis semper plurimum potest*, ut Cæsar in commentariis rerum à se gestarum scripsit. Hannibalis tamen nomen tanti momenti extitit, ut Carthaginenses non antè se victos faterentur, quàm superato magno prælio Hannibale, Zama perpetuo Carthaginensium cladis nomine illustraretur. Tunc enim omnes Carthaginensium vires conciderunt. Hac plaga perculsus Hannibal, fortunæ non succubuit, sed virtutem animi erigens, ad Antiochum Regem tunc potentissimum se contulit, & illum in Romanos animavit: qui si ei morem gessisset, nec adulatoribus auscultasset, laudem ac gloriam non mediocrem assecutus fuisset. Antiocho etiam victo nō destitit ab incepto Hannibal, sed ad Prusiam Bithyniæ Regem commigravit, ut eum in Romanos concitaret. Sed Romani oratores ad Prusiam miserunt, qui illum amicitię jure reperterent, tanquam Reipublicę hostem. Hannibal autem re cognita, ne dederetur, venenum exhausit. Hoc igitur exemplo monemur fortunæ virtutem neutiquam cedere.

Antiochus rex.

Hannibalis interitus.

Fortitudo an à viribus corporis.

Restat nunc postrema ratio, qua probatum est fortitudinem à viribus corporis præcipuè manare, & præsertim si ira ac furore excitentur. Hæc opinio ut auctorem habet omnium ingenio præstantissimum, sic non ociosa esse videtur, sed aliquid auctore dignum affert: noverat enim Homerus (cui doctrinarum omnium ratio nota erat) difficile factu esse fortitudinem omni

omni ex parte perfectam in uno homine inveniri posse, sed alios alia virtutis specie præstare, qua fortiores fieri videantur. Nam sicuti perfectè sapientem non Socratem nec Platonem dicimus, nec unum aliquem ex his septem quos Græcia sapientes appellavit, nec Catonem, aut Lælium, sed unum fingimus, qui fortasse nusquam gentium aut locorum inventus fuerit, cui omnes perfectæ sapientiæ numeri tribuantur qui etiam secundum illam primam ideam, vel fictam quandam imaginem perfectus absolutusque sit, & hunc sapientem appellamus: alios autem in quibus sapientiæ simulacra quædam cernuntur, prudentes vel sapientes etiam pinguiore quadam Minerva dicimus, sed non omni ex parte perfectos; imitamurque Stoicos, qui interrogantibus num Zeno, Cleanthes, Chrysippúsve sapientes fuerint? respondent magnos quidem ac venerabiles illos fuisse viros, non tamen perfectam ipsam ac summam sapientiam esse assecutos: sic nos etiam virum fortem fingimus, in quo omnes virtutis numeri cernantur: alios autem minoris fortitudinis viros fortes etiam appellamus communi quodam usu loquendi, & singulos quosque in suo virtutis genere laudamus. Et sicut minores illos sapientes dicimus non omnibus horis sapere, sic ejusmodi fortitudinis viros non omni tempore fortes esse. Hæc est Homerica illa sententia, quæ asserit solam fortitudinem ex omnibus virtutibus sæpe furentes quosdam impetus habere, unde Tragici poëtæ heroas suos aliquando furentes inducunt. Homerus, ut qui diversas fortitudinis species esse sentiret, Achillis laudem ab ira incipit, quum ait,

Perfectè fortis nemo unquã exstitit.

Sapiens perfectè

Viri fortes qui dicendi.

Heroes furẽtes.

Iliad. l. 1.

Iram pande mihi Pelidæ diva superbi.

Ulyssis autem à prudentia ut est,

Dic mihi musa virum captæ post tempora Troiæ,
Qui mores hominum multorum novit, & urbes.

Achilles animi quietem ferre non poterat, sed in pace iracundiæ stimulis percitus bella ac pugnas optabat. Ulysses verò pacatus inducitur, & multa comitate, jucunditate, ac gratia variis cum gentibus conversatur, prælium nonnunquam astu ac calliditate detrectat,

Achilles.

Vlysses.

Digitized by Google

nonnunquam per insidias atque occulto Marte invadit, vario, atque artificioso sermone utitur: Aequas pacis conditiones non spernit, & tamen ab omni fortitudine nunquam destituitur. Ad hanc imitationem Lyricus noster ait,

Horat. Od. 6. l. 1.

Nos Agrippa neq; hoc dicere, nec gravem
Pelidæ stomachum cedere nescij,
Nec cursus duplices per mare Vlyssei,
Nec sævam Pelopis domum
Conamur.

Diomedes.

Diomedes autem modestus in dicendo inducitur, & in disserendo placidus, iram adhibens, nemini dicto improbo aut facto protervo nocens. Abstemius semper, nisi in maximis functionibus ac laboribus. Hic est fortis ille, quem Chilo Lacedæmonius (qui è septem Græciæ sapientibus unus fuit) summopere laudat, & quem mitem ac facilem semper debere esse statuit, ut hi quibus imperat, non tam eum metuant, quàm vereantur.

Laert. l. 1.

Nestor.

Nestor autem ab Homero grandævus ille quidem inducitur, vir in omni re bellica semper consilio præstantissimus, & in certaminibus ac palæstra exercitatus, & fortis: ejus tamen virtus consilio atque eloquio præcipuè fulget.

Hector Troiana manus Æneas mẽs.

Achivi dicere solebant Hectorem Trojanorum fortissimum esse, Aeneam autem prudentissimum: unde illum Trojanam manum, hunc verò mentem appellabant. Sed plus negocii sibi dari ajebant ab Aeneæ sapientia, quàm ab Hectoris furore. His tot & tam variis fortitudinis laudibus docemur, varia hujus virtutis officia esse, & alios fortes bellatores, alios fortes duces, atque Imperatores esse. Illi viribus & audacia præstant, hi autem consilio & constantia. Illi temeritate quadam ac furore conciti ad omnia pericula obeunda parati sunt, hi verò consilio temeritatem, audaciam autem virtute superant. Illi vitam odisse videntur, hi è contra mortem contemnere. Illi in perniciem non necessariam plerunque eunt, hi necessitate compulsi viribus & animi præsentia obsistunt. Illi pericula exultantes optãt, & nonnunquam in illis deficiunt: hi quieti ad ea quæ formi-

Fortitudinis varia officia.

Digitized by Google

formidolosa sunt maturant; sed in ipsis deinde acrius accenduntur. Illi ut parvi torrentes inter saxa obstrepunt, hi demum ut altissima flumina minimo quodam sono labuntur.

Præclarè Cicero quum temeritatem à fortitudine secerneret ait: *Fortitudo est contemptio laboris & periculi cum ratione utilitatis, & compensatione commodorum.* Temeritas autem est cum inconsiderata laborum perpessione gladiatoria quædam periculorum susceptio. Hæc præcipuè viribus & habitu corporis nititur. Nervosi enim omnes & qui lacertorum toris excellunt, eximiis viribus præstantes habentur. *Fortitudo quid apud Ciceronem. Temeritas. Nervosi.*

Tritamnius Samius gladiator ille insignis (ut ait Varro) toto corpore cancellatos nervos habuit, rectos atque transversos. Brachiis quoque ac manibus prodigiosis viribus fuit, ut qui provocatorē quendam armatum inermi dextera superaverit, & vi correptum in castra transtulerit. *Tritamnius gladiator Coel. l. 7. c. 4.*

Iunius quoque Valens vehicula cum culeis onusta, donec exinanirentur, recto corpore humeris sustinuit, & carpenta comprensa una manu retinuit jumentis in contrarium nitentibus. Quidem concretis ossibus, & non medullaris, viribus præter cæteros dicuntur præstare. *Iunius valēs. Plin. cap. 20. lib. 7.*

Admirabili corporis robore fuisse dicitur Aristomenes Messenius, qui in bello contra Lacedæmonios trecentos hostes, & magna ex parte ex provocatione trucidavit: verùm aliquando vulneratus, ac captus per lapidicinarum cavernas evasit. Rursus interceptus dormientibus custodibus ad ignem advolutus lora cū corpore exussit, & ad suos solutus rediit. *Aristomenes Messenius. Coel. Rhod. l. 4. c. 16.*

Tertiò vero mancipatus à Lacedæmoniis innumeris vulneribus cōfossus est, & pectore dissectus: cui cor hirsutum omni ex parte inventum est, & pro miraculo conditum, ac diutius servatum. *Pli. ca. 37. multò post medium lib. 11.*

IRA QVID AD FORTITVDINEM.
TIT. IV.

IRAM quoque & excandescentiam dicunt etiā corporis vires excitare, & animi virtutem acuere. Hoc *Ira quid ad fortitudinē*

l.1.magn.moral.c.22. Homerus probat, & Aristoteles iram necessariam esse affirmat, nec quicquam sine illa expugnari posse confidit. Ex ira quidem animum impleri, & spiritum accendi opinatur. Hic est impetus ille, quem pernares subire, sanguinem accendere, cor inflãmare canit Homerus. Hinc est sententia illa, qua dicitur : *Nihil asperũ ira & dolore succenso militi videri solet.* Sanè Peripatetici dicunt fortitudinem sine ira lentitudinem esse. Nec equidem inficiari possum iram aliquando honesto ultionis causam extitisse; sed in rebus agendis, nisi deliberatio à ratione proficiscatur, rarò recta res aut stabilis esse poterit. Et si aliquando fortuna favet, tandem temeritati cedit, & tunc nos ipsos increpamus per iram aut temeritatem egisse, factiq; pœnitet, pœnitentia tamen rem integram non reddit. Id enim integrum dicimus, quod ita est, ut antè fuit: infectũ siquidem nunquam fit quod semel factum fuerit, qua quidem potentia numina ipsa privata esse omnes arbitrantur.

Ira impetus

Integrum quid.

Ira consilium perimit. Unde illud Æneæ,

Furor, iraq; mentem Præcipitant.

Æneid. l. 2.

Fortitudo cũ ira coniuncta. Non est igitur fortitudinis per iram pericula adire; caret enim consultatione, electione, ac ratione, neq; ea diutius stabilis esse potest. Nam ut primùm ira deferbuit, fortitudo illa deficit, & se ipsam descrit, in ignaviam que convertitur. Idem de ira dicere possumus, quod de tuba in re bellica, quæ valet (ut ait Maro)

Aëre ciere viros, Martemq; accendere cantu.

Æneid. l. 6.

Sed ut primùm siluit, ardor ille extinguitur, & impetus conquiescit, ac sicut flamma consumptis nutrimentis subitò concidit.

Timotheus musicus.

Sabellic. l. 10. c. 8. Timotheus musicus ille notissimis Alexandrum Regum omnium fortissimum eleganter, ac scitè modulando ad pugnam excitabat, quum etiam id temporis de prælio non cogitaret. Sardanapalum autem Regem ignavissimum nequaquam excitasset, neq; etiam à muliebribus choreis ac calathis revocasset, si cum eo etiam Minerva ipsa concineret, ut ait Dion Prusensis. Difficile est enim naturam mutare, nec facile est etiam consuetudinem abolere, quæ ex frequenti usu naturæ similis fit. Inveteratus quidem usus diutius permanet,

Consuetudo naturæ similis.

& quasi

& quasi in alteram naturam transit, ut Æneum poëtam amicum quendam scripsisse testatur Aristot.

DOLOR QVID AD FORTITVDINEM.

Tit. V.

NON desunt qui putent præ dolore homines fortiores fieri, ut si injuria affecti fuerint, vulnera acceperint, aut simile quippiam sustinuerint. Et certè magnam vim affert dolor, quod etiam in belluis cernimus, quæ vulneratæ sæviunt, & fœtibus orbatæ truculentam rabiem exercent: ut Hircanas tigres legimus, quæ pro sublata sobole tanta ferocia insaniunt, tantaque pernicitate feruntur. Non tamen dolorem comitem fortitudinis facimus, aut iram cotem quæ illam acuat, esse dicimus. Licet enim nobis fortibus viris esse sine dolore ac vulnere, sicut etiam sine felle ac stomacho: sed doloris ratio in hominibus nequaqam par est feris. Segnes enim ac timidi præ dolore magis torpent, ignavioresque fiunt, audentes verò fortiores. Generosi equi calcaribus excitantur, degeneres autem stimulis confossi decidunt.

Fortitudo in dolore.

Tygres.

Plin. l. 8. c. 18.

Segnes dolore torpent, audaces concitantur.

Furius Camillus dum cum Posthumio dictatore cōtra Volscos pugnaret, gravi vulnere in coxa accepto nequaquam dolori succubuit, sed ardentior factus complures sibi obvios stravit, & victor quasi fulgur pulcherrimum virtutis spectaculum de se præbuit. Magnus siquidem vir fuit Camillus, & quasi alter Romulus habitus est. Galli enim Celtę qui primi in Romanos externa arma moverunt, quiq; urbem præter Capitolium captā incenderunt, à Camillo victi expulsiq; sunt. Et rursus quum post aliquot annos rediissent, iterum ab eodem victi cæsiq; exciterunt: qui de eis magnum triumphum duxit, quum annum octogesimum ageret. Unde jure optimo Silius in calce librorum suorum, quum Scipionem omnibus Romanis præferret, ait:

Furii Camilli stratagema-ta.

Plut. in vit. Camil.

Galli Celtæ Romanos oppugnant.

Silius lib. 7.

Salve invicte parens, non concessure Quirino
Laudibus, ac meritis non concessure Camillo.

Antigonus Macedo bellator egregius, quum Perinthum urbem obsideret Philip. Alexandri pater, missa in

Antigonus.

Digitized by Google

eum sagitta altero oculo captus est, quo vulnere mirū in modum excanduit, nec prius telum evelli permisit, quàm hostem graviter ultus esset, & sagittarium illum, à quo ictus fuerat, coram se trucidatum laceratumq; videret.

Plut. l. 13. c. 9. anthrop.

Sertorius. Sertorius ex vulneribus, quæ plurima adversa accepit, & ex effosso oculo semper ardentius ferociusq; in hostem ferebatur, & ex cruore suo victoriæ occasionem quærebat.

Mirabile militis exemplū. Val. Max. l. 3. de fortitud. In strage Cannensi (qua nulla Romanis miserabilior fuit) inter occisorum cadavera cæsis manibus, & multis vulneribus perfossus jacebat miles quidam Romanus, ad quem expoliādum impurissimus Numida miles accesserat, tum ille semimortuus, & ægrè spiritum ducens in eum insurgit, faciemq; mordicus invadit, & nasum atq; auriculas rabidè abrodens indignam quibuscunq; potest armis injuriam ulciscitur: ac hac vindicta hostili sanguine perfusus extremum spiritum exhalavit.

Attilius. Val. Max. de fortitud. lib. 3. Attilius Julii Cæsaris miles apud Massiliā navali prælio hostilem navim dextera apprehendit quæ à defensore abscissa est, cum læva puppim apprehendit, nec antè dimicare destitit, quam captam profundo mergeret.

M. Scæva. Nec minus egit M. Scæva ejusdem Imperatoris centurio, qui ad Dyrrachium hostili sagitta vulneratus oculum cum telo excussit, nihilo segnior ob id factus, sed humero, capite, femoreq; transfixo, & centum insuper & triginta telis clypeo exceptis, compluribus interemptis hostibus ad suos evasit, à quibus magna cum lætitia exceptus fuit. Nec omittendus est hoc loco magnus Alexander, qui sagitta aliquando ictus spiculum evelli jussit, ac confestim equum sibi admoveri, quo conscenso vectus est in hostem, ne obligato quidem vulnere: ac forti animo destinatæ virtutis officia peregit. Et quū saucium crus ex æquo penderet & exiccato cruore vulnus recrudesceret, facetè ait: *Nunc planè video me Iovis filium non esse, dolorem enim sentire, nequaquam divini hominis est.*

Alex. Magn. vide Plut.

Alexandri facetum dictum.

Sed ad hanc demum sententiam veniendum est, homines neque per iram, neque per dolorem fortes fieri, sed similitudinem quandam ex impetu accipere, fortioresq;

rioresq; videri dum pugnant: verè autem audaces, feroces sævique dici possunt. Id enim agunt animi perturbatione perciti, non autem virtutis studio, aut vitandæ turpitudinis gratia, aut quòd gloriam famamvé affectent, sed sicut per iram ac vulnera vehementer dolent, sic per ultionem plurimum lætantur. Pulchrum est inimicos ulcisci, clamabat Cornelia Gracchorum mater: quod tunc verum esse posset, quum per virtutem id fieret, non autem per dolorem aut stomachum. Virtutis non aliquae rationem habuit Aristoteles, quum ait: *Fortis vir est, qui ea quæ hominibus terribilia videntur, & sunt, subire, & id quidem agere studio honesti atq; decori, ac vitandæ turpitudinis gratia.*

Fortes audaces.

Ulcisci pulcrū.

Eth. l. 3. c. 6.

Vera quidem est Euripidis sententia, qua dicitur: *Fortuna fortes adjuvat, ignavos autem premit*, quod quidem hoc exemplo ostenditur. Dux Cæsaris naves ad Dyrrachium cum aliis pluribus cursum tendebant, verum adventu noctis, ignaræ quem locum aliæ cepissent, contra Lyssum oppidum anchoris constiterunt. Eam maritimam oram cum præsidio à Pompejo misso tenebat Octacilius Crassus, & eas naves conspicatus parvis navigiis oppugnare nitebatur: verùm dum nihil proficeret, cum illis de deditione agit, incolumitatemq; deditis pollicetur. In una quidem harum navium ducenti ac viginti tyrones vehebantur, in altera verò veterani circiter ducenti. Nausea confecti tyrones, & maritima tempestate perturbati, conditionem acceperunt, & hostili jurejurando freti, Octacilii fide se committunt. Ille contempta fide, atq; omni religione neglecta, nulli per ætatem aut gratiam parcens, ante conspectum suum omnes interimi jussit. Veterani autem qui se tempestati forti animo crediderunt impulso navigio in terram, nulla desiderata sarcina omnes incolumes evaserunt, manifestoq; exemplo docuerunt, animi fortitudinem virtutem esse omnium præclarissimam.

Audentes fortuna iuvat, timidosq; repellit.

De bello Gall. lib. 3.

Tyronum & Veteranorum diversa facta.

Sapienter quidem apud Xenophontem Assyriorum Rex quum suos ad pugnā hortaretur, ait: *Vesanæ mentis est miles ille, qui vitæ cupiditate ductus se fugæ permittit?* Per virtutem enim salutem acquirimus, per fugam interitum: plures siquidem mortem fugientes cæduntur, quàm forti animo dimicantes.

Fuga interitum.

QVID DESPERATIO AD fortitudinem.

TIT. VI.

Fortes ex desperatione.

NON defuere etiam qui existimarent desperationem aliquando ex timidis fortes viros reddere, quod & Virgilius sentire videtur quum ait.

2. Æn.

Vna salus victus nullam sperare salutem.

Necessitas

Nota est etiam sententia illa qua dicitur. Necessitas efficacior est omni arte, quæ non modò usitata præsidia, sed etiam nova & inaudita adhibet. Et Diodorus Siculus inquit: *Necessitas naturam instituit, quæ temporibus parens, se ad id quod usui esse videtur, accommodat.*

Ambronum mulierum facinus. Sabell.l.2. ennead.6.

Ambronum uxores legimus converso in fugam virorum exercitu à C. Mario, ex desperatione fortissimā præbuisse operam, quippe quæ gladiis & securibus armatæ obviam fugientibus viris progressæ sunt, & eos magno clamore revocantes, in suos tanquam in proditores, in alios autem tanquam in hostes irruebant, pariterq; utrosq; ulciscebantur, invicto animo vulnera ac mortem perferentes, & nudis manibus ac gladiis clypeos Romanis eripientes. Atqui verius si rectè inspicimus, judicandum est, desperationem sæpius furorem

Desperatio.

suum in seipsam convertere, quàm in hostem. Quot enim duces, Imperatores, atque illustrissimos viros legimus desperatis rebus sibiipsis mortem intulisse? qui si diutius vitam produxissent seque meliori fato reservassent, ulti injurias adversam fortunam superassent.

Cassius desperans Plut. in vit. Bruti.

Cassius non expectato à Bruto nuncio, quum suspicaretur illum esse peremptum, sibiipsi quàm celerrimè mortem attulit, qui si non tam properè desperasset, vel si furorem in hostem convertisset, & se, & Brutum, & exercitum magna ex parte incolumem reddidisset.

Saguntini.

Inveti etiam sunt populi qui ex desperatione seipsos consumpserunt. Omitto Saguntinos, quorum memoria nulla unquam oblivione delebitur. Igne siquidem ac ferro in se suosq; omnes grassati sunt: quos Silius Poeta peregregius ejusmodi versibus extulit.

At vos sydereæ, quas nulla æquaverit ætas,
Ite decus terrarum animæ, venerabile vulgus,

Elysium,

Elysium, & castas sedes decorate piorum.

Numantini à Romanis obsessi, quum fame & omniū rerum inopia ad deditionem compellerentur, seipsos per vices maluerunt trucidare, & imbellem ætatem omnem ferro transfigere, quàm clementissimo hosti cedere. Proinde urbem Scipio delevit, deq; ea triumphavit, & perpetuum gloriæ cognomentum accepit. *Numantini. Valer. l. 7. c. 6.*

Xantii populi, qui Patareis ac Lyciis finitimi sunt, quum libertatem se tueri posse desperarent, ter seipsos peremerunt. Primò obsessi ab Harpalo Medo Cyri Regis præfecto, ne servirent, ultrò sibi mortem mutuis vulneribus intulerunt. Rursus quum ab Alexandro Philippi filio similem calamitatem pertulissent. Tertiò verò quum à Bruto expugnarentur. Capta enim urbe municipes discurrunt, suam pristinam unusquisque domum redeuntes, tum domesticos omnes ultrò jugulum præbentes interimunt, deinde subjectis pyræ quam quisque sibi suisque paraverat, flammis, seipsos etiam ferro adigentes ignibus injiciunt, crudele admodum de se spectaculum victoribus præbentes. Nemo enim ex tanto civium numero in manus hostium vivus pervenit, nisi servus antè fuerit, aut præ nimia ignavia vecordiaq; spernendus. Quod quum cerneret Brutus, ingemuit, & infœlicem eorum sortem, qui etiam pro patriæ libertate pugnarent, miseratus diu tacuit, instabilem humanarum rerum conditionem forsitan secum animo revolvens, aut cogitans successu plerunque eos qui pro communi libertate decernunt. Sed nihil æquius sanctiusq; esse potest, quàm libertatem tueri, cui quidem mortales omnes student, & servitutis conditiones iniquo animo ferunt præscribente natura omnium parente. *Xantiorum crudele ex desperatione. Sab. l. 8. enn. 8. Brutus.*

Cernimus quidem parva etiam animalia servitutem nonnunquam evadere, quum acriter repugnant pro tuēda libertate. Mus inter caricas à Rege Dario deprehensus, quū illius digitum mordicus invasisset, Regias manus evasit, docuitq; manifesto exemplo vel pusillum quodq; animal libertatem suam aliquando tueri posse. Nunquam igitur virtutem, vel rarò admodū adjuvabit desperatio, nisi auxilium esse dicimus, quod ad honestè *Mus libertatem morsu vindicans. Pl. in apoph. Laconicis.*

moriendum magnum incitamentum nonnunquam affert. *Sed rectius omnino est Deo parere, & quicquid lex universi iubet, expectare, atq; incunctanter exequi.* Eam namque violare nefas est, & forti etiam viro iniquum videri debet, qui præ animi magnitudine semper optimè sperare potest. Bona enim spes etiam in manifestis periculis adjuvat, laboresque minores facit, & ad optimum optatumque exitum plerumque rem perducit. Quinetiam communis spes mutuam quandam concordiam ac benevolentiam parit, quæ quidem fortitudinem adjuvat, quasi Deo favente, & inter omnes optimè conspirante.

Lex universi nō violanda.

Spes bona.

Spem philosophorum quidam inter virtutes connumerant; & Simonides lyricus poeta *reginam hominum esse* dixit. Alii autem animi affectum omnium dulcissimum spem esse affirmant: huc accersitur illud Plutarchi: ἐλπίδες βόσκουσι φυγάδας, hoc est, spes pascũt exules. Qua sententia ductus Bias Prienensis roganti cuidam quid in vita hominibus esset dulcissimum? *spem* respondit.

Spes regina hominum.

Biantis responsum.

Præterea peritia rei militaris, & tractatio usuſq; armorum non modò dexteritatem quandam corporis præstat, verùm etiam fortitudinem animi adjuvat. Multa in bello quotidie accidunt, quæ improvisa & formidolosa esse videntur, ex consuetudine autem contemnuntur. Unde merito Tragicus ille noster ait,

Peritia militaris fortes reddit.

Maior est bello timor ipse belli

Seneca.

Hæc est ratio cur fortior videtur ille, qui subitis improvisisq; periculis non turbatur, quàm qui manifestis periculis non cõcitatur. Ex usu enim, vel ex animi præparatione providentiavé unusquisque præstantior fit. Nam prævisa ratione, & cogitatione, tolerabiliora fiunt: repentina autem, nisi cogitatione, & longo habitu, magna cum difficultate feruntur. Fulgetræ cœli, & subitæ coruscationes, tonitrua, fulmina; & improvisi omnes fragores, animos etiam fortissimorum hominum primo concussu perturbant, usu deinde facilè perferuntur. *Usus enim rerum omnium magister est*, ut veteri proverbio dicitur.

Repentina animos perturbant.

Usus rerum magister.

Tyrones primis præliorum congressibus hostilium armorum

Tyrones timidiores.

armorum fulgorem vix firma oculorum acie ferre possunt, & ad minimos quosque motus trepidi accedunt. Turbantur strepitu, tumultu, fragore, instrumentorum bellicorum ictibus, & praecipue eorum quae fulminum tonitruumque instar nostra secula invenerunt, quae firmissimos quosque muros, latissimaq; moenia in ruinas scissa & ab omni structura laxata crebro pulsu decutiunt. Lapideam enim pilam peringentem & maximi ponderis emittunt, quae turres etiam excutit & munimenta quaeque deturbat: his lapidum balistis munitissimae quaeque urbes stratis muris ac propugnaculis expugnantur, adeò, ut vix quippiam tutum à potenti exercitu inveniri possit.

Bombarda vis & violentia.

Huius bellici instrumenti facies ac forma ejusmodi est. Conflatum fusumq; aes in subjectum scrobem, cui archetypus instar columnae subest, per canaliculũ funditur, in cujus medio cavum relinquitur. At tertiam quartámve totius orbis partem, clauso fundo, ore autẽ patulo, id cavum circa unam partem angustum est, deinde pari ambitu ad os usq; crescit; unum illud pulvere completur, ex nitro, sulphure, salignoque carbone confuso, deinde populneo cuneo intus vecte stringitur, lapideaque pila, quae ambitum lati oris implet, ad cuneum usque adigitur. Tum parvo foramini, quod ad unam partem exterebratum est, ignis cadenti ferro admovetur, clausus ille pulvis incendium tanta vi concipit, ut exacto per vim cuneo pilã emittat tanto conatu, tanto tonitru, tanto concussu ac turbine, ut vix majora credas fulgura, quae attritis nubibus è coelo decidunt, quibus integras turres deturbari, & montium vertices concuti ac collidi cernimus. Nec ulla ex parte huic machinae conferendus est antiquus Aries, qui à forma proni arietis nomen accepit, quique reciproci ictus frequentia collisis muris, rimisq; fatiscentibus, structuras omni ex parte laxabat; virem enim inferiores habebat aries, & difficilius ad muros adigebatur.

Bombardarum forma & usus.

Aries bellica machina.

Sed illic redeat sermo unde defluxit. Tyrones igitur novitios principio sic timere, & parvo tumultu concussioneve turbari quis admiretur? lento tamẽ usu consuescunt vulnera pati, & forti animo pro patria occum-

Digitized by Google

bere: hoc autem & militari usu, & provisa rerum ratione assequuntur. Magna itaq; non modò militum, sed Imperatorum etiam ac ducum virtus habetur subitis improvisisq; casibus forti animo adesse, qua in re ut in multis aliis C. Cęsar mortales omnes anteivit.

Sertorius à periculis vires sumebat. Sertorius quoque repentinis atque impræmeditatis terroribus adeò restitit ut animum ac vires à periculis summere videretur. Et hac virtutis præstantia maximus omnium ducum sui temporis habitus est.

Darius. Darius Xerxis Regis pater seipsum gloria efferebat, quòd in pugna & periculis semper fortior elatiorque fieret. Milites non solùm consuetudine, sed arte quoq; intrepidi fiunt. Idcirco Cæsar Tyrones Romæ à peritis in re militari doceri atque exerceri voluit, non autem à Mangonibus, qui Athletas erudiunt: in re enim bellica ingenii acumen, & animi fortitudo maximè dominatur: in certaminibus autem ludicris corporis robur & membrorum vires. *Tyrones à quibus informandi.*

Crotoniata. Crotoniatæ, qui cæteros omnes aliarum gentiũ superaverant in ludis, in exercendis Athletis magnã operam ac diligentiam impẽdebant, unde in una Olympiadis celebritate septem eorum cives coronati sunt: hinc ortũ est proverbium: *Crotoniatarum postremus reliquorum Græcorum primus.* Tanti aũt fuit coronari in Olympiacis certaminibus apud Græcos, ut anni qui apud alias gentes à Regum qui tunc regnabant nominibus apud Romanos verò à consulum denominabantur, à victoribus Olympiadis, & ab eorũ patria notarentur. Et singulæ quæq; urbes olympionicas suos perpetuò ex publico alebant, & filiarum dotes etiam persolvebant, ut Dionysius Halicarnasseus testis est locupletissimus. Atqui Crotoniatæ, quos olympiacorum ludorum victores diximus, in re militari succubuerunt. Nam apud Sagram fluvium, qui eos à Locrensibus disterminat, juxta aras Castoris & Pollucis exercitum centum & triginta millium armatorum amiserunt, superatum collato Marte à decem millibus Locrensium, in quibus tamen adjutores fuerunt Rhegyni, non cum magna admodũ manu. Hac itaque plaga perculsi Crotoniatæ, animum diutius submiserunt. Quo nunc exemplo manifestè *Proverbium.* *Olympiadum anni unde.* *Iustin. l. 20.* *Strab. l. 6.*

nifestè constat aliud esse animi virtute, aliud corporis viribus decernere, & præcipuè ubi res stricto ac denso agmine agitur. *Animo vel corpore decernere diversa.*

Quum premitur pede pes atq; armis arma teruntur.

Ut ait Ennius. Nec credendum est Milonem athletã, (qui tam prodigiosi roboris fuisse dicitur, ut vectũ à se humeris bovem ictu nudæ manus victimam fecerit; & à nemine quũ constitisset, è vestigio in quo erat, abducebatur & si malum digito teneret, nemo ei eripere poterat) si cum L. Siccio Dentato (qui centies vicies præliatus fuerat, & octies ex provocatione victor in singulari certamine) concurrisset, aut in pugna occurrisset, superiorem extitisse. Neq; etiam puto Diomedẽ athletam (qui uno ictu in olympiaco certamine adversarium dejecit, columnamq; qua domus nitebatur, subtraxit) si cum Manlio (qui capitolium à Gallis servavit) in bello certasset, victorem futurum fuisse. Nec Polydamus pugil (qui decidentem in specum montem humeris sustinere voluit) si cum Scæva centurione certasset, victor unquam evasisset, sed succubuisset potius. *Milo athleta. Ex Plin. c. 20. lib. 7. Vel Sicinio Plin. ca. 28. lib. 7. Diomedes. Polydamus Valer. l. 9. c. 12 M. Scæva Iulii Cæsaris miles.*

Præstant igitur corporis viribus animi virtutes, & longè majoris momenti est virtutis studio pro victoriæ gloria præliari, quàm corporis robore pro parvo pręmio colluctari. Pelopidas Thebanus bellator peregregius habitus est, & Imperator fortissimus: is quum aliquando domum egrederetur, in expeditionem cui præerat profecturus, uxorem, quam unicè diligebat, supremò alloquens rogavit, ecquid vellet? tum illa profusis lachrymis ait se illum hortari atque orare, sibiipsi, audique suæ omni studio indulgeret. Cui ille comiter respondit: *O mulier! privati milites movendi rogandiq; sunt, ut incolumitati suæ consulant, sibique ipsius parcant: Imperatores autem obsecrandi obtestandique, ut pro omnibus excubent, omnesq; salvos esse studeant.* *Pelopidas Thebanus Vid. Plut. Imperatoris officium.*

Hæc pugnacissimi Imperatoris sententia docet, Reges, duces, & omnes qui exercitui præsunt, multa prudentia multaque animi fortitudine præditos esse oportere, qua seipsos & universum exercitum tueantur. Nam si privatorum singuli sibiipsis satis sunt, qui imperant, & sibiipsis & omnibus qui eis parent, satis esse

debent,

Digitized by Google

debent. Quòd si alterutrum ommittendum sit, parcet multitudini, & exercitum potiùs quàm seipsum servabit, exemplo Epaminundæ Thebanorum Imperatoris: qui quum cerneret extremo prælio ad Mantineam hostium vires in se unum conversas, & aut sibi, aut exercitui, esse pereundum, restitit invicto animo, donec exercitum suum victorem reddidit. Quum unus deinde tot millibus diutius satis esse nequiret, sparoque perfossus esset lethali vulnere, sensim se ad suos recipit profligatis cæsisque magna ex parte hostibus. At postquam accepit suos victores evasisse. *Satis diu vixi*, inquit: deinde sparum quo transfixus erat evelli jussit, quo evulso confestim exanimatus occubuit.

Epaminund. Valer. l. 2. c. 2. Iustin. l. 6.

Epaminunda vox.

Magnæ virtutis exemplum præbuit Paulus consul in Cannensi clade: quamvis enim contra ejus voluntatem prælium initium fuisset temeritate collegæ sui Varronis, tamen ut exercitum aliqua ex parte salvaret, permitteretque suis fugam, manifestæ morti se obtulit, restititque forti animo, donec multi se ex cæde proripuerunt, multitudine hostium deinde obrutus, quum ex vulneribus profuso sanguine defecisset, cecidit. Varro autem qui causam calamitati præbuerat relicto exercitu, ut vel solus evaderet, quàm celerrime profugit: omnibusque id cernentibus ludibrio fuit. Paulus verò admirationi, adeò ut ab Hannibale ipso summis laudibus efferretur, ut Silius etiam meminit his versibus.

Paulus Aemilius.

Varronis temeritas.

Silius.

Quantus Paule iaces, qui tot modò millibus unus
Maior lætitiæ causa es? quum fata vocabunt,
Tale precor nobis salva Carthagine lethum.

Privatus quidem miles exempla virtutis à præstantioribus sumit, & à fortiorib. quid facto opus sit, discit. Qui verò imperat, & sibi & aliis præscribere debet quęcunq; rebus omnibus conducant: nec enim quem imitetur habet, nec unde exemplum accipiat, quum ipse omnium actionum fons & origo sit, & exemplar de se cunctis præbere debeat: ut in quem unum singulorum oculi atque ora vertantur. Regis itaque Principisve ingenium illuc vires intendere debet, ut omnes apertè cognoscant pro sua ipsorum salute omnia fieri majore

curâ

cura, diligentia, prudentiaq; quàm si illi sibiipsi eadem illa facerent.

In bello gerendo (ut ait Isocrates) tanti facienda est Regis fortitudo, scientię rei militaris conjuncta, quanti divitiæ atque opes omnes. Nam si pecunias belli nervos esse dicimus, Regem, mentem ac corbelli dicere debemus, in quo quidem suscipiendo magna consultatione opus est, non modò ut vires suas cum hostium viribus metiatur, verùm ut videat etiam ne victoria plus odii atque invidiæ sibi afferat, quàm benevolentiæ ac gratiæ. Stultum enim esset pericula ac labores subire sine spe aliqua utilitatis ac gloriæ, præsertim si aliquis injuria afficitur. Verùm siquidem est illud quòd vulgò dicitur: *Sicuti causa iustior est, ita & fortuna in bello superior divinitus dari solet.* Quod si secus aliquando accidit, ut injusti victoriam aliquam assequantur, ea nequaquam solida ac stabilis esse solet. Consuevit enim Deus immortalis iis quos pro scelere ipsorum ulcisci velit, secundiores interdum res & diuturniorem impunitatem concedere, quo gravius ex rerum mutatione doleant: qua sententia sæpenumero Julius Cæsar utebatur. Scitè admodum dicebat Xenophon, malos in re bellica malam sequi fortunam, bonos autem bonam. Proinde Lycurgi leges laudat, quòd non fortunæ, sed virtuti inservire videantur, nec tam victoriæ, quàm recti & honesti rationem habere. Oportet ait Euripides poëta eum qui ocio quietus esse nequit, quique rebus suis nequaquam cõtentus est, sed aliis injuriam afferre vult, non Ægyneras patriam fugientes, & regionem tanquam aves mutantes invadere, quos vincere nullum operæprecium esset, nullaq; honestæ laudis gloria, sed eos persequi, quorum victoria, opes, potentiam, imperium ac gloriam afferre possit: ut si justitiæ jacturam facit, eam non parvo lucro, sed maximis quibusdam præmiis compenset. Hanc sententiam ab Euripide ut à Tragico poëta æquo animo tolerare possumus. Multa enim dicunt poëtæ, ut Regibus, Principibus, Ducibusque blandiantur: sed à philosopho Empedoclisque discipulo eadem nequaquam ferenda essent. Nulla enim opulentia nullaque gloria cum justi honestique jactura

Pecunia nervi sunt belli. Rex autē cor.

Imperatori quæ in bello sint perpendenda.

Lento gressu ad vindictam sui divina precedit ira, tarditatem vero supplicij gravitate compensat.

Xenophontis dictum.

Iniuriam alteri inferens.

Poëtis condonandum.

jectura conferenda est. Injustitiæ seipsum insimulabat, & se etiam testem inducebat C. Cæsar, quum ex eodẽ Poëta translatum versum dicebat: *Si violandum est ius, regnandi causa violandum est, aliis rebus pietatem colas.*

Ius quando violendum.

Animi magnitudo qua laudanda.

Intelligat præterea Rex, non illam animi virilis magnitudinem laudari, quæ ardua quęque ac difficilia suscipiat, sed eam quæ ratione ac consilio suscepta omnia forti deinde ac constanti animo perficiat (facilè enim succumbunt, quicunque præter vires suas onera sustinent) satiusq; putet parvum regnum cum virtute ac ratione quieteque regere, quam vel maximum cum metu atque periculis injustè tenere.

Rex beatus.

Beatum profectò eum Regem esse dicimus, qui præsenti fortuna contentus, nihil ulterius immoderate appetit.

Lacedæmonii.

Lacedæmonii quum terrâ mariq; universæ Græciæ imperarent, tanta dominandi cupiditate flagrarunt, ut Asiam omnem suo imperio subigere affectarent: qua ex re tantum invidiæ atque odii contraxerunt, ut & imperium & propriam libertatem amiserint. Sed ad hanc conclusionem sententia nostra perducenda est:

Armorum usus.

ut quemadmodum in armorum ratione antiquior cavendi, quam inferendi ictum cura est, sic Rex ipse studeat proprium regnum servare potius, quàm alienum invadere.

Carthaginẽses alia appetentes sua perdunt.

Multi haud dubiè inventi sunt, qui dum aliena occupare studerent, sua amittunt. Testes sint Carthaginenses, qui si conventis conditionibus apud Aegadas stetissent, neque Hannibalem cum terrestri navaliq́ue exercitu in Italiam ut Romam invaderet misissent, nunquam vidissent Carthaginem obsessam, expugnatam, direptam & demum igne ferroq; eversam.

Atheniensiũ pœna ob affectum imperium.

Athenienses quoq; nimis affectati imperii pœnas dederunt: omnia enim Græciæ regna velut ad extinguendum commune incendium contra eos conjuraverunt, & Lacedæmonii se vindices fore libertatis totius Græciæ professi sunt. Qua ex re ad tantam inopiam ex variis cladibus Athenienses pervenerunt, ut consumpta militari juventute peregrinis civitatẽ, servis libertatẽ, damnatis impunitatẽ dederint. Et quum victi omnino extitissent, diu inter Gręcos deliberatũ est, delendumne

Athe-

Atheniensium nomen esset, & urbs incendio consumenda ac funditus evertenda foret? Cui quidem sententiæ restiterunt Spartani, asserentes; se neutiquam perpeti posse, ut ex duobus Græciæ oculis alter erueretur. Pacem itaque petentibus illis æquis conditionibus permiserunt. *Athenæ alter Græciæ oculus.*

CAVENDI CURA AC DILIGENTIA *quanti facienda sit.*

Tit. VII.

QUANTI cavendi cura facienda esset, Græci legumlatores planè docuerunt, statuerunt quidem magnam ac formidandam pœnam militi, qui scutum in prælio projecisset: qui verò gladium aut hastam, nulla afficiebatur pœna: quasi ostenderent innitendum esse ne quid detrimenti patiamur potius, quàm ut vulnera hosti inferamus. Hac etiam causa Romani non dexteram militari anulo donabant, sed sinistram quæ clypeo hominem tegebat. Epaminundas Dux ille inclytus Thebanorum, de quo paulò antè dixi, quum apud Mantineam lethali vulnere trajectus esset, quæsivit diligenter an scutum amisissent: quod quidem quum familiares ejus ipsi attulisset, amplexatus est quasi socium laborum suorum. & tunc haud mœsto pectore interiit, ut qui vitam æquiore animo amitteret, quum clypeum etiam, pro quo sollicitus fuerat, servasset. Hoc cavendi studium Regi vel Imperatori perquam necessariū est. *Cavendi cura. Poena militis scutum abjicientis. Annulus militis Rom. in sinistra, nō in dextra. Valer. l. 3 de fortit.*

Propter bellicas virtutes imprimis laudatur Viriatus, qui à Lusitanis (qui semper alios omnes Imperatores contempserant) ex pastore ac venatore nulla majorum commendatione Dux constitutus est, ob id solum, quia cavendi peritia plurimum præstitit. Philippus quoque Macedo magni Alexandri pater hac etiam cavendi arte insignis habitus est, gaudebat enim longe magis decepto per dolum hoste, quàm aperto marte superato: ut qui diceret, victoria per dolum ac calliditatē, sine suorum cæde semper esse, illam autem quæ collatis signis accideret, nunquam sine cruore ac strage. Illud etiam cogitare debet Imperator, se unum esse instar *Viriatus ex pastore dux creatus. Liv. l. 52. Philippi Maced. cautio. Impera.*

Callicratidis responsum. Pluta. in Apophth. Laconicis.

omnium & quum suam tuetur, tunc aliis etiam consulere. Idcirco malè respondisse videtur Callicratides vati monenti, præcipitem mortem ut caveret, quæ ei imminebat, ut ex hostiis portendebatur. Ait enim non ex unius viri mortem omnium Lacedæmoniorum salutem pendere. Cogitare enim debuit, se uno Imperatore pugnante, reliquos omnes qui ejus ductus atq; auspicio tenebantur, in pari periculo esse, secumq; periclitari. Hoc ut ostenderent iidem Lacedæmonij, consueverant cum diis gratias pro re bene gesta referre conarentur, bovē mactare, quoties scilicet Rex eorum quispiam aut Imperator præclarum aliquid egisset, non ut & armis, sed prudentia atq; consilio: ubi verò idem prælio ac pugna assecutus esset, gallum gallinaceum immolabant, quasi indicantes ea longè clariora esse, quæ ratione ac prudētia fiunt, quàm quæ vi & audacia. Fabius Maximus corona graminea donatus est ab universa Italia, quandoquidem non repugnando, sed cavendo rem Rom restituisset, & exercitum sibi creditum conservasset.

Lacedæmoniorum sacrificium pro rege victore.

Fab. Maximus coronâ gramineâ donatus Plin. l.22.c.5.

Hanc sententiam veram esse exempla duorum clarissimorum Regum declarabunt. Pyrrhus Epirotarum Rex successu rerum elatus, contra Antigonum, Macedonum Regem nulla lacessitus injuria arma movit, fretus peritia rei militatis, successu rerum gestarum, audacia, ac fortitudine: Antigonus ei resistebat consilio & prudentia potius quàm temeritate & audacia: plerunq; prælium detrectabat, donec exultantiam ac vires hostiles cunctando ac perendinando contereret. Pyrrhus itaque quum hoc animaduerteret, & jam rei frumentariæ inopia urgeretur, Antigonum per internuncium ad singulare certamen vocabat: cui illi ejusmodi responsum referri jussit, se ex disciplina militari didicisse *temporis opportunitatem expectandam esse.* Sed si Pyrrhum jam vitæ pertæsum esset, satis ei multas vias ad interitum patere. Quod quidem paulò pòst ei contigit. Nam quum insolentius exultaret, & in hostilia munimenta incautius irrueret, interemptus est, ejusque caput ab Argivo quodam acceptum Alcyoneus Antigono patri obtulit. Qui filium pollutum ac barbarum appellans, graviter increpavit, & obductam chlamyde ante oculos lachrimas

Pyrrhi audax temeritas.

Antigoni cautio

Vid Plut. in vit Pyr

Temporis opportunitas notanda.

Pyrrhi interitus.

mas effudit, Regis fortunā misertus, qui in flore ætatis suæ occidisset, & in medio victoriarū cursu tunc corruisset, quū Regum omnium fortunatissimus haberetur.

Pelopidas quoque Thebanus, & M. Marcellus pugnaciores quàm consultiores habiti sunt, & quum freti viribus potius quàm consilio temerè ferrentur, ambo ceciderunt. Vera est enim Crispi Sallustii sententia, dicentis. *difficile in primis esse quenquam in bello strenuissimum, etiam consilio optimum invenire.* Quòd si Cæsar, Alexander, Hannibal, & pauci alii utrunque divino quodam nutu assecuti sunt, innumerabiles certè alii per tot secula in altero tantùm claruerunt, magni tamen habiti sunt, nec parva laude illustrantur. Generaliter de fortitudine hactenus dixisse satis sit. Nunc autem de earū virtutum speciebus quas fortitudo præstat, dicere operæprecium esse arbitror. Has autem principaliter octo esse dicimus, Magnanimitatem, Fiduciam, Securitatē, Magnificentiam, Constantiam, Tolerantiam, Stabilitatem, Patientiam.

Pelopidas. *Vide. Plut.*

Sallustiana sententia.

Fortitudinis species.

DE MAGNANIMITATE.

Tit. VIII.

Magnanimitas est quædam animi excellentia, quæ honorem sibi præferens quasi magnum civile bonum, ad quod actiones omnes dirigat, & virtutē quasi honoris effectricem, omnia excellenti animo gerit, quæ secundum eam sunt. Hæc expositio declarat neminem magnanimum esse posse, qui non sit etiam vir bonus, ejus enim finis ad honorem tendit, ad quem nisi per virtutem nemo pervenire potest: quandoquidem honor virtutis sit præmium, quod nemo malus assequi meretur, sed bonis solùm debetur. Hoc declarasse videtur M. Marcellus, qui quum Honori templū ex manubiis Siracusanæ prædæ vovisset ea ratione illud statuit, ut nemo in Honoris templum pervenire posset, nisi prius per virtutis ædem, quæ ei quasi pro vestibulo conjuncta erat, ingrederetur. Possumus quidem pinguiore (quod ajunt) Minerva dicere magnanimitatem ornamentum quoddam virtutum esse, non quòd

Magnanimitas qualis virtus.

Magnanimus non nisi vir bonus.

Honoris templum. *Vide, Plut.*

Magnanimitas

Virtutum ornamentum. illas adiuvet, majoresve faciat (sunt enim absolutæ, atque perfectæ) sed quia sine illis esse non potest. Fœmina quidem pulcherrima, aureo amiculo non indiget, eo tamē amicta, conspicua magis videtur: illud autem per sese, parum decoris haberet. *Simile.*

Cum quispiam secundum virtutes agit, ad destinatum honoris finem pervenit, pro quo nec rem familiarem prodigere ambigit, nec magnos labores periculaq; subire, & vulnera mortemque perferre. Quinetiam indignum admodum putat, vitam ignavam, inhonestam, illaudatamque agere, mavultque honestè mori quàm turpiter & inhonestè vivere.

Magnanimi effecta. & affectiones. Magnanimus magna perarduaque omnia agit forti atque invicto animo, nec lucrum mercedémve aliquam expectat, sed sola honoris ac laudis gloria contētus est. Nec contrahitur adversis, nec effunditur lætitia, nec dolore remittitur, nec nimia cupiditate quicquam appetit. Nec dum fruitur nimis insultat, nec alteri invidet, quia propriæ virtuti confidit. Magnanimus præ cordis excellentia nihil admiratur: nihil enim magnum ducit, quod per naturam fieri possit: servatque semper stabile judicium. Verus est, nec simulare aut dissimulare nititur, ut majora aliqua minorave esse ostendat. Veritatē sequitur potius quàm opinionem. Palàm odit, palamque amat. Manifestè loquitur, nihil clàm agit. Occultare enim veritatem, timidi ignavique hominis esse existimat. Contumaces comprimit, subjectis indulget, exemplo Cæsaris, qui post Pharsalicam victoriam dicebat, *nihil se libentius facere quàm supplicibus ignoscere, & veniam petentibus parcere.* *Cæsaris clementia.*

Alexandri magnanimitas in bello, cum Philippi comparata. Alexander animi magnitudine excellentior patre extitit: proinde alia vincendi ratione utebatur. Bella enim semper aperto marte gerebat, Philipp. verò ex insidiis ac dolis omnia tractabat, & deceptis semper hostib. gaudebat, filius autem manifesto certamine superatis. Astu atq; arte pater imperii orbis terrarum fundamenta jecit, filius autem claris apertisq; præliis rem effecit, & confecisset forsitan, nisi in medio victoriarū cursu, & primo ætatis flore concidisset, sive veneno enectus, sive fortuna ejus præclaris rebus finem conscribente,

qua

quæ rarò admodum stabilis esse solet aut rem inchoatam perficere.

Sui generis magnanimitatem efferebant Helvetiorum legati ad Cæsarem, cum dicerent ita se à parentibus majoribusque suis institutos fuisse, ut magis virtute quam dolo contenderent, aut insidiis niterentur: unde non solùm Helvetios, verùm etiam Gallos omnes Cæsar laudat, quos affirmat esse homines apertos & minimè insidiosos, qui virtute non dolo decernant. Execratur autem Aphros, qui dolis & insidiis certant, non virtute, aut animi magnitudine. Magnanimus ad hæc de omnibus bene meritus videri studet, omnibusque bene facere cupit, & officia sua cunctis communicat: Anaxilaiq; Regis sententiam sequitur, qui interrogatus aliquando quid beatissimum in Rege esse putaret, respondit: *Nunquam beneficentia ac magnanimitate ab aliquo superari.* Quin etiam ut ad præstandū magnanimus promptior est, ita ad accipiendam tardior: Beneficio enim devinciri cum pudet, ut qui cæteros benignitate anteire velit, & quum accepit, cedere posteriorque esse videtur. Conferre enim beneficium, victoris est, accipere autem, victi: quod si quando accipit, id læto animo hilarique vultu efficit. Sperat enim quicquid acceperit se quamprimùm repositurum, & cumulatiore mensura redditurum, ut villico suo præcipit Hesiodus. Peccantibus autem perfacilis est, & æquiori animo semper obsequitur, libenterque omnibus morem gerit; ipse autem precari nescit. Obsequium non quærit, neque ut sibi quispiam morigeretur. Novit enim vetus proverbium: *Magna mercede emit, qui deprecatur, neque parvum accipit pretium, qui rogatur.* Euripidis quoque sententia est, *non parvum esse malum, amicos experiri.* Porro in tribuendo erogandoque semper excedit. Nam sicut aliis gratiam debere erubescit, sic ab aliis gratiam sibi deberi gaudet. Magnanimus cum clarioribus libenter decertat, pudet enim eum cum ignavis ignobilibusq; certare. Cæsar in bello Alexandrino Ptolomæum Regem captivum asservari jusserat, verùm illum petentibus Alexandrinis reddit, quanvis enim illorū fallacem mentē perfidam-

Helvetiorum legati.
Cæs. li. 1. de bell. Gallico.
Galli quales.
Aphri.
Anaxilai dictum.
Magnanimus benignus & beneficus.
Condonatio.
Proverbium.
Euripidis dictum.
Cæsar Ptolomæum captivum dimittit liberum.

que planè dignoſceret, noluit tamen ut illi regiis auſpiciis regioque ductu eo bello carerent. Simulque vit animi peregregii ſplendidius honeſtiusque putabat ſe cum Rege, quàm convenarum fugitivorumque colluvione decernere, & præcipuè cùm ſuperioribus prælijs Achillam ac Ganymedem Evnuchos militiæ duces cõtra ſe habuiſſent Alexandrini. Multi quidem militum conſilium Cæſaris non probabant, quandoquidem bellum longè difficilius fieret; ex eventu tamen cognoverunt victoriam pleniorem illuſtrioremq; extitiſſe.

Injuriarum oblivio.

Injuriæ quoque magnanimus quàmprimum obliviſcitur, niſi eam ſubitò ulciſcatur. Quæ virtus in eodem Cæſare plurimum illuxit; omnia enim memoria tenaciter quum teneret, injuriarum ſolummodo quamprimum obliviſcebatur, niſi eam ſubitò ulciſceretur. Odii ſimulter ſimultatiſque memoriam non ſervat: præterita enim mala non diutius animo revolvit, ſed negligit, ut qui ea omni ex parte contemnat, & idcirco facile ignoſcit, quum ſibi indulgeri non quærat. Neminē

Neminem injuria laceſſerem.

autem injuria afficit. Auguſti ſiquidem animi omnino eſſe putat, aliquem ſine manifeſta cauſa laceſſere. Nemini etiam maledicit. Non ſua intereſſe exiſtimat ut quiſpiam malè audiat, aut vituperetur, ut vecordes quidam facere conſueverunt, qui maledicta in alios laudi ſibi accedere op[illegible] & aliorum laudes probroſè in ſe dici autumant. At verò qui animi magnitudine excellit, pulchrè in alios [illegible] multa cum jucunditate audit, eadem quoque ve[illegible] quaſi virtutis præmia eſſe existimat, quæ quidem [illegible] etiam deberi pro comperto ducit, quum à virtute ip[illegible] nulla ex parte diſcedat. Præterea qui in alios maledicit, malè etiam ut audiat conſentaneum eſt. *Contumeliam ſi dices, contumeliam quoque audies*, inquit Plautus. Præclare Cato ſenior in procaciorem loquacioremque juvenem ait: *Iniqua mihi tecum eſt conditio, tu enim & malè audire, & dicere ſolitus es: ego autem & malè dicere abhorreo, & malè audire non conſuevi.* De ſe ipſo parcius loquitur. Nam ſi aliquid recte à ſe factum diceret, jactantior petulantiorq; videretur, & quaſi miles glorioſus facinora ſua narrare. Præterea virtutem tanti eſſe exiſtimat, ut ea neq; vindice

Maledicens malè audiat.
In Pſeud.
Catonis dictum.

Magnanimus ſe ipſum non prædicat.

dice neque præcone indigeat, testimonioque suo contenta testes omnes alios negligat. Dionysius Syracusanus quum Platonem hospitem contumeliosè maleque habitum dimitteret, ait: *O quàm multa in nos probra, quum fueris cum æqualibus ac discipulis tuis iactabis:* Tum Plato: *Absit ut in Academia tantum sit ocij à sapientia studiis, ut malè etiam dicendi locus relinquatur,* Eodem pactò vir animi ingenui dicere potest, non sibi à magnarum rerum meditatione tantum ocii dari, ut quod inter ociosos atque oscitantes fieri solet, maledicere possit, quum angusti animi sit aliena carpere, sua autem negligere. Magnanimitas sanè ea virtus est, sine qua Reges ac Principes nequaquam rectè imperare possint. Multa enim quotidie accidunt, quæ formidolosa esse videntur, & vana opinione vulgi & levitate, ac multorum ignavia exitium de se facilè præbere possent, quibus sola animæ præstantia quamprimum resistit, & ad optimum exitum plerumque perducit. Hinc scitum illud Alexandri cognomento suo, nempe Magni, procul dubio maximè conveniens: *Mori præstare, quàm precariò imperare.* Ille enim precario imperat, qui hac virtute caret, quique animum contrahit, & diverso in rebus arduis cogitationum flumine obruitur, nihil ex suo consilio deliberat, sed ex alieno semper pendet, & ad omnem tenuissimi spiritus auram flectitur, vel paucis hominibus se credit, quorum arbitrio omnia permitit, adeò ut ex eorum commentario imperium gerat, reliquis autem neutiquam auscultet. Hic enim plerumque decipitur & perperam agendo populos infensos reddit, luitque aliquando malorum pœnas amicorum. Clamabat nonnunquam se miserum Verres (ut ait Cicero) quòd non suis, sed suorum comitum peccatis & criminibus premeretur. Flavius Vopiscus Syracusanus scribit se de patre audivisse, Diocletianum Cæsarem quum adhuc privatus esset, dicere solitum, *Nihil difficilius esse quàm benè imperare.* Conveniunt enim quatuor, quinque plus minus, clam consilium ad circumveniendū principem ineuntes, quæ dicunt, verisimilibus adumbratis rationibus fulciunt, & sua fallaci impostura imperitā

Dionysius Syracus.

Plato.

Magnanimitas qualis virtus.

Formidolosa opinione.

Alexandri scite dictum.

Precariò imperans.

Verris querela.

Diocletiani dictum.

Digitized by Google

Imperator domi clausus.

vulgi multitudinem cum Principe excipiunt. Imperator autem, qui domi clausus est, vera ne novit quidem; at cogitur hoc tantum scire, quod illi mussitant, facitque quod novitius ille figulus Corinthius, qui dum urceum fingere gestit, amphoram format.

Figulus Corinthius.

Sic Rex quoq; figulo forsan ineptior, dum judices facere debet, Geryonaceos quadruplatores tribunali præficit. Justitiam carissimam Jovis Optimi Maximi filiam procis salacibus pro peritissimis nomophylacibus despondet, atque collocat.

Justitiam Ægyptii qua nota scribunt.

Ægyptii suis notis hieroglyphicis justitiam (de qua paulò mox proximo volumine non pauca dicemus) significantes, virginem pingunt ciconiæ insidentem. At vero nostrates rectius, & (quod dicunt) ad vivum dipingunt insidere, atque obnixius adhærere τῷ ὀνίσκῳ δίποδι, id est asello bipedi.

Asellus bipes.

Quo circa nihil difficilius inventu rariusq; bono principe esse potest.

Bonus Princeps qualis.

Age verò ille bonus erit princeps, qui magnitudine & amplitudine quadam animi excellens, non modò sibi in re bellica primas partes quę vendicabit, sed & in reb. quotidie aguntur, se prudentia, consilio & diligentia priorem esse ostendet,

Galba Imperator. vide Plut.

Imperatori Galbæ exitio fuit, quòd trium virorum arbitrio, quos assiduo contubernio semper secum habebat, regebatur, quibus se adeo permiserat, abutendumque tradiderat, ut vix sibi ipsi constaret, & ex illorum sententia semper penderet, nemini que ad eum nisi per illos aditus patebat.

Oninius vel potius L. Junius.

Horum primus erat Oninius dispensator pecuniæ, qui præsenti fortuna sine discrimine aliquo implebatur, & optimè instituta à Galba omnia evertebat. Quæ quidem res Galbæ non modò odii causa extitit (omnia enim Imperatori imputabantur) sed exitii etiam ac cædis. Fuit autem Oninius ab ineunte ætate furacissimus, cui facetè admodum illusit aliquando Cl. Cæsar. Nam quum eum convivam pridie habuisset, omnesq; aureum poculum illum surripuisse suspicarentur, postridie eidem revocato fictilem calicem apponi jussit.

Claudii Cæsaris commentum.

Herodotus in Thalia.

Attossa Cyri filia (ut scribit Herodotus) quum cerneret Dariũ, qui cum nupta erat, molliter ac sub missè imperare, dum in cubiculo cum eo esset, remotis arbitris

Attossæ con-

tris his propè verbis illum allocuta est. Mi Rex, quum tantum opum ac copiarum habeas, cur resides, nihilq; dignum tanto Rege moliris? nullam nequ gentem neque potentiam Persarum addis imperio? Par est enim, juvenem, & tantarum rerum dominum aliquid edere, quo etiam Persæ cognoscant sibi virum præesse. Quod ut facias, duabus de causis interest, ut Persæ & eum qui ipsis præest, virum esse intelligant, & bello atterantur, ne per ocium tibi insidias tendant. Nunc itaque aliquod opus edas quandiu in ætate es juvenili. Adolescente enim corpore ingenium pariter ac vires adolescunt, senescente autē consenescunt, & tunc virtus ad res omnes elanguescit. Puduit herculè virum ignaviæ à muliere increpari, & confestim de bello Græcis inferendo meditari cœpit. *filium Darii Regi datum.*

Sententia illa Appii Claudii, qua dicebat negocium populo Romano melius quàm ocium committi, non modo ad unum, sed ad omnes ferè populos, Reges, ac Principes dicta esse videtur. Excitantur enim animi celsiores ad virtutem maximarū rerum meditatione, ocio vero & quiete torpent, & in desidiam ignaviamq; solvuntur. Verum est illud M. Catonis oraculum (ut Columella ad agricolas ait) *Nihil agendo homines malè agere discunt.* Sed ne longior in hac parte sim, concludendum erit ex Isocratis mente, qui Regi suo præcipit, *ut magno ac præstanti animo quæcunq; ab eo agenda sunt, agat: nihil studii nihilq; curia ac laboris prætermittat, ut quanto opibus ac potentia præstat, tanto dignitate, virtute, atq; animi excellentia cæteros omnes antecellat.* Hæc satis de magnanimitate, cui contraria est animi angustia sive animi parvitas, quàm unico verbo Græci μικροψυχίαν appellant. *Appii Claudii sententia. Cælius l. 11. cap. 1. Catonis oraculum. Columella ca. 1. lib. 11. Isocratis præceptum ad Nicoclem reg. Magnanimitatis contrarium.*

DE FIDUCIA. TIT. IX.

Fiducia species altera nominatur: quæ est præsagitio quædam futuræ prosperitatis. Hæc ab optima spe, sive à considerata ratione proficiscitur. Ex consuetudine nanque vincendi, fiducia victoriæ plerumque manat, ut ait Aristoteles: Sic quoque ex continua prosperitate *Fiducia quid & unde. Victoria fiducia ex consuetudine.*

Nero.

spem fœlicitatis habemus. Nero Imperator ad sævitiam temeritatemq; natus, tantam ex perpetuo rerum successu fiduciam conceperat, ut quum naufragio pretiosissimas quasdam res amisisset, non dubitaverit magna cum fiducia inter multos dicere: Pisces eas omnes ad me referent.

Centurio Cæsaris. vide Plut.

Quidam C. Cæsaris centurio Romam missus, quum pro foribus Curiæ staret, accepissetq; imperium Cæsari à Senatu non prorogari, ait manu ensis capulum pulsans. Hic utiq; prorogabit. Et quum Pharsalica pugna jam parata esset, omniaque equorum atque hominum strepitu fremerent, vidit Cæsar C. Crastinum decem alarum ductorem castra egredientem, quem nomine compellens, quid de pugnę eventu speraret, rogavit. At ille dexteram prætendens ait, *Vinces Cæsar, & me vivum, aut certè mortuum laudabis,* quorum utrumque verum extitit. Nam & vicit Cæsar, & Crastinum, qui fortissimè pugnando occubuerat, pro concione laudavit.

Crastinus de seipso vaticinans.

Androclidas Lacon. Xenophon apophthegm. Laconicis, & Val. Max l. 3. de fiduc. sui.

Modesta ad nodum fiducia fuit Androcliadę Spartani, qui ad eum qui se irridebat, quòd claudicans in aciem prodiret, ait: *Vt pugnem, non ut fugiam descendo.*

Leonidas.

Et Leonidas Persę cuidam jactantius dicenti: Frustra conamini ô Spartani! cras enim præ telorum multitudine solem non videbitis: respondit: In umbra igitur commodius pugnabimus.

Fiducia vincendi præsagium. Phantasia.

Hanc fiduciam eventum rei præsagire quidam Stoicorum sentiunt: Et vincendi initium fiduciam esse Pindarus affirmat, eamq; manare opinatur à divina mentis nostræ ratione, à qua futura nonnunquam præscire videamur. Siquidem non modò dormientibus nobis secundum quietem multa apparent, quæ vera reipsa deinde esse cernuntur, sed etiam vigilantibus, vel subito quodam animi judicio, vel ex apparitione illa quam Græci φαντασίαν appellant. Talis præsagitio magnis optimisq; viris sæpe occurrit in arduis ac dubiis rebus, & præcipue Regibus ipsis, quibus à summo Deo concessum est ut gentibus, regionibus, populisq; imperent. Justus enim Rex, qui acri animo rebus agendis excubat, quiq; Deo optimè conciliatus est, multa præsagit, multa-

Rex Deo conciliatus multa præsagit.

Digitized by Google

multaq; prædicit præmonitus commercio numinis socii nativitatis nostræ, quem veteres Latini Genium, sive vitæ præsidem appellaverunt. Hunc Plato in Symposio putat nobis testem vitæ à Deo esse datum, à quo cuncta nobis denunciantur: qui & multa quæ admiranda videntur quæq; futura sunt, præsagitione quadam nobis prædicit, & inter quietem admonet, vel per apparitionē edocet. Homerus Genium inducit ad fortes viros sæpe loquentem, & eos in præliis adjuvantem, ac monentem in rebus arduis quid facto opus sit. Genius communi Græcorum nomine δαίμων appellatur propter intelligentiam, sapientiam, ac facilitatem, quam hominibus præstare dicitur, & exinde à poëtis sæpe pro animo ponitur. Hoc est numen illud à quo se moneri dicebat Socrates vir innocentissimus, cujus monitu Critiæ tyrannorum deterrimo, qui ad eum cicutæ poculum miserat, mortem præsagivit. Nam cum illud intrepidus biberet, ait: Propino hoc pulchro Critiæ, qui paulò post miserabiliter cum cæteris tyrannis, quos Atheniensibus præfecerant Lacedæmonii, cæsus est, & necati per injuriam Socratis pœnas dedit.

Genius. *Platonis sententia de genio.* *Homerus de genio.* *Damon.* *Numen & ... Socratis.* *Critias tyrannus.*

Plutarchus vir doctissimus scribit Ægyptium quendam philosophum Antonio comitem fuisse, qui diversas hominum naturas ac diversa fata ex solo aspectu se cognoscere profitebatur: is Antonio dicebat *fortunam splendidam quidem esse, tamen hortari se, ut Octavio se non conferret, quando eius genius illius genium reformidaret.* Hujus rei fidem ex hoc faciebat, quòd cùm inter se talis aut tesseris luderent, semper victor evaderet Octavius: & cùm pugnacibus gallis, coturnicibus aut ortygibus decernerent, semper dimissæ ab Antonio succumberent. Quo quidem exemplo docemur veteres opinatos fuisse præstantiorem intelligentiam, ac clariorem nativitatis genium, vitæq; comitem divinitus illis dari, qui regnaturi essent, quàm illis qui succubituri forent, vel privatam vitam victuri.

In vita Antonii. *Physiognomus quidam Ægyptius.* *Alectriomantia.*

Est etiam aliud fiduciæ genus huic non omni ex parte dissimile, cui maxime credebāt clari quidam viri doctrina, virtute, dignitate, auctoritate, aut longa experiētia præditi. Hi nonnulla aliquando dicunt aut faciunt singulari

Fiducia genus alterum, ab authoritate.

singulari quadam fiducia freti, quæ ab omnibus probari velint, etsi nullam rationem adducant, nullumq; testem habeant.

Val. l. 3. c. 7. Agebatur Athenis Euripidis tragœdia quædam, ex qua cives omnes majorem in modum rogabant, ut sententia quædam quæ importuna eis esse videbatur, tolleretur. Tunc Euripides subitò progressus in scenam, ait *se ut populum doceret tragœdias dare, non autem ut ab eo doceretur.* Cujus dicto omnes auscultantes, placide ac quiete spectaverunt, nec ausus est quispiam in poëtam illum mussitare.

Euripides parrhysia.

Scipio Nasica. apud Val. Max Scipio quoque Nasica vir bonus cognominatus, obstrepente populo in caritate annonæ, exclamavit: *Tacete quæso, Quirites, plus enim ego quàm vos quid Reipublicæ expediat intelligo:* cujus auctoritatem omnes veriti, tacito silentio quieverunt.

Iulius Cæsar. Nec iniquo animo tulit Julius Cæsar quum in collegium poëtarum accessisset, quòd Accius poëta ei non assurrexit: novit enim illum non contemptu majestatis id egisse, sed fiducia quadam sui ipsius, qua putabat se in poëtarum studiis antecellere.

Alexander. Apelles. Plin. l. 35. c. 10. Magna fiducia aliquando in Alexandrum usus est Apelles; nam quum sæpe in ejus officinam accederet, plerumque de pictura imperitè dicebat, cui artifex silentium comiter indicebat: rideri enim eum ajebat à pueris qui colores tererent. Ferebat ea Alexander æquo animo, tantum auctoritatis ac juris huic pictori tribuebat.

Fiducia modestia conjuncta. Arrogantia. Videndum tamen est ut fiducia modesta sit, & à virtute proficiscatur, non autem improbitate ac petulantia. Fieret enim arrogantia, quod quidem crimen deterrimum est, & invidiam, odiumque hominum vehementer incurrit, quum ea per temeritatem quispiam sibi arrogat ac præsumit, quæ neutiquam sui juris ac dignitatis sunt, sed aliis debentur.

Chrysippi arrogantia. Laërt. l. 7. Arrogantiæ incessebatur ab aliis philosophis Chrysippus, quum ex alienis libris integros locos accipiebat, & suis interserebat sic manifestè, ut Appollodorus Atheniensis diceret: *Si de Chrysippi libris aliena tollantur, candida charta remanebunt.* Præterea profitebatur se

solum

solum omnia scire, unde per irrisionem vulgò dicebant: *Solus Chrysippus sapit, cæteri omnes ut umbræ agitantur.* Poetæ ut ejusmodi arrogantes capriet finxerunt Thamyram, quum de harmonia musas provocasset, oculis fuisse privatum, & citharisticam didicisse. *Thamyras. Diodor.l.3.c.5*

Amphicrates Atheniensis rector non vulgaris rogatus aliquando à Tigrane, ut in suo regno bene dicendi disciplinam publicè docere vellet, respondit *Pelium delphinem non capere*: quod quidem dictum arrogantiæ potius quam fiduciæ asscribi potuit. *Amphicrates*

Simili fiducia usus etiam dicitur Hippocrates: nam magnis pollicitationibus accersitus à Rege Persarum, arrogantius respondit, *nolle se Barbaris atque hostibus Græcorum artis suæ opem auxiliumq; afferre*. Zeuxis quoq; arroganter locutus esse videtur, quum Helenam pinxisset, dixit enim se ejusmodi formam fuisse comprehensum, qualem nec Leda cœlesti partu ediderat, nec Homerus divino ingenio exprimere potuerat. *Hippocrates arrogans responsum. Zeuxis arrogantia. Val.l.3 c.4.*

Observent in primis Reges ne nimia fiducia sibi ipsis, regnové obsint. Alexander à Chaldæis per Nearchum monitus est, ne ad Babylonem accederet, imminere enim ei fatum, si monita contemneret, prædicebant. Et quum monita sprevisset, & jam penè in urbem accessisset, vidit complures corvos in aëre acerrimè colluctantes, quorum aliqui antè ejus pedes prolapsi ceciderunt, ipse tamen nihilominus nimia quadam fiducia fretus & omen & præsagium contempsit. Et intra paucos dies enectus periit, docuitq; nimiam fiduciam, & nimis incredulam mentem plerumq; hominibus obesse. *Alexandri nimia fiducia. Fiducia nimia pœna.*

Cæsari exitium multi prædixerant, & ut custodes corpori suo adhiberet multi eum orabant, operamque suam ultro pollicebantur: ipse autem respondebat: *Miserum esse eum Principem, qui à satellitibus custodiretur*, cujus deinde ex plane edocuit fatum facilius prævideri, quàm vitari posse. Hostium quidem, & omnium qui potentia aut audacia formidandi sunt, manus observare debet, qui imperat, & fidem reconciliatæ gratiæ suspectam habere. Injuriæ enim vulnus altius penetrat quàm beneficii gratia. Proinde gravis injuriæ plaga serò cicatrice ducit, & rarò benignitate aut beneficio vincitur. *Cæsar. Imperatoris securitas.*

Digitized by Google

vincitur. Honoris ac gratiæ memoria citò excidit, damni autem atq; injuriæ dolor diutius permanet. Videat ergo Rex cui se credat, & ei quem læserit, nunquam se permittat. Reconciliatæ amicitiæ fides semper lubrica atq; infirma haberi solet. Libata pocula à fidissimis ministris hauriat. Cibum quoque exploratum diligenter, prægustatumq; semper à pluribus accipiat Nullum locum, nullam regionem, nullam affinitatem, nullamque necessitudinem satis tutam esse à veneno putet. Virus quidem ac toxicum vix unquam nisi à familiaribus miscetur. Scitum est quòd vulgò dicitur: *Nullum regnum sine parricidio fuit.* Amara, arida, putrida, rancida, & omnia quæ mali odoris atq; insoliti saporis sunt, quamprimum respuat. Non enim tam noverca nobis natura fuit, ut quæ nocitura essent, boni odoris bonivé saporis faceret. Nemini se tam familiarem præbeat Rex, quin possit (si opus fuerit) sine periculo succensere aut sine rerum mutatione. Deterrimi enim consilii est, amicos ad parem usq; potentiam efferre. Vera est enim illa Publii Syri sententia, quum ait, *ita cum amicis esse versandum, ut cogitemus eosdem aliquando inimicos nobis fieri posse.* Et sobria habenda est sententia, qua dicitur, *Nulli te facias nimis sodalem: Gaudebis minus, & minus dolebis.* Non putet per fiduciam sui Rex se quamprimum rem intellexisse, sed diligenter auscultet, & aures æquas omnibus præbeat, quas quidem sicut in libra lances, sic eas pares semper esse oportet. & veluti ponderibus impositis altera latus deprimitur, sic Regis animus perspicuis ac veris rationibus cedere debet. Non opulentia & fortuna homines æstimet, sed virtute ac moribus. Virtutem enim ac mores quisq; sibi propria electione accipit, conditionem verò ac divitias casus tribuit. Non enim in nostra potestate sunt conditiones humanæ: ad bonam siquidem adversamq; fortunam, qualis quisque sit, aut quomodo vixerit, nihil interest,

Amicitia reconciliata.

Regis observantia in victu qualis.

Ex conversatione æquali contemptio dignitatis nascitur.

Seneca Tragici sententia.

Simile.

Laudant qui res Atheniensium scribunt, Miltiadem Cimonis filium, dicuntq; illum non modò bellicis, sed civilibus etiam artibus fuisse præstantissimum: cujus gravitas tantæ humanitati ac comitati conjūcta erat, ut nemo tam formæ humilis esset, cui non ad eum perfacilis

Miltiades. Vide Æmyl. Probum.

facilis semper pateret aditus, qua ex re omnium mortalium gratiam assequebatur. Fiducia igitur virtus erit perutilis in rebus gerendis, nisi ea is qui cum imperio est abutatur, & per superbiam agat, quæ per fiduciam se agere existimet, vel minus cautè in rebus prosperis agendo, incuriam negligentiamvé, appellet. Turpissimum enim est non succedente eventu, & urgentibus rebus adversis dicere: Non bene adverteram, non probè intellexeram: vel culpam in alios transferre, ut plerumque à Principibus quibusdam fieri solet, qui prospera sibi atrogant, aspera autem aliis imputant. *Fiducia qualis esse debeat.*

DE SECVRITATE.

TIT. X.

SECURITAS illa, quam ἀσφάλειαν Græci appellant, fiduciæ proxima accedit: quæ est virtus animi excelsi, qui postquā prævidit quæ per prudentiā prævideri possunt, liber est ab omni cura, omniq́ue solicitudine, & paratus labores omnes subire, ac dolores decori gratia perpeti, & mortem etiam oppetere. Qua qui affecti sunt (ut ait Cicero) in eadem causa sunt, qua fuerant antequam nati fuissent. Quinetiam qui optimè vixerunt, & bene de hominum genere meriti sunt, non modò famam ac gloriam sperare possunt, sed perpetuam etiam ac sempiternam cum divis immortalitatem. Angusti quidem animi est cor semper corrodere, hoc est assidua cura cruciari. Postquam quispiam præstiterit quæcunque per prudentem virum præstari potuerint, tunc profectò decet eum securum esse, & Deo rerum omnium optimo gubernatori reliqua permittere: ac cum hominibus placidè versari, & hilari vultu rebus aliis, quæ singulis horis accidunt, indulgere, & animo conquiescere, ne videatur ex unius rei cura solicitus esse, & res omnes alias per incuriam dimittere: quod quidem homines ignavi atq; inertes facere solent, qui tantisper res omnes alias negligunt, dum exitum alicujus impendentis rei expectant. Hæc est solitudo illa, quam mœstis amicam esse dicunt, quum vecordes quidem aspectum congressumq́ue hominum fugiunt, ut liberius mœrore, ac mulie-

Securitas quid. *Cor corrodere Pythag. symb.* *Nimia anxietas fugienda Regi.* *Solitudo.*

muliebriter ejulare possint, ne salutares amicorum sermones audiant, quibus persuasi aliquando conquiescant. Consolationis sermones prudenter adhibendi sunt, & molitie ac misericordia aliqua conspergendi, ut jucundi esse videantur, & ab illius mente non omninò abhorreant. Optimi quidem medici est quandoq; minimam cibi indulgentiam ægroto permittere, quò facilius quæ salutaria sunt accipiat, celeriusq; sanetur.

Consolatio.

Indulgentia medicorum.

Pompejus contra Cæsarem maximum paraverat exercitum, cui non modo par viribus esse videbatur, verùm longe præstantior, & jam securus animo quiescebat, & in eos qui formidandam Cæsaris potentiam monebant: *Securi estote,* dicebat, *& mihi hanc curam dimittite. Nam quum primùm terra Italam pede pulsabo, scatebunt undiq; equestres pedestresq; in Cæsarem copiæ.* Undè non diu post quum spes eum (ut adsolet) fefellisset, & miseranda clade apud Pharsalum profligato exercitu profugisset, multi per ludibrium dicebant: *Instauret exercitum nunc Pompeius, & accipiat alias, quas pulsata pede terra Itala ad eum mittit copias.* Sed spes bona, quæ ab animi magnitudine proficiscitur, sæpe in maximis rebus magnos viros decipit. Nemo enim inveniri potest, qui in rebus dubiis fortunam suam in consilio habeat: nec etiam quum de alienis deliberat, futurum eventum divinare potest.

Pompeii securitas nimia.

Pompeianorũ securitas.

Spes bona.

Hæc securitas tanti apud Philosophos olim fuit, ut in ea beatam vitam statuerent: securitatemq; esse dicebant, quum nullo metu, nulla superstitione aliavé perturbatione animus agitetur, sed sine cura aliqua quiescens se ipso suisq; bonis frueretur. Hujus opinionis auctorẽ Democritum magnum illum philosophum extitisse dicunt, qui variis doctrinis, uberiq; sapientia ornatus ejusmodi de se ipso sententiam protulit *Sapientes multos audivi, nec quisquam me in demonstratione linearum superavit, neq; etiam AEgyptii ipsi. Octoginta enim annos discendi gratia longè à patria peragravi: Babylonem, AEgyptum, & Persas, ut discerem, adivi:* Hic summum bonum (ut dixi) in animi securitate posuit, quæ est (ut Cicero exponit) animi tranquillitas. Sed eam Democritus, *ἀθαμβίαν* appellat, & hanc fœlicitatem esse opinatur.

Securitas vita beata.

Democritus de seipso.

Securitas animi quid. l. 5. fin.

opinatur. Quidam tamen alij γαλήνην θυμίαν animi tranquillitatem esse dicunt, ἀκαρτερίαν verò securitatem.

Animi tranquilitas.

Non desunt qui hanc opinionem Homero tribuant, qui ut securitatem exprimeret, Elysios campos finxit, in quibus piorum sedes statuit, easque Atlanticas insulas esse cecinit, quas nostri Fortunatas appellant, Græci verò poëtæ μακάρων νήσους dicunt. Has Cosmographi decem millibus stadiorum à Lybia stare affirmant, easque duas esse ajunt omnibus bonis refertas, quæ quidem nulla imbrium injuria pulsantur, sed solis zephyris semper rorifetis adspirantur. Solum in illis præpinguescit, nullo hominum aut boum labore fœcundum, atque ex deciduis seminibus perpetuò feracissimum. Aër etiam saluberrimus, & omni tempore temperatus, qui multitudinem ociosam feriatam inoffensa semper valetudine optimè nutriat. Gens illa certaminum ac belli inscia; adeò longævam vitam agit, ut fabulæ locus sit, eam cum divis ævo frui sempiterno.

Elysii campi. Insula fortunata, ubi sita.

In Hesperiis regionibus quum imperaret Sertorius, & fama ei illarum insularum percrebuisset, memor etiam Homerici testimonii, de adeundis illis diutius cogitavit, ut dimisso exercitu tandem securè ac quietè ageret, sine ambitione ac magistratu, & sine aliqua bellorum cura. Qui si id egisset, aut aliqua ratione securam quietamque vitam statuisset, non invitatus à Perpenna per proditionem in convivio tam miserabiliter cæsus fuisset.

Sertorius fortunatarum Insularum cupidus.

Pompejus vir tanti hominis, tantæque gloriæ, si ante civile certamen se (ambitione relicta) securitati quietique tradidisset, in tam miseram servitutem, diramque mortem nunquam incidisset, qui etiam infœlicitatem futuri fati prævidit. Conscensurus enim proditorum naviculam; convertens oculos ad Corneliam conjugem, & ad filium suum, Sophocleum illud Jambicum protulit:

Pompeius perdidit ambitio.

Quicunque in tyranni domum proficiscitur,
Illius fit servus, licet liber sit is.

Non tamen prævisum fatum cavit, sed ad spadonum arbitrium trucidatus est, consilio Theodori Chii præ-

Digitized by Google

Pompeii tumulus. ceptoris Ptolemæi junioris, qui ait *leonē mortuum nihil mordere.* Pompejus quidē omni exequiarum pompa caruit, & translato funere tumulatus est ad Cassinum Aegypti oppidum finitimum Pelusio, quod quidem Peleus Achillis pater condidit, lustrare Deorum monitu jussus in lacu, qui ejusdem oppidi muros abluit, cum furiis vexaretur post interfectum à se fratrem Phocum nomine.

Sylla felicitas. Syllæ hoc solum fœlicitatis mihi habuisse visus est, quòd dictaturæ tyrannidem ultrò deposuit, & ad quietam vitam se contulit, contentus venatione & aucupio ac rustico ocio.

Alexandri mors inopina. Alexander quoque Macedo missum ad se oratorem Phocionem Atheniensem rogavit, quid sibi ut ageret sauderet. Tum ille: *Censeo*, inquit, *ut arma, atque exercitum dimittas, & securam tranquillamq; vitam agas.* Alexander risit, nec ulla ex parte illi auscultavit, sed gloria exultans, inchoatam militiam exequi destinavit: verum enimuero quum jam suis etiam formidini atque odio esse cœpisset, veneno ad Babylonem ab Jola enectus creditur, in medio victoriarum cursu, quum viridi tunc ætate floreret: quartum enim & trigesimum agebat annū, & robore corporis, & animi virtute plurimū præstabat. Aliis autem in rebus Phocioni multum detulit. *Phocion Alexandri amicus.* Eum nanque amicum vocabat: & victo Dario, quū magnus ex virtute cognominaretur, nulli mortalium salutem per literas dicebat, nisi Phocioni, & Antipatro, quos solos initio literarum salvere jubebat. *Alexandri mos scribendi epistolas.*

Securitas utilis Imperatori. Utilis igitur omnibus qui cum imperio sunt, securitas est, non modò illa quæ ad vitam beatam pertinet, quæ fœlicitatis effectrix est ex Democriti sententia, verùm etiam quotidiana hæc quæ longè minor esse videtur. vultum enim Principis hilarem serenumque ostendit, & placati quietique animi est index. *Vultus in homine tantùm* Vultus quidem (ut Cicero in libris de legibus scribit) in nullo animante esse potest præter hominem, cujus mores indicat, & ab animi voluntate fingitur: dicimus enim hominem læto hilariq́ue vultu esse, vel tristi, minaci, iratóve, & ex eo animi habitū dignoscimus, ac subitæ voluntatis mutationem. Magnum siquidem onus inter

mor-

mortales est, personam Principis sustinere atque tueri, quando quidem eum non solum hominum animis, sed oculis quoque inservire decet. Ut enim serenum quietumque cœlum maria omnia tranquilla pacataque reddit, & omnis tempestas omnisque fluctuatio ex illius serenitate quiescit: sic ex Principis vultu ac serenitate omnium civium animi placantur, & ex communi spe omnium concordia augetur. Ut ex vultu spem prætendi, & bene affectum ostendi doceret Maro, quum de Rege deorum atque hominum loqueretur, ejusmodi versus cecinit:

Principis persona quam gravis.

Simile.

Æneid. 1.

Olli subridens hominum sator atque deorum,
Vultu quo cœlum tempestatesq; serenat,
Oscula libavit natæ, dehinc talia fatur.

Princeps verò morosus ac tristis aliorum animos perturbat, anxiosque reddit quid acturi sint. Nec quicquã pôtest in rebus dubiis atque adversis periculosius esse, quàm ut ex vultu Principis intelligatur rem in præcipiti esse discrimine. Proinde simulando atque dissimulando sæpè contraria ut ostendat oportet.

Princeps morosus.

Hannibal hilariorem mutata fortuna se cunctis ostendebat, ut cordis dolorem tegeret, ne mœrore vultus sui aliis animum præriperet, & ne ab omni spe protinus decidisse videretur. Et Cæsar flevit quum ei oblatum esset Cn. Pompeii caput, cum quo tanto tempore non modo de Imperio, sed de vita quoque certaverat. Nunc res admonet ut huic speciei finem præscribamus.

Hannibal vide Plut.

Cæsar.

De Magnificentia.

Tit. XI.

Magnificentia locum suũ nunc sibi vendicat: quæ quidem virtus solis Regibus ac principibus convenit. Opes enim singulorum vix tanti sunt, ut liberalitatem præstare possint, quæ mediocritas quædam esse debet. Inter avaritiam & prodigentiam ò primè Aristoteles liberalem sentit esse eum, qui secundum vires sui patrimonii erogat quibus oportet, & quando, & quantum oportet.

Magnificẽtia regibus & Principibus tantum convenit.

L. 4. Ethic. c. 1.

Digitized by Google

Magnificus à liberali differt. Magnificus verò à liberali differt: ille enim circa màgna & publica, hic autem circa parva & privata versatur. Atque magnificus ipse longè magis cogitat quemadmodum pulchri aut sumptuosi aliquid agat, quàm quanti constet. *Iul. Cæsar.* Hac animi præstantia Iulius Cæsar, ut compluribus etiam aliis virtutibus plerosque alios anteivit: tanta enim hilaritate, tantoque splendore elargiebatur, ut quæcunque etiam cum collega ageret, ei soli à populo adscriberentur. *Bibuli dictũ de Cæsare.* Quocirca M. Bibulus qui cum eo ædilitatem gesserat, id sibi evenisse dicebat, quod Polluci: ut enim geminis fratribus ædes in foro consecrata Castoris tantum diceretur, ita suam & Cæsaris munificentiam, unius Cæsaris dici. *In Vita Iul. Cæsaris.* Quin etiam (ut Tranquillus quoque refert) hi versus circunferebantur:

Non Bibulo quicquam nuper, sed Cæsare factum est:
Nam Bibulo fieri consule nil memini.

Spectacula à Cæsare exhibita. In ea enim ædilitate trecenta ac viginti gladiatorum paria exhibuit. & in spectaculis, pompis, conviviis, congiariisque cunctorum superiorum magnificentias superavit hilaritas Cæsaris; in elargiendo gratior erat civibus, quàm ipsa munerum erogatio. Prudenter quidem locutus est Dionysius Halicarnasseus, quum ait. *Dionysii Halicarnassei sententia.* *Dona voluntaria dantibus gratiora sunt quàm coacta, accipientibus autem firmiora.*

Isocratis admonitio. Regum suum Isocrates monet, ut in apparatu splendidissimus semper sit sed magnificentiam potius in his rerum sumptibus declaret, quæ perpetuum fructum ex se præbent, & munificentiam longè magis exhibeat in amicis comparandis: utrunque enim fecit Cæsar. Nã (ut opera complura omittam, ne ambitiosior esse videar in rebus Cæsaris recensendis) hoc neutiquam prætermittendum est, quòd *Bibliotheca à Cæsare comparata.* Bibliothecas Græcas Latinasque maxima impensa comparari fecerit, data cura M. Varroni comparandarum regendarumque. Sed has bibliothecas fortuito incendio absumptas, diu pòst Domicianus Imperator reparari instaurariq; fecit, exemplaribus undiq; petitis, missisq; Alexandriam usq; viris eruditis, qui describerent, atque emendarent. Amicos quoq; quoscunque potuit sibi conciliavit Cæsar, neque

sumptus

ſumptui neq; impenſę unquam pepercit. Magnificentia publicorum ædificiorum magnam meruit laudem, in qua Romanus populus ſicut in aliis rebus omnes gentes antecelluit, adeò ut ridenda Pyramidum miracula, & Labyrinthi vertigines eſſe videantur. Extruxit enim Cæſar circum maximum longitudinis ſtadiorum triū, latitudinis autem unius: quod quidem opus admiratione dignum extitit. Sed prę vẽtus morte majora quędam opera inchoata reliquit. Aream enim in qua deinde Auguſtus forum ſtatuit, ipſe Cæſar deſtinati operis gratia magno emerat. *Ædificia.* *Circus maximus.* *Plin.l.36.c.15.*

Magnę laudi M. Agrippę fuit non modò aquæductus & cloacas perfeciſſe, ſed templum omnium Deorum, quod Jovi ultori voverat, & alia multa admiranda opera erexiſſe. Cloacarum tamen opus omnium maximum fuit, ut paulò antè dixi ſuffoſſis montibus, & magna ex parte urbe penſili facta. Id inchoatum fuerat à Priſco Tarquinio plebejorum manibus, qui labor & longus & periculoſus adeò extitit, ut multi Quirites ſibiipſis laboris tædio mortem conſciverint, quorum cadavera Rex crucib. ſuffigi juſſit, & feris volucribuſq; relinqui, ut pudore reliqui affecti à ſeipſis deinceps manus abſtinerent. Non tamen opus perficere valuit Priſcus: fuit enim magni impendii, & diuturni laboris, erat ſiquidem cavearum amplitudo adeo magna, ut fœni vehem largè onuſtam facilè tranſmitteret, ut Plinius refert. Agrippa tandem poſt tot ſecula aucto populo, propagatoq; imperio cùm Ædilis eſſet, opus illud perfectè conſummavit. Sylla proſcriptionis & crudelitatis ſuæ infamiam aliqua ex parte abolevit, quum theatrum tanti impendii tantæq; admirationis perfecit. Cujus triplex ſcena tot hymettiis columnis nitebatur, & ęreorum ſignorum inter columnas tria circiter millia cernebantur, & cavea capax erat octoginta millium hominum. Sed ſi rectè judicare volumus, nulla monumenta præter literas gratiora aut diuturniora ſunt illis, quæ ex novorum operum ſplendore comparantur. *Pantheon M. Agrippa Romæ dicavit.* *Cloacarum opus immenſum Romæ inſtitutum.* *Plin.c.15.l.36.* *Theatrum Sylla.*

Antiqua ſanè fuit hæc magnorum ædificiorum gloria, quam à priſcis temporibus Regum Ægypti Diodorus Siculus recenſet. Et de ſepulchro Simandii Regis *Lib.1.* *Sepulcrum Simandii.*

adeo admiranda quædam enarrat, ut fidem veritatis transcendere videatur. & præcipuè in aureo circulo, cujus ambitum trecentorum sexaginta quinq; cubitorum fuisse dicit. Solid tatem autem unius, in quo per singulos cubitos descripti erant singuli dies anni, & omnes astrorum ortus atque occasus & quicquid futurum ab illis significaretur. Sed omnem magnorum ędificiorum excellentiam prævertit statuendarum urbium magnitudo, quæ Romulum ex pastore fecit Regem, & complures alios magnos splendore illustravit. Hanc gloriam multi antiquorum Regū quæsiverunt Tithonus Memnonis pater urbem statuit, & eam matris nomine Casiam (ut Æschylus tradidit) nuncupavit. Eam diu pòst Cyrus regiam sibi fecit, & mutato nomine Susiam esse voluit. Babylonem statuit Semiramis regina, quum successisset Nino. Miletum Neleus, Smyrna Amazonū regina quum Ephesi regnaret, Smyrnam condidit Homeri patriā. Prienem ad Mæandri ostia Philotas, Tejum Athamas, unde Anacreon lyricus ejusdē urbis indigena eam Athamanthida vocat. Teucer alteram in Cypro Salaminam pulsus à Telamone patre. Antiochus Soter Antiochiam, Sardanapalus Rex ille ignavissimus, ut voluptati desidiæq; deditus, quamvis famæ suæ prodigus esset laudemq; contemneret, hac tamen gloria carere noluit: duas enim uno eodemq; tempore urbes ædificavit, Anchialem & Tharsum, eamq; rem titulis sepulchri sui inscribi jussit. Ammianus autem Marcellinus aliter putat, dicit namque Tharsum urbem præclarissimam, quæ Cydno flumine alluitur, Perseum Danaes & Jovis filium condidisse, Alexander regiis virtutibus affatim concinnatus, ne hujus quidem magnificentiæ laudis, expertem se esse passus est: nam urbes complures condidit, quarum præcipua fuit Alexandria juxta Pharum Insulam, cui dimetiendæ Dinocratem Macedonem architectum peregregium præfecit, & eam à suo nomine nuncupari voluit. Artaxata Armeniæ pone Araxem ab Hannibale Rege Artaxiæ constituta fuit. Romani innumeras colonias per universum terrarum orbem deduxerunt, & multas urbes à solo alicujus utilitatis gratia fundaverunt: ut Aquileiam sinui Adriatico proxi-

Urbium constructio. *Strab. lib. 15.* *Tithonus,* *Casiam condidit.* *Casia Susa vocatur.* *Semiramis condidit Babylona.* *Smyrna urbem sui nominis ædificavit.* *Salamina.* *Antiochia.* *Tharsus.* *Alexander.* *Artaxata ab Hannibale condita.*

proximam, quam incumbentibus Rhetis barbaris opposuerant. Cives etiam Romani aliquas urbes condiderunt, vel privati, qui cum imperio erãt. Nam Nicopolim Augustus in sinu quoque Adriatico statuit, & à victoria navalis pugnæ contra Antonium è conspectu illius loci nominavit. Et est ad Actium promontorium, illic templum Apollini dicavit, & ludos auxit, quæ Actia dicuntur. Marcellus multò antè Cordubam condiderat, & T. Labienus Cingulum in agro Piceno Ancon urbs in eodem agro à Syracusanis condita est, qui Dionysii tyrannidem fugiebant. Multi Romani consules quo loci vadimonia constituebant, urbes ædificabant, & à suis nominibus nuncupabant. Hinc Forum Livii, Forum Julii, Forum Pompilii, Forum Cornelii, & Forum Sempronii dicuntur. Sed non omnibus datum est, ut urbes condere possint. Idcirco magnificus quivis esse poterit secundum opes ac potentiam suam, dummodo animum ex virtute promptum ad benignitatem beneficentiamque habeat. Genus enim illud magnificentiæ omnes præstare possunt, quod ex sententia in comparandis, conciliandis, conservandisq; amicis ac necessariis cernitur, & maximam in civili societate utilitatem præbet. Anaxagoras Clazomenius quum Periclem Athéniensem instrueret, dicebat *magnificentiam, & animi graviorem quandam elationem ad popularem potentiam capessendam plurimum valere.*

Civium Romanorum cõdita urbes.

Cordubam Cingulum Ancon.

Forum Livii, &c.

Anaxagoras de magnificentia.

Alexander Protheæ homini facetissimo cùm aliquandiu succensuisset, illi tandem amicorum commendatione conciliatus est, quum multas effudisset lachrymas. Quod quum impetrasset Protheas, per jocum ait. *Quod mihi reconciliati animi pignus erit?* Tum Rex quinque talenta ei numerari jussit, dixitque. *En tibi reconciliati animi sponsionem, ut facilius honestiusq; deinceps agere possis.* Idem Alexander Mazæi filio, cujus nuper defunctus pater amplissimæ dignitatis fuerat apud Darium, alteram adjecit præfecturam, quum unam antè ille haberet. Tum adolescens ait. *Darius olim unicus erat, tu verò muneribus tuis complures Alexander facis.*

Porthea iocus & Alexandri responsum.

Odium inter Romanos & Thuscos unde Livius l. 2. ab urb. cond.

Magnificentia quidem pristinam gratiam facilè conciliat, diuturnamq; facit: at grave odium priscis seculis exarsit inter Romanorum populum, & Regem Thuscorũ, contractum inde cum primis, quòd Tarquinium superbum bello & armis exactum urbe, restituere conaretur: auctum deinde multis injuriis ultro citroque illatis acceptisq;. Sed tandem postquam longi atq; periculosi belli pertæsum est, gratæ pacis conditionibus cõvenerunt. Tum Porsena, ut animos civium Romanorum sibi benevolos redderet, magnificentiam animi suis civis ostendere destinavit: jubet igitur omnibus qui in exercitu suo erant, ut relictis omnibus aliis rebus, arma tantum accipiant domumque redeant; & sic castra sua omni supellectile, omniq; commeatu referta Romanis dono reliquit. Quæ res populo Romano tam grata fuit, ut morem diutius servaverit, quoties publica rerum venalium auctio fieret, ut primæ quidem partes per præconem semper Porsenæ denunciarentur.

Porsena magnificentia.

Mos Romanorũ in publ. auctione rer. venalium.

Bellum Hetruscum.

Bellum Hethruscum antiquis Romanis maximę formidini fuit, quo ingruente nemo à militia immunis esse poterat, sicut etiam in Gallico tumultu: & id tum propinquitate agri, tum multitudine hominum ac virtute. Quinetiam prima literarum disciplina in omni Italia apud Æthruscos fuit, & vulgò Romani atq; Latini patres pueros eruditionis gratia in Hetruriam mittebant, antequam Græcæ & aliæ transmarinæ doctrinæ in Italiam transmisissent. Gelo Syracusanus quum accepisset Romæ magnam annonæ caritatem esse, maximũ frumenti numerum populo Romano dono misit, ut initam paulò antè amicitiam, benignitatis ac magnificentiæ officio accumularet.

Schola in Hetruria.

Valer. l. 1.

Gelonis benignitas.

Est etiam quàm maximum, gratiam benè de nobis meritis referre, quam qui omittunt, non modò ingrati, sed & injusti omnino habendi sunt. Est enim ingratitudo, quam Græci ἀχαριστίαν vocãt, pessima injustitiæ species, & humanæ societati inimica. Exhaurit siquidem clementiæ ubertatem, & omnem benignitatem perimit. Ideo ex Persarum legibus ingrati gravissimis pœnis afficiebantur, nec injuria. Inhumanum quippe, barbarum ac ferũ est, committere ut beneficio indigni esse

Ingratitudo quid.

Persarũ leges in ingratos.

esse videamur. Quod quidem non solùm ingrati homines faciunt, verùm hi quoq; qui benignitate se vinci patiuntur. Præclarè de se ipso Cicero, qui se gratum & videri & esse volebat, ait: *Sed quum omnibus virtutibus me affectum cupiam, tum nihil est quod malim, quam me & gratum esse, & videri. Hæc est enim vera virtus, non solùm maxima, sed omnium virtutum reliquarum mater.* Fuit enim Cicero non modò in referenda gratia, sed in promerenda etiam liberalis: ex patrociniis quidem causarum nullam neque stipem neq; mercedem accepit unquam, sed omnis ejus opera gratuita semper exticit.

Orat. pro Archia.

Gratitudo reliquarum virtutum mater.

Hac virtute Pyrrhus Epirotarum Rex omnes ætatis suæ Reges anteivit. In rependenda namque gratia diligentissimus fuit: unde quum de morte Æsopi, quo familiariter usus fuerat, accepisset nuncium, graviter indoluit, non quòd ille mortuus fuisset (humana siquidē eum tulisse sciebat) sed quòd tardior fuerat in referenda ei gratia dum viveret. *Non enim idem esse* ajebat, *in eo qui pecuniam & in eo qui gratiam debet.* Nam qui pecuniam vivo creditori non persolvit, satis, quum ejus hæredibus pensitavit, fecisse videtur: qui verò benignitatē acceperit, nisi vivo accumulaverit, negligentior haberi potest, & minus satis fecisse videtur, quando mortuus officii recompensationem non sentiret. Hujus excellentissimi Regis (quem Trogus constanti omnium opinione cunctis Regibus atque illustribus viris justitia & vitæ modestia, prætulit) sententiam sequamur oportet, si justi, grati, ac magnifici judicari volumus.

Pyrrhus rex gratissimus.

Pontanus. l. de lib. c. 37.

Gratiam debens & pecuniam diversi.

Magnificus quidem vir in referenda gratia datorem semper ut excedat oportet. Pari enim mensura reddere quæ mutuò acceperis, justi hominis est; accumulatiorè autem, liberalis. Improbiores tamen nonnullos videmus, qui præ nimia quadam aviditate ita genium comparatum habent, ut antiquorum beneficiorum protinus obliviscatur, nisi novis quotidie afficiantur. Hi quāvis multa acceperint, pro quibus perpetuò obnoxii obligatique sibi videri deberent, gratiam tamen omnem subvertunt. Nam si quid minimum eis negetur, id solum meminerunt, quod negatum fuerit. Ejusmodi homines ingratissimi habendi sunt, & sibiipsis aliisq; no-

Magnificus qualis in recōpensatione.

Ingrati in referenda gratia.

cent. Reddunt enim bonos viros ad gratiam promerendam tardiores, & malignos pro benignis eos faciunt, & inofficiosos pro officiosis. Pulchris rationibus Aristot. ostendit illum qui beneficium contulit, magis diligere eum qui accepit, quàm is eum qui dedit: in primis quia qui accepit debitor est ei qui contulit, ille autem creditor, & qui pecuniam mutuam debent, cupiunt plerumque eos quibus debent, aboleri; ac contra hi quibus debetur, de salute eorum qui debent soliciti sunt: & qui gratiam contulerunt, eos vivere quibus benefici fuerunt, ut parem ab illis gratiam consequantur: secus illi. Cupiunt namque eos mori, ne diutius eis obnoxii sint. Qui beneficia contulerunt, amant eos quibus contulerunt quasi opus suum, & ut artifices suo opere delectantur. Quod etiam in poëtis cernimus, qui libros à se editos quasi proprios filios mira benevolentia complectuntur. Beneficium itaq; contulisse, pulchrum est, accepisse autem servile. Illud certè honestatis est, hoc verò utilitatis. Honestas diuturna est, utilitas caduca. Et major labor est dandi, quàm accipiendi: major autem labor majorem conciliat amorem. Unde matres, quarũ laboriosior est partus, magis filios amant quàm patres, quia magis sciunt esse suos. Hæc sapienter Aristoteles. Nos autem ne ulterius vagemur, ad calcem sermonem nostrum perducamus. Concludamus igitur maximam in Regibus Principibusq; virtutem esse magnificentiã, à qua quicunq; abest, vix quippiam dignum laude agere potest & in avaritiæ crimen facilè incurrit, detrectatoribusque obnoxius redditur. Illud quidem Herodoti Regibus omnibus documento esse debet, qui ait, Persas Darium institorem appellasse, quando apud eos Regum primus tributa instituisset: Cambysen autem Dominum, Cyrum verò patrem: quoniam Darius omnia quęstui exposuit: Cambyses asper ac difficilis imperio extitit: Cyrus autem mitis & facilis, deque Persis semper bene mereri cupiens. Et hæc satis de magnificentia, quam plerique Græcorum μεγαλοπρέπειαν appellant, ut quæ magnos quosque ac præstantes viros deceat, quasi magnidecentiam.

* * *

Ethic. c. 7. Arist. l. 9.

Debitor & creditor in beneficiis.

Beneficium conferre & accipere.

Matres cur filios magis ament.

In Thalia.

Darius institor appellatus.

Cyrus pater.

Cambyses.

DE CONSTANTIA.

TIT. XII.

Constantia nunc sequitur, quæ virtus propriè dolori resistit, cui opponitur muliebris quædam mollities, quæ inconstantia dicitur. Sunt tamen qui similem constantiæ continentiam faciant, dicantque constantiam esse, per quam cupiditas consilio ac ratione regitur. Aristoteles autem has duas virtutes clarissimo intellectu discernit, ut constantiæ proprium sit dolori resistere, continentiæ verò, voluptatem cupiditatemque superare. Proinde quum majus sit superare quàm resistere, quando illud sit vincere, hoc autem non vinci, potiorem esse ducit constantiam, quam continentiam. Constantiam Cicero animi sanitatem esse putat, quod quidem ex hoc cernitur? dicitur enim. *Stultitia est animi inconstantia*: id est, animi sanitate vacare. Præclara virtus est constantia, & regia fortitudine dignissima. Atqui ut hanc virtutem imprimis contra dolorem exerceamus, necessarium est corporis ægrotationem, cruciatumque omnem forti ac constanti animo perferre. *Constantia quid.* *Constantia et Continentia differentia.* *Arist. c. 1. & 2. li. 7. Ethic.* *Constantia animi sanitas*

Varicosus erat C. Marius, & id iniquo ferebat animo, utque sanaretur, secandum crus medico præbuit, & non modò non ingemuit, vocemve aut clamorem edidit, verùm etiam immotus stetit quasi non crus, sed lignum aliquod fabro dolandum præbuisset. *C Marius Varicosus* *Cic.l. 2. Tusc.*

Constans valde fuisse videtur Cassius Scæva, qui evulsum cum sagitta oculum ad Dyrrachium excussit, ut in pugna forti animo perstaret. Et Attilius, qui ad Massiliam amputata dextera navem sinistra tenuit. *Cassius Scæva.* *Valer.l. 3. de fort.* *Attilius.*

Videmus tamen nonnullos fortes in bello, qui deinde in corporis doloribus inconstantes sunt. Galli pugnacissimi habentur, molliter tamen ægrotant, & parvo dolore muliebriter languescunt. Græci autem contrà ignavi sunt in bello, in lectulis verò suis constanter ægrotant. *Galli pugnacissimi* *Constantia exempla.*

Hanc constantiam quidam veteres corporis patientiam appellant: unde Plinius vir doctissimus duo patientiæ exempla ponit, unum Leænæ meretricis, quæ diu *Plin.c.23. l.7.* *Arist.l.5.c.10.* *Polit Leæna.*

torta

torta nunquam indicavit Harmodium & Aristogitonem tyrannicidas. Alterum autem Anaxarchi Abderitani: hic quum à Nicocreonte Cyprio tyranno deprehensus fuisset, sibi infensus quòd in cœna Alexandri magnifica omnia esse dixisset, sed oportere jam caput cujusdam satrapæ apponi, Nicocreontem intuens, hocque ille audito indignabundus edixisset, ut Anaxarchus vinciretur, & ferreis malleis in concavo saxo tunderetur, constanti animo ait. *Tunde, tunde Anaxarchi vasculum, Anaxarchum autem nihil teres:* quo dicto commotus tyrannus linguam ei præcidi jussit. Tum philosophus ridens præcisam illam dentibus & commanducatam in tyranni os ira patens expuit. His addi etiam potest Zenonis Stoici exemplum, qui ut mentiretur quædam, à Cyprio Rege diutius laceratus est. Sed ut ei omnem mentiendi spem eriperet, evulsam sedibus suis linguam cum cruento sputamine in oculos interrogantis impegit, ut Ammianus Marcellin' refert.

Anaxarchus Valer. l. 3. c. de patient.

Zeno Stoicus.

Constantiam quoque aliter plerunque accipimus. Postquam enim à prudentia, justitia, temperantia moniti sumus quid expetendum aut fugiendum sit, ut rationem sequamur, non satis est id intelligere tantùm, sed stare etiam oportet præsenti ac constanti animo in eo quod deliberatum judicatumque sit. Nec committere ut illecebris voluptatis allecti turpia aliqua agamus, aut dolore perciti à rectis actionibus distrahamur. Et hæc est constantia illa, quæ nunquam ab honesto discedit, & in civilibus actionibus plurimum præstat.

Constantia alio sensu accepta.

Agè, ut exempla majoris constantiæ omittam, nonne tibi laudandus jure optimo esse videtur Pomponius ille, qui in pugna quæ contra Mithridatem Lucullo duce gesta est, interceptus fuit? Nam quũ vir esset insignis, & vulneribus graviter sauciatus, ductus est ad Regem, qui ut primum eum conspicatus est. *Dic quaso* (inquit) *si per me diligenter curatus fueris, nunquid eris exinde mihi amicus.* Tum Pomponius: *Ero*, inquit, *tibi amicus, si & tu populi Romani amicus fueris. Sin secus, me quoque inimicum habebis.* Tum Mithridates magnam viri constantiam admiratus ab omni injuria hominẽ prohibuit, jussitq; ut quàm diligentissimè curaretur.

Pomponii constantia. Plut. in vita Lucull.

C. Fa-

C. Fabricius, quum in Italiam accitu tyrannorum Pyrrhus Epirotarum Rex transmisisset, ad eum à Romanis legatus missus est, ut ab injuria belloq; abstineret atq; ab Italia decederet. Tum Pyrrhus, ut erat animo excellenti, præclara auri ac argenti munera ad eum misit; quibus ille spretis, legationis responsum petebat. Postridie ejus diei Fabricium Pyrrhus advocat, comiterque eum amicis verbis affatur, & inter loquendum ingentem elephantum clàm post eum dimitti annuit, qui supra Fabricii caput adsistens, elata promuscide horrendam emisit vocem: ille autem nullo metu perterritus constanti animo ait *Neq; heri pecunia me corrupisti, neq; hodie elephantis barritu conterruisti.* Quasi tacitè inferret, quid sit agendum, vide. Paulò verò pòst superato fugatoq; Pyrrho, & ejus exercitu in fugam converso, docuit Fabricius non minore animi fortitudine se in bello atque acie versari, quàm contra cupiditatem ac terrorem constanter constitisse. *C. Fabricius.* *Pyrrhus.* *Plut. in eius vita.* *Elephas.*

Sed fortitudinem constantiamq; Romanorum Pyrrhus etiam quum aliquando superior extitisset, probavit. Nam inspecta in reparando instaurandoq; exercitu eorum celeritate, ait. *Planè video me Herculeo sidere progenitum, cui etiam necessarium sit cum Lernaa Hydra pugnare. Cæsis enim tot hostibus, ex eorum sanguine plurimi renascuntur.* Et cùm animadvertisset eorum qui in acie ceciderant, fortitudinem, exclamavit: *O quàm facile fuerat, aut mihi orbis terrarum Imperium cum Romanis militibus invadere, aut illis me eorum Imperatore ac Rege.* Hanc virtutem tanti Cicero fecit, ut in libris de fœlicitate & miseria contra Epicurum disputans, affirmet multos per eam beatitudinem fuisse adeptos, & M. Attilium Regulum imprimis, quem non tam superiore gloria, quum bis fuisset consul, & semel triumphasset, quàm ultimo illo casu, quum vigiliis fameque cruciaretur, propter promissæ hosti fidei voluntariam constantiam. Ait enim *non hilaritate, nec lascivia, nec risu, ac ioco comite levitatis, sed sæpe etiam tristes firmitate & constantia sunt beati.* *Pyrrhi constantia.* *Lernaa hydra.* *Cic. de fin. bon. & mal.* *M. Attilius Regulus.*

* * *

DE

DE TOLERANTIA.

TIT. XIII.

Tolerantia. TOLERANTIA deinceps se nobis offert, quæ præcipue labores perpetitur non fugiendos, quos tamē ærumnas tristi verbo (ut ait Cicero) prisci appellaverunt, de quibus supra quum de perturbationibus animi tractavimus, abunde diximus. Tolerantia virtus est, qua quidem affecti, quæ difficilia aut laboriosa sunt, decori, honestique gratia toleramus. Hujus verbi primā syllabam poetæ corripiunt: idcirco non erit fortasse alienum putare, ejus originem Græcam esse, quamvis nō omnes literæ conveniant. Τολμαν enim, quòd etiam Τλῆμι, & detractis prioris verbi literis Τλαν quoque dicitur, sustinere, audere, & tolerare significat. Hinc descendit Τολμημα, quod pro tolerantia & audacia sumitur, & pro voluntaria quadam patientia, sicut apud nos tolerantia ponitur. Sed de verbo non est hoc loco disputandum, quum sit hæc virtus præclara, & in laboribus necessariis functionibusque honestis maximè eluceat, nec minus in ferendis æquo animo quæcunque adversa aut dura & molesta quotidie accidunt.

Lib. 1. de fin.

Tolerantia qualis virtus & eius etymon

C. Marii tolerantia. *Cicero in Tusc. Quæstioni.*

C. Marius militares Imperatorisque labores magnā tolerantia pertulit. Cibarium panem cum militibus semper comedebat, in solo nihil præter cæteros sibi substernens jacebat, vallo, fossa, aggeribus, machinis, reliquisque laboribus pariter cum gregariis militibus insudabat. Quibus ex rebus militum primùm sibi benevolentiam conciliavit, deinde famam per omnem Libyam adeo auxit, ut omnes vulgò dicerent finem nunquam habitura bella in barbaros, nisi C. Marius exercitui præficeretur: quod quidem ut primum Romam perlatum est, Marius cosul designatur omniū penè suffragiis, homo novus, & per solam virtutem cognitus, sine ulla majorum commendatione; unde quum à nobilioribus, nonnunquam incesseretur, exclamabat, *divitum nobiliumq; mollitiem consulatus virtutem rapere, se autem vulneribus laboribusq; gloriari, non autem maiorum monumentis aut imaginibus quorum tamen maiores præ-*

Marii exclamatio.

progenitoresq; censendum est, non propter generis claritatem, qua principio rerum Romanarum nulla fuit, sed propter fortitudinem, & egregia gesta gloriam fuisse assecutos.

Ferunt plerumque iniquo animo nobiliores, quòd novi cives etiam per virtutem efferantur, ac Reipublicæ muneribus honestentur, ut qui longè plura ac majora generi ac nobilitati tribuant, quàm par sit, aut ratio exigat: ut fecerunt juvenes quidam Rom. eo tempore quo Cn. Flavius homo humillimæ sortis prætor designatus fuit, repulsis ingenuis nobilibus competitoribus. Complures enim indignè ferentes, aureos anulos abjecerunt, & equorum ephippia ac phaleras dimiserunt. Sed quum dolorem atque iram suam tam temerè ostēderent, eos optimi cives graviter objurgabant, docebātque eos æquo animo semper ferenda esse quæ à populo statuerunt, cui nunquam succensendum esset. *Nobilium invida amulatio.* *C. Flavius.*

Patientissimus etiam laboris fuit Sertorius, & famem, sitim, hyemem, æstum, pulverem, & alia incommoda militaria facilè honoris decorisque gratia tolerabat: quibus ex rebus Celtiberi homines fortes ac pugnaces illum cunctis aliis ducibus præferebant & alterum Hannibalem audacia & promptitudine vulgò esse dicebant. Hannibal tolerantissimus laborum præter alios summos duces atq; Imperatores habitus est. Cujus corpus (ut Livius refert) nullo labore fatigari, aut animus vinci poterat. Caloris ac frigoris patientia par, cibi potusque desiderio naturali non voluptate modus finitus, vigiliarum somniquenec die nec nocte discriminata tēpora, id quod gerendis rebus supererat, quieti datum. Ea neque molli strato ac silentio accersita. Multi illum sæpe militari sagulo opertum humi jacentem inter custodias stationesque militum conspexerunt. Equitum peditumque idem longè primus erat. Princeps prælium inibat, ultimus conserto prælio excedebat. Literarum quoque monumentis proditum est, eum noctes insomnes, & dictum inediam sæpe tulisse. *Sertorii tolerantia.* *Vid. Plut.* *Hannibal indefessus.* *Liv. l. 21 ab urb. cond.* *Tit. Livius li. 1. in Princip. 3. decad. secun. bell. Pun.*

Fabius Maximus hac virtute etiam præstitit, & præcipuè intolerandis adversis hominū moribus. Proinde *Fabii Max. patientia.*

sæpe

sæpe dicebat, *oportere eum qui aliis imperat, non verbis verberibusve sævire, sed tolerando mulcendoq; homines in suam sententiam pellicere*, Absurdum videri asserens, quum cernamus feras cibo & blanditiis cicures fieri, & canes atque equos diligentia, victu & familiaritate potius quàm verberibus & catenis mansuescere, sperare homines sævitia mollire, quum per patientiam ac tolerantiam longè facilius in rectam sententiam redigantur. Hanc opinionem veram esse docuit Cinna, qui ab exercitu suo, quem invitum cogebat naves deducere contra Syllam. cæsus extitit. Et Fimbria præ nimia sua sævitia ab exercitu destitutus, qui ad Syllam transiverat, seipsum percussit, & cùm animo ac viribus deficeret, à servo quodam suo, ut se occideret impetravit. Iniquum habebatur apud Romanos, non modò liberos, sed servos etiam malè habere, atque in illos nimium sævire. Unde non parvum populi Romani favorem promeruit Adrianus Cæsar, quum Umbricianam quandam matronam in quinquennium relegavit, quòd ex levissimis causis ancillas suos atrocissimè tractasset. Et Iupiter Romano populo succensuisse creditur, quòd Atronius servum suum crudeliter verberatum, patibuloque constrictum, antè spectaculi commissionem per Circum egerit. Proinde opus fuit ad propitiandum Deum ex senatusconsulto ludos instaurare, & diem bonum Circensibus addere; ut facinus illud expiaretur.

Ferarum cicuratio.

Cinna.

Fimbria Sabel. l. 3. enn. 6.

Adrianus Imp.

Atronii crudelitas Macrob. l. 1 c. 11. Saturn.

DE STABILITATE ET PATIENTIA.

TIT. XIV.

STABILITAS & patientia duæ reliquæ species sunt, quæ fortitudinem comitantur. Patientiam Cicero definit rerum arduarum ac difficilium voluntariam perpessionem, honestatis aut utilitatis causa. Hæc quidem virtus perutilis est omnibus in rebus agendis. Impatientia verò, ac levitas quædam multas bonas actiones sæpè pervertit, quum aut iracundè respondemus, aut inclementer in alios loquimur, vel minima etiã in

Patientia definitio. Lib. 2. de Invent.

non-

Digitized by Google

nos dicta atrocius refellere volumus,& parvas quasque injurias propulsare atque ulcisci. Qui varios hominum mores nequit tolerare,aut nimis delicatus est, aut à cōmuni mo talium consortio se extrudit. Optime heros ille tragico cothurno seipsum comprimit, quum ait, *Perpetere ô cor,nam tu longè graviora tulisti.* Sed de patientia satis diximus ex auctoritate Plinii, quum de constantia tractaremus. Stabilitatem vero rectè dicimus conservatricem bonorum consiliorum, bonarumque actionum. Parum enim admodum esset benè deliberare, bèneq; incipere, nisi perseverantia stabile judicium, stabilemque actionem præstaret. Verum enim illud est quod Hannibal sæpe in re militari dicere solebat *Vincit omnia pertinax virtus.* Ex hujusmodi sententia plerunque fit, ut pertinacia pro stabilitate ponatur,ac nomen virtutis usurpet,& pro insigni laude accipiatur.

Hercules apud Senec.

Stabilitas.

Hannibalis dictum.

Pertinatia pro Stabilitate.

Legimus quidem Romanum Imperatorem Severū pium,pertinacemque honoris gratia fuisse cognominatum. Varro in libris de origine Latinæ linguæ, quos ad Ciceronem scripsit, *Pertinaciam à pertendendo dici putat, quum in eo in quo non oportet manere quis pertendit. In eo autem in quo oportet persistere, quum quis perstat, perseverantia rectius, quàm pertinacia dicatur.* Sed nonnunquam vitiorum nomina pro virtutibus ex similitudinè quadam usurpàmus, ut quum sævum pro severo ponimus, & avarum pro parco dicimus. Sic sævitiam pro severitate,& avaritiam pro parsimonia,& profusionem pro liberalitate,& audaciam pro fortitudine.

Severus Pertinax Imp.

Pertinacia, unde dicatur.

Sed pertinaciæ rationem eleganter declaravit Cæsar in oratione, qua Afranio respondit misericordiam petenti. *Accidisse enim eis (ait) quod plerunque hominibus nimia pertinacia atque arrogantia accidere solet, uti eò recurrant, & id cupidissimè petant, quod paulò antè contempserint.*

Lib. 1. Comment. de bell. civ.

Pertinaciæ non dissimilis est pervicacia, quæ est nimia quædam vicissitudinis contentio, quum opere vel sermone magis quàm par est pertinaciter concertamus: idcirco raro virtutis speciem præ se fert, sed frequentius pro vitio accipitur. Perseverantiæ virtutem, quæ recta consilia, rectasque perficit actiones ὑπομονὴν

Pervicacia.

Perseverātia quomodo Græcis dicta, ὑπ

Longanimitas. optimo verbo Græci philosophi appellant. Nos satis commodè verbum è verbo exprimentes, longanimitatem dicere possemus, quamvis in rato sit usu apud eos qui castigatius Latineque loquuntur.

Perseverantia fortitudinis. Hæc perseverantiæ virtus optima fortitudinis comes habetur, sine qua nemo prudens aut perfectè sapiens dici potest. Sunt enim qui subito judicio rectè ac prudenter sapere videantur, sed adhibita longiore cogitatione ambiguo & ancipiti consilio mutent, & vel pauculis verbis in contrarium sensum auditis, à vera illa ac deliberata sententia facilè deturbantur, & à virtute discedunt, parumque sibiipsis constant: recedunt enim à se & in sententia sua non persistunt.

Vitellius Cæsar levis & inconstans Vide Sueton. c.12. Magnam ingenii levitatem & puerilem inconstantiam ostendit Vitellius Cæsar pluribus quidem in rebus, sed præcipuè quum postulante exercitu ut libertum suum Asiaticum nomine equestri dignitate donaret, inhonestam adulationem compescuit, & paucis interjectis diebus inter secrata convivia ultro largitus est, honoravitque fœdum macipium & malis artibus ambitiosum anulis aureis, & omni equestri dignitate.

Pyrrhus Molossorum Rex. Vide Plut. Pyrrhum quidem Molossorum Regum amplissimis laudibus omnes scriptores efferunt, Regibusque cunctis eum præferunt: unum tamen ei defuisse fatentur, quòd parum stabilis, firmique consilii fuerit. Proinde egregius in acquirendo erat, in conservando autem minus idoneus habebatur. Et hoc quidem instabilitati ejus tribuendum putabant, ut qui nova semper bella adnectens quæcunque quæsierat spe eorum quæ nondum

Antigoni de Pyrrho judicium. possidebat, amitteret. Quem Antigonus Rex aleatori similem esse dicebat, qui spe futuri lucri proprias opes prodigit, nec unquam contentus est eo quod in alea

Simile. vicerit, sed quæcunque collusoribus supersunt, magna aviditate cupit, inque ea relictis omnibus solùm inhians, quæcunque antè quæsierat, profundit. Sic Pyrrhus quoque faciebat: novas enim spes aliis involvens, stabile judicium pervertebat, nec victor unquam nec victus quiescebat.

Sextus Pompeius Dio. l.48. Sextus etiam Pompejus, Magni Pompeji filius, instabilis quoque consilii habitus fuit: prælia enim satis for-

forti animo invadebat, sed ut primum hostem in fugam conversum conspicabatur, ab instituto prælio desistebat, & contentus vana umbra veram victoriam negligebat.

De fortitudine & ejus comitibus satis dictum esse arbitror: nunc autem in sequenti volumine ex instituto ordine de justitia dicendum erit, & de his virtutibus quæ illam comitantur, ut absolutum virtutum numerum, quasi ἐγκυκλοπαιδείαν perficiamus. *Encyclopædia.*

EJUSDEM DE EADEM RE LIBER VIII.

DE IUSTITIA.

TIT. I.

NIGIDIUS cognomento Figulus, philosophus peregregius, & in astronomiæ scientia Romanorum peritissimus, quum de poëtarum figmentis quæ in signifero cœlo finguntur, scriberet, ait aspectum Bootæ inter leonem & libram Virginem esse quæ justitia sive æquitas appellatur. Addit præterea hanc à mortalibus quondam recessisse, & ad superos remeasse, ut quæ solita esset in hominum cœtu versari, eisque præcipere ne à recto atque honesto discederent: quibus monitis donec paruerunt, securi sine anxietate aut solicitudine victitarunt: Sed postquam mandata ejus contempserunt, luxuria, avaritia, cupiditasque invaluit, & invidia, ac mutuis odiis exarserunt, tunc dolos atque insidias inter se nectere ceperunt & alter alteri imponere, ac vulnera cædesque inferre. Tum dea quum nullum sibi in terris locum relictum cerneret, in cœlum se extulit, sempiternumque pietatis suæ præmium accepit. *Nigidius Figulus Astronomus.* *Iustitia sedet in Zodiaco,* *Astræa.*

Hæc figmenta mihi animo volutanti, occurrit cogitatio, veteres poëtas, (qui primi omnium philoso- *Poëtarũ de iustitia opinio*

phati sunt) putasse justitiam cœlestem esse virtutem, cujus semina hominum menti à Deo indita sint, ut postquam adoleverint, eidem pietatis munera persolvant, & sacrificia libationesque faciant, venerentur, adorentque eum, tanquam rerum omnium opificem, auctorem ac dispensatorem, & inter mortales æquitatis justitiæque officia exercentem: quod Homerus ostendisse videtur, quum ait Reges discipulos summi Jovis esse, à quo justitiam in primis ediscant, quam deinde inter mortales observent, & eam omni studio omnique diligentia tueantur. Plato philosophorum summus, justitiam bonorum omnium maximum esse ait, à Deo hominibus datum. Proinde Deum ipsum justitiæ auctorem, causam, ac principiũ multis in locis asserit, & præcipuè in libris de Republica, ac etiã de legibus. M quoq; Tullius Platonicæ philosophiæ sectator atque æmulus in libris de legibus ejusmodi verba inseruit: *Sed omnium quæ in doctorum hominum disputatione versantur, nihil est profectò præstabilius, quàm planè intelligi nos ad justitiam esse natos. Ejus justitiæ partes sunt duæ, Deum pietate omni honorare, & hominem diligere veluti fratrem.* Ex hac sanctissima sententia monemur in primis justitiam partiri, (non enim facile est omnia definire, ut Aristoteles docet) nam sic singularum partium determinatio clarius patebit. Nonnulla enim sunt, quæ nisi in partes vel species diducantur, vix unquam declarari possunt: unde scripturus Cicero de officiis, antè eorum species secrevit, deinde eas singulas suo ordine definivit.

Reges discipuli Jovis.

Deus justitiæ author.

Justitiæ duæ partes.

Partitio rerũ in definitionibus.

IUSTITIAE PARTITIO, ET DE Divina justitia.

TIT. II.

Justitiæ partitio.

JUSTITIAM in primis quadrifariam partiemur. Primam quidem Divinam appellabimus, secundam Naturalem, tertiam Civilem; quartam verò Judicialẽ. Divina justitia illa, cujus participes à Deo facti sumus, nos cõpellit Deũ agnoscere mundi rerumq; omniũ opificẽ, separatum ab omni concretione mortali, principio ac

Divina justitia ejusque attributa.

ac fine carentem, omnia moventē, omnia sentientem. A quo singula quæque animalia vitam ducant. Quiqꝫ nos solos ex omnibus mortalibus divinæ mentis participes esse voluerit, & rationis orationisqꝫ compotes. Et quum reliqua animantia prona ad terram, & inclinata ad pabulum reddidisset, nos solos ad cœli aspectum erexit, ut ostenderet nos sui contemplatores imitatoresqꝫ esse velle. Et sicut hominem sibi quasi peculiare animal creavit, participemque justitiæ, ac reliquarum virtutum effecit, sic ei reliquas omnes animantes, subjecit: quarum quidem domitorem ac Dominum hominem esse voluit, ut diverso usui pro corporum habitu eas sibi subigeret, & quæ esui essent, liberè ac sine injuria mactaret, illisque impunè vesceretur.

Homo qualis creatura.

Dominū hominis in reliqua animalia.

Horum nimirum quum solus homo particeps sit, nonne jure optimo Deo gratias immortales agere, & perpetuò habere debet, atque illum colere, venerari, atque adorare omnibus rebus posthabitis, quinetiam omni pietate curare ut ei semper optimè conciliatus sit? Cui nihil gratius justitia, pietate, fide, innocentia, veritate, sanctitateqꝫ esse potest. Hæ sunt virtutes illæ quæ nos simillimos Deo faciunt, quas quum sequimur & secundum eas agimus, fœlicitatis viam affectamus, vitamqꝫ assequimur sempiternam. Hæc divina justitia illa est, quæ recta ac firma summi Dei ratio dici potest, justa jubens, injusta prohibens & pręmiis justos afficiēs, injustos autē pœnis ulciscens. Hæc sunt duo illa divina numina, quæ Democritus dixit cuncta gubernare, beneficium scilicet, & pœna, quibus ex rebus Solon ante eum dixerat omnem Rempublicam contineri. Atqui hęc ipsa justitia est quæ cum divinis mentibus sociatur, illisque perpetuò fœdere jungitur, & à perpetua operis sui continuatione non flectitur.

Officium pii hominis.

Duo divina numina.

Ex Plin. ca. 7. lib. 2.

DE NATVRALI IVSTITIA.

TIT. III.

SEcunda justitiæ pars Naturalis appellatur: hæc quidem apud omnes semper eadem est, & nusquam gentium, terrarum, locorúmve variatur. Sed naturæ

Naturalis iustitia.

congruit & stabilis perpetuaque habetur. Et sicut superior illa Deo Optimo Maximo debetur, sic hæc naturæ omnium parenti atque educatrici. Proinde illa ex omnibus animalibus soli homini competit: hæc autem in quibusdam rebus cum mutis animalibus, belluis, ac feris communis habetur. Hujus in primis est se ipsum alere, tueri, gubernare. Quæ qui agit, secundum naturam, justus haberi debet, qui autem negligit, injustus. Nam qui seipsum destituens per inediam aut incuriam perit, aut sibimet vim affert, injustus est, & naturæ etiam infensus. Alere deinde ex se natos, eos tueri, ac speciem suam per posteritatem conservare, ejusdem justitiæ, munus erit. Hæc & his similia communia nobis sunt cum mutis animalibus, belluis, ac feris omnibus. Parentes verò, mares ac necessarios omnes senio morbove affectos, vel alia necessitate laborantes alere, & eos venerari, tueri ac defendere, nepotes, posterosque diligere, atque adjuvare, eis consulere, opitulari, adesse, & his similia agere, solius hominis est; non autem brutorum animalium, aut ferarum, quæ ejusmodi officia non agnoscunt. Humanitatem quoq; conservare, hominique prodesse, hujus etiam naturalis justitiæ munus est, quòd ad solos homines pertinet; cui contrarium est hominem perimere, hominiq; nocere: quę si verè homines esse & haberi volumus, omnino facere prohibemur. Nam si secus ageremus, inhumani ac feri diceremur.

Officia naturalis justitiæ. *Justus & injustus.* *Hominis officia propria.* *Munera reliqua justit. naturalis.*

Læstrigones, qui alio nomine Cyclopes vocantur, & Busiris Ægyptiorum tyrannus, ac Diomedes Thrax, de quibus in fabulis agitur, & alii complures qui in exitium hominum nati esse videntur, non tam secundum naturam homines quàm leones, tigres, ursi, lupi, serpentes & aliæ truculentissimæ feræ, quæ in communem mortalium perniciem vivunt, habendi sunt.

Læstrigonum & aliorum inhumanitas.

Hæc itaq; virtus, ut naturam ducem sequamur monet. Natura enim à vitiis abhorret, recta autem & honesta sequitur. Nam (ut quibusdam Stoicorum placet) virtus nihil aliud est, nisi absoluta ac perfecta natura, Summumq; bonum putaverunt esse secundum naturam agere: unde quidā veteres Socratici hanc naturalē justitiam

Virtus, perfecta natura. *Summum bonum.*

justitiam dicunt esse scientiam boni & æqui, naturali rationi congruentem, qua qui per sese utitur, vir bonus est: quum verò aliis communicat, tunc bonus fit civis, quia non sibi soli sed aliis prodesse nititur.) *Socraticorũ de sententia.*

Principia quidē naturalia, quæ ἀρχαὶ φυσικαὶ à Græcis dicuntur, omnes philosophi inter magna naturæ bona connumerant. Nonnulli autem sunt qui in illis summum bonum collocent. Hæ duæ justitiæ partes, seu rectius species appellemus, nequaquam alienum bonũ videri possunt, sed ejus solius qui secundum eas agit. Neque in his verum est, quod à plerisque philosophorum dicitur, justitiam solam omnium virtutum alienum videri bonum, ut quæ ea agat, quæ non sibi, sed aliis conferant, ut Principi aut Reipublicæ, aut singulis quibusque. Quòd si ita ut ajunt, res se haberet, optimus habendus esset justus ille: qui non ad seipsum solum, sed ad alios quoque virtutis munere uteretur. Hinc sumitur quòd justitia illa quæ pro aliis agitur, non tantùm pars aut species virtutis habenda est, sed tota atque integra virtus, cui contraria tunc non injustitia sit, sed tota turpitudo, vel vitiositas, si sic dicere licet: quod quidem Aristoteles clarè testatur. *Principia naturalia.* *Philosophorũ quorundam error.* *Iustitia integra virtus ejusq; contrarium.* *Eth. l. 5. c. 1.*

DE CIVILI IVSTITIA.

Tit. IV.

Tertia nunc pars sequitur, quæ Civilis Justitia dicitur. Hæc quidem aut Principis est, aut ejus viri qui in Republica, aut in hominum societate versatur. Cujus virtutis proprium est multitudini consulere, urbes tueri, civitates regere, homines ab injuria prohibere, socios providētia protegere, unicuiq; reddere quod suum est: honores, magistratus, ac commoda distribuere secundum cujusque dignitatem. Hanc justitiam Cicero dicit esse habitum animi communi utilitate conservata tribuentem suam cuique dignitatem, Aristoteles autem eam dicit virtutem animi esse cuique secundum merita distribuentē. Hanc comitantur morales omnes virtutes, quas etiam civiles dicimus, quibus quasi in cōsilio adhibitis sine scripto determinat quod honestum, *Iustitia civilis, ejusq; proprium officiũ.* *De Invent. l. 2.* *Lib. 5. Ethic.* *Civil. Iustit. comitatus.*

Digitized by Google

quodque turpe sit. & qui mores probandi, quique improbandi esse videantur.

Mos quid. *Macrob. li. 3. Saturnal.*

Morem Varo dicit esse consuetudinem in animi judicio, quam sequi debeas. Julius verò Festus quum de verborum significatione scriberet, ait. *Morem esse institutum patrium pertinens ad religiones caremoniasq́, antiquorum.* Hinc fas oritur, hoc est religiosa quædã permissio, quæ tamdiu valet, donec à jure scripto prohibeatur, quòd tunc fas esse desinit, & fit nefas: unde quum vellet ostendere Maro rem & per religionem & per legem licere ait.

Fas quid.

Georg. lib. 1.

Quippe etiam festis quædam exercere diebus.
Fas & iura sinunt.

Fas lex divina quomodo à iure differat.

Fas ergo erit lex divina ab ipso Deo vel à natura constituta: Jus autem humana lex, quæ tantum ex moribus constat. Transire per alienum fundum fas est, jure autem non permittitur: ire ad prostibula nefas est, attamen per leges licet. Fas (ut opinor) Græcam habet originem, proinde in vetustissimis codicibus per ph scriptũ frequentius invenitur: φάειν enim dicere & annuere significat, & φάσις dictio & permissio est. Hujus contrarium est nefas, quod per religionem non esse permissum ostenditur. Nec putemus, hinc nefarium deduci, quum à farre dicatur, auctore Varrone, ut Nonius Marcellus testatur, & Asconius Pedianus optimus antiquitatis serutator affirmat. Est enim nefarius sacrilegus, vel qui propter sceleris turpitudinem indignus vita esse videatur, sed prohibeatur à sacris, id est à farre adoreo, quo fiebant sacrificia, ne sacra pollueret, quæ quidem communia erant, & farreacea dicebantur. Celebrabantur enim farre puro, & saliente mica, ut poëta ille ait.

Fas, Græca origine.

Nefarium unde dictum.

Nefarius quis.

Farracea.

Rex censor morum.

Hæc justitiæ pars præter reliquas omni Regi convenit, qui censor magisterq; morum habetur. Quoscunq; enim mores probat ac servat, hi ab omnibus probantur, & in illis quisq; excellere nititur: quos verò improbat, omnes fugiunt. Optimè Plato *mutationem Principis, mutationem totius civitatis esse ait.* Ut enim bonus Princeps exemplo probitatis magis quàm ipsa probitate prodest, sic malus exemplo turpitudinis magis quàm ipsa turpitudine obest. Deterrimi enim homines quicquid

Mutatio Principis, civitatis mutatio.

Digitized by Google

quid exemplo Principum faciunt, id jure factum esse existimant Similiter artes quas amat, magnum quamprimum accipiunt incrementum, jacentq; semper, quas oderit. Proinde Isocrates Regio suo præcipit, ut artes, & opificia utilia amplectatur, inutilia autem rejiciat.

Sapienter Plato tales reliquos cives solere esse dicebat, quales Principes essent. Ptolemaici Reges Mathematicas scientias coluerunt. Eorum igitur temporibus complures egregii Mathematici claruerunt. Xerxes verò voluptates mirifica quadā cupiditate perquisivit, & eas tanti fecit, ut non contentus solitis voluptatum illecebris, magna præmia proposuerit his qui novas invenissent: quâ ex re regiones quibus imperabat, omni turpitudinum genere infecit, hominesq; omnes turpiter effœminavit, cujus disciplina qualis fuerit ex eventu bellorum quæ gessit, facilè apparuit. Nero quòd citharœdos, mimos & histriones summa benevolentia complectebatur, complures nobiles juvenes earundem artium studiis pellexit. Nec id admirationi cuiquam esse debet: non enim ludorum ac fabularum spectator tantùm extitit, sed & actor: cantavit siquidem Herculem furentem, & quum ex argumento fabulæ vinciretur, catenisq; oneraretur, accurrit tyro quidam, qui ad custodiam aditus positus fuerat, ut ei opem ferret: qua ex re quicunque aderant, in cachinnos effusi sunt.

Qualis rex talis grex.
Ptolemaici.
Xerxes.
Valer. l. 9. c. 1.
Nero citharœdus & mimus.
Quod Suetonius in eius vita declarat.

Probet igitur Rex optimos mores, deterrimos autē exagitet: & sic ex artibus bonas probet, malas autem reprobet atque explodat. Curet etiam ne cives injuria afficiantur, propulsetque eis ab aliis illatas, atque ulciscatur, ne lepidum illud Publii Syri, qui judicio Cæsaris Laberio in Mimis prælatus fuit, dici possit:

Veterem ferendo iniuriam, invitas novam.

Macrob. l. 2. Satur. c. 7. Gell. l. 17. ca. 14.

Videat deinde Rex ut optimos viros magistratibus perficiat, tales enim Principes existimantur, quales sunt illi qui eorum vices gerunt.

Naturæ suæ morbum indicabat Vespasianus Cæsar, quum rapacissimum quemque ad amplissima munera, magnosque magistratus promovebat, quo locupletiores factos, deinde majore pecunia emungere atque exhaurire posset. Jure igitur vulgo dicebant. *Vespasianum*

Vespasiani avarities.

Amici pro spongiis. *amicis pro spongiis uti, qui siccos madefaceret, turgidos verò exprimeret.*

Consuetudinis mala corruptela. Demum videat Rex ne corruptela malæ consuetudinis in urbes irrepat: inducit enim vitia, & virtutes omnes exigit. Optimè apud Persas capitale per legem fuit, novos aut peregrinos mores inducere: *Cretenses.* Et Cretenses sanè quum populos aliquos diris execreationibus devoverent, semper imprecabantur, ut mala consuetudo eorum urbes invaderet. *Lycurgus.* Lycurgus autem *magis oportere* dicebat *custodire, ne urbs improbis moribus compleretur, quàm ne morbidis, contagiosisq́; corporibus extrinsecus venientibus inficeretur.*

Luxuries Romanorum unde: Quod & Sallustius in Præfatione Coniur. Catilin. Conqueritur Livius peregrinam luxuriam in urbem invectam à victore Asiæ exercitu: inde primùm lectos æratos, vestem stragulam preciosam, plagulas, textilia omnia, monopodia, abacos Romam advectos. Tunc psaltrias, sambucistrias fuisse in precio, & ludionum oblectamenta, quæ cœnarum voragines excitarent. Tunc coquus vilissimum quondam mancipium æstimatione & usu magno licitari cœptus, adeò ut quod vile ministerium fuerat gratissima ars effecta sit.

Xerxes. Xerxes iratus aliquando Babyloniis constituit deinceps arma ne ferrent: sed canerent, tibia uterentur, versarentur in prostibulis, ganeis, ac popinis, & sinuosas vestes ferrent. *Babylonii delitiis corrupti.* Qua ex consuetudine ita turpes & scelesti evaserunt, ut nihil in universo terrarum orbe Babylone corruptius inveniri potuerit, neq; ad invitandas illecebras instructius. Nam parentes & mariti ipsi liberis conjugibusq́ue permittebãt, ut vulgò cum hospitibus coïrent, modò precium flagitii acciperent. *Consuetudo bona.* Boni ergo mores, boneq; consuetudines perpetuò servandæ sunt: *Galba Imp.* unde Galba Imperator vel ex hoc potissimum laudatur, quòd vetustum morem semper servaverit, ut bis quotidie liberi, servique frequentes adessent, & mane salvere, vesperi autem valere ei singuli dicerent.

Sed de hac civili justitiæ parte hactenus dixisse satis sit.

DE

DE IVDICIALI IVSTITIA.

TIT. V.

Iustitia legitima siue iudicialis.

QUARTA justitiæ pars judicialis sive legitima dicitur, quæ in jure dicundo præcipuè versatur. Hæc primùm per leges decernit quid justum aut injustum sit, & præsertim in rebus in quibus ab initio nihil interarat, hoc vel alio modò essent. Talia autem Epicurei dicunt non natura, sed sola lege constare, ut justa vel injusta sint, idemq; opinatus est Archelaus Atheniensis, Socratis magister, qui justum & turpe non natura, sed sola lege secerni ait. Rectè itaq; Modestinus Jureconsultus dixit, *omne ius aut consensu fieri, aut necessitate constitui, aut firmari cõsuetudine.* Sed ex Academicorum sententia justum aliud natura, aliud ordinatione ac lege dicimus. De naturali justo jam dictum est, nunc de legitimo loquemur, à quo judicium fieri oportet. Est enim judicium recta judicatio justi atque injusti. Scitè Asconius Pedianus optimus Ciceronis interpres judicium à præjudicio secernit: ut esset judicium res quæ causam litemq; determinet: præjudicium verò res quæ quum constituta fuerit, affert similibus in rebus judicaturis exemplum. Omnia quæ à legibus proficiscuntur, justa habenda sunt: nam secundum aliquam virtutē constituras eas esse oportet. Ne miles locum in acie deserat, fortitudinis est præceptū: ut pactis promissisq; stetur, & fides ac jusiurandum servetur, justitiæ: sicut ut quisq; ab alienis manus abstineat, nequis incestum, stuprum, vel adulterium committat, temperantiæ: nequis hominem cædat, pulset, verberet aut violet, humanitatis ac mansuetudinis: ut quisq; rectum consilium Principi, Reipub. aut amicis afferat, prudentiæ. Unde ille Senariolus Romæ canebatur: *Consilium malum consultori pessimum est:* quod ex Hesiodi versu expressum fuisse putat Gellius: ἡ δὲ κακὴ βουλὴ τῷ βουλεύσαντι κακίστη. Leges quidem omnes sicut virtutes jubent, sic etiam vitia prohibent. Modestinus Jureconsultus *legis virtutes* esse dicit *imperare, vetare, punire, permittere.* Cic. in li. de deorū natura ait, *Legem esse recti præceptionem, praviq; depulsionem.* Justus & æquus est, qui secūdum legem agit, nec fraudem

Epicurei.

Archelaus.

Modestinus IC. l. pen. ff. de leg. & senat.

Iustum tripliciter.

Iudiciū, quid & quomodo à præiudicio differat.

Iusta quæ.

Consilium malum.

Legis virtutes & descriptio.

Iustus & æquus.

fraudem aliquam legi per versutiam innectere nititur; qui verò contrarium facit, injustus atque iniquus habetur. Ille enim contra legem facere dicitur, qui id facit quod lex prohibet: ille autem in fraudem, qui salvis verbis legis sententiam ejus circumvenit. Mali interpretes juris, qui per calumniam causas agunt, pessimi hominum habendi sunt in omni populo, & majorem invidiam contrahunt, quando justitiam profiteri videntur, ac deinde sub specie rect. hominibus quos tueri debent, callidè imponunt. Hi non dissimiles sunt medicis illis qui mortiferum toxicum iis diluunt, quibus per pharmacum salutem pollicebantur. Sed nunc ad institutum redeo. Quia justus ferè aliis non sibi laborare videtur, idcirco justitia alienum bonum dicitur. Proinde hanc partem optimè definit Ulpianus jureconsultus quum ait. *Justitia est constans & perpetua voluntas jus suum unicuiq; tribuens.* Dispositionem quidem & habitum complecti videtur, & præcipuè quum addat, Juris præcepta sunt hæc, honestè vivere, alterum non lædere, jus suum unicuique tribuere: unde consequens esse videtur quod Celsus refert. *Jus est ars boni & æqui, cujus merito quis nos sacerdotes appellat.* Habitus enim justi est res justas agere, injusti autem injustas. Bonitas æquitasq; nihil aliud est, quàm justitia ipsa, ut Cic. libro primo de legibus scripsit. Judex quasi animatum jus habendus est, magistratus verò custos justi & æqui: non enim ut homo dominatur, sed ut ratio: idcirco veluti Rex habendus est. Nam si dominaretur ut homo, tyrannus esset. Veteres pictores (ut Chrisippus Stoicus scripsit) scitè atq; eleganter justitiæ faciem pingebant: eam namque virginem faciebant aspectu severo ac formidabili, peracri oculorum acie, vultu verecundo, cum dignitate ac majestate, sine atrocitate: ut ostenderent judicem gravem esse oportere, severum, integrum, inadulabilem, inexorabilem, immobilem, & virtute, veritate, majestateque verendum.

Agere contra legem & in fraudem.
Interpretes mali legum.
Simile.
Justitia quid.
Lib. 1. Instit. Tit. 1. vel 18. 1 ff. de adil. edict.
Juris præcepta.
Jus quid.
Celsus in l. 1. ff. de just. & just.
Magistratus.
Gellius li. 14. cap. 4.
Justitia imago picta.

Tres oratores Romam ab Atheniensibus missos fuisse diximus oraturos ut mulctam eis illatam pro vastatione Oropi oppidi, quod juris Romani erat, remitterent. Erat enim talentûm quingentûm. Eorum quisque

Tres Atheniensium oratores Philosophi.
Macrob. l. 1. Sat. c. 5. Gel. l. 7. c. 24.

Digitized by Google

que seorsum in Senatu luculentam orationem habuit: & tria dicendi genera Romanis adhuc incognita, diversis orationibus, ut tres diversarum disciplinarum philosophi erant, ostenderunt: eaq; vario filio texuerut, exemplo Homeri, qui Ulyssi uberem, Menelao gracilem, Nestori mediocrem orationem tribuit. Cujus imitatione etiam tenuerunt tres diversi inter se Græciæ populi, ut essent Asiatici uberes & inflati, Attici pressi & integri, Rhodii verò medium quidem tenerent, imitati potius Aeschinem quum Demosthenem, aut Hierociē & Menoclem fratres, quos Cicero Asiaticorum rhetorum principes fuisse affirmat. Primum dicendi locum habuit Carneades Academicus, & uberi orationis genere usus est cum quadam dignitate & amplitudine. Secundum Diogenes Stoicus, qui gracili cum scita venustate ac subtilitate. Tertiū Critolaus Peripateticus, hic mediocri stilo usus est cum modesta utriusque participatione. His ex tempore responsum dedit Cælius senator, qui acumine ingenii tantam cujusque corū ex imitatione similitudinem assecutus est, ut non minus his tribus philosophis admirationi fuerit, quàm universis senatoribus. Aderat in frequenti Senatu severior ille Cato, quem propter morum gravitatem omnes venerabantur, & iniquo animo tulerat tantam dicendi diligentiā, nonnullisq; senatoribus clàm dicebat, dimittendos quamprimum esse Græcos oratores, si Rempublicam salvam vellent, ne dicendi lenociniis civitatē inficerent. Deinde domum rediens ad filium ait, *tunc Imperium Romanum periturum, quum se cives Græcis literarum studiis traderent.* Timebat ne Græcis illecebris juvenes illecti, gloriam rei militaris amitterent.

Græciæ tres populi.

Asiaticoris Rhetores

Carneades.

Diogenes.

Critolaus.

Cælius Senator.

Ex Plin. ca. 30. lib. 7.

Catonis oraculum.

Sed ad Carneadem redeo. Is dum Romæ esset, acerrimè de justitia disseruit, eodem Catone & Galba Censoribus audientibus. Postridie autem ejus diei orationem invertit ostentandi ingenii gratia, & contra justitiam graviter invectus est. Principio suavi sermone orsus, ait jura sibi homines pro utilitate sanxisse, & ea variā quidem ex diversis gentium moribus, quæ etiā pro temporibus sæpè mutarentur. Jus naturale nullum esse ajebat: omnes & homines, & animantes reliquas ad utilita-

Carneades Romæ de justitia disseruit.

Carneadis opiniones de iure naturali.

utilitates suas duce natura ferri. Proinde nullam esse justitiam, quoniam sibi noceret ipsa alienis commodis consulens. Dicebat enim bonus vir, si servum fugitivũ vel domum insalubrem vendat, utrumve profitebitur fugitivum servum ac pestilentem domum se vendere? an celabit emptorem? Si profitebitur, bonus quidem, quia non fallet, sed tamen stultus judicabitur, quia vel parvo vendet, vel omnino non vendet. Si celaverit, erit quidem sapiens, quia rei suæ consulet: sed idem malus, quia fallet. Rursus si reperiat aliquem qui aurichalcum se putet vendere, quum sit illud aurum: aut plumbum, quũ sit argentum: tacebitné, ut id parvo emat? an indicabit, ut magno? Stultum planè videbitur magno malle emere, quod vili posset: unde intelligi volebat, & eum qui justus ac bonus stultũ esse, & eum qui sapiens malum. Et tamen sine pernicie fieri posse fatebatur, ut homines sint paupertate contenti. Dicebat deinde, justitiã est hominem non occidere, & alienum prorsus non attingere. Quid ergo justus faciet, si fortè naufragium fecerit, & aliquis imbecillior viribus ut enatet tabulam de naufragio conscenderit, nonnè illum à tabula deturbabit, ut ipse conscendat, & illi innixus evadat, quum maximè sit nullus medio mari testis? Si sapiens est, faciet: alioqui enim ipsi pereundum est, nisi fecerit Si autem mori maluerit quàm manus alteri inferre, jam nõ justus ille, sed stultus est, qui vitæ suæ non parcat, dum parcit alienæ. Item si acie suorum fusa hostes insequi cœperint, & justus ille nactus fuerit aliquem saucium equo insidentem, ei ne parcet ut ipse occidatur? an dejiciet ex equo illum, ut possit ipse hostem fugere? si fecerit, sapiens erit, sed malus: sin secus, justus, sed stultus. Hanc disputationem inducit Carneades, non quòd ignoret justitiam virtutum omnium maximam esse, & ab innocentia prudentiaque non posse sejungi, & quod ex iniquo aliquod semper habere videtur exemplum, quod contra singulos pro communi utilitate statuitur: sed ut ex præscripto suo ostenderet veritatem alias habere radices, & in abdito obscuroq; penetrali latere: ac etiam ut disputaret in utramq; partem, ut sæpius consueverat. At utinam M. Tullii libri de Republica exstarent,

Iusticia quod nulla sit exemplum.

Aliud.

Iustus stultus.

Sapiens malus.

Cic. in offic. lib.

Iustus in naufragio qualis.

Iustus hostem vulneratum capiens.

Carneadis ostentatio.

Veritas latet.

tarent, qui cum aliis compluribus perierunt, relique- runtq́ue nobis triste desiderium: hi nos magno labore prorsus liberarent, & justitiam reliquasq; virtutes clarius edocerent. Hanc enim in illis disputationem inducebat, & Furium contra justitiam ex Carneadis objectis disputantem, Lælium autem pro justitia respondẽtem faciebat & ei summa prudentia patrocinantem, ut virum eruditum ac sapiẽtem, decet. Sed disputatio hæc inchoata est, non tamen perfecta ad summum. Malo enim fato desiderati libri sunt, & pauca, quæ diximus, testimonio aliorum scriptorum qui ea inducunt, habemus. Concludendum tamen est justitiam ab innocentia atq; prudentia neutiquam separari posse. Proinde justus nullius utilitatis causa quempiam fallet, neq; permittet ut aliquis seipsum decipiat: moriq́ue mallet, quàm violẽtas manus alicui inferre. Et si nactus fuerit socium equo insidentẽ, aut imbecilliorẽ illum in naufragii tabula natantẽ, morietur potius quàm vim alicui afferat, aut aliquem interimat. Quinetiã ipse Carneades dicere solebat *Si iustus viderit quempiã, cuius etiã mors ei emolumẽto futura sit, imprudẽter iuxta aspidẽ assidere, iniquè fecerit nisi eũ monuerit, ut vita sua caveat.* Concludendũ igitur rursus erit, justitiam maximũ bonorum nunquã stultitiæ nomen, quod sapientiæ cõtrarium est, subire posse: nec ab innocentia virtutum omnium clarissima unquã sejungi, cùm virtus ipsa sit, ac singulare hominũ bonum, & bona omnia omnesq; virtutes in se una cõplectatur.

Cic lib. de Rep. desiderantur.

Cicero Furiũ & Carneadẽ in lib. de Rep. disputantes introduxit.

Iustus qualis.

Carneadis iusta sententia.

QVID CVM LEGIBVS REX agere debeat. TIT. VI.

QUÆRI plerumq; solet, quid cum legibus Rex agere debeat? Et primò quidem dicendum erit ut bonis legibus pareat, ut illius exẽplo alii omnes libentius alacriusq; illis obsequantur. Iniquũ n. esset, jus aliis præscribere quo ipse non uteretur. Optimè Ægyptiaci Reges agebãt, qui parendo legib. putabant se fieri beatos, atq; omniũ fœlicissimos, ut Diodorus Siculus testatur. Isocrates Regi suo præcipit, ut leges emẽdet, novas condat ad concordiã, utilitatemq; civiũ & ad lites dirimendas.

Rex legibus pareat.

Ægyptiorum reges.

Diod. l. 1. c. 6.

Ejusmodi præcepta Isoctatis ætate necessaria erant: adhuc enim (ut dicitur) lintribus ac ratibus navigabant, & tuguria atque humiles casas habitabant. Paucę

Romani à Græcis petiũt leges. Fenestel. c. 14. Livius, Valerius Max. & alii.

erant leges Cretensium, Atheniensium, ac Lacedæmoniorum, ad quas perdiscendas ex Senatusconsulto Sp. Postumius Albus, A. Manlius. & P. Sulpitius Camerinus oratores Athenas, & per omnẽ Græciam missi sunt, in quorum reditu Decemviros legibus scribendis Senatus præfecit, ne quid quod ad civilem sapientiam pertineret, populo Romano deesset. Hi fuerunt Appius Claudius, T. Genutius, P. Sestius, L. Veturius, C. Iulius, A. Manlius, P. Sulpitius, P. Curiatius, T. Romulius, Sp. Postumius, viri ingenio, doctrina, ac genere præcellentes. Nec uberrima illa vitiorum copia adhuc orbem terrarum pervaserat, nec avaritia totos tunc pandebat sinus, ut Satyricus noster ait, nec luxuria, & mensarum voragines tanta ingluvie terra marique grassabantur. Castiora prorsus erant secula, nec tanta cupiditate ac libidine homines rapiebantur. Sed quando plura vitia exarserunt, tanto pluribus legibus opus fuit: *Bonæ enim leges ex malis moribus oriuntur*, ut in veteri proverbio dicitur.

Bonarum legum ortus.

Romani autem ut armis universum terrarum orbẽ subegerũt, sic judiciis, legibus moribusq; eundẽ emendarunt. Verùm enim verò nisi tantum Græcis tribuerimus, quasi Helladia antiquior nobis sit quam Italia, planè consensu omnium fateremur Jureconsultorum nostrorum libros omnium philosophorum volumina gravitate, eloquentia, doctrina, ac sapientia anteire. Cicero decemviralium legum libellum, quas Græci *δώδεκα κύρβεις*, nostri autem *duodecim tabulas* appellarunt, luculentissimis verbis in libris suis de oratore ad Q. fratrẽ extulit, & omnium philosophorum bibliothecis anteposuit. Quibus vix dici potest quantum deinde additum sit ex legibus, plebiscitis, Senatusconsultis; decretis Principum, ac responsis virorum prudentium, quos jurisconsultos dicunt, in quorum numero & Cicero & reliqui omnes doctissimi Romanorum extiterunt.

Jureconsultorum opera.

Duodecim tabularum authoritas.

Sublatus igitur erit Regibus nostri temporis labor scribendarũ legum ab his maximis voluminibus, quib. populus Romanus Regum ac gentium omnium victor jus civilis sapientiæ universo terrarum orbi præscripsit. Laborent Reges ipsi, ut optimos quosque viros, & doctrina

doctrina ac virtute præstantes juridicundo præficiant, qui leges ac jura non modò custodiant, servarique ab omnibus faciant, verùm ipsi quoque nihil contra leges agant. Exemplo Lycurgi, qui nihil aliis edixit quod non antè ipse servaverit. Sanctissimum habendum est Romani prætoris edictum illud, & pro foribus unius cujusque curiæ semper scribendum: *Quod quisq; iuris in alterum statuerit, ipse quoque eodem iure utatur.* Hoc quanvis ad privatos etiam spectare possit, ad legumlatores tamen principaliter pertinet, & ad omnes qui cum potestate atque imperio sunt. *Qui enim aliis vadimonium constituunt, scire etiam debent se omnibus illis iuris vadimoniis vadatos esse.*

Lycurgi.

Edictum Prat. Rom.

Turpissimum fuit Appio Claudio, contrà jus, quod in duodecim tabulas transtulerat, amore virginis, quã sibi in servitutem vindicare volebat, fas & nefas miscere: unde illius pater Virginius graviter indignatus, virginitatem castitatemque filiæ vitæ quoque ipsius præferendam esse putavit, arreptoque sutorio cultro filiam transfegit, ut virginis morte injuriam ac dedecus stupri arceret. Filiæque cæde recenti adhuc madens e vestigio ad exercitum rediit, & commilitonibus suis rei seriem exposuit. Tunc legiones decemviralem violentiam ac tyrannidem iniquo ferentes animo, quòd dum ipsi foris pro communi libertate decernerent, illi qui ad custodiam urbis relicti erant, liberos suos per vim in servitutem conarentur asserere, relictis ducibus signa in Aventinum montem transtulerunt, & confestim omnis urbana plebs illuc se contulit: & ita populi cõsensu Appius Claudius & reliqui decemviri partim in carcere necati sunt, partim in exilium acti, & sic rursus Respublica constituta est.

Appius Claudius.

Ex l. 2. ff. initium successionis ff. de origine iur.

Liv. l. 3. deca. Flor. l. 1. c. 24. Eutr. l. 1. c. 12.

Sed ad magistratus deligendos redeo, quibus non census aut genus, sed sola virtus suffragari debet. Genus enim sine moribus superbiam & ignaviam, opulentiæ verò sine virtute insolentiam improbitatemque plerũque pariunt. Venatores & equites non canis aut equi sobolem quærunt, sed canem atque equum celeritate ac ferocitate eximium. Norant enim prolem facilè mutari, & plerunq; in deterius ruere. Tellus (ut in fabulis

Ad magistratum non divitia, sed virtutes faciunt.

Simile.

vulgò dicitur) eodem partu Gigantes peperit & simias. Eleganter Lyricus noster Faccus

Horat. l. 3. carmin.

Aetas, inquit, *parentum peior avis tulit*
nos nequiores, moxq; daturos
Progeniem vitiosiorem.

Magistratus quales præficiendi.

Lacedæmonii.

Errabit igitur Rex, si magistratui aliquem præfecerit: nisi diligenter prius investigaverit quib. moribus quibusq; virtutibus ille præditus sit, sed hoc fecerit fretus memoria generis ac parentum illius. Rectè Lacedæmonii degeneres homines omni probro omniq; ignominia insectabantur, & præcipuè eos qui habetes ingenio, nec reddendæ, nec accipiendæ rationis capaces erãt, & nonnullos ex Regibus suis legitima successione prohibuerunt, aut regno exegerunt ut ignavos ac degeneres, suffectis eorum loco ex eisdem regiis familiis melioribus: ut ostenderent non se cum sanctissima Regũ dignitate pugnare, sed sine virtute genus omnino despicere.

Regna non ex successione posteriorum.

Aegyptii.

Regna quidem priscis seculis non posteris eorũ qui regnabant, tradebantur, sed eis tamen qui per virtutem plurimum de hominum vita merebantur. Unde apud Aegyptios, eorum omnium quæ ad vitam pertinẽt, soli Reges inventores fuisse dicebãtur, ut Diodorus Siculus scribit. Quũ verò utrinq; convenit, ut & genus & virtus sit in uno homine, tunc recta consonans viri harmonia habenda est. Jure igitur optimo volente populo Romano

Q. Pompeius Prætor.

Valer. l. 3. c. 5.

Q. Fabius Maximus.

Q. Pompejus prætor urbanus Fabiũ nebulonem illũ impurissimum paternis avitisq; bonis interdixit, ne in ganeis ac lustris per luxũ ac libidinem pecunia illa prodigeretur, quæ per domesticã ac militarem virtutẽ quæsita fuerat. Ejus namq; pater Q. F. Max. vir omni laude dignissimus, de Allobrogib. Gallis triumphaverat perpetuæq; dignitatis argumentum meruerat: & ejus majores per omne ævũ optimè de Rep. meriti illustres semper habiti fuerãt, divinumq; genus ab Hercule recẽsebant.

Satyr. 8.

Scitè admodũ Juvenalis ejusmodi helluonẽ satyrica libertate ab omni nobilitate exturbat, & in ultimã plebis fæcem immergit.

Cornelia gẽs.

Valer. l. 3. c. 5.

Aphricani degener fil.

Cornelia quoq; gens, quæ decus Romani Imperii semper extitit, degenerẽ superioris Aphricani filium monstro cuicunq; immanissimo, quàm parenti similiorem, ut prætura (quã majorum commendatione

datione adeptam, omni fordido flagitio polluerat) se abdicaret compulit, egitq; ut nec sellā poneret, nec jus diceret. Quinetiam è digito ejus anulum dextraxit, in quo caput Aphricani sculptum fuerat, ne ex facie illa, quam vitæ turpitudine contaminaverat, ostendere posset se filium ejus esse, qui virtute & armis imperium Romani populi stabiliverat. Idem dicere possumus de iis qui ex parva aliqua doctrina plus sibi arrogant quàm par sit, & deinde flagitiorum labe se polluunt. Hi ab omni dignitatis munere extrudendi sunt, ut discant veram disciplinam ab honestate nunquam sejungi posse. Sapienter Agesilaus Lacedæmoniorum Rex dicere solebat, *maiorem se censere miseriam esse, virtutem ac bonas actiones à doctis atque eruditis viris negligi, quàm ab indoctis atque ignaris.* *Scioli.* *Agesilaus.*

Contenti igitur sint Reges ac Principes legibus Romanorum, & eorum civili sapientia, ut qui tot seculis universo terrarum orbi morum ac civilis vitæ præcepta præscripserint, nec ullæ per omne ævum mortalium leges diutius permanserint: quocirca eas sempiternas fore sperare possumus, aut cum universo terrarum orbe perituras. Inclytæ illæ Lycurgi leges, quæ unis tantùm mœnibus servatæ sunt, vix annis D. viguerunt: quibus tamen dum obsecuti sunt Spartani, maximi omnium Græcorum extiterunt: quum autem eas antiquari atq; obliterari permiserunt, imperium eorum corruit, & propriam libertatem amiserunt. Sed si propter hominū improbitatem, novaq; in dies flagitia atq; scelera mutandum instaurandumq; aliquid esset, quod ad majestatem imperii, remque pub. pertineat, tunc Rex edicto caveat imperetq; quid facto aut non facto opus sit, sacra cæremoniasq; pontificibus sacerdotibusque permittat, civilia autem Senatoribus. *Contenti sint nostri Reges iure civili Romano.* *Leges Lycurgi.*

Videat autem Rex ne dum novas Senatores statuunt leges, non tam justitiæ quàm litigandi vias præbeant. Cogitet quoque, ne, cùm justitia firmamentum sit humanæ societatis novis inventis eam diruat. Virtutes enim non solùm ex oppositis exturbantur, sed & ex quibusdam vitiis quæ specie similitudinis nos *Nova leges quomodo cōdenda.* *Virtutes ut exturbentur.*

Digitized by Google

decipiunt, Prudentia sicut contrariam habet imprudētiam, sic similem astutiam: sic constantiæ inconstantia contraria est, similes verò pertinacia. Et fortitudini cōtraria est ignavia, similis temeritas. Justitiæ injustitia contraria videtur, sed crudelitas speciem quandam similitudinis ejus præstat. Severitas justitiæ quasi quædam perseverantia à quibusdam putatur dicta, à servanda veritate. Sed facilè in sævitiam falsa quadam similitudine prolabitur. Eleganter L. Columella rustico suo ait: *Sic agere debes cum subjectis, ut magis vereantur severitatem tuam, quàm ut sævitiam detestentur.* Quibus ex verbis docet alterum perseverantiæ ac virtutis esse, alterum autem crudelitatis ac vitii. Nec Regem pudeat præceptum à rustico sumere. priscis enim illis sæculis omnes rusticabantur, & Reges ipsi tanquam digniores pastores erant, unde apud Homerum Rex aliquando ποιμὴν dicitur, id est, pastor.

Severitas in sævitiam versa. Columella. præceptum.

Reges, pastores. Iliad. l. 2.

Severitas regem decet.

Severitas quidem Regem plurimum addecet, majestatem quandam præstat, & dignitatem auget, redditque eum inter mortales quasi divinum aliquod numē, quod homines non modò venerantur, verumetiam adorant. Perutilis est hæc virtus omnibus in rebus agendis, & præcipuè in jure dicundo, & in plectendis sontibus: vera est enim Manandri Comici sententia, quum ait: *Salutaris severitas vincit inanem speciem clementiæ.* Sævitia autem tyranni est, nec vitium ullum tam tetrum, tam detestabile atque inhumanū est, quàm crudelitas. Improbus est, qui contra legem peccat: Inofficiosus, contra merita: qui verò sævus, contra Deum, cōtra pietatem atque humanitatem delinquit, & hominis nomen perdit, efferatique animi vitio in tetram truculentamque belluam convertitur. Romulum Senatores, quos ipse designaverat, quum sævior morosiorq; factus esset, discerpserunt, ne ex Rege tyrannus fieret, & ex severo sævus.

Sævitia tyrāni

Improbus. Inofficiosus. Sævus.

Romulus discerptus.

Sylla crudelitas. Vide Plut.

Sylla Romanorum omnium sævissimus, hostium capita licitabatur, maximis propositis præmiis illis qui proscriptos intermisissent, & suppliciis ac morte damnatis his qui occultassent: & in delinquentium numero non modò eos qui contra eum senserant, habuit, sed & necef-

necessarios, amicos, hospites, clientes, & beneficia illi dantes accipientesque, quibus etiam ne dolore quidem pro aliis licebat impune: quod libertatis genus nec servis etiam unquam ereptum est, quibus ut gauderent, dolorent, timerent, sperarent, semper liberum fuit. De Sylla autem quid sentiat Cicer. lege hæc verba actione quinta in Verrem. *Vnus adhuc fuit post Romã conditam: Dii immortales faxint ne sit alter, cui Respublica totam se tradidit temporibus coacta, & malis domesticis, L. Sylla Hic tantum potuit, ut nemo illo invito nec bona, nec patriam, nec vitam retinere posset: tantum animi habuit ad audaciam, ut dicere in concione non dubitaret, bona civium Romanorum quum venderet, se prædam suam vendere.* Syllam Dionysius Halicarnasseus scribit, XL. millia Romanorum civium voluntario judicio peremisse, præter illos qui ejus ductu in præliis ceciderant.

Ciceronis de Sylla judiciũ.

Occisorũ numerus à Sylla.

Crudelis quoque ab ineunte ætate fuit Octavius. Nam in triumviratu primo collegiis aliquantulum restitit ne qua proscriptio fieret, sed deinde ea incepta utroq; se acerbius exercuit: solus, ne cui ignosceretur contendit: victor deinde in splendidissimum quemque captivum verborum etiam acerbitate ac contumelia grassabatur, adeò ut cuidam sepulturam suppliciter deprecanti respondisse dicatur. Jam ista in volucrum potestate erit. Nec eum puduit in imberbem ætatem sævire, quàm violare etiam hostes nefas omnino esse putant: sed innocentem Antonii filium vixdum primæ pubertatis, ante oculos suos jugulari jussit, & Cæsarionem, quem Cæsaris, & Cleopatræ filium esse sciebat, fugæ subtractum, nullo respectu paternæ memoriæ habito, supplicio affecit. Sed fausta ac fœlix hujus Imperatoris fortuna, qua quidem mortales omnes anteivit, vel potius divi Cæsaris interempti gloria, tantum potuit, ut illius vitia virtutum prætextus obtegeret, & ex ignoto adolescente ac materno tantùm genere claro ad imperii sublimitatem proveheret. Erat enim Octavius filius filiæ sororis Cæsaris, & testamento in filium adoptatus, sed in Apollonia literis indulgebat quum Cæsar occideretur. Itaque is quamprimum Romam à suis revocatus pervenit, princepsque à populo Roma-

Octavii crudelitas.

Vide Sueton.

Antonii filius Atyllus occisi.

Augusti authoritas.

no institutus est, ut indignum scelus ulcisceretur. Sed ut Plutarchus ait, magnus ille Cæsaris genitus maria ac terras tandiu peragravit, donec percussores illius omnes, & consilii etiam conscios in stragem dedit. Quid autem Octavius in Ciceronem patriæ atque eloquentiæ patrem egerit, taceo, ne multus in historia recensenda esse videar. Cujus quidem caput licitanti, Antonio propinquo sanguine tradidit. Octavius enim Ciceronem Antonio, Antonius verò Octavio L. Cæsarem avunculum suum interimendum præbuit. Et sic homicidia homicidiis inter se mutua perfidia commutarunt. Potius tamen rerum Octavius, victisq; hostibus, mitior clementiorque in dies evasit, adeò ut secundo populi rumore diutius regnaverit. Sed civilium bellorum usque adeò pertæsum fuerat, ut facilè omnes conquiescerent, ne è fumo in flammam se (ut dicitur) præcipitarent. Et hæc præcipua causa fuit cur pop. Rom. post Octavii mortem nonnullos imperatores tulerit, quorum vitas quum legimus, inter monstra potius eos, quàm inter homines censendos esse arbitremur.

Ciceronis interfecti caput.

Octavius pacificus.

Tiberii immanitas.

Crudelior hæres Octavii Tiberius fuit, & nulla virtute illustris: qui Parthorum Regem, (qui pulsus à suis in fidem populi Romani cõfugerat) Antiochiæ ingenti gaza spoliatum occidi jussit, & militem prætorianum ob surreptum pavonem capite punivit. Nullus ei (ut Suetonius Tranquillus testatur) à pœna hominum cessavit dies, nec religiosus quidem, nec sacer. Multi ab eo damnati cum liberis, uxoribusq; extiterunt. Interdictumque ne capite damnatos liberi propinquive lugerent. Omne crimen pro capitali ab eo receptum est, etiam parvorum simpliciumq verborum. Non igitur admirandum est morte ejus tam insolenter exultasse populum Roman. ut diras atque imprecationes in eum vulgò jactaret, essentq; etiam cives qui palàm orarent terram matrem, deosque manes, ne mortuo sedem ullam nisi inter impios darent. Circumferebantur quoq; Artabani Parthorum Regis ad eum literæ, quibus parricidia, cædes ignavia, luxuria, & turpia omnia ei objiciebantur, monebaturq; ut voluntaria morte, maximo justissimoq; civium odio quamprimùm satisfaceret, è

Exultatio ob Tyberii interitum.

Tiberio obiecta multa crimina.

medioq;

medioque discederet, ne sua contagione alios inficeret. Nullum profectò crimen magis animos mortalium exacerbare solet, quàm crudelitatis atque sævitiæ, cujus memoria diuturna est, & odium immortale. Ejus quidem animum reconciliare difficillimum est, qui per injuriam atrocitatem aliquam pertulit.

Sævos, ac sanguinarios Principes Diis odio fuisse, etiã superstitiosi veteres putaverunt. Scribunt siquidem Domitianum Cæsarem per quietem vidisse Minervam, (quam religiosè colebat) sacratio quod ei augustè ac sanctè dicaverat, excedentem, dicentemq; , se non posse amplius eum tueri, ut quæ exarmata à Jove esset, qui ei graviter succensuerat præ nimia sævitia atque atrocitate, quam in homines quotidie exercebat. *Principes Sanguinarii. Domitius.*

Sed ne ulterius vagetur sermo, justitiam Reges ac Principes colant omni studio, omniq; diligentia, quam mansuetudine, humanitate, atque clementia moderentur. Permittantque ea sibi persuaderi à doctis atque optimis viris, quæ justitiæ sunt. Plato rogatus à concivibus suis, ut ad Rempublicam accederet, responsum attulit, se id neutiquam esse facturum, quando Athenienses nequaquam quæ justa sunt sibi persuaderi sinerent, & se non posse eos compellere: & si posset, nefas omnino esse, patriæ aut parentibus vim afferre: proinde tantum contendendum in Republica esse, quantum probare civibus possis. Et generaliter de justitia hæc dicta sufficiant. Nunc vero dicendum erit quæ virtutes in primis eam comitentur: deinde seorsum de unaquaque earum breviter disserendum erit. *Iustitia quomodo à regibus colenda. Platonis responsum. Laert. l. 3.*

Platonici septem virtutum species justitiam prestare ajunt: videlicet Innocentiam, Amicitiam, Concordiã, Pietatem, Religionem, Affectum, Humanitatem. His nonnulli Facilitatem addunt. Sed & Fides quoque his superioribus adjicienda est, quæ consensu omnium maxima virtus haberi debet, sine qua reliquæ inanes habendæ essent, & splendorem ac dignitatem omnem amitterent. *Virtutes quæ Iustitia præstat. Fides.*

DE INNOCENTIA.

TIT. VII.

Innocentia quid.

INnocentia prima harum virtutum se nobis offert, quæ ut Peripatetici asserunt, est habitus animi ita informatus, ut noceat nemini. Hic habitus sive affectio, sive dispositio (de nomine enim non pugno, ne aliquam philosophorum disciplinam in me provocem) magnam certè vim habet, quando homini nihil melius, nihil tutius, nihil tranquillius esse possit, quàm nemini nocere. Cicero innocentiam esse ait animi affectionem, quæ nemini nocere velit. Affirmat quoque apud Græcos hanc virtutem usitatum nomen nō habere, posse tamen ἀκακίαν ἢ ἀβλάβειαν dici opinatur. Homo quidem innocens non legem, non testem, non accusatorem, non delatorem, non judicem, non vindicem formidat. Nemini obnoxius est, nemini patet nisi legitimè imperanti, justaque & honesta jubenti. Nulla tutela, nullis armis nulloque defensore eget innocens, nec sibi nec alteri nocet: vitia enim declinat, virtutem autem amplectitur: & sic vitam prudentia & consilio instituit, ut neque peccet, neque injuriam alicui inferat.

Nocere nemini.
Cicero. l. 3. Tusc.
Homo innocens.

Vir probus ad vivendum sibi sufficit.
Nocens sibi quis.

Hoc sentiens Plato, in libris de Republica ait, virum probum ad rectè vivendum sibiipsi sufficere. Rectè autem agere nihil aliud est, nisi cum virtute & officio vivere, & sibi suisq; prodesse, alienis verò non obesse. Ille sibi nocet, qui vel per avaritiam necessaria vitæ suæ demit, suum defraudans genium, ut Comicus ille ait, vel ex contrario per luxum, atque libidinem omnia prodigit, nihilque ei satis esse potest. Stoici optimè sentiunt, qui divites omnes illos esse ajunt, qui cœlo & terra uti possunt. Et Flaccus Lyricorum nostrorum Princeps ait:

Horatius Flaccus ode 9. lib. 4.

Non possidentem multa vocaveris
Rectè beatum, rectius occupat
Nomen beati, qui deorum
Muneribus sapienter uti,
Duramq; callet pauperiem pati,
Peiusq; letho, flagitium timet.

Libidinosus.

Ille etiam sibi ipsi injuriam infert, qui libidinibus illectus

illectus bona animi perdit, nullis bonarum artium studiis indulget, ignaviæ socordiæque deditus, aut inter oscitantes degit, aut in ganeis popinis, lustrisque latitat, omnesque impuritates in se admittens, crapulam exhalat, vinum evomit, & reliqua omnia agit quæ libero homine indigna sunt.

Hæc & his similia qui facit, sibi nocet, injuriusq; est, aliusq; exemplo ac contagione obest. Ille autem injuriam alteri facit, qui hominem cedit, pulsat, violat, convitio objurgat, aut aliqua turpidine vitam cujuspiam inficit, rémve alterius intervertit. Hic contra justitiam peccat, cujus primum munus est neminem lædere. Hic humanam societatem dirimit, quum justitiæ objectum in primis sit hominum servare consortium. *Iniuriosus alteri.*

Ejusmodi justitiæ sponsio homines à solicitudine avocavit, & in multitudinis cœtum pagos, villas, oppida, urbesq; induxit, ut securi à ferarum incursu, & ab omni alia vi essent, nemoq; eis nocere posset. Innocentia & præcipuè in genus suum, naturæ munus est. Leo in leonem non sævit, nec pardus in pardum, nec draco in draconem, sed quæq; animalia in suo genere congregantur, dimicantq; communibus viribus contra dissimilia. Homini verò insidiæ semper & complura ab homine mala imminent: adeò ut solus ex omnibus animalibus in suo genere tutus esse non possit. Verùm est illud Aristotelis oraculum, cùm ait, ut optimum omniũ animalium est homo, quum rationi paret, sic deterrimum, cùm rationi non obsequitur. *Iustitia effecta.* *Homo peior brutis & immamor.* *Arist lib. 1. polit. cap. 22. lib. 1.*

Magna virtus in homine est innocentia, & quum neminem lædit, neminique injuriam affert, & quum à turpitudine ac flagitiis abstinet. Hic est ille, quem ab omni periculo tutum etiam solum & inermem Flaccus cecinit: *Innocentia.*

Integer vita, scelerisq; purus
Non eget Mauris iaculis, nec arcu,
Nec venenatis gravida sagittis
Fusce pharetra.

Horatius ode 22. lib. 1.

Animus innocentiæ suæ conscius, nihil timet. Verè profectò Cic. ait: *Magna est vis conscientia, iudices, & magna in utranq; partẽ, ut neq; timeant qui nihil commi-* *Pro Milone.*

Digitized by Google

ferunt, & pœnam ante oculos versari putent, qui peccaverunt. Innocentem virum omnes homines mira benevolentia complectuntur, & se & sua omnia tutò credunt. Hic civiles rixas dirimit, seditiones, discordias, inimicitiasq; conciliat, jurgia comprimit, & dissidium, iram atq; odium ad benevolentiæ integrationem redigit. Hic est vir ille, cui tutè fidendum esse Plato ait, & quum Theognis poeta Siculus testem inducens, affirmat omni auro omniq; argento esse potiorem.

Innocentia effecta.

Innocentem damnare, maximum penè omnium criminum habetur: quodquidem divinum numen, & probi etiam homines ulciscuntur. Archilochum Poëtam, qui nihil in eum commeruerat, sola invidia clarioris carminis occidit Archias, & quia cædes sine arbitris peracta fuerat, nulla in eum suspicio erat, verùm quum solennia de more Apollini celebrarentur, frequensque populus in templum convenisset, clara Apollinis voce Archias, quòd recenti innocentis poëtæ cæde pollutus esset, ut templum egrederetur jussus est. Qui quidem egressus (sic deferente Deo) pœnas dedit, ut obrutus à concurrente populo saxis, vel (ut alii scribunt) ad sepulchrum Poëtæ ductus jugulatusq; inferias innocenti vati sanguine parentaverit.

Archilochus.

Archias ob homicidium punitus.

Innocentem lædere tanti est, ut omne antè actæ vitæ decus obscuret. Cecilius Metellus, quum consul esset, nihil delinquentibus Dalmacis ultro bellum intulit, triumphandi solum cupiditate pellectus: Et quamvis amicè ab eis susceptus in urbe eorum Salone hyemem transegisset, multisq; muneribus ab eis affectus extitisset, tamē quum Romam rediisset, triumphum per ambitionem ei delatum sine ullis meritis egit, in quo & à militibus per ludibrium contemptus est, & ab universo populo irrisus. Atqui per omne tempus notior extitit, quòd innocētes læserit, quàm quod præclarum aliquod facinus domi forisvé pro Republica gesserit.

Cecilius Metellus injustè. Dalmacis bellum movet.

Gloriantur etiam homines, ob id quoque quod rectum putant innocentes ulcisci: unde Dido apud Virgilium ait?

Innocentes ulcisci.

Vlta virum, pœnas inimico à fratre recepi.

Et non modò illustres atque ingenui homines innoxii

noxii sanguinis vindictam inter laudes suas connumerari volunt, verùm etiam quoq; obscuri, & in servitute constituti. Hasdrubal Hamilcaris gener Hispanū quendam virum clarum & innocentem injustè interemerat: ejus servus nactus occasionem, neutiquam vitę suę parcens Hasdrubalem gladio transfegit. Verùm à satellitibus, quibus ille stipatus erat, comprehensus, inter tormenta risu exultabat, lætitia perfusus, quòd ultus innocentis heri interitum trucidaretur.

Servi heri sui mortem ulti patientia.
Liv. l. 21.

Præclara quidem virtus est innocentia, quæ & vindices semper paratos habet, & tam sublimem quàm humilem fortunam exornat. Regis finem dicimus (ex Platonis sententia) similitudinem Dei imitari, & virum illum fœlicitate magis præstare, qui per similitudinem magis Deo adhæret. Deus in primis gloriam ex innocentia assequitur, ut qui nullis malis mortales unquam afficiat, ut non modò sacri libri, sed vetustissimus etiam poëta Orpheus cecinit. Sicut enim Deus auctor atque artifex omnium bonorum est, sic Rex quoq; efficiat, ut prosit omnibus, noceat nemini. Reges qui ab innocentia absunt, manifestas pœnas luunt, nec unquam quieto animo esse possunt.

Innocentia.
Regis finis.
Simile.

Attalus Asię regnum innocentium amicorum ac cognatorum cæde fœdavit, qua ex re in vesaniam vecordiamq; conversus, barbam submisit, & capillum, reorum in modum: non in publicum prodire, non se populo ostendere, ut quasi amens manibus interfectorum pœnas pendere videretur. Omissa deinde Regni administratione, hortum fodiebat, deinde ærariæ fabricæ se tradidit, morbumque ex solis ardore contraxit, quo septima die decessit, populumq; Romanum hæredem instituit. Cujus opes Romam perlatæ injuria Asiatica universam civitatem infecerunt. Æquitate testamenti gratias Romano populo rependit, & Asiam, quam ab eo dono acceperat, moriens deinde eidem legavit.

Attalus.
Sabell. c. l. 9. enn. 5.

C. Cæsar innocentiæ laude non caruit, cui quasi pecularis virtus clementia extitit, quæ cum innocentia optimum habet commerciū. In ejus exercitu maxima aliquādo seditio insurrexerat, & in principes seditionis, conci-

C. Cæsaris clementia singularis.

concitatoresque tumultus omnino ut animadverteretur opus erat. Proinde jussit quosdam securi percuti, ut paucorum supplicio reliqui quiescerent. Sed quidam ex illis quum duceretur, se innocentem esse exclamavit. Tum Cæsar re diligenter cognitâ, eum liberum intactumque dimitti jussit, & illum qui eundem perperam per calumniam accusaverat, fustibus cæsum interimi, ne suo judicio innocentem quempiã damnaret.

Miles innocẽs

Evagoras rex innocentia clarus.

Epaminundas.

Maxima innocentiæ laude Evagoras Rex Cyprius claruit, ut qui quandiu vixit, neminẽ unquã injuria aliqua affecerit, & in omnes semper justũ imperiũ exercuerit. Epaminundas quoque Thebanus multis quidẽ virtutibus excelluit, sed innocentia omnes ætatis suæ duces anteivit. Nemini siquidem injuriam intulit, hosti nunquam imposuit, & aperto marte semper certavit. Innocentissimus quidem fuit major Aphricanus & vera animi virtute ac probitate. Principes omnes omnium gentium prævertit. Is tantùm ab injuria abfuit, ut ne captivo quidem corpori unquam illuserit, maluerítque civem bonum servare, quàm hostes plurimos perdere. *Nec minus decorum* putabat *hostem clementia quam armis superare*. Qui quum repetundarum post victoriam Romæ per invidiam postularetur, possetque inimicos longe superare, voluntarium exilium subire maluit, patriæque cedere, quàm intestina clade civitati nocere. Is ab ineunte ætate miram semper innocentiæ indolem præ se tulit. Erat enim alloquio blandus, perfacilis in audiendo, suavis in respondendo, & mirus artifex conciliandæ gratiæ. Quinetiam ab ejus congressu nemo discedebat, quin fateretur se plurimas ei gratias debere. Scribit Plutarchus Scipionem ad Antiochum Regem missum, venisse cũ Hannibale in sermonem, & inter multa eum rogasse, quem Maximum Imperatorum omnium fuisse censeret? Tum pœnum respondisse, Alexandrum Macedonum Regem primum sibi videri, secundum Pyrrhum Epirotam, tertium seipsum esse putare. Tum quum leniter arrisisset, Scipionem dixisse, quid arbitrareris Hannibal, si me vicisses? Tum audacter illum respondisse: Præferrem me omnibus. Quo quidem judicio

Aphricanus maior.

Apophthegma Aphricani maioris.

Marcellinus lib. Syrio.

Apud T. Livium.

Hannibalis iudicium de Scipione.

lætus

lætus Scipio, intellexit se neque posthabitum, neque in comparationem adductum, sed Punico ingenio, quasi occulto quodam judicio se longè aliis omnibus fuisse prælatum, nec in similitudinem inductū extitisse. Neque immeritò Hannibal id judicium protulit. Nam si Fabius & Maximus dictus est, & servator restitutorq; Reipublicæ, quòd bellum detrectando, cunctandoque juvenilem exultantiam Hannibalis represserit, quod cū eo non pugnaverit. quid de Scipione dicendum erit? qui Hannibalem magno prælio fuderit, bellum confecerit, & ejus patriam subegerit? Nam Carthaginenses ipsi, qui fugatis cæsisque tot Romanorum exercitibus, subactà penè omni Italia, urbeq; obsessa jam sibi orbis terrarum imperium destinaverant, illuc rerum perducti sunt, ut de propriis laribus anxii nullo pacto mœnia servari posse considerent, nisi hostis clementia impetrata, à quo & pacem fusis lachrymis implorarūt, & servitutis conditiones non recusaverunt.

Fabius Maximus cunctator.

Carthaginensium insolentia.

Pomponium Atticum innocentem admodum fuisse Cornelius Nepos scribit, ut qui neminem nec dicto lacessiverit, nec facto protervo læserit, memorque accepti beneficii semper extiterit. Hominibus quoque, non fortunæ erat amicus: ejus quoque liberalitas non callida fuit. Non enim florentibus sevenditabat, sed afflictis ac miseris sedulò succurrebat. Dicit etiam illum ad hastam publicam nunquam accessisse, nulliusque rei prædem, neque mancipem factum fuisse.

Pomponii Attici innocentia.

Phocion Atheniensis pro sua mirifica innocentia gratissimus fuit Regi Alexandro, ad quem orator missus fuerat ab Atheniensibus, quum ille victoria elatus propter captas à se Thebas ad supplicium posceret Demosthenem, Lycurgum, Hyperidem, & Charidemum oratores præclarissimos, qui contra eum in Senatu Atheniensium locuti fuerant. Phocionis verò dignitas atque auctoritas tantum valuit apud Alexandrum, ut Athenienses æquis conditionibus ei conciliaverit, & magnos illos cives à deditione atque supplicio liberaverit. Sed jam res postulat, ut de amicitia differamus, est enim secunda species earum virtutum quas justitia pollicetur.

Phocionis Athenienfis innocentia & authoritas. Vide Plut.

DE

DE AMICITIA

TIT. VIII.

Amicitia quid.

AMICITIA est virtus reciprocæ benevolentiæ, æquitate quadam similes inter se moribus ac virtute cõcilians. Hæc diffinitio à veteribus Academicis manat. Sed Pythagoras brevius exponens dixit amicitiam esse æqualem congruentiam. Cicero autem *voluntatem esse* ait *erga aliquem rerum bonarum illius causa quem diligit, cum eius pari voluntate.* Et alio in loco dicit *amicitiam esse divinarum humanarumq; rerum summa cum benevolentia & charitate consensionem* In libro verò secundo de fœlicitate & miseria ait: *Quid autem est amare, ex quo nomen amicitia ductum est, nisi velle bonis aliquem affici quàm maximis, etiã si ad se ex his nihil redeat?* Optimè Aristoteles perfectam amicitiam non nisi inter bonos viros posse esse affirmat. Similitudo enim virtutis efficit ut mutua benevolentia inter se homines teneantur, quandoquidem boni sunt, proinde diutius permanet. Virtus enim constans & perpetua est, optimaque fundamenta charitatis jacit: & ex quotidiano usu virtutis, amicitia semper incrementum accipit, & mutuis animis mutuisque officiis in dies arctius nectitur. Debetur enim amicitia bene meritis quasi naturæ munere, jureque ipso naturali. Nihil enim minus humanum esse videtur, quàm non respondere in amore his à quibus provoceris. Videndum tamen est, ut nihil simulatum, nihil fictum, nihil occultum in amicitia, sed omnia apertè ad veritatem ac virtutem dirigantur.

Cic. de amicitia, vel in Lælio.

Cic. l. 2. de fin. bon. & malor.

Arist. 3. libr. 8. Ethic.

Virtus effecta

Amicitia quibus debeatur.

Alcibiades qualis in amicitia.

Alcibiades optimus artifex conciliandarum amiciitiarum habitus est, non autem servandarum: Tegebat enim vitia sua leporis atq; eloquentiæ clypeo: quæ deinde quum apparebant, amorem ac benevolentiam in odium malevolentiamq; convertebant.

A[illegible]

Amicitia in primis hæc præstare debet, ut inter amicos voluntatum, studiorum, sententiarumque magna sit consensio: idem velle, atque idem nolle, optimum benevolentiæ vinculum habetur. Amor ille amicitiæ artifex

Digitized by Google

artifex quum honestate proficiscitur, princeps est ad necessitudinem conciliandam benevolentiamque augendam, quæ deinde confirmatur beneficiis ultro citroque datis acceptisque, & assidua quotidie consuetudine alitur. Non frustra dictum esse puto: *Absentiam plerumq; oblivionem benevolentiæ inducere, & silentium mutas amicitias dirimere.* Sed hæc inter eos dici possunt, qui non vera virtute, sed levi quadam umbra, fictoque simulachro inter se conjuncti sunt: vera enim virtus non incerta, labilis, caduca, aut mutabilis est: sed altissimis infixa radicibus nulla vi labefactari, dirui, avelli, locové dimoveri potest. Stabilia enim firmaq; sunt omnia quæ ex ea nectuntur, nec parvo momento impelluntur ac corruunt. *Absentia oblivionem parit.* *Virtus vera.*

Amicitia quo virtute nititur, nulla locorum intercapedine obliteratur, nulla temporis diuturnitate senescit, nulla taciturnitate minuitur, nulla suscipione dirimitur. Prudenter Stoici veram amicitiam sapientum nexum ac vinculum esse arbitrantur firmum ac stabile, & omnino indissolubile, quod nulla consuetudine, nulloque convictu indigeat, sed absens semper quasi præsens sit, & in alto etiam silentio loquatur. Idcirco affirmant, sapientes sapientibus (quos nunquam etiam viderunt) benevolentia conjunctos esse, firmaq; amicitia teneri. Boni bonos amant vel hoc ipso, quia boni sunt. Probitas enim illa est, quæ inter eos necessitudinem conciliat. *Nihil est enim amabilius virtute,* ut ait Cicero libro primo de Deorum natura, *quam qui adeptus est, ubicunq; gentium erit, à nobis diligitur.* *Amicitia virtute nixa.* *Amicitia quid Stoicis.* *Nihil amabilius virtute.*

Consuetudo inter malos amicitiæ nomen usurpat, quum sit conspiratio vel conjuratio, quædam utilitatis aut voluptatis causa, quæ eos ex improbis assiduo usu deterrimos nefariosque facit. Ut enim boni benè agendo ex mutua consultatione meliores fiunt, sic mali malè agendo seseque invicem adjuvando deteriores semper evadunt. Omnis profectò benevolentia à voluptate aut utilitate suscepta tandiu permanet, quandiu usui aut libidini est. Eadem ratio quę amorem conciliabat, si tollitur, dilectio illa quamprimùm concidit: & ut sæpè cernimus, amor ille in odiũ convertitur. Hæc *Falsa malorum amicitia.* *Benevolentia fluxa.*

est

Amicitia nimia. est nimia illa amicitia, quam Theophrastus dissidii causam plerumque esse dixit. Honestus autem amor nihil *Amor honestus.* studet, nihilque cupit, nisi eum bonis quàm maximis affici, quem diligit, etiamsi ad se ex his nihil redeat. *Ex Cic. de fin. bon. & mal. lib. 2.* Nam qui sua causa benè alicui vult, is non amicum diligere, sed utilitatem suam quærere videtur. Si enim amicitiam ad fructum ac commodum nostrum referamus, non erit ista amicitia, sed mercatura quædam utilitatum nostrarum. Greges quidem & armenta non pecoris gratia, sed quòd ex his fructum percipimus, diligimus: hominum autem benevolentia & amicitia, *Civilis institutio an amicitia.* gratuita semper esse debet. Civilis præterea institutio non rectè amicitia dicitur, sed societas communis utilitatis gratia instituta. Inter complures siquidem quorum studia diversa sunt, ætates inæquales, & artes dissimiles, vix amicitia ulla esse potest.

TRES AMICITIÆ SPECIES SECUNdum Platonem.

TIT. IX.

Naturalis, civilis, & hospitalis amicitia. PLATO tres amicitiæ species in primis facit: Naturalem, civilem, hospitalem. Naturalem nostri trifariam partiuntur: ut sit prima Pietas, secunda Indulgētia, tertia Necessitudo. *Pietas.* Pietas est observantia quædam primùm erga Deum: deinde erga patriam & eum qui legitimè imperat: tertio verò erga parentes, majoresq; omnes. *Indulgentia.* Indulgentia verò est amor in liberos, ac descendētes nostros, & in eos etiam qui imperio nostro subjecti sunt. *Necessitudo.* Necessitudo autem est charitas in consanguineos, affines, cognatos, agnatos, gentilesque omnes.

Socialis sive civilis amicitia. Secunda amicitiæ species est, quæ civilis vel socialis dicitur. Hæc voluntas est erga aliquem rerum bonarum, illius causa quem diligimus, cum pari ejus quoque voluntate. Quæ quidem imprimis ab electione proficiscitur, ex similitudine bonorum morum: conciliatur autem assidua consuetudine. Præstat hæc amicitiæ species propinquitati: ex propinquitate enim benevolentia tolli potest. Sæpè enim accidit, ut ex diversitate morum affinibus malè inter se conveniat, & tamen inter

inter se affines consanguineive sunt. Ex amicitia autem benevolentia si tollitur amicitia ipsa corruit, At propinquitas ipsa remanet, etiam si inter se propinqui illi digladientur.

Benevolétia cum amicitia conjuncta.

Tertia hospitalis amicitia vocatur: quæ à superiore non differt, nisi illa inter concives est, qui civili quadam societate conjuncti esse videntur: hæc autem inter peregrinos & hospites, qui nullo nisi humanitatis jure nobiscum tenentur.

Hospitalis amicitia.

Stoici, & Academicorum nonulli his tribus speciebus amorem addunt, eumq; conatum amicitiæ esse affirmant. Eorum sententia (ut jam diximus) explodenda est: blanditur enim Græcorum levitati, & à gravitate severitateque Latina longè aliena est. Qui sic amat, lenocinio formæ delectatur: qui verò amantur amantis obsequio. Forma naturæ donum licet peregregium sit, tamen brevissimi temporis est, quo quidem labante amor etiam corruit. Proinde rursus concludendum erit solam virtutem veram amicitiam præstare, & eadem quoq; diutius conservare, reliqua omnia ficta & caduca sunt, & parvo momento rapiuntur. Amorem ab amicitia optimo intellectu secernit Cat. poëtæ querela, quum ait:

Amor conatus amicitiæ.

Forma caduca.

Amor & amicitia differunt.

Cogit amare magis, sed bene velle minus.

Ut ostendat amorem violentiæ esse, amicitiam autem benevolentiæ: & alterum insanæ cupiditatis, alterum verò prudentis voluntatis. Sed de amore satis à nobis dictum est suprà, cùm de animi perturbationibus lib. 4. diximus, in quo omnes ejus affectus expressimus.

Explosa multis argumentis eorum sententia, qui amorem amicitiæ conatum esse dicunt: sequamur nunc has tres Platonicas amicitiæ species, quas probamus: videamusque quomodo eis Regem ac Principem uti deceat; Non est enim nostri consilii, species omnes amicitiæ complecti, earumque diversas rationes subdere, sed ea duntaxat libare, quæ ad rem nostram pertinent, & præcipuè quum Græci philosophi complures libros de amicitia ediderint, multis argumentis, variisque opinionibus refertos, quos omnes Cicero unico de amicitia libello, sapientia, gravitate & eloquentia superavit.

Digitized by Google

Pietas regi necessaria.

Decet in primis Regem pietas, quæ (ut Cicero definit) est virtus, per quam sanguine conjunctis, patriæque benevolis officium & diligentem tribuimus cultum.

Romanorum pietas.

Metellus Pius.

Appian. l. 1. bel. civil.

Valer. l. 4. c. 1.

Pietas in parentes tanti fuit apud Romanos, ut ex ea nonnulli honoris cognomentum meruerint, ut Metellus ille qui Pius dictus est. Nam quũ puer esset, magna cum gratia, ac pudore, & scita etiã verborum facundia pro revocando patre ab exilio, Senatum populumque Rom. exoravit. Cujus quidem restitutio tam grata universis civibus extitit, ut integer dies non satis fuerit, dũ ille ad portas urbis obvios quosq; sibi prodeuntes exciperet. Sed hæc virtus longe magis emicat, illustriorq; habetur, quum studiosi in patriam fuimus, cui officia omnia debemus. Plenæ sunt veteres historiæ virorum fortium exemplis, qui non rem familiarem modò, verùm etiam vitam pro patria effuderunt. Sed ut alios omittam (qui innumerabiles extiterunt) trium Deciorum, qui se pro patria voverunt, pietas omni ex parte admiranda mihi videtur. Pater enim in bello Hetrusco, nepos autem in bello contra Pyrrhum, sese quasi hostias Plutoni pro exercitu Romano sponte voverunt.

Amoris in patriam exempla. Decii.

Regis quo ad pietatem officium.

Ne quid nimis.

Indulgentia.

Eadem pietate tenetur Rex in civitates ac populos quos regit, qua civis quisque in patriam suam. Et omnia officia quæ privati parentibus ac majoribus præstare debent, Rex ipsa naturali jure subditis suis præstare tenetur, & eandem indulgentiam in liberos, descendentesq; omnes. In qua quidem vidẽdum erit, ut præsceptũ illud Solonis teneat. *Nequid nimis.* Nam sicut nimis morosa severitas in filios plerunque minus prodest, sic nimia illa indulgentia sæpe numero obest. Est enim peccã di non modò illecebra, verùm etiam manifesta licentia.

Reges vivi filiis regnum tradentes.

Fulg. l. 5. c. 7.

Valer. l. 5. c. 7.

Admirantur Græci scriptores potiùs quàm laudant Reges illos, qui vivi atque incolumes filiis regnum permiserunt, ut illos regnantes viderent: ut fecit Ptolomæus in Ægypto, Ariobarzanes in Cappadocia, Seleucus in Syria, qui se regnis abdicaverunt, ut illis filii, dũ viverent, potirentur. Ejusmodi indulgentia parentibus plerunque discrimini esse solet, & causam nonnunquam parricidio præbuit, ut de Prusia Bithyniæ Rege scribentes historici ajunt, illum per filium Nicomedem,

cui

Digitized by Google

cui regni habenas vivus permiserat, necatum esse.

Darius.

Darius quoque, à patre Artaxerxe vivo Rex factus, interficiendi patris consilium cepit. Sed facta conjuratione, dum patri insidias parat, deprehensus cum sociis pœnas parricidii Deo paternę pietatis ac majestatis ultori persoluit.

Eucratides Fulg. l. 9. c. 11. Alex. ab Alex. l. 2. c. 6.

Euratides Bactrianorum Rex virtute ac rebus gestis præstantissimus fuit, & obsessus à Demetrio Indorum Rege cum trecentis militibus tantùm, quadraginta hostium millia assiduis eruptionibus vicit, & omnem Indiam subegit. Deinde quum victor in regnum, ut suis gratularetur, se recipere vellet, filii insidiis, cui vices suas gerendas dederat, exceptus, trucidatus est. Nec omnino contemnenda est barbara illa vox, quæ dicitur *Nullum regnum sine domestica cæde aut parricidio esse solet.*

Necessitudo in consanguineos.

Decet etiam Regem necessitudo in affines consanguineosq; omnes. Quo quidem loco rursus omnes, qui imperant, monendi sunt, ut ab omni humano sanguine abstineant, sed præcipuè ne suorum sanguine manus polluant.

Sævities in sanguine suos.

Multi non solùm externorum, sed etiam Romanorum Imperatorum, sævitiam immanitatemque in suos exercuerunt, & ex parva quadam suspitione homines sanguine & genere se contingentes peremerunt.

Tiberius Imp.

Tiberius Cęsar filios neutiquam paterna charitate dilexit. Druso enim mortuo, paulo post funus ad negocia rediit judicio longiore interdicto, vadimoniisque restitutis. Et quum necessarios suos magna ex parte interemisset, fœlicem Priamum vocabat, quòd superstes omnium suorum extitisset.

Cai. Caligula.

C. quoque Caligula naturam sævam ac sanguinariam habuit, adeò ut ne adolescens quidem prohiberi unquam potuerit, quin pœnis eorum qui ad supplicia ducebantur, cupidissimè semper interesset. Quinetiam deinceps quum imperaret, nunquam in quem quam nisi crebris & minutis ictibus animaduerti permittebat, dicebatq; ita fieri oportere, ut sentiat se mori. Turba quoque favente adversus studium suum, exclamavit *Utinam populus Romanus unam haberet cervicem.*

Caligula vox crudelis.

Digitized by Google

Nero. De Nerone nihil dicendum est. Nam si carnificinam ejus vel leviter attingere velim, volumen hoc plenis marginibus etiam ut in tergo exarem opus fuerit.

Domitianus. Commodus. Constantinus. Cruentus Domitianus, cruentus Commodus, sed Constantinus horum sæviciam æmulatus, omnes alios immanitate superavit, ut Ammianus Marcellinus refert.

Ptolemæus. Sabell. l.8. enne.4. Multa etiam impietatis exempla Aegyptii Reges dederunt. Ptolemæus ille qui pulso per fraudem Antigono Macedoniæ Rex fuit, Cassandram sororem, quæ antea Lysimacho nupserat, simulato matrimonio, urbe, quæ ab ejus nomine etiam Cassandra dicebatur, expulit, filiosque ejus Lysimachum & Philippum, quos sibi aram tenens ante Jovis simulachrum adoptaverat, trucidavit. Nec tamen Ptolemæo scelera hac inulta exstiterunt. Nam Deo Optimo Maximo tot perjuria ac parricidia ulciscente, repente à Gallis spoliatus regno, captusque vitam ferro amisit.

Philopator. Alexan. l.1. c. 2. Ptolemæus quoq; alter qui ob impietatem Philopator cognominatus fuit, patre ac matre interfectis, Aegypti regnum occupavit.

Ptolemæus Phiton. Strab. l.17. Valer. l.9. c.2. Ptolemæus etiam alius, qui à sævitia Phiton dicebatur, filium ex se & Cleopatra sorore ac conjuge sua genitum Tragico scelere trucidari fecit, ne illa filium in Aegypto aliquando regnaturum sperare posset. Ejusmodi facinora nulla unquam religione expiari possunt, & præclara Regum Imperatorumque gesta adeò obscurant, ut ex eis nihil perpetuæ memoriæ mandetur, nisi quod turpiter egerunt.

Naturalis amicitiæ munera. Observent pietatem, indulgentiam, necessitudinemq; Reges, supra privatos omnes, meminerintque Principum regumque vitam longè magis exemplo, quàm virtute etiam ipsa prodesse. Hæc præcipua munera sunt naturalis amicitiæ.

DE CIVILI SEU SOCIALI AMICITIA.

TIT. X

SECUNDA amicitiæ species est illa, quam civilem sive socialem appellat Plato. De hac autem tribus modis cogitandum erit. Primò enim dicimus civilem amici-

amicitiam esse illam, qua singularum civitatum cives patrio quodam jure inter se conjunguntur. Magnum benevolentiæ vinculum est ejusdem cœli aërisq; spiritum haurire, ejusdem terræ fructibus atque alimentis vesci, eandem potare aquam, ab eisdem præceptoribus erudiri, eundem sermonem audire & reddere, eisdem artibus ac studiis consuescere, eisdem mœnibus munimentisque asservari, eisdem legibus gubernari, eisdem sacris initiari, eademq; religione tueri. *Amicitia civilis.* *Patria vis in amicitia.*

Multa quoq; inter se communia habent cives, ut tẽpla, fora, theatra, porticus, & complura alia quæ ad cõmunem omnium usum sunt cõstituta, & mirifica quadam charitate cives inter se connectunt. Hæc est communis illa amicitia, quam si quis ex hominum vita tolleret, Solem ipsum è mundo eripuisse videretur, ut ait Cicero. Hinc fit amicorum illa copia, quam unam ex rebus honestis atque expetendis Academici veteres & Peripatetici esse dicunt, quum plures ex civibus nostris festivitate vernaculi sermonis, jucunditate morum, vitæque suavitate nobis adsciscimus, & ea benignitate perfundimus, qua sine incommodo nostro multis gratificari possumus. Hac communi benevolentia qui caret, in solitudine degere videtur, & vitam insidiarum ac timoris plenam semper habere. *Communia civibus.* *Amicorum copia.*

Epicurus voluptatis assertor, hanc solam amicitiam ex omnibus probat, eaq; à voluptate non posse divelli affirmat, & ob eam rem maximè colendam esse, quòd sine ea nec sine metu vivi possit. Nam præcipuam illam veramque amicitiam, quam conjunctione morum & virtutum inter paucos celebrari dicimus, respuere videtur, quum ait, *Sapientem amicum nullum esse quæsiturum.* Hoc etiam asserere videtur Aristippus Cyrenaicus, quum dixit *amicum necessitatis causa complectendum esse.* *Amicitia quæ Epicuro approbata.* *Aristippus Cyrenaicus.*

Communis hæc amicitia, quæ inter plurimos celebratur, Regi præter cæteras omnes convenit. Similitudinem namque cum patrefamilias aliqua ex parte tenet, qui liberos nepotes, conjugem totamq; domũ generali quadam benevolentia complectitur, omnibusq; cupit bene esse: & singulos quotquot beneficiis afficit. *Communis amicitia.*

Compensat tamen eadem pro ætate, dignitate, ac sexu Rex enim in civitate universa quasi paterfamilias est; regnum autem paternum imperium habetur, quod quidem ad omnium utilitatem gubernatur.

Rex quasi paterfamilias.

Regi qui curæ esse debeant.

Regis cura est, ut qui ab eo reguntur, optima quæque habeant. In distribuendo verò quanvis omnibus prosit, meritorum tamen servat discrimen, & excellẽtioribus plus tribuit honoris, tenuioribus autem plus utilitatis. Virtutis enim præmium est honor, indigentiæ autem lucrum. Proinde videre debent Reges ac Principes, ut hi quos aliis gloria ac dignitate præferunt, ab omni lucro abstineant, contentique sint fructibus prædiorum se familiamque suam alere. Qui enim rectè agere cum populo potest ille, qui lucello intentus, publicas functiones negligit, ut rem familiarem augeat? Tenuiores verò, solertes industriique sint & labori incumbant, artibusque insudent, ex quibus victum sibi ac necessariis suis abundè suppetere possint, ne quid eis desit quod ad vitæ commoditatem pertineat. Rex itaque ut æquus omnibus ac par esse debet in jure dicendo, & suo cuiq; tribuendo: sic etiam in prohibendo quosque ab injuria, ac violentia. Hæc est illa amicitia, quæ connixa civium benevolentia tutissima custos ac comes Regibus Principibusque esse solet, qua quidem dum muniti fuerint, neque externa, neque intestina arma formidabunt. Rectè itaque Theopompus Lacedæmoniorum Rex roganti cuidam quo pacto regnũ stabile futurum esset respondit. *Si Reges voluntates suas cum amicis communicabunt, & civibus nullam injuriã afferri permittent.*

Amicitia custos regum.

SECUNDA CIVILIS AMICITIAE Pars. TIT. XI.

Civilis amicitia altera pars.

Amicitia perfecta qualis & ubi locum habeat.

ALtera hujus civilis Amicitiæ pars est, cujus fundamenta, virtus, & similitudo morum jacit, consuetudo verò assidua deinde perficit. Hæc quum rectè congruunt, perfecta amicitia dicitur, quæ non nisi inter bonos viros, & similitudine morum ac vitæ convenientes esse potest. Hi ergo ut simul versentur, simulque vivant opus est, ut de se & Scipione apud M. Tullium loqui-

loquitur Lælius, nec pluribus unum quempiam esse amicum ex jure hujus perfectæ amicitiæ dat: sicut nec in Venetis illecebris permittetur ut unus complures amet, aut una pluribus jungatur. Idcirco rarò admodum hæc amicitia esse cernitur. Nam in omni hominum ævo vix tria aut quatuor amicorum paria cum magna admiratione à Græcis scriptoribus celebrantur: neque id quidem admirandum esse censeo: difficiles enim ac complures conditiones exigit, nec fo tasse pauciores illis quas per syngrapham stipulatur à lena (cui Cleretæ nomen fuit) adolescens ille Argyrippus apud Plautum. Non parva conditio haberi debet ea, quàm Euripides tragicus præscribit, τὰ τῶν φίλων κοινά, hoc est amicorum omnia communia, & præsertim nostris temporibus, in quibus avaritia adeo plerosque invasit, ut quotidiano cibo ac victu seipsos defraudent, nemini benigniores sint, nihil amico inopi etiam ex his rebus quæ eis superfluunt impertiantur, vixque ab alienis manus abstineant. Quinetiam amicitiæ jam vulgò non virtute, sed utilitate aut voluptate probantur. Vadem quis ad mortem se pro amico dabit, ut Pythagoricus ille fecit Dionysio tyranno? Aut quis dicet se esse Oresten, quum sit Pylades, ut pro amici incolumitate occidatur?

Amicorum paria rara.

Argyppius Plautus.

Amicorum Communia.

Avaritia.

Sed hæc magna amicitia in optimum Regem vix cadere potest: adeò enim reliquos cives excedit, ut nulla æqualitas excogitari possit, neque comparatio, aut similitudo, nisi per summam alicujus hominis virtutē, per quam quidem bono Regi optimè semper conciliatus erit. Sed amicus multò inferior plerumque adulator fit ut Aristoteles scribit. Præterea quum familiaris consuetudo, assiduusque convictus hanc amicitiam perficiant, hæc cum Rege neutiquam communicari possunt, quem communem penè omnibus & esse & videri expedit. Impar igitur maxima ex parte ejusmodi amicitia esset. Nā Reges ac Principes, homines multo humiliores vix conjuncta consuetudine complecti dignarētur, & similes invenire, cū quibus versarentur nequirēt. Carebūt itaq; hac perfectione amicitia, qui imperāt quādo inter pares æqualesq; agitur. Ejusmodi

Valer. l. 4. c. 7. Polyan. l. 5.

Amicitia qualis in regem non cadat

ethicá leg. 8.

Perfecta amicitiæ similitudo quadam in rege.

tamen amicitiæ similitudinem, si optarit Rex virum aliquem virtute præstantem eliget; cujus consuetudine fruatur, quum à rebus magnis ac seriis ocium erit. Præstat enim (ut diximus) Regis amicitiam communem esse, ut non uni tantùm, sed omnibus bonis ac doctis viris facilis esse videatur. Utilitatem quidem ac dignitatem à Principibus complures expectant, proinde

Strabonis sententia.

facilè quisque sententiam illam Strabonis Geographi sibi persuadet, qui ait: *Oratione persuadere, non regium, sed oratorium munus esse: regiam enim persuasionem, in donis ac muneribus sitam esse oportere: Reges quidem dynastas, hoc est potentes dici, non autem eloquentes:* Sed si rectè judicare volumus, Reges non propter opulentiam, sed propter virtutem observare debemus: ipsi verò eos majore benevolentia complecti debent, qui per virtutem placere student, quam illos qui divitiis inhiātes eis blandiuntur.

Antipatris duo amici diversa natura.

Phocion.

Antipater Macedonum Rex dicere solebat se duos Athenis amicos habere, Phocionem, & Demadem, quorū alter muneris à se nihil unquam accipere voluisset, alter autem donis nunquam potuisset expleri: paupertatem enim Phocion virtutis testimoniū esse putabat, & probitatis suæ decus. Nam ex tot imperiis, regumq; amicitiis nihil præter laudē unquam assecutus fuerat.

Demades.

Libido.

Demades autem multas divitias turpiter quæsitas, per luxum libidinemque prodegerat: libido enim in impotentiam prolapsa, nullum modum servare in profundēdo potest. Sed utri magis putandum est indulsisse Regē Antipatrum? Certè Phocioni, quod quidem etiam exemplo docuit. Nam missus ad eum ab Atheniensibus orator pro pace reconcilianda, ejusmodi conditiones impetravit, quas præter eum Atheniensium tulisset nemo, quum in bello Athenienses Regi succubuissent.

Dionysius.

Plato munera aspernans.

Laert. l. 3.

Dionysius Junior Platoni sæpe magnam pecuniam dono mittebat, ille autem ex ea accipiebat nihil: aderat aliquando Cyrenæus Aristippus, qui ait. *Tutò Dionysius liberalis est, his enim qui multis indigent, pauca mittit: Platoni verò, qui nihil accipit, plurima.*

Sed ut perdifficile est Regibus parem amicitiam invenire, sic multò difficilius esse videtur privatis hominibus

Digitized by Google

pibus Regum amicitias inire Nam si virtute aliqua aut fortuna quispiam Regis vel Principis alicujus animum in benevolentiam suam flectat, præstò aderunt invidiæ calumniæq; flamina, quæ reflantibus ventis benevolentiæ cursum remittent amoremq; omnē labefactabunt, & in odium simultatemq; convertent. Testis sit Dathames natione Cares, vir bello strenuus, & animi fortitudine ac corporis robore eximius: quē Æmilius Probus fortissimum consultissimumq; omnium barbarorum ducum atq; Imperatorum, exceptis duobus Carthaginensibus Hamilcare & Hannibale fuisse arbitratur. Hic primùm in militum numero apud Artaxerxem accitus regiā tuebatur. Inde in variis præliis habitus athleta strenuus, ab Rege dux bello præficitur contra Thyunum dynastem Paphlagoniæ, qui ab eo defecerat. Quem vivum in bello captum cum uxore & liberis ad Regem duxit, quasi ferum aliquod animal. Qua ex re laudem ac munera opulentissima à Rege assecutus est. Paulò pòst universo exercitui præfectus est: quod munus magna cum laude ac dignitate gessit, summamque Regis benevolentiam adeptus est. Sed Principes qui circa Regem erant, Dathamen tanta simultate atq; odio prosecuti sunt, ut primò eum in fugam timore falsæ simulationis, deinde in voluntariam mortem compulerint. Nec parvam ex illius interitu jacturam fecit Artaxerxes Nam qui per Dathamen magna facinora gesserat, omnibusque formidini erat, sine eo nihil laude dignum deinceps egit: & contemptui ludibrioque gentibus omnibus tandem habitus, nullam victoriæ laudem unquam attigit.

Regum amicitia comparatu difficilis.

Dathames vir fortis.

Æmilius Probus.

Thyunus.

Dathamis fortuna inversa.

DE SOCIALI AMICITIA. TIT. XII.

TERTIA hujus civilis amicitiæ species est ea, quæ Socialis appellatur. Hæc harum trium habetur minima, nec unius tantum benevolentiam quærit, sed complures plerunq; adhibet Eam primum utilitatis causa experimus, deinde in dies usu ac cōsuetudine accumulatior fit, adeò ut remota etiam plerunq; utilitate, grata benevolentia & amicitia remaneat. [illegible] bratur hæc

Socialis amicitia.

Digitized by Google

societas frequentius inter plures, quia multis simul utiles esse possumus. Usui inter cives esse societas hæc videtur, quod manifesta ratione cernitur. Multi enim per se inutiles essent, nihilq; agerent: conjuncti verò aliis, & sibi, & illis, & Reipublicæ plurimum prosunt. Hæc in pace mercatoriam, naviculariam, institoriam reliquarumq; artium commercia adjuvat. In bello autem Regi ac Reipublicæ pernecessaria est, in pace cum Rege nihil commune habere debet.

Rex quibus rebus immixtus esse debeat.

Homeri poema.

Rex socialis.

Nolo equidem Regem mercatorem, institorem, artificem, aut quæstuarium ulla ex parte esse, sed justitię æquitatisq; dispensatorem, & summi Dei discipulum atque imitatorem eum esse cupio, ut Homerus statuit, cujus poëma ad Regum institutionem, & ad virtutem justitiamque compositum esse dicebat Anaxagoras. In bello vero Regem socialem esse velim, ut singulis quibusque societatibus non solùm intersit, verumetiam præsit, & comessationes sodalitatesque aliquando non fastidiat, quò gratior omnibus fiat. Nulla enim vox jucundior in exercitu atque in omni re militari auditur,

Imperatores comes sint erga suos milites.

Symmachi.

quàm quum Rex aut Imperator aut Dux cunctos in bello blando verbo commilitones appellet. Societatem in re bellica Græci συμμαχίαν vocant, & σύμμαχοι dicũtur, qui communem pugnam simul gerunt, sive bellũ aliis inferant. Hos nostri propinquo verbo commilitones honoris gratia dicunt. Cum iis ab ineunte ætate cõjunctissimè versari debet Rex, qui conservandi augendive imperii rationem habet.

Bellica disciplina regi utilissima.

Nulla enim disciplina aut exercitatio magis ei utilis ac necessaria est, quàm rei militaris ac bellicæ, cui longè tutius confidere debet, quàm omnibus opulentiis ac copiis. Rex enim qui ocio gaudet, & armorum strepitum ac laborem exhorret, fortunam suam ut in consilio habeat oportet, quæ ei caveat polliceaturq; perpetuam pacem. Sed si vir esse volet, & dignitatem suam tueri, ac posteros ab imperii successione non defraudare, clarissimorum virorum gestá imitabitur: & illorum præcipue plurimam ac famã æmulabitur, quorum laudem universi populi ac gentes celebrant, & nullo ævo obscurantur, sed sempiterna ac divina fit, ut, ait Hesiodus. Magni duces, & Imperatores

Digitized by Google

ratores semper milites suos summa benevolentia complexi sunt.

Alexander Macedo præstantiores quosque ex militia sua adeò dilexit, ut ad parem sui usque splendorem extulerit, vixq; ab eo vestitu & armis dignoscebantur. Hephæstiona tamen, & Chratherum præter cæteros omnes amavit: verùm illum vehementius amplectebatur, hunc aût majore honore afficiebat, adeò ut omnes dicerent illum Alexandri, hunc verò Regis amicū esse. Gratissimū fuisse ei scribunt errorē matris Darii. Nam cùm in custodia teneretur, ad eam visendā ac salutandā comiter accessit Alexander, præibant eum (ut moris est) nonnulli ex familiaribus, inter quos erat Hephæstion, incessu gravi & purpurea veste cōspicuus. Illa quę Regē ignorabat, Hephęstioni, quē Regē putabat, procubuit: dicentibus deinde satellitibus illum nō esse Regem, sed eum qui sequeretur, erubuit mulier, & veniā suppliciter orabat. Tum leniter arridens Alexander ait, *sibi jucundissimum esse, quòd amici sui pro Regibus salutarentur.*

Alexander fortium amicus.

Hephæstion. Chrather.

Darii mater.

Alexandri vox.

Dilexit alios complures & dignitatibus, honoribus, præmiis, opulentiisque adeò extulit, ut post illius obitum quisque eorum regnum affectaret: quod quidem multi etiam assecuti sunt, nec injuria: ejusmodi namque virtutis, ac venerationis erant, ut singuli Reges putari possent. Formæ enim dignitas, virtutis gratia, sapientiæ gravitas, animi magnitudo omnibus penè par erat: ut non ex una militia, sed ex toto terrarum orbe electi esse viderentur. Qua ex re nequaquam admirandum est Alexandrum tam brevi vitæ spatio tot regiones ac gentes subegisse, quum non commilitionibus, sed quasi Regibus gerendarum rerum ministris uteretur. Militibus quoque gregariis omni pietate omniq; benevolentia ac comitate indulgebat. Quod quidem ex hoc exemplo patere potest. Inhorruerat aliquando hyems maximis gelicidiis & nivali tempestate: attamen, ut cum omni exercitu transmitteret, opus erat. Inter eundem quum maturaret solito celerius, vidit Alexander militem quendam veteranum vi frigoris stupefactum, tum confestim eum manu apprehendit, & blandis verbis compellans in regiam sellā collocavit, ac facetè ait.

Alexandri successores.

Alexandri humanitas erga milites.

Amice

Amice tibi salutare futurum est, quod Persis exitio esse solet, solium scilicet regium occupasse.

Iul. Cæsar militibus benevolus. Vide Suet.

Julius Cæsar mira quoque benevolentia milites suos complexus est; eos namque honore, præmiis, atque omni liberalitatis genere adeò affecit, ut omnes intelligere possent, se divitias non voluptatis aut amplitudinis gratia bello cumulare velle, sed ut illis uteretur ad communem militum utilitatem, & ad præmia virorum fortium: tunc enim opulentiorem se fieri putabat, quum divitias inter milites pro eorum virtute partiebatur. Quinetiam eos tanta pietate complectebatur, ut audita clade Tituriana barbam submiserit & capillum: nec antè dempserit, quàm illam atrociter vindicasset.

Clades Tituriana.

DE HOSPITALITATE.

TIT. XIII.

Hospitalitas quid.

Superest nunc tertia illa Platonicæ amicitiæ species, quæ à Græcis ξενία, à nostris verò hospitalitas dicitur. Est enim benevolentia illa quæ cum peregrinis & advenis contrahitur. Hæc quidem præclara virtus est, idcirco (ut Cicero ait) rectè à Theophrasto laudatur: est enim (ut mihi videtur) valde decorum, patere domos hominum illustrium hospitibus illustribus. Huic contraria inhospitalitas dicitur, quæ est opinio vehemens valde fugiendum esse hospitem, eaque inhærens, & penitus insita, quæ ἀξενία seu ἀμιξία Græcè dicitur. Proverbium tamen vetus est, *neque nimis hospitalem hominem esse oportere, neque omnino inhospitalem.* Et Homerus ut ostenderet hospitem invitandum, non autem compellendum cogendúmve esse, ait. *Oportere hospitem volentem accipere, nolentem verò dimittere.*

Offic. lib. 2.

Inhospitalitas.

Vetus proverbium.

Lib. 6. coment de bell. Gall.

Germani hospitales.

Hospitales admodum extiterunt Germani, ut Cæsar in commentariis suis refert. Nam non modò violare hospites nefas esse putaverunt, verum qui quacumque de causa ad eos venissent, ab omni injuria prohibebant, & sanctos, inviolatosque esse volebant. Illis etiam omnium civium ædes patebant, victumque grato animo communicabant. Quanti autem hospitalitatem fecerit Cæsar, ex oratione quam pro Bithyniis egit, cernere

Cæsaris hospitalitas.

Digitized by Google

ñere licet, in qua quidem his verbis orsus est: Vel pro hospitio Regis Nicomedis, vel pro eorum necessitate, quorum res agitur, aufugere hoc munus non potui. Massurius Sabinus Jureconsultorum egregius, quum de ordine officiorũ loqueretur, ita ait. *Observatum esse apud veteres, ut primus gradus tutelæ daretur, secundus hospiti, tertius clienti, tum cognato, deinde affini.* Anacharsin Caduidæ Regis Scytharum fratrem, Græcã habuisse matrem Diogenes Laertius scribit. Is Athenas philosophandi gratia perrexit, excitatus præcipuè Solonis fama, qui sapientissimus per universum terrarũ orbem tunc habebatur. Et ut primum urbem ingressus est, recta ad illius ædes accedit, jubetq; fores de more pulsari: adest puer: ecquid velit rogat. Tunc ille: *Dic hero* (inquit) *Anacharsin pro foribus esse, qui eius congressum atq; hospitium rogat.* It puer mandata hero perferens. Tum Solon: *Refer* (inquit) *peregrino, in propria patria ac domo quærendos esse hospites, non in aliena.* Hæc quũ accepisset Anacharsis, domũ audacter ingreditur, dicens, *at nunc in patria sum, & ad me pertinet hospites facere.* Hanc loquendi urbanitatem admirans Solon, hospitem admisit, & deinceps cum eo diutius conjunctissimè vixit. Hujus sapientis philosophi monitis docemur, prius oportere hospitem accipere, quàm ei gratias referre. Est enim animi ingenui, aliis potius gratificari, quam beneficiis affici. Id quidem superantis est, hoc autem superati. Sed si quis te beneficio antevertit, in referenda gratia benignitatem illius ut vincas oportet, nisi liberalitate inferior omnino esse velis.

Massurius Sabinus.

Anacharsis.

Laert. in eius vita.

Solonis responsum.

Gratificari.

Beneficiis affici.

Apelles quum Protogenis pictoris eo tempore peregregii hospitalitatẽ optaret, Rhodum (ubi ille agebat) perrexit, & cõfestim ad illius officinam properavit: aberat tunc ille relicta anicula quadam, quæ tabulam ingentis magnitudinis picturæ paratam asservabat. Tum Apelles arrepto penicillo clam vetula lineam ducit à summo ad imum usque per tabulam miræ tenuitatis, abiitque. Reverso quamprimùm Protogeni, peregrini adventũ, qui eum quærebat, anus nunciat. Tum lineam fortè conspicatus, Apellem ex solertia venisse cognovit: noverat enim in alium quempiam tanti acuminis opus

Apellis solertia in pingendo.

Plin. ca. 10 lib. 35.

Proto:

opus neutiquam cadere. Tunc ductâ tenuiore ex alio quodam colore lineâ discessit Protogenes: rediit interea Apelles, & vinci erubescens, tertio colore lineas per transversum secuit, nullum relinquens amplius subtilitati locum. At Protogenes victum se confessus, Apellem magna diligentia perquisivit: quem tandem inventum, hilari vultu, ac grato jucundoque hospitio accepit: hæc tabula Romam perlata est, & magna admiratione spectata, in qua tres tantum lineæ cernebantur præ nimia tenuitate aciem oculorum fugientes: quæ gratiores ideò erant, quòd duorum eximiorum artificum hospitalitatem testabantur.

Tabula Protogenis.

Hospitalitas certè inter Principes plerunq; perfectæ amicitiæ locum tenere solet. Testis sit majoris Scipionis benevolentia cum Masinissa Numidarum Rege, quæ imperio Romano perutilis fuit. Masinissæ enim nonnulli scriptores Scipionis victoriam magna ex parte tradunt: Syphacem quoq; ejus opera victum, captumque extitisse omnes fatentur, qua ex re summa penè totius belli pendere videbatur: & quum deinde minori Africano ex meritis majori se etiam hospitalitate conjunxisset, causam delendæ Carthaginis præbuit, adeò ut tertiús duobus illis Aphricanis servator urbis Romæ annumerari possit.

Scipio maior. Masinissa. Salust. in bell. iugurth. Syphax.

Alexander quoq; hospitalitatis jure plures dilexit, & magnis beneficiis affecit, inter quos Anaximenes philosophus fuit, cujus disciplina summopere delectabatur. Fuit enim aliquando Alexander quàm maxima iniuria lacessitus à concivibus Anaximenis: erat enim Lampsacenus: qua ex re urbem illam expugnavit, & eam quamprimùm evertere funditus decrevit. Tum philosophus hospitalitate illa qua cum Alexandro tenebatur, fretus, obviam ei proficiscitur: quem quum intueretur Rex, alta voce deierat se nihil facturū quod ille à se peteret. Atqui Anaximenes exclamans. *Peto* (inquit) *ô Rex, ut Lampsacum diruas.* Alexander ingenii versutia delectatus, & Græcæ hospitalitatis memor, urbi pepercit, & æquas pacis conditiones præbuit.

Val. Max. li. 8. tit. 3. Anaximenes hospitalitate ab Alexandro affectus.

Petitio Anaximenis.

Octavius Augustus victo atq; ad mortem compulso Antonio Alexandriam urbem opulentissimā intravit, in qua

Plut. in vita Antonii.

in qua multa insolentius egit, ut à victoribus plerumq; fieri solet. Magna tamen benevolentia complexus est Arium philosophum fama inter Alexandrinos tunc celeberrimum. Ille victoris animum blandis rationibus mulcebat, hortabaturque ut modestè ac clementer secunda fortuna uteretur, & pro multorum salute deprecabatur. Aderat Sostratus orator ad dicendam ex tempore disertissimus, cui Octavius propter procacis linguæ petulantiam, morumq; perversitatem malè conciliatus esse videbatur, & jam eum à conspectu suo torvo intuitu abegerat. Sostratus supplicium aut mortem sibi imminere formidans, mutata veste barbam & capillum reorum more submisit, & Arium quocunq; incedebat, sequebatur, versiculumque illum crebris sermonibus usurpabat. *Docti doctos servabunt, si docti erunt.* Hunc quum sæpius audivisset Octavius, Sostratum ab omni metu omnique injuria liberum esse jussit: neque ideo egit ut saluti illius consuleret, sed ut Arium ab ejusmodi invidia liberaret.

Augustus Arium philosophum complexus.

Sostratus orator quomodo servatus.

Docti doctos servent.

Gratus fuit hospitibus suis Julius Cæsar, & præter cæteros Imperatores omnes hospitalia jura servavit, nō modò in rebus maximis, verùm etiam in minimis, ut ex hoc exemplo patere potest. Cœnabat aliquando Mediolani apud hospitem quendam suum Valerium, Leonem nomine: & quum ei Asparagos apponeret, illos non oleo, sed unguento quodam perfuderat. Cæsar tamen dissimulans, ne hospitem perturbaret, nihilominus comedebat, sodales verò reliqui stomacho commoti, illos respuebant, hospitemque increpabant, & gravibus objurgabant verbis. Tum Cæsar: *Abstineat* inquit, *qui non probat.* Rusticus est enim, qui hanc rusticitatem perferre nescit. Quibus ex verbis docuit levia amicorum, hospitumque peccata ferenda, ac non culpanda esse.

Julius Cæsar gratus in hospitem.

Cæsaris dictū.

Non dissimilem modestiam ostendit Antoninus Cæsar cognomento Pius: nam quum domum Omuli divitis ac fortunati hominis intrasset, mirareturq; Porphyretici marmoris columnas, rogavit unde illæ advectæ essent: tum Omulus cōmotior morosiorq; factus, horridiore vultu ac voce ait: *Cùm alienā domum ingrederis,*

Antonini Pij modestia.

Omuli responsum.

mutus

mutus ac surdus esto. Tulit amici mores æquo animo clemens ac placidus Imperator, qui tantæ virtutis fuit, ut jure optimo cum Numa Pompilio ab optimis civibus compararetur.

Hospites infidi. Complures hospites inventi sunt officio, fide, ac virtute præstantes: sed fallaces quoq; atq; infidos nonnullo legimus, qui simulata benevolentia hospitibus suis imposuerunt. *Sempronius Gracchus occisus.* T. Sempronius Gracchus proconsul ab hospite suo Flavio Lucano in insidias per proditionem ductus à Magone Carthaginensium equitum ductore miserabiliter, cum plerisq; aliis militibus Romanis interfectus fuit.

Iuppiter Xenius. Violatæ hospitalitatis ultor ex antiqua religione Juppiter esse dicebatur, quem supremũ deorum putabant. Hoc etiam virgilius testatur, quum ait;

Iuppiter hospitibus nam te dare iura loquuntur.

Hospitalitas qualis esse debet. Est tamen non omnium civium, sed divitum illustriumq; virorum officium, hospites accipere. Indiget enim hospitalitas ingenti sumptu, magno splendore; lauta suppellectile, clarissimis amplissimisq; ædibus, & eleganti nitidaq; familia. Sed nos de Rege loquimur; cujus magnificentia magnanimitasq; laudatur: non de mediocri aliquo patrefamilias, cujus laus in frugalitate ac parsimonia versatur, dummodo ab avaritiæ sordibus absit, & à rebus alienis manus abstineat.

Hospitalitas Principes & populos iungens. Hæc virtus plerunq; Principes aut populos conjungit, ut societatem ineant gerendi aut propulsandi belli gratia, communi sumptu, communiq; periculo, ut fecisse videmus Mithridatem & Tigranem Reges; qui *Mithridates. Tigranes.* suscepturi bellum contra Romanos pepigerunt inter se, ut urbes atq; agri Mithridati, homines verò & quæcunque abigi vel auferri possunt, Tigrani cederent. Sed Mithridates ipse adeò benignus ac liberalis in hospites fuit, ut non modò paternum regnum servaverit, propagaveritque, verùm externa quoque regna benignitate ac munificentia quæsierit amicorum hospitumque testamentis, ut Colchos, Paphlagoniam, Bosphorum.

Phocenses. Phocenses Tarquinio regante, effœti ac macilenti soli sterilitatem fugientes per Tiberis hostiũ invecti magnã cum populo Rom. benevolentiam inivetunt. Hi deinde

per

per mare Liguſticum vecti, Maſſiliam urbem condiderunt ſitam inter Ligures & Gallos ad oſtia Rhodani fluminis. Maſſilienſes deinde jacta cum Romanis à majoribus ſuis fundamenta hoſpitalitatis diurius ſervaverunt: quorum legati, qui à Delphis redibant, quum accepiſſent urbem à Gallis captam, rem domi denunciaverunt. Maſſilienſes publico luctu indicto, aurum & argentum publicum privatumq; Romanis dono miſerunt, ob quod quidem meritum immunitas illis decreta eſt, & locus ſpectaculorum inter Senatores datus, ictumque perpetuum fœdus æquis conditionibus. *Maſſilia condita.* *Maſſilienſes.*

Achæorum quoque civitates, quum ſeorſum ſingulæ infirmæ eſſent atque inopes, nequirentque externa bella propulſare, hoſpitalem ſocietatem inivetunt, & quaſi unum corpus atque unum imperium ex pluribus membris urbibusq; confecerunt, ſicq; ſingularum civitatum pericula injuriasq; communibus viribus communiq; periculo ulti ſunt. *Achæorum Hoſpitalis ſocietas.*

DE CONCORDIA.

TIT. XIV.

CONCORDIA nunc ſequitur, quæ amicitiæ finitima eſt, vel cum ea potius comitem affinitatem habet. Ut enim amicitia duos aut paucos mutuo amore conjungit, ſic concordia pleroſque aut cunctos cives benevolentia connectit. Et ut amicitiæ virtus mutuus paucorum animus eſſe videtur, ſic concordiæ conjuncta charitas multorum animos concordi voluntate cōciliat. Concordiam M. Varro ait dictam eſſe à cordium congruentia. Hanc Græci ὁμόνοιαν appellant. Virtus ergo hæc in omni civitate maximam ſemper vim habere ſolet, adeò ut urbium domina ac regina non immeritò à quibuſdam philoſophis eſſe dicatur. Et *ea quidem parvæ res creſcunt, ſine ea autem maximæ dilabuntur* ut Criſpus Salluſtius ait. *Concordia amicitiæ finitima.* *Concordiæ etymon.* *Concordiæ effecta. In bello Iugurt.*

Hæc inter civiles virtutes primum ſemper locum tenuit, & maxima omnium habita eſt, quum ſine ea reliq; inchoatæ ſint, nec de ſe perfectum officium præſtare poſſint. Proinde nonnulli philoſophi de ea libros *Libri philo-*

Digitized by Google

sophici de Concordia scripti. seorsum scripserunt, quippe qui illam putaverint præclarissimarum omnium actionum aurigam esse, & maximarum omnium rerum compotem. De concordia quidem Leontinus Gorgias inclytos libros scripsit ad civitates Græciæ, quæ eo tempore inter se dissidebant, & intestina etiam discordia flagrabant. Sic etiam civili discordia laborante populo Romano, Demetrius Magnesius librum ad Pomponium Atticum scripsit, quem Cicero quum legisset, missum ad se à Pomponio non contemnendum esse dixit.

Concordia vincula. Concordiam parientia. Concordiæ in primis vincula sunt benificium & gratia, quorum alterum corda benevolentia connectit, altera autem studium stabili charitate confirmat. Communis spes communisq; metus maximam concordiam pariunt: altera ex opinione futuri boni, qua animos omnium perfundit suavi quadam jucunditate: altera ex impendentis mali timore, qui tantæ potentiæ est, ut amicos chariore benevolentia confoveat, & inimicos gratia & amore conciliet. Quisque enim se satis tutum esse putat, & ab omni metu securum, fretus cunctorum ope, consilio & auxilio.

Clementia cum concordia unita. A concordia quidem nulla ex parte separari potest clementia per quam ad pristinam gratiam animi etiam in odium concitati rediguntur, & mira quadam comitate continentur. Ex omnibus Principum ac Regum *Moderatio.* virtutibus nulla magis concordiam parit, quàm moderatio, quæ æqualitatem quandam communem inter omnes præstat, ex qua vera concordia oritur, quum quisque parem quibusque aliis æquiquitatem assecuturum *Lib. 1. de officiis.* se confidit. Hoc Cicero docere videtur, quum ait. *Cavendum est ne maior pœna quàm culpa sit, & ne eisdem de causis alii plectantur, alii ne appellentur quidem.*

Domitianus iniquus. Nihil inrquius tulit Romanus populus quum à sevissimo Imperatore Domitiano gubernaretur, quàm quod in eodem crimine deprehensi pauperes capitali supplicio damnabantur, opulentiores verò ac divites, qui etiam auctores diri facinoris extitissent, pecunia multati, vel exuti patrimoniis absoluebantur. Moderatione & æqualitate inter illos qui sibi parebant, præter *Hannibalis.* cæteros Imperatores ac duces omnes præstitit Hannibal

Digitized by Google

bal Carthaginensis: quodquidem ex hoc vel maximè videri potest. Exercitum nanq; longè à propriis laribus ex varia ac multiplici hominum colluvione collectum, per invias alpes, difficiles regiones, ignotas gentes diversa pericula, ac tot calamitates duxit, nec tamen factiones seditionésve unquam ullæ extiterunt, neq; insidiæ, doli, aut fraudes (ut plerunq; fieri solet in collecta ex diversis hominum generibus multitudine) quamquam magna præmia ab hoste promitterētur, si quis eū necaret, desereret, vel ab eo deficeret. Nitebatur enim hostis pollicitationibus, insidiis, perfidiaq; id assequi, quod nunquam bello atq; armis consequi poterat.

moderatio in exercitum. Plut. in ejus vita.

Græci dum concordes inter se convenerunt, nec intestinis seditionibus laboraverunt, magna cum gloria victores semper exiterunt, & victoriam contra innumerabilem Xerxis exercitum, & contra Mardonium ac reliquos Persas gloriosis certaminibus semper assecuti sunt. Verùm victis profligatisq; hostibus, tanto odio tantaq; discordia atque invidia inter se exarserunt, ut victores ipsi etiam victis ludibrio contemtuiq; fuerint. NãGræcia omnis in duas partes distracta, Lacedæmoniis Atheniēsibusq; ducib' ab externis bellis feriata ferrū in sua viscera convertit. Et qui duo populi ex Solonis Lycurgiq; institutis cunctis aliis præstabāt bello inter se, invido cōcursu certātes ad parem usq; exitii finē pervener.

Græci concordes.

Discordia qua dissiqa[illegible]

Carthago quoque opulentissima quondam omnium penè urbium extitit, cujus imperium quotidie augebatur terra marique. Et jam Hispaniam, Siciliam & maximam Italiæ partem subegerat, compuleratque Romanos, ut jam pro mœnibus tuendis soliciti essent: verùm tot rebus secundis confluentibus, intestina discordia ac seditio adeò civium animos parva sit, ut parvo tempore nonmodò spem imperii totius orbis terrarum, & quæcunque tot præliis adepta fuerát, amiserit, sed propriam etiam libertatem, compulsaque tandem est ei populo servire, cui omnium judicio imperasset, si concordes inter se cives fausta fœlicique fortuna uti scivissent. Regesque etiam orientales dum inter se convenerunt, concordesque extiterunt, victoria semper potiri sunt: verū cùm consanguinei Reges mu-

Carthago dissidiis perdita.

Reges Orientales.

Digitized by Google

tuo odio flagrarũt, omnes orientales regiones à Romanis subactæ sunt. Et de concordia quidem satis: nunc de pietate dicendum erit. Est enim quarta earum virtutum quas præstat justitia.

DE PIETATE.

TIT. VX.

Lib. 1. de nat. Deor.

PIETAS, cujus nomen gravissimum sanctissimumque semper fuit (ut Cicero in libris de deorum natura definit) est justitia hominum erga Deum, vel est religiosa quædam Dei veneratio, ut sentiunt Peripatetici. Ut autem Hermes Trismegistus ait. *Pietas est notio Dei.* Hæc notio ex omnibus animalibus solius hominis esse manifesta ratione cernitur. Proinde qui Deum ignorat, hominis nomen amittit, humanitatemque omnem perdit, & cum feris ac beluis censendus est. Videtur quidem homo ad Dei contemplationem natus esse, quod & forma corporis indicat, & mens ipsa divinorum compos ac particeps, quæ semper vigilat, nunquam quiescit cogitatione meditationeque humanarum divinarumque rerum alitur, futura prudenti quadam conjectura assequitur, & ex divina illa participatione nonnunquam præsagire videtur & ea sæpenumero invenit, quæ à nullo unquam didicit: adeò ut clarè judicare possimus mentem nostram divinam habere originem. Sed mens & animus ab his qui purè ac Latinè locuti sunt, indifferenter accipiuntur; sicut etiã apud Græcos νοῦς καὶ φρήν. Quod etiã verum esse auctoritate Democriti Abderitani confirmare possumus. Qui ergo Deum ignorat, seipsum profectò nescit. Hoc quidem docere videtur divinum illud oraculum, quod pro foribus Delphici templi scriptum fuit, γνῶθι σεαυτόν, hoc est, *nosce teipsum,* quo præcipitur ut divinitatem (quæ in nobis est) dignoscamus. Ex cujus agnitione Deum Optimum, Maximum, opificem, architectum, effectoremque rerum omnium mente & animo facile cernemus, & cum omni pietate venerabimur, colemus, atque adorabimus. Qui quũ omnia mortalib. bona affatim tribuat, nihil aliud à nobis exigit, nisi ut innocentiam servemus.

Pietas.

Notio Dei facit hominem.

Mens humana.

Animus & mens quomodo differant.

Nosce teipsũ.

Deus quid ab hominibus exigat.

mus pietatē justitiāq; colamus,& ne ingrati in ipsum, neque inhumani in genus nostrum, i. est, in hominem ulla ex parte simus; nec putemus nos scelera, flagitia atq; impietates nostras auro, argento, thuréve posse expiare, sed sola innocentia animiq; sinceritate purgare. Impia & detestabilis omnino est eorum sententia, qui Deum inexorabilē esse dicunt, immutabilisq; sententiæ, quū perfacilis sit Deus, atq; exorabilis, & pro optimis actionibus proq; benemeritis duriorem sententiam mutet,& precibus,ac supplicationibus flectatur, ut Homerus testatur. Quinetiam Musæus & Orphæus absolutiones delictorum per pœnitentiam & sacrificia à Deo impetrari posse arbitrantur. Omninoq; opinemur oportet, impios, sceleslos, improbosq; omnes scelerum suorum pœnas vel in vita sua vel post interitum esse daturos. Hoc non modò sanctissimi atq; innocentissimi patres nostri, qui divinas institutiones tenuerunt, immortalibus librorum voluminibus testati sunt, illuminati vera salvatoris nostri Christi sapientia, ac divinis documentis: sed vetustissimi quoque Poëtæ, & præcipuè qui Ægyptiacæ Chaldaicæque disciplinæ peritiam aliquam habuere: nam & Homerus & Hesiodus, & plerique alii qui ante eorum tempora pinguiore Minerva cecinerunt, delectati his quæ prioribus tantum labris attigerant, quum non possent homines rudes adhuc, & agrestes ad justitiam æquitatemque redigere,& in veram sententiam pellicere, neque ipsi etiam veritatem omni ex parte tenerent, sub fabulatum involucro ea scripserunt quæ potuerunt, & tamen si eadem recta mente puroq; judicio intelligentur, à veritate non utique aliena sunt. Ut enim pietatem humanitatemque mortalibus durioribus illis seculis persuaderent, dicebant Deum justis hominibus postquam vita functi essent, lætis apud inferos regionibus quercus amœnissimas dare, quæ in vertice ac summitate plurimas atque optimas glandes jugiter ferrent: in medio autē apium examina haberent, quæ perpetuo liquore dulcissima stillarent mella, ex ramis autem ac robore lanarum vellera depecterentur, ad usum vestium maximè idonea, funderenturq; illic vina suavissima plenis usq; pateris,

Deus an inexorabilis.

Absolutionē delictorum quomodo consequemur.

Homerus. Hesiodus.

Priscorū Poetarum sententia de inferis. Quercus amœnissima.

Felicitas ex sola iustitia. & nunquam deficientia. Hæc fingebant, non quod opinarentur vera esse, sed ut ostenderent ex sola iustitia homines fœlices fieri, & facilè admodum inter mortales agere: at contra injustos luto perpetuò impeti, atq; obrui, & terrebrata urna semper aquam ferre: quasi fabulosè docentes injustos homines turpes ac infœlices esse, & frustrà inter alios laborare, quum omnibus odio sint, & magna cum difficultate in communi viventium cœtu degant. *Impiorum pœna.* Vinum perpetuum præmium viris fortibus apud inferos forrè dicebat Musæus Poeta vetustissimus, & alia multa his similia, ut duriores atque indociles ad pietatem religionemq; redigeret. *Vinum apud inferos.* Nam & impiorum sempiternas pœnas & tartareos cruciatus canunt Poëtæ, & mitiores etiam manes levioribus quibusdam culpis adhibent. *Elysii Campi.* Sic quoque Elysios campos inducunt, quasi placidiores piorum hominum sedes, in quibus perpetuò quiescerent. Putabant enim post diuturnam quietem eos qui justè ac piè vixissent, divino quodam decreto in heroas converti: deinde quum à terrena labe purgati fuerint, ex heroibus Manes Lemurésve fieri, deinceps quasi mysteriis quibusdam expiatos, omniq́ue mortali contagione ablutos ad cœlestes sedes redire, & illic ævo sempiterno cum cœlestibus divis frui, & hoc perpetua summi Dei jussione fieri, ut boni præmiis, mali autem pœnis afficerentur. *Heroes in manes & Lemures versi.* Qua opinione ductus Diphilus comicus Poëta ait: *Tu putas mortuos qui impiè vixerunt, Dei iudicium evasisse? Aderit quidem iustitia oculus qui omnia cernit.* *Deiphilus poëta.* Existimat siquidem Poeta hic temporibus suis inclytus, eos qui in vita scelerum suorum pœnas non dedissent graviores multo post obitum esse daturos.

Sed redeat sermo unde defluxit. Si mites doctissimis illis viris esse volumus, fatebimur eos dixisse quod potuerunt, & dixisse tamen aliquid, quod quale esset non adhuc patebat. *Veritas per Christum revelata.* Veritas enim ante Christi adventum mortales omnes latebat, quæ deinde per eum nobis illuxit, & omni cæcitate depulsa nos divinorū consiliorum compotes effecit, docuitq́ue homines innocenter, piè, ac sanctè vivere: quibus itineribus nos ad veram fœlicitatem atque immortalitatem perduxit. Nam

Digitized by Google

Nam postquam illius dictis obtemperarunt Persæ, desierunt proprias matres, filias, sororesq; nefandis nuptiis sibi conjungere, & Scythæ humanis carnibus vesci, ac filios impiis sacrificiis jugulare. Derbices quoque ac Massagetæ parentes propinquos senio confectos aliis eduliis fœdo ac vesano sacrificio miscere. Sic aliæ quoque gentes vera sanctaq; religione imbutæ nefanda impiaque sacra reliquerunt, viamque immortalitatis ac veræ fœlicitatis affectarunt. *Persæ.* *Scythæ.* *Derbices.* *Massageta.*

Sed ex omnibus humanis meritis nullum gratius nullumq; acceptius pietate Deo præstari potest, & apud veteres etiam ipsos laus pietatis cæteras omnes laudes anteibat: quod ex Virgilio cernere possumus, qui Æneam pium semper canit, conqueriturque: *Pietatis præstantia.*

Insignem pietate virum tot adire labores. *Æneid. 1.*

Quasi asserat solam pietatem innoxiam esse debere, & omnium laborum periculorumq; expertem. Quin etiam optimi Reges victis hostibus, subactisq; Regionibus, templis, fanis, delubris, sacrariisq; nimirum pepercerunt, eorum etiam deorum, quos neq; noverant, neque venerabantur. Sapor Persarũ Rex sacris Christianis neutiquam initiatus extitit: attamen quum victor in virgines quasdam Christiano ritu divino cultui sacratas incidisset, custodiri eas intactas inviolatasq; jussit, & pristino more (nullo prohibente) religione inservire præcepit, ut Ammianus Marcellinus refert. *Sapor rex persarum.*

Legimus quibusdam quoq; in templis pecunias resque preciosas depositas, omnes salvas & intactas semper etiam ab hostibus extitisse. Solis delubrum in Cilicia fuit, in quo Alexander Magnus ingentem pecuniã deposuit, ut illic custodiretur ad adversos fortunæ casus. Inviolatum etiam templum fuit Samiæ Junonis, in quo Clisthenes Atheniensis fortis, & magni nominis filiarum dotes deposuit, ne siquid ei accidisset, illæ orbatæ, destitutæ, indotatæq; relinquerentur. Deus enim ipse, quocunq; nomine pro gentium variis linguis variisq; religionibus vocetur, semper augustè sanctèq; coli ac venerari à mortalibus voluit: ac proinde sacrilegos impiosq; omnes manifestis pœnarum exemplis graviter etiam semper ultus est. *Solis delubrũ.* *Junonis Samiæ templũ.* *Deus sub quocunq; nomine colendus.*

Digitized by Google

Templorum eversores puniuntur.
Cambyses sacrilegus.

Cambyses Persarum Rex ille numinũ contemptor, qui sacra omnia prophanabat, & ludibrio prædæq; militibus suis exponebat, ac sacris etiam simulacris divorumq; imaginibus impias manus admovebat, divinam in se iram sensit. Hic in Ægypto multa templa vetustissimi operis violavit, diripuit, expilavit, incendit, evertitq;, & præcipuè Solis ædem in Heliopoli admirandæ vetustatis ac pulchritudinis; & per Ægyptum, & alias regiones quas invasit, monumenta impietatis ac vecordiæ suæ reliquit. Templa enim (ut ait Strabo Cretensis) igne ferroque evertit, nec manibus clarissimorum artificum pepercit: simulachra namque, imagines, picturas, obeliscos colossosque omnes mutilabat, excidebat, amburebat, ut cum divinis numinibus, clarisque opificibus, non cum hostibus bellum gerere videretur, sed ejusdem scelera atq; immanitates tandem ultus Deus optimus maximus. Nam quum potentia, viribus, victoria atque ætate floreret, quumq; se tutum ab hostibus esse putaret, nec quippiam formidaret, & multis quoq; satellitibus stipatus incederet semper, ex equo prosiliens, lapso sponte sua gladio è vagina femur sibiipsi transegit, quo ex vulnere paulò pòst magno eum dolore interiit, pœnasque impietatis ac scelerum suorum Deo ita volente pertulit.

Solis ædes.
Iustin. l. 1.
Sabel. l. 4. c. 2.
Fulg. l. 1. c. 2.

Xerxes quam ingentem duxerit exercitum.

Xerxes Darii filius malo auspicio inchoatum adversus Græcos à patre bellum prosequi instituit, & cum innumerabili exercitu ac classe in Helladiam transmisit, adeò ut vix fides scriptoribus adhibeatur, qui præ magnitudine rerum vani ac mendaces esse credantur: præcipuè cùm dicunt flumina ingentissima ab infinita multitudine tam hominum quàm equorũ fuisse exhausta, montes in planitiem stratos, & diversa maria pontium jugis conjuncta per vim, iter omnibus præbuisse. Tanti verò exercitus dux, primo in Thermopylis à Leonida Spartanorum Rege superatur, deinde Themistocle duce vincitur, mox Mardonio præfecto relicto, amissa classe, & maxima exercitus parte, trepidus in regnum una tantum navi se recepit. Et quum ex ignavia ac vecordia contemptui neglectuiq; suis omnibus esset, ab Artabono ejus præfecto trucidatur. Sed si & malorum

Xerxes victus
Iustin. l. 3.

&

& exitii hujus causam quærimus, sacrilegam impietatem fuisse invenimus. Ante enim quàm navali prælio cum Græcis congrederetur, quatuor militum millia ad diripiendum Delphici Apollinis templum miserat, cùm numina etiam bello superare se posse crederet. Qui milites omnes ad unum usq; imbribus, procellis, fulminibusq; deleti sunt, ut vix nuntius tantæ cladis evaserit, adeò ut facilè omnes intelligerent, nullas esse mortalium vires adversus infinitam summi Dei potentiam. *Templum Apollinis Delphici.*

Brennus quoque Gallorum dux quum Macedonas magno prælio superasset, inani ac futili gloria elatus templum etiã Delphici Apollinis aggredi conatus est, cavillatusq; leniter in numen, dicebat Deum divitem atque opulentum esse, proinde oportere eum bona hominibus elargiri, quibus neutiquam indigeret. Sed quum impium facinus inchoaret, subito terræ motu Galli omnes repentè in terram prostrati sunt, & quamvis neminem contra se armatum cernerent, multis tamen vulneribus trucidabantur. Inter hæc tempestas quàm maxima inhorruit grandine ac pluvia commista, quæ impios sacrilegosq; omnes consumpsit. Dux tanti sceleris Brennus quũ dolorem vulnerũ ferre nequiret, seipsum pugione trajecit. Quinetiam hoc memoriæ proditum est, militem nullum ex tanto exercitu incolumem evasisse. *Brennus Gallorum dux impius.* *Terra motus.* *Brennus desperans.*

Conochum hominem furacissimum legimus noctu thesauros ejusdem templi conatum effodere, sed repentè maximo terræ motu perterritus è templo evolavit, effossionemq; reliquit. *Conochus.* *Athenaus. li. 6. cap. 4.*

Antiochus quoq; Rex nocturnum exercitum ad diripiendum Dodonæi Jovis templum duxit. Qua quidem re agnita, sacerdotes oppidanos omnes magno tumultu evocaverunt, & concurrentibus finitimis, Rex lapidibus obrutus est, & omnis ejus exercitus trucidatus interiit. Dodonæi Jovis oracula omnium templorum vetustissima habita sunt & multo tempore in universo terrarum orbe sola extitere, ut refert Herodotus. Tolosanos quoq; milites quũ ex impio sacrilegio quæsitum aurum in patriam referrent, subita lues universos invasit; verùm oraculo moniti aurum in lacum de- *Antiochus lapidatus.* *Sabell. l. 8. Enn. 5.* *Dodonæum oraculum.* *In Euterpe.* *Tolosani milites puniti.*

Digitized by Google

merserunt, sicq; confestim ab intolerabili peste liberati sunt. Sed longo tempore pòst Cepio Romanorum consul quum famam rei accepisset, aurum jactis in lacum retibus ferreisq; uncis expiscatus est. Proinde ut sacrilegii reus concurrentibus in eum civibus pessimè mulctatus extitit: unde diutius in proverbio mansit, *ut aurum Tolosanum* pro infoelici viatico diceretur. Idem aurum Narbonense à quibusdam appellatur, à provinciæ nomine: est enim Tolosa urbs in Narbonensi Gallia.

Aurum Tolosanum vel Narbonense. Tolosa urbs.

Sextus Pompeius.

Sextus Pompejus navali prælio è Sicilia ab Octavio pulsus, ad Lacinias arces delatus est, ibiq; templum Junonis vetustate ac religione sanctissimum. & Regum, ducum, Principum, populorumque amplissimis donis opulentissimum, militibus suis diripiendum præbuit: ex quo quidem sacrilegio miserabiles calamitates pertulit. Nam deinceps semper continuis periculis iactatus est,& diversis casibus vexatus. Demum autem à M. Antonii militibus victus ac mancipatus est,&ad Titum Antonii præfectum ductus, impio sanguine pœnas commissi sceleris dedit.

Pompeii interitus.

Vltores impiorum. Philippus Macedo. Diodor. l. 6.

Alia verò ex parte cernimus impiorum vltores summas gratias à Deo atque hominibus promeruisse. Philippus Macedo Alexandri Magni pater quum magno odio penè omnibus mortalibus esset,& ejus fides fluxa ac labilis vulgò haberetur valde suspecta, quando nullam vincendi rationem turpem esse duceret, & amicitias artifici dolo semper simulando ac dissimulando fingeret, hac una tantùm ex re, nempè pietate, benevolentiam ac gratiam cunctorum penè mortalium sibi conciliavit, regnumq; suum non modò latius propagavit, verùm etiam ad spem imperii totius orbis terrarum se erexit. Nam contra Phocenses, qui Delphicum Apollinis templum diripuerant, ultor impii sacrilegii extitit, & violatam religionem cæde ac sanguine impiorum expiavit: qua ex re magnam apud omnes gentes gloriam ac famam assecutus est. Cuncti enim illum vindicem sacrilegii, & numinum ultorem extitisse prædicabant, meritoq; eundem dignum victoria & maximo quoq; imperio exclamabant. Quæ quidē opinio summopere ei opitulata est ad res omnes præclaras, quas deinde gessit, conficiendas.

Phocenses Apollinis tēpli spoliatores.

Gera

Getæ piissimi olim omnium mortalium habiti sunt, ut qui optimè ac sanctissimè de immortali Deo sentirent. Complures enim eorum animas dicebant sempiternas, quæ etiam post corporis obitum ad beatiorem vitam transirent: qua ex re longè melius esse arbitrabantur mori, quam vivere. Proinde puerperia lugebât, funera autem lusu ac festo cantu celebrabant. Hactenus de pietate: nunc de religione.

Getæ piissimi. vid. Pompon. Melam l. 2.

Puerperia lugenda.

DE RELIGIONE.

TIT. XVI.

RELIGIO huic virtuti optima atque inseparabilis comes accedit, de qua pauca dicenda erunt, tum quòd in superioribus libris nonnulla de ea libavimus, tum quòd qui alterutram laudat, utramq; effert. Quocirca quæcunq; de pietate dicta sunt, communia utrisq; esse videntur. Nam si pietas agnitio Dei est (ut diximus) rectè eam comitatur religio, quæ ex opinione multorum philosophorum scientia divini cultus esse dicitur. Et quum Sextus Empiricus pietatem scientiam colendi esse dixit, pietatem pro religione posuit. Sic enim philosophi harum duarum virtutum nominibus indifferenter utuntur, ut poëtæ Prognem ac Philomelam mutua denominatione usurpant. Religionem Servius Sulpitius (ut diximus in secundo volumine) dictam esse tradit, quæ propter sanctitatem aliquam remota atque sepòsita sit à nobis quasi à relegando, id est, relinquêdo, ut à carendo etiam cæremoniæ dicuntur. Cicero verò religionê esse dicit, *quæ superioris cuiusdam naturæ (quam divinam vocant) curam cæremoniamq; afferat.* Idem etiam in libris de Deorum natura religiosos à superstitiosis discernit his verbis. *Non enim philosophi solùm, verùm etiam maiores nostri superstitionem à religione separaverunt. Nam qui totos dies precabâtur, & immolabant, ut sibi sui liberi superstites essent, superstitiosi sunt appellati, quod nomen patuit postea latius. Qui autem omnia quæ ad cultum Deorum pertinerent, diligenter retractarent, & tanquã relegerent, sunt dicti religiosi ex relegendo, ut eligentes ex eligendo tanquam à diligendo diligentes, ex intelligendo intelli-*

Religio.

Pietas.

Religio quid. Laert. l. 7.

Religio unde dicta.

Ciceronis de religione sententia.

Lib. 2.

Religiosi & superstitiosi.

In quo differant. *intelligentes. His enim in verbis omnibus inest vis legendi eadem, qua in religioso. Ita factum est superstitioso, alterum vitii nomen, alterum laudis.* Hæc ille. Ex his postremis verbis Ciceronis discere possumus religionem omni *Superstitiosus.* laude dignam esse superstitionem verò explodendam atque eiiciendam, qua qui imbutus est, quietus animo nunquam esse potest. Semper enim mortis, divinæque iræ timor ei imminet, ceu saxum Tantalo impendet (ut poëtæ ajunt) aut nudatus ensis Damocli in Dionisii tyranni aula.

Quintilianus l.8.c.3. Instit orat. Eleganter Quintil. religiosum à superstitioso secernit, eodem intellectu, quo diligens à curioso sejungitur. *Religiosus qualis.* Qui veram religionem corde & animo meditatur, semper optimè agit, omnibus siquidem actionibus suis Deum interesse opinatur. Proinde nunquam perperam agit, sed *Epicharmi sententia.* Epicharmi Siculi poëtæ sententiam secū cogitatione recenset, qui à Pythagora didicerat *nihil clam Deo esse posse, quoniam quidem ipse coram omnia cerneret, nihilq; ei impossibile factu esse.* *Virtus.* Virtutem præterea atque honestatem sedulò ante oculos habet, quibus comitibus se Deo optimè conciliari scit. *Vitia.* Vitia omnia exhorret, quasi virtuti deoque inimica, quæque hominem infœlicem faciant, & turpissimæ cuique servituti addictum. *Superstitio.* Inanes superstitiones & fictas vanasque ostentationes spernit, ut qui malit bonus esse quàm videri. *Deliramēta.* Pueriles quasdam formidines, & anilia deliramenta respuit, ac bene agendo beneque cogitando optimè sperat. *Pericula.* Quinetiam omnia pericula se superare posse existimat: quippe qui pro comperto ducat præmium bonis, pœnam autem malis à summo Deo perpetuò statutam esse. Pœnas siquidem turpium delictorum daturos post interitum sceleratos homines, non modò patres nostri sanctissimi, Christi vera illuminati doctrina, verùm etiam prisci, qui studiis sapientiæ perdocti extiterunt affirmant. *Empedoclis sententia.* Unde Empedocles Agrigētinus ejusmodi sententiam protulit: *Dæmones eos qui turpiter vixerunt, æther & pontus expellit, terra non accepit. Sic ab alio in aliud elementū deiecti, miserabiliter admodū vexātur, donec expiati ac purgati ab omni terrena labe, ad pristinā cæli sedē, unde defluxerant, redeāt & ævo*

fruan-

ſtuantur ſempiterno. Domocritus autem dixit *Deum omnia agnoſcere, omniaq; mortalibus & dare & auferre poſſe, quippe qui Rex omnium ſolus ſit.* Sed ne multis lectorem remorer concludendum eſſe ſtatuo, decere Regum pium ac religioſum eſſe, nec quicquam agere aut inchoare niſi propiciato Deo Chriſtianis cæremoniis. Nam cæteri omnes ritus irridendi ſunt, & à ſanis hominibus contemnendi. *Democratis dictum.* *Rex pius.*

Sola enim hæc religio divina ac cœleſtia præcepta edocet, quibus ad cultum divinæ majeſtatis inſtituimur, piè ac ſanctè vivere erudimur, & ad cognitionem veri atque unici Dei omnium conditoris atque artificis perducimur, à quo plenam fœlicitatem, perpetuam ſempiternamq; nanciſcimur. *Religio Chriſtiana.*

Quàm deceat Regem religionis obſervantia, Alexander docuit. Nam quum accepiſſet ſervum quendã ſuum, qui in eum graviter deliquerat, in aſylum per religionem inviolandum perfugiſſe, ad Megabyrum literas dedit, ut illum, ſi ex aſylo egrederetur, manciparet, & vinctum ad ſe mitteret, ſin minus id fieri poſſet, in aſylo nullam vim ei afferret, quando per religionem non liceret. *Alexandri religio.*

Templum quoq; Dianæ Epheſiæ jus aſyli etiam habuit, quod quidem ejuſmodi fuit, ut ex eo nemo quovis crimine damnatus educi poſſet. Hoc templum Alexander ad ſtadium perduxit, & opulentiis compluribus auxit M. verò Antonius illud etiam mirificè amplificavit. Octavius autem id indignè ferens templum illud funditus evertit, aſſerẽs ſceleratos homines ejuſmodi impunitate in dies magis magisque audere ſcelera committere, & alios bonos viros labefactare. *Templum Dianæ aſylũ. Strab. l. 14.* *Octavius cur Temp. Dianæ everterit.*

Aſylum primus omnium condidit Cadmus, ut Thebas quas nuper ædificaverat, majore populo compleret. Hujus exemplum imitatus eſt Romulus, quum Romam condidiſſet, ut incolarum frequentiam augeret, id tamen ei poſteriſque perpetuo probro ſemper objectum extitit à malevolis obtrectatoribusque Romani nominis, unde illud Juvenalis: *Cadmus aſylum primus condidit. Alex. l. 3. c. 20.*

Et tamen ut longè repetas, longeq; revolvas
Nomen, ab infami gentem deducis aſylo. *Iuvena ſatyra 8. in fi.*

DE

DE AFFECTV SEV AFFECTIONE.

TIT. XVII.

Affectus & affectio. AFFECTUM, seu malumus affectionem appellare, justitia deinde nobis præstat, utrumq; enim nomen à veteribus invenio usurpatum, & alterum pro altero sæpe positum, cùm intellectu tamen inter se differant. Est *Affectio quid.* enim affectio generalis quædam inclinatio animi ad dilectionem benevolentiamq; hominum, quorum rebus *Affectus quid* adversis angimur, lætamur autem secundis. Affectus autem est, quum hanc dispositionem perducimus ad actum, ut quum adsumus homini etiam ignoto, ducti hac animi bonitate, & præcipuè in his rebus, quibus facilè sine detrimento nostro possumus benigni esse, & opem indigenti afferre, ut monstrare erranti viam, fontem sitienti ostendere, lumen pati de nostro lumine ac- *Ordo naturalis.* cendi. Hæc & his similia homini debere videmur quodam jure naturalis affectionis erga genus nostrum. *Sed* *In Categ. c. de Qualit.* *naturalis ordo exigit, ut antecedat affectio, sequatur electio, deinde actus, deinceps verò habitus, quem actuum fre-* *Affectio qualitas.* *quentatio perficit:* ut Aristoteles docet. Sumitur etiam pro accidente qualitatis affectio, ut sit animi aut corporis subita alicujus rei causa commotio: ut si quid nobis boni aut jucundi ex tempore nuncietur, tunc repẽtino gaudio, hilariq; lętitia perfundimur, vel si videmus rem diu à nobis desideratam, vel contrà si repentè cernimus rem aliquam quæ nobis timorem, formidinem, *Affectiones fluxæ.* molestiamvé aliquam incurrat. Hæ omnes affectiones dicuntur, quæ suapte natura facilè decidunt, nisi in actu diutius persistant, unde fiat habitus, qui est quasi quædã *Habitus quid.* præceptio qualitatum. Cicero autem ait *habitum esse animi aut corporis constantem & absolutam aliquam perfectionem, ut virtutis, aut alicuius artis.*

Nunc verò ad primam affectionis significationem redeo, quæ ad institutum ordinem nostrum attinet. *Affectio naturalis.* Assero namque affectionem erga homines à natura omnium parente mortalibus inditam esse. Diligit enim quodq; animal suum genus, & cum sui similibus facilè *Ingenuus.* congregatur. Præterea ingenui hominis est hominem bene-

Digitized by Google

benevolentia complecti,&id ad ineundã gratiam conciliandasque amicitias plurimùm conducit: At contrà, angusti perversique animi est, homines odio habere, gauderéque potius malis, quàm bonis eorum lætari,& & pro solitudine, æqualium congressum consuetudinemq; fugere,(quum homo longè magis animal sociale sit,quàm apes,formicæ,graculi,palumbes) & optare calamitates,pestilentias,sterilitates,Bella, & alia communia mortalium mala. Ejusmodi homines, μισάνθρωποι, hoc est osores hominum à Græcis vocantur, quòd perosi sint omne genus hominum. Tales fuerunt nonnulli,quorum veteres meminerunt:qui ex morum magis perversitate,quàm ex virtute aliqua nomina sua ob livione vendicarunt. Lepidè, ac facetè jocatus est Plato in morosam atq; odiosam Timonis Atheniensis vitam, & tamen ex jocis illis ac salibus facilè intelligere pos sumus Platonem illius mores exhorruisse, & ea cavillando protulisse,ut ex malis moribus facilius bonos dignosceremus. Virtus enim vix cerni posset, nisi ex vitiis quæ ei contraria sunt ostenderetur: nec perfecta satis haberi posset, nisi adversis in rebus exerceretur. *Aurum siquidem igni probatur*, ut trito proverbio dicitur. Bonum quoque ex malo dignoscitur, & malum item ex bono. Similis moribus Timoni extitit Mison, cui ab odio nomen fuit: is quum inter homines versaretur,semper erat mœstus, in solitudine verò ridebat. Similis etiam Apemantus. Sed ut hi omnes homines odio habebãt,sic communi hominum odio digni sunt, & quasi rationis expertes cum belluis ac feris à civitatibus & ab omni hominum cœtu extrudendi ac deturbandi.In hominum enim figura torui, truculenti, atq; immanissimi sunt,& animo prorsus efferato.Timon in sepulchro suo pone sterquilinum fieri voluit, & ejusmodi versus inscribi mandavit.

Hic sum post vitam miseramq; inopemq; sepultus:
Nomen non quæras,eis te lector malè perdant.

Execratur eos post interitum, quos perosus in vita perdere nequiverat.

Sunt etiam quidam,qui animi rigore,ingeniique toruitate immites,inflexibiles,inexorabilesque esse videantur,

Perversum.

Homo animal sociale.

Misanthropi.

Timon morosus.

Plato.

Contraria contrariis elucescunt.

Mison.

Laërt. l. 1.

Apemantus.

Epitaphium Timonis.

Immites & inexorabiles quales.

antur, & id quidem ex habitu corporis ostendunt: protervi etenim sunt, lividi, macilenti, morosi, anxij, taciti, solivagi & atra bili semper exuberant: qualis fuit M. Crassus pater eius Crassi, qui cum exercitu apud Parthos interiit, qui omni vita nunqam ridere visus est: proinde vulgò ἀγέλαστος dicebatur, quasi irrisibilis, quũ ex contrario, γέλαστος, à ridendi gratia dicatur, & Democritus γελασῖνος, honoris causa cognominaretur. Nos autem his omissis hominem instituimus; qui non modò plenus sit humanitatis, verùm aliis quoque jure optimo præsit, & benevolentia ac gratia omnes complectatur, ut quos locupletare liberalitate ac magnificentia nequeat, saltem ab omni contumelia atque injuria tueatur.

M. Crassus nunquam ridens.

Ælia. l. 4. Var. Democritus.

DE HVMANITATE.
TIT. XVIII.

Humanitas affectioni conjuncta est, quam quidem conservare debemus, si homines rectè nuncupari volumus. Homo enim qui naturæ obsequitur, homini nullo pacto nocere potest. Natura nobis hoc præscribit, ut homo homini semper prosit. Quæ virtus tanti fuit, ut Deo digna esse videretur. Scribit enim Varro Herculem honoris gratia ἀλεξίκακον, hoc est malorum aversorem, cognominatum extitisse, quòd semper hominum adjutor ac defensor esset: est siquidem ἀλαλκεῖν tueri, adjuvare, & hostem arcere. Unde nomẽ etiã Alexandri dictũ putant. Ingenui quidẽ animi est homines adiuvare, eisque quibuscunque rebus possumus prodesse, atque opitulari. Qui enim beneficium dant, Deũ imitari videntur, qui semper omnibus prodest. Qui verò repetunt, fœneratores haberi possunt. Aedes Gratiarum apud Romanos in medio fori erant, ut omnes intelligere possent homines omnibus hominibus gratos esse oportere, & in referenda gratia abundantes. Lepidè Plautus ille comœdus ait: *Improbus est homo ille qui beneficium scit sumere, & reddere nescit.* Sed ut pietatẽ ac religionem Deo semper debemus, sic homini benignitatem ac misericordiam. Jure optimo igitur Athenienses misericordiam non pro affectu, sed pro Dea colebant

Humanitas.

Homo homini noceat.

Hercules Alexicacos.

Alexander unde dictus.

Ædes Gratiarum in medio foro Romano.

Misericordia Dea.

Digitized by Google

ſebant, ut homines intelligerent ſe divina etiam præſtare, dum miſericordes eſſent. *Alex. l. 1. geni al. dier c. 13.*

Humanitas quidem (ut A. Gellius declarat) eſt benevolentia quædam ac dexteritas erga omnes homines permiſſa, quam Græci φιλανθρωπίαν eleganti verbo, quaſi erga homines amorem appellant. Sed quando humanitatem plurimum adjuvat prima eruditio, & puerilis illa inſtitutio, quam παιδείαν Græci vocant, idcirco pro inſtitutione, doctrina, ac diſciplina bonarum artium eleganter eam veteres uſurpaverunt, & humanum pro erudito frequenter poſuerunt, humanioreſque literas dixerunt. Nec id profectò abs re. Ejuſmodi enim humanitas nulli animantium generi præter quam homini à natura conceſſa eſt. Humanitatis verò comitas illa lepidiſſima præ omnibus mortalibus Regibus ac Principibus maximè convenit. Quanto enim opulentiores ſunt, tanto pluribus prodeſſe poſſunt. Opes autem privatorum ten[..]es ſunt, & in paucos, etiam ſi velint, humaniore quadam benignitate uti poſſunt, niſi in his reb. quæ dando non minuuntur nec pereunt: & in his etiam quæ à mediis quibuſdam officiis proficſcuntur. *A. Gel. ca. 16. lib. 13.* *Philanthrôpia.* *Padia.* *Literæ humaniores.* *Regibus convenit comitas.*

Lycurgus ut cives ſuos ad humanitatem inſtrueret, eos aſſuefecit ut neque optarent, neque ulla ex parte ſcirēt ſeorſum privatimque vivere, ſed veluti apes omnes ad rem communem converterentur, ſemperque circa Regem verſarentur. Ad humanitatem vox illa majoris Scipionis pertineret, quum ait *malle ſe civem unum ſervare, quàm mille hoſtes perdere.* Nec minus reſponſum illud Alexandri ad Darii nuncios, qui ei gratias agebat, quòd tam clementer, tam caſtè, atq; humanè ſe geſſiſſet erga conjugem ac filias ejus, quas captivas haberet; ait enim *Nunciate Dario, omnia quæ liberaliter atque clementer egi, non amicitia ejus me tribuiſſe, ſed natura mea. Bellum cum captivis ac fœminis gerere non ſoleo, armatus ſit oportet quem oderim.* *Lycurgi inſtitutum.* *Vide Plut.* *Scipionis pulchre dictum.* *Alexandri reſponſum.*

Senior Cato magnam apud Romanos ſapientiæ laudem habuit. Quidam verò obtrectatores atque æmuli ejus dicebant illum quibuſdam in rebus non ſatis humanum eſſe, & præcipuè in domeſticis inſtitutis eum carpebant, in quib. humanitatis oblitus eſſe videbatur, *Cato ſenior ab obtrectatoribus carpitur.*

ut fieri solet in rebus prosperis. Consensum enim, benevolentiam ac concordiam mutuam servorum, libertorum, & reliquorum familiarium in primis odio suspicionique habebat: proinde illorum discordia ac simultate plurimùm lætabatur, ex qua dicebat longè melius rei familiari ac domesticæ consultum iri, quàm si omnes inter se optimè congruerent: familiæ enim concordiam, conspirationem in patrẽ familias esse arbitrabatur: satiusque esse dicebat, ut illorum quisque æmulos veritus, delatorem formidaret. Servos præterea senio affectos aut aliqua exparte debiliores imbecillioresq; factos quam primùm venundari jubebat, ac si muta essent animalia, quasi imminuta utilitate quam antea percipere consueverat, nihil humanitatis eis impendere teneretur, veluti si non intelligeret non semper exigenda esse ab hominibus ea omnia quæ jure exigi possunt, sed naturæ, atque humanitatis rationem esse habendam: ut sublata etiam utilitate, humanitatis clementiæque officia eisdem exhibeamus, quum omnes paulò humaniores viri, ex humana quadam ubertate equis ac canibus senio confectis non modò pabulum ac cibum, verumetiam quandam senectutis indulgentiam præbere solent. Indecorum, indignumque esse videtur, ut servis, aliisq; animalibus veluti calceis utamur, quos abiicimus postquam usu fracti atque attriti sunt, nobisque nihil prosunt. Clarus atque illustris vir apud Athenienses, & in omni Græcia habitus fuit Cimon. Is equarum monimenta, quarum opera victor in Olympiacis ludis coronatus fuerat, juxta sepulchrum suum magna impensa collocari voluit, ne ingratus ulla ex parte mutuis etiam animalibus videri posset.

Familia concors. *Servi senio affecti & debiles, spreti.* *Servis uti ut calceis.* *Cimon.* *Herod. l. 6.* *Equarum monimenta.*

Pericles quoque Atheniensis Anaxagoræ discipulus, vir temporibus suis maximi nominis extitit, & eloquentia adeò clarus, ut cùm concionaretur, Poëtæ dicerent ex illius verbis coruscationes tonitruaq; cieri, & linguam ejus fulmen jacere. Attamen ei à plerisque vitio datum est, quòd negligentius se gesserit in præceptorem suum. Erat Reipublicæ intentus Pericles, & Anaxagoras grandior natu inopia angustiaq; rei familiaris premebatur adeò, ut jam per inediam mortem sibi conscri

Periclis eloquentia, & in præceptorem negligentia. *Anaxagoras egenus.*

Digitized by Google

conſcicere deſtinaſſet. Hoc quum rumore ac fama ad Periclis aures percrebuiſſet, confeſtim ad eum perrexit, & ſupplex effuſis lachrymis eum oravit, obſecravitque, ut ſi vitæ jam pertæſum eſſet, nec ulterius vivere deſtinaſſet, ſua ſaltem cauſa conſilium mutaret, ſibique vivere decerneret, quando ejuſmodi conſiliorum ſocio plurimum egeret. Tum Anaxagoras ait: *O Pericle, qui lucerna indiget, oleum inſtillat.* Erubuit tunc Pericles, quaſi ingratitudinis atque inhumanitatis inceſſeretur. Ac deinceps liberalitatis humanitatiſq; munera largius benigniuſque ei exhibuit.

Lucerna qui indiget infundit oleum.

Tenuiores alere, nudos operire, infirmis opitulari, captivos redimere à carcere. Homines quoque non omni ex parte noxios liberare, humanitatis munus eſt peregregium. Phocion vir apud Athenienſes ſummæ auctoritatis, quũ ab amicis objurgaretur, quòd improbum quendam in capitali judicio defenderet, inquit: *Non quidem probus ejuſmodi patrocinio indiget.* Et quum enixe admodum rogaretur ab affinibus neceſſariiſque Ariſtogitonis hominis flagitioſi ac ſceleſtiſſimi (qui ob ſua crimina in carcerem ab Athenienſibus conjectus fuerat) ut ad illum viſendum accederet, reſpondit, non gravatè ſe id facturum tum amicis dehortantibus, conantibuſq; eum ab inſtituto itinere revocare, *Sinite*, inquit, *& ubinam loci Ariſtogitonem iucundius quàm in publica cuſtodia viſere ac ſalutare poſſumus?*

Humanitatis munera.

Phocionis reſponſum.

Ariſtogiton.

Scribunt etiam Cimonem virum illum illuſtrem, cujus paulo antè mentionẽ fecimus, comites ſemper ſervos ſecum habuiſſe, qui pecuniam deferebant, ut ſi quẽ inopẽ, aut indigna egeſtate oppreſſum cerneret, quamprimùm illum larga benignitate adjuvaret. Patere etiã atria locupletum medicantibus hominibus, humanitati munus eſt quam maximum. Nec auſcultandum Plauto comico poëtæ puto, quanquam Latinæ linguæ pater propter vetuſtatẽ dici poteſt. Senex enim in magna annonæ caritate operam ſuam præ inopia piſtori locavit, & tres in piſtrino ſcripſit comœdias ac vendidit, ut Varro ait. Nam tædio paupertatis affectus, hanc immitem atq; inhumanã ſententiã effudit: *De mendico malè meretur qui ei dat quod edat, aut quod bibat. Nã & illud*

Cimonis liberalitas.

Athen. l. 12. c. 15.

Plauti laus

Plauti inopia.

Digitized by Google

quod dat perit, & illi producit vitam ad miseriam. Longè melius tacitabant vetustissimi Romani, qui cœnarum reliquias mendicis semper erogabant. Nam postquam ditiores illi ex prima mensa cibum sumpserant, accedentibus bellariis, (quam secundam mensam appellabant) numinibus coronatis poculis libabant vina; & statim atria expectantibus ante fores tenuioribus aperiebantur, ut ederent, unde ab inopum clamore, qui sodales devocabant, ortum est verbum: *Panditur quasi panis datur:* exinde usu venit, ut pro verbo aperitur, panditur dicerent. Multi etiam eo tempore palam in propatulo vescebantur, ut frugalitatem suam omnibus ostenderent. Neminemque advenientium à sua mensa arcebant: hoc exemplo ductus Iuvenalis quum mensarum sui temporis voraginem satyrico more carperet, ait:

Romanorum in pauperes affectio.

Panditur pro aperitur.

Romani in propatulo vescebantur.

Satyr. 1.

Quis fercula septem Secretò cœnavit avus?

Sportula.

Deinde ostendit judiciale quoddam vectigal pensitatum fuisse, & in sportulam redactum quod pauperibus erogaretur, conqueriturque quod à divitib. diriperetur, idcirco addit:

Quid facient comites, quibus hinc toga, calceus hic est,
Et panis fumusq; domi?

Reges antiquam inopes invitabant.

Munus regum.

C. Caligula.

Antiqui Reges ac Principes tibiis præcinentibus cœnæ signa dabant, quum mensæ sternerentur, apponerentur fercula, ut inopes ad esum properarent. Unum sibi persuadeant Reges, ac Principes oportet, excellentis animi munus esse tenuiores alere, omnibusque benefacere, etiam si ab eis nihil unquam accepturi essent. Hoc Cajus cognomento Caligula, quum imperaret, vel ex hoc comiter egisse laudatur, quòd tenuiores quosdam sæpe invitaret. Et in epulatione quadam jucundum convivis fuit, quòd equiti Romano contra se hilarius jucundiusq; vescenti partes suas de mensa benignè admodum transmiserit.

DI

Digitized by Google

De Facilitate.

Tit. XIX.

Facilitatem sunt qui putant ad humanitatem accedere, quæ vel species ejus sit, vel comes, & quasi Germanas soror. Facilitas virtus est in Rege omnium gratissima ad ineundam gratiam, benevolentiamque servandam. Nihil jucundius his qui reguntur esse potest, quàm quum intelligunt aures illius qui regnat, eis patere, nec querelis eorum clausas esse. Facetus quidam scurra inter jocandum dicere solebat, *malle se cacutienti quàm surdastro domino inservire*. Nam si ille minus cernit quæ facit, magis è re sua esse potest, quàm si minus audit quæcunq; dicit. Princeps qui facilè audit, multorum injurias cohibet. Multi enim qui gratiores acceptioresq; sunt principi, injustiores iniquioresque fiunt, quum cogitant rem posse dominum latére. At quum secúm mussitant, quid si resciverit? facilè enim aurem præbet, extrudemur, minus nobis fidei habebitur, pœnas dabimus: tunc abstinent, & mitiora melioraq; cogitant. Sed nimis multa audire cogitur is cui tota commissa est respublica, nec aliter facere potest, ut scriptor ait Cicero? accedit tamen ad sapientiam & virtutem multos audire. Monemur enim sæpenumero aliorum dictis, & ea perdiscimus quæ nobis obscura sunt, mutamusque sententiam in melius, & errata nostra, si qua sunt, corrigimus.

Facilitas. *Regis aures patulæ.* *Dictū scurræ.* *Multos audire sapientia est.*

M. Antoninus cognomento Pius, qui sapientiæ studiis, & vitæ innocentia Cæsarum omnium optimus habitus est, sæpe sapientes atq; optimos viros clàm accersiri jubebat, & seorsum remotis arbitris ab eis sciscitabatur quid de se quisque sentiret, loqueretur vé, & ea emendabat quæ jure optimo reprehensa esse viderentur: & cautiores melioresq; reddebat eos qui ei in consilio aderant: verebantur enim ne ille extrà ab aliis quæreret quid facto opus esset, & ipsi haberentur aut minus prudentes, negligentes vé, aut versuti nimis atque infidi, sive assentatores adulatores vé, qui se putarent obsequiū præstare, si consilia ejus probarent, & mores ac vitia imitarentur. Facilitas Philippi Macedonum Regis multarum civitatum animos ei conciliavit, adeò ut plures

M. Antoninus Pius. *Philippi in audiendo facilitas.*

benevolentia quàm armis subegerit. Principes verò qui cum Alexandro ejus filio militabant, illum nonnunquam difficiliorem reddebant, quod quidem ejusmodi exemplo cerni licet. Dinocrates Macedo architectus fuit ætate sua omnium maximus, & in Mathematicis scientiis eruditissimus habebatur. Is quum aliquando principem aliquem quæreret animo & potentia ingenio suo parem, literas à concivibus suis impetravit, quibus principibus illis commendaretur, qui Alexandro gratiores erant, rogabatque ut ei ad Regem aditus pateret: illi Dinocrati officium pollicebantur, verùm longis frustrationibus eum illudebant. Hoc ille quum animadverteret, novum commendationis genus commentus est, quum literæ ei neutiquam prodessent. Erat enim corporis forma ac dignitate conspicuus, toris ac membrorum lacertis Herculis imaginibus persimilis; proinde quum cerneret Alexandrum in magna hominum frequentia jus dicere, vestem qua amictus erat, exuit, & nudus leonis pellem, quam paraverat, induit, & accepta in manu dextera clava, gravi incessu, & torvo truciique aspectu concionem illam circum ire incipit. Novus itaque hominis habitus, & severa facies, multorum ora, atque oculos in se convertebat. Hoc quum cerneret Alexander, insolita re permotus, hominem ad se perduci jussit, & quisnam esset, quavé de re ad accessisset, rogavit? Tum ille Dinocratem architectum Macedonem se ait, afferreq; ad eum imitationes suas voluisse dignas tanto Rege, & victore orbis terrarum: sed quum ab ejus aspectu prohiberetur, novum nunc habitum excogitasse, ut ad eum admitteretur, quum nulla literarum commendatio satis sibi profuisset. Risit Alexander, & grato hilariq; vultu eum accepit, bonoque ut animo esset jussit, ac etiam donis eum muneribusq; prosecutus est, & deinceps multis in rebus ejus opera usus & præcipuè in dimensione Alexandriæ, quam illius jussu statui atque ædificari voluit.

Dinocrates architectus. *Pontan. l. 5. c. 1. de prudent.* *Ex Vitruvio. l. 2. de architectura in prin.*

Dinocratis commentum.

Alexandria.

Hæc de facilitate satis.

❧ (:) ❧

DE

DE FIDE.

TIT. XX.

FIDES superioribus virtutibus finem præscribat: est enim ex his speciebus quas justitia præstat, ultima quidem, sed tanto splendore præfulget, ut sine ea omnes Regum ac Principum virtutes obscuriores fiant. Ab ea enim singulæ sic lumen accipiunt, ut à sole, luna, sydera, ac stellæ omnes. Prudentia sine fide vana ac mēdax esset, & vafra quædam versutaq; calliditas: Temperantia, tristis ac verecundia: fortitudo, ignava ac torpida: justitia autem sæva ac sanguinaria. Quid laudis, famæ, aut gloriæ Princeps habere potest, qui vanus, mendax, aut infidus est? Quid turpius aut fœdius esse potest, quàm fidem fallere? promissa non præstare, aut dictis conventisq; non manere?

Fides, omniū virtutū splendidissima & cum iis coniuncta.

Cœnantibus in navi ad Puteolos Antonio, & Octavio apud Sextum Pompeium Magni Pompeii filium, qui tunc conciliati societatem inierant, Menodorus Pompeianę classi pręfectus per internuncium Pompeio significavit, tunc tempestivum esse parentis ac fratris injurias ulcisci; quòd si occasionem sumere vellet, se operam daturum ut è navibus evadat nemo. Cui Pompeius: *Refert*, inquit, *Menodoro, ei sine me id facere licere, qui iam peierare consueuit: mihi autem nefas esset, qui fidem fallere nescio.* Quæ quidem vox & decora fuit, & magni Pompeii filio digna.

Sexti Pompeii fides.
Menodorus.
Sabell. l. 8. ennead. 6.

Parmenioni quoque suadenti quippiam Alexandro, quod pręter fidem ac decorum esset, respondit Alexander: *Facerem id quidem si Parmenio essem, verùm Alexandro nequaquam licet.* Nec id injuria dicebat Alexander, noverat enim vir animi tam excelsi, qui sibi orbis terrarum imperiū polliceretur, nihil esse posse quod magis gloriam suam obscuriorem redderet, quàm si promissam fidem aliqua ex parte falleret. Fides namque, quam quispiam conceptis verbis hosti quoq; juraverit, præstanda est, licet minus sit è re ejus qui pepigerit. Nulla enim utilitas, nulla potentia, nulla victoria tanti est, quę cū jurisiurandi religione ęquari aut conferri possit. Veteres dixerunt *fidem esse promissorum conventorumque*

Alexandri responsum vid. Plut.
Fides præstanda.
Fides quid veteribus.

fidam observantiam, vel mutua stipulationis exhibitionẽ. Fidei verò jurisq; jurandi sponsores Deos invocabant. Quocirca apud Comicos poëtas sæpè dicitur, Dii vestram fidem, quasi Deos fidei sponsores appellent, ut sibi opem auxiliumq; afferant, perfidiamq; ulciscantur. Quem sermonem Romani etiam usurpaverunt, ut ex veteribus eorum poëtis, oratoribus, atque historicis cernere possumus.

Dî vestram fidem.

Epirotarum regum mos.

Solenne erat Epirotarum Regibus ineunte vere Jovi pugnatori sacra facere, hostiasq; complures cædere, illic mutuum inter se jusjurandum dabant Reges & populus, accipiebantque. Reges asserebant se legitimè imperaturos: Epirotę autem se omnia Regibus exhibituros, quę per legem deberent: qua religione astricti, magnam inter se concordiam servabant.

Periurium capite vindicabant Ægyptii.

Palici Dii.

Silius l.14.

Perjuri apud Ægyptios capitali pœna puniebantur, ut Diodorus Siculus testatur: quando & pietatem in Deum violarent & fidem inter homines tollerent. Palici Dii Jovis & Thaliæ filii à poëtis fuisse dicuntur: hi perjuriorum ultores á veteribus habebantur, quorum templum in Sicilia fuit, quod Ducetius Siculorum dux statuit, cujus meminit Silius, quum ait:

Et qui præsenti domitant periura Palici
Pectora supplicio.

Deus periurii vindex.

Sed hanc fabulam Æschylus Siculus tragœdiarum poëta longè ante eum celebraverat. Qua ex re docemur Deum violatæ fidei vindicem atque ultorem esse, unde idem poëta ait:

Stant nulla diu deceptis gaudia divis.

Iuppiter lapideus.

Epist. fa.l. 7. epist.12.

Jovem lapidem jurabant antiqui, & quisq; jurans lapidem in manu tenebat dicens: *Sic Diespiter salva urbe bonis omnibus eiiciat me, si sciens fallam, ut ego hunc lapidem eiicio.* Cujus consuetudinis meminit Cicero in epistola quadam ad Trebatium.

Scytharum iusiurandũ.

Melpomene.

Scythæ per regium solium jurabant, quum maximũ juramentum adhibere volebant, & id quoq; fallere capitale erat, ut ait Herodotus.

Videndum tamen est ut juramentum rebus bonis, non autem in malis præstemus. Deus siquidem in rebus pulchris justisq; consensum adhibet, non turpium inho-

Digitized by Google

inhonestarumque actionum sponsor accedit, ut Dionysius Halicarnasseus testatur.

Medi & Arabes (ut Herodotus etiam scribit) inituri fœdera, fidemvé desponsuri, missum è leviter vulneratis brachiis aut pollicibus sanguinem invicem lambebant, quasi propriam vitam, quæ per sanguinem intelligitur, pro fide præstanda Deo voverent. Arabes verò in hac sponsione Dionysium Uraniamq; invocant, ut ex altero orgia sacraq; omnia fœderibus adesse ostenderent. (præest enim Bacchus sacrificiis misteriisq; omnibus, & pius semper fideiq; observantissimus habitus est heros ille) ex altero autem cuncta numina fidei sponsionem facere testarentur, quandoquidem Urania sit cœlestium orbium consonantia atq; harmonia. Cornelius Tacitus hujus consuetudinis meminit in vita Neronis, his verbis. *Mos est Regibus quoties societatem ineunt, implicare dexteras, pollicesq; inter se vincire, nodoq; perstringere: ubi mox sanguis in extremos artus suffuderit, levi ictu cruorem eliciunt, atq; invicem lambunt: id fœdus arcanum habetur, quasi mutuo cruore sacratum.*

In Thalia Medi & Arabes quomodo fœdera fecerint.

Bacchus.

Mos confœderatorū Regū.

Romani fœdus firmabant fœdata per sacrificium porca, hoc est saxo contusa, cum imprecationibus, ut sic cæderentur qui rupto fœdere à promissa fide discederent, quod & Mantuana musa edocet quum ait,

Et cæsa jungebant fœdera porca.

Romani ut fœdus firmarint. Liv. l. 1. dec. 1.

Varro fœdera a fecialibus sacerdotibus, qui fœderibus faciundis præerant, dicta putat, cujus verba penè ejusmodi sunt. Feciales, quòd fidei publicæ inter populos præerant. Nam per hos fiebat ut justum conciperetur bellum, & inde factum ut fœdere fides pacis conservaretur. Hi mittebantur antequam susciperetur bellum, qui res repeterent ab iis qui injurias intulissent, & per hos etiam nunc fit fœdus, quod fœdus Ennius scribit dictum in re militari. Hac Ennii opinione ductus Festus Pompejus dixit fœdera ideò dicta, quòd fides in illis interponeretur.

Fœdera unde dicta.

Feciales, eorumq; officiū.

Inexpiabilis religionis est fidem fallere, & nunquam id facinus à Deo inultum permittitur. Prusias Bithyniæ Rex violatæ fidei prodito Hannibale compulsoque ad necem, miserabiles pœnas dedit. Nam Nicomedes ejus

Fidem fallere

Prusias rex Bithyniæ à Nicomedes filio occiditur.

Digitized by Google

filius, cui rerum habenas vivus permiserat, favente populo illum regno exegit: & quum nemine ferente ei auxilium, in spelunca quadam lateret, ab inquisitoribus inventus, jussu sævissimi filii trucidatus interiit. Tarquinii superbi exitium quis ambigit Deo optimo ultore contigisse? Occiso enim Servio Tullio socero suo regnum per injuriam invasit, quo die scelerata Tullia per patris jacentis cadaver carpentum egit, ut virum suum Regem salutaret Fidem esse regnis etiam præferendam Silius Italicus cecinit his versibus:

Iustin l.34.

Tarquinii superbi interitus.

Valer.l.9.c.11.

Lib.13.

Fœdera mortales ne sævo rumpite ferro,
Sed castam servare fidem fulgentibus ostro
Hac potior regnis.

In reliquis deinceps concludit domum, conjugem, familiam, ac vitam ejus qui fidem violet, nunquam expertem luctus esse, nec lachrymarum, fidemque læsam semper eum insequi: nec terram, nec maria secura ei permittere: & Furias infernales consiliis, mensisq; ejus semper adesse, donec illum in Stygiam plaudens mergant. Hæc est aurea illa Ciceronis sententia, quum ait: *Magnam vim esse conscientiæ, & magnam in utranq; partem, ut neq; timeant, qui nihil commiserint, & pœnam ante oculos semper versari putant, qui peccarint.*

Furiæ infernales.

In Orat. pro Milon.

Conscientia vis.

Quinetiam tantæ turpitudinis est perfidia, ut virtutes omnes inquinet atque obscuret, præclara gesta obruat animi, corporis, fortunæq; bona perimat, & nullis quoq; meritis unquam mitigari aut expiari possit. Quis præstantior civis Bruto? quis virtute, moribus, doctrina, genere, dignitate illum antecibat? Aderat etiam quædam honestatis species, ut libertatis vindex ex majorū suorum imitatione haberi posset: attamen populum universum, & complures clarissimos viros in ultionem Cæsaris contra se armavit. Audi quam sententiam in eū proferat Valerius Maximus. M. Brutus suarum prius virtutum quàm patriæ parētis parricida fuit; uno enim facto & alias in profundum præcipitavit, & omnem nominis sui memoriam inexpiabili detestatione perfudit. Et quanquam magnificè ad Ciceronem per epistolam loquitur, & se liberatorem orbis terrarum appellat, dicitq; servitutem & contumelias pati pejus se odisse

Perfidia effecta.

Brutus virtutum suarum parricida.

Li.6. de gra. dict. & fact.

Epist.16. li.ad Brut.

Digitized by Google

odisse malis omnibus aliis, crimen tamen suum fatetur, quum scripsit in quadam alia epistola, cujus meminit Plutarchus vir doctissimus, & acerrimus rerum Romanorum scrutator, bonum virum fuisse Cæsarem, sed majores suos ita institutos extitisse, ut ne bonos quidem dominos perferre possent. *Plutarch.*

Cassius quoque quid de Cæsare sentiret, indicavit, quum ad Ciceronem scriberet, quo tempore in Hispania Cæsar contra Pompeium juniorem bellum gereret, ait enim: *Quid in Hispaniis geratur, rescribe. Peream nisi solicitus sum, ac malo veterem & clementem dominum habere, quam novum & crudelem experiri. Scis Cneus quã sit fatuus, scis quomodo crudelitatem virtutem putet. S. Cæsar vincit, celeriter me expecta, vale.* Atqui Deus ipse hujus perfidiæ ultor extitisse videtur. Nullus enim ex Cæsaris percussoribus, aut ex his qui consilium dederant, ultorum manus evasit. Nam aut compulsi sunt ad vim sibiipsis inferendam, ut Cassius, qui eodem pugione quo Cæsarem confoderat, seipsum transfegit: & Brutus sibi ipsi mortem post acceptam cladem conscivit: Aut hostili ferro perierunt, & in primis A. Trebonius, qui in Asia à Dolabella per ludibrium & contemptum trucidatus est, nec immeritò: diutius enim cum Cæsare militaverat, à quo honore, præmiis, ac dignitate majorum in modum honestatus fuerat. C. quoque Octavius, & Lentulus Spinther quòd operis se participes extitisse ostenderent, quum re vera nihil egissent, ab Antonio & Augusto deinde interfecti sunt, & vanæ jactãtiæ pœnas dederunt.

Cassii de Cæsare iudicium.

Lib. 15. epist. 19 famil.

Cæsaris percussores puniti.

Cassius.

Brutus.

Trebonius.

C. Octavius.

Lent. Spinter

Magni quidem viri non modò perfidiæ crimine, sed culpæ etiam suscipione vacare debent. Candida omnino sit fides, & nullis susurris calumniisve obnoxia. Major Aphricanus quum navem Carthaginensium in qua divites ac fortunati viri vehebantur, in potestate haberet, liberam intactamque dimisit: dicebant nanque illi se ad eum oratores à Carthaginensibus missos esse. Et quanvis ei satis compertum esset, illos vitandi periculi causa legationis nomen commentos fuisse, tamen Romani Imperatoris fidem decipi maluit, quàm minima ex parte suspectam haberi.

Fides candida

Aphricanus.

Valer. l. 6. c. 6.

Thra

Digitized by Google

Thracũ versutia in Bœotios.
Strab. l. 9. Geogr.

Thraces (ut Ephorus scripsit) cum Bœotiis inducias certo dierum numero pepigerant: noctu autem, quum securius illi agerent, agros eorum populabantur. At quum illi violatam fidem conquererentur, negabant se perperam egisse, quum induciæ dierum pactæ esse, non autem noctium. Sed non agit ex fide bona, qui ejusmodi figmentis se tuetur.

Perfidia dissimulatione ulta.
Polemon.

Perfidia nonnunquam dissimulatione ulciscenda est. Polemon Rex cum Aspurgitanis, qui inter Phageriam Gorgopiamq; habitant, ut facilius tutiusq; eis imponeret, amicitiam simulabat; illi dissimulabant se fraudem intelligere, ac proinde clam instructi armatique, ut Rex securus se adoriretur expectabant: ille verò, putans se eos facilè inprovisos opprimere posse, rem audacter aggreditur. Aspurgitani invadentem Polemonem forti animo cum omni ejus manu prosternunt, & captum crudeliter trucidant, ac sic malè simulatam amicitiam ulciscuntur.

Aspurgitani.

Parthi infideles.
Alexan. ab Alex. l. 5. c. 10.

Apud Parthos verò dicti promissiq; nulla est fides, nisi quantum eis expedit. Nam tumidi omnes sunt, seditiosi, insidiosi, fallaces, subdoli, & procaces admodum: ajuntq; violentiam virorum esse mansuetudinem autẽ fœminarum. Taciti semper miro silentio omnia consilia regunt & ad invadendum hostem per insidias ac dolos semper promptissimi paratissimiq; sunt.

Romanorum fides firma.

Romanorum autem fides apud omnes gentes sedula, sancta, firma atq; augusta habita est. Vera enim virtute non fraude aut dolis hostium victores extiterunt. Priscis enim temporibus apud eos sancitum fuit, non aliena iniquitate, sed propria virtute magnum fortemque ducem militare oportere.

Furii Camilli factum.
Liv. l. 5. ab. urb.

Hinc Furius Camillus ludi literarii magistrum, qui Principum filios ad se duxerat, ut per proditionem victoria potiretur, victum, verberibusq; ab eisdem pueris cæsum obsessis Faliscis remisit. Qui statim ultrò non armis, sed tam clementi justitia victi, se in potestatem illius dediderunt. Eadem virtute etiam præditus Fabricius Pyrrho Regi, hosti Romanorum acerrimo, ut à veneno cavere monuit, ne si quid ei accederet, suo consilio putaret factum: quoniam Romanis non placeret

Fabricii fidelitas.

venenis

Digitized by Google

venenis aut dolis pugnare, sed virtute & armis. At postquam cum infidis ac barbaris bella gerere cœperunt, dolos insidiasq; ut caverent opus erat, & vim vi, dolos, dolis ut vincerent necessarium erat, præcipuè contra eos, qui eisdem artibus utebantur. Tunc vera esse sententia illa Plauti visa est, qui in Bacchidibus ait: *Nullus frugi esse potest homo, nisi qui & benè & malè facere tenet: bonus sit bonis, malus sit malis: utcunq; res sit, ita animum habeat.* *Valer. l.6.c.5.* *Dolum dolo vincere.*

Fallaces valde fuerunt Numidæ, qui per dolum plerunq; ultrò cedebant: ac mox ubi hostes vagabuntur, tardiúsve insequebantur, prælium de integro instaurabant & mira celeritate conversi majore impetu quàm si ex proviso hostes invadebant. *Numidæ fallaces.*

Sarmatæ perfidia & dolis semper nitebantur, & ad latrocinia potius quàm ad bella intenti, equos ex usu castrabant, ne quum in insidiis laterent, ab illis proderentur, si ex affectu fœminarum ferocius prosilirent. Remissa enim Venere canterii taciti fiunt, & longè magis mansueti. Aphri omnes infidi, mendaces, subdoli, versuti, ac fœdifragi (ut ait Ennius) semper habiti sunt. Ipse quoque Hannibal ingenio sævus atque immanis & callidus fuit, & à teneris annis disciplinæ militari consuevit, ex qua humanum divinumq; jus contemnere didicit, nulliusq; Dei metu tenebatur: nullum jusjurandum, nulla fides, nulla religio eum coërcebat. Bella enim, cædes & hostiles proditiones solùm tractare didicerat, quinetiam hostibus deceptis semper lætabatur: & quos aperto marte æquare non poterat, dolis se prævertere gaudebat. Proinde nequaquam admirandum est missum fuisse Flaminium ad Prusiam Bithyniæ Regem à Senatu oratorem, qui Hannibalem ad suppliciū deposceret. Et tamen plerique Romanorum civium postquam de nece Hannibalis acceperunt, Flaminium crudelitatis incessabant, quòd auctor fuisset tam præclari Imperatoris interimendi per scelus, à quo nullum ulterius periculum Reipublicæ immineret, quæ jam victrix esset penè omniū gentium: & ille grandis natu, & animi virtute corporisque viribus distitutus, neque opem, neque auxilium aut consilium à quoquam spe- *Sarmatæ perfidi.* *Catherinus equus castratus.* *Aphri subdoli.* *Hannibalis impietas.* *Flaminius legatus crudelitatis insimulatur.*

rare

rare posset, Sed longè melius Carthaginensibus extitisset, de Hannibale Hannoni viro gravissimo credere, qui de eo in Senatu ad hanc sententiam dixit: *Ego Hannibalem iuvenem domi tenendum sub legibus, sub magistratibus censeo docendum vivere aequo iure cum caeteris civibus, ne quando parvus hic ignis magnum exuscitet incendium*: quod quidem verè vaticinatus est, ut ex eventu omnes facilè intelligere possunt.

Hannonis de Hannibale iudicium.

Servatae fidei maxima laus Attilius Regulus. Valer. l. 1. c. 1.

Sed magna profectò laus est servatae fidei. Nulla victoria tanta gloria affecisset M. Attiliū Regulum, quanta eum extulit servata fides, servatumq; jusjurandum, & si raptus est ad modici temporis supplicium, perpetuis nominis fama illum ab omni oblivione vendicavit.

Duellius Cor. Asina.

Fides Romani populi perfidis etiam hostibus exploratissima habebatur. Duellius Cornelius Asina in primo Punico bello exercitum in Sicilia habebat: verùm ab Hamilcare & Hannone, qui exercitui Carthaginensiū praeerant, praestita fide ad colloquium vocatus per dolum interceptus est, & in vincula conjectus. Sed quum adverso marte Carthaginenses terra mariq; bello succumberent, placuit ut de petenda pace ageretur, resq; Hamilcari & Hannoni à Punico Senatu demandata est. Hamilcar memor violatae fidei Cornelio Asinae, ad consules ire formidabat. Hanno autem Romanorum fide fretus audacter ad Consules perrexit. Et quum in eum tribunus quidam militum obstreperet, perfidiaeq; eum in Cornelium Asinam accusaret, uterq; consul silentium ei indixit, Hannoniq; ait: Isto quidem te periculo fides Romani populi liberat.

Hamilcar. Hanno.

Ptolomeus Romanos filio tutores constituit. Valer. l. 6. c. 6. Aemil. Lepidus.

Ptolomaeus Aegypti Rex agnita Romanorum fide, quum moreretur, Romanum populum infanti filio, cui regnum debebatur, tutorem testamento reliquit. Senatus verò, ne qua ex parte ille spe sua frustraretur, Aemilium Lepidum Pontificem maximum, virum gravem atq; integrum ad tutelam ejusdem gerendam Alexandriam misit, qui summa virtute, summaq; diligentia puero indulsit, & moribus virtutibusq; regiis instruxit, regnumque non modò conservavit, verum etiam auxit, decoravitque.

Lycurgus quoq; legumlator fidem inviolatam servavit.

Digitized by Google

tavit. Nam quum fratri Polydectæ Regi Spartanorum superstes esset, regnumq; sibi (civibus etiam poscentibus) vendicare posset, Charilao filio ejus, qui posthumus natus fuerat, ut primum adolevit, summa fide restituit: ut omnes intelligerent eum longè pluris fidem quàm amplissima regna plurimasq; opulentias facere. Proditores sanè omnibus odio sunt, & non modò his quibus prosunt, abominabiles ac detestabiles esse videntur. Legimus in antiquis fabulis, Scyllam. Nisi filiam Minoi (cujus amore flagrabat) Nisæam patris regiam prodidisse, & ab eo in profundum maris præcipitem esse datam in premium proditionis, cùm ex pacto connubiũ expectaret. Tatius quoq; Sabinorum dux, Tarpeiæ virgini (quæ sibi Capitolium prodiderat) aureas armillas, quas lævo brachio Sabini gestabant, proditionis munus pepigit, eiq; poscenti dari jussit, acceptus deinde, armis obrutam necavit, ut pacta mercede non defraudaretur, sed morte proditionis pœnam lueret. Propertius autem poëta non armillas, sed matrimonium Tarpeiæ Tatium spopondisse affirmat his versibus:

Lycurgus fides servator. *Vid. Plut.*

Proditores abominabiles.

Scylla.

Pausan Attic

Tarpeia virginis præmia ob proditionem.

Val. l. 9. de superb.

At Tatius (neq; enim sceleri dedit hostis honorem)
Nube, ait: & regni scande cubile mei.
Dixit, & ingestis comitum super obruit armis,
Hæc virgo officiis dos erat apta tuis.

Lic. 4. eleg. 4.

Ejusmodi exempla secuti sunt Romani: quod quidẽ vel ex hoc patet P. Sulpitius, qui cũ C. Mario & L. Sylla Romani populi hostis judicatus est, quum in quadam villa lateret, indicio servi proditus occisus est. Servus (ut promissum indicii præmium haberet) à prætore manumissus est, & propter scelus proditi domini è saxo præcipitatus. Cæsarem dixisse Plut. ait in Thracem Rhumitalcum, qui ei opportuna quædam oppida per proditionem tradiderat, *placere sibi proditionem, proditorem verò se odio habere.* A qua sententia non abfuit Antigonus Rex, qui dicere etiam solebat, *se proditores amare dum proderent: ubi verò prodidissent eos omni odio prosequi*, nec immeritò. Quomodo enim sperandum est eum in alienos fidum fore, qui in suos perfidus extitit? Facetè Philipp. Alexand. pater, quanquam decepto hoste semper gaudebat, conquerentique Lastheni Olynthio

Servus heri proditor.

Cæsaris sententia, de proditore.

Antigonus rex.

Philip. Maced.

Digitized by Google

thio quòd milites eum proditorem vocarent, quando is patriam Philippo prodidisset. *Noli admirari* (inquit) *hebetes enim ingenio sunt Macedones, & agrestes admodum, ut pote qui scapham etiam scaphā vocent.* Quo verbo Rex prudentissimus docuit proditores omnibus ludibrio contemptuique esse debere. Vera fides in rebus adversis maximè spectatur, in prosperis siquidem fidem servare, genus quoddam aucupii est. Illis enim homines nimirum fidi sunt, à quibus beneficia majora sperant. Prudenter ait Ovidius:

Scapha vocare Scapham.

Vera fides ubi perspicua.

Scilicet ut fulvum spectatur in ignibus aurum,
Tempore sic duro est inspicienda fides.

Cicero.

Imitatus Ciceronem, qui in Lælio ait: *Ita amicitia & fides hominum adversis probatur, ut aurum igne.* Sed ne ultra metas procurramus (ut dicitur) concludendum erit, *Fidem nunquam violandam esse, neq; ulla ex parte labefactandam.* Ejusmodi enim turpitudinis nota, nulla unquam oblivione deletur. Pejerati quoq; juris crimen nulla religione unquam expiari potest. Alia autem ex parte proditores omnes (ut diximus) exhorreat quicunq; regnat, & quoscunq; deprehenderit, omni fœditatis exemplo ulciscatur, memineritq; illius Romanæ veteris sententiæ, de quâ paulò antè diximus: *Oportere ducem propria virtute, non autem aliena iniquitate victorem fortemq; esse.*

Fides semper servanda.

Proditores puniendi.

Et hæc de perturbationibus animorum evellendis, vel leniendis, & de virtutum generibus, earumq; speciebus dicta sufficiant. In sequenti volumine, quoniam satis de his quæ ad Regem instituendum pertinent diximus, de officio eorum qui reguntur, dicendum erit. Sicut enim Respublica ex civibus qui imperio omnibus præsunt, & ex aliis qui æquo animo obsequuntur constaret debet: sic regnum ex optimo Rege, qui justè imperet, & ex reliquis qui illius dictis omnis studio omnique diligentia ultrò obsequantur. Sed ut omnia virtutum præcepta quæ Regibus præscribuntur, communia cum civibus esse videntur: sic quàm maximè hæc quæ de fide dicuntur, quæ quidem non modò his qui regunt, singuli cives præstare debent, ne infidi, impii, ac majestatis rei fiant: verùm etiam aliis quibuscunq; homi-

Respubl. ex quibus consistat.

Virtutū præcepta regi cū subditis communia.

Digitized by Google

hominibus: stare enim promissis oportet, & conceptis verbis pactam fidem nunquam fallere. Nullum crimen inter mortales gravius perfidia habetur, quod semel admissum, nunquam aboleri potest, aut religione ulla expiari. Perpetuam ignominiæ notam universis Græcis inussit Cicero pro L. Flacco, cùm ait: *Ego Græcis tribuo literas, concedo multarum artium disciplinam, non adimo sermonis leporem, ingenium, acumen, dicendi copiam: verũtamen hoc dico, testimoniorum religionem & fidem nunquam ista natio coluit, unde illud est: Da mihi testimonium mutuum? num Gallorum, num Hispanorum putatur? totũ illud Græcorum est.* Quibus ex verbis colligere possumus multa animi ornamenta à sola perfidia obscurari. *Perfidia atrocissimum crimen.* *Græcorum perfidia.*

BIBL. ROMA VITTORIO EMANUELE

INCIPIT LIBER NONUS.

DE OFFICIO EORUM QUI REGIS IMperio parere debent. TIT. I.

THEOPOMPUS Lacedæmoniorum Rex dicenti cuidam idcirco *Spartam optimè servari, quòd Reges benè imperare didicissent*, scitè profectò respondit, *quin potius quia cives Regis dicto ultro audientes essent.* Sed si rectè considerare volumus, utrumque est necessarium in regno benè cõstituto. Qui enim parere quispiam potest, qui imperare nescit? Subjectorum enim obedientia à Principis prudẽtia atque doctrina proficiscatur oportet. Itineris duces, qui rectè antecedunt, ex suis vestigiis hoc præstant, ut qui eadem terunt, nunquã aberrent. Qui verò errabundi ducunt, & seipsos perditũ eunt, & alios in præcipitiũ rapiunt. Atq; ut equestris munus militiæ habetur, mansuetum equum reddere, nec respuentem frena, nec duriore cervice obluctantem: sic regium officium est, populum ultro obsequentem reddere, & gratia, benevolẽtia, æqualitate, benignitateque sic homines sibi devincere, ut sponte sua parere studeant, nec imperata detrectent, aut iniquo animo obsequantur. *Theopompi responsum egregium. Plut. in apophth. Lacon.* *Obedientia à Principis prudentia dependet.* *Simile.* *Simile.*

Digitized by Google

Facilitatis abusus.

Contrà autem videndum erit, ne cives Principis facilitate abutantur. Fit enim sæpenumero ut perversa civium petulantia, humanitatem benignitatemque principum in sævitiam parsimoniamq; convertat. Sic qui mites ingenio principio erant, quum se contemptui haberi cernunt, acerbiores fiunt, duriusque imperare coguntur.

Alexandri proceres benignitate ad spem regni illecti.

Mitissimus fuit Alexander, donec Darii opes evertit: quum verò à victoria magni cognomentum accepit, tunc prę imperii magnitudine singulos quosq; suorum procerum ex nimia eius benignitate in spem regni erexit: qua ex re nonnulli in eum licentius oblatrabant, & alii diuturnam ac longam militiam conquerebantur, alii orbitatem suorum parentum, & se omni posteritatis spe destitui insimulabant: alii se promissis defraudari dicebant, & sic variis susurris Regem accusabant. Hinc conspirationes, conjurationes, nocturnique conventus fiunt, quibus delatores intenti, Principis aures in ultionem solicitant, & sic qui paulò antè comis, mitis, placidusq; fuerat, sævus, crudelis, ac sanguinarius fit, nõ tam sua quàm eorum culpa, qui illius consuetudine ac facilitate abutuntur. Princeps enim dum sibi cavet, clementiæ ac misericordiæ obliviscitur.

Cives quales esse debeant.

Expedit igitur, ut cives optimo sint animo, & fieri propria virtute potius quàm Principis moribus, quæcunque optant, se assequi posse confidant. Idcirco si hucusque satis diximus quonam pacto oporteat Regem se gerere in populos ac cives quibus imperat: non alienum etiam videbitur privatos quoque paucis instituere, qua ratione Regi obtemperare debent: quibus ex rebus & Rex gloriam atque immortalem famam consequetur & privati omnes ad quietem ac beatitudinẽ dirigentur.

QUA RATIONE PRIVATI OMNES Regi parére debent.

TIT. II.

Regnum præstantissimum & Deo simile.

IN primis considerare debent qui reguntur, nullum imperium regno esse præstantius, nullumque Deo similius. Proinde eleganter à poëta summus Deus, Rex homi-

hominumque Deorumque appellatur. Ut enim Deus in universo omnia movet, sic etiam Rex in regno sibi permisso per similitudinem quandam efficere dicitur. Sed ut ad minora descendamus, nullum imperium magis humanæ naturæ congruit. In animi enim nostri partibus, ratio dominatur: in membris autem corporis cor, in quo principalis animi sedes esse cernitur, quod ex metu & gaudio demonstrari Epicurus opinatur. *Imperium in corpore humano.*

Proinde concludere debemus (ut suprà manifestè docuimus) naturale imperium unius Regis esse, qui ad communem omnium utilitatem gubernat, cujus imperium paternum est, non autem dominicum. Contenti idcirco cives esse debent, & Regem venerari ac colere, ejusque documentis obsequi, consiliisque ejus auscultare. *Rex unus.*

Cogitã et præterea Regem quasi theatrum esse, in quo omnium virtutes probentur, vitia autem explodantur. Magni quidem momenti est, res præclaras coram eo agere, penes quem præmii pœnæque arbitrium sit. Quod vel maximè in re militari cernitur. Ante oculos enim sui quisque Regis aut ducis ardentius dimicat, & opera virtutis fortius ac diligentius exhibet, moríque mavult, quàm aliqua ex parte de gradu cedere. *Rex theatrũ quoddam in quo vitia spectantur & Virtutes.*

Idem quoque exercitus qui sine rege cædi fugæque expositus esse videbatur, adveniente illo quamprimum victor evadit. Philippus Priscus Macedonum Rex, qui ex magnis atavis Alexandri fuit, immatura morte discedens Europum vix anniculum filium unicum quem habebat, regni successorem reliquit. Illyrici verò populi eo tempore ferocissimi, in re bellica strenui, contempta infantis Regis ætate, Macedonas bello aggrediuntur, quos primo prælio superatos, compluribus cæsis in fugam convertunt. Atqui quum anxio animo, quid agerent, Macedones essent, moniti sunt à peritis rerum divinarum, eos idcirco succũbere, quoniam Regis auspiciis carerent. Tunc verò instaurato bello Regem suũ pusillum (ut erat) ante aciem statuerunt, & conserto rursus prælio, quasi regio ductu, magna virtute ac fælicitate pugnam ineunt, & Illyricos plurima strage edita in turpem fugam convertũt: & qui modò victi de propriis *Rex in exercitu præsens. Philippus Priscus. Sabell. l. 5. enn. 2. Macedones rege præsentẽ vincunt.*

Digitized by Google

mœnibus tuendis cogitabant, victores magna cum gloria evaserunt, planeq; docuerunt Regem non virtutem eis in superiori prælio defuisse.

Athenienses victores codro rege creato.

Valer. l. 5. c. 6.

Athenienses quoque quum infœliciter pugnarent contra Dorienses, oraculo moniti sunt id eis accidere, quoniam Regiis auspiciis destituti essent. Proinde Codrum, Thracum Regem, imperatorem elegerunt, cujus auspiciis ac ductu bellum instauraverunt. Et quamvis non civis Atheniensis, sed peregrinus & advena esset, tamen hic Rex tanti Atheniensium victoriam fecit, postquam cognovit numinis responso exercitum illum fore victorem, cujus Imperator ab hoste cæderetur, ut mutato confestim habitu pannosus mendici in morem, & sarmenta collo bajulans, hostium castra penetraverit, illic à milite (quem astu falce vulneraverat) interfici non ægrè tulerit.

Codri stratagema.

Dorienses.

Dorienses verò ut primùm Regis cadaver cognoverunt, omisso prælio discesserunt: sic Athenienses regio auspicio à difficili bello liberantur, in quo pares per Rempublicam esse non poterant.

Suffragia numerata non ponderata.

Jucundum quoque civibus esse debet, Regem judicem habere potius, quàm multitudinem, ut in rebus publicis fieri solet, in quibus suffragia numerantur, non autem expenduntur examinantúrve, sic ad numerum accedit hebetissimi cujusque ac rusticani hominis sententia, ut acutissimi clarissimiq; viri Nec aliud in Republica fieri potest, in qua omnia ad multitudinis dispositionem fiunt: nec quispiam æquo animo fert sibi quempiam præferri, sed ad æqualitatem omnia dimetiuntur. In qua quidem nihil tam inæquale est, quàm ea ipsa quę videtur esse æqualitas. Nam quum prudentia inter cives longè impar sit, Jus tamen inter eos compar omnino ut sit expedit.

Jus civibus compar.

Fulg. l. 2. c. 1.

Athenienses exqulsi.

Tessellarum numerus Athenis illustres cives patria exigebat, & decennali exilio multabat. Non paucorum judicium, qui rectius sentirent. Ac proinde illis patria carebat, dum proscripti aberant, non autem illis patria, sed parere voluntati multitudinis cogebantur, & tantisper ab oculis civium exularent opus erat, donec æmulorum invidia deferueret, quæ postquam satis refrixerat,

Digitized by Google

rat, revocabantur in patriam. Regis autem judicium semper integrum est, non auro argentove corrumpitur, eo enim neutiquam indiget.

Non torretur invidia Rex. Pater enim quibus inviteat, non habet, neminem timet, nullius gratiā experit. Si verò benevolentia captanda est gratiáve incunda facilius unius viri captatur atque in tur quàm multorū, quorum voluntates diversæ sunt, & studia dissimillima. Facilè est à Principe per virtutem magistratum assequi, à multitudine verò longè difficillimum. Quanta ambitione opus erat apud Romanos, quum dignitas aliqua per suffragium à populo peteretur. Fatuum sese tantisper fieri dicebat Aphricanus, dum pro amicis ac necessariis suis aliquid ambiret. Quod rogandi? quot mulcendi? quot etiam prensandi? Verum est vetus illud proverbium. *Magno emit qui blandè rogat.* Nec id difficile fuit posterioribus modò illis temporibus, quibus amicitia perturbabatur, nec modus loquendi, nec silentii modestia, nec sedendi dignitas servabatur (aperta enim erant suffragia, & concionum magna licentia) sed priscis etiam illis seculis, quibus castigati magis erant mores, & major gravitas atque integritas servabatur.

Rex solus careat invidia.

Ambitio Romanorum: Africani verbum.

Proverb.

Quid miserabilius candidatis illis, qui multis comitantibus magistratum petituri in comitium descendebant? In primis quasi servi venalitii oculis civium exponebantur. De forma, ætate, genere, virtute, anteacta vita imperitus etiam quisque judicabat. Miserum est multorum tacitum judicium expectare, & varia hominum ingenia experiri. Deinde cujusque candidati nomen citabatur. Aderat ille, silentium indicebatur. Dicebat pro se nullo advocato aut patrono, vitam suam ipse exponebat, testes laudatoresque dabat, vel eos sub quibus meruerat, vel eos qui quæstores fuissent. Addebantur etiam aliqui ex suffragatoribus, qui graviter ac modestè de vita, moribus, & rebus ab illis gestis loquebantur. Proinde absque interiore tunica amicti tantùm corpore super nudo candidati descendebant, ut honesta cicatricis quasi virtutis inducia facilius populo ostendere possent. Nonnunquam candidatus ipse aut natales competitoris, aut ætatem aut mores arguebat. Hæc & his si-

Candidati apud Romanos.

Candidatorum amictus.

Digitized by Google

manorum quoque sententia unius Regis imperium omnes alios civiles status longè anteire.

ALIA REGIS OFFICIA IN PACE, *alia in bello esse.*

Tit. III.

Considerare etiam debent cives duo tempora esse, unum pacis alterum belli. Pacis artes sunt literarū studia, agricultura, mercatura, res nautica, quibus adduntur artificia, & ministeria. His enim rebus cives omnes intenti esse debent. Nam desides, & qui voluptati ocioq; indulgent, à civium cœtu arcendi sunt, veluti alienata membra à corpore amputantur à medicis, ne bona inficiant. Inertes siquidem illi exemplo nocent, & ignaviæ veneno alios perimunt. Optimè Ennius in tragœdia quæ Iphigenia dicebatur, inquit.

Duo tempora pacis & belli.

Inertes Reipubl. nocent.

Aul. Gell. lib. 19. cap. 10.

Ocio qui nescit uti, plus negocii habet,
Quam qui cum est negocium in negocio.
Nam cui quod agat, institutum est, nullo negocio
Id agit. studet ibi, mentem atq; animum delectat suum.
Ocioso in ocio animus nescit quid velit.
Hoc idem est, neq; domi nunc nos, nec militiæ sumus.
Imus huc illuc: cum illuc ventum est, ire illinc libet.
Incertè errat animus, præter propter vitam vivitur.

Hæc Ennius prisco loquendi more. Sed quum cives quę pacis sunt curant, bellicarum artium obliviscuntur, prælia, arma, cædesque execrantur, efficiuntque quod Atheniensium Lacedæmoniorumq; milites post diuturna bella factitarunt. Nam quum annuas inter se inducias pepigissent, canebant inter pocula. *Diu iaceat hasta aranearum telis obsita.*

Cives pacis studiosi.

Fœlices qui in pace somnum capiunt, quos non turbarum clangor, sed gallorum excitat cantus. In pace siquidem ferrum omnes abhorrent. Legimus enim in fœdere quod exactis Regibus Lartes Porsena Thuscorum Rex cum Romano populo pepigit, scriptū fuisse, ne ferro quisquā nisi in agricultura uteretur, dum Bellona & Mars sic resident, & omnes pacis studiis dant

Ferrum agricultura destinatum.

Digitized by Google

Regis officiũ tempore pacis.

operam. Tunc Rex veluti bonus gubernator tranquillo æquo: e futuræ tempestati se præparat, arma levat, oppida munit, fossas ducit, arces, muros, & reliqua munimenta instaurat: tunc etiam militiam scribit, ut quando usus fuerit, omnia sint parata: his ex rebus pacem tuetur, juvenes exercet, & malè animatos comprimit, ac novis rebus studentes coërcet. Belli deinde tempore nullo repentino tumultu terretur, semper enim paratus est, milites dicto audientes habet, & alios omnes studio obsequentes. Eo quippe tempore nemo munia spernere aut imperata detrectare debet, sed omnes ultro obediendi sedulitatem præstabunt.

Imperiũ unius maximè necessarium.

Carthaginẽs.

Athenienses Imperatorib. abundant.

Vide Plut. in Apophth.

Unius itaq; imperium sicut in pace & ocio omnibus aliis præstat, sic in bello adeò necessarium est ut etiam Respub. quæ multorum imperio in pace reguntur, belli tempore uni se suaq; omnia credunt. Quem si non domi satis idoneum habent, aliunde accersire solent. Carthaginenses domi Rempublicam agebant, militiæ autẽ Imperatorem unum semper præficiebant. Athenienses quoq; qui popularem statum servabant, rei tamen bellicæ Imperatores præficiebant. Quod quum intelligeret Alexander, facetè eos cavillatus est. Dixit enim se summopere mirari unde tanta copia Imperatorũ apud Athenienses esset, ut possent singulis quibusque annis decem invenire quos Imperatores eligerent, quum in omni vita sua ex tot gentibus quibus imperabat, non nisi unum idoneum ducem Parmenionem invenisset duceretque nihil in hominum genere rarius perfecto Imperatore inveniri posse.

Parmenio.

Lacedæmoniorum reges.

Lacedæmoniorum Reges in pace paululum quippiam à privatis civibus differebant: omnia enim publico consilio gerebantur, in bello autem cuncta regio ductu, regiisque auspiciis agebantur.

Isocrates de Athenienſ. bellis imperat.

Isocrates Atheniensis quum de propria patria scriberet, ait, Athenienses, ut qui Reipublicæ studiosissimi essent, sæpè consuevisse duos pluresve cives uni eidemq; bello præficere: quod quidem dum factitarunt, semper infœliciter pugnaverunt. Hoc verò quum perspicerent, uni tantum summam rei crediderunt, & hoc pacto deinceps semper victores extiterunt, quoties unius Imperatoris ductu certatum est.

Quibus

Digitized by Google

Quibus argumentis apparet Regem cùm in omnib. rebus, tum vel maximè in bellica dignitate præstare, & præsertim quum in pace Respublica ab annuis magistratibus commodè satis gubernaretur, in bello autem quum de salute ac libertate agitur, omnino deficiat, nisi unius imperio salvetur. Proinde dicere possumus status Rerumpublicarum dimidiatos esse, ut ocii quietisq; tempora magistratus gubernent, belli verò difficultatumque, Reges, Imperatorésve. Vicissim igitur imperabunt, ut de Castore & Polluce in fabulis dicitur. Alternis tamen vicibus imperare, tutũ non esse veteres tragœdiæ docent, quæ fratres gravissimisq; sævissimisq; bellis inter se certantes inducũt, & parricidiis monstrisque horrentis sævientes. Iniquũ certè in Republica esse videtur, ut alii in pace & ocio publicis bonis sine periculo aut labore fruantur, alii autem in rebus trepidis atque adversis per sanguinem & vulnera communem rem tueantur, & injurias ulciscantur & postquam rem fœliciter egerunt, ab ignavis illis ad reddendã impensæ pecuniæ rationem deposcantur, repetundarumq; accusentur, & invidi potius ac detractores in eos audiantur, quàm grati atque optimi cives: ut majori Aphricano contigit, qui tamen invidiæ cedere maluit, quàm patriæ statum, quem restituerat atque instauraverat, aliqua ex parte labefactare. Sed non omnes tanta animi præstantia affecti sunt, ut privatam contumeliam atq; injuriam taciti perferant, quo patriæ nullum incommodum faciant. Ingratæ plebis repulsam impiis armis ultus est Martius Coriolanus. Et C. Cæsar ut obtrectatorum in se injuriam ulcisceretur, patriæ libertati non pepercit. Pisistratus quoque dum contra æmulos à populo satellitum opem implorat, patriæ tyrannidem invadit. Et sic duæ maximæ totius orbis terrarum urbes à propriis civibus opprimuntur, quæ à tot externis bellis liberæ ac victrices semper extiterant.

Magnum etiam discrimen sæpe est, privatis civibus militare imperium credere, quum id Regi jure optimo permissum salutare semper sit. Raro enim cives qui fortes ac strenui in bello atq; armis sunt, in toga ac pace quieti esse possunt. Testis sit C. Marius, cujus virtutes

Res bello felius praeesse debet.

Status Reipubl. dimidiatus.

Castor & Pollux.

Iniqua civium & inaequalis conditio.

Aphricanus invidia cedit.

M. Coriolanus.

Plut. in vit.

Cæsar obtrectatorum ultor.

Pisistratus.

Imperiũ militare cui cõmittendum.

Digitized by Google

C. Marius militia utilis, domi perniciosus.

si cum vitiis conferantur, haud facile dictu erit, utrum bello utilior an in pace perniciosior extiterit. Eam enim Rempublicam, quam armatus ab externis hostibus servaverat, togatus deinde per civilem seditionem evertit.

OBEDIENTIAE AC BENEVOLENTIAE munera imprimis cives omnes Regi praestare debent.

TIT. IV.

Obedientia naturae generosae munus.

DUO in primis praestare debent Regi quicunque parent, obedientiam scilicet, & benevolentiam. Obediendi virtutem Plato naturae generosae munus esse putat, & optimae institutionis officium. Haec debetur Regibus, parentibusque, & omnibus his qui per naturam aut per legem dominantur. Quam qui praetermittunt, in maximum crimen incidunt: nam & rei majestatis sunt, & rerum ordinem pervertunt: in quos si quando Principes saeviant, neutiquã admirandum est. Desinunt enim tunc esse Principes, quum hi qui parére debent, mandata spernunt, nec dicto audiunt, sed imperata detrectant. Quinetiam si segni quadam clementia mitiores lentioresq; in ulciscendo ejusmodi facinora Reges Principesvé fuerint, invitant alios dum haec tolerant, ad multo deteriora scelera. Nam confestim in unum conspirant, & soluti legibus, atque omni imperio, sibi ipsi praescribunt quemcunque volunt, Regemq; ex eorum sententia omnia agere compellunt; ut quondam Mossini Asiae populi fecerunt, qui caesa omni regia sobole Reges suffragio eligebant, & eos in vinculis & arctissima custodia asservabant, ut si quippiam praeter eorum voluntatem egissent, inedia ac fame plecterentur. A quibus deinde Magnus Alexander, hujusmodi facinoris vindex gravissimas poenas exegit.

Inobedientes.

Inobedientia causa ex Principum negligentia.

Mossini. Alex. l. 3 c. 11. Pomp. Mela. l. 1. in fin.

Luculli successus qualis. vide Plut.

Grave fuit Lucullo, in bello quod jam contra Tigranem ac Mithridatem penè confecerat, à militibus sperni, & Pompejum successorem suscipi, vel acersiri potius per conspirationem, quasi ille ad victoriam à se partam accederet, ambitiosè admodum à militibus advo-

Digitized by Google

advocatus. Sed *difficillimum esse*, Plato *ait, iis hominibus imperare, quos prospera fortuna extulit: & ex contrario fat le esse iis leges imponere, qui adversis casibus deprimerentur.* Acceperat Lucullus Fimbriæ exercitum nimia licentia in luxuriam libidinemque prolapsum & illum disciplinæ militari subegerat: verùm milites postquam ejus ductu ex manubiis ac præda ditiores facti erant, præ victoria exultabant, & ad pristinam illam insolentiam redire cupiebant; Hæc quum perperi nequiret optimus Imperator, nonnullos graviter delinquentes mitissimè coërcebat, consiliaque non ad voluptatem, sed ad virtutem ac frugalitatem redigebat. Hinc multitudinis odium contraxit, & per conspirationem complures (obedientiæ censura relicta,) liberius in dies exultabant, donec Pompeio accersito Lucullum per calumniam destituerunt. Sunt qui scribant eundem etiam Pompeium apud Pharsalum ideò infœliciter pugnasse, quod milites durioris cervicis refractariosq; habuerit. Nam Domitius Ænobarbus Pompeium Agamemnonem Regem per ludibrium vocabat, & L. Aphranius illum detrectare bellum clamabat, quò diutius imperaret. Quibus rumoribus ille impulsus, occasionem ineundæ pugnæ non expectavit, & eventum manifestæ victoriæ amisit. Brutus quoque militibus suis prælium poscentibus, contra voluntatem suam ait: Pompeii magni instar ad pugnam compellimur militum imperio magis quàm nostro arbitrio pugnaturi. Ejusmodi prælia ut malis auspiciis inchoata sunt, ita pessimum etiam exitum habuerunt.

Imperium difficile.

Lucullus militum insolentiam compescuit.

Pompeius cur infœliciter pugnarit.

Plut. in vit. Pomp.

Domit. Aenobarbus.

Brutus.

Prælia præcipitata.

Quædam magnæ Arcadiæ urbes desertæ à civibus destitutæque sunt, & ad vastas solitudines pervenerunt propter Principum sævitiam, qui ex contumacia & inobedientia civium malè eis conciliati extiterunt.

Arcadiæ urbes desertæ.

Verè profectò à Clearcho Lacedæmoniorum Rege dicebatur, *oportere milites in re bellica Imperatores suos magis, quàm hostes ipsos metuere.*

Clearchi pulcrè dictum.

Solicitudinis & vastitatis dominus esse videtur Rex ille, cui cives non obediunt, nec ejus dicto auscultant. Hic similis est Ptolemæo illi, qui primus Cyrenis re-

Rex solicitudinis.

Ptolemæus, crudelis rex.

gnavit. Nam quum per oratores mortuo fratre in Ægypti regnum accitus esset, omnia parricidiis sævitiaque miscuit, & populum omni immanitate ac scelere adeò fœdavit, ut conspiratione facta cuncti cives cum conjugum liberorumque agminibus fugam simul arriperent, solumque Regem cum pauculis suis in tanta urbe quanta est Alexandria, relinquerent. Rex verò quum se vacuarum ædium ac vastæ solitudinis Dominum esse cerneret, edicto peregrinos ac convenas advocabat. Interea populus Romanus gentium victor ad inspicienda sociorum regna (ne quid injustè ageretur) tres oratores misit, viros quidem clarissimos, Scipionem Aphricanum, Spurium Mummium, & L. Metellum. Quibus Rex quum obviam proficisceretur, ex corporis habitu & vestitu ridiculus admodum fuit. Erat enim statura pusillus, vultu deformis, ventre obeso, & sagina totius corporis præpingui, saginatoque sui quàm homini similior. Hanc corporis fœditatem pellucidæ vestis subtilitas tenuitasque tegebat, per quam pudenda tegendaque membra inspiciebantur. Hi oratores objurgatum graviter Regem monuerunt, ut deinceps rectius ageret: aliter Romanorum arma expectaret, & ejectos omnes cives patriæ restituerunt, suaseruntque ut in officio perstarent, polliciti que sunt Regem non nisi quæ justa atque æqua essent imperaturum, eumque victurum non ex suo arbitrio, sed Romanis legibus.

Alexandria deserta.

Romanorum legati ad Ptolemæum.

Athenaus. l.12.c.27.

Ptolomei corporis informitas.

Non dissimili inclementia Harpalus Cyri Regis præfectus Phoceam Asiæ civitatem quondam vexavit: qua ex re populus universus eum destituit, & in Italiam classe transmisit, cujus pars in Lucania desedit, Veliamque urbem condidit: pars autem altera in Viennensi provincia Massiliam statuit.

Harpalus. Phocenses in Italiam migrant.

Massilia.

Sed ad propositam rationem redeo. Regnum amisisse videtur, quicunq; Rex obedientiam amisit. Quam quidem servabit morum dignitas, & justitiæ atque æquitatis observantia.

* * *

DE

De benevolentia civium erga Regem.

Tit. V.

Pars altera quæ Regi à civibus debetur benevolentia est, quam per solam virtutem Reges sibi conciliant, & per honestas actiones hi qui parent, eorum qui imperant gratiam assequuntur. Est siquidem naturalis quædam obligatio omnium mortalium, ut eos diligãt, à quibus gubernantur, quod non modò in hominibus cernitur qui rationis compotes sunt, verum in mutis animalibus, quæ nullum cum ratione commercium habent. Xenophon tamen Socraticus ingratissimum omnium animalium in rectorem suum hominem esse sentit, quando nullum aliud animal insidiosum est ei à quo alitur, nec fructus abnegat, præter hominem. Laudanda est igitur lex illa Atheniensium, quæ in servitutem revocat ingratos libertos, dicente Domino: *Esto servus, quoniam liber esse nescivisti.* Oves, opilionis sui vocem sequuntur, sues autem subulci. Compertos esse sues (ait Plinius) quum abigerentur, audita suarii voce, merso navigio quò vehebantur, inclinatione unius lateris ad propria stabula remeasse. Cicurem cervam candidam Q. Sertorium comitatam legimus, quam ipse etiam fatidicam esse in exercitu fabulabatur. Anseres nutritores suos adeò amant, ut quasi sapere & intelligere videantur. Omitto vigilem custodiæ diligentiam, quàm defensio Capitolii testatur, etiam silentibus canibus. Est enim anser animal pavidum, & auditu acerrimum. Hoc enim natura ipsa præscribit, ut quo timidiora animalia sunt, eo diligentiora ad custodiam habeantur, quando metus optimus custodiendi sit artifex. Ita quoque anser perpetuò comes Lacydi philosopho adhæsisse dicitur, ut nusquam ab eo discederet, neque in publico, neque in balneis, non noctu, non interdiu digressus.

Benevolentia Regis vis.

Lib. 1. Cyr. Paed.

Homo animalium ingratissimum

Lex Atheniensium.

Servus fit qui liber esse nescit.

Cap. 51. Lib. 8.

Cerva Sertorii candida.

Anserum solertia.

Lacydis anser.

AElian. l. 7. c. 41. de anim.

Ex Plin. c. 20. lib. 10.

Pessimè quidem cum his civibus agitur, qui civitatis rectorem non diligunt, neq; contenti sunt præsenti rerum statu, sed mutationem semper quærunt. Nec admodum bene cũ illis agitur, qui re sua familiari nimiũ dele-

Cives inutiles

delectantur. Negligunt enim reliqua omnia, & tam Reipubl. quàm amicis ac necessariis inutiles habentur. Odio tamen majore digni sunt illi, qui aliena curant, sua autem neglectui habent. Hi postquam inopes per ignaviam ac desidiam facti sunt, in eos qui publica munera gerunt, oblatrant, vel ad ea non vocati accedunt: qui aut à Principibus coërcendi sunt, aut ubi Principis mandata refugiunt, extrudendi. Rectè enim in eos illud Maronis convenit.

Geo. 4. *Ignavum fucos pecus à præsepibus arcent.*

Regem omnes venerari debent, & augustè sanctèqs observare. *Persarum regnum.* Regnum Persarum diuturnum fuit, & imperium suum multo tempore longè lateque propagavit, nullam aliam ob virtutem hominum (ut ait Isocrates) nisi quòd Persæ præter omnes alias nationes regalem majestatem singulari veneratione coluerunt. Nec mirandum est Magnum Alexandrum postquam illos subegit, *Alexandri votum.* eosdem honores optasse, quos Regibus suis etiam ignavissimis præstare consueverant, ne putarent Reges illos suos veteres divinos fuisse, se autem terrenum hominem, nevé se indignum ducerent, qui eis imperaret, & sic novis rebus studerent. Nec sapienter Egelotus *Egelottus.* mihi egisse videtur, quum exclamabat. *Hunc Regem agnoscimus, qui se Iovis filium salutari iubet, & Philippum patrem dedignatur? Actum est de rebus nostris, si hac perferre possumus. Non homines solum, sed numina etiam despicit, qui postulat Deus haberi.* Non ignorabat Alexander *Alexander cur se divinũ haberi passus sit.* se mortalem esse hominem, & Philippi Regis filium: sed ut barbaros quos ut invaserat magis dicto obsequentes haberet, eorum superstitionibus adnuebat: clareque dignoscebat nonnullos, quos clariore militia exulcerat graviter illius imperium per æmulationem obtrectationemque ferre: unde in Meleagrum, qui in eum in cœna liberius quam par fuerat, loquebatur, nihil aliud respondit, nisi quòd subridens ait: *Invidus homo sui ipsius tormentum est.* *Invidus homo*

Prudentius suis consuluisse mihi visus est Demades *Demades.* orator, qui nolentibus Atheniensibus divinos honores Alexandro decernere ait: *Videte viri Athenienses, ne dũ cœlum Alexandro negatis, terram ei vestram tradatis.*

Hæc

Digitized by Google

Hæc adulatio, ut Reges ac præstantissimi viri Jovis filii dicerentur, non in solo Alexandro extitit, sed in com pluribus etiam aliis. Nam (ut Aulus Gellius scribit) poëtæ Jovis filios appellarunt, plerosque viros prudentia ac fortitudine excellentes, ut Herculem, Æacum, Minoa, Sarpedona: ferocissimos autem, & immanes, quasi ab omni humanitate alienos, tanquam è mari genitos, Neptuni filios dixerunt, ut Cyclopa, Cercyona & Læstrigonas. Multum tamen invidiæ contraxit Alexand. ex hac barbarica adoratione, quæ (ut aliqui putant) ei causam necis præbuit. Multorum enim animos ab eo alienavit, adeò ut Macedones ipsi audita ejus morte, non ut civem, & tantæ majestatis Regem illum fleverint, verùm quasi amisso gravissimo hoste exultarint. Sed paulò post diversis jactati casibus, didicerunt gloriam Macedonum à Philippo inchoatam, cum Alexandro cecidisse.

Divini honoris affectatio. *Gell. l. 15. c. 12.* *Jovis filii.* *Alexandrum extinctum.* *Macedones non fleverũt.* *Serò sapiunt.*

Ferendi igitur sunt Principum mores, nec pro modico malo plurima bona perdenda sunt. Omnis Græcia Reges summopere venerata est. Legimus enim Lacedæmoniorum Regibus ne in pugna quidem obvios hostes manus temerè afferre ausos, sed retrocedere potius consuesse.

Principũ mores ferendi. *Laced. reges.*

Venerantur etiam aliqua ex parte Duces Imperatoresque Messenii. Hi contra Achæos grave bellum gerebant. Achæis imperabat Philopœmenes, Dux scientia rei militaris, & omni virtute clarissimus: sed dum suos fugientes in prælium revocat prolapso equo in subtectam foveam præcipitatur, & à concurrente hostium multitudine capitur: omnes tamen tanti ducis nomine commoti, manus abstinuerunt, nec quispiam ausus est eum interficere, sed in carcerem ductus paulò pòst veneno enectus dicitur, ne quis etiam hostium imperatorio sanguine pollueretur.

Messenii. *Philopœmenes.* *Plut. in ejus vita.*

Sanctitatem etiam Regibus inesse prisci sacerdotum libri testabantur; & sanè sacris quoque cæremoniis initiati erant: eorumq; auspicio sacrificia sacræq; operationes fiebant. Unde Romani quòd Regibus carerent, præfectum sacrorum Regem vocabant, ne regium auspicium in eorum sacris deesset. Venerabimur itaque Reges

Sanctitas insita regibus. *Præfectus sacrorum loco regis.*

Reges ut à Deo electos: & ut sacris ceremoniis mysteriisq; initiatos, sacros sanctosq; esse putabimus.

CUR NONNULLI MAGIS A REgibus diligantur quàm alii.

TIT. VI.

Regū dilectio inaqualis. QUÆRUNTUR nonnulli cives quòd quum summâ observantia Principes suos venerentur, ab illis tamen minus diligantur. Quibus fortasse satis esset respondere ex Aristotelis sententia dicentis: *Lib. 8. c. 7.* *In re amatoria amator nonnunquam queritur, quòd ipse præter modum amans non ametur, non intelligens forsitan se nihil in se habere quod amore dignum sit.* Sed possumus etiam mitus respondere, dicentes Regem se habere ad cives *Rex sicut solis radii.* suos veluti sol se habet ad subjecta ædificia, quæ quidē eodem lumine pariter illustrat, sed ea illustriora videri quæ plures, ac patentiores habent fenestras. Sic Rex subjectos omnes pari studio complectitur, illi autem clariores esse videntur quorum ingenia per virtutem ad res gerendas magis idonea esse cernuntur. Nec tamen inficiandum est quosdam ex syderum benignitate *Diogenes de Astrologia certitudine.* aptiores ad gratiam ineundam esse; quod Diogenes Stoicus affirmat, Additque astrorum ratione prædici posse; quali quisque natura, & ad quam maximè rem aptior futurus sit: idq; omnes veteres astronomi testantur, & Nigidius Figulus clarè edocuit. *Nigidius Figulus.* Præterea nostra sydera nativitatis inter se convenientia, congruentes *Sydrum influentia.* etiam inter se animos producunt, quod non modò Hipparchus Bithynius, & Eudoxus, & Plato, & alii plures ex eadem disciplina testantur, verùm etiam Hesiodus, Aratus, & plerique etiam alii veteres poëtæ affirmant: quos imitatus Persius, quum ad Cornutum *Satyr. 3.* scriberet, ait:

Non equidem hoc dubites, amborum fœdere certò
Consentire dies, & ab uno sydere duci:
Nescio quod certe est, quòd me tibi temperat astrum.

Sit verò hæc astronomorum ac poëtarum opinio minu-

minus placet, nonne assiduè cernimus unum quemque mortalium, ex animi sui sententia aliquos eligere quibuscum sedulò versetur? Certè, ut facetè ait Plautus, *etiam opilio qui alienas oves pascit, aliquam sibi peculiarem eligit, cui prater cateras magis indulgeat.* Non erit igitur mirum, Regem ex omni hominum numero aliquot seligere, cum quibus familiariter versetur, quibus arcana sua consilia & secretiora tutò credat. Nec id iniquo animo reliqui cives ferre debēt, cùm id sibi etiam indulgeri velint, ut sine invidia cum suis amicis versentur. *Liberum homini amicos asciscere.*

NON ESSE INVIDENDVM ILLIS, QVIbus Reges ac Principes arcana sua committunt.

TIT. VII.

ATQUI fortunæ eorum minimè invidendum puto, quibus Principes arcana quædam atque altiora consilia sua committunt, tum quòd nihil difficilius est (ut inquit Chilo Lacedæmonius, qui unus è septem Græciæ sapientibus habitus est) quàm secreta credita tacito silentio reticere: tum etiam quòd eadem plurimis cōmissa, aliena culpa aliquando produntur, & eum quoque suspectum reddunt qui tacuit. *Secratarii regum.* *Laert. l. 1.*

Prudenter itaque egit Philippides comicus poeta. Nam cùm propter morum gravitatem, vitæque integritatem Lysimacho Regi gratissimus esset, roganti eū quandoque, ut aliquid à se peteret ex his quæ præstare posset: respondit: *Nihil aliud ô Rex abs te peto, nisi ut nihil secretorum tuorum mihi credas.* Noverat enim vir prudens, quanto periculo occulta Principūm serventur, & quàm multis exitio sæpe fuerint. Proinde cavendum omnino esse ducebat, ne sibi princeps arcana sua crederet: & id pro magno munere habebat. Pompeius junior magni Pompeii filius Theodorum libertum suum miserabiliter peremit, veritus duntaxat ne commissa ei secreta alicui proderet. *Philippides poeta.* *Regis arcana secarè victuro fugienda.* *Pompeius iunior.* *Sabell. l. 7. Enn. 4.*

Ille timendus erit semper, semperq; verendus,
Quem scis scire tuas omnes maculasq; notasq;:

ut ait Lucilius satyrorum nostrorum antiquissimus.

Persa (ut Q. Curtius refert) arcana Regum mira cela- *Q. Curtius de*

Nn

fide & taciturnitate Persarum. l. 4. de reb. Alexand.

bant fide. Non metus, non spes elicere vocem potest, qua prodantur occulta. Vetus enim disciplina, Regum silentium vita periculo sanxerat. Lingua apud eos gravius castigabatur, quàm ullum aliud probrum. Nec ullam rem aegrius sustineri ab eo credunt, cui tacere grave sit, cùm linguam membrorum omnium facillimam ad lapsum natura esse voluerit.

Hispanorum taciturnitas. Iustin. l. 44.

Hac secretorum taciturnitate non caruerunt veteres Hispani, quos saepe tormentis immortuos pro silentio rerum creditarum testatur Trogus Pompejus: adeò illis fortior taciturnitatis cura, quàm vitae.

Secretariis quam observanda.

Hoc loco monendi sunt hi quorum fidei Principes secreta committunt, ut nihil magis formident quàm illa prodere: quod quidem crimen parum admodum à perfidia distat. Quicunque non reticendi secreti suspecti sunt, nullam à Principibus gratiam asse qui possunt.

Fides & taciturnitas.

Fidem enim ac taciturnitatem à servis in primis domini expetunt, ut Terentianus Simo à servo suo exigit. Licet itaque aliis virtutibus affluant qui apud Reges sunt, si sola taciturnitate carent, inutiles sunt, & hoc vitio virtutes reliquas obscuriores reddunt, hoc poëtae

Tantalus.

ostendunt in ea fabula quam de Tantalo scribunt, quem sitientem in medio aquarum faciunt, & impendentia ori suo poma neutiquam attingentem. Apud inferos enim ob hoc damnatus hac poena perpetuo dicitur, quod credita sibi Deorum secreta vulgaverit. Jure igitur à poeta illo dicitur,

Damnasset miserum garrula lingua senem.

NEQVE ETIAM INVIDENDVM EST *illis quos Reges in consilium adhibent.*

TIT. VIII.

Consiliarii

NEQUE etiam invidendum illis est, quos dubiis in rebus reges consulunt. Fit enim plerumq; ut Principes secunda quaeque foelicitati suae tribuant, adversa autem consiliis eorum quos rebus gerendis adhibent. Tutius itaque ducendum est dicto aliorum parêre, quam consilium afferre. Eos enim qui parent, idē exitus manet, idemq; periculum, quod reliquos omnes. Qui verò

suadent,

Digitized by Google

suadent, proprium sibiipsis parant discrimen, & exitum à fortuna expectant. Verè servus ille apud Plautum ait: *Plus oportere scire servum, quam loqui.* *Plus scire quam loqui.*

Sunt etiam invidi qui in domibus Principum semper aluntur, & subitam aliorum fœlicitatem toruis oculis intuentur, omnesq; quibuscũ illi paulò familiarius versantur; odio habent: & diffidẽtes virtutibus suis, magno ingenio viris semper obtrectant: omnesque quib. pares virtute esse nequeũt, invidia ac malevolentia prosequũtur. *Aulici invidi.* Hi consiliorum eventus expectant: qui si fœlices exciterint, fortunam Principis laudant. Sin secus auctores sententiæ criminantur, eosque callidos versutosq; esse dicunt, & non rebus Principis: sed sibi ipsis consulere, *Adulatores.*

Multa & quidem præclara gessit Alcibiades, atque utinam temperantior moderatiorque extitisset. Athenienses enim omnes virtute ac rerum gestarum gloria excelluisset. Sed sæpe ex virtute plus invidiæ quam laudis contraxit, & nunc æmulis suadentibus, Athenienses ei humanam opem interdixerunt, & contumeliis, probris, execrationibusque eum affecerunt, nunc in cœlum laudibus extulerunt, & honoribus muneribusque, præmiis, precibusque expleruut. Et qualis in eum fortuna erat, talis etiam civium aura ipsum prosequebatur. Sed qui ei æmulabantur, tantam civibus de illius calliditate opinionem persuaserant, ut omnia ab eo minus prosperè gesta, non fortunæ, sed illius culpæ imputarent, quasi ei fortuna obsequeretur, aut quid opus facto esset præscriberet. *Alcibiadis ambigua fama fortunæ Vide Plut.* Itaque ipse qui prudens admodum erat, quum in patriam tandem revocatus esset, concionareturque ad populum, leniter quidem de exilio suo conquestus est, deinde calamitates omnes quas tulerat, in adversam fortunam iniquumque fatum suum contulit, in obtrectatores autem suos nihil locutus est, ne vulnera, quæ nondum cicatrices obduxerant, recrudescerent. *Alcibiadis prudentia nota.*

Tutiores igitur partes in principis aula habent, qui imperata facessunt, quàm illi ipsi qui imperant: hi enim utcunque res sese habeant, ex præcepto se egisse excusant, isti autem vix calumniam evadere possunt. Rem itaque suam modestè agere, in omni rerum statu *Tutiores in aula qui.*

Digitized by Google

tutissimum jucundissimumque esse statuo, dummodo citra injuriam vivere liceat. Longè enim facilius est, ocii quàm negocii rationem reddere.

Otii quàm negotio ratio facilior.

Diogenis de aulis fugiendis suasio. Laert. l. 6.

Fugiendas Principum aulas Diogenes Cynicus docuit ad Aristippum scribens: *Satius esset* (inquit) *oleribus vesci, quàm Dionysio inservire.* Et rursus Crateto rogāti ut ad se accederet, honorificè moderaturus secum imperii sui habenas, respondit: *Salem Athenis lingere malo, quàm tecum opiparis dapibus semper vesci.*

Mordacior fuit Diogenes, sed multa interim scitè ac comiter dicebat. & hoc præcipuè, cùm ajebat *illos rectè sapere, qui se crebrò dicerent velle ad Regem accedere, & tamen nunquam accederent.* Qua quidem sententia docet regios familiares multis periculis obnoxios esse, neque omnes fœlices existere, qui regia purpura, regioque auro rutilant.

Callisthenem aula perdidit. Valer. l. 7.

Longè etenim melius sibi rebusque suis consulvisset Callisthenes, si ad Alexandrum nunquam accessisset, & libertate sive licentia loquendi, inter æquales ac condiscipulos suos, non inter Reges ac purpuratos usus fuisset. Non enim miserandas pœnas in cavea, ut ferum aliquod animal dedisset.

Lacydes Cyreneus. Laert. l. 4.

Prudentius egit Lacydes Cyrenæus, qui nunciis ac literis accersitus ab Attalo Rege ut ad se accederet, quũ multa magnifica ei polliceretur, & amicitiam societatemque in rebus gerendis, respondit: *se gratias pertingentes Regi habere: se tamen ad eum neutiquam accessurum, quando quidem philosophi, ut pictura & imagines eminus non comminus videndi essent.*

Cum aulicis quomodo versandum.

Hæc non eo consilio dico, ut doctos atque eruditos viros à Principum consuetudine atque amicitia absterrere velim, sed ut ostendam, invidos assentatores, adulatoresque in Regum Principumque aula esse cavendos: & ut cives quoque omnes moneam, ne eis invideant qui apud Reges agunt quod illis gratiores sint, sed illos potius honore afficiant, ac benevolentia prosequantur: nec subitam illorum fœlicitatem torvis oculis inspiciant, ut plerique consueverunt, sed virtute atque obsequio nitantur, ut parem Principis indulgentiam ac gratiam assequi mereantur.

Nec

Digitized by Google

Nec privandi sunt optione qui imperant, ne eos inter multos eligant, quos velint aliis præficere, & quibus beneficia atque immunitates conferant, quum unicuiq; patrifamilias liceat quemcunque velit in familiam suam accipere, & donis muneribusque afficere: & præsertim quum Regum consilia potiora sint, nec divino nutu carent: & quæ ex illis admirationem aliquam præ se ferre videntur, occulta certè aliqua ratione promanatur.

Optio in consiliariis eligendis regi libera

Alexander quum regnum Sidoniæ invasisset, statum rerum perturbatum offendit. Erat enim inter nobiliores potentioresq; magna super regni successione altercatio. Obierat siquidem Rex, nullo Regiæ prolis superstite, neq; ipse decedens quempiam instituerat. Proinde omnes Alexandrum orabant, ut optimum aliquem sibi præficeret Regem, qui justitia & æquitate omnes regeret, & intestinæ seditioni finem præscriberet. Annuit se id facturum Alexander, si prius diligenter indagasset quis diademate inter eos dignissimus esset. Occurrunt ei quidam nobilitate se præferentes, alii dignitate, alii peritia rei militaris, alii consilio ac virtute, alii opibus & potentia. Quibus omnibus diligenter inspectis, Abactionum quendam Sidoniæ Regem designat. Erat autem Abactonius vir gravis, & integer, studiis bonarum artium eruditus, omni virtute præcellens, ætate maturus & formæ dignitate cōspicuus, sed adeò inops, ut operam suam sedulo oblocare consuesset ad aquam ex puteis hauriendam, hortosque irrigandos, ut vitam miserè exigeret. Hic ut primum Rex constitutus est, tanta virtute, tantaq; animi excellentia emicuit, ut omnes liquidò intellexerint sub palliolo sordido sapientiam inesse posse, & Regum consilia à summo Deo manare. Nam magna cum justitia atque æquitate diutius regnavit: & sedatis discordiis, civium benevolentiam adeò contraxit, ut vivus admirationi extiterit, & post obitum filios ac nepotes longa serie reliquerit regni sui successores. Ferunt deinde interrogatum Alexandrum à familiari quodam suo, cur olitorem hunc inopem, & sine ulla [illegible]m commendatione spretis tot opulentissimis ac [illegible]llimis viris Regē constituisset,

Sidonia regnum turbatum.

Sidonii ab Alexandro Regē expetunt.

Sab. l. 4. enn. 4.

Abactonius rex creatur.

Alexandri responsum. respondisse: *Nec generis aut potentiæ id, non dantis munus esse arbitraretur.*

REGES, AC MAGNOS VIROS *syderibus adscribi.*

TIT. IX.

Hipparchi authoritas. *Plin. c. 26. l. 2.* *Syderum cũ regibus cognatio.* *Poëtarum opinio de regum animis corpore solutis.*

HIPPARCHUS, quem propter magnam rerum cœlestium peritiam veteres divinorum consiliorum cōpotem esse putaverunt, syderum cognationem quandam cum Regibus & magnis optimisq; viris putabat, & animum eorum in novas stellas post emerita humanæ vitæ stipendia converti arbitrabatur. Hujus tamen sententiæ primi adstipulatores, vetustissimi poëtæ extiterūt, qui maximorum virorum nomina post eorum obitum quibusdam syderibus dabant, ut qui putarent illos in astra, aut stellas translatos esse, & cum nominibus ævo sempiterno frui: & sic cœlum omne Regibus illis referserunt, quos justè imperasse arbitrati sunt, & optimè de hominibus meruisse: quorum primos Cretenses fuisse ajunt: Cœlum, Saturnum, Jovem, & alios, quibus cœli mundiq; imperium fabulosè tradunt. Hoc

Diodorus Argyræus. *Iupiter quare Deus.*

Diodorus Argyæus testatur, quum ait: *Iovem post obitum in Deum translatum dicunt, quia quum regnaret, omne studium in puniendis sontibus, bonisq; remunerandis impendit, populorum quoq; utilitati semper consuluit. Proinde eum Iovem appellaverunt, quòd benè vivendi hominibus causam præbuisset.*

Ostenta post Cæsaris obitū *Plin. l. 2. c. 25.*

Hanc opinionem secutus est populus Romanus Augusto celebrante Veneri genitrici ludos. Nam quum stella crinita apparuisset, spectatores omnes clamaverunt, animam C. Cæsaris à numinibus in cœlum suscipi. Scribunt enim perempto Cæsare circa solem circulum rubri coloris cum totius penè anni pallore continuo apparuisse.

Palma sub Cæsaris statua.

Magnas Regum ac Principum res sæpe numinibus ac cœlo teste præsagiri certum est. Trallibus in templo victoriæ subito enatam palmam sub Cæsaris statua ante Pharsalicam pugnam, multi scriptores testantur, quæ quidem futuræ victoriæ manifestum indicium dedit.

Sic

Digitized by Google

Sic etiam Octavio primùm post Cæsaris mortem Romam intrante ut hæreditatem adiret, stella cum sole tota die visa indicavit illum fœlicissimum Imperatorem fore. *Stella iuxta solem. Plin. l. 2. c. 28.*

Nonnunquam etiam maxima bella syderibus portenduntur, vel horrendo aliquo cœli signo, ut quum Philippus Macedo Græciam invasit cœlum sanguinea specie horrendum apparuit, quo nihil mortalibus terribilius unquam visum fuit. *Bella syderibus portenta.*

Terrificum quoque sydus emicuit antequam Pompeius & Cæsar in Pharsalicam aciem concurrerent. Aliis etiam modis Reges atque Imperatores à numinibus sæpe monentur. Cyro antiquiori inter quietem visus est sol ante pedes esse, verùm ipse ter frustra conatus est manibus appetere, deinde quum se converteret, sol elapsus abiit. Hoc somnium quum ad Magos relatum esset, responderunt, triginta annos Cyrum regnaturum, sicque per triplicem appetitionem portendi, quod ita contigit. Nam ad septuaginta annos pervenit, quum quadraginta natus regnare cepisset. *Sydus Pharsalicam pugnam præsagiens. Cyri visio in somnus.*

Deiotarus Rex propositum quoddam ac constitutum iter ingressus, rediit admonitus adverso aquilæ volatu, & conclave illud, ubi mansurus erat, proxima nocte corruit. *Aquila volatus. Valer. l. 1. c. 4.*

Etrusci aruspices consulti an prælium in Persas ineundum esset, responderunt ex Tarquinianis libris in titulo de rebus divinis relatum esse, quòd face in cœlo visa committi prælium vel simile quicquam non oporteret. Sed cùm eis minus fides adhiberetur, infœliciter pugnatum est, & Imperator Julianus lethali vulnere transfixus periit, ut Ammianus Marcellinus scribit. *Fax in cœlo visa.*

Cicero Cælium scripsisse ait Hannibalem cùm columnam auream, quæ esset in fano Junonis Laciniæ, auferre vellet, dubitaretque utrum ea solida esset, an extrinsecus inaurata, perterebravisse; cumque solidam invenisset, statuissetque tollere, ei secundum quietem visam Junonem prædicere, ne id faceret, minarique si id fecisset, se curaturam ut eum quoque oculum quo bene videret, amitteret, idque ab homine acuto *Li. 1. de divin. Hannibalis somnium.*

non esse neglectum. Itaq; ex eo auro quod exterebratum esset, buculam curasse faciēdam, & eam in somno columnæ collocasse.

Bucula Hannibalis.

Imperium Octavii nonne ex insomnio prædictum est. Comitabatur Cicero Cæsarem in capitolium proficiscentem, & pristinæ noctis somnium comitibus forte narrabat, puerum facie liberali demissum cœlo aurea catena, ad fores Capitolii constitisse, eiq; Jovem flagellum tradidisse: deinde repentè viso Octavio, quem ignotum adhuc plerisq; avunculus Cæsar ad sacrificium acciverat, affirmavit ipsum esse cujus imago ei inter quietem observata fuerat. Hæc viso post Cæsaris obitum recitata à Cicerone Senatui populoque Romano, effecit ut Octavius ante tempus consul designaretur. Sed quum cerneret deinde Cicero Octavii mentem à Republica alienam, imperioque intentam, & proinde Antonio adhæsisse, exclamavit in Senatu, Rempublicam à se delusam, qui illum ex insomnio Junonium puerum dixerat, & ad Octavium scripsit cum magna loquendi libertate elegantem epistolam, cujus initium est: *Si per tuas legiones mihi licitum fuisset venire in Senatum.*

Augusti Imperium ex insomnio prædictum.

Dion. lib. 45.

Junonius puer.

Nunc verò ad propositam rationem redeo, atque assero Hipparchum non imprudenter putavisse syderum cognationem quandam cum Regibus ac magnis viris esse, & Rom. Senatum optimè egisse, qui bene de hominum genere Imperatores meritos post emerita vitæ stipendia divos appellasset, ut qui arbitraretur locum relictum eis in cœlo esse, ut cum divis ævo sempiterno fruerentur.

Syderum cognatio cum regibus.

Regna quoque, & imperia sæpe à numinibus prædicuntur, & futuri Reges, atq; Imperatores ab ipsis incunabulis, à maximis plerumque periculis salvantur. Cyrum legimus ut primùm in lucem editus est, alitibus ferisq; fuisse expositum, & tamen divino nutu servatū, & à fœta cane uberibus educatum: Sicut conditores urbis Romæ à Lupa, & Abidus à Cerva.

Prædictio regum.

Cyrus à cane nutritus.

Justin. l. 1.

Romulus.

Abidus.

Sæpe etiam futuri Principum mores divinitus portenduntur. Phalaridis tyranni mater quum in ventre eum gestaret, visa est secundum quietem videre Mercurium

Phalaridis matris somnium.

Digitized by Google

curium patera, quam dextera teneret, sanguinem fundere, qui statim fervesceret, adeo, ut tota domus sanguine redundaret, quod quidem somnium diram Phalaridis immanitatem ostendit.

Agrippinæ Neronis matri consulenti imperaturus ne esset filius, responderunt Chaldæi, fore ut imperaret, sed matrem occideret, quibus illa: *Occidat, inquit, dum imperet.* *Responsum de Nerone. Agrippinæ vox.*

Scriptum est etiam in veteribus Romanorum historiis, Tarquinio prisco regnante, masculini sexus genitale ex igne emicuisse subito: & quum illic sederet Ocrisia una ex ancillis Tanaquilis reginæ forma conspicua, se tactam exclamans, repente gravida apparuit. Ita Servius Tullius natus est, qui regno deinde successit. Sed quum in cunis cubaret, confestim ei caput exarsit, quo viso Tanaquil, quæ futurorum præscia habebatur, exclamavit puerum esse alendum, ut qui ex ejusmodi ostenteis magnus admodum futurus portenderetur. Creditum quillum Larisfamiliaris filium esse. Proinde compitali, & ludi Laribus primùm instituti sunt. *Ocrisia ancilla. Plin. l. 36. c. 27. Servius Tullius. Valer. l. 1. de prodig. Compitalia instituta.*

Præscii etiam Reges & Imperatores divinitus nonnunquam fiunt, quo loci quové letho perituri sunt. A Chaldæis Alexander monitus est imminere ei fatum, si ad Babylonem accederet. Et Cæsari Spurina vates prædixit, idus Martias ei fatales esse. Et quum jam advenissent, Cæsar per jocum ad illum ait: *Ecquid scis idus Martias iam venisse?* tum ille: *Ecquid scis illas nondum præteriisse?* *Mors regum prædicta. Alexand. Cæsar.*

Julianum quoque Cæsarem Hetrusci vates monuerunt, ut Phrygiæ locum caveret, si sibi, suisq; cruentam mortem evitare vellet. Fato quisq; suo functus est, quã minus peritorum monitis fidem habuerit. *Iulianus.*

Concludendum profectò erit, regios ortus atq; obitus, & regia consilia, regiasque electiones Deum semper præsidem habere. Parebunt idcirco Regi cives omnes, quasi divino numini, & eos quos elegerit, honore & amore prosequentur: ut per illos etiam, si quando usus sit, majorem apud Regem gratiam inire valeant.

* * *

Digitized by Google

CIVES DE VIRTUTE CERTARE debent, & nobiliores ne ab obscurioribus virtute vincantur.

TIT. X.

Virtutis studium civile.

CERTABUNT inter se cives de virtute: qui clariores erunt genere, omni studio nitentur ut præcellentiores evadant, ne ab obscurioribus superentur. Qui enim nullis majorum meritis commendãtur, propria virtute niti debent ut nobiliores illos prævertant. Nam quanto humiliores sunt genere, tanto majore virtutis splendore illustrentur oportet. Nec pulchrum est cives inter se de divitiis pecuniaq; certare. Quod quidẽ docuit Aristides, qui cognomento justus appellatus est. Nam Callias vir prædives ac fortunatus, per opulentiam non per virtutem priores in Republica partes sibi deposcebat, & Aristidem quem præ inopia contemnebat, quasi in certamen provocabat. Cui ille responsum afferebat, se longè magis inopia gloriari æquum esse ducere, quàm Calliam maximis illis divitiis: quum inveniantur complures, qui divitiis in deterrimos usus abutantur, pauciores autem qui in optimos conferant: ipse autem ejusmodi vir sit, qui paupertatem æquo animo ferat. Quocirca non sibi paupertatem probro objiciendam esse, quæ nisi his quibus invitis obvenit, indecora esse non potest, aut his qui rem suam turpiter prodegerunt. Atqui ex his rebus quæ magnũ virum Aristidem mihi fuisse indicant, hæc vel sola esse videtur, quòd quum diutius Princeps Reipublicæ extitisset, & tot præclaras res domi militiæq; gessisset, post ejus obitũ adeò inops inventus fuerit, ut propria impensa afferri nequiverit, & duæ ejus filiæ, quæ ei superstites extiterant, publica etiam impensa nuptui traditæ sint.

Aristides. Callias. vid. Plut. in Aristid.

Paupertas indecora.

Epaminũdas Plut. in Fabio.

Hoc idem Epaminundæ Thebano usu venit, qui quũ patriam bellica gloria illustrasset, quæ ante eum non victoriis, sed cladibus insignis erat, adeò pecuniarum cõtemptor fuit, ut sumptus etiam funeris ei defuerit, nisi publica pecunia suppeditaretur.

Agrippa. Plin. c. 18. de Vir. illust.

Agrippa quoq; vir tanti nominis ac dignitatis apud Romanos, quum decessisset, præ inopia publica etiam impensa elatus est.

Et

Digitized by Google

Et Mummius qui Achaiam vicit, & Corinthũ evertit, omnemq; Italiam signis ac tabulis implevit, in tanta inopia decessit, ut facta rerum omnium auctione, integram filiæ dotem non reliquerit. *Mummius. Plin. 35. c. 4.*

Paupertas per seipsam nihil turpitudinis habet, nisi per vecordiam, ignaviam, inertiam, desidiam, intemperantiã luxuriámve contracta fuerit, tunc enim probro ac turpitudini est obnoxia. Eleganter Plautus ait: *Piaculum est nos misereri hominum rem suam malè gerentium.* In maximis autẽ viris, & in his qui solertes atq; industrii sunt, quiq; in Republica, vel apud Reges, Principésve in rebus arduis cum gloria ac laude versantur paupertas testimonium virtutis, & animi magnitudinis afferre videtur, Quicunq; enim magnis functionibus intentus, virtuti laudiq; indulget, quæ honesta sunt quærit, non autem quæ utilia. Proinde nunquam animum in res humiles atq; infimas deflectit, nec alicujus rei se unquam indigere putat, quum non modò sibi, sed multis aliis, consilio, auxilioq; semper adsit. Non igitur admirandum est, Aristidem, Epaminundam, Agrippam, Mummium, Fabium Maximum, Lysandrum Lacedæmonium, & plerosq; alios illustres in obitu fuisse inopes, quum in eorum vita respublicas locupletaverint, regna atq; imperia auxerint, populos tutati fuerint, & compluribus divitias erogaverint, & ipsi quoque cum gloria ac dignitate semper vixerint.

Paupertas quando turpis.

Paupertas virtutis testimonium.

Viri illustres in obitu pauperes.

CIVES SOLERTES ET INDUSTRII ESSE DEBENT.

TIT. XI.

HÆc de paupertate non eo consilio dixi, ut velim cives ab industria atque honestis artibus abducere: sed eos monendos hortandosq; esse duco, ut bonis artibus insudent, quibus se familiamq; suam modestè alere possint, & in temporum difficultate Principi ac Reipublicæ adesse. *Artium honestarum studium.*

Videndum tamen est, ne injustum studium quærendæ pecuniæ cives decipiat, ex quo non divitias, sed odia plerumque assequuntur. Fœnora, usuræ, versuræ, *Avaritia ac pecuniæ studiũ coercendum.*

Digitized by Google

& inhonestæ omnes conditiones pactionesq; execrandæ sunt, & pœnis suppliciisque coërcendæ. Neque enim permittendum est, ut paucorum immensa vorago multorum patrimonia absorbeat. Conspiratio sæpenumero inopum, & rerum exhaustarum necessitas, causas innovandarum rerum præbuit: ut Romæ priscis illis temporibus, quibus plebs pressa ære alieno, & fœneratorum improbitate exagitata, nomina militiæ dare, & imperata exequi detrectans, in Janiculum secessit, & inde à Q. Hortensio Prisco dictatore magnis pollicitationibus deducta est. Nec vera mihi videtur Galbæ Cæsaris sententia, qui dicere solebat, *nullos hominum minus metuendos esse, quàm qui de solo victu cogitarent.* Verius Lycurgus, qui pauperem, & sine laribus longè magis in Republica timendum esse judicabat, quam divitem & insolentem. Et Silius poëta ait:

Plebis seditio.

Q. Hortensius Galba dictũ.

Lycurgus.

Est deforme malum, & sceleri proclivis egestas.

Dura quidem consilia eorum sunt, qui pro quærendo pane consultant. Cato senior in maxima annonæ caritate blandam præter naturam suam orationem ad populum habuit, cujus initium fuit: *Difficile est, Quirites, ad carentem auribus ventrem verba facere.*

Catonis orat.

Formidandam inopum ac famelicorum multitudinem in commeatuum difficultate, multi Imperatorum senserunt, & in primis Octavius qui in maxima frumẽti caritate, quum populus Octavius qui in maxima frumenti caritate, quum populus Romanus inedia premeretur, infestante Sexto Pompeio Magni Pompeii filio universum mare, & plebis tumultus undique surgeret, ocurrit compluribus rixantibus, paucis satellitibus stipatus, & rationem querelæ à multitudine exposcebat. Turpiter primò irrisus omnibus contemptui fuit. Deinde quum minabundis verbis plebem compellare pergeret, jactis in eum telis repulsus est, nonnullis etiam ex commilitonibus cæsis. Cui Antonius cum multis militibus subvenit, & ab imminenti periculo liberavit, eumque intra domestica penetralia trepidum redegit: neq; ante plebi reconciliatus est Octavius, quàm pulso ex Sicilia Sexto Pompeio, tanta frumenti copia ex uperaverit, ut nullum murmur super inopia oriretur.

Famelica formitanda turba

Octavius.

vid. Xiphil. in Augusto.

Appius

Digitized by Google

Appius quoque Claudius quum imperaret, & propter sterilitates arctior annona esset, in medio foro à turba detentus est, & conviciis clamoribusq; infestatus fragminibusq; etiam panis appetitus, adeò ut paulatim non nisi per posticum evadere potuerit. Scitè Lucanus poëta: *Nescit plebs ieiuna timere*. Nec minus periculum est in re militari, quàm intra muros. Milites Juliani Cæsaris consumptis frugibus extremam famem timentes, illum probris incessabant. Græculum, ac fallacem vocantes, & specie sapientiæ stolidum, à quibus quidem in eum insultantibus vix evadere potuit. Extrema quidem fames nonnulla horribilia, & dictu aspectuq; fœda mortalibus suadet, quæ vix credi possunt.

Appius Claudius.

Iulianus à militibus probris incessus.

Cæsar in commentariis suis scribit Gallos Cimbrorum, Theutonumq; bello obsessos, fame atque inopia rerum omnium adeò ad extrema compulsos fuisse, ut corporibus eorum qui per ætatem ad bellum inutiles videbantur, vitam toleraverint, ne se hostibus traderēt: idcirco malesuada fames ex veteri sententia dici potest. Præclarè Silius, *Rabidi ieiunia ventris Insolitis adigit vesci.* Sed ad institutum redeo. Quærant opes cives ex honesto lucro, & neminem circumveniant, aut dolo capiant, neq; injuria aut vi aliqua afficiant.

Lib. 8.
Cimbrorum & Teutonum fames.

VTILE ERIT SI CIVES COGNOscant Regem omnia scire velle.

Tit. XII.

O Primum quidem erit, si omnes cives intelligent se neutiquam Regem posse celare, ut qui solers & industrius sit & rebus omnibus, vel per se vel per alios adsit. Destinet itaq; aliquando Rex homines quosdam, vel humilitate ipsa cavendos, ad colligendos hominum rumores, & populi querelas, qui ei deinde referant quæ audiant quæque videant, ut facilius rebus omnibus agnita veritate consulere possit. Deterrimæ sunt civium actiones, quas ii occultas Regi esse student. Nam ea omnia quæ rectè agunt, ad illum perferri cupiunt, tanquam ad spectatorem ac judicem clarissimarum actionum. Atqui nunquam tutè agere possunt, qui crimina

Rex rerum prascius.

Digitized by Google

ac scelera occultant: sed qui ab illis omnino abstinent, pœnas evadunt. *Semper enim terretur, qui testem ac iudicem formidat.* Nihil profectò diutius homines latere potest. Optimè poëtæ veritatem temporis & memoriæ filiam esse fabulantur, ut ostendant verum esse quod sacerdotes Ægyptii crebris sermonib. usurpabant. *Alius de alio iudicat dies, supremus autem de omnibus.*

Veritas temporis & memoriæ filia.

Inter præclaras Principis virtutes hæc præcipua habetur, ut multa à diversis etiam hominibus scire velit, ne si paucis auscultet, ex illorum arbitrio rem gerere videatur.

Magistratū ex commentario gerere. Vitellius.

Probro objiciebatur apud Romanos illud: *At tu ex commentario magistratum geris.* Quod quidem in eos dicebatur, qui non proprio judicio, sed alieno præscripto imperabant. Talis fuit Vitellius Cæsar, qui oblivicebatur se Imperatorem esse, nisi ab aliis moneretur. Talis fuit & Jovinianus Cæsar, qui cibo, vino, somno, Veneriq; indulgens, nihil aliud ex imperatoria dignitate curabat. Qua ex re nocte quadam exanimatus inventus est ex colluvione ciborum ac crapula, ut omnes penè opinati sunt, quum nullum violentiæ aut morbi vestigium extaret.

Jovinianus Cæsar.

Velit igitur omnia intelligere optimus Princeps, ne à paucis illis qui cariores sibi sunt decipiatur, sed in ignoscendo deinde sit clementior. Vera est enim sententia illa Domitii Aphri, qui ait: *Princeps qui omnia vult scire, necesse habet multa ignoscere.*

Domitii Aphri sententia.

Magna atque assidua diligentia in audiendo fuit M. Antoninus cognomento Pius: ad eum siquidem aditus omnibus patebat. Non fortuna, non inopia, non deformitas aut ætas quempiam excludebat. Et comitiis frequenter indefessè ad noctem usque semper aderat, nec antè è curia discedebat, quàm Senatus dimitteretur, dixissetque consul, Nihil amplius vos moramur, patres conscripti. Is tamen indulgentissimus mitissimusq; semper extitit.

Antoninus Pius facilis in audiendo.

GIVES.

Digitized by Google

CIVES, DIVERSOS PRINCIPUM *mores ferant oportet.*

Tit. XIII.

Ferant etiam oportet cives Principum diversas naturas, variosq; mores. Nemo enim omnium mortaliũ in omni ævo unquã inventus est, cui omnia suppetant, quæ ad omnes vitæ actus pertinent, quippe semper agat quod justum rectumque sit. Bene itaq; dicebant veteres neminem esse, qui omnibus horis perfectè ac pleno pectore saperet. Cæsar ambitionis incessitur, sicut Alexander temulentiæ, Pyrrhus subiti consilii, Hannibal ambiguæ fidei, Fabius lenti certaminis, Marcellus affectatæ pugnæ. Et sic quisq; magnorum Principum aliquid in se habuit, quod mutari in melius potuit. Sed pro multis commodis parva aliqua incommoda æquo animo ferenda sunt, quando non omnia possumus omnes, ut pastor ille apud Maronem ait.

Nemo ex omni parte sapiens.

Imperatorũ nævi.

Non omnia omnes.

Mylasa urbs quondam fuit opulentissima, duobus Jovis templis illustrata, & optimis Reipublicæ institutis nobilitata, in ea eodem tempore duo oratores principatum tenebant, Euthydamus, & Hybreas. Euthydamus perutilis erat Reipublicæ, sed violentus admodũ, ac difficilis toleratu, ad quem Hybreas dicere solebat: Euthydame, malũ es civitati necessarium. Nam tecum molestè vivimus & sine te vivere non possumus. Idem in morosiorem Principem cives omnes dicere possunt, & difficiliora quædam tolerare debent, ne necessaria quæque amittant. Macedones Philippi, Alexandrique morte lætati sunt, ut qui majestatem splendoremque duorum Regum, à quibus aucti atq; illustrati fuerant, non cognoscerent. Postquam verò varios fortunæ casus pertulerunt, & truculentos crudelesq; tyrannos passi sunt, illos ipsos, quos paulò antè oderant, desiderabant, & eorum virtutes, animi magnitudinem, ac rerum gestarum gloriam animo metiebantur. Tum quos ab inferis revocare non poterant, non solùm humanis honoribus honestabant, verùm templo, ara, ac divinis sacrificiis venerabantur.

Mylasa urbs Cariæ, de qua Plin. c. 29. l. 5. Ex Strabone lib. 14.

Euthydamus & Hybreas oratores.

Macedones Philippum lugent ademptum.

Athenienses quoque, qui diutius illorum ambitionem

Athenienses.

nem odio habuerant, & qui eos hostes atque infensos tulerant, eisque victi succubuerant, eorum quoque desiderio non modo afficiebantur, sed vehementer etiam flagrabant, & præcipuè quum Antigoni sævo indignoq; servitio vexarentur. Meminerant quidem quàm facile potuissent illorum hostilem iram placidiorem mitiorẽque reddere, ut qui excelsioris animi ac spiritus essent, & invicti ac generosi Reges.

Antigonus crudelis.

At verò Antigonus crudelis, impius, sævus, inexorabilis, aspectu fœdo, facieque deformi, & cum altero oculo captus esset, longè deformior videbatur, victu quoque atque vestitu nihil inter alios excellebat, adeo ut non Rex sed vix satis idoneus Regis satelles esse videretur. Attamen fossorem quendam Phrygem fuisse legimus, qui audita Antigoni morte, in agello suo multò altius solito fodere incepit, cum altitudinem scrobis vicinum eius quempiam admiratum, rogasse eum, ecquid quęreret: tunc illum respondisse, *Antigonũ se quærere, non tamen quòd bonus fuisset Rex, sed quòd in omni vita sua deteriores semper prioribus Principes succedere meminisset.*

Fossor Antigonum in terra quærẽs.

Prioribus deteriora sequũtur.

Reges vivi venerandi.

Noscant proinde cives, Reges suos dum vivunt, & illorum virtutes admirentur, ne post obitum eos desiderent, quos vivos laude ac gloria fraudaverint. Vera est enim vetus sententia, qua dicitur: *Plerique hominum hoc ingenio præditi sunt ut non antè bona sua dignoscant, quàm eadem protinus amiserint.* Hoc populo Rom. cernimus quondam contigisse, qui fractus paucorum auctoritate, Tiberium & Cajum Gracchos bene de se meritos malè defendit, verùm deinde cæsos ac trucidatos adeò desideravit, ut dejectas illorum imagines restituerit, novasque erexerit, & in his locis in quibus cæsi fuerant, sacella duo ædificaverit, in quibus quotidie sacrificia fierent, conveniretque procumbens multitudo, ut in aliorum Deorum templis moris erat: & sic capita illa quæ non puduit Opimium consulem pari repenso auro licitari, diutius desiderata sunt, & inter numina venerata.

Romani tarda in Gracchos gratitudo.

ACTI-

Digitized by Google

ACTIONES PRINCIPUM AB OMNIbus judicantur.

TIT. XIV.

CONDITIONEM Principis, hi qui parent vel in hoc antecellere videntur, quòd eis longè facilius est unius viri sententiæ obsequi, quàm tam multis tamque diversis voluntatibus inservire, ut Princeps ipse compellitur, cujus actiones in medio positæ omnium judicia subire coguntur. Neque eis satis est paucorum approbationem habere, nisi assensum vulgi etiam consequatur. Ea enim imperia tuta ac diuturna, sunt quæ totius populi auram colligunt. Nihil tamen instabilius populo est, quem poetæ fluctuanti ponto similem faciunt, qui compescendus est, & veluti exultans equus firmissimis habenis regendus. Nec permittendum est, ut quisque agat quod velit, sed quod justum æquumque sit, ut si ulterius quippiam cupiat, id assequi nequeat. Licentia quidem agendi quod quisque velit, ingenitæ hominibus cupiditati habenas laxat, & pravitati calcaria subdit, nec expectandum est, ut audacia longius serpat, sed ut primum exoritur, sedanda atque opprimenda erit.

Principis actiones omnibus judicanda posita.

Populi inconstantia.

Licentiæ nimia effecta.

Nemo ab initio magno aliquo facinore statum rerum perturbare audet; sed levissima quædam tentat, quæ ubi successerint, quasi remotâ custodia gravissima quædam magna cum audacia aggreditur & quasi rapidissimum flumen disjectis obicibus omnia itemit.

Demosthenes Atheniensis summus ille orator cùm in exilium proficisceretur, arcem Athenarum suspexit, & altiore voce dixisse fertur: *O Pallas urbium custos, cur tribus truculentissimis belluis delectaris, noctua, dracone, & populo?* Quibus verbis populi levitatem præcipuè accusare videbatur. Sed per hæc tria signa, quæ Deæ tribuuntur, qualis Princeps esse debeat, declaratur, ut vigil, prudensque sit & populum fautorum habeat. Noctua quidem (ut cernimus) vigilantissima est, & noctu semper excubat. Draco autem peracri acie oculorũ omnia circumspicit, vigilatorq; quod etiã ejus nomen indicat, *δέρκειν* enim est cernere, & acutè intueri. Idcirco à de-

Demosthenis exclamatio.

Noctua Vigilantia Draconis acies.

Digitized by Google

Noctuam Athenas portas, ad Q. fratrem lib. 2. in fi.

ctissima vetustate ædium sacratum, adytorum, templorum, thesaurorumq; custodia draconi assignatur. Sed noctuę Athenis plurimæ sunt, adeò ut in vetus proverbiū, γλαῦκα εἰς ἀθήνας κομίζεις transiverit, hoc est noctuam Athenas portas: quo proverbio Cic. in epist. utitur, quum dicere vult, *rem quam habes, tibi afferto.*

CIVES UT BENE CONCILIATI SINT Principibus, studere debent.

TIT. XV.

Principum favor quomodo concilietur.

STUDEANT præterea cives, ut optimè semper Principi suo conciliati sint: hoc etsi per virtutem præcipuè comparetur, tamen per bonas artes maximè adjuvatur. Studia disciplinarum cum vitæ honestate conjuncta, homines præter cætera omnia Regibus Principibúsve commendāt. Ejusmodi enim viri non modò sibi ipsis honori atque utilitati sunt, sed etiam civib. suis & universo hominum generi.

Alexandri Clementia.

Alexander potitus Ilionis victoria, non solùm urbi ac civibus pepercit, verumetiam eis maxima benevolentia indulsit, ductus honoris observantia, cujus studiosissimus semper extitit. Lætabatur siquidem loca quædam oculis cernere & propria eorum nomina ab indigenis audire, quorum divinus ille poëta Homerus meminerat.

Nicias.

Nicias verò & Demosthenes Atheniensium Imperatores bellum Syracusanis terra marique inferebant: his Lacedæmonii Gylippo exercitui imperante, auxilio aderant, & diu quidem vario marte pugnatum fuerat, tandem verò Atheniensium exercitus succubuit, & adeò profligatus extitit, ut ambo Imperatores caperentur, militumque pars maxima trucidaretur, donec Nicias ad genua Gylippi provolutus, lachrymis ac precibus impetravit, ut reliqui occidioni subtracti miseram servitutem agerēt.

Athenienses Cæsi.

Atheniensium misera conditio.

Pessimè enim Athenienses à Syracusanis habebantur. Nam alii per lapidicinas distributi sunt, quorum pars magna morbo aut inopia victus perit: alii ad colendos agros ducti, alii inusta caracteris nota in fronte venundati.

Syracusanorum insolētia

Insolenter admodum hac victoria usi sunt Syracusani, ut qui neutiquam dignoscerēt longè præstārius esse

esse moderatè victoria uti, quàm vincere. Evaserunt tamen nonnulli, qui studiis literarum dediti, Euripidis tragici amici auditorésve fuerant. Magno enim in honore erant apud Siculos illius poëtæ versus, adeò ut precium subitæ libertatis proponerent captivis illis, qui ex eis aliquid recitarent. Domini itaque servos illos libertate donabant, à quibus aliquid ex Euripide didicissent. Qui deinde Athenas quum rediissent, gratias Euripidi (qui tunc vivebat) quam maximas agebant, quòd per illius tragœdias salvi ac liberi evasissent, & reduces in patriam rediissent.

Euripidis authoritas.
Plut. in vita Niciæ.

Porrò exercitatio rei militaris, in his qui animi virtute, & corporis robore præstant, secundum disciplinas gratissima Principibus semper esse solet. Vera enim est Galbæ Cæsaris sententia, qui dicere solebat, *optimum esse milites deligere, non autem emere.* Tunc autem Principes militem emunt, quum ex civibus suis non habent quem describant, & exercitum conducere coguntur. Mercenarii, militis fides ex fortuna pendet, qua inclinante ad hostes, plerumque etiam ipsi spem atque animum eò inclinant.

Rei militaris exercitatio.
Galbæ dictum.
Mercenarius miles.

Classe Carthaginensium apud Ægates insulas à C. Luctatio Catulo Romanorum consule superata, statuerunt Carthaginenses pacem cum populo Romano inire, remque Hamilcaris, qui cognomento Barcha dicebatur, imperio permiserunt, qui tandem multis sermonibus ultro citroque habitis, pacis conditiones à Catulo consule accepit. Qua quidem conciliata milites qui contra Romanos militaverant, ad numerum circiter viginti millium novandarum rerum studio à Carthaginensibus desciverunt, & constitutis inter se ducibus, Uticam, Hipponem, & pleraque alia oppida ad defectionem compulerunt, urbemque ipsam obsederunt. Quibus malis Pœni perterriti auxilium à Romanis paulo antè hostibus impetrarunt Huic bello Hamilcarem Imperatorem præfecerunt, cujus tanta virtus illuxit, ut hostes à mœnibus repulerit, oppida, quæ defecerant, restituerit, & mercenarios milites eò cõpulerit, ut locorũ angustiis clausi, plures ex eis fame quàm ferro perierint. Qua ex re tantũ laudis assecutus

C. Luctatius Catulus Carthaginenses vincit.
Vide Æmil. Prob. in vita Hamilc.
Pœni.
Hamilcar patria salvator.

est. Hamilcar, ut omnium sententia patriæ solutor diceretur. Quo nunc exemplo facile est intelligere, quanto tutior præstantiorque sit propria civium nostrorum manus, quàm externa militia. Proinde gratum Principibus esse bebet, ex his quibus imperant, militiam scribere, & eosdem in tenera ætate diligere, ut domestico præsidio regni fines tueri possint, exemplo Magni Alexandri, qui triginta puerorum millia non sub lanistis aut mangonibus, sed sub veteranis ac Reipublicæ magistris futuræ militiæ erudiendos tradiderat.

Civium manus tutior quàm externa.

Alexandri tyrones milit.

Mercatores.

Honestam deinde mercaturam exercent sine fœnore ac usura & sine mendacio ac vanitate ex qua se familiamque suam optimè alunt, multis prosunt, & in difficultatibus temporum Reipublicæ adsunt, grati etiam Principibus sunt, & post doctos viros, reique militaris ordinem, in quibus major nobilitas est, tertium locum tenent. Sic artifices omnes, qui vel civitatem ornant, vel rebus necessariis adjuvant, chari etiam habendi sunt. Tyrum Phœnicum urbem artes plurimum extulerunt. Ea purpuram optimam habuit, & quæcunque ad vestes inficiendas attinent. Sidon autem ejusdē regionis urbs maxima ac vetustissima, artibus compluribus fuit nobilitata, ut Homerus testatur. Memphis autem Aegyptia tenuitate telarum aliis omnibus præstitit, Borsippa Babylonica urbs Apollini & Dianæ consecrata maximum lini usum habuit præter alias omnes finitimas urbes.

Artifices.

Tyrus urbs Phœnicia.

Sidon.

Memphis.

Borsippa.

Lenones.

Qui verò Veneris libidinumque ministeria præbent, hi omnino exagitentur. Tiberius Cæsar vel in hoc saltem laudem meruit, quòd popinas ganeasque inhibuit, ut ne etiam opera pistoria proponi venalia sineret. Sic à Nerone interdictum quoque est, ne quid in popinis cocti præter legumina & olera vaniret.

Tiberius.

Nero.

Agricolarū ars maximè necessaria.

Agricolas quidem, quorum ars ultra reliquas omnes necessaria est (alit enim civitatem universam) magna benevolentia Principes complectantur oportet: & ex illis quum militiæ delectus habebitur, describant. Sunt enim robustiores corpore, & facilius labores bellicos tolerant, quàm civilis juventus, quæ in urbanis umbraculis

culis delitescens, deliciis plurimum profluit. Testis sit C. Marius homo rusticanus, qui durus ac pugnacissimus fuit, & omnium Romanorum imperatorum ad octogesimum usq; annum militarium laborum patientissimus. Rusticus etiam in Hispania fuit Viriatus, & primò quidem pastor, deinde venator: & quum latrocinus regionem omnem infestaret, magnam latronum (qui undique ad eum concurrebant) manum contraxit, qua parvo tempore Lusitaniam omnem invasit. Mox contra Romanos vario marte quatuordecim annos bellum gessit, nec unquam collatis signis deleri potuit. Postremò autem consilio L. Scipionis subornatis quibusdam proditorib. periit. Ventidius quoq; Bassius primò quidem mulio fuit, mox autē ad tantam fortitudinis laudem pervenit, ut Imperator ab exercitu appellaretur. Ac deinde consul factus de Parthis triumphavit, cæso Pacoro Rege cum omni ejus exercitu. Hunc Ventidiū adolescentē cum aliis captivis in triumpho Æsculano ante currum duxit Pompejus Strabo Magni Pompeji pater: & deinceps tam præclarus evasit in re militari, ut amissa signa consularia, quæ Parthi Crasso ademerant, magna victoria recuperaverit, Romamq; triumphans advexerit. Nec ullo bello Parthi unquam majorem plagam acceperunt: vinciq; potuissent, si Ventidio prorogatum imperium extitisset. Sed æmulorum in novum hominem invidia, plus Reipublicæ obesse potuit, quàm optimi Imperatoris virtus prodesse. Redeat nunc sermo unde fluxit. Subjectos quidem omnes paterna quadam indulgentia Reges complectuntur, sed eos magis diligunt, qui Reipubl. utiliores sunt, illos autem odio habent, quos præ ignavia ac desidia inertes cernunt: nec sibiipsis, nec aliis civib. utiles. Optima habenda est Ægyptia lex, quam Amasis tulit, ut Herodotus testatur, qua quisq; singulis annis apud provinciæ præsides nomina sua profitebatur, & qua arte viveret, edocebat; ut inertia pariter & incuria coërceretur gravibus pœnis, [industria autē laudis præmium acciperet. Similiter] Athenienses ignavos ac desides cives veluti facinorosos puniebant. Proinde Areopagitæ quo quisq; quæstu viveret, inquirebant, ut inutiles cives extruderent.

C. Marius ex rustico Imperator.
Viriatus rusticus.
Ventidius Bassius mulio.
Dion. l. 49.
Pompeius.
Gell. c. 4. l. 5.
Parthicum bellum.
Regū in subditos affectio.
Lex Aegyptia.
Herodot. in Euterp.
Athenienses.
Areopagita.

Digitized by Google

Desides & ἀπράγμονες.

Hebetis profectò ingenii est,& rudissimi cordis, atqz hominis nec reddendæ nec accipiendæ rationis capacis, nullam ediscere artem, ex qua necessariũ victum percipere possit, & putare se natum ad nihil agendum, & ad desidendum semper inter oscitantes atque ociosos. De hujusmodi hominibus id dicere possumus quod de sue dicebat M. Cato, *naturam ei pecori animam pro sale dedisse, ne putresceret.* Hic optimis Principibus gratus neutiquam esset. At posset fortasse Syrorum regibus placere, qui ut Dion refert, cum eunuchis & pellicibus clausi vitam agunt, neque in bellum, neque ad exercitum unquam proficiscuntur. Vel gratus esse in Republica Thiberinorum,qui oram Asiæ fertilissimi feracissimique soli incolunt. Hi enim semper ociosi feriatique sunt, & rerum omnium curam ac diligentiam mulieribus permittentes, in lusu ac joco summum bonum statuunt.

Suibus anima pro sale data.
Syri Reges desides.
Tiberinorum Respubl.
Mulierum regimen.

CIVES IN REBVS ANXIIS Regibus adsint.

TIT. XVI.

Populus regi auxilio semper sit promptus.

IN rebus anxiis atque adversis cives omnes certatim Regibus semper adesse debent,& operam ac studium ultro polliceri. Optimè in obsequium animatus populus Principis vires auget, & illius animum alacriorem promptioremq; reddit. Secundo populo Principes res magnas neutiquam aggredi ambigunt, adverso autem semper formidant.

Eventus rerum taciti expectant illi contra quorum voluntatẽ res agitur; qui si adversi fuerint, exultant,& in auctores oblatrant. Sin verò secundi, fortunam sequuntur,& auctoribus adblandiuntur.

Aristides.

Aristides in Atheniensium senatu sententiis suis sæpe aliorum sententias præponebat, tum ne Themistoclem æmulum suum in contrariam opinionem provocaret, tum etiam ne si quid præter sententiam accideret,in se culpa omnis intorqueretur.

Phocion Leosthenis sen-

Phocion quoq; consiliis Leosthenis semper adversari solebat: at ubi animadvertit rem per illum bene gestam

ſtam extitiſſe, & exinde Athenienſes maximè lætari, pœnitentia ductus, inquit: *O quam vellem, viri Athenienſes, conſiliis Leoſthenis etiam ſententiam meam adhibuiſſe.* Atqui ſi fortuna rebus illius fuiſſet adverſa, Phocion in illum non tam mitis atq; æquus extitiſſet. Erat enim Phocion ſæpenumero multitudini adverſarius: quod quidem ex Apollinis oraculo proditum eſt. Nam conſulentibus Athenienſiū oratoribus ſuper ſtatu Reipublicæ, reſponſum eſt virum unum in urbe eſſe, qui à cæteris omnibus diſſentiret. Tum clamantibus cunctis, virum hunc quærendum multandumque eſſe, audacter ait Phocion ſecum eſſe, cui nihil placeret quod à populo fieret. Hac loquendi promptitudine quum plerique in riſum converſi eſſent, judicium invidiamq; cunctorum evaſit. Senatus Romanus ne tantum oneris ſubiret, declarandi hoſtis decernendique belli auctorem populum faciebat, ita quoque firmandæ pacis. Proinde ſapientes Principes in rebus arduis populi ſententiam ſcitari ſolent, quò minus fortunæ & multitudinis invidiæ obnoxii ſint, utque cum multis onus maximarum rerum ſuſtineant.

tentiam reiectam probat.

Phocion multitudini contrarius.

Phocionis parrhyſia.

Populi Romani authoritas.

IVCVNDAM REGIBVS ESSE GRATVlationem in rebus proſperis.

Tit. XVII.

In proſperis verò rebus jucunda eſt etiam Regibus civium præſentia: gratulatio enim illa optimè animi populi indicium eſt, & animorum quædam reconciliatio, atq; integratio. Oſtendit enim gratulatio communem quandam ſpem, quæ animos benevolentiū gaudio perfundit ex Regis fœlicitate. Quicunq; enim Regi victoriam aut proſperos eventus non gratulatur, ſuſpectum ſe reddit, & male rebus præſentibus animatum.

Gratulatio à populo Regi facta.

Cicero ſeram gratulationem nequaquam reprehendi oportere ait: ut oſtenderet gratulationem non debere levi aura excitari nec vanis auditionibus moveri, ſed nuntium veritatis expectare, qui exacta ad unguem omnia referat: verè enim vulgo dicitur: *Claudus viator certiora refert quàm rectus.*

Sera gratulatio. Epiſt. fam. lib. 2.

Nuncius claudicans.

Digitized by Google

Beneficia sensim consequenda.

Ad beneficia consequenda non est properandum à civibus, sed sensim accedendum, ne utilitatis nostræ causa improbi nimis ac petulantes esse videamur. Importunitas poscentium plerumq; molesta est, & benignitatem liberalitatemq; dantis tardiorem reddit, ne petulantia potius coactus, quàm animi magnitudine liberalis fuisse videatur.

M. Crassus Vide Plut. in ejus vita.

M. Crassus vir ille opulentissimus principio ætatis suæ avaritiæ crimine nō laborabat, sed in omnes necessarios suos liberalior habebatur. Is quum locupletior esset, quatuordecim agri jugera singulis amicorum atque affinium dono dedit. Ex his autem quidam plura etiam petebant, asserentes eadem illis neutiquam satis esse: quibus ille, cupiditatem nimiam eorum objurgans respondit, *neminem parum possidere, qui ex annuis fructibus se familiamq; suam honestè alere possit.* Quæ tamen improbitas amicorum Crassum deinceps ex parco avarum reddidit. Ejus quidem sententia vera esse cernitur: *Cui non satis est, se & familiam suam annuis fructibus honestè alere, ei nihil satis esse potest.* Laborat enim cupiditatis vitio & inexplebilis omnino est.

Pauci contenti.

Boni eventus simulachrū. Ex Plin. l. 34. cap 8 ultra medium. Euphranor statuarius.

Volentes veteres ostendere ejusmodi vitæ genus ad fœlicitatem proximè accedere, boni eventus simulachrum pingebant, quod dextera manu pateram, sinistra autem spicam ac papaver teneret. Talis imago Romæ fuit Euphranoris opus, ut ostenderent facilem somnum his obrepere, qui ex fructibus prædiorum suorum affatim alerentur.

Avaritia. Ethic. c. 1. l. 4.

Cavendum igitur erit ne nimia procacitas improbitasque poscendi, liberalitatem benignitatemque Principum auferat, & illorum magnificentiam in parsimoniam convertat. Avaritia enim (ut Aristoteles ait) magis à natura hominibus insita est: quàm effusio. Plures enim pecuniarum cupidi sunt quàm liberales.

Senectus verò, inopia, & imbecillitas, parsimoniam semper suadent.

GRATIAS

Gratias pro beneficiis acceptis, Regibus habendas esse.

Tit. XVIII.

Affecti beneficiis, ac muneribus à Regibus Principibúsve, gratias illis perpetuas habere debent, hoc est in obsequium eorũ semper parati esse. Non enim tanti sunt, ut parem gratiam referre valeant. Non fortè satis id esse putemus quod Deo ac parentibus fit, ut quando merita æquare nequimus, tantùm quisque præbeat, quantum præstare potest. Lycurgus in Lacedæmonia tenuissimas litationes statuit, quò facilius ex rebus promptis ac paratis sacrificare possent. *Grati cives erga Principem.* *Lycurgi litationes.*

Socrates quidem Æschinem discipulum magna diligentia erudiverat, adeò ut jam in clarissimum philosophum evasisset. Itaq; quum cerneret Æschines nullum par precium tam præclaro sapientiæ præceptori se pensitare posse, ait: *O Socrates, equidẽ pauper sum, nihilq; habeo quod pro tuis erga me meritis ac beneficiis exhibere valeam, me tamen ipsum tibi polliceor ac dedo nusquam defuturum.* Tum Socrates: *Non animadvertis*, inquit, *ô Aeschines, quàm multa & magna mihi tradis.* *Socrates.* *AEschinis grati animi exhibitio.*

Reges verò ipsi magnanimi etiam in accipiendo esse debent, & parva quæq; munera ex dantium voluntate optimè, pro magnis accipere. *Magnanimitas in accipiendo.*

Persæ ex patrio more præclara munera Regibus suis iter facientibus offerre consueverant. Artaxerxi inter eundem (ut Plutarchus ad Trajanum Cæsarem scribit) vulgaris quidem operarius occurrens, quum nihil aliud haberet, ambabus manibus aquã è profluenti flumine haustam obtulit. Libenter admodũ Rex accepit, risitq; cùm dantis promptitudinem metiretur, non autem rei datæ indigentiam, ut qui non minus regium atque humanum esse duceret, parva promptè grateq; accipere, quàm mogna liberaliter benigneq; largiri. *Xerxi ab operario gratum exhibitum munus.*

Vetustissimi poëtæ, & Hesiodus in primis, multis in rebus Reges similes diis faciunt, & in hoc præcipuè, quòd quum maxima ipsi quotidie mortalibus largiantur, parvo thure tenuique hostia contenti sunt. Sic *Reges in quibus diis similes.*

Reges magna dando, parva autem accipiendo lætari debent.

Parthorum reges munere aliquo adeundi.

Parthorum Reges sine munere nemo adire poterat. Hos iniquum autem admodum extitisset, nisi parva quæque munera læto animo pro magnis accepissent. Atqui sicut numina non aurum, neque argentum ab hominibus volunt, sed synceram mentem, liberamque voluntatem: sic etiam Reges satis esse ducant, si cives bene in eos animati sunt, dictis audiunt, & mandatis prompto animo obsequuntur.

Donationibus mercari.

Qui aurum argentumve Principibus dono afferunt (ut ait Isocrates) non tam largiri quàm mercari ac fœnerari videntur. Id enim astutè agunt: donant, ut multo majora scilicet consequantur. Proinde qui id agunt, vafri ac veteratores habendi sunt, non autem liberales ac benefici. Hac versutia ductus Zeuxis, quum jam opulentior nobiliorque ex arte factus esset, opera sua donare incepit, & Pana Archelao Regi largitus est, Alcmenam autem Agrigentinis, à quibus quidem maiora præmia accepit, quàm si eadem in auctione vendidisset. Ipse quoque dicebat, se ideo opera sua donare instituisse, quoniam parem emptorem non inveniret, quippe quæ tanti essent, ut nullo satis digno precio compensari possent.

Zeuxis.

Sed angusti animi Princeps ille esse videtur, qui privatorum munera expectat, quum ille nihilo indigeat, & ab indigentibus dona accipiat.

Divinā gratiam auro licitari.

Ita quoque qui aurum in templis ponunt, suam non numinum naturam ostendunt. Nam quum ipsi avari atque venales sint, divinam gratiam auro licitari putant, & suo ex ingenio Deorum mores probant. Vetustissima olim simulacra ex ligno fuere, ut primum illud Deli ab Erysichthone Apollini consecratum, quòd ligneum fuit. Sic etiam priscum Palladi quod Athenis erat. Et illud quoque Samiæ Junonis, ut Callimachus ait. Peras qui primus Argolicæ Junonis templum condidit, ex pyri trunco imaginem Deæ fecit. Nefas quidem erat lapidem ditissimum in effigiem Dei cædere. Aurum verò & argentum infœcundæ terræ morbos infelicesque colores esse putabant. Hac opinione ducta

Simulacra ex ligno.

Peras.

ductus Plato in libris de legibus non licere ait ex auro, argento, lapide, ebore, aliavé materia inanimata Deorum simulacra sculpere. Persius verò Satyricus ille obscurior, aurum in templis esse conqueritur, quasi per illud exturbentur antiqui ritus, ac si nos putaremus Deos avaros esse, ut homines sunt qui facilè auro corrumpuntur: quum dii ab hominibus mentem bonam, non aurum aut argentum velint, quæ facilè modico farre litare valet. Ejus poëtæ versus sunt; *Plato de legibus dial. 10.* *Aurum in templis non utile.* *Persius Satyr. 2.*

Dicite pontifices, in templo quid facit aurum?
Nempe id quod Veneri donata à virgine puppa.
Quin damus id superis, de magna quod dare lance
Non possit magni Messalæ lippa propago,
Compositum jus, fasq; animi, sanctosq; recessus
Mentis, & incoctum generoso pectus honesto?
Hoc cedo, ut admoveam templis, & farre litabo.

Namperinde atq; numinibus ne aurea quidem argenteaq; munera grata sunt, sed mens bona, quæ careat culpa, & sit conscia recti, ut in poëmatis nostris diximus: sic Reges quoque studia civium optare debent, & animos ad obsequendum promptiores. Persarum Reges obviis mulieribus aurum dono dabant, viris autem sagittas & jacula; ut ostenderent fœminis frugalitatem ac parsimoniam curæ esse debere, viris autem rem militarem. Proinde singulis quisque annis præmia etiam proponebant his, qui plures filios alerent, quò major civium numerus militiæ adscriberetur. *Diis mens bona gratior auro.* *Persarum regis dona civibus data.*

Pœni Reges caput cæsi à se hostis offerentem, aureo poculo donabant. Pœnorum ductor quidam, qui cùm Alexandro militabat, interfecti à se hostis caput præferens, munus patrio more poscebat, tum ridens Alexander, ait: *Reges vestri vacuum poculum fortibus viris tradunt, ego autem optimo vino plenum tibi propinabo*, memor (ut arbitror) Musæi illius vetustissimi poëtæ, qui fortibus viris apud inferos convivia disponit, in quibus coronati optimo vino perpetuò se ingurgitant. Quasi ebrietas grata fortitudinis sit merces. *Pœni reges.* *Plin. l. 3 c. 1.* *Alexandri iocus.* *Convivia fortium apud inferos.*

Privati verò cives à Regibus Principibusvé alienis preciosa munera neutiquam accipere debent. Cyneas à Pyr- *Munera ab alienis Regibus exhibita.* *Cyneas.*

Noctuam Athenas portas, ad Q. fratrem lib. 2. in fi.

ctissima vetustate ædium sacratum, adytorum, templorum, thesaurorumq; custodia draconi assignatur. Sed noctuę Athenis plurimæ sunt, adeò ut in vetus proverbiũ, γλαῦκα εἰς ἀθήνας κομίζεις transiverit, hoc est noctuam Athenas portas: quo proverbio Cic. in epist. utitur, quum dicere vult, *rem quam habes, tibi affero.*

CIVES UT BENE CONCILIATI SINT Principibus, studere debent.

TIT. XV.

Principum favor quomodo concilietur.

STUDEANT præterea cives, ut optimè semper Principi suo conciliati sint: hoc etsi per virtutem præcipuè comparetur, tamen per bonas artes maximè adjuvatur. Studia disciplinarum cum vitæ honestate conjuncta, homines præter cætera omnia Regibus Principibusve commendãt. Ejusmodi enim viri non modò sibi ipsis honori atque utilitati sunt, sed etiam civib. suis & universo hominum generi.

Alexandri Clementia.

Alexander potitus Ilionis victoria, non solùm urbi ac civibus pepercit, verumetiam eis maxima benevolentia indulsit, ductus honoris observantia, cujus studiosissimus semper extitit. Lætabatur siquidem loca quædam oculis cernere & propria eorum nomina ab indigenis audire, quorum divinus ille poëta Homerus meminerat.

Nicias.

Nicias verò & Demosthenes Atheniensium Imperatores bellum Syracusanis terra marique inferebant: his Lacedæmonii Gylippo exercitui imperante, auxilio aderant, & diu quidem vario marte pugnatum fuerat, tandem verò Atheniensium exercitus succubuit, & adeò profligatus extitit, ut ambo Imperatores caperentur, militumque pars maxima trucidaretur, donec Nicias ad genua Gylippi provolutus, lachrymis ac precibus impetravit, ut reliqui occidioni subtracti miseram servitutem agerẽt.

Athenienses Cæsi.

Atheniensium misera conditio.

Pessimè enim Athenienses à Syracusanis habebantur. Nam alii per lapidicinas distributi sunt, quorum pars magna morbo aut inopia victus periit: alii ad colendos agros ducti, alii inusta caracteris nota in fronte venundari.

Syracusanorum insolẽtia

Insolenter admodum hac victoria usi sunt Syracusani, ut qui neutiquam dignoscerẽt longè præstãtius esse

esse moderatè victoria uti, quàm vincere. Evaserunt tamen nonnulli, qui studiis literarum dediti, Euripidis tragici amici auditorésve fuerant. Magno enim in honore erant apud Siculos illius poëtæ versus, adeò ut precium subitæ libertatis proponerent captivis illis, qui ex eis aliquid recitarent. Domini itaque servos illos libertate donabant, à quibus aliquid ex Euripide didicissent. Qui deinde Athenas quum rediissent, gratias Euripidi (qui tunc vivebat) quam maximas agebant, quòd per illius tragœdias salvi ac liberi evasissent, & reduces in patriam rediissent.

Euripidis authoritas. *Plut. in Vita Niciæ.*

Porrò exercitatio rei militaris, in his qui animi virtute, & corporis robore præstant, secundum disciplinas gratissima Principibus semper esse solet. Vera enim est Galbæ Cæsaris sententia, qui dicere solebat, *optimum esse milites deligere, non autem emere.* Tunc autem Principes militem emunt, quum ex civibus suis non habent quem deserbant, & exercitum conducere coguntur. Mercenarii, militis fides ex fortuna pendet, qua inclinante ad hostes, plerumque etiam ipsi spem atque animum eò inclinant.

Rei militaris exercitatio. *Galba dictũ.* *Mercenarius miles.*

Classe Carthaginensium apud Aegates insulas à C. Luctatio Catulo Romanorum consule superata, statuerunt Carthaginenses pacem cum populo Romano inire, remque Hamilcaris, qui cognomento Barcha dicebatur, imperio permiserunt, qui tandem multis sermonibus ultro citroque habitis, pacis conditiones à Catulo consule accepit. Qua quidem conciliata milites qui contra Romanos militaverant, ad numerum circiter viginti millium novandarum rerum studio à Carthaginensibus desciverunt, & constitutis inter se ducibus, Uticam, Hipponem, & pleraque alia oppida ad defectionem compulerunt, urbemque ipsam obsederunt. Quibus malis Pœni perterriti auxilium à Romanis paulo antè hostibus impetrarunt Huic bello Hamilcarem Imperatorem præfecerunt, cujus tanta virtus illuxit, ut hostes à mœnibus repulerit, oppida, quæ defecerant, restituerit, & mercenarios milites eò cõpulerit, ut locorũ angustiis clausi, plures ex eis fame quàm ferro perierint. Qua ex re tantũ laudis assecutus

C. Luctatius Catulus Carthaginenses vincit. *Vide Æmil. Prob. in Vita Hamilc.* *Pœni.* *Hamilcar patria salvator.*

Digitized by Google

est. Hamilcar, ut omnium sententia patriæ solutor diceretur. Quo nunc exemplo facile est intelligere, quanto tutior præstantiorque sit propria civium nostrorum manus, quàm externa militia. Proinde gratum Principibus esse bebet, ex his quibus imperant, militiam scribere, & eosdem in tenera ætate diligere, ut domestico præsidio regni fines tueri possint, exemplo Magni Alexandri, qui triginta puerorum millia non sub lanistis aut mangonibus, sed sub veteranis ac Reipublicæ magistris futuræ militiæ erudiendos tradiderat.

Civium manus tutior quàm externa.

Alexandri tyrones milit.

Mercatores.

Honestam deinde mercaturam exercent sine fœnore ac usura & sine mendacio ac vanitate ex qua se familiamque suam optimè alunt, multis prosunt, & in difficultatibus temporum Reipublicæ adsunt, grati etiam Principibus sunt, & post doctos viros, reique militaris ordinem, in quibus major nobilitas est, tertium locum tenent. Sic artifices omnes, qui vel civitatem ornant, vel rebus necessariis adjuvant, chari etiam habendi sunt. Tyrum Phœnicum urbem artes plurimum extulerunt. Ea purpuram optimam habuit, & quæcunque ad vestes inficiendas attinent. Sidon autem ejusdē regionis urbs maxima ac vetustissima, artibus compluribus fuit nobilitata, ut Homerus testatur. Memphis autem Aegyptia tenuitate telarum aliis omnibus præstitit. Borsippa Babylonica urbs Apollini & Dianæ consecrata maximum lini usum habuit præter alias omnes finitimas urbes.

Artificei.

Tyrus urbs Phœnicia.

Sidon.

Memphis.

Borsippa.

Lenones.

Qui verò Veneris libidinumque ministeria præbent, hi omnino exagitentur. Tiberius Cæsar vel in hoc saltem laudem meruit, quòd popinas ganeasque inhibuit, ut ne etiam opera pistoria proponi venalia sine ret. Sic à Nerone interdictum quoque est, ne quid in popinis cocti preter legumina & olera vaniret.

Tiberius.

Nero.

Agricolarū ars maximè necessaria.

Agricolas quidem, quorum ars ultra reliquas omnes necessaria est (alit enim civitatem universam) magna benevolentia Principes complectantur oportet: & ex illis quum militiæ delectus habebitur, describant. Sunt enim robustiores corpore, & facilius labores bellicos tolerant, quàm civilis juventus, quæ in urbanis umbraculis

culis

Digitized by Google

culis delitescens, deliciis plurimum profluit. Testis sit C. Marius homo rusticanus, qui durus ac pugnacissimus fuit, & omnium Romanorum imperatorum ad octogesimum usq; annum militarium laborum patientissimus. Rusticus etiam in Hispania fuit Viriatus, & primò quidem pastor, deinde venator: & quum latrociniis regionem omnem infestaret, magnam latronum (qui undique ad eum concurrebant) manum contraxit, qua parvo tempore Lusitaniam omnem invasit. Mox contra Romanos vario marte quatuordecim annos bellum gessit, nec unquam collatis signis deleri potuit. Postremò autem consilio L. Scipionis subornatis quibusdam proditorib. periit. Ventidius quoq; Bassius primò quidem mulio fuit, mox autē ad tantam fortitudinis laudem pervenit, ut Imperator ab exercitu appellaretur. Ac deinde consul factus de Parthis triumphavit, cæso Pacoro Rege cum omni ejus exercitu. Hunc Ventidiū adolescentē cum aliis captivis in triumpho Æsculano ante currum duxit Pompejus Strabo Magni Pompeji pater: & deinceps tam præclarus evasit in re militari, ut amissa signa consularia, quæ Parthi Crasso ademerant, magna victoria recuperaverit, Romamq; triumphans advexerit. Nec ullo bello Parthi unquam majorem plagam acceperunt: vincig; potuissent, si Ventidio prorogatum imperium extitisset. Sed æmulorum in novum hominem invidia, plus Reipublicæ obesse potuit, quàm optimi Imperatoris virtus prodesse. Redeat nunc sermo unde fluxit. Subjectos quidem omnes paterna quadam indulgentia Reges complectuntur, sed eos magis diligunt, qui Reipubl. utiliores sunt, illos autem odio habent, quos præ ignavia ac desidia inertes cernunt: nec sibiipsis, nec aliis civib. utiles. Optima habenda est Ægyptia lex, quam Amasis tulit, ut Herodotus testatur, qua quisq; singulis annis apud provinciæ præsides nomina sua profitebatur, & qua arte viveret, edocebat; ut inertia pariter & incuria coërceretur gravibus pœnis, [industria autē laudis præmium acciperet. Similiter] Athenienses ignavos ac desides cives veluti facinorosos puniebant. Proinde Areopagitæ quo quisq; quæstu viveret, inquirebant, ut inutiles cives extruderent.

C. Marius ex rustico Imperator.
Viriatus rusticus.
Ventidius Bassius mulio.
Dion. l. 49.
Pompeius.
Gell. c. 4. l. 5.
Parthicum bellum.
Regū in subditos affectio.
Lex AEgyptia.
Herodot. in Euterp.
Athenienses.
Areopagita.

Digitized by Google

Desides & ἀτιχ..ι.ι. *tos.*

Hebetis profectò ingenii est,& rudissimi cordis, atq; hominis nec reddendæ nec accipiendæ rationis capacis, nullam ediscere artem, ex qua necessariũ victum percipere possit, & putare se natum ad nihil agendum, & ad desidendum semper inter oscitantes atque ociosos. De hujusmodi hominibus id dicere possumus quod de sue dicebat M. Cato, *naturam ei pecori animam pro sale dedisse, ne putresceret.* Hic optimis Principibus gratus neutiquam esset. At posset fortasse Syrorum regibus placere, qui ut Dion refert, cum eunuchis & pellicibus clausi vitam agunt, neque in bellum, neque ad exercitum unquam proficiscuntur. Vel gratus esse in Republica Thiberinorum,qui oram Asiæ fertilissimi feracissimiq́ue soli incolunt. Hi enim semper ociosi feriatiq́ue sunt, & rerum omnium curam ac diligentiam mulieribus permittentes, in lusu ac joco summum bonum statuunt.

Suibus anima pro sale data.

Syri Reges desides.

Tiberinorum Respubl.

Mulierum regimen.

CIVES IN REBVS ANXIIS Regibus adsint.

Tit. XVI.

Populus regi auxilio semper sit promptus.

In rebus anxiis atque adversis cives omnes certatim Regibus semper adesse debent,& operam ac studium ultro polliceri. Optimè in obsequium animatus populus Principis vires auget, & illius animum alacriorem promptioremq; reddit. Secundo populo Principes res magnas neutiquam aggredi ambigunt, adverso autem semper formidant.

Eventus rerum taciti expectant illi contra quorum voluntatẽ res agitur: qui si adversi fuerint, exultant,& in auctores oblatrant. Sin verò secundi, fortunam sequuntur,& auctoribus adblandiuntur.

Aristides.

Aristides in Atheniensium senatu sententiis suis sæpe aliorum sententias præponebat, tum ne Themistoclem æmulum suum in contrariam opinionem provocaret, tum etiam ne si quid præter sententiam accideret,in se culpa omnis intorqueretur.

Phocion Leosthenis sen-

Phocion quoq; consiliis Leosthenis semper adversari solebat: at ubi animadvertit rem per illum bene ge-

stam

ſtam extitiſſe, & exinde Athenienſes maximè lætari, pœnitentia ductus, inquit: *O quam vellem, viri Athenienſes, conſiliis Leoſthenis etiam ſententiam meam adhibuiſſe.* Atqui ſi fortuna rebus illius fuiſſet adverſa, Phocion in illum non tam mitis atq; æquus extitiſſet. Erat enim Phocion ſæpenumero multitudini adverſarius: quod quidem ex Apollinis oraculo proditum eſt. Nam conſulentibus Athenienſiũ oratoribus ſuper ſtatu Reipublicæ, reſponſum eſt virum unum in urbe eſſe, qui à cæteris omnibus diſſentiret. Tum clamantibus cunctis, virum hunc quærendum multandumque eſſe, audacter ait Phocion ſecum eſſe, cui nihil placeret quod à populo fieret. Hac loquendi promptitudine quum plerique in riſum converſi eſſent, judicium invidiamq; cunctorum evaſit. Senatus Romanus ne tantum oneris ſubiret, declarandi hoſtis decernendique belli auctorem populum faciebat, ita quoque firmandæ pacis. Proinde ſapientes Principes in rebus arduis populi ſententiam ſcitari ſolent, quò minus fortunæ & multitudinis invidiæ obnoxii ſint, utque cum multis onus maximarum rerum ſuſtineant.

tentiam reiectam probat.

Phocion multitudini contrarius.

Phocionis parrhyſia.

Populi Romani authoritas.

IUCUNDAM REGIBUS ESSE GRATULationem in rebus proſperis.

Tit. XVII.

In proſperis verò rebus jucunda eſt etiam Regibus civium præſentia: gratulatio enim illa optimè animi populi indicium eſt, & animorum quædam reconciliatio, atq; integratio. Oſtendit enim gratulatio communem quandam ſpem, quæ animos benevolentiũ gaudio perfundit ex Regis fœlicitate. Quicunq; enim Regi victoriam aut proſperos eventus non gratulatur, ſuſpectum ſe reddit, & male rebus præſentibus animatum.

Gratulatio à populo Regi facta.

Cicero ſeram gratulationem nequaquam reprehendi oportere ait: ut oſtenderet gratulationem non debere levi aura excitari nec vanis auditionibus moveri, ſed nuntium veritatis expectare, qui exacta ad unguem omnia referat: verè enim vulgo dicitur: *Claudus viator certiora refert quàm rectus.*

Sera gratulatio. Epiſt. fam. lib. 2.

Nuncius claudicans.

Digitized by Google

Beneficia sensim consequenda.

Ad beneficia consequenda non est properandum à civibus, sed sensim accedendum, ne utilitatis nostræ causa improbi nimis ac petulantes esse videamur. Importunitas poscentium plerumq; molesta est, & benignitatem liberalitatemq; dantis tardiorem reddit, ne petulantia potius coactus, quàm animi magnitudine liberalis fuisse videatur.

M. Crassus Vide Plut. in eius vita.

M. Crassus vir ille opulentissimus principio ætatis suæ avaritiæ crimine nō laborabat, sed in omnes necessarios suos liberalior habebatur. Is quum locupletior esset, quatuordecim agri jugera singulis amicorum atque affinium dono dedit. Ex his autem quidam plura etiam petebant, asserentes eadem illis neutiquam satis esse: quibus ille, cupiditatem nimiam eorum objurgans respondit, *neminem parum possidere, qui ex annuis fructibus se familiamq; suam honestè alere possit.* Quæ tamen improbitas amicorum Crassum deinceps ex parco avarum reddidit. Ejus quidem sententia vera esse cernitur: *Cui non satis est, se & familiam suam annuis fructibus honestè alere, ei nihil satis esse potest.* Laborat enim cupiditatis vitio & inexplebilis omnino est.

Paucis contenti.

Boni eventus simulachrū. Ex Plin. l. 34. cap 8 ultra medium. Euphranor statuarius.

Volentes veteres ostendere ejusmodi vitæ genus ad fœlicitatem proximè accedere, boni eventus simulachrum pingebant, quod dextera manu pateram, sinistra autem spicam ac papaver teneret. Talis imago Romæ fuit Euphranoris opus, ut ostenderent facilem somnum his obrepere, qui ex fructibus prædiorum suorum affatim alerentur.

Cavendum igitur erit ne nimia procacitas improbitasque poscendi, liberalitatem benignitatemque Principum auferat, & illorum magnificentiam in parsimoniam convertat. Avaritia enim (ut Aristoteles ait) magis à natura hominibus insita est: quàm effusio. Plures enim pecuniarum cupidi sunt quàm liberales.

Avaritia. Ethic. c. 1. l. 4.

Senectus verò, inopia, & imbecillitas, parsimoniam semper suadent.

GRATIAS

Digitized by Google

Gratias pro beneficiis acceptis, Regibus habendas esse.

Tit. XVIII.

Affecti beneficiis, ac muneribus à Regibus Principibúsve, gratias illis perpetuas habere debent, hoc est in obsequium eorũ semper parati esse. Non enim tanti sunt, ut parem gratiam referre valeant. Non fortè satis id esse putemus quod Deo ac parentibus fit, ut quando merita æquare nequimus, tantùm quisque præbeat, quantum præstare potest. Lycurgus in Lacedæmonia tenuissimas litationes statuit, quò facilius ex rebus promptis ac paratis sacrificare possent. *Grati cives erga Principem.* *Lycurgi litationes.*

Socrates quidem Æschinem discipulum magna diligentia erudiverat, adeò ut jam in clarissimum philosophum evasisset. Itaq; quum cerneret Æschines nullum par precium tam præclaro sapientiæ præceptori se pensitare posse, ait: *O Socrates, equidẽ pauper sum, nihilq; habeo quod pro tuis erga me meritis ac beneficiis exhibere valeam, me tamen ipsum tibi polliceor ac dedo nusquam defuturum.* Tum Socrates: *Non animadvertis*, inquit, *ó Aeschines, quàm multa & magna mihi tradis.* *Socrates.* *AEschinis grati animi exhibitio.*

Reges verò ipsi magnanimi etiam in accipiendo esse debent, & parva quæq; munera ex dantium voluntate optimè, pro magnis accipere. *Magnanimitas in accipiendo.*

Persæ ex patrio more præclara munera Regibus suis iter facientibus offerre consueverant. Artaxerxi inter eundem (ut Plutarchus ad Trajanum Cæsarem scribit) vulgaris quidem operarius occurrens, quum nihil aliud haberet, ambabus manibus aquã è profluenti flumine haustam obtulit. Libenter admodũ Rex accepit, risitq; cùm dantis promptitudinem metiretur, non autem rei datæ indigentiam, ut qui non minus regium atque humanum esse duceret, parva promptè grateq; accipere, quàm mogna liberaliter benigneq; largiri. *Xerxi ab operario gratum exhibitum munus.*

Vetustissimi poëtæ, & Hesiodus inprimis, multis in rebus Reges similes diis faciunt, & in hoc præcipuè, quòd quum maxima ipsi quotidie mortalibus elargiantur, parvo thure tenuique hostia contenti sunt. Sic *Reges in quibus diis similes.*

Reges magna dando, parva autem accipiendo lætari debent.

Parthorum reges munere aliquo adeundi. Parthorum Reges sine munere nemo adire poterat. Hos iniquum autem admodum extitisset, nisi parva quæque munera læto animo pro magnis accepissent. Atqui sicut numina non aurum, neque argentum ab hominibus volunt, sed synceram mentem, liberamque voluntatem: sic etiam Reges satis esse ducant, si cives bene in eos animati sunt, dictis audiunt, & mandatis prompto animo obsequuntur.

Donationibus mercari. Qui aurum argentúmve Principibus dono afferunt (ut ait Isocrates) non tam largiri quàm mercari ac fœnerari videntur. Id enim astutè agunt: donant, ut multo majora scilicet consequantur. Proinde qui id agunt, vafri ac veteratores habendi sunt, non autem liberales ac benefici. Hac versutia ductus Zuxis, quum jam opulentior nobiliorq; ex arte factus esset, opera sua donare incepit, & Pana Archelao Regi largitus est, Alcmenam autem Agrigentinis, à quibus quidem majora præmia accepit, quàm si eadem in auctione vendidisset. Ipse quoque dicebat, se ideo opera sua donare instituisse, quoniam parem emptorem non inveniret, quippe quæ tanti essent, ut nullo satis digno precio compensari possent.

Zeuxis.

Sed angusti animi Princeps ille esse videtur, qui privatorum munera expectat, quum ille nihilo indigeat, & ab indigentibus dona accipiat.

Divinã gratiam auro licitari. Ita quoque qui aurum in templis ponunt, suam non numinum naturam ostendunt. Nam quum ipsi avari atque venales sint, divinam gratiam auro licitari putant, & suo ex ingenio Deorum mores probant. Vetustissima olim simulacra ex ligno fuere, ut primùm illud Deli ab Erysichthone Apollini consecratum, quòd ligneum fuit. Sic etiam priscum Palladi quod Athenis erat. Et illud quoque Samiæ Junonis, ut Callimachus ait. Peras qui primus Argolicæ Junonis templum condidit, ex pyri trunco imaginem Deæ fecit. Nefas quidem erat lapidem duritissimum in effigiem Dei cædere. Aurum verò & argentum infœcundæ terræ morbos infœlicesque colores esse putabant. Hac opinione ductus

Simulacra ex ligno.

Peras.

Digitized by Google

ductus Plato in libris de legibus non licere ait ex auro, argento, lapide, ebore, aliavé materia inanimata Deorum simulacra sculpere. Persius verò Satyricus ille obscurior, aurum in templis esse conqueritur, quasi per illud exturbentur antiqui ritus, ac si nos putaremus Deos avaros esse, ut homines sunt qui facilè auro corrumpuntur: quum dii ab hominibus mentem bonam, non aurum aut argentum velint, quæ facilè modico farre litare valet. Ejus poëtæ versus sunt;

Plato de legibus dial. 10.
Aurum in templis non utile.
Persius Satyr. 2.

Dicite pontifices, in templo quid facit aurum?
Nempè id quod Veneri donatæ a virgine puppæ.
Quin damus id superis, de magna quod dare lance
Non possit magni Messalæ lippa propago,
Compositum ius, fasq; animi, sanctosq; recessus
Mentis, & incoctum generoso pectus honesto?
Hoc cedo, ut admoveam templis, & farre litabo.

Namperinde atq; numinibus ne aurea quidem argenteaq; munera grata sunt, sed mens bona, quæ careat culpa, & sit conscia recti, ut in poëmatis nostris diximus: sic Reges quoque studia civium optare debent, & animos ad obsequendum promptiores. Persarum Reges obviis mulieribus aurum dono dabant, viris autem sagittas & jacula; ut ostenderent fœminis frugalitatem ac parsimoniam curæ esse debere, viris autem rem militarem. Proinde singulis quisque annis præmia etiam proponebant his, qui plures filios alerent, quò major civium numerus militiæ adscriberetur.

Diis mens bona gratior auro.
Persarum regis dona civibus data.

Pœni Reges caput cæsi à se hostis offerentem, aureo poculo donabant. Pœnorum ductor quidam, qui cùm Alexandro militabat, interfecti à se hostis caput præferens, munus patrio more poscebat, tum ridens Alexander, ait: *Reges vestri vacuum poculum fortibus viris tradunt, ego autem optimo vino plenum tibi propinabo*, memor (ut arbitror) Musæi illius vetustissimi poëtæ, qui fortibus viris apud inferos convivia disponit, in quibus coronati optimo vino perpetuò se ingurgitant. Quasi ebrietas grata fortitudinis sit merces.

Pœni reges. Plin. l. 3 c. 1.
Alexandri iocus.
Convivia fortium apud inferos.

Privati verò cives à Regibus Principibusvé alienis præciosa munera neutiquam accipere debent. Cyneas à Pyr-

Munera ab alienis Regibus exhibita.
Cyneas.

à Pyrrho cum ingentibus donis Romam missus, civem nullum invenit, cujus domus muneribus pateret.

Demosthenes reprehendendus.

Turpi fuit Demostheni viro omnium Græcorum eloquentissimo, ab Rege Persarum aurum pecuniamvé dono accepisse: nullaq; res eum magis odium conflavit, quàm quod adversus pecuniarum corruptelas minus fortis atq; abstinens habebatur. Aliis in rebus præ ingenii magnitudine à plerisq; Atheniensium magna benevolentia complectebatur, & æmulis quoq; suis admirationi erat: quod quidem ex hoc intelligitur Pellebatur in exilium Demosthenes, ut plerisq; claris viris Athenis contigit, eiq; crimini dabatur, quòd aurum dono ab Harpalo accepisset. Egressus non longo spatio urbem, inimicis quibusdam suis fortè obvius occurrit, qui primò trepidus aliquantulū substitit, illi rectà proficiscentes, blandis placidisq; verbis eum compellant, consolantur, & officium viaticumq; singuli pollicentur. Ingemuit tunc Demosthenes, dicens: *Quonam pacto exilium æquo animo ferre possum, cùm ea urbe trudar, in qua tales inimici sunt, quales amicos in aliis urbibus difficile est invenire?* Sed cum pro patria deinde se optime gessisset, mortuo Alexandro omnium penè civium consensu revocatus est: missaque est ab Atheniensibus longa navis Æginam usq;, ut eum reveheret. Cui obviam profecti sunt sacerdotes & magistratus omnes festo cultu, & multitudo cuncta per sexum & ætatem disposita. Sed ut res mortalium fluxæ ac labiles sunt, non diutius patriæ commodis frui potuit Nam afflictis Græciæ rebus, cum malè pugnatum ad Cranonem esset, Antipater & Craterus quasi præfecti præsidii in urbem accepti sunt: qua ex re Demosthenes, & qui cum eo contra Macedones senserant, urbe profugi capitis sententia damnati sunt. Ad quos insequendos Antipater Archiam Tyrium tragœdum misit, qui cùm accepisset Demosthenem in Calabriam pervenisse, illuc se contulit, & Troëzenem concessit. Hæc urbs Neptuno sacra, Posidonia, hoc est Neptunia olim dicebatur: juxta eam in insula Calvaria templū Neptuni antiqua religione colebatur, ad quod fugientes, intacti inviolatiq; erant. Illuc penetraverat Demosthenes. Archias præsidio militum septus, templum

Demosthenes in exilium pulsus.

Ab exilio revocatus Demosthenes.

Demosthenes capitis damnatus.

Troëzenes urbs.

plum violare neutiquã ausus est: sed illum verbis blanditiisq; pellicere conabatur. Demosthenes autem illi nequaquam auscultans, venenum quod ad ejusmodi casus secum paratum habebat, ex calamo, vel (ut alii scribunt) ex anulo circulové aureo sorpsit: & sic Antipatrum Archiamque execratus veneni vi enectus est. Athenienses ut primùm per temporum difficultatem potuerunt statuam ei publicè erexerunt, his verbis subscriptam. *Si pares ingenio vires Demosthenes habuisset, nunquam Graciam subegisset Macedo.* *Plut. in vita Demosth.* *Demosthenis interitus.* *Iustin. l. 4.* *Statua Demosthenis erecta.*

Sed jam ad calcem præceptorum quæ ad subjectos pertinent pervenimus quem aliquantulum supergressi sumus, memoria illius divini oratoris illecti, qui sicut in dicendo aliquid ex ejus imitatione fortasse virium nobis præbuit, si id aliqua ex parte assecuti sumus, sic etiã ex miserabili ejus historia plurimum nos oblectavit.

QVAE PRAEMIA OPTIMO Regi debeantur.

TIT. XIX.

EXTREMO hujus voluminis loco dicendum erit, quæ præmia optimo Regi debeantur, quævé ipse expetere aut expectare possit. Quæ quidem trifariam sortienda, sunt ut partem cives ei præbeant, partem ipse sibi statuat, partem verò omnium maximam à Deo Optimo Maximo expectet. *Præmia regi debita tripartita.*

Optimi Regis præmium, quod pro rectis actionibus expectare debet ab his quibus præest, sola est gloria, & honestus honor, qui à multitudine hominum & diversis populis celebratus, in rumorem primò, deinde in famam illam crescit, quam neutiquam omnino aboleri Homerus sentit, sed præsentem Deam fieri; ejus versus ejusmodi est ex Iliad. 10. *Præmiũ Regis Gloria & Honor.*

Ἀλλὰ μέγα ῥέξας τι καὶ ἐσσομένοισι πυθέσθαι.

Id est: *Immò factum insigne peregit, ipsa etiam quod posteritas exaudiat.* Illud quoque.

Fama animis populi divina illabitur inquit.

Quinetiam doctissimi veteres ingenia illa præclara esse putaverunt, quæ gloriæ studio atque æmulatione invita- *Ingenia præclara.*

invitarentur. A mutlitudine laudari omnes optant, & id quidem duce natura. Hinc illud Ovidii Poëtæ:

Laudataq́; virtus
Crescit, & immensum gloria calcar habet.

Laus vera. Sed vera laus illa haberi debet, quæ à laudato viro proficiscitur. Præclarè Hector apud Nævium quum à Priamo laudaretur, ait: *Gaudeo abs te laudari pater laudato viro.* Quasi præclaram laudem eam tantùm esse putet, quæ ab his manat qui & ipsi cum laude vixerunt. *Epist. fa. Lib. 15. epist. 6.* Cicero ad Catonem scripsit: *Et si non modò unus, verum etiam multi Catones essent in civitate nostra, in qua unum extitisse mirabile est, quem ego currum, aut quam lauream cum tua laudatione conferrem?*

Princeps gloria alendus. Principem gloria alendum esse, idem auctor in libris quos de Republ. scripsit, testatur: & eam veram gloriam esse dicit, *quæ ex laude rectè factorum magnorumq́; in homines meritorum proficiscatur, non modo optimorum virorum iudicio, sed multitudinis etiam testimonio comprobata.*

Gloria expetenda. Hanc quoque à sapientibus expetendam esse complures philosophorum sentiunt, ut quæ virtutis, laborum, periculorumque quasi merces quædam esse videatur. Qua detracta, quid esset quod in tanta rerum fortunæque varietate, exiguoque vitæ spatio nos ad labores pericula que impelleret? quisque otium & quietem potius, quam negotium laboremque sequeretur. Quis studiis literarum insudare, aut duras longasque itinerationes obire vellet, ne dicam militiæ labores, discriminaq; subire? *Beatior domi otiosus quàm peregrinans.* Quis non beatiorem eum dicat, qui domi ociosus residet, quàm qui longas peregrinationes sequitur? Inter hos claram sententiam tulit Claudianus, quum ait:

Erret, & extremos alter scrutetur Iberos,
Plus habet hic vita, plus habet ille via.

Hæc sententia numinis judicio probata fuisse priscis seculis creditur. *Gyges de felicitate ambitiosus.* Gyges quondam opulentissimus omnium Regum in universo terrarum orbe habebatur, & cum de fœlicitate ambitiosus esset, Delphicum oraculum consuluit, *Delphici oraculi responsũ.* quisnam omnium mortalium fœlicissimus esset, cui responsum est, *Aglaum Psophidium omnes* alios

Digitized by Google

alios felicitate anteire. Erat autem Aglaus vir optimus, qui in angustissimo Arcadio angulo parvum agellum colebat, annuis fructibus uberem, satis victum suppeditantem, ex quo nunquam egressus, cùm tertiam ætatem ageret, nihil ultra cupiebat, minimumq; mali perpessus in omni ejus vita fuerat.

Aglaus omnium felicissimus.
Val. l. 7. c. 1.

Sed redeat sermo unde defluxit. Non modò magni viri, sed minimarum etiam artiũ opifices, laudis studio accenduntur, à qua quidem extrudi iniquo animo perferunt. Saurus & Bathrachus natione Lacones, architecti ac statuarii fuerunt peregregii, qui ut famam sui nominis propagarent, imperante Octavio August. Romam concesserunt. Hi templum quod Octavia voverat, faciundum cum porticibus conduxerunt, in quo quidem opere quum divites satis essent, complura propria impensa, nequid præclaro operi deesset, construxerunt, laudem solius inscriptionis sperantes: verùm quum pręinvidia atq; artificum æmulatione eis negaretur inscriptio, nec ullis precibus eandem assequi possent, alio argumento illam usurparunt, in columnarum siquidem epistiliis suorum nominum effigiem insculpserunt, lacertum scilicet, & ranam, σαῦρος enim alter dicebatur, id est lacertus, alter autem βάτραχος, quod ranam significat, & sic se ab oblivione suscepti operis vindicave-runt. Puto hos artifices mutuatos fuisse inscriptionis exemplar à Phidia, qui effigiem suam in clypeo Minervæ sculpsit, cùm non liceret ei nomen inscribere.

Laudis studium omnibus commune.
Saurus & Batrachus Architecti laudis avidi.
Plin. l. 36. c. 5.
Phidias.

Sed majorem admirationem mihi affert Q. Fabius Pictor vir patricius, & pluribus dignitatibus in Republ. functus, ac etiam ex ea familia natus, in qua consules, pontifices, dictatores, & triumphales plures extiterant, ut qui gloria pingendi carere noluerit. Nam quum parietes ædis Salutis pinxisset, nomen etiam suum inscripsit, ne seipsum ab ejusmodi artis laude defraudaret.

Q. Fabius Pictor.
Volaterr. l. 16. Antrop.
Salutis, ades.

Studium verò gloriæ (quod non nisi in rebus arduis esse potest) Regibus, Principibus, magnoq; ingenio viris magis quàm privatis ac mediocribus convenit. Optimè Cic. cum de medio officio loqueretur, cavendam esse censet gloriæ cupiditatem, quippe quæ libertatem animi eripiat, pro qua magnanimis viris omnis debet

Offic. lib. 1.

esse

Gloria cupiditas apud mediocres cives. esse contentio. Mediocres enim cives dum gloriæ student, animum submittunt, multitudini obsequuntur, ex alieno judicio semper pendent, nihilq; aliud nisi popularem auram captant, qua nihil in rebus humanis tã instabile ac fluxum inveniri potest;

Reges quomodo gloriæ sint studiosi. Reges autem ac Principes suis opibus suaq; potentiâ nituntur, proinde si gloriæ studiosi sunt, id ab animi virtute manare videtur. Insidet enim cogitatio quædam in eis, quæ dies ac noctes eos famæ stimulis concitat, atque admonet, ut non cum vitæ terminis nominis sui memoriam interire patiantur, sed cum omni posteritate adæquandam putent. Et hæc est ratio illa quę efficit, ut magnus quisque vir studio laudis trahatur, & gloriæ cupiditate incendatur, qua quidem brevitatem vitæ posteritatis memoria consolatur, & pericula laboresq; omnes subeundos putat, dummodo laudis gloriam assequatur. *Famæ cupiditas.* Famæ siquidem cupiditate ductus optat, ut sempiternus de eo sermo inter omnes celebretur. Proinde cernimus nonnullos, qui quum negligentius laudis gloriam à populis Principibusvé acceperint, aliquid dignitatis quasi suo jure sibipsi vendicãt, ut fecit Duillus ille, qui primus Romanorum omnium Carthaginenses navali bello insigni victoria superaverit, qui sibiipsi sumpsit, tibicine levius præcinente ad proprias ædes redire, quum ad cœnam ab aliquo invitatus fuisset. *Duillus. Valer. l. 3. c. 6.*

Pol. lib. 5. Optima idcirco persuasio in Rege erit, gloriæ famęq; cupiditas, qua quidem ad virtutem fit promptior, & vitia longè magis abhorret. Præclarè Aristoteles ait, Principem cui non satis est præmii, honor, & gloria, tyrannum fieri, quando voluptatibus & divitiis inhiat, & ad rapinam injuriamq; convertitur. Itaq; populi omnes qui Regem, aut Principem debita laude atque honore defraudant, illum in sævitiam ac tyrannidem compellere videntur & à magnis ac pręclaris actionibus abstrahere. *Rex quomodò ad tyrannidẽ compellatur.* Testis Themistocles sit, testis etiam Coriolanus, quorum uterq; ingrati populi injuriam passus, ad hostẽ se contulit, planeq; edocuit, fortibus viris famam nequaquam esse negandam. *Themistocles Coriolanus.* Negatus Cæsari triumphus molem intestini belli concitavit, quem si ei concessisset Pompeius primum, ipse locum semper in Republica tenuisset. *Cæsar.*

tenuisset. Prudentius mitiusque cum eo egit Sylla, qui tunc maximus in Republica erat. Nam quum post recuperatam Siciliam triumphum peteret, negabat Sylla id ei deberi, tum quòd pro aucto imperio, non pro recuperata provincia ex antiquo jure triumphus ageretur, tum quòd vix quinque, & viginti annos natus esset. Tūc audentius quàm modestius Pompejus ait: *O Sylla, plures quidem homines sunt qui orientem, quàm qui occidentē solem adorent.* Tum Sylla dissimulans intelligere id in se dictum esse, quando ejus potentia senesceret, illius autem adolesceret, exclamavit: *Triumphato igitur.* Et deinceps Pompejum semper honore afficiebat: namq; privato caput detegere, de sella assurgere, equo descendere consuevit. Sed patris memoria Pompejum Syllæ commendabat: ejus quippe partes secutus pater, Marium & Cinnam urbe expulit, & cum illos longius fugasset, nec quò se reciperet haberet, immineretq; subita tempestas, corusco cœli fulmine ictus miserabiliter periit. Et hic fuit exitus Pompeji Strabonis magni Pompeji patris: cui quum gratiam Sylla referre non potuisset, filio etiam optimè de se merito compensavit.

Sylla. Vid. Plut.

Pompeio honores exhibiti.

Pompeii interitus. Fulg. L. 9.c.10.

Erga Cæsarem Pompejus nulla unquam æquitate usus est, idcirco à multitudine insolentior habebatur, & precipuè quum Antonio literas ad plebem dedisset Cæsar, in quibus scriptum erat, ut ambo provinciis decederent, exercitusque dimitterent, plebisque judicio se subjicerent, qua ex re multos in partes suas pellexit, & præsertim quum Pompejus conditiones omnes illas repudiasset.

Pompeius Cæsari semper iniquus.

Ipse quoque Sylla si mitior aliquando in Sertorium virum pugnacissimum extitisset, certè non defectioni provinciarum & longo ancipitique bello causam præbuisset. Nam quum quæstor Marsico bello peregregiè se gessisset Sertorius, confestim Romam rediit: & quū in theatrum spectandi gratia (ut moris erat) concessisset, totius populi plausu pro ejus nominis magnitudine exceptus est. Exarsit invidia Sylla, & per factionem egit, ut quum Sertorius tribunatum peteret, repulsam ferret. Qua indignatione ductus Sertorius Cinnæ adhæsit, & commissa in foro pugna, victor evasit Sylla.

Sylla Sertorium irritat.

Plut. in vita Sertorii.

Cinna autem & Sertorius urbe ejecti sunt. Sertorius itaq; Iberiam pulsis prætoribus occupavit: & Metellum qui contra eum à Sylla missus fuerat, sepe cum omni exercitu fudit fugavitq;. Sed mortuo Sylla, cum Senatui Metellus contra Sertorium non satis esse videretur, collega ei Pompejus mittitur, qui equestri etiam prælio ab illo superatus est, & Metellus obsessus ad famem compulsus. Sertorius verò semper in victoriis suis ad Pompejum & Metellum oratores mittebat, qui pollicerentur se positis armis in urbem rediturum, si per illos id ei liceret, malebatque Romæ (ut dicebat) privatus ignobilisque civis esse, quàm Imperator aliarum civitatum nuncupari, cùm exul esset. At cùm ei nunquã placidè respondissent, superior semper bellum in octavum usque annum protulit. Nec aliter vinci potuit, quàm cũ per proditionem in convivio à Perpenna cæderetur. Sed quum paulò pòst ejus testamenti tabulæ recitarentur, & Perpenna à Sertorio hæres institutus legeretur, omnium militum odium in illum exarsit, quippe qui vulgo dicerent Perpennam non in ducem, sed in avum, ac patrẽ fuisse proditorem. Cùm verò exercitus ejus quasi cyclops ab Vlysse oculo orbatus videretur, Pompejus illum invasit, profligavitque, & captum Perpennam antequam conspectui suo exhiberetur, trucidari jussit, ut pœnas proditi ducis lueret. Pompejus verò Sertorium tanti faciebat, ut primus omnium votivos ludos voverit se exhibiturum si illum superaret.

Metellus.

Sertorius per insidias casus.

Exercitus oculo orbatus.

Quinetiam non solùm duces & Imperatores negatam laudem ulciscuntur, sed nonnulli etiam artifices. Clesides pictor ętate sua perillustris, ad reginam Stratonicem se contulit, eique artis suæ industriam pollicitus est: illa autẽ eum contempsit, nulloque honore dignata est. Artifex indignatus, voluptatem sub reginę imagine quasi spirantẽ pinxit, quę cum piscatore quodã luderet faciem exprimente cujusdam piscatoris, quẽ mutuo reginæ amore teneri rumor manifestus habebatur. Eam pictor tabulam noctu in Ephesi portu clam proposuit, & confestim velis raptus abiit. Regina rem dissimulans, tabulam tolli prohibuit, quamvis utriusque similitudo adeò appareret, ut ab omnib. vulgo dignosceretur. Sed redeo unde digressus sum

Laus negata ultionem causat.

Clesides pictor 1 lin. c. 11. l. 35.

Stratonia depicta.

Prin-

Digitized by Google

Principum laudes, populi nequaquā tacere debent, sed eas potius extollere, atque amplificare, memerintque Aristotelem definisse *laudem esse voluntatum & rerum gestarum ac verborum illustrium amplificationem, & eorum quæ desunt, accommodationem:* ut intelligamus magnos viros non esse parcè laudandos. Frigida enim laus, species quædam vituperationis est. Unde idem philosophus *vituperationem esse dixit clarissimarum rerum extenuationem, obscurarum verò exaggerationem.* Nolim tamen ut qui de Rege loquuntur aut scribunt, ficta aut fabulosa narrent, sed ut veritati inhæreant opto, ne fidem sibi ipsis abrogent, reprehendanturque. Ut à Strabone Ctesias, Herodotus, & Hellanicus, & qui res Cyri & Alexandri scripserunt. Quos ad ineundam gratiam mentitos putat, & fabulam historiæ miscuisse, ut jucundius legerentur.

Principum laudes amplificandæ. *Laus quid.* *Laus frigida.* *Vituperatio.* *Scriptores adulando mendaces.*

Hæc satis ad hanc primam partem honoris & gloriæ, quam premii gratia cives omnes optimo Regi præstare debent.

QUAM SIBI GLORIAM REX IPSE statuere debeat.

Tit. XX.

Nunc altera sequitur pars, qua quidem dicendum erit quam sibi gloriam Rex ipse statuere debeat, & qua in re collocanda sit. Amplissimum virtutis premium, rectè factorum solam conscientiam sapienti viro complures philosophi putant. Hanc opinionem qui imitantur, dicunt gloriam non esse expetendam, quandò eadem ultro virtutem sequatur, veluti in sole umbra corpus comitatur. Laus enim sine conscientia actionum, ut plerunque ab adulatoribus fieri solet, nullum honestatis fructum habere potest. Est enim quasi vana quædam irrisio. At conscientia ipsa satis uberem mercedem habet, etiam si per invidiam aut ingratitudinem gloria, fama, ac laude fraudaretur.

Gloria regũ in quibus sita. *Conscientia.* *Laus sine cõscientia.*

Illuc spectat sententia illa Bruti, qui ad Ciceronē scripsit: *Quid. n. est melius, quàm memoria rectè factorum &*

Epist. ad Brut.

libertate contentum negligere humana? Magnifica quidem sententia est,& clarissimis viris dignissima.

Quod præmium, quam gloriam à mortalibus majorem ferre possumus, quàm scire nos rectè egisse?

Animus optimus actionũ testis.

Quæ laurea aut quis triumphus clarior esse potest, quàm quum animus sibiipsi testis est optimarum actionum suarum? Quem laudatorem aut præconem optat,qui optimè à se gesta planè novit? Quem maledicum aut obtrectatorem formidat, qui suæ virtutis est conscius? Contemtus proinde Rex noster (quem sapientem inducimus) conscientiæ præmiis esse debet, nec aliam laudis gloriam exquirere.

Demetrius Phalareus Laert. l.5.c.5.

Demetrius Phalereus Theophrasti audior, quem Cassander Macedonum Rex Atheniensibus (quibus ipse imperabat) præfecit, hac opinione ductus fuisse videtur. Nam quum ob virtutem & præclarissima gesta trecentæ ei statuæ ab Atheniensibus erectæ fuissent, & post Cassandri obitum, æmulorum invidia, in Aegyptum fugere compulsus, accepisset eas omnes disiectas esse, & in matulas per ignominiam conflatas, ridens ait: *Statuas quidem evertere invidi potuerunt, virtutes autem & præclara gesta, quibus præmio imagines illæ extiterunt, nunquam abolere poterunt.* Præclara sanè vox, & magno atque erudito viro dignissima. Declaravit enim vera præmia à conscientia meritorum præberi, quæ neque invidia aboleri possunt, neque lotio aut ventris illuvie inquinari.

Præmia vera

Statuas evertere haud laudabile C. Cæsar.

Nihil porrò turpius est,quàm per victoriæ insolentiam, inimicorum statuas evertere. Quod & C. Cæsar declaravit qui disiectas omnes Pompeji statuas restitui jussit, deinde Octavius illius exemplar imitatus, quum Mediolani statuam Bruti, quem victor ad voluntariam mortem compulerat, vidisset, Mediolanensium fidem laudavit, qui amicis etiam post adversam fortunam cõstantes stabilesq; essent, & eã neutiquã deleri permisit.

Augustus.

Secundum numina plurimum tribuit Augustus memoriæ eorum ducum, qui imperium Romanum propagaverant:& quum disiecta multorum opera invenisset, ea omnia restitui instaurarique jussit, edictoque id egisse professus est, ut & ipse dũ viveret, & deinceps futuri Principes illorum exempla imitarentur. Con-

Digitized by Google

Conſcientia rectè factorum, tanti apud ſapientes & fortes viros eſſe ſolet, ut ſe ipſa contenta ſit, nec auram popularem captet, nec ſupplex eſſe patiatur. *Conſcientia recte factorũ.*

Qua quidem fretus major Aphricanus, quum ei ad populum dies dicta eſſet (peculatus enim inceſſabatur, quod ex præda Antiochi ærarium defraudaſſe criminaretur) Hac die Quirites (inquit) Carthaginem vici, Deo agendæ ſunt gratiæ. Et proſequente univerſo populo Capitolium conſcendit, relicto judicio cum accuſatore & præcone tantùm. Et quamvis culpam deprecari, & crimen facilè amoliri potuiſſet, ac etiam tribunitias injurias propulſare, voluntarium tamen exilium ſubire maluit, contentus ſola innocentia, & conſcientiæ ſententia abſolutus. *Aphricanus. Marcellin. lib. Syr.*

M. quoque Aquilius vir ſeverus & fortis virtutis ſuæ conſcius, cùm de pecuniis repetundis cauſam diceret, judices nunquã rogare voluit: & jam innoxius damnabatur, niſi M. Antonius orator ille Craſſi æqualis, qui cauſam ejus defendebat, tunicam ab ejus pectore diloricaſſet, & honeſtas cicatrices Reipublicæ cauſa acceptas populo oſtendiſſet, qua ex re confeſtim omnium judicio abſolutus extitit. *M. Aquilius. M. Antonius orator. Sabell. l. 2. enn. 6.*

Partem hanc Rex quum ſibiipſi ſtatuet, vix alteram mortalem laudem quæret, ultro tamen delatam non ſpernet, & ne videatur multitudinis judiciũ contemnere, aut gloriam ſuam neglectui habere. Ut enim avidũ laudis affectatorem minimè probandum eſſe duco, ſic eum qui gloriam ſuam negligit, non laudo. Themiſtocles præclarus ille Athenienſium Imperator, qui Xerxis Perſarum Regis claſſem ad Salaminam delevit, fabulam aliquando in theatro ſpectabat, in qua plures agebant, & quum rogaretur à quodam qui ei aſſidebat, quæ vox ei gratior auditu eſſet, leniter ſubridens ait: *Ea mihi iucundior vox eſt, qua in laudem rerum à me geſtarum canitur.* Quaſi non ſatis eſſet laudem meruiſſe, niſi gloriæ etiam dulcedo accederet. *Laus mortalis. Affectator laudis. Themiſtocles, gloriæ dulcedine captus. Vid. Plut.*

Neque iniquo animo geſta ſua illuſtrari à Q. Ennio tulit ſuperior Scipio, ſed poëtæ illius effigiem in monimentis Corneliæ gentis collocari voluit, ut ei gratiam referret, à quo laudatus fuerat. *Scipio Ennij effigiẽ in monumentis Corneliorum collocavit.*

Theophanes. Magnus quoq; Pompejus Theophanem Mitylenæum scriptorem laudum suarum pro militum concione luculenta oratione laudatum, civitate donavit. Videndũ tamen est, ne nimia sit laus, adeò ut merita longè antecedat, plus enim invidiæ quàm gloriæ afferret: sicut & maxima munera, quæ raro diuturna esse solent.

Thrasybulus. Thrasybulus Atheniensis patriam à triginta tyrannis. quos ei præfecerant Lacedæmonii, liberavit. Et quũ populus plurima munera ei offerret, nihil accipere voluit, præter coronam ex duobus oleaginis surculis factam, afferens illam satis gloriæ præ se ferre, & invidiæ omnino expertem esse. *Corona oleaginea.*

Pittacus Mitylenæus. Laert. l. 1. Pittacus quoq; Mitylenæus, qui unus è septem Græciæ sapientibus fuit, volentibus concivibus suis ob præclara ejus in Remp. gesta multi agri jugera ei elargiri, pauca accepit dixitque. *Hæc modica voluntatem in me vestram planè ostendent, & paupertatem meam explebũt, cumq; parva sunt, diuturna esse poterunt, quando invidiæ minus erunt obnoxia.*

Demetrij statuæ. Trecentæ illæ Demetrii statuæ ambitionem potius nimiamque gloriæ cupiditatem videbantur ostendere quàm rerum gestarum amplitudinem: proinde minus admirandum est mutato rerum statu eas omnes fuisse dejectas. Nimiam enim invidiam ex multitudine rerũ contraxerant, & vix locum aliis bene agentibus reliquisse videbantur.

Idcirco concludendum est, moderatam laudem magis diuturnam fore, & plus fidei apud posteros esse habituram: ita quoq; conscientiam honestarum actionum majora præmia afferre, quàm imaginum ærea illa figmenta, quæ sensibus omnino carent.

QVAE PRAEMIA REX A DEO EXpectare debet. TIT. XXI.

Præmia à Deo Regi concessa. RESTAT nunc tertiã pars, quæ præmia illa continet, quæ à Deo expectanda sunt, à quibus impii extruduntur, qui malè de Deo, deq; ratione animi sentiunt: & virtutem negligentes, corporis voluptatem omni ex parte amplectuntur.

Sapientis præmiũ virtutis. Quamvis enim sapiens maximum virtutis præmium in

in conscientia egregiorum factorum esse statuat, eaque satis contentus vivat, tamen divina illa virtus, quę in retribuendo semper uberrima est, longè majora post obitum tribuit, quàm quæ humanis mētibus cogitari possunt. Parvi quidem temporis munus est laurea, quamprimum enim arescit. Parvi etiam triumphus, quando nova victoria verus antiquatur, & nova laus veterem trudit. *Sicut cursus cursu vincitur, sic in viris fortibus virtute virtus superatur*, ut in Antonium ait Cic. Statuæ, arcus, trophęa & alia ejusmodi monumenta diuturna magis sunt non tamen perpetua, *ad quæ discutienda valent sterilis mala robora ficus*, ut Satyricus poëta ille ait. Proinde Deus Optimus Maximus non satis præmii esse putans quicquid à mortalibus tradi potest his qui pietatem ac justitiā servarint, & civitates, populos, gentes, nationes optimè gubernarint, & æterni ævi participes eos reddidit, ut cū numinib. vita sempiterna fruerentur.

Laurea caduca.

Monumenta non perpetua.

Iuv. Satyr. 10.

Hæc est illa beatitudo, quam Plato præmium virtutis esse existimat, quamq; cum secutus Cic. veram fœlicitatem appellat. Hinc Platonici argumentum ducūt, quo concludunt majorem fœlicitatem Regum esse quàm privatorum, quando majori virtuti majora præmia debentur. Atqui regia virtus longè omnium excellentissima est: per eam enim non solum seipsum Rex beatum facit, verum complures alios ad virtutem dirigit. Majus autem præmium Imperatori quàm militi debetur. Ille enim disponit, hic autem exequitur. Sic etiam minus gubernatori quàm nautæ, & architecto quàm opifici mercenario. Sed nullius virtutis amor recte persuaderi potest, nisi his qui planè sentiunt animū nostrum non unà cum corpore interire, sed omnino immortalem esse, & emeritis vitæ stipendiis ad cœlestem patriam, unde manaverat, redire. Eorum namque impia ac temeraria opinio qui dicebant:

Beatitudo virtutis præmiū.

Virtus regia.

Animus immortalis.

Et cadit in nihilum, quod fuit ante nihil.

Multis argumentis à Platone & Cic. explosa est.

Nihil in nihilum cadens.

Quinetiam ut hanc veritatem civibus suis persuaderet Plato, commētitiam quandam fabellam meditatus est, ut cœlestium secretorum optimum quempiā relatorem videretur habere. Inducit enim militem quendā

Platonis commentum de milite reviviscente.

Pamphylium genere, qui multis vulneribus in prælio transfixus, vitam effudisse visus fuerat. Undecimo autem die unà cum aliis peremptis quum ad ultimum rogum raperetur, subjecto seu recepto spiritu, seu retento, se vivere exclamavit, & convocatis omnibus ad concionem longo sermone de Deo, de q; animi immortalitate disseruit, & ea omnia se vidisse profitebatur, monebatq; omnes, ut justitiam pietatem que colerent, quibus virtutibus immortalitatis præmia exposita essent, injustis autem atque impiis hominibus perpetuæ Acherontis pœnæ imminerent.

Cic. somnium Scipionis qua re induxerit. Hujus maximi philosophorum æmulus Cic quò graviore teste uteretur, & rem minoris miraculi narraret, Somnium Scipionis inducit, in quo ad supera se pertractum ait. & cœlũ, solem, lunam, stellas, terramq; vidisse, & loca illa in quibus optimè meritorũ animi post emerita humanæ vitæ stipendia futuri sunt, & patriæ victoriam, Carthaginis interitum, Capitolinum triumphũ. Hęc & similia figmenta illi commenti sunt, ut ad virtutem omnes incitarēt. Quæ nobis, qui religionem Christianã profitemur, exploratissima sunt: habemus enim auctorem verum unicum Dei filium, qui vero testimonio nos omnia edocuit, nec commentitiis fabellis egemus: ad cujus disciplinam confugiendum est, si fœlices esse volumus, & cum divis vita frui sempiterna.

Christi doctrina verissima.

REX QVI CVM VIRTVTE VIXIT, demum de successore cogitare debet.

TIT. XXII.

Rex de successore sollicitus. DEMUM Regi qui optimè dum vixit imperavit, & populum sibi creditum per virtutem quoad potuit ad fœlicitatem evexit, expedit ut post vitæ cursum de successore etiam cogitet. exemplo optimi patris familias, qui è vita decedens, de hæredũ actoribus impuberumq; tutoribus meditatur: ne si quid ei accideret eam familiam moriens destituisse videatur, pro qua summo studio summaq; industria in omni sua vita laboravit.

Rex sobolem virtute, non Optabit igitur Rex sobolem ex se genitam similem sibi

sibi esse, non modò effigie, verùm etiam virtute ac moribus, ut Rex non decessisse, sed junior factus esse videatur. Filius enim sine periculo regnat, qui optimè antecedentis parentis vestigia conterit. Cernimus tamen nonnunquam ex optimis parentibus deterrimos filios nasci, qualis fuit Commodus, qui quum patrem Antoninum haberet Romanorum principum sanctissimum, ipse in se unum omnium dedecorum, ac scelerum colluvionem contraxit, adeò ut multi eum ex adulterio conceptum fuisse arbitrarentur. Constans siquidem fama erat Faustinam ejus matrem apud Cajetam cum nautis, lanistis, gladiatoribusq; conditionem elegisse, ut qui de Antonini vita scripserunt, testantur. *facie similem habeat.* *Commodus Imp* *Fulg. l. 3. c. 5.* *Faustina.* *Iul Capitolin, in vita Antonini.*

Videndum proinde erit, quis regni hæres nuncupandus sit. De successore diligenter cogitabit Rex dum vivet, ne post obitum suum fortunæ regnũ permisisse videatur. Quod si minus idoneum ex se genitum cognoverit, Magni Alexãdri exemplum imitabitur, qui interrogatus ab amicis, quum jam deficeret, quem imperii hæredem institueret *dignissimum* respondit. Et quum Herculem filium indolis peregregiæ haberet, & Aridæum fratrem juvenem ingenii comitate eximium, & Rhoxanen conjugem, quæ gravida erat, relinqueret, dignissimum tamen hæredem nuncupavit, oblitus & posteritatis suæ, & omnium necessitudinum, atq; aliarum affinitatum suarum. Sed quum jam præclusa voce fari nequiret, & ex incerto sermone altercatio inter Principes oriretur, exemptum è digito anulum Perdicæ dedit, ut quem voce hæredem ac successorem nuncupaverat, tacito indicio elegisse cerneretur. *Alexandri magni respõs.* *Iustin. l. 12.* *Aridæus Philippi spurius.* *Rhoxane Alexandri uxor.*

Nec in dissimili exemplo fuit Phrahates Parthorum Rex, qui quum decederet, compluresq; filios relinqueret, omnes præteriit, ut qui illos per ætatẽ minus utiles regno futuros duceret: & Mithridatem fratrem, virum fortem, ætate integra, & rerum susceptione dignissimum instituit, ut ostenderet Regem longè pluris imperii dignitatem quàm paternam indulgentiam facere debere. *Phrahates Parthorum Rex.* *Mithridates.*

Jus naturæ, & gentium consuetudo confirmat, ut maximus natu ex filiis mortuo Regi succedat. Divisio *Maximus natu succedat.*

enim inter plures (ut in privatis patrimoniis fieri solet) regnum infirmius reddit, & sæpe parricidii causam præbet. Qui enim contenti non sunt portionibus suis, alienas semper invadere conantur.

Alexandri successores. Alexandri comites, post ejus obitum imperium tot diversarum gentium inter se sortiti, mutuis odiis exarserunt: & qui si in demortui locum vel Perdicam vel aliū quempiam suffecissent, potuissent imperium diutius propagare, & plures fortasse Alexandros habere, in seipsos impia arma converterunt, quib. non modò ipsi ceciderũt, verùm universa Philippi atq; Alexandri domus interiit. *Cassander.* Cassander enim per quem Alexander enectus credebatur, Arideo, qui Philippi nomine ab exercitu Rex designatus fuerat, id imposuit, & Herculem Alexandri filium qui jam adoleverat, cum Barsane etiam matre peremit, quũ ne Olympiadi quidem pepercisset. *Hercules Alexand. filius. Olympiad.* In eã nanq; percussores miserat: quę gladios non muliebriter refugit, verùm Alexandri matrem, & ex Æacidarum genere se ortam ostendit. Nam quum perfossa pluribus vulneribus cecidisset, jamque deficeret, capillum ac vestem ad talos usque extendit, ne quid ex corpore ejus indecori cerneretur.

Ordo naturæ ac consuetudinis. Itaq; si Rex decedens filios imperio dignos habebit, majorem natu Regem instituat, naturæ jus ac gentium morem imitatus. Hic naturæ consuetudinisque ordo neutiquam prævaricandus est: nisi monstrum aliquod aleretur, quale erat illud (si fabulis sit habenda fides) apud Cretenses, quòd præ sævitia atque immanitate *Minotaurus.* Labyrinthi ambagibus coërcendũ fuit. Vel si natus ad tantam spem filius ejusmodi vitio animi vel corporis laboraret, ut inutilis qui imperaret esse videretur: qualem *Atys.* historici scribunt fuisse Atym Crœsi filium, qui captus *Solin. c. 7.* aurib. erat. & elinguis: attamẽ regiũ aliquid in eo natura *Herod. in Clio.* ostendit. Nam quũ ejus pater Sardis lateret, irrupissetq; *Gell. l. 5. c. 9.* jam hostis in urbem, subita voce exclamavit, qui mutus ad id usq; temporis fuerat, & ait: *Parce patri meo Crœse Cyre, & te hominem esse ex casibus nostris disce.* Sanè ubi indignus erit successor, regno potius consulendum erit, q̃ *Spurius nullus apud Ægyptios Reges.* naturæ ordini, aut futurę posteritati. Ægyptii (ut Diodorus scribit) quò tutior inter plures filios esset hæredis electio, nullum spurium esse existimabant, etiam si ex

Digitized by Google

ſerva empta quiſpiam genitus fuiſſet. Patrem enim ſolum generis auctorem eſſe exiſtimabant: matrem autem, & nutrimentum & locum filio præbere dicebant.

Apud Romanos verò Spurius prænomen honoris ac meriti fuit, quippe quum eum oſtenderet qui nō paternis opibus, nec materna commendatione, aut dote, ſed propria induſtria ac ſolertia rem familiarem ſtatuiſſet, & propria virtute laudem ad dignitatē aſſecutus eſſet. *Spurius apud Romanos*

Iniquus in filios judex fuit Philippus Antigoni filius, Macedonum Rex Nam quum à Romanis per Flaminiū conſulem impetraſſet, filiumq; Demetrium natu majorem, & legitimo matrimonio ortum Romā obſidem miſiſſet, ut Senatui populoq; Romano ſatisfaceret, & is veniam patri contra tot civitatū legatos impetraſſet, non tamen gratiam ſibi à patre comparavit, ſed odium potius, atque invidiam. Iniquo enim animo tulit, Senatum longè pluris feciſſe filii perſonam, quàm dignitatem atque auctoritatem ſuam. Proinde nimis faciles aures præbuit Perſeo alteri filio in Demetrium fratrem oblatranti, quem is primò inviſum, deinde ſuſpectum, deinceps aūt proditionis reum patri detulit: quibus ex reb' innocens adoleſcens Demetrius damnatur. Hoc parricidio mœſtus Philippus, quum jam cognoviſſet ſcelere Perſei id eſſe peractū, gravem cōtraxit ægrotationē, ex qua parvo tempore interjecto interiit, relicto Perſeo Regni ſucceſſore. A quo deinde Rom. ſceleris pœnas exegerunt In eum namq; Æmilium Paulū conſulem cum exercitu miſerunt, à quo primū victus fugatusq; extitit: deinde captus cum duob. filiis, & in triumphum ductus, rediculum de ſe ſpectaculū Rom populo præbuit. Ejus ſiquidem interitus, Macedonici Regni finem præſcripſit, defectu lunæ id protendente, ut aſtrorum edocti prædixerant. Quod ſi naturæ jus non violaſſet Philipp. & Demetrium hæredem inſtituiſſet, diuturnū reddidiſſet imperium. Erat enim Senatui Demetrius optimè conciliatus, ut qui veniam patri non defenſionis jure, ſed benevolentiæ ac pudoris patrocinio impetraſſet. Proinde non de inferendo Romanis bello, ſed de amicitia ac perpetua pace cōſervanda ſemper cogitaſſet, ut fecit Maſiniſſa, qui quum centeſimum annum *Philippus rex iniquus judex in filios. Juſtin. l. 32. Perſeus. Demetrius. AEmilius Paulus. ... Plut. Maſiniſſa. Valer. l. 5. c. 2.*

annum ageret, jamq; longo senio deficeret, testamento super regno suo facto, omnia sua Senatui Romano permisit, & Æmilianum Scipionem auctorē, tutorem, curatoremq; filiorum nepotumq; suorum esse voluit.

DE VLTIMO VITAE DIE.

TIT. XXIII.

Varronis dictum.

SED jam ad calcem propero, ne voluminis magnitudine lectorem absterream. Plerosq; enim vereor futuros, qui me nimis multa collegisse redarguerunt, quamvis plura reliquerim, quæ ad hunc sermonem nostrum opportunè accederent. Auctore tamen M. Varrone reprimendum potius volumen esse censeo, quàm procudendum. Is in fine septimi libri de Latina lingua ad Ciceronem ait *neminem reprehendendum esse, qui è segete ad spicilegium relinquit stipulam.*

Rex de morte cogitet.

Rex ergo qui legitimè imperavit, & bene vivendi rationem observavit: de honesto obitu, ut fert mortalium conditio, etiā cogitare debet. Postrema siquidem dies de omnibus superioribus judicium affert, ut ad Crœsum Regem Solon Salaminius inquit. Epicurus philosophus moriens quamvis diversis corporis doloribus cruciatur, tamen ad hanc sententiam epist. scripsit: *Epicurus Idoneo salutem. Cùm ageremus vitæ beatum, & eundem firmum diem scribebamus hæc.* His verbis, & aliis compluribus quæ sequuntur ostendit Epicurus, humanæ vitæ fœlicitatē ultimo vitæ tempore comprobari. Hoc loco quæri solet, an de sepultura Rex quippiam consulere debeat? Idem philosophus asserit sapientem de sepultura curam nullam esse habiturum. Et Anaxagoras cùm cerneret Mausoli Regis Cariæ sepulchrum, quasi ejusmodi opus ac curam contemnens, dixit *monimentum pretiosum, & lapidibus ornatum: sed divitiarum imaginem potius quàm virtutum simulachrum præ se ferre.*

Epicurus.

Cura de sepultura regis.

Mausoli sepulcrum.

Laert. lib. 2. Anaxagoras.

Nec multum differt hæc sententia à voce illa: *Linquite me insepultum,* & respondentibus illis, *alitibúsne, ac feris? Non*, inquit, *sed bacillum apud me ponite, quo illas abigam.* At dicentibus illis: *Tu quidem nihil senties:* tum ipse: *Quid igitur mihi oberunt nihil sentienti?* Et Cæsar cùm

cùm legeret Cyrium Regem quædam de sepultura sua mandasse, talem Regis diligentiam irrisit, rectè enim in veteri versiculo dicebatur: *Cæsar Cyrum irridens.*

Cælo tegitur, qui non habet urnam.

In legibus decem viralibus scriptum fuit, *terra mandanda esse corpora, ut quæ communis omnium esset parens.* Quo edicto monemur terram terræ reddendam esse sine aliqua marmorum impensa. Frustra etiam putat se quispiam sui nominis memoriam beneficio Porphyretici aut Parii marmoris propagaturum, si nihil in vita memoratu dignum gessit aut scripsit. Ægyptii sentiunt domos nostras in quibus vivi versamur, diversoria modici temporis esse: sepulchra verò quibus post obitum condimur, perpetua domicilia fore. Proinde in illis ędificandis tenuiores sunt, in his autem construendis profusiores. Testes sunt Pyramides, & alia Regum monumenta, quæ inter pauca mundi spectacula connumerantur. Sunt etiam qui in hanc sententiam Homerum accessisse putent. Inducit enim Hectorem cum Ajace depugnaturum, de sepultura, si caderet, egisse. Sed hanc curam Princeps qui cum gloria imperavit, si me audiet, posteris suis relinquet, qui jure naturæ ejusmodi pietatis officia præstare debeant. Satis ei fuerit, dum vixerit, ea egisse quæ secundum virtutem sunt, & perpetuam posteritatis laudem meruerunt.

Leges decemvir. *Terra terræ reddenda.* *Ægyptiorũ sententia de sepulcris.* *Pyramides Ægypti.*

FINIS.

INDEX

INDEX AUCTORUM, DICTORUM, HISTORIARUM SIMILIUM, SENTENTIARUM RERUMque memorabilium, quæ in hoc opere continentur copiosissimus.

A.

Adam.

Digitized by Google

INDEX.

Agrippa

Alexan-

Lampsacum

facilis

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Caius

Digitized by Google

C.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

INDEX.

Digitized by Google

INDEX.

Digitized by Google

Clau-

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

D.

Digitized by Google

Digitized by Google

sœvitie s

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Euclides

INDEX.

Digitized by Google

Digitized by Google

G.

de

Digitized by Google

solus

Digitized by Google

I.

Indolis

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Lotus

Digitized by Google

Digitized by Google

Magni-

Digitized by Google

Menda-

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

N.

Nicias

O.

Olym-

Digitized by Google

juvenis

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

reddit

Digitized by Google

timidus

INDEX.

Digitized by Google

Digitized by Google

Quin-

Digitized by Google

Digitized by Google

Romana

Sabæi,

Digitized by Google

S.

epita-

Scau-

Sepelien-

Digitized by Google

INDEX.

Seselis

Digitized by Google

T.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

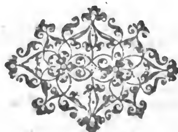
flores.

Digitized by Google

mentis

Stoicus

FINIS.

Digitized by Google